

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Danske Domme 1375-1662

De private domssamlinger

I: 1375-1553

Det danske Sprog- og Litteraturselskab

C. A. Reitzels Boghandel A-S

København 1978

DANSKE DOMME I

Tilsyn: C. A. Christensen

Udgivet med tilskud fra
Statens humanistiske Forskningsråd og
Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd

Danske Domme 1375-1662

De private domssamlinger

VED ERIK REITZEL-NIELSEN

Under medvirken af Ole Fenger

I: 1375–1553 (nr. 1–198)

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

C. A. REITZELS BOGHANDEL
KØBENHAVN 1978

Skrift: Linotype Palatino. Papir: 100 g tonet offset 202-62

© DSL 1978. ISBN 87-87504-73-1

Printed in Denmark by Krohns Bogtrykkeri

Bogbinderarbejde: Harry Fløistrups Bogbinderi

INDHOLD

Forord .	7
Forkortelser .	11
Indledning .	19
Domme 1375–1553 .	39
Foreløbigt realregister .	385

På omslaget af denne udgaves bind vil der findes gengivelser af segl, fotograferede af Rigsarkivet efter originaler eller afstøbninger. På dette bind gengives Margrethe Is rettertingssegl, jf. Danske kongelige Sigiller . . . 1085–1559, samlede af Henry Petersen, udg. af A. Thiset, 1917, nr. 54. Indskriften: *sigillum regni dacie ad causas*, Danmarks riges rettertingssegl. Orig. diam. c. 50 mm.

Selskabets forord

Det danske Sprog- og Litteraturselskab har gennem årene udsendt flere store udgaver af retshistorisk betydning: Danmarks gamle Landskabslove I–VIII 1933–61 (hvortil slutter sig Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk I–III 1945–48), Danmarks gamle Købstadlovgivning I–IV 1951–61 og Den danske Rigslovgivning indtil 1400, 1971. Hertil kan i 1978 føjes Nordens ældste kirkeretlige dokument: Consuetudines Lundenses, regler for kannikesamfundet i Lund c. 1123.

Som et naturligt led i denne udgaverække må man betragte den samling af gamle danske domme, hvis første bind nu ser lyset. Der er gået over 30 år, siden planen blev fremsat af professor, dr. jur. Stig Iuul, og flere sagkyndige har i forskelligt omfang udført forberedende arbejde med den, delvis med støtte af mindre bevillinger fra Det Finneske Legat, Tipsmidlerne og Carlsbergfondet. Som udgaven nu fremkommer, er den imidlertid fuldtud de tre på titelopslaget angivne medvirkendes arbejde i henhold til aftaler og vedtagelser i året 1972; samme år modtog DSL med tak en honorarbevilling fra G. E. C. Gads Fond.

I forbindelse med fremstillingen skylder DSL tak til Statens humanistiske Forskningsråd og Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd, der har bevilliget midler svarende til offsetreproduktion af udgiverens trykmanuskript, og C. A. Reitzels Boghandel og Krohns Bogtrykkeri, der begge aktivt støttede Selskabets ønske om at lade en udgave af denne karakter fremtræde i mere traditionelt udstyr. En særlig tak gælder også de abonnenter, hvis interesse for tilbudet muliggjorde udgaven i dens foreliggende form.

Danske Domme 1375–1662 vil fylde 6 à 7 bind incl. et tillæg med Rigens Ret (c. 1450) og udførlige registre; foreløbig meddeles et lille realregister bag i hvert bind.

De her udgivne – hidtil stort set utrykte og utilstrækkeligt udnyttede – domme findes i en lang række private håndskrifter, som blev samlet i 16. og 17. århundrede for i den praktiske retsudøvelse at tjene som retsskabende præjudikater og således udfylde lakuner i lovgivningen mellem landskabslovene og Danske Lov 1683. Udgivelsen og kommenteringen er derfor først og fremmest

retshistorisk. Men en væsentlig kultur-, samfunds-, personal- og sproghistorisk interesse knytter sig til disse meget livsnære dokumenter om menneskelige konflikter i alle stænder i landets forskellige byer og egne. DSL glæder sig derfor over udgavens påbegyndte og forventelig stabile offentliggørelse og håber på dens udbredelse og nytte.

Selskabet bringer sin bedste tak til de personer og institutioner, der har fremmet arbejdet.

Foråret 1978.

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB

Mogens Brøndsted	F. J. Billeskov Jansen	Iver Kjær
Poul Lindegård Hjorth	Jan Pinborg	/Erik Dal

Udgiverens forord

Ved udsendelsen af nærværende første bind af Danske Domme 1375–1662 er det mig en kær pligt at takke alle, der på forskellige områder og i forskelligt omfang har ydet mig hjælp.

Det var professor, dr. jur. Stig Iuul, der i sin tid foreslog Det danske Sprog- og Litteraturselskab at udgive de domme, der indeholdtes i de private domssamlinger, og det var da tanken, at han selv skulle forestå udgivelsen. Efter at jeg var blevet knyttet til Selskabet, viste man mig den tillid at betro mig udgivelsen med Stig Iuul som tilsynsførende. Før Stig Iuuls alt for tidlige død i 1969 fik jeg med ham gennemdrøftet de fleste principielle spørgsmål vedrørende udgaven, herunder også kommentarens omfang, og jeg mindes med glæde og taknemlighed den inspiration, der udgik fra hans varme interesse for netop denne udgave.

Professor, dr. theol. Troels Dahlerup, der en kortere tid var tilsynsførende ved udgaven, skylder jeg tak for værdifuld hjælp ved kommenteringen af de ældste domme i nærværende bind. Hans kritiske sans og hans kendskab til dansk senmiddelalder har været af betydning for arbejdet. Overarkivar, dr. phil. Erik Kroman har vist mig den venlighed at gennemse og rette mine afskrifter af nogle gamle originale dombreve, der var vanskelige at læse, fordi skriften flere steder var helt bortslidt. Professor, dr. phil. Kristian Hald skylder jeg tak for værdifulde oplysninger om stednavne, der for længst er gået af brug, og arkivar i Rigsarkivet, cand. mag. Henning Heilesen, for oplysninger om præster i tiden umiddelbart efter reformationen.

De mange sproglige vanskeligheder, som de ældre tekster frembyder, har indgående været drøftet med mag. art. Kaj Bom, der altid med største beredvillighed har stillet sit omfattende kendskab til middelalderdansk og ældre-nydansk til rådighed for udgiveren. Ikke mindst med hensyn til nogle bestemmelser i Rigens Ret har han udført et omfattende arbejde og tekstkritisk gennemgået flere håndskrifter. Herfor bringer jeg ham min hjerteligste tak.

Mest tak skylder jeg naturligvis professor, dr. jur. Ole Fenger, som medvirker ved udgaven, og mag. art. C. A. Christensen, som er Selskabets tilsynsførende. Professor Fenger har kritisk og omhyggeligt gennemgået det rets-

historiske stof og har herunder tilført udgaven mange værdifulde bidrag. Hvis udgaven kun indeholder få fejl, må det i ikke ringe udstrækning tilskrives den interesse, han har vist opgaven. Magister Christensen har især været vejledende med hensyn til den diplomatariske side af udgaven, og udgiveren har i rigt mål kunnet drage nytte af hans store erfaring på dette område. I samarbejde med ham er en række håndskrifter underkastet en udførlig tekstkritisk og filologisk undersøgelse med gennemgang og vurdering af alle forekommende varianter for derved at finde frem til de håndskriftgrupper, der tør anses for bedst egnede som forlæg. For betydelig og altid redbon medvirken vil jeg gerne her bringe dem begge en hjertelig tak.

Håndskriftsamlingerne i Det kgl. Bibliotek i København, Kungliga Biblioteket i Stockholm, universitetsbibliotekerne i Bergen, Lund, Oslo og Uppsala samt stiftsbiblioteket i Linköping skylder jeg tak for tålmodighed med mine langvarige lån af håndskrifter.

Hellerup, 9. april 1978.

Erik Reitzel-Nielsen

Forkortelser

Add: Additamenta. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.

adj.: adjektiv.

Allen: C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christian den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefejden I–V (1864–72)*.

AM: Arnamagnæanske håndskriftsamling.

Amira, Grundriss: Karl von Amira, *Grundriss des germanischen Rechts*, 3. Aufl. (1913).

anf. st. (v.): anførte sted (værk).

Ann. eccl. Dan.: Erich Pontoppidan, *Annales ecclesiae Danicæ diplomatici I–IV (1741–52)*.

Ann. for nord. Oldk.: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab (1836–63).

Arent Berntsen: Arent Berntsen, *Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed I–IV (1650–55; gentoptrykt 1971)*.

Arup: Erik Arup, *Danmarks Historie I–III (1941–55)*.

ASun: Anders Sunesens parafrase over Skånske Lov.

Bergen UB: Håndskrift i Bergens universitetsbibliotek.

bet.: betydning, betyder; betegnelse, betegner.

BJ: Bjärköarätten (Bjarkøaretten).

Brandt, Retshistorie: Fr. Brandt, *Forelæsninger over den norske Retshistorie I–II (1880–83)*.

Bricka: *Dansk biografisk Lexikon* ved C. F. Bricka I–XIX (1887–1905).

Brorson, Første (Anden o.s.v.) Bog: Christian Brorson, *Forsøg til den første (anden o.s.v.) Bogs Fortolkning i Christian den Femtes danske og norske Lov I–X (1791–1801)*.

CCD: *Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende* ved V. A. Secher I–V (1887–1910).

Chr. Kier: Chr. Kier, *Overdragelse af Ejendomsret over fast Ejendom (1889)*.

d.: død.

DAA: *Danmarks Adels Aarvog (1884ff.)*.

Da. etym. Ordb.: Niels Åge Nielsen, *Dansk etymologisk Ordbog (1960)*.

Dahlerup, Studier: Troels Dahlerup, *Studier i senmiddelalderlig Kirkeorganisation (1963)*.

Dahlerup, Sysselevprovsti: Troels Dahlerup, *Det danske Sysselevprovsti i Middelalderen (1968)*.

Da. Mag.: *Danske Magazin* 1.–7. række (1743ff.); *Nye danske Magazin citeres: Da. Mag.* 2. rk.

Da. Kancelliregistranter: Kr. Erslev og W. Møllerup, *Danske Kancelliregistranter 1535–1550 (1881–82)*.

Da. Stud.: *Danske Studier (1904ff.)*.

Daugaard: J. B. Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen (1830)*.

DbL: *Dansk biografisk Leksikon* ved Povl Engelstoft I–XXVII (1933–44).

DD: *Diplomatarium Danicum*, 1.–3. række (1938ff.), udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

DdR: *Den danske Rigslovgivning indtil 1400*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman (1971).

- DgK*: Danmarks gamle Købstadlovgivning I–V. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman (1951–61).
- DgL*: Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene I–VIII. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Johs. Jørgensen (1931–61).
- DgP*: Danmarks gamle Personnavne ved Gunner Knudsen og Marius Kristensen I–II (1936–54).
- Dipl. Chr. I.*: Diplomatarium Christierni Primi. Udg. af C. F. Wegener (1856).
- Dipl. dioc. Lund.*: Diplomatarium diocesis Lundensis ved L. Weibull (1900ff).
- Dipl. Svec.*: Diplomatarium Svecanum I–VI ved J. G. Liljegren m. fl. (1829ff.).
- Dipl. Viberg.*: Diplomatarium Vibergense ved A. Heise (1879).
- DKH*: Samling af Danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter (Særtryk af GAA II, 1856–60) (1974).
- DL*: Christian Vs Danske Lov 15. april 1683.
- DRH*: Danmarks Riges Historie I–VI ved Johs. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, A. D. Jørgensen m. fl. (1896–1907).
- d.s.s.*: det samme som.
- Dueholms Dipl.*: Dueholms Diplomatarium ved Oluf Nielsen (1872).
- E don. var.*: Håndskriftsamlingen E donatione variorum i Det kgl. Bibliotek.
- egl.*: egentlig.
- Ehrencron-Müller*: H. Ehrencron-Müller, Forfatterleksikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 I–XII (1924–35).
- el.*: eller.
- Elgenstierna*: G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor I–IX (1925–36).
- eng.*: engelsk.
- Erslev, Lensmænd*: Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd 1513–1596 (1879).
- EsjL*: Eriks sjællandske Lov.
- Evensen*: Lorentz Evensen, Samlinger af juridiske og historiske Materier I–II (1785–86).
- Fabricius, Kirkehistorie*: L. P. Fabricius, Danmarks Kirkehistorie I–II (1934–36).
- Falk og Torp*: H. S. Falk og Alf Torp, Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch I–II, 2. Aufl. (1960).
- fdg.*: forordning.
- Feilb.*: H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål I–IV (1886–1914).
- Fenger, Fejde og Mandebod*: Ole Fenger, Fejde og mandebod. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret (1971).
- Fenger, Grundrids*: Ole Fenger, Grundrids af den danske privatrets historie (1964; stenc.).
- fr.*: fransk.
- Fr. Is Registranter*: Kr. Erslev og W. Møllerup, Kong Frederik den Førstes danske Registranter (1879).
- Friis Edvardsen*: P. Friis Edvardsen, Schielschiør Kiøbstads Tilstand (1759).
- Fritzner*: J. Fritzner, Ordbog over Det gamle norske Sprog I–III (1886–96).
- Fussing*: Hans H. Fussing, Herremænd og Fæstebonde. Studier i dansk Landbrugshistorie omkring 1600 (1942; genoptrykt 1973).
- GAA*: Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv I–VII (1852–83).
- Galster*: Georg Galster, Danmarks Mønter (i Nordisk Kultur, red. af Johs. Brøndum-Nielsen, Otto v. Friesen og Magnus Olsen XXIX (1936).139ff.).
- Galster, Mønt*: Georg Galster, Mønt (1965).
- GdD*: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Udvalg af Gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting I–IV (1842–48).

- GkS:** Gammel kongelig Samling. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
glåa.: gammeldansk (1100–1500).
Grimm, Wörterbuch: Jacob und W. Grimm, Deutsches Wörterbuch Iff. (1854ff.).
h.: herred.
HDDomb.: herredagsdombog.
hdf.: håndfæstning.
Helveg: L. N. Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I–II (1862–70).
Hist. Tidsskr.: Historisk Tidsskrift (1840ff.).
hs(s).: håndskrift(er).
hty.: højtysk.
Huitfeldt: Arild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønike I–II (folioudgave, 1650–52). Hvor oktavudgaven (1595ff., genoptrykt 1977) er citeret, er dette angivet.
Hurtigkarl: F. T. Hurtigkarl, Den Danske og Norske Private Rets første Grunde I–II og IV (1813–20).
Hübner, Grundzüge: Rudolf Hübner, Grundzüge des deutschen Privatrechts, 5. Aufl. (1930).
ib.: ibidem (sammesteds).
J. C. Jacobsen: J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans (1966).
J. E. Larsen: J. E. Larsen, Samlede Skrifter I, 1 (1861).
JL: Jyske Lov.
Juristen: Juristen, udg. af Juristforbundet (1919ff.).
Jur. Tidsskr.: Juridisk Tidsskrift, udg. af A. S. Ørsted m. fl. (1820–42).
Jyske Saml.: Samlinger til jysk Historie og Topografi (1866ff.).
Kalk.: Otto Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog (1300–1700) I–V (1881–1918; genoptrykt 1977).
Kall: Kalls håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Kanc. Br.: Kancelliets Brevbøger, udg. af Rigsarkivet (1885ff.).
Kbh.: København.
Kbh. Dipl.: Københavns Diplomatarium I–VIII ved Oluf Nielsen (1872–87).
kgl. åb. br.: kongeligt åbent brev.
KhS: Kirkehistoriske Samlinger (1849ff.); Nye kirkehistoriske Samlinger citeres: KhS 2. rk.
Kofod Ancher: Peder Kofod Ancher, En Dansk Lov-Historie I–II (1769–76).
Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshistorie, 3. udg. (1860).
Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Om Rigens Ret og Dele (i Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5. rk., Historisk-philosophisk Afdeling I, 1847).
Krag og Stephanius: Niels Krag og Stephan Stephanius, Kong Christian den Tredie ... Hans Historie ... oversat af Latinen, forøget med adskillige Anmærkninger og Tillæg samt ... Suhms og ... Grams Fortaler. I–II (1776–78). Med Supplement af B. C. Sandvig.
KRD: Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid ved Troels Dahlerup I–II (1959–69).
Kroman-Iuul: Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk ved Erik Kroman og Stig Iuul I–III (1945–48).
Kr. Sk.: Kronens Skøder I–V (1892ff.).
Kulturhist. Leks.: Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder fra Vikingetid til Reformationstid Iff. (1956ff.).
lat.: latin(sk).
l. c.: loco citato (på det anførte sted).

- LDipl.*: Langebeks Diplomatarium i Rigsarkivet.
- Lebech, De jyske Lovbøger*: Mogens Lebech, De jyske Lovbøger. Jyske Lovs Haandskrifter og deres Indhold (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941). 157ff.).
- Ledr.*: Ledreborgske håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- Leths Glossarium*: Jens Leth, Dansk Glossarium (1800).
- Linköping*: Håndskrift i Linköping Stiftsbibliotek.
- Lunds Ordbog*: G. F. V. Lund, Det ældste danske skriftsprogs ordforråd (1877; genoptrykt 1967).
- Lund UB*: Håndskrift i Lunds Universitetsbibliotek.
- Matzen, Bevisregler*: Henning Matzen, Om Bevisreglerne i den ældste danske Proces (Universitetets Indbydelsesskrift 1893; genoptrykt 1977).
- Matzen, Haandfæstninger*: Henning Matzen, Danske Kongers Haandfæstninger (1889; genoptrykt 1977).
- Matzen, Offentlig Ret I*: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret I (Statsret) (1893).
- Matzen, Offentlig Ret II*: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret II. Proces (1894).
- Matzen, Offentlig Ret III*: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret III. Strafferet (1895).
- Matzen, Panterettens Hist.*: Henning Matzen, Den danske Panterets Historie (1869).
- Matzen, Privatret I*: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret I. Personret, Familieret, Arveret (1895).
- Matzen, Privatret II*: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret II. Tingsret. Obligationsret (1896).
- Matzen, Retskilder*: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder (1897).
- Matzen og Timm*: Henning Matzen og Johannes Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).
- mgl.*: mangler.
- mhol.*: middelhollandsk (1250–1450).
- mhty.*: middelhøjtysk (1100–1450).
- Missiver*: Missiver fra Kongerne Christiern Is og Hans's Tid, udg. af William Christensen I–II (1912–14).
- mk.*: mark.
- mlat.*: middelalderlatin(sk).
- ML bylov*: Magnus Lagaböters bylov.
- ML landslov*: Magnus Lagaböters landslov.
- MndHwb*: August Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch (1888).
- MndWb*: Karl Schiller and August Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch I–VI (1875–81; genoptrykt 1969).
- mnt.*: middelnedertysk (1200–1500).
- Molbech, Glossarium*: C. Molbech, Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord I–II (1857–66).
- Molbech og Petersen*: C. Molbech og N. M. Petersen, Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede (1842–58).
- Mos.*: Mosebog.
- NgL*: Norges gamle Love. 1. række (indtil 1387) ved R. Keyser, P. A. Munch, Gustav Storm

- og Ebbe Hertzberg I–V (Christiania 1846–95); 2. række (1388–1604) ved Absalon Tarranger, Oscar Alb. Johnsen, Oluf Kolsrud, Grethe Authén Blom I–III (Christiania 1904–12).
- Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse*: Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse paa Jyske Lov (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941). 84ff.).
- NkS*: Ny kgl. Samling. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- NTfS*: Nordisk Tidsskrift for Strafferet.
- nuv.*: nuværende.
- Nyrop, Gildeskraaer*: C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I–II (1895–1904; genoptrykt 1977).
- Nyt dansk Adelslex.*: A. Thiset og P. L. Wittrup, Nyt dansk Adelslexikon. Fortegnelse over dansk Adel i Fortid og Nutid (1904).
- Nørregaard*: Lauritz Nørregaard, Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret I–IV (1784–97).
- OdS*: Ordbog over det danske Sprog I–XXVIII, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab (1919–56; genoptrykt 1966 og senere).
- oldfr.*: oldfransk.
- oldn.*: oldnordisk.
- op. cit.*: opere citato (i det anførte værk) el. opus citatum (det anførte værk).
- orig.*: original.
- Oslo UB*: Håndskrift i Oslo Universitetsbibliotek.
- Osterssøn Veylle*: Christen Osterssøn Veylle, Glossarium juridicum Danico-Norvegicum, 3. udg. (1665; genoptrykt 1977).
- ovenn.*: ovennævnte.
- ovf.*: ovenfor.
- Paludan-Müller, Romerrettens Anvendelse*: C. Paludan-Müller, Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Valdemar den Andens Tid (i Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867).
- particip.*: participium.
- PhT*: Personalhistorisk Tidsskrift (1880ff.).
- PolDH*: John Danstrup og Hal Koch (udg.), Danmarks Historie I–XIV (1962–66, Politikens Forlag).
- Popp-Madsen, Bod*: Carl Popp-Madsen, Bod. Bidrag til Læren om Retshaandhævelsens Midler I (1933).
- Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen*: Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen i Landskabslovene (i Festskrift til Kristian Erslev (1927).31ff.).
- Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen*: Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret fra Valdemarstiden. Festskrift udg. af Københavns Universitet 1922.
- Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie*: Poul Johs. Jørgensen, Den danske Retshistorie. 3. udg. (1965).
- Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie*: Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jyske Lovs Historie (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941).19ff.).
- Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran*: Poul Johs. Jørgensen, Begreberne Tyveri og Ran i de danske Landskabslove (i Festskrift til Vinding Kruse, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1940).155ff.).

- Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset*: Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset i Jyske Lov (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941).315ff.).
- Poul Meyer*: Poul Meyer, Danske Bylag. En Fremstilling af det danske Landsbystyre paa Baggrund af retshistoriske Studier over Jordfællesskabets Hovedproblemer (1949).
- præp.*: præposition.
- RA*: Rigsarkivet i København.
- RA Hss V B*: Rigsarkivets håndskriftsamling. V. Danmarks indre historie. B. Administration og retsvæsen.
- RDomb.*: Rigens dombog.
- Reg.*: Regesta diplomatica historiæ Danicæ 1. rk. I–III (1847–70), 2. rk. I–II (1889–1907).
- Rep.*: Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. 1. rk. I–IV ved Kr. Erslev og William Christensen (1894–1912), 2. rk. I–IX ved William Christensen (1928–39).
- rk.*: række.
- Rostgaard*: Rostgaards håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- RR*: Rigens Ret.
- Ryge*: A. N. Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse (1765).
- Rørdam, Kirkelove*: H. F. Rørdam, Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de Fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian Vs Danske Lov I–III (1883–89).
- s.*: sogn.
- sa.*: (den) samme.
- Scandia*: Scandia. Tidskrift för historisk forskning (1930ff.).
- Schlegel, Retssædvaner*: J. F. W. Schlegel, Om de gamle Danske Retssædvaner og Autonomie (i Videnskabernes Selskabs filosofisk-historiske Afhandlinger III 1827).
- Secher, Rettertingsdomme*: Samling af Kongens Rettertings Domme I–II (1881–86), udg. af V. A. Secher.
- Secher, Vitterlighed*: V. A. Secher, Om Vitterlighed og Vidnebevis (1885).
- Secher og Støchel*: V. A. Secher og Chr. Støchel, Forarbejderne til Kong Kristian Vs Danske Lov I–II (1891–94).
- sen.*: senere.
- SGL*: Samling af gamle danske Love I–V (1821–46) ved J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.
- Sindballe*: Kr. Sindballe, Af Testamentsarvens Historie i dansk Ret (1915).
- SjK*: Sjællandske kirkelov.
- sk.*: skilling.
- Skautrup, Det da. Sprogs Hist.*: Peter Skautrup, Det danske Sprogs Historie I–V. 2. oplag (1968–70).
- Skautrup, Hardiske Mål*: Peter Skautrup, Hardiske Mål I–II (1930–42).
- Skautrup, JL*: Peter Skautrup, Den jyske Lov (1941).
- SkK*: Skånske kirkelov.
- SkL*: Skånske Lov.
- skp.*: skæppe(r).
- sml.*: sammenlign.
- SRD*: Scriptores rerum Danicarum medii ævi, ed. J. Langebek m. fl. I–IX (1772–1878).
- ssts.*: sammesteds.
- Stampe, Erklæringer*: Henrik Stampe, Erklæringer, Breve og Forestillinger General-Prokureur-Embedet vedkommende I–VI (1793–1807).
- Steenstrup, Studier*: Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog (1874).
- Stemann, Retshistorie*: Chr. L. E. Stemann, Den danske Retshistorie (1871).

- Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet*: Stig Iuul, Den gamle danske strafferet og dens udvikling indtil slutningen af det 18. århundrede (i Kampen mod Forbrydelsen, udg. af Leif Beckman og Herluf Petersen I (1951).237ff.).
- Stig Iuul, Forelæsninger*: Stig Iuul, Forelæsninger over Hovedlinier i europæisk Retsudvikling fra Romerretten til Nutiden ved O. A. Borum og Erik Reitzel-Nielsen (1970).
- Stig Iuul, Fællig og Hovedlod*: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian Vs Danske Lov (1940).
- Stig Iuul, JL i Retslitteraturen*: Stig Iuul, Jyske Lov i Retslitteraturen før 1683 (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet (1941) ved Erik Reitzel-Nielsen.121ff.).
- Stig Iuul, Kodifikation*: Stig Iuul, Kodifikation eller Kompilation? Christian Vs Danske Lov paa Baggrund af ældre Ret. Festskrift udg. af Københavns Universitet 1954.
- Stig Iuul, Lov og Ret*: Stig Iuul, Lov og Ret i Danmark. 2. reviderede udg. ved Claus Ulrich (1969).
- Stockholm KB*: Håndskrift i Kungliga Biblioteket i Stockholm.
- Suhm, Nye Samlinger*: P. E. Suhm, Nye Samlinger til den Danske Historie I-IV (1792-95).
- Suhm, Samlinger*: P. E. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I-II (1779-84).
- SvAO*: Ordbok öfver Svenska Språket, utgifven af Svenska Akademien Iff. (1893ff.).
- Sylow, Bevisteori*: H. Sylow, Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret (1878).
- Söderwall*: K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids språket I-II (1884ff.).
- Taranger*: A. Taranger, Utsigt over den norske retts historie. I Innledning og rettskildernes historie (1898, 2. udg. 1935); II Statsrettens historie indtil 1319 (1904); IV Privatrettens historie (1907). (Bind III udkom aldrig).
- td(r)*: tønde(r).
- TfR*: Tidsskrift for Rettsvitenskap (1888ff.).
- Thords art.*: Thords artikler.
- Thorkelin*: G. J. Thorkelin, Samling af gamle Danske Kirke-Love (1781).
- Thott*: Thotts håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- Thygesen*: Frants Thygesen, Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800 (1968).
- Trap*: J. P. Trap, Danmark. 5. udg. ved Niels Nielsen, Peter Skautrup, Povl Engelstoft og Therkel Mathiassen I-XV (1959-72).
- Troels-Lund*: Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. 4. udg. ved Erik Kjersgaard. I-VIII (1968-69).
- Troels-Lund, Folkeudgave*: Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede. Folkeudgave. I-XIV (1903-04).
- ty.*: tysk.
- UfR*: Ugeskrift for Retsvæsen (1867ff.).
- Uldall*: Uldalls håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- Uppsala UB*: Håndskrift i universitetsbiblioteket i Uppsala.
- utr.*: utrykt.
- var(r)*: variant(er).
- W. Christensen, Statsforvaltning*: William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (1903; genoptrykt 1974).
- Vedel Simonsen*: Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes ældre Historie I-III (1842-44).
- Verner Dahlerup*: Verner Dahlerup, Forelæsninger over første Bog af Jyske Lov ved Jørgen Glahder (1919).

- Wiberg*: S. V. Wiberg, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie I–IV (1870–73; genudgivet 1960).
- Vider og Vedtægter*: Danske Vider og Vedtægter ved P. Bjerger, Th. Søegaard og Aug. F. Schmidt I–V (1904–38).
- Wilda, Strafrecht*: W. E. Wilda, Das Strafrecht der Germanen (Geschichte des deutschen Strafrechts I) (1842; optrykt 1960).
- VsjL*: Valdemars sjællandske Lov.
- YR*: Yngre redaktion af *VsjL* (DgL VIII.245ff.).
- ÆdA*: De ældste danske Archivregistraturer I–V (1854ff.).
- ænyd.*: ældrenydansk (1500–1700).
- ÆR*: Ældre redaktion af *VsjL* (DgL VIII.1ff.).
- ÄVG*: Äldre Vestgöotalagen.
- Ørsted, Haandbog*: Anders Sandøe Ørsted, Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed I–VI (1822–35).
- åb. br.*: åbent brev.
- Aagesen, Bidrag*: Andreas Aagesen. Bidrag til Læren om Overdragelse af Eiendomsret og andre tinglige Rettigheder (1866).
- Aakjær, Maal og Vægt*: Svend Aakjær, Maal, Vægt og Taxter i Danmark (i Nordisk Kultur, red. af Johs. Brøndum-Nielsen, Otto v. Friesen og Magnus Olsen XXX (1936). 175ff.).
- Arb. f. nord. Oldk.*: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab (1866ff.).

Hvor intet andet er anført, er landskabslovene, Thords artikler, Knud Mikkelsens glosser og kirkelovene citeret efter *DgL*, rigslovgivningen indtil år 1400 efter *DdR*, Christian IIs love og recesserne indtil 1558 efter *SGL*, for tiden 1558–1660 efter *CCD*; håndfæstninger er citeret efter *DKH* og købstadlovgivningen efter *DgK*.

Kanonisk ret er citeret efter *Corpus iuris canonici*, rec. Aemilius Friedberg I–II (Lipsiæ 1879–81).

Indledning

I

Dansk retshistorisk forskning har gennem en meget lang årrække været alvorligt hæmmet ved manglen på tilfredsstillende kildeudgaver.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab har søgt at råde bod herpå ved en række udgivelser. 1931–61 udsendtes *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene I–VIII* under ledelse af professor, dr. phil. Johs. Brøndum-Nielsen og professor Poul Johs. Jørgensen; 1945–48 *Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk I–III* ved overarkivar, dr. phil. Erik Kroman og professor, dr. jur. Stig Iuul; 1951–61 *Danmarks gamle Købstadlovgivning I–V* ved overarkivar, dr. phil. Erik Kroman og 1972 *Den danske Rigslovgivning indtil 1400* ved samme. Nævnes her må også det endnu uafsluttede, af mag. art. C. A. Christensen redigerede *Diplomatarium Danicum* med den delvis kommenterede oversættelse *Danmarks Riges Breve*, der ikke kun har betydning for historikere, men også i høj grad for retshistorikere, idet en væsentlig del af det middelalderlige brevstof er af juridisk indhold.

Så betydningsfuldt dette ældre lov- og brevstof end er, så er det dog langt fra tilstrækkeligt til at belyse retsopfattelsen og retsudviklingen i Danmark i ældre tid. Landskabslovene var ikke en fiksering af samtlige de retsregler, der hidtil havde levet i den mundtlige overlevering. De oplyser kun om enkelte dele af retsstoffet, og om forholdet mellem den skrevne og den uskrevne ret i ældre tid ved vi lidt eller intet. De regler, der af samtiden har været følt som selvfølgelige, er antagelig udeladt i de private retsbøger,¹ og også købstadlovgivningen gengiver kun dele af bysamfundenes særlige ret.

Selv om landskabslovene bortset fra JL ikke var love i egentlig forstand, men private retsoptegnelser, fik de som bekendt allerede tidligt et autoritativt præg og blev i retsanvendelsen behandlet som egentlige love. Alligevel kom de dog ikke til at danne grundlag for en videre legislativ udformning af retten, således som tilfældet var f. eks. i Norge og Sverige, hvor der tilvejebragtes yngre officielle redaktioner af de gamle love. Helt op til henimod midten af det 16. århundrede var lovene i Danmark få og omhandlede kun en begrænset del af retsstoffet. De vedrørte fortrinsvis forfatnings- og forvaltningsret-

1) Stig Iuul, JL i Retslitteraturen.123f.; Fenger, Fejde og Mandebod.360.

ten, derimod næsten slet ikke privatretten og kun sparsomt retsplejen og strafferetten.

Dette betød naturligvis ikke, at retten stagnerede i de af landskabslovene støbte former, men det betød, at den udvikling, der fandt sted, blev skabt gennem domstolenes praksis. Allerede i Valdemarstiden, da landskabslovene blev nedskrevet, foregik en ikke ubetydelig udvikling og delvis omdannelse af dansk ret, og da den tyske kulturpåvirkning i det 14. århundrede blev mere mærkbar her i landet,² fik dette også indflydelse på dansk ret. Den stigende kulturudvikling og det øgede handelssamkvem med udlandet med deraf følgende mere komplicerede samfundsforhold og ændrede sociale og økonomiske forhold stillede krav om detaillerede og finere differentierede regler. Det blev da domstolenes opgave i hvert enkelt tilfælde at finde frem til den mest hensigtsmæssige løsning. Domstolene var ikke blot retsanvendende, men også i høj grad retsskabende organer, især naturligvis i de mange ulovbestemte tilfælde, hvor de „fandt“ ny ret. At domstolene indtil midten af det 16. århundrede ikke blot kunne afgøre en aktuel foreliggende retstvist, men også besvare abstrakte spørgsmål om, hvad der på forskellige områder måtte anses for at være gældende ret,³ bidrog til at give den judicielle praksis en fremskudt plads blandt retskilderne. På mange områder var retspraksis en nok så vigtig retskilde som lovgivningen.

Af særlig betydning for retsudviklingen var de domme og responsa, der blev afsagt af kongens retterting. Rettertinget følte sig ret frit stillet, ikke kun i de ulovbestemte tilfælde, men også når de gamle regler i landskabslovene eller i sædvaneretten følte utidssvarende eller uhensigtsmæssige. Ved flere lejligheder har rettertinget statueret resultater, der synes at måtte være i strid med den da gældende lovgivning,⁴ og der haves eksempler på, at rettertinget uden hjemmel i lovgivningen har erklæret handlinger for strafbare eller har idømt en strengere straf end foreskrevet i loven.⁵ Det forekom ofte, som det

2) Kr. Erslev, Dronning Margrethe (1882).271.

3) Jf. ndf. nr. 4, 7, 10, 12, 13, 14, 16, 19, 20, 23, 24, 25, 30, 34, 40, 43, 45, 46, 50, 60, 82, 92, 97, 99, 124, 131, 151 og RR § 12. Det forekom også, at kongen lod forespørge, hvad der var gældende ret, se rigsrådets erklæringer af 9. marts 1488 (GdD I.21) og 11. juni 1494 (ndf. nr. 40, GdD I.25).

4) Matzen, Retskilder.65; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.127; Stig Juul, Fællig og Hovedlod.250f.; sa., Kodifikation.17f.

5) Se f. eks. ndf. nr. 78 og 109. I midten af det 17. århundrede forbeholdt rettertinget sig alene retten til at dømme imod loven. I rettertingsdommen af 3. juli 1651, der stadfæstede Kbh.s bytings og rådstuerets domme over Dina Vinhofvers og ligesom disse fastsatte den forskyldte straf til livsstraf, udtaltes det således, at rådstueretten ikke havde været kom-

fremgår af de i nærværende udgave indeholdte domme, at rettertingsdomme fremtrådte i en lovregels form.⁶ Nutidens skarpe sondring mellem de forskellige arter af retskilder var jo datiden fremmed, måske delvis som følge af at tingene i ældre tid besad både den lovgivende og dømmende myndighed, eller fordi man endnu opfattede retten som noget på forhånd givet, der i tvivls-tilfælde ikke skulle skabes, men blot findes. Flere domme i nærværende udgave viser klart den retskildemæssigt flydende grænse mellem lovgivende og dømmende funktioner.⁷ Man sondrede hverken mellem dom og lov eller mellem lov og sædvane; disse betegnelser nævnes hyppigt side om side som enlydige begreber.⁸

Medvirkende ikke blot til den uskarpe grænse mellem lov og dom, men også til den betydning der tillagdes kongens rettertingsdomme, var tillige et andet forhold. Den fordeling af den lovgivende magt mellem kongen og landstingene, der var fuldbyrdet ved Valdemarstidens slutning, og som har fundet udtryk i JLs forteale,⁹ fik ikke nogen lang levetid. Allerede i slutningen af det 13. århundrede lå lovgivningsmagten hos kongen og danehoffet¹⁰ og senere, da danehoffet i begyndelsen af det 15. århundrede havde mistet sin politiske indflydelse, hos kongen og rigsrådet. Det lovgivende organ var således identisk med rigets øverste domstol, og det kan derfor ikke undre, at de kongelige rettertingsdomme blev tillagt samme betydning som lovregler og følgelig – i den udstrækning de var kendt – af de underordnede domstole blev lagt til grund ved påkendelsen af tilsvarende sager.

petent til at idømme en straf, der ikke fulgte af „landtzens beschreffne louge, rett och forordninger“, og at „den høyeste øffrighed allenne tilkommer loug att giffue och forandre“ (GkS 844,2° fol. 306v), jf. Kort oc Sandferdig Beretning om Den mercklig Sag Som paa en kort Tid ved ordentlig Proces bleff udført met Dina Vinhofvers oc Jørgen Walter udi Kiøbenhafn Anno 1651 (1652) fol. F v ff.

6) Se f. eks. ndf. nr. 43, 45, 60, 92, 97. Jf. Stig Iuul, Kodifikation.18

7) Se ndf. nr. 43, 45 og 97.

8) Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.15.

9) „thæn logh thær kunungh giuær oc land takær withær . . . Thæn logh thær konung giuær oc land takær with . . .“ (DgL II.8).

10) Lovene sendtes fortsat til landstingene, men nu kun til forkyndelse. Denne forkyndelse blev lovbealet ved DL 1-3-7, jf. instrux 31. januar 1739 § 6 og fdg. 17. december 1745, og ordningen bestod, indtil landstingene ophævedes ved fdg. 25. januar 1803 § 1. I Frederik Is hdf. af 3. august 1523 § 73 (DKH 78) hedder det ganske vist, at kongen ikke må give nogen lov uden med rigsrådets råd „oc landett vill ther vedtage“, men der synes ikke at foreligge sikre vidnesbyrd om, at en lov efter o. 1300 er sendt landstinget til vedtagelse, jf. Matzen, Offentlig Ret I.157, men herimod Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.39 og Thords art. § 79 (per regem ex consensu Iutensium et Fyonensium); de citerede ord mangler i de fleste tekster af Thords art., og i text 6 B hedder det: Konningen och riigßens raad.

At retsudviklingen i overvejende grad skete gennem domstolenes praksis bevirkede dels, at dansk ret i modsætning til så mange fremmede retsforfatninger bevarede sit nationale særpræg, dels at udviklingen fik et roligt og stilfærdigt forløb, uden voldsomme brud. Fra de gamle landskabslove fører en næsten ubrudt linje ned til nutidens retsorden. Teoretiske jurister som f. eks. biskop Knud Mikkelsen, der var doctor juris utriusqve, kunne ty til kanonisk ret som forbillede; men i retsbrugen har man næsten aldrig kritikløst efterlignet fremmede retsregler. Som alt overvejende hovedregel er udenlandske forbilleder tilpasset og omformet efter dansk tankesæt og danske retstraditioner.¹¹ Og de regler, der skabtes gennem retsbrugen, blev ikke til ved teoretiske eller abstrakte spekulationer, men voksede op af livet selv, udformet af praktikere under trykket af de umiddelbart erkendte menneskelige behov.

Den vægt, samtiden tillagde domsafgørelser, fremgår for det første deraf, at præjudikater hyppigt påberåbes under parternes procedure og af domstolen selv til støtte for domsresultatet, ikke sjældent blot med ordene „saa oc ephther vanlige domme“ o. l.¹² Under en sag for rettertinget i 1544 kunne sagsøgte (Roskilde domkapitel) til støtte for sin påstand fremlægge kopier af ikke mindre end 4 ældre domme (fra 1458, 1475, 1541 og 1542).¹³ Betydningen fremgår videre af, at Knud Mikkelsen i sine glosser til JL anfører flere rettertingsdomme, der supplerer bestemmelserne i JL, og at den samling retsregler, der går under betegnelsen Rigens Ret, i stor udstrækning må antages at være gengivelse af domme fra tiden omkr. 1450. Det klareste bevis på dommenes praktiske betydning i datidens retsliv foreligger dog måske i de mange håndskrevne private domssamlinger, hovedsagelig fra omkr. år 1600, der nu findes i de offentlige biblioteker og arkiver. Mange af de heri indeholdte domme går igen fra samling til samling og findes i 20–30, undertiden i endnu flere håndskrifter, hvad der vidner om den vægt, datiden tillagde disse afgørelser. På den anden side må man ikke opfatte disse private domssamlinger som udeluk-

11) Matzen, Retskilder.2, 67; Stig Iuul, Lov og Ret.5; sa. i Juristen 1941.5.

12) Se f. eks. Secher, Rettertingsdomme I.26, 30, 41, 68, 75f., 105, 117, 120, 134f., 171, 202, 221, 232, 266, 377f., 516, 574, 578; II.462; GdD IV.62, 289, 339, 343, 395, 409, 460ff.

13) KRD II.337ff. Dommene fra 1458 og 1475 se ndf. nr. 11 og 27. Andre eksempler: Rettertingsdommen 27. juni 1466 (ndf. nr. 17) blev 112 år senere optaget i en dom af 14. august 1578; rettertingets responsum 1466 (ndf. nr. 14) blev påberåbt 104 år senere i Viborg landstings dom 29. april 1570 (GdD III.112ff.); biskop og bygdemænds dom 1469 (ndf. nr. 22) blev 116 år senere påberåbt i Viborg landstings dom 3. juli 1585 (GdD IV.61), og Sjællands landstings dom 1468 (ndf. nr. 21) blev 128 år senere påberåbt i rettertingsdom 10. juni 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.68).

kende indeholdende retsskabende domme (leading cases). Mange af de givne domme er kun en simpel anvendelse – undertiden endda blot et referat – af en lovregel. Også disse domme kan dog i flere henseender være retshistorisk oplysende, bl. a. ved at vise, hvilke retsspørgsmål der i datiden kunne volde en sådan tvivl, at man har ønsket en domstolsafgørelse deraf. Derudover kan sådanne domme naturligvis have kulturhistorisk, lokalhistorisk, personalhistorisk eller anden interesse. At de private domssamlinger har medtaget sådanne domme, der ikke indeholder nye og selvstændige retssætninger, kan måske delvis skyldes, at lovhåndskrifter i datiden var ret få og kostbare, hvorfor man ofte nøjedes med det kendskab til lovreglen, som dommen ydede. Ganske vist var dette kun et andenhånds kendskab, men til gengæld viste dommen retsreglens anvendelse i praksis.¹⁴ I øvrigt indeholder enkelte domme oplysning om lovstof, der nu ikke kendes andetsteds fra, og de supplerer således derved vort kendskab til ældre dansk ret.¹⁵

Lidt uden for rammerne synes at falde den udvalgte biskop Joachim Rønnows korte oversættelse af kejser Sigismunds voldgiftskendelse vedrørende Slesvigs stilling af 28. juni 1424, der formentlig oprindeligt er afskrevet efter rigens forfølgningssbog 1536–42 fol.28^r–29^r.¹⁶ Dommen, der findes i 34 private domssamlinger, er utvivlsomt kun medtaget af historisk og politisk interesse, men da det ikke er en dansk dom, er den ikke gengivet, men blot markeret i nærværende udgave. Men den centrale betydning, man i det 16. århundrede statsretligt har tillagt den, fremgår af nogle tilskrifter, der i enkelte håndskrifter er gjort til den. I GkS 1137,2^o (fra 1597), der har tilhørt bl. a. rigsråd, landsdommer Iver Juul til Villestrup, findes ud for dommen følgende tilskrift: „NB: Dette er slutningen oc hoffwitmeeningen i sig sielff aff keyser Sigismundi domb, ellers hafwer jeg, Axell Jul Iffversen till Wolstrup¹⁷ ocsaa dend gandske domb med forhergaaende keyserens sendebuds, hertuig Houkens Rumpholts aff Großglogaw¹⁸ forretninger oc kong Ericks aff Danmarck oc greffwernes aff Holsten Alff oc Gert deris woldgiffwelse &c.“. I GkS 1138,2^o (fra 1590) er ud for dommen skrevet: „Anderledis i Huitfeld I p.

14) Matzen, Retskilder.67.

15) Se f. eks. rettertingsdom 1537 (GdD II.11) og Viborg landstings dom 20. november 1507 (ndf. nr. 46).

16) KRd I.568ff. Jf. Lebech, De jyske Lovbøger.189 med note 83.

17) Se ndf. s. 33.

18) Hertug Henrik Rumpold (d. 1423) af Glogau i Schlesien. Se Kr. Erslev, Erik af Pomern (1901).85ff.

309", og i Add 151,2° (fra 1592) er fol.13^v og 14^v i marginen med yngre hånd tilføjet personalhistoriske oplysninger om Erik af Pommern, de holstenske grever og kejser Sigismund.

Som det vil fremgå af kommentaren til de i nærværende udgave meddelte domme, blev adskillige af de af retsbrugen skabte regler senere optaget i forordninger og i recesserne, hvorfra de gik over i Danske Lov. Ved udarbejdelsen af Danske Lov tilsigtede man som bekendt ikke en kodifikation i nyere forstand, men først og fremmest at samle den skrevne rets regler i én lovbog.¹⁹ Da mange af de foreliggende lovregler byggede på ældre domspraksis, er det ikke få regler, der oprindeligt var formet af domstolene, der på denne måde har levet helt op til ind i det 20. århundrede. Desuden kan det påvises, at flere af Danske Lovs bestemmelser bygger direkte på domme,²⁰ og det tør antages, at lovens hovedforfatter, Rasmus Vinding, har gennemgået en af datidens håndskrevne præjudikatsamlinger. Samtidig kan det beklages, at han ikke har underkastet de bevarede præjudikatsamlinger et mere dybtgående studium, idet dette ville have medført, at Danske Lovs regler i højere grad end det er tilfældet ville være blevet udtryk for den samtidige gældende ret. Danske Lov indeholder adskillige bestemmelser, der allerede ved lovens givelse var forældede, og den repræsenterer på flere områder standpunkter, som retsanvendelsen for længst havde arbejdet sig ud over.²¹ Danske Lov blev af samtiden og af eftertiden påskønnet som et stort gode, både i Danmark og i udlandet. Den engelske diplomat Robert Molesworth, der ellers var så kritisk over for danske forhold, roste den i høje toner;²² czar Peter den Store beordrede den oversat til russisk;²³ den preussiske kong Friedrich Wilhelm I ønskede dens procesregler lagt til grund for en omordning af preussisk retsvæsen;²⁴ og Maria Theresia krævede, at den skulle benyttes ved udarbejdelsen af en østrigsk lovbog.²⁵ Og herhjemme skrev f. eks. Ørsted om loven, at dens bestemmelser „vidne om et sundt og skarpt Blik, om modent Overlæg og omhyggelig Prøvelse; at den ofte, i sin Simpelhed, har truffet det Rette langt bedre end nyere

19) Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.156; Stig Iuul, *Kodifikation*.73.

20) Se f. eks. Stig Iuul, *Kodifikation*.52f., 74f.

21) Stig Iuul, *Kodifikation*.74ff.

22) Ørsted, *Haandbog* I.7; R. Paulli i Carl S. Petersen og Vilh. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie I* (1929).819; Stig Iuul, *Kodifikation*.6.

23) R. Paulli, op. cit.

24) L. M. B. Aubert i *TfR* 1893.369ff.; R. Paulli, op. cit.; Stig Iuul, *Kodifikation*.6 (hvor Frederik I af Preussen er trykfejl for Friedrich Wilhelm I af Preussen).

25) Stig Iuul, *Forelæsninger*.102.

i en mere forfinet Tidsalder udarbejdede Love".²⁶ Denne karakteristik har, som fremhævet af Stig Iuul,²⁷ fået urigtig adresse, idet den i virkeligheden tilkommer den ældre ret, hvorpå lovbogen bygger – og herunder ikke mindst de foregående slægtleds domstolsafgørelser. På landstingenes og rettertingets dommere i det 15. og 16. århundrede synes Ørstedes karakteristik at have fuld gyldighed.

Retspraksis var som nævnt på mange områder den vigtigste retskilde. Den, der søger oplysning om ældre dansk ret eller om retsbegrebernes og retssættningernes oprindelse og historiske udvikling, kan derfor ikke lade sig nøje med et studium af datidens lovstof, men må også kende de af domstolene trufne afgørelser. Til det retskildestof, der findes i de mange bevarede domme, og til den betydningsfulde retsudvikling, der fandt sted gennem de overordnede domstoles afgørelser navnlig i det 15. og 16. århundrede, har man hidtil kun haft et fragmentarisk kendskab. Bortset fra enkelte domme, der spredt var offentliggjort i forskellige tidsskrifter og monografier, forelå helt op til den nyeste tid kun J. L. A. Kolderup-Rosenvinges „Udvalg af Gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting“ I–IV (1842–48), der indeholder domme fra perioden 1457–1596, og V. A. Sechers „Samling af Kongens Rettertings Domme I–II“ (1881–86), der omfatter årene 1595–1614.

I Kolderup-Rosenvinges udvalg er rettertingsdommene naturligvis de dominerende. Af de 530 domme, som de fire bind indeholder, er kun de 64 landstingsdomme. Kolderup-Rosenvinges forlæg var hovedsagelig herredagsdombøgerne og rigens dombøger, men han medtog derudover enkelte domme fra private domssamlinger (NkS 836b,2°, NkS 844,2°, Thott 1201,2°, Thott 1202,2° og Thott 1991,4°). Kolderup-Rosenvinges arbejde var en pionergerning, og det store og hidtil ukendte materiale, der her fremlagdes, fik meget stor betydning for den retshistoriske forskning i den følgende tid.²⁸ Nu, mere end et århundrede senere, og efter at yderligere materiale er fremdraget, kan det vist siges, at Kolderup-Rosenvinge inden for den givne, ret snævre ramme med stor dygtighed har formået at fremdrage de vigtigste rettertingsdomme fra de henvend 140 år, der dækkes af udgaven.

26) Ørsted, Haandbog. I.9, se også 25f. Jf. Stig Iuul, Kodifikation.6.

27) Stig Iuul, Kodifikation.7.

28) Om samtidens vurdering se Frantz Dahl i Festskrift i Anledning af 200 Aaret for Indførelsen af juridisk Eksamen, udg. af Juristforbundet ved C. Popp-Madsen og Erik Reitzel-Nielsen (1936).187.

Sechers samling, der kun omfatter 20 år, og som alene indeholder de i herredagsdombøgerne og rigens dombøger indførte rettertingsdomme, var tænkt som en fortsættelse af Kolderup-Rosenvinges udgave, men adskiller sig i flere henseender fra denne. Secher fandt det uheldigt at efterligne Kolderup-Rosenvinges eksempel og udgive mere eller mindre vilkårligt udvalgte domme.²⁹ Betydningen af de i de uvigtige domme indeholdte oplysninger ville man først få øje for, når der forelå mange eksempler, som det ville være vanskeligt eller umuligt at få sammenstillet, når de skulle opledes i de uhandelige dombøger. Netop ved at medtage tilsyneladende småting ville en domsudgave efter hans opfattelse kunne danne grundlaget for en udførlig og korrekt fremstilling af retssystemet i den periode, udgaven omfatter. For at opnå dette måtte Secher til gengæld forkorte dommene meget betydeligt; de meddeles derfor overvejende i stærkt forkortet referat og i moderne sprodragt.³⁰

Bortset fra de 64 landstingsdomme i Kolderup-Rosenvinges udgave forelå der således ved begyndelsen af indeværende århundrede kun udvalgte rettertingsdomme fra årene 1457–1596 og (i referatform) samtlige rettertingsdomme fra årene 1596–1614. Dette materiale er naturligvis utilstrækkeligt til på fyldestgørende måde at belyse datidens retsopfattelse og den retsudvikling, der fandt sted gennem den judicielle praksis fra det 15. århundrede og op til Christian Vs Danske Lov.

I de seneste år er yderligere kildemateriale gjort tilgængeligt. Således har Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie ved professor, dr. theol. Troels Dahlerup udsendt „Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid“ I–II (1959 og 1969) samt ældre rådstueprotokoller og tingbøger fra enkelte købstæder (fra Malmø 1503–80, tre bind (1965–72) ved overarkivar, dr. phil. Erik Kroman, fhv. stadsarkivar Leif Ljungberg og fil. dr. Einar Bager; fra Helsingør 1549–67 (1971) ved overarkivar, dr. phil. Erik Kroman og fra Ribe 1527–99 (1974) ved samme). Landsarkivet for Viborg har 1965 og 1971 udgivet Viborg Landstings Dombog 1616 og 1617A (sagsreferater og domskonklusioner) ved Poul Rasmussen, og Landbohistorisk

29) Secher, Rettertingsdomme I.xviiif.

30) At Sechers udgivelsesprincipper fra et filologisk synspunkt er uheldige er klart. Her til kommer, at der findes fejllæsninger og deraf følgende omtydninger af teksterne. Mag. art. Kaj Bom har således påvist, at ordet *haardvejen*, der forekommer 6 steder i Secher, Rettertingsdomme I.563, er fejllæsning for *haardereyen* (= *ård-ær(e)jen*, vel et lokalt navn på forpløjning, tværpløjning). For at få mening må Secher to steder udelade ord i teksten, se ib.570 note 3 og 4. Glosen *haardvejen* er fra Secher optaget i Kalk. II.166a, hvor den defineres som: *fast vej*.

Selskab en række ældre tingbøger (Herlufsholms birks tingbog 1616–33 ved arkivar Karen Marie Olsen; Aasum herreds tingbog 1640–48 ved professor, dr. phil. Aksel E. Christensen og professor, dr. theol. Troels Dahlerup; Skast herreds tingbog 1636–40 ved Poul Rasmussen og Sokkelund herreds tingbøger 1621–22, 1625–36 og 1636–37 ved Ole Karup Pedersen og arkivar Karen Marie Olsen).

Kolderup-Rosenvinges udvalg og de senere domsudgaver giver imidlertid ikke som de ovenfor (side 22f.) omtalte private domssamlinger det umiddelbare indtryk af, hvilke domme man i det 16. og 17. århundrede har tillagt principiel betydning. Disse domssamlinger nød en betydelig autoritet i rets-anvendelsen, og deres retskildemæssige betydning kan måle sig med lovstof-fet i de private retsbøger. Det er nærværende udgaves mål at gengive – og kommentere – samtlige de domme, der findes i de private domssamlinger.

Udgaven vil herved komme til at danne et vigtigt supplement til de ovenfor nævnte kildeudgaver, der i de senere år er udsendt, og som ikke indeholder oplysning om, hvorvidt eller i hvilket omfang de deri gengivne domme findes i de private domssamlinger. Disse sidstes valg af præjudikater og den hyppig-hed, hvormed de enkelte domme forekommer deri, er af væsentlig betydning for en vurdering af retstilstanden indtil Danske Lov. Og det vil blive en vigtig forskningsopgave at sammenholde dommene i de private domssamlinger med by- og herredstingenes praksis.

De nævnte private domssamlinger indeholder, som det kunne ventes, for-trinsvis rettertings- og landstingsdomme. Det var jo hovedsagelig gennem de overordnede domstoles praksis, at den ny ret banede sig vej. Blandt lands-tingsdommene er de fra Viborg landsting langt i overtal, hvilket muligt beror på, at flere præjudikatsamlinger er blevet til i Viborg; om nogle håndskrifter vides det, at afskriveren, hvis navn nu ikke kendes, havde tilknytning til landstinget dér.³¹ Samlingerne indeholder dog også herredstingsdomme, by-tingsdomme, domme afsagt af biskop og bedste bygdemænd, gejstlige domme foruden kommissionsdomme og enkelte højesteretsdomme og retsforlig. Ved dette bredere grundlag giver de private domssamlinger et billede af, hvordan retten opfattedes også blandt den jævner del af befolkningen i købstæderne og i landsbyerne.

Hvorledes disse samlinger, hvoraf mange indeholder 250 eller flere domme, oprindeligt er blevet til, ved vi intet om. Til grund ligger måske nu tabte, min-

31) Lebech, *De jyske Lovbøger*. 188f. Det drejer sig bl. a. om hss. GkS 1137,2°, GkS 1138,2°, NkS 833,2° og NkS 839,2°.

dre omfattende samlinger med kortfattede domsregester. I mange af de private dombøger findes et afsnit med et halvt hundrede domsregester, der oftest er uden datering, og som i de fleste tilfælde ikke giver oplysning om, hvilken domstol, der har afsagt den pågældende dom, ligesom også parternes navne i reglen er udeladt.³² Disse korte notitser på 5–6 linjer gengiver kun den af dommen knæsatte regel, ofte formet som en lovregel; en enkelt af dem, der findes i 26 håndskrifter, er da også blot en gengivelse af bestemmelsen i Thords art. § 7.³³ Disse meget knappe regester, der i det formelle minder om de bestemmelser i Rigens Ret, der antages at være gengivelse af domme, kan i retsbrugen næppe have været påberåbt som præjudikater. Det er mere nærliggende at antage, at de på samme måde som reglerne i Rigens Ret har været tilskrevet i et lovhåndskrift, fordi de supplerer eller nærmere forklarer lovstoffet. I et stort antal håndskrifter bringes disse regester praktisk talt enslydende og i omtrent ganske samme rækkefølge, hvilket indicerer, at de alle, gennem nu tabte led, bygger på samme forlæg. Måske er samlinger af disse korte domsreferater de ældste domssamlinger – de udførlige, næsten fuldstændige domsafskrifter tilhører sikkert en yngre tid – og de er så senere blevet suppleret med andre og fyldigere domsreferater. Om en del af håndskrifterne antager Mogens Lebech,³⁴ at der foreligger en sammenredigering af en samling Viborg landstings domme, der er afskrevet i Viborg, med et mindre udvalg herredagsdomme, der var kendt f. eks. fra håndskrifter af de to skolemestre Nicolaus og Philip Schrøder, fra hvis værksted i Odense flere juridiske blandingshåndskrifter er udgået i den sidste fjerdedel af det 16. århundrede.³⁵

Håndskrifterne og deres indbyrdes forhold skal udførligt omtales i sidste bind af nærværende udgave. På dette sted skal kun gøres nogle mere generelle bemærkninger for at give et indtryk af materialets art.

De fleste private dombøger er store folianter, der indeholder omkr. 250 domme. Nogle er skrevet med én hånd, som det synes in continuo, hvad der synes at måtte forudsætte, at der som forlæg har foreligget enten en anden dombog eller en samling løse domsafskrifter. I flere håndskrifter findes to eller flere hænder, hvilket sikkert skyldes, at dombogens ejer har suppleret sam-

32) Se som eksempler Add 151,2° nr. 117–150, GkS 1137,2° nr. 116–164, GkS 1136,2° nr. 104–163, GkS 1138,2° nr. 128–158, NkS 835b,2° nr. 120–154, NkS 835c,2° nr. 45–98, Ledr 336,2° nr. 122–158.

33) Om bestemmelsen se Poul Meyer.203. I hss. betegnes bestemmelsen som *enn dom*, se f. eks. Stockholm KB C 92 nr. 151.

34) Lebech, *De jyske Lovbøger*.189; Stig Iuul, *Kodifikation*.18.

35) Lebech, *De jyske Lovbøger*.185, jf.189; Skautrup, *Hardiske Mål* II.53.

lingen med nyt stof. Dombogen GkS 1138,2° (fra 1590) har titlen: „Adskillige gamle breve oc domme, 216 tilsammen, nok flere siden tillagde“ (de sidste fire ord skrevet med anden skrift), og i flere dombøger omfatter registeret, der er skrevet med samme hånd som de først indførte domme, ikke de „siden tillagde“, eller registeret er senere suppleret med anden hånd. At dombøgerne således efterhånden udvidedes er vel et vidnesbyrd om en stadig benyttelse og i sig selv et indicium for, at de har fundet praktisk anvendelse i retslivet. Flere håndskrifter er skrevet af samme afskriver. Skriften er i de fleste dombøger meget sirlig og vidner om en øvet afskriver. I flere dombøger er initialerne, undertiden dommens hele førstelinje, skrevet med rødt. Særlig smukt skrevet er i flere håndskrifter (f. eks. Add 151,2°, GkS 1137,2°, GkS 1138,2°, NkS 845,2°, Stockholm KB C 92, Stockholm KB C 98) oversættelsen af kejser Sigismunds voldgiftskendelse af 1424. Overskriften og de første linjer er skrevet med store, smukt tegnede røde og grønne bogstaver, og i de kunstfærdigt prentede initialer i overskriften er i nogle håndskrifter indklæbet billeder fra et middelalderligt illumineret håndskrift. Også dombøgernes titelblad, hvor et sådant findes, er ofte udført smukt og med stor omhu. Enkelte håndskrifter indeholder oplysning om afskriverens navne; for de ældre håndskrifteres vedkommende er afskriverne personer, om hvem vi nu intet ved med sikkerhed. Bortset fra meddelelse af eget navn og nu og da et fromt ønske på latin eller plattysk, er det kun sjældent, at skriveren gør selvstændige tilføjelser til samlingen. Jurgen Pedersen (Georgius Petri), der har skrevet dombogen GkS 1136,2° (dateret 1597), demonstrerer i nogle tilskrifter, at han foruden plattysk også kan latin og græsk. Afskriverne synes at have været kyndige folk.

Nogle domme findes ikke i specielle dombøger, men er indført i – eller i alt fald indbundet sammen med – juridiske blandingshåndskrifter, der tillige indeholder forskelligt lovstof, kongebreve eller andet af retlig interesse, f. eks. „En instruction huorledis alle delemaal oc sager skulle forføllgis“, „Kejserretten“ i oversættelse, „regula juris“ i ægteskabssager m. v., men undertiden også andet stof (om det danske rigsvåben, fremmede mønters pris ved køb og salg m. v.). At dommene er anbragt i lovhåndskrifter er et yderligere vidnesbyrd om, at de har været samlet for at benyttes i retsbrugen.

Mange dombøger er afskrevet efter ældre samlinger. I øvrigt har det oprindelige forlæg for rettertingsdommene i nogle tilfælde været herredagsdombogen eller rigens dombog, i andre det originale dombrev (eller en afskrift deraf). Dombrevene har form af åbne breve og indledes indtil 1567 altid med

en opregning af de i pådømmelsen deltagende dommere, angivelse af stedet for rettertingets holdelse og af en datering. Herredagsdombøgerne og rigens dombøger bringer derimod disse oplysninger til sidst og indleder med at nævne parterne og deres påstande.³⁶ Afskrift af herredagsdombogen eller af rigens dombog kan være taget til eget brug enten af skrivere i kancelliet (kancellisekretærer), der ofte senere forfremmedes til høje gejstlige eller verdslige embeder, bl. a. også til landsdommere, eller af den, der fungerede som skriver på det sted, hvor rettertinget holdtes. Nogle afskrifter af herredagsdombogen hidrører antagelig fra Hans Skriver, der var landstingsskriver ved Fyns landsting, og af hvem der findes indførsler i herredagsdombogen nr. 5 (1545–49) fol. 1–8 og i den samtidige rigens dombog og rigens forfølgningsbog.³⁷ Som nævnt ovenfor er de private dombøgers gengivelse af kejser Sigismunds voldgiftskendelse fra 1424 formentlig oprindelig afskrevet efter rigens forfølgningsbog. En marginalnote i håndskriftet NkS 836c,2° (fra omkr. 1600) til en rettertingsdom af 19. april 1602 synes afskrevet efter en marginalnote i herredagsdombogen, og håndskriftet Thott 1202,2^o fra omkr. 1600 er formentlig afskrevet efter rigens dombøger. Det er først fra Christian III's tid, at rettertingsdommene blev indført i herredagsdombogen (fra 1537) eller i rigens dombog (fra 1539),³⁸ men allerede fra slutningen af det 15. århundrede har der utvivlsomt eksisteret en – nu tabt – kopibog, eventuelt blot en bog med kortere notitser vedrørende de under rigskansleren hørende breve. I alt fald hedder det i et med rettertingsseglet forsynet kongebrev af 22. marts 1493 angående en tvist om gården Torsjö i Skåne, at kongen vil „lade overse, om nogen dom tilforn er gangen om saadan sag“, hvorved sikkert må forstås en rettertingsdom.³⁹

For landstingsdommenes vedkommende synes forlægget i de allerfleste tilfælde at have været dombrevet (eller afskrift deraf), kun sjældent – og mest i ganske unge håndskrifter – landstingsprotokollen. Også landstingsdommene udfærdigedes som åbne breve. De indleder med at nævne de landsdommere og eventuelt andre, der har deltaget i sagens behandling, hvorefter følger parternes navne og deres påstande. Fra Viborg landsting, hvis domme som nævnt er fyldigst repræsenteret i de private samlinger, og hvis domme i det 15. og 16.

36) Se som eksempel på afskrift efter dombrev nr. 78 og som afskrift efter HDDomb. nr. 79.

37) Lebech, *De jyske Lovbøger*.178.

38) Det vides, at der har foreligget en nu tabt RDomb. omfattende årene ca. 1536–39, se KRD I.ix.

39) Rep. 2. rk. IV.7380, jf. W. Christensen, *Statsforvaltning*.166.

århundrede vistnok nød en særlig autoritet og kun sjældent ses underkendt af rettertinget, er fra det 16. århundrede foruden få og små fragmenter kun bevaret officielle dombøger fra 1569 (to bind), 1581 og 1591; fra det 17. århundrede findes en dombog fra 1608 og en fra 1612, og først fra 1616 til 1664 foreligger et fyldigere materiale; dombøgerne fra 1666 til 1700 er gået tabt.⁴⁰ Det er således i væsentlig grad gennem de private domssamlinger, vi nu har kendskab til de mange ældre domme fra Viborg landsting.

I de private dombøger er det undertiden oplyst, hvor det originale dombrev findes.⁴¹ Oplysningen, der især gives i de tilfælde, hvor det ikke af dommens indhold fremgår, hvor originaldokumentet kan ventes at findes, tilsigter antagelig at gøre det muligt for andre, der måtte ønske under en retssag at påberåbe sig dommen som præjudikat, at få optaget en vidisse af dommen. Også disse notitser er et vidnesbyrd om, at domssamlingerne er anlagt til praktisk anvendelse i retslivet.

Dommene bringes i de private samlinger ganske usystematisk, uden saglige eller kronologiske hensyn. I mange håndskrifter har dommene som overskrift en ganske kort regest, og der findes i flere håndskrifter et mere eller mindre fuldstændigt register til dommene, hvilket må have lettet dombogens brug som håndbog.

At de private dombøger har været bestemt til benyttelse i det praktiske retsliv, og at de også rent faktisk har været benyttet, kan ikke være tvivlsomt.⁴² Herom vidner bl. a. også samlingernes titel og de tilskrifter af juridisk indhold, der er foretaget i flere håndskrifter. De oplysninger, der haves om dombøgenes ejere i ældre tid, lægger det også nær at antage, at samlingerne har skullet tjene det nævnte formål.

Titelbladet i dombogen Stockholm KB C 85 er sålydende:

1552⁴³

Dommerens bog

Wdy dhenne bog findes mange smucke oc atschillige dome oc gode skicke, huilcke som framfarne konger, biskopper, prælater mett Danmarcks riiges

40) A. D. la Cour, Viborg Landsting (i Viborg Købstads Historie (1940).174f.); Johan Hvidtfeldt, De danske Landstingsarkiver (i Fortid og Nutid XIX (1954-56).274ff.).

41) Se ndf. nr. 20, 23, 43, 52, 57, 65, 72 og 123. Overskriften til rettertingsdom 17. august 1525 (ndf. nr. 59) slutter i Add 152,2° (nr. 84): Och findis samme domb i huellingen paa Kiøbenhaffns slot iblant de andere riigens breffue.

42) Jf. Stig Iuul, Kodifikation.18.

43) Dombogen er vel anlagt dette år; 3 af de indførte domme (nr. 8, 9 og 12) er dog yngre, nemlig fra 1553 og 1557.

raad oc andre wiisse mendtt dømptt haffue om atschiellege artickle, som icke saa clar findis wty lougen, oc framfarne konninger oc Danmarcks riiges raadt hauer stadfest att holdis sculle, huilcke gandske nytteliigt er att wiide for thennom, som nødis till mөгitt att bruge lougen oc retthergang.

Her er formålet jo særdeles tydeligt udtalt, og samlingen synes efter overskriften at dømme endda udarbejdet til brug for en dommer. Formålet er knap så klart formuleret i titlen på andre håndskrifter. Nogle eksempler skal anføres:

I NkS 835c,2°, der er fra 1578, har titelbladet følgende ordlyd:

Her effther følger nogle sønderlige domme, som aff framfarne konger, thesligeste aff vor allernadigste herre och koning, koningh Frederich then Anden, med Danmarckes rigis raad saa och aff landtzdommer oc andre gode mendt dømpt oc vdgiffuet er (fol.3^r).

NkS 844,2°, der er fra 1595, har følgende titel:

Vdi denne bog findes inddraget mannge mercklig oc adskillige domme, som aff framfarne konger y Danmarck med Danmarckis raad saa oc aff biscop och byemendt med andre gode mendt, disligeste aff stormectigste høgborne første, vor allernadigste herre, prindtz och wdualde konning, konning Christian then Fierde, med sinn regierings raad, landtzdommere och andre gode menndt dømt oc vdgiffuet er (fol.5^r).

I GkS 1134,2° fra 1596 lyder titlen:

J h s. Copier wdaff nogle konng: maitt: oc Danmarckis rigis raadtz domme saa oc nogle kongelige breffue, som vdi nogle herre dager vdi adskielige steder her vdi Dannemarck er dømptt oc vdgiffuedt, disligeste copier vdaff nogle landtztings domme, som till lanndtzting oc andenstedtz vdaff landtz dommer oc gode mend flere her i Dannemarck dømptt er. Tillsammen sanckede oc skreffne aff Hans Søffrinsen anno 1596.

Oplysning om, hvem der har benyttet de private dombøger, giver de ejermærker, der endnu findes i enkelte håndskrifter. Blandt ejere finder vi landsdommere, borgmestre, rådmænd, byskrivere, fremtrædende adelige og mindre herremænd, ridefogder m. fl., altså personer, der alle i deres daglige virke havde behov for at kende lands lov og ret. Nogle ejermærker skal nævnes.

NkS 835c,2° (fra 1578) har tilhørt rigsråd Preben Gyldenstjerne (1548–1616) til Vosborg,⁴⁴ der 2. januar 1589 skænkede det til Jørgen Qvitzow (1555–99) til Sandager, der 1591 var udset til landsdommer i Fyn. Han gav den 13. oktober 1594 håndskriftet til sin „kiere broder och siunderlige gode winn“,

44) DbL VIII.506f.

den senere rigsråd og rigsmarsk Sten Maltesen Sehested (1553–1611)⁴⁵ til Holmgård, der da var oberst og lensmand på Kronborg. I nyere tid har håndskriftet været ejet af Kolderup-Rosenvinge, efter hvis død det i 1851 blev solgt på auktion. 1864 ejedes det af M. Winther, formentlig enten rådstuearkivar Christian Michael Winther (1780–1868) eller overretsprokurator Christian Michael Winther (1817–90).

GkS 1137,2° (der er dateret 1597, se fol.26^r) har tilhørt Iver Juul (1563–1627) til Villestrup, der formentlig har ladet dombogen skrive. I alt fald findes hans navn trykt på bindets forside og herunder årstallet 1604, hvilket vel er det år, da samlingen blev indbundet. Iver Juul var søn af Axel Juul til Villestrup, der gennem mange år (1551–77) var landsdommer i Nørrejylland. Han blev efter studier i Wittenberg, Strasbourg, Genève og Leipzig sekretær i kancelliet 1586, var fra 1598 til 1617 landsdommer i Nørrejylland og blev 1616 medlem af rigsrådet. Dombogen har derefter tilhørt hans søn, den lærde Axel Juul (1606–71) til Volstrup og Gundetved m. v., der efter studier i udlandet 1619–29 ansattes i kancelliet, hvor han gjorde tjeneste 1629–35. Fra Frederik Rostgaard (1671–1745) kom håndskriftet til Universitetsbiblioteket i København og derfra til Det kgl. Bibliotek.

GkS 1136,2° fra 1597 er skrevet på foranledning af den procesvante⁴⁶ fru Ermegaard Gyldenstjerne (1552–omkr. 1615). Hun var i 1597 enke efter Truid Bjørn (1560–90) til Bjørnsholm, der 1585–87 var sekretær i kancelliet, søn af rigsråd, landsdommer i Sjælland (1562–66) Bjørn Andersen Bjørn til Vinstrup og Stenalt. Dombogen er vel senere gået i arv til sønnen, Jacob Bjørn (1561–96), slægtens sidste mand, der oversatte JL til latin, og som ejede et stort bibliotek, der var særlig rigt på juridisk litteratur.⁴⁷

GkS 1139,2°, der er fra første halvdel af det 17. århundrede, blev 12. december 1671 købt (for 24 mark) af Jørgen Juel, der 1663–70 var rådmand og 1670–81 borgmester i Århus. Den tidligere ejer hed E. Schult.

Add 151,2° fra 1592 har tilhørt Niels Thomsen, der nævnes som borgmester i Varde 1609–17.⁴⁸ Han gav 1617 håndskriftet til sin svigersøn, Niels Andersen Heebo (d. omkr. 1630), der 1618 var rådmand i Varde.⁴⁹

Stockholm KB C 98 fra 1584 har tilhørt hofmarskal, ritmester Tage Krabbe

45) Ib. XXI.582f.

46) Jf. GdD IV.275ff., 284f., 335ff., 459ff.; Secher, Rettertingsdomme I.84ff., 133f., 431.

47) DbL III.192.

48) Carl Lindberg Nielsen, Varde Bys Historie (1942).280f.

49) Ib.295.

(1553–1612) til Jordberga og Rössjöholm. Han skænkede 1596 dombogen til Anders Jensen, der formodentlig har været hans foged på Jordberga, siden han kalder Tage Krabbe sin „kiere hosbonde“. 1622 gav Anders Jensen håndskriftet til sin „guode ven oc broder“ Mads Persen (Madz Pierßen), der var foged på Jordberga, og 13. marts 1658 fik friherre Sten Bielke⁵⁰ (1624–84) håndskriftet foræret i Landskrona.

NkS 845,2°, der er fra omkr. 1600, tilhørte ifølge tryk på bindets forside i 1603 Las Lvnoe Otesen. ∴ Laurids Ottesen Lunov (d. 1624) til Holmegård.

NkS 833,2° fra omkr. 1600 blev i Viborg 4. marts 1623 på skifte udlagt til Simen Chrestensen Bunde, der formentlig er identisk med den Søren Skriver, der 1618 nævnes som tidligere byskriver i Viborg.⁵¹

Som nævnt indeholder flere håndskrifter i marginen nogle tilskrifter af juridisk indhold. Disse synes ofte at være skrevet med en samtidig eller kun lidt yngre hånd. I Add 152,2° (fra omkr. 1600) er således ud for dom nr. 117 (fol.222^{r-v}) – en dom af tilforordnede råder af 7. september 1579 – i marginen skrevet med omtrent samtidig hånd: „den. der haffver schreffven boge[n] haffuer jche specificerit dette rettelig. Anno 1554 haffuer kong: majst: och Danmarchis raad dømt en dom om laaße breff langtt anderledis.⁵² Aar 1400 og nogle er der en laaß gandsche wnderdømt.⁵³ Item mange haffuer [et stykke af håndskriftet er her bortskåret ved indbindingen] och herrits denn lade dij driffue dett gottz till laaß wdj en anden. Wdj en anden herrit som [et stykke bortskåret] weed mand jche der aff att sijge, huad saadanne laaßebreff gielder, før dieris tilbørlig dommere erachter aarsag, dett hender sig ochsaa, att godtzitt, som laaßen om formelder, kommer j andre mandtz werie, saa er laaßen adschilt etc.; der schall giøris forschiehl paa, om nogen wilde winde en godtz aff, som laaßen om formelder, heller ochsaa om dij byer heller gardis eiendom er adschilt med sandmend heller rijdemend heller jche, er dij jche adschilt, daa kand laaßen det jche forhindre m. m. vid: s: 54.“ I GkS 1139,2° findes ud for dom nr. 86 skrevet: „NB: denne dom ehr at agte, om aaraadt“. I NkS 844,2° er fol.99^v i marginen tilføjet med en kun lidt yngre hånd: „NB Konning Ericks handtfestningh⁵⁴ medt fører, jngen maa komme thill rigens forfølling før sagen medt domb bliffuer endelig forklaret.“ I adskillige hånd-

50) Elgenstierna I.365.

51) Viborg Købstads Historie III (1940).859.

52) GdD I.238ff.

53) Måske dom nr. 23 ndf. (14. maj 1471).

54) Erik Glippings såkaldte hdf. 29. juli 1282 § 4 (DdR 76, 82, 85, 88, 91f., 96, 101), jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.319f.

skrifter er ud for dommene skrevet et NB. Af yngre dato er derimod naturligvis de marginalnoter i GkS 1137,2^o, der henviser til bestemmelser i Danske Lov, hvor disse enten er i overensstemmelse med eller afviger fra domsresultatet.

Om de private dombøger skal endnu blot bemærkes, at de synes at have været værdsat af samtiden. Man har værnet om disse samlinger, og de er derfor endnu den dag i dag i de fleste tilfælde meget velbevarede. Mange private domssamlinger – vel endda de fleste – er naturligvis gået tabt i tidens løb. Enkelte unge håndskrifter (f. eks. NkS 1346bc,4°) fremtræder således som afskrifter af ældre, nu tabte samlinger. Der forekommer også sager, hvorunder der påberåbes præjudikater, der nu ikke kendes, men som antagelig har været indført i en nu tabt dombog.

II

Det er domme fra disse private domssamlinger, der gengives i nærværende udgave med det primære formål derved at belyse retsopfattelsen og retsudviklingen i tiden op til Christian Vs Danske Lov.

Ved private domssamlinger forstås her samlinger af domme, der er tilvejebragt på privat initiativ, og som kan antages at have været bestemt til praktisk anvendelse i retslivet.

Det vil ses, at der i denne definition ligger en dobbelt afgrænsning. Uden for udgaven falder for det første de enkelte bevarede dombreve (og vidisser heraf) samt domme i de (relativt sene) officielle retsprotokoller. Sådanne domme medtages kun, såfremt de tillige findes i en eller flere af de private domssamlinger. Uden for udgaven falder endvidere sådanne samlinger af domme, der ikke kan antages at være bestemt til praktisk anvendelse i retslivet, men hvor interessen f. eks. centrerer sig om det historiske, personalhistoriske eller lokalhistoriske. Som eksempler på samlinger af denne art kan nævnes Lisbet Bryskes slægtebog fra det 17. århundrede (Karen Brahes Bibliotek), Dyrskøts og Langebeks samlinger, Anne Krabbes kopibog (GkS 844,2^o) og unge håndskrifter fra det 18. århundrede.

Et tilsyneladende brud på dette princip er medtagelsen af nogle få domme fra det 15. og 16. århundrede, der findes i det unge håndskrift NkS 1346bc,4°

(fra det 18. århundrede). De heri indeholdte domme er af væsentlig retshistorisk interesse og kendes nu kun fra dette ene håndskrift. Da håndskriftet er en afskrift af en ældre, nu tabt præjudikatsamling, er medtagelsen af disse domme fundet forsvarlig.

Af de private domssamlingers indhold gengives i udgaven ikke kun domme og responsa, men også retsforlig, markskelsforretninger, skifter o. l., men derimod ikke det øvrige stof, som dombogen eventuelt tillige måtte indeholde. Udeladt er også de norske domme, der findes i enkelte håndskrifter, samt kejser Sigismunds voldgiftskendelse af 1424; derimod er skånske domme medtaget. Den tidsmæssige afgrænsning af stoffet er givet af de ældre domssamlinger, der indeholder domme indtil år 1662.

Selv om man må regne med, at et meget betydeligt antal private dombøger er gået tabt i tidens løb, vil dog den hyppighed, hvormed dommene forekommer i de bevarede samlinger være vejledende med hensyn til den betydning, datiden tillagde disse præjudikater. I denne forbindelse er der grund til at fremhæve, at der ved indsamlingen af domsmaterialet synes at kunne sættes et skel omtrent ved året 1600. Domme efter dette år findes oftest kun i et enkelt eller to håndskrifter, der for så vidt er typiske private dombøger, som de tillige indeholder mange ældre domme, som også findes i andre samlinger. Men de domme, der fra det 17. århundrede kun findes i et enkelt eller ganske få håndskrifter, kan næppe tillægges samme vægt som de ældre domme, der findes i mange håndskrifter, da de blot er vidnesbyrd om interessen hos en enkelt person og intet med sikkerhed viser om dommens betydning i videre kredse.

Som ovenfor berørt indeholder den senmiddelalderlige retssamling Rigens Ret en del bestemmelser, der må antages at være referater af domme og responsa. Disse regler, der ikke har været offentliggjort siden 1843, vil blive bragt som tillæg til nærværende udgave med en dertil knyttet kommentar.

Med hensyn til principperne for tekstredaktionen bemærkes:

1°. *Tekstgrundlaget.* Hvor en dom i en privat domssamling tillige foreligger i originalt dombrev (evt. original vidisse) eller retsprotokol, gengives dommen herefter. Eventuelle forskelle markeres i kommentaren.

Hvor originalt dombrev eller retsprotokol ikke findes, og hvor dommen findes i flere private samlinger, er der i hvert enkelt tilfælde skønnet over, hvilket håndskrift der skal tjene som forlæg. Som almindelig regel er valgt det håndskrift inden for den ældre gruppe håndskrifter, der efter en analyse skønnes at indeholde færrest vitterlige fejl; som har den mest korrekte gen-

givelse af person- og stednavne (der ad anden vej kan kontrolleres); af date-ringer (der også hyppigt lader sig kontrollere); som angiver navnene på alle dommere og deltagere i et tingsvidne eller nævn; og som har den fyldigste gengivelse af partsproceduren og domskonklusionen.

For at finde frem til de håndskriftsgrupper, der kan antages at indeholde de færreste fejl, er en række domsafskrifter sammenholdt med det originale dombrev. På grundlag af de forefundne varianter er for disse håndskrifter opstillet stemmata, og ved disse ret omfattende undersøgelser er det forhåbentlig lykkedes at finde frem til håndskriftgrupper, der tør anses for gennemgående at være ret pålidelige.

2°. *Ortografi og typografi.* Skønt materialet er forskellige skrivers inkonsekvente og forskelligartede ortografi, normaliseres denne ikke, men teksten gengives bogstavret. Forkortelser er opløst, og da der kun forekommer datidens traditionelle forkortelser, er dette gjort uden anvendelse af kursiv. Nalsfordoblinger ved streg over *n* og *m* er stiltiende opløst. Let gennemskuelige forkortelser er bibeholdt.

I flere håndskrifter er infinitiv-partiklen *at* undertiden sammenskrevet med verballeddet i infinitiv. For at lette læsningen er infinitiv-partiklen skilt fra verballeddet.

Brugen af store og små bogstaver er normaliseret efter den nugældende retskrivning.

Tegnet β for *ss* er bibeholdt. Hvis forlægget bruger romertal, er dette bevaret i trykket.

I tilfælde, hvor skriveren har rettet i sin tekst, er den oprindelige form kun anført (i kommentaren), hvis der foreligger væsentlige ændringer, eller hvis rettelsen kan gøre den korrekte læsning tvivlsom.

3°. *Interpunktionen* i håndskrifterne er naturligvis ofte vilkårlig og tilfældig; den er derfor i samråd med tilsynet stiltiende normaliseret.

4°. *Rettelser i tekstgrundlaget* er kun foretaget i de tilfælde, hvor det med sikkerhed kan ses, at der foreligger en åbenbar skrivefejl eller misforståelse hos afskriveren. Alle rettelser i tekstgrundlaget anføres i skarp klamme, og i kommentaren meddeles forlæggets urigtige form. Ord eller bogstaver, der ved glemsomhed eller på grund af lakune i håndskriftet er udeladt, er tilføjet på samme måde i skarp klamme, medmindre håndskriftet kan suppleres af rigtig skrivemåde i et andet håndskrift.

5°. *Varianter.* Realitetsvarianter (herunder også forvanskning af person- og stednavne) anføres altid, ortografiske varianter derimod kun, hvis de skønnes

at være af sproglig interesse eller kan bidrage til en sikrere tolkning af dommen.

6°. *Stoffets opsætning.* Dommene indledes med en kort regest. Det anføres derefter, hvilket håndskrift der er benyttet som forlæg, og hvor mange håndskrifter der yderligere indeholder dommen. I udgavens sidste bind vil blive bragt en oversigt, hvoraf det fremgår, hvilke håndskrifter der indeholder hver enkelt dom, og hvor i disse håndskrifter dommen er at finde.

Efter oplysning om håndskrifter gives henvisning til DD, Reg, Rep og ÆdA og til eventuelle tidligere tryk, der helt eller delvis gengiver dommen; kendes trykkets forlæg angives dette. Endelig henvises der til de vigtigste steder i litteraturen, hvor den pågældende dom er nævnt, hvorved den placeres i sin juridiske eller historiske sammenhæng. Har dommen i forlægget en overskrift (hyppigst en kort regest) gengives denne.

Til dommene er knyttet en ret omfattende kommentar, hvortil der i teksten henvises med notetal.

7°. *Registre.* Udgaven vil afsluttes med en fortegnelse over samtlige de håndskrifter, der indeholder domme, der er medtaget i udgaven, og med en redegørelse for disses alder, indhold, ejerforhold m. v. samt – som tidligere nævnt – en oversigt over samtlige udgavens domme med angivelse af de håndskrifter, hvori disse domme findes. Bl. a. på grundlag heraf søges afsluttende givet en oversigt over håndskrifternes indbyrdes slægtskabsforhold.

Videre vil blive bragt et lovregister, et realregister samt person- og stednavneregister.

1 Rettertinget 31. december¹ 1375² (Odense)

Et fynsk nævn, nedsat af rettertinget, dømmer, at gods, som den afdøde³ kong Valdemar IV Atterdag havde konfiskeret, skal tilbagegives.⁴

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 246.

Rep.: 1. rk. II.3078.

Tryk: Rep. anf. st. (efter ovenn. hs.).

Litt.: Huitfeldt I.555; Kr. Erslev, Dronning Margrethe (1882).83; Erik Kjersgaard i PolDH IV.329f., 369.

Overskrift: En dom att naar konningenn voldelige thager goidz fra hans vndersotte adelen igienn efter hans død er dømp^t att komme thill rette eyere.

Alle mend, thette bref seer eller høre leße,⁵ helße wy, Ewert Melck,⁶ Hans Nielßen,⁷ Henning Keltbergh⁸ och Marcus Grøper,⁹ riider, Anders Peerßen,¹⁰ Hanns Naufve¹¹ och Ofve Nielßen,¹² webnere, som wid erlig och welbyrdig mand her Henning Podbusk, Danmarckis rigis marsch,¹³ och gandske Danmarckis rigis raad waar forordineritt¹⁴ udi Fyen sager att høre oc dømme, ewindelig meth Gud. Wy gjør witterligtt for alle nerverrendis och thilkommen-dis, att aar 1375, S: Sylvestri dag,¹⁵ udi Predickebrødris huuß¹⁶ udi Othenße waar skickett for oß udi rette och flere throfaste¹⁷ dannemend,¹⁸ som samme thiid saade meth oß udi rette, erlig, welbyrdig och beskedn¹⁹ qvinde fru Sitzel,²⁰ s:²¹ Peder Hvidz, som berette och fremsette alvorlige sager och grofve och strenge²² klagemaall imod stormechtig och høyberømte herre oc konning, konning Valdemar, fordum konge y Danmarck, louligh udihukom-melße, for efterschrefvne goids: N.N.²³ xl gorde, hvilket forskrefvne goids meth all sin thilligning forskrefvne kong Valdemar woldelig hafver tha-gett fra hende och hindis, uden all skyld och brøde, och dett udi manghe aar och lang thiid under sin wold och macht wretferdelig nytt och brugtt hafver, som hun beklaget oc gaf thilkiende och sette fordi udi rette och waar udi denne sagh af oß dom begierendis, som wy for Gudt allmechtigste wilde werre bekientt. Tha efter at wy thenne sags leylighed²⁴ hafde aluorlige och flittelige ofverveyett och efter fru Citzels louglig och skielig²⁵ bevißning wid skiellige och throfaste dannementz widnisbyrd, bekiender wy forskrefvne frue Citzele louglig och rettferdelig att hafve forfullt sin sag, och forskrefvne

kong Valdemar forskrefvne goids meth sin thillegning att hafve sig meth macht och wold thilholditt, huorfor efter som loug och rett udkrefver, paa dett att forskrefvne kong Voldemars siell skall dett icke undgielde,²⁶ tha thildømmer wy forskrefvne frue Citzele forskrefvne goids meth all sin thilligningh her effter igien²⁷ thill sig och sine arfvinge frilige²⁸ att skulle nyde och beholde, och thenne dom att blifve wed sin macht wrygelig. Thill hvis ydermeer widnisbyrd wy woris beseyling her neden underthrycker. Datum ut supra.

(1) Dommen er, hvis dateringen i det mangelfulde hs. er rigtig, afsagt i julehelgen (tiden fra advent til 8. dag efter Helligtrekonger, jf. SkK 9, SJK 12, JL II.82), men lovenes bestemmelser om, hvilke retsskridt der måtte foretages i helgen, synes i alt fald fra slutn. af 14. årh. ikke at være strengt overholdt, jf. ndf. nr. 3, 21 og 36. Undertiden ses retsskridt foretaget i helgen med gejstlig dispensation, se tingsvidne 5. december 1489 (Rep. 2. rk. IV.6599). Dommen er afsagt St. Sylvesterdag (31. december), der efter kanonisk ret (c. X V De feriis II 9; fra 1227–34) var en af de specielt nævnte dage, på hvilke der ikke måtte foretages retssager. Heller ikke denne bestemmelse synes på dette tidspunkt at have været efterlevet, jf. rettertingsdom 31. december 1416, ndf. nr. 3. Jf. i øvrigt RR §§ 18, 19 og 21. – (2) Dateringen 1375 forekommer sandsynlig, da Henning Podebusk fremtræder som regeringens leder, hvad han var fra Valdemar IV Atterdags død 24. oktober 1375 til valget af kong Oluf 3. maj 1376. – (3) Efter ældre retsopfattelse ophørte retssubjektiviteten ikke med døden, og retspraksis viser, at der langt ned i tiden blev rejst sager imod en afdød, jf. W. E. Wilda, *Das Strafrecht der Germanen* (1842).164, Heinrich Brunner, *Das rechtliche Fortleben der Toten bei den Germanen* (Abhandlungen zur Rechtsgeschichte, hrsg. von K. Rausch II (1931).357), Herman Scherer, *Die Klagen gegen den toten Mann* (Deutschrechtliche Beiträge VI (1909).65f.), Per-Edwin Wallén, *Die Klage gegen den Toten im nordgermanischen Recht* (Lund 1958), Stig Iuul, *Forelæsninger*.173f. – (4) Baggrunden for sagen er følgende: Peder Andersen Hvide til Margård var med sin brodermøn, Ove Stigsen Hvide til Eskebjerg, og Niels Bugge til Hald, der tilhørte den gruppe stormænd, der var i opposition til kongen, blevet dræbt i beg. af januar 1359 lidt vest for Middelfart på hjemvejen fra et forligsmøde med kongen. Denne fralagde sig ved ed al delagtighed i drabene, orfejdebrev (se 2.1) blev udstedt (DD 3. rk. V.269; ÆdA I.98: mange orfeyde breff giffuen koning Woldemar om her Buggis døød oc mange fleris dødh), og det pålagdes ejeren af den jord, hvor drabene var begået, at betale til evig tid en årlig afgift af 3 mark („Buggespenge“, „blodpenge“, jf. JL II.13 *blothwithæ*, EsjL III.46 *blothæ witæ*: bøde for blodsudgydelse, svarende til den sædvanlige tremarksbøde til kongen for tilføjelse af sår), der ved kgl. resol. 1785 efter ansøgning ændredes til 49 sk., for at yderne ikke skulle kaldes tremarksmænd og anses for mindremænd (jf. f. eks. DL 1-24-15). Afgiften blev først ophævet ved Finansministeriets skr. 26. juni 1874. Til trods for de udstedte orfejdebrev undsagdes kongen af Stig Andersen Hvide til Bjørnholm (nuv. Høgholm) og Tygestrup (nuv. Kongsdal), der var fader til den dræbte Ove Stigsøn Hvide og broder til den dræbte Peder Andersen Hvide, jf. Sjællandske krønike (1359): Stigothus Andersøn . . . regem deseruit, Huitfeldt I.519, Ellen Jørgensen, Valdemar Atterdag. Udvalg af Kilder (1911).52. Umiddelbart efter hedder det, at kongen konfiskerede Stig Andersen Hvides gods på Sjælland og lod hans jyske gods indtage ved Peder Nielsen som et led i krigen mod de jyske stormænd, jf. Leif Szomlajski,

Rigslovgivning og indenrigspolitik under Valdemar Atterdag 1340–60 (Historie, Jyske Samlinger, Ny Række, IX,2 (1971).212f.), sa., Yngre sjællandske Krønike (1973).55. Kongen konfiskerede også Margård fra Peder Andersen Hvides enke og arvinger, jf. Huitfeldt I.553. Den retlige vurdering af disse konfiskationer må afhænge af, om man med de jyske stormænd vil betragte kongen som en tyrann (jf. Sjællandske krønike 1359; Jutti eciam, uidentet, quod tyrannide rex super Sialandensem populum regnare; også Lundeærkebispernes krønike opfatter Valdemar Atterdag som en rex tyrannus, se *Scriptores minores historiae Danicæ medii ævi II* (1922).119; dansk overs. i Ellen Jørgensen, op. cit.91), eller om man med kongen vil anse de jyske stormænd og herunder medlemmer af Hvideslægten som oprørere og forrædere eller i alt fald som modstandere i fejde. I sidstnævnte fald kan kongens handlinger betragtes som et led i en legitim kamp for at samle riget eller som lovlige sanktioner i en fejde, der var påført ham af Hvideslægten, antagelig i strid med afgiven orfejde. At dommen på denne baggrund af nogle ønskedes bevaret som præjudikat kan ikke undre. Ifl. landefreden af 24. maj 1360 II.2 (DdR.245) medførte forræderi tab af fred, gods og liv, og fejde mod kongen på grund af hans eller hans fogders retshåndhævelse var forbudt, jf. II.8 (ib.246). Til belysning af Hvideslægtens optræden over for kongemagten kan anføres, at Stig Andersen Hvides brodersøn, Anders Offesen Hvide, i 1374 solgte gården Tordrup (nuv. Frisen vold) ved Randers til kongen og i 1375 kvitterede for købesummens modtagelse. Dette hindrede ikke dette medlem af slægten i straks efter kongens død at tilbagetage gården, og først i 1406 lykkedes det dronning Margrethe at generhverve den til kronen, jf. Kr. Erslev, op. cit.299f., Michael Linton, Drottning Margareta (1971).126f. I Olufs hdf. 3. maj 1376 optoges den ny bestemmelse (§ 13), at bisperne i hvert stift skulle nedsætte en domstol på 12 medlemmer til at dømme i alle sager, hvor ejendomme uretmæssigt var kommet under kronen, og sørge for deres tilbagegivelse, jf. dronning Margrethes fdg. 24. januar 1396 § 4 (DdR.335, 340f.). I de følgende år frakendte disse særdomstole kronen en del gods, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.157, Kr. Erslev, op. cit.83ff., sa. i DRH II.362f., Arup II.156, Erik Kjersgaard, op. cit. IV.406. – (5) Om denne faste formular i middelalderbreve, der skyldes at kun få kunne læse, se Franz Blatt, *Unter vor Haand og Segl* (1943).14. – (6) Marsken, rigsråd Evert Moltke. Han var gift med Kirsten Timmesdatter Abildgaard, hvis fader, Timme Timmesen Abildgaard, var broder til sagsøgerinden, fru Cecilie Abildgaard, og hvis moder Sofie Andersdatter Hvide, var søster til den dræbte Peder Andersen Hvide. – (7) Hans (Jens, Johannes) Nielsen Rosenkrantz til Hevringholm. – (8) Rigsråd Henning Kotelberg til Ørskild. – (9) Markvard Groper Rønnow (Markvard Groper geheten Rønnow). – (10) Anders Pedersen Panter til Sonnerup og Svanholm. – (11) Muligt Jens Nafnesen Bild, der nævnes 1369, 1378 og 1382 (DAA 1888.73), eller Hans (Johannes) Næve (DgP II.778, *Nyt dansk Adelslex*.204). – (12) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (13) Henning Podebusk var ikke marsk, men drost. Orig. har antagelig haft *dapifer* el. måske *capitaneus (regni)*, da Henning Podebusk førte titlen „Danmarks riges høvedsmand“, jf. C. E. F. Reinhardt, Valdemar Atterdag (1880).429. – (14) pålagt (Kalk. V.291b). – (15) 31. december, se note 1. – (16) Dominikaner- eller sortebrødreklosteret, der lå på nordsiden af nuv. Sortebrødretorv i Odense. – (17) pålidelige, troværdige (Kalk. IV.446b bet.3, OdS XXIV.559 bet.2); i denne bet. endnu i DL 5-2-31. – (18) pålidelige, hæderlige mænd (Kalk. I.337b). Ordet, der tidligst forekommer i beg. af 14. årh., er muligt lån fra mnt. *donde*, præs. part. til *don*: gøre, jf. tysk *tun*, se Da. etym. Ordb.62f., Allan Karker i Kulturhist. Leks. II.650f., men cf. OdS III.495. – (19) forstandig, hæderlig (Kalk. I.168a bet.2), fra mnt. *bescheden*: som kan skelne. – (20) Cecilie Timmesdatter Abildgaard, datter af Timme Lauridsen Abildgaard til Margård og enke efter Peder Andersen Hvide, der blev dræbt 1359. – (21) salig, ♂: afdøde (der formodes at være i den

evige salighed) (OdS XVIII.460 bet.4). – (22) nøjagtige (Kalk. IV.160b bet.2). – (23) Huitfeldt I.555: Margaard oc meere hendis Gods. – (24) Tilstand, beskaffenhed (Kalk. II.778a bet.2, OdS XII.596 bet.2). – (25) rigtig, gyldig, tilstrækkelig (Kalk. III.850b bet.2). – (26) Huitfeldt I.555: oc det fordi at Konning Woldemars Siel icke skulde lide for hendis skyld nogen Quæl eller Pine. Sml. den ib. II.858 nævnte rettertingsdom af 1453 (Rep. 2. rk. I.203), hvorefter nogle indehavere af pantelen, der i renter havde oppebåret mere end hovedstolen beløb sig til, skulle „effter den Geistlig [Ϛ: kanonisk] Ret“ aflevere lenene til kronen, „paa det deris Siel icke skulde lide Nød“, jf. hertil Kolderup-Rosenvinge i KhS 1. rk. I.50f., W. Christensen, Statsforvaltning.226f., Axel Rubow, Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformation til Danske Lov (1914).12, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.354, Arup i Hist. Tidsskr. 7. rk. IV.539 og Troels Dahlerup, Bidrag til Rentespørgsmaalet i dansk Senmiddelalder og Reformationstid (i Festskrift til Astrid Friis (1963).48f.). – (27) Det var i overensstemmelse med datidens ret, at vindikanten ikke havde krav på de frugter, som den uretmæssige besidder havde oppebåret i tiden, før sag blev anlagt, jf. RR § 10. – (28) frit (Kalk. I.778a bet.1, OdS VI.38 bet.1).

2 Orfejdebrev¹ 24. februar 1405² (Hälsingborg)

Rigsråd, landsdommer i Nørrejyland Jens Nielsen Løvenbalk til Avnsbjerg, der 1404 dræbte Jens Jensen Brock til Clausholm, udsteder i dronning Margrethes nærværelse brev om den bod, han skal give derfor.

Hs.: GkS 1134,2^o fol.5^r (før de nummererede domme). (Findes i yderligere 7 hss.)³
Reg. *3934 (= 3164); Rep. 1 rk. III.4669, 2. rk. II.4154.

Tryk: Huitfeldt I.627f.; Konrad Barner, Familien Rosenkrantz' Historie I (1874).83ff. (efter Huitfeldt); brudstykke i F. Hvass, Samlinger af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvass III (1873).106 (efter Huitfeldt). Svensk overs. Elias Follin, Hälsingborgs Historia (Uppsala 1851).197f. (efter Huitfeldt).

Litt.: Konrad Barner, op. cit.82ff.; F. Hvass, op. cit.36; Kr. Erslev, Dronning Margrethe (1882).318f.; Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse i Danmark (1909).37; Fenger, Fejde og Mandebod.500.

Overskrift: Om en herremands bøder, som en anden herremand ihiellslo och bleff be-naadit at bøde til denn dødis slect y drotning Margretis tiid anno 1400.⁴

Jeg, Jenns Niellßen⁵ af Afvenndtzberg,⁶ rider, kiendnis y denne nærværendis scrift, at y saadann maade som her efter stander screfvidt af at hafve betingid⁷ oc begribid⁸ och [end^t]⁹ en evig sone¹⁰ mellum her Jenns Anderßen¹¹ af Esendrup,¹² ridere, Anders Jennßen,¹³ Lavge Jennßen¹⁴ och deris venner och frender paa denn ene side och mig och mine frender och venner paa den anden side om Jes Jenßøns¹⁵ død af Claxholm,¹⁶ hanns søn och deris fader, hves siell Gud hafver. Først skall ieg gjøre en eviig mæse¹⁷ for hannum y S: Clementz kircke y Aarhus medt tre læster¹⁸ kornn, kornskyld y Aabsyßell¹⁹ och Lobbersyssell,²⁰ och det altere,²¹ som mæßen for holdis skall, skall for^{ne}

Jes Jennßens børn²² och deris arfvinge hafve jus patronatus till. Item en eviig mæße y Sortebrødre kircke²³ y Aarhus, som for^{ne} Jes Jensøns legersted²⁴ er. Item skall ieg lade hannum byggaa²⁵ det bæste och fæderste²⁶ ieg kannd, och skall der biudes beggis vore venner till, och xxx fattige folck skal ieg klæde denn samme dag, och de skulle holde xxx blus y den samme begiengelse.²⁷ Item skall ieg giøre²⁸ en mand till Rom, en till Jerusalem, en till S. Catharine,²⁹ en till S. Jacob,³⁰ en till Vilsnack,³¹ enn til [Aachen].³² Item ix mend inden landtz y dijsse try riger, saa som er: en mand til S. Knud,³³ enn thill Vasthenn,³⁴ en till Ryde,³⁵ en till S: Hielper,³⁶ en till S: Oluf,³⁷ enn till S. Erick³⁸ och en till S: Envoldt,³⁹ en till S: Lavritz⁴⁰ y Lund och en till Vor Frue y Kiøfvennhaffn. Item skall ieg forbede⁴¹ dene Jens Anderßen, Anders Jennßen, Lavge Jennßen medt tu hundridt riddere och svenne och sige saa: Vaar ieg den beste oc mechtigste riddere y Danmarck, och hafde [de slaget min sønn eller min fader]⁴² y saadan maade, da ville ieg hafve saadann en laghe⁴³ och saadan en saane⁴⁴ af dem der for. Item skall ieg for^{ne} Jes Niellßen forbede af dem oc fru Ide,⁴⁵ Jes Jennßens hustru, oc hendis børn met gode mends bønn och knefalld, och saa skall ieg gifve dennum och frue Ide och hendis børn hver deris it klenodt⁴⁶ efter min formue. Item skall ieg fange⁴⁷ her Jens Anderßen, Anders Jennßen, Lavge Jennßenn it dragit sverd eller kniff och falde paa knee for dennum och bede dem ydmygeligen for Guds skyld, at de forlade mig den vrede och fordrage⁴⁸ mig feyden.⁴⁹ Item skall ieg viße⁵⁰ her Jens Anderßen, Anders Jennßenn, Lavge Jennßenn met thyvfve riddere och svenne allt dette for^{ne} at fuldkomme och holde⁵¹ indenn dette och Sancti Martini dag⁵² nu næst kommer om it aar. Item skall ieg Jenns Niellßenn for^{ne} paa min, mine mødernis och fædernis venner och frenders vegne viße met vore brefve och indsegle for^{ne} her Jenns Anderßenn, Anders Jenßøn, Lavge Jennßenn och deris venner och frender enn eviig saane och fridt for mig och mine venner och frender, baade fæderne och møderne, borne⁵³ och wborne, for Jes Jennßønns død. For denne for^{ne} saane och fridt lofver først ieg, Jenns Niellßenn for^{de} paa mine børn oc vore venner oc frender vegne paa fæderne och møderne, borne och wborne, at skall allt fulddrages⁵⁴ oc fuldkommis inden dette och Sancti Martini dag nu næst kommer om it aar. Først ieg self, her Mogens Munck,⁵⁵ her Johan Thomißen,⁵⁶ her Oluf Olufßenn,⁵⁷ her Niels Niellßenn,⁵⁸ her Valdemar Albritßenn,⁵⁹ her Clavs Hogenskyll,⁶⁰ her Lauritz Huas,⁶¹ [her]⁶² Jacob Truellßenn,⁶³ Niels Strangißen,⁶⁴ Sthy Anderßenn,⁶⁵ Sthy Munck,⁶⁶ Thomis Mogenßenn,⁶⁷ Jep Mogenßenn,⁶⁸ Niels Anderßenn⁶⁹ af Vagn,⁷⁰ Mogens Kruuse,⁷¹ Michell Kruse,⁷² Lavge Kraag,⁷³ Jep Kirt,⁷⁴ Palne Kirt,⁷⁵ och diße

her efter staa screfne lofve for her Jens Anderbenn af Eßendrup, Anders Jenbenn, Lavge Jenbenn, for^{de} Jes Jenbenns sønner; her Anders Olufbenn⁷⁶ af Tuasdochte,⁷⁷ her Axel Pederbenn,⁷⁸ her Hendrich Jennbenn,⁷⁹ her Peder Jennbenn,⁸⁰ her Anders Pederbenn,⁸¹ Dubeck,⁸² her Jacob Hegle,⁸³ her Anders Paltz,⁸⁴ Anders Peiterßen⁸⁵ af Svane,⁸⁶ her Jens Pederbenn,⁸⁷ Axell Jakobbenn,⁸⁸ Niells Brock,⁸⁹ Peder Olufbenn,⁹⁰ Knud Anderbenn,⁹¹ her Niels Jennbenn,⁹² Erick Jennbenn,⁹³ Thage Hendrickbønn,⁹⁴ Jenns Vognbenn,⁹⁵ Ifver Hendrickbenn,⁹⁶ Thage Clavbønn.⁹⁷ Diße lofve for her Jenns Anderbenn af Esdrup, Anders och Lavge och for^{ne} Jenns Jenbenn af Claxholm fædernis och mødernis frender och for Jes Jennbens børn och deris frender och venner, borne och wborne: her Niells Ifvorbenn,⁹⁸ her Peder Nielbenn,⁹⁹ her Johan Skarpenberg,¹⁰⁰ her Erick Nielßen,¹⁰¹ her Hartvick Lembeck,¹⁰² her Hendrick Knudbenn,¹⁰³ Anders Niellßen¹⁰⁴ af Asdall, Clavs Lembeck,¹⁰⁵ Borkordt Kromdick.¹⁰⁶ Diße skulle lofve for Jes Jenbenns børn och for frue Ide och for alle hendis frender, baade fæderne och møderne, borne och wborne. Item vaar det saa, at nogen af diße forscrefne døde før end dette, vaar lofvit at mand setter andre dannemend¹⁰⁷ y den samme sted. At alle diße for^{ne} stycker saa detingit¹⁰⁸ var som forscrefvidt staa, och till dis mere forvaring da hafver ieg, Jes Niellbenn af Afventzberg, mitt indsegll hengd neden for dette bref, oc till vidnisbyrdt her Movens Munck, her Jacob Truelbenns [sine]¹⁰⁹ indsegle bedet henge for dette bref. Datum in præsentia illustrißimæ principißæ et dominæ, D. Margaretæ, Dei gratia Daniae, Sveciæ, Norvegiæ dominæ, dominæ charißimæ, Helsingborg anno Domini M C D quinto, die beati Matthie apostoli.¹¹⁰

(1) *Orfejde*, af mnt. *orvede* (*orveide*), jf. MndWb III.24, der egl. bet.: fjendskabs ophør, er et forlig, særligt et edeligt løfte af en dræbt persons frænder om ikke at tage hævn for drabet, altså det samme som i en lidt tidligere tid betegnedes med ordet *trygdeed* (*tryghæ*), jf. SkL 85, ASun 46, EsjL II.38. Endnu i 16. årh. anvendtes *trygdtt oc orfeyde* pleonastisk, se f. eks. Malmø Stadsbog 1549–1559 (1972).219, 331, 418, Helsingør Stadsbog 1549–1556 (1971).15, 130, 172, 284, Sjællands landstingsvidne 6. november 1594 (*fuld oc fast trøg, klar oc euig arfeide*), jf. Fenger, Fejde og Mandebod.502. Ordet var i brug fra middelalderen og ned i det 17. årh., især hvor parterne var adelige, jf. at adelen bevarede sin fejderet langt ned i tiden. Et *orfejdebrev* (mnt. *orvedebréf*) er det dokument, der udfærdigedes om orfejden. – (2) I de fleste hss. er brevet fejlagtigt dateret *die beati Matthie apostoli* (21. september), jf. K. Barner, op. cit. I.85. Om det indgåede forlig blev der s.d. i Hålsingborg udstedt et vidnesbyrd (Reg. *3935, Rep. 1. rk. III.4671), jf. K. Barner, op. cit. I, dipl.48. Det her meddelte orfejdebrev har sikkert ligesom vidnesbyrdet været affattet på latin, hvorved forvanskninger kan være opstået. – (3) De fleste hss. fremtræder som afskrift af (nu tabt) vidisse af Randers rådstueret 7. januar 1478, givet på foranledning af Axel Lagesen Brock til Clausholm, Græsedø og Skærvad, sønnesøn af den dræbte Jens Jensen Brock. Selv om forlægget mangler vidimeringen, kan det dog næppe antages, at det skulle være afskrevet

efter (en oversættelse af) det originale orfejdebrev. – (4) 1400 er fejlskrift for 1405, se dateringen i brevetets slutning. I GkS 1139,2° har brevet flg. overskrift: Den affbitte oc orfeide, som Jens Nielsen aff Affuindsbiereg gjorde for Jens Jensens død aff Clausholm handt jhielslog. – (5) Rigsråd Jens Nielsen Løvenbalk, der 1396–1426 var landsdommer i Nørrejylland. Jf. dronning Margrethes fdg. 24. januar 1396, jysk redaktion, i slutningen (DdR.339). – (6) Hovedgården Avnsbjerg (Sjorslev s., Lysgård h.). – (7) *betingidt* bet.: truffet aftale om (OdS II.629); muligt er det fejlskrift for *detinget* (se denne form ndf. ved note 108): dagtinget, fastsat ved overenskomst (Kalk. I.334a, der også nævner formerne *deythingeth* og *dething*). GkS 1139,2° har *dagtinget*. – (8) fastsat, bestemt (Kalk. I.131a bet.6). – (9) mgl. i forlægget; indføjjet efter øvrige hss. – (10) Forlig (Kalk. IV.41b). – (11) Drosten, rigsråd Jens Andersen Brock (d. 1408) til Essendrup (nuv. Gammel Estrup), Hille-rødsholm (nuv. Frederiksborg) og Skærvad, fader til den dræbte Jens Jensen Brock. – (12) Essendrup (nuv. Gl. Estrup), hovedgård i Favsing s., Sønderhald h. – (13) Anders Jensen Brock, søn af den dræbte. – (14) Lauge Jensen Brock, søn af den dræbte. – (15) Jens Jensen Brock til Clausholm og Skærvad, der 1404 blev dræbt af Jens Nielsen Løvenbalk. De nærmere omstændigheder ved drabet kendes ikke. – (16) Hovedgården Clausholm i Voldum s., Galten h. – (17) Sjælemesse, der bestandig skulle afholdes for den afdødes sjæl i skær-silden. Der var ingen menighed til stede ved disse messer. – (18) Læst er et rummål for tøndevs udmålte varer, f. eks. korn. – (19) Åbo syssel. – (20) Lover syssel. Om kornmål i disse sysler se Aakjær, Maal og Vægt.204ff. – (21) Jens Nielsen Løvenbalk skødede 24. marts 1416 14 gårde i Åbo og Lover sysler til Århus stift og overdrog Svenstrup mølle (nuv. Mellem mølle) til det alter i Århus domkirkes (St. Clemens' kirkes) nørre omgang, han havde ladet bygge, se SRD VI.474f. – (22) Alle andre hss. har *Jens Andersens børn*. Forlæggets form er formelt rigtig. – (23) Nuv. Vor Frue kirke (før reformationen og indtil 1541 også kaldet St. Nikolaj kirke), der hørte til dav. sortebrødre kloster i Århus. – (24) Grav(sted), spec. om gravsted i en kirke. – (25) Begaa (denne form i GkS 1139,2°) ∴ give kirkelig begravelse el. lade holde sjælemesser for (Kalk. I.128b bet.5). – (26) fejreste, smukkeste (superlativ af *fej*: fager). GkS 1139,2° har *feierste*. – (27) Højtideligholdelse, fejrelse el. sjælemesse (Kalk. I.129a bet.1&2). – (28) sende (Kalk. II.123a bet.3). – (29) St. Kathrine af Aleksandria. Hendes grav sagdes at være på Sinai, hvor et kloster var opført, og hvortil der i middelalderen valfartedes. M. h. t. de i brevet nævnte valfartssteder sml. de af dronning Margrethe fastsatte i br. 12. april 1405 (Reg.3155, Rep. 1. rk. III.4680) i Molbech og Petersen.206ff., KhS 3. rk. III.477. – (30) Santiago de Compostella i Spanien, i hvis domkirke apostlen Jakob d. æ. efter overleveringen var begravet, var gennem flere århundreder et meget søgt valfartssted (Jerusalém de occidente). – (31) Wilsnach i Brandenburg. Her var en kirke, hvis hostie på underfuld måde udgød blod. – (32) Forlægget har *Taghen*; rettet efter andre hss. Domkirken i Aachen indeholdt en del relikvier (bl. a. Jomfru Marias kjortel og Frelserens svøb) og var derfor et yndet valfartssted. – (33) St. Knuds kirke (domkirken) i Odense. – (34) Vadstena kloster i Sverige, hovedstiftelsen for Birgittinerordenen; flere paver havde bevilget aflad for dem, der besøgte klosteret. – (35) Ryd kloster ved Flensborg fjord, hvor nu Glücksborg ligger. – (36) St. Salvador = Jesus. Der sigtes til et crucifix i Kliplev kirke (Lundtofte s., Vis h.), hvortil der endnu i 17. årh. valfartedes, jf. Årb. f. nord. Oldk. 1907.54ff. – (37) Domkirken (Kristkirken) i Trondhjem, hvor Oluf den Helliges grav var. – (38) Antagelig til Uppsala, hvor Erik den Hellige var begravet; muligt dog til St. Bents kirke i Ringsted, hvor Erik IV Plovpenning, der af folket kaldtes St. Erik, var begravet, jf. H. Olrik, Danske Helgeners Levned (1893f.).374ff., Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse (1909).51f., 58. – (39) St. Envolds kloster ved Sölvisborg, jf. Ellen Jørgensen, op. cit. 37. – (40) St. Laurentii kirke (domkirken) i Lund. – (41) bede om nåde. – (42) I stedet for

det indklammede har forlægget: *ieg slagidt hannum hanns sønn och there fader af*. Rettet efter GkS 844,2°, der står forlægget nær; de to hss. har formentlig haft samme forlæg. Jf. til formularen EsjL III.27, SkL 113, ASun 47. – (43) Overenskomst (Kalk. III.721a bet.5). Ordet mgl. i andre hss. – (44) Sone, forlig; jf. note 10. – (45) Ida Lagesdatter Panter, enke efter den dræbte Jens Jensen Brock og datter af Lage Offensen Panter til Clausholm. – (46) kostbar, mindre genstand af guld o. l., især om kostbart smykke. Udtrykket brugtes ofte synonymt med *gørsum* (af oldn. *gørsemi*, besl. m. *gøre*, grundbet.: forfærdiget genstand, kostbarhed, klenodie) som udtryk for overbod, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.501 note 550. – (47) give, skaffe. – (48) eftergive. GkS 1139,2° har, formentlig ved fejlskrift, *fordager*: opsætter (Kalk. I.603a). – (49) således også GkS 844,2°; øvrige hss. har *freden*. – (50) til-sige, indestå for, tilsikre. – (51) afholde, udrede (Kalk. II.258a bet.2). GkS 1139,2° har *fulddrage*: fuldbyrde. – (52) Mortensdag (11. november). – (53) fødte. – (54) fuldbyrdes, jf. ovf. note 51. – (55) Rigsråd Mogens Munk (våben: 3 roser) til Boller. Hans søster, Ellen Munk, var gift med drabsmanden Jens Nielsen Løvenbalk, og han var svigerfader til den dræbtes søn, Lavge Jensen Brock. – (56) Johannes Thomsen Lindenov, hovedsmand på Koldinghus. – (57) Oluf Olufsen Lunge til Svanebjerg (Herfølge s., Bjeverskov h.). – (58) Niels Nielsen Krafse til Skovsbo. – (59) Valdemar Albrektsen Eberstein. – (60) Claus (el. Niels) Hogenskind. – (61) Lauritz Hvas d. y. til Ormstrup. – (62) mgl. i forlægget; indsat efter GkS 844,2°. – (63) Jep (Jakob) Trugildsen Benderup til Stensballegård. – (64) Niels Strangesen Bild til Norringtoft; blev ridder 1408. – (65) Stig Andersen Hvide til Torup og Randrup. – (66) Stig Munk til Nørgård, søn af ovenn. Mogens Munk (note 55). – (67) Thomas Mogensen Seefeld til Dalsgård. – (68) Jep (Jakob) Mogensen Seefeld til Refsnæs, broder til Thomas Mogensen Seefeld. Han var gift med Jens Nielsen Løvenbalks datter Margrethe. – (69) Niels Andersen Due til Skabersø og Tjufstrup, 1396–1402 landsdommer i Skåne. – (70) Vangå (Villands h., Skåne). GkS 1139,2° har *Vaang*. – (71) Mogens Kruse, broder til nedenn. Mikkel Kruse. – (72) Mikkel Kruse til Balle, broder til ovenn. Mogens Kruse. – (73) Væbneren Lave Maltesen Krag (af Jylland). – (74) Jep (Jakob) Kirt til Næs (nuv. Lindenberg). – (75) Palle Kirt til Næs, hans broder. – (76) Kongens køgemester Anders Olufsen Saltensee til Tystofte. – (77) Landsbyen Tystofte i Tjæreby s., V. Flakkebjerg h. På det sløjfede voldsted Rovborg har vist ligget den borg, hvortil slægten Saltensee skrev sig 1282–1405. GkS 844,2° har *Teusdochte*, i de øvrige hss. mgl. navnet. – (78) Rigsråd Axel Pedersen Thott til Herlev og Lillø, hvis søster Kirsten var gift med ovenn. rigsråd Mogens Munk. – (79) Muligt Henrik Jensen Saltensee af Ledøje, kannik i Roskilde. – (80) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (81) Anders Pedersen Neb til Dybæk. – (82) Hovedgården Dybæk (Dybäck) i Östra Vemmenhög s., Vemmenhög h., Skåne. – (83) Jakob (Jep) Hegle. – (84) Anders Petz. Også GkS 1139,2° har formen *Paltz*. – (85) Anders Pedersen Panter til Sonnerup og Svanholm, fætter til den dræbtes enke Ida Lagesdatter Panter. – (86) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (87) Jens Pedersen Panter til Hegedorp og Løgismose, 1396–1407 landsdommer i Fyn, fætter til den dræbtes enke, Ida Lagesdatter Panter. – (88) Axel Jepsen Thott til Sørup, ovenn. Axel Pedersen Thotts brodersøn. GkS 1139,2° har *Axell Jbsen*. – (89) Niels Brock til Hikkebjerg (Häckeberga) (Genarp s., Bara h.). Våben: en bjælke. Han var ikke beslægtet med den dræbtes slægt (Brock af Estrup). – (90) Muligt væbneren Peder Olufsen til Valløbo. – (91) Knud Andersen Panter til Svanholm, søn af ovenn. Anders Pedersen Panter (note 85). – (92) Niels Jensen Rosenkrantz til Hevringholm og Tange. – (93) Erik Jensen Rosenkrantz, hans broder. – (94) Tage Henriksen Reventlow; nævnes senere som ridder. – (95) Jens Vognsen Jul (af Sønderjylland). – (96) Iver Henriksen Markmand til Harrested. – (97) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. GkS 1139,2° har *Thage Lauritzenn*, jf. DgP I.1340. – (98) Niels

Iversen Rosenkrantz til Hevringholm, fader til ovenn. Niels og Erik Rosenkrantz. – (99) Peder Nielsen Gyldenstjerne af Ågård (Kettrup s., V. Han h.). – (100) Rigsråd Johan Godtskalksen Skarpenberg. – (101) Erik Nielsen Gyldenstjerne til Tim, sen. hofmester hos kongen, broder til ovenn. Peder Nielsen Gyldenstjerne. – (102) Hartvig Limbek til Jersore (tidl. hovedgård i Klinte s., Skam h.). – (103) Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Restrup (Sønderholm s., Hornum h.), brodersøn af ovenn. Peder og Erik Nielsen Gyldenstjerne. Han var gift med Anne Munk, datter af ovenn. Mogens Munk. – (104) Rigsråd Anders Nielsen Banner til Asdal. – (105) Claus Limbek, fætter til ovenn. Hartvig Limbek. Han var gift med en datter af ovenn. Johan Skarpenberg. – (106) Borkvard Krummedige d. y., søn af Nicolaus Meseke Krummedige. – (107) se 1.18. – (108) dagtinget, se ovf. note 7. – (109) Forlægget har formentlig ved fejlskrift sønner. Jakob Trugildsen Benderup (ovf. note 63) efterlod sig vist ikke sønner, jf. DAA 1888.42. – (110) Matthias apostels dag: 24. februar.

3 Rettertinget 31. december¹ 1417 (Kalundborg)

Da borgerne i Næstved mente, at et kloster uberettiget hindrede dem i deres fiskeri, pågreb de en munk og to af klosterets tjenere, satte ild på et klosteret tilhørende hus og førte de pågrebne til Næstved, hvor de på et ekstraordinært ting blev dømt for røveri og derefter halshugget og begravet i uindviet jord. Rettertinget statuerede, at det ikke var rov, at klosteret i god tro hindrede borgernes fiskeri. De skyldige dømtes til at bøde for ildspåsættelsen og erstatte den skete skade; for den uberettigede henrettelse skulle der bødes, hvorhos de skyldige skulle faste og begrave de døde i viet jord. Den dommer, der havde dømt på uret tingdag, måtte herefter ikke være dommer. Når Næstved borgere havde opfyldt dette, kunne de for retten indtale den formentlige krænkelse af deres fiskerirettigheder hos dem, der havde påtalt de henrettedes sag.

Hs.: Original i RA (Maribo klostres arkiv). (Findes yderligere i 19 hss.).

Reg.: 3324; *Rep.* 1. rk. III.5691; *ÆdA* IV.5 (nr. 7).

Tryk: Da. Mag. 1. rk. I.367ff. (efter orig.); Gammeldanske Diplomer, Gruppe A, 2. rk. I (1968).218ff. (efter orig.).

Litt.: Daugaard.318f.; A. Kall Rasmussen, Historisk-topographiske Efterretninger om Musse Herred (1866).65f.; Rasmus Nielsen, Næstved Købstads Historie I (1926).68f., 89; Otto Smith, Næstved 1135–1935 (1935).28f.; C. C. Haugner, Maribo Historie I (1937).26f.; H. J. Helms, Næstved St. Peders Kloster (1940).171, 257; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 29. september 1977.

Wy, Iens,² meth Gutz nathæ biscop i Roskilde, Pether,³ abbut i Ringstathæ, Mattes,⁴ abbut i Scowgkloster,⁵ Laurents Ienß,⁶ diekæn⁷ i Roskilde, Christiern Hemmingß,⁸ prowest, oc Nyels Bylle,⁹ ærkedeghen¹⁰ i samme stat, Iens Dwæ,¹¹ Anders Iechopß Lungæ,¹² Alguth Magnuß,¹³ Eric Krummedigæ,¹⁴ Claues van

Vitzæn,¹⁵ riddere, Ienss Gørsting,¹⁶ landzdomere, Ficke van Vitzæn¹⁷ oc Thorben Ienß,¹⁸ aff wapn,¹⁹ oc mangæ flere gothe mæn,²⁰ som nærwerende ware i Calundeborgh, wi forescreffnæ kennes fore hwer man thenne scrifft see æller høre, at fore oss wor schicket een reenliuet²¹ man, brother Gherd Ryning,²² meth kæremoell, som her efter screuet staar, vpa Nestwethæ bymæn, ther som wy sadæ ræt pa wor herre koningxens weghne. Thettæ ær then kære, brother Ryning kæærthæ fore wor herre koning oc fore righens raeth pa alle Nestwethe bymen vpa conuents²³ weghne aff Schemmynge²⁴ nyytaars afften i Calundeborg, ath the aff Næstwit droghe wadh²⁵ pa there grund²⁶ meth wrættæ, oc at the brænde theræ gorth oc alt thet bonden atæ²⁷ oc there sølff oc pænningæ oc sloghæ i hiæll there wordneth²⁸ oc grepæ there brothær oc there wordneth oc førthæ thøm meth wælde²⁹ til Næstwidh oc sattæ wræt thingdagh³⁰ oc sielffue widhnethæ the, oc sielffue kæærthæ the oc dombde wrættelicæ, oc the matæ ey nyde borghen,³¹ som abbuten aff Scowkloster Willates³² oc gardien³³ aff Nestwidh³⁴ wildæ haue borghet fore thøm til rættæ, oc the matæ ey nyde borghen, num³⁵ the halshuggædhe³⁶ wor brother Nyells Hermensß³⁷ oc twa wore wordhnethæ oc lagde thøm i heethæn iordh.³⁸ Thettæ wor thøm alt meth wrættæ scheeth som thøm thatæ³⁹ oc sattæ thet i rættæn swa, at ther war ey laghlicæ meth faret. Tha swarethæ Netwide mæn oc sagde swa, at the mæn, som the haffde halshuggeth, the wore openbare røueræ oc haffde taghet theres fischæmæn oc there fischæ⁴⁰ vdæ vpa salt haff, ther som the wel meth rættæ fische matæ. Tha then kæræ fore thøm kom, tha fulde the wt oc søchte effter then schiinbaren⁴¹ gerning oc funnæ there openbaræ røuere. Tha the thøm funnæ, tha flythæ⁴² the i there eghet hws oc giorthæ wore bymæn illæ sare, bothæ før oc sithæn the kommæ i hwsæt, oc kunnæ ey fangæ thøm aff hwset, før the brænde hwset, swa toghe the there openbare røuere oc førthæ thøm in i Nestwidh oc rættæ⁴³ effther there gerning oc hopes thøm, at the thet ey giordhæ meth wrættæ. Tha swarethæ brother Ryning vpa klosters weghnæ oc sagde ther næy till a there brøthers weghne oc there wordhnetthes weghnæ, swa at the haffde æy røuet, vden⁴⁴ there brother haffde hindræt there fischære oc there fischæ⁴⁵ til rættæ⁴⁵ pa theres grund oc haffde lagd fult wærth in fore there fischæ, swasom war attæ⁴⁷ schilling grot,⁴⁸ swa at haffde the wurthet⁴⁹ then hindring wrættæ, tha haffde the bøet the fiskæ meth pænningene. Her sighæ wi for^{de} till f[o]ræ rættæ effter landzlagh oc bæggiæs theres tilltalæ oc swar, at hindrælsæ kan ey ware roeff, at man hindrær een thing till rættæ oc æy annet weeth, æn han gør thet meth rættæ, oc ther vm wel kommæ fore rætte, forthy wwithnes kan engen gøre roeff, som

withændes wel lade aff. Forthy haue Næstwithes mæn fareth ther wlaghlicæ meth, wilde the haue kærth pa thøm fore roeff, som there talæ stoet, tha schulde the haue kærth pa thøm oc delet⁵⁰ effter landzlag.⁵¹ Effter thy ther sighes næy fore roeff oc wor ey wethergang,⁵² forthy ære the Nestwithes by-mæn, ther then geming haue giorth, schyldughæ till at giælde⁵³ then hus-brand oc then scathæ ther aff kom oc then ther scathæn togh oc at bøthæ effter landzlogh, bothæ koningen oc then, ther akærende ær, thæn brøthæ. Oc ære the skyldugæ til at bøthæ effter landzlagh fore swa mangæ manz rættæ,⁵⁴ som the førthæ the wforwunnene mæn ouer. Ok forthy at the vntliuethæ the wforwunnene mæn, ther ey war koningens doem ouergangen, ære the skyldughe at taghæ the døthæ mæn vp aff hethen iordh oc kommæ thøm i wigd iordh oc fastæ⁵⁵ oc bæthrä⁵⁶ there wene⁵⁷ effter landzræt oc bæthrä koningen oc kloster⁵⁸ oc the, som akære effter landzlagh.⁵⁹ Thæn man, ther sath ræt æy rættær thingdag oc wlaghtinnædagx, han ær schyldugh at ware then man æy ma sidde i noger ræt eller doem. Oc at the bymen skule først bøthæ thet the fore wædelicæ meth there sagh oc rættæ thøm sielffue for wden landz ræt; førstæ⁶⁰ thettæ ær scheeth, wele tha the Næstwide mæn kære pa the samme døthæ fore thæn wethergangx⁶¹ hindrælsæ, ther the schulde haue giorth, swa at de schulde haue giorth thet meth wrættæ, ther ære the akærende efter the døthæ schyldughæ at sware fore, hwat the kunne æy aff wæriæ meth rættæ aff de døthæ weghnæ, ther there brøthe schall ware, ther ære the skyldughæ at bøthæ foræ, the ther akærende ære effter thet. Til wittnesbyrdh alle thesß forescreffnæ stycke, ther swa ære gangænæ, bothe kære moell, swar oc doem, som forescreuet ær, haue wy for^{de} biscop Iens aff Roskilde wort inciglæ mæth the andre gothæ mæntss inciglæ, som forescreffne ære, ladet hengæ fore thettæ breff, som giuet oc screuet ær effter Wor Herres aar thusende aar firæ-hundrethæ vpa thet søttænde aar, vppa dagh oc stat, som fore ær sagd.

(1) Om at dommen er afsagt i julehelgen og på St. Sylvesterdag se ovf. 1.1. – (2) Jens Andersen Lodehat, 1416–31 biskop i Roskilde; 1413 kongens kansler, nævnes 1419 og 1423 som Danmarks riges øverste kansler, kalder sig endnu i 1424 cancellarius regni, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.85f. – (3) Peder (slægtsnavn ukendt), 1416–25 abbed i Ringstedkloster. – (4) Matthias (Matheus) Olaus, 1389–1417 abbed i Skovkloster. – (5) Skovkloster (nuv. Herlufsholm). Klosteret ejede da Næstved, og byens øvrighed var indtil privilegierne 6. juni 1426 indsat af abbeden. – (6) Laurits Jensen, dekan i Roskilde, kannik i Lund. – (7) Dekan (af lat. *decanus*: egl. fører for 10 soldater, sen. tilsynsførende med 10 munke): forstander for et gejstligt stift el. domkapitel. – (8) Christen Hemmingsen, provst i Roskilde, sen. (1418–54) biskop i Ribe. – (9) Niels Esbernsen Bille, ærkedegn i Roskilde. – (10) Ærkedegn (af lat. *archidiaconus*; lat. *archi-* (gr. *arki-*) bet.: den styrende): øverste

dekan i et kollegium el. øverste gejstlige i et domkapitel. – (11) Rigsråd Jens Bondesen Due, 1400–1409 hofmester. – (12) Rigsråd Anders Jakobsen Lunge, 1412–29 hofmester. – (13) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (14) Drost i Slesvig, rigsråd, sen. (1424) hofmester Erik Krummedige. – (15) Claus van Vitzen, broder til nedenn. Fikke van Vitzen. – (16) Jens Gyrstinge, 1392–1419 landsdommer i Sjælland. – (17) Fikke van Vitzen, lensmand på Højstrup og Abrahamstrup (nuv. Jægerspris), broder til ovenn. Claus van Vitzen. – (18) Torben Jensen Sparre af Ørslev og Bringstrup, lensmand på Kalundborg. – (19) Væbner (om adelig, der endnu ikke har modtaget ridderslag), jf. Kr. Erslev i DRH II. 203ff.; at han er *aff wapn* peger formentlig på det adelige skjoldmærke, der her i landet kendes fra Valdemar Sejrs tid. Ridderslag blev i Danmark første gang givet 1287. – (20) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (21) bet. egl. kysk; som har aflagt løfte om ugift stand. Ordet anvendtes som titel for gejstlige. – (22) Gerhard (Gert) Andersen Ryning, dronning Margrethes foged på Borgholm (Öland) til 1412, s. å. munk i Vadstena kloster, ledsagede 1416 generalkonfessor Ericus og munken Petrus Johannis fra Vadstena for at indvi Skemminge (Maribo) kloster (fundando ibi monasterio), vendte tilbage til Vadstena 1420, jf. Ericus Benzelius, *Diarium Vadstenense* (Upsaliæ 1721).55, Årb. f. nord. Oldk. 1890.218, *Elgenstierna* VI.630, C. C. Hauge, op. cit. I.26. – (23) Forsamling af samtlige stemmeberettigede munke el. nonner i et kloster el. selve klosteret (OdS XI.70 bet.2). – (24) Skemminge, det sen. Maribo kloster. – (25) Vod. – (26) Det har hidtil været antaget (Da. Mag. 1. rk. I.366, Daugaard.318, Rasmus Nielsen, op. cit. I.68, Otto Smith, op. cit.28f., C. C. Haugner, op. cit. I.26), at Næstveds borgere drog på fiskeri i vandene omkring Lolland (Smålandshavet), og at det var her, overgrebet fandt sted. Det er vist mere nærliggende at antage, at hændelsen er sket i Karrebæk el. Karrebæksminde fjord. Skemminge kloster havde her i nærheden besiddelser, idet Erik VII af Pommern 27. september 1416 (Rep. 1. rk. III.5606) havde forlenet klosteret med hovedgården Kyse med Kyse fang, i alt 47 bøndergårde, ca. 1 mil fra Næstved. Det vides, at Næstved borgere fra gammel tid fiskede ved Karrebæk, jf. Rasmus Nielsen, op. cit. I.60 og Christian Is privilegier af 3. maj 1451 (DgK III.249f.), der gav borgerne ret til at „haue, nydhæ och bruge friit fischerij vdi fiordhen [Karrebæk fjord] oc ther omkring, som the aff alder hafft oc niwt haffue“, skønt Næstved ikke ejede grunde ved Karrebæk fjord, se Rasmus Nielsen, op. cit. II.152. Skemminge kloster, der lå midt inde i Lolland, og som vist ikke da havde besiddelser ved kysterne, kunne næppe hævde nogen særlig ret til fiskeri i vandene omkring Lolland. – (27) ejede. – (28) egl. den, der står under en andens beskyttelse (Kalk. IV.863b) og bet. her: fæster el. tjener. Først fra midten af 15. årh. opstår vornedskabet, o: den pligt, der påhvilede den mandlige bondebefolkning til at forblive på det gods, hvor de var født, og til på forlangende at overtage gård el. jord til dyrkning. Vornedskab fandtes kun inden for det sjællandske retsområde og ophævedes ved fgd. 21. februar 1702. Jf. Matzen, *Privatret* I.10ff., Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*. 476ff. – (29) Magt, vold (Kalk. IV.902b). – (30) jf. EsjL II.48. – (31) jf. EsjL II.34, VsjL A& O III.11 og 13, SkL 137 samt Erik Glippings stadsret for Ribe 15. juni 1268 omdannet til alm. stadsret § 33 (DgK V.4). – (32) Villads (slægtsnavn ukendt); abbeden hed Matthæus, der ifl. indskrift på ligsten var abbed 1391–1419, hvorfor Villads formentlig har fungeret som hans stedfortræder, jf. Helms, op. cit.257f. – (33) Guardian, o: forstander for et munkekloster, især hos visse tiggerordener (franciskaner- og kapucinermunke). – (34) Næstved gråbrødrekloster. – (35) (efter nægtelse:) men (Kalk. III.241). – (36) Denne straf har ikke hjemmel i de sjællandske landskabslove i et tilfælde som det foreliggende. I den middelalderlige overs. af Abels lov 1251 hedder det i § 16: Tiuuæ scul hængis, oc openbar røuær sinæ hals mistæ oc kung hauæ theræ houæt loot (DdR.49). Da det 3 gange i dommen siges, at klosterets mænd var *openbare røuere*, kunne det synes, at det var denne bestemmelse,

der var anvendt, skønt Abels lov vist aldrig har været anerkendt som gældende ret, jf. Matzen, Retskilder.243ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.73 og DdR.40. Der er dog snarere tale om en anvendelse af § 25 i Erik Glippings stadsret for Ribe 1269 omdannet til alm. stadsret, der omhandler *hindæræls*, og som bestemmer: Hwa som thæn annæn hindrær dagh ællær naat, oc røwær fra hannum hans thing, oc writher han thær mæth for wndæn mæth tolf hans nabo, tha mistæ hans hals (DgK V.23), jf. at dommen i de fleste hss. har overskriften: *Om hindrelse och roff*. Efter kanonisk ret skulle i øvrigt en gejstlig degraderes og gøres til lægmand, før han ved verdslig domstol kunne dømmes til døden, jf. c. 9, 13, 15 X V 7; c. 27 X V 40; c. 2 in VIto V 9, men disse regler overholdtes ikke altid, jf. N. Skyum-Nielsen, Blodbadet i Stockholm (1964).144f. – (37) Han må være en nyoptaget munk, da han ikke nævnes i Vadstenabøgerne, der beretter om alle udsendte brødre og søstre. – (38) hedensk, o: uindviet jord. I uindviet jord begravedes de bandsatte, der var udstødt af kirken og dermed overgivet til djævelen, samt grovere forbrydere og selvmordere. Først straffeloven 10. februar 1866 ophævede reglerne om, at forbrydere og selvmordere ikke måtte begraves i indviet jord. – (39) tyktes, syntes. – (40) Fisk (plur.); anvendtes i datiden spec. om torsk, se Årb. f. nord. Oldk. 1885.291. – (41) åbenbare, klare. – (42) flygtede. – (43) dømme. – (44) men. – (45) Her: fiskeri. – (46) *hindre til rette*: lægge beslag på for at fremstille for retten (Kalk. II.235b). – (47) otte. – (48) Skilling ($\frac{1}{16}$ mark el. 12 penninge) var fra slutn. af 14. årh. regnemønt i Danmark, da det ældre system (1 mark = 8 øre = 24 ørtug = 240 penninge, hvoraf kun de sidste udmøntedes) ophørte. Skilling er i Danmark først udmøntet under Christoffer af Bayern. Ved siden af dansk mønt forekom fransk mønt (*skilling grot* el. *grot*), således kaldet efter den af Ludvig IX den Hellige i 1266 indførte mønt *gros tournois* (slået i Tours), og engelsk mønt, der stod i et bestemt forhold til hinanden og til den lybske skilling. 1 skilling grot (à 12 grot) var = 9 skilling lybsk. 45 lybske skilling regnedes = 1 lødig mark. – (49) vurderet, takseret. – (50) ført retssag imod. – (51) Læs: landzlag, effter thy. – (52) Vedgåelse, tilståelse. Herefter bør vist sættes punktum. – (53) betale, erstatte el. undgælde for, svare til (Kalk. II.47a bet.1&3). – (54) Her: bøder (Kalk. III.586a bet.6). – (55) EsjL III.46 i.f. påbyder faste for dem, der har været i færd og følge ved manddrab. Jf. rettertingsdom 13. april 1475 (Rep. 1. rk. II.3603, ndf. nr. 26), der i et tilsvarende tilfælde pålægger de skyldige at *thage skreffft, faste og biude bodt til landzting*. Kirkestraffe (faste, skrifte, bøde til biskoppen, bandlysning) nævnes enkelte gange i landskabslovene, se f. eks. SkL 121, ASun 48 og 57, EsjL I.33, III.46, i Valdemar IIs jernbyrdsforordning § 3 og i købstadlovgivningen, se f. eks. Flensborg stadsret 16. august 1284 § 99, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.31, den skånske birkeret (Lundeteksten, 15. årh.) § 52, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 59 og kong Hans' privilegier for Malmø 16. februar 1487 § 43. Jf. Dahlerup, Sysselprovsti.354 note 78. – (56) bøde, betale. – (57) Venner; her: slægtninge, pårørende (Kalk. IV.795a bet.2). – (58) Der må være sigtet til St. Peders kloster i Næstved, der ved privilegier 21. marts 1140 (DD 1. rk. II.78) fik jurisdiktionen over byen samt al ret og sædvane i byen, nemlig 3 og 40 marks bøder til kongen samt midsommergælden. – (59) Efter kanonisk ret skulle endvidere den, der voldeligt havde lagt hånd på en gejstlig, søge afløsning i Rom, se c. 37 X De sententia excommunicatione V 39 og pavebrev 13. januar 1206 (DD 1 rk. IV. 106). – (60) Først når, efter at, så snart som. – (61) Se ovf. note 52. Det synes at give bedre mening, hvis der læses *wethergangne*.

4 Rettertinget¹ 6.(10.) august 1423–24. maj 1425². (Uden sted)

Rettertinget udtaler, hvorledes den, der vil vindicere gods,³ skal forholde sig. Besidderen af ejendommen skal bevise sin ret.⁴

Hs.: Rostgaard 5,8^o fol.125^v (findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.193 (efter ovenn. hs.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.221.

Overskrift: Tiltale om goedzs.

Thette tycher oss ræt wære, at huo, som wil tiltale til annen om gotz for rætthe thing,⁵ tha steffne hanum laghlighen, ther gotzet j wære⁶ hauer, ath hans brofiæl⁷ en tiith och annen tiith och thrythy tiith,⁸ och fiærthæ sinnæ bør hanum ath komæ sin bewisning for, huad helder han sigher sich thet gots ad æge til eghendom eller til pant.⁹ Æn sigher han sigh sin bewisning æy nar¹⁰ sigh at haue oc æy kan hennæ¹¹ then tiith fore komme, tha bør hanum thet affwærie meth sin ræt.¹² Ær hans bewisning j landet,¹³ tha hauer han halff monets dagh henne fore ad komme. Ær hun uden lands oc j righet, tha haue han siex vgher dagh. En ær hun vden righet, tha haue han dagh oc jemlinge¹⁴ ad komme henne fore. Æn j alle schiuds mall¹⁵ tha bør gotzeth ath sta j querstæthe¹⁶ til then for^{de} tiith ær vde. Æn komer han æy sin bewisning fore jnnen then for^{de} tiith, som fore ær sagh, tha bør gotz ath mæles j hans wære, ther til talær, so længhæ ath han førær sin bewisning fore.¹⁷

(1) I hs. Lund UB J 25,4^o fol. 115^r indledes dommen (responsumet): Thette haffuer righens raadh sagt for rætte for dronning Philippa. – (2) Responsumet må være afgivet, mens regeringsmyndigheden under Erik VII af Pommerns ophold i udlandet var overdraget dronning Philippa, jf. note 1. Kongen rejste 6. el. 10. august 1423 fra landet og vendte tilbage 24. maj 1425, jf. Hist. Tidsskr. 5. rk. III.723, 743. – (3) Det synes tvivlsomt, om gotz her bet. fast ejendom, løsøre el. evt. begge dele. For at antage, at der er tale om fast ejendom, taler lighed med SkL 83, ASun 41, VsJL ÆR 213 samt RR § 10 (gotz . . . som ær hws, iordh, land oc sloth), RR § 17 (jordelle och godtz) og rettertingsdom 15. juni 1458 (gaarde och goedzs; se ndf. nr. 11), jf. også Kalk. II.63a–b. For at antage, at der er tale om løsøre, taler lighed med SkL 142, 146, ASun 88 og EsjL III.22 samt det af Matzen, Privatret II.123 omtalte behov for regler på baggrund af JLs regler om vindikation. For at antage, at gotz her omfatter såvel fast ejendom som løsøre, kunne muligt tale RR § 36a, der taler om *gods wøj querstad*. – (4) Regler om, hvem der i vindikationstilfælde havde bevisretten, fandtes i landskabslovene. Reglerne var forskellige i de forskellige retsområder og ikke klare. I Skåne sondredes mellem, om det var sælgeren el. en tredjemand, der ville vindicere, og i førstnævnte tilfælde fremsætter SkL 78–80 tre forskellige anskuelser. Efter nogles opfattelse opnår besidderen først bevisret, når han ukæret har besiddet ejendommen i 3 år og vundet lavhævd på den (§ 78); andre mener, at besidderen får bevisret, når skødning har fundet sted (§ 79), mens atter andre hævder, at erhververen får bevisret, når han er kommet i besiddelse af ejendommen (§ 80). Ifl. ASun 37 var den sidste opfattelse den alminde-

ligst antagne, og det er da også den, der har fundet udtryk i nærv. responsum. Var vindikanten derimod ikke sælgeren, men en tredjemand, kunne besidderen have bevisret, se SkL 83. Inden for det sjællandske og jyske retsområde sondredes ikke mellem sælger og tredjemand som vindikant, og det var her reglen, at besidderen først fik bevisret, når han havde vundet lavhævd, jf. VsJL ÆR 204, EsjL III.1, 3–4, 6, 9, JL I.41. Bestemmelsen i VsJL ÆR 204 er dog i strid med §§ 202–203, der tillægger besidderen bevisret. Landskabslovenes bestemmelser afviger i øvrigt fra nærv. responsum ved at fastsætte bøder for den udeblevne sagsøgte (besidderen) og ved ikke at indeholde forskrifter om udsættelse til fremskaffelse af bevisligheder. – (5) *rættthe thing* er et ting, hvor der holdes ret, en domstol; her måske: det rette ting, ɔ: det ting, som er det rigtige, lovlige, m. h. t. værning m. v., jf. Kalk. III.589a og JL II.9: *a rættæ lagh thing* (DgL II.155) og overskriften til EsjL II.48: *om ræt thing* (DgV I.138, jf. 374, 463), *Om retter thing* (ib. VI.304), *Vmme recht dingh* (ib. VI.503). Ordet retterting kunne endnu i 17. årh. anvendes om herredsting, jf. Secher, Rettertingsdomme I, s. I note 1. Kolderup-Rosenvinge antog urigtigt (Da. Mag. 3. rk. I.221), at der her var tale om kongens retterting. – (6) Værge, besiddelse. – (7) Egl. den planke, der danner overgang fra vejen til huset; derefter: bolig, bopæl, jf. SkL 142 (*brofial*) og EsjL III.22 (*bro fiæl*). – (8) De gentagne indstævninger, der var alm. i ældre europæisk ret, har formentlig sit forbillede i ældre kanonisk ret, jf. N. Cohn i Juridisk Tidsskrift III (1917). 136. Sml. SkK 11, stk. 2, og SJK 17. – (9) Man kunne skøde ejendom til pant (panteskødnings, pantsætning per modum for wæth, vilkårs pant, jf. Matzen, Privatret II.141 og sa., Panterettens Hist.348ff.), således at pantet blev panthaverens ejendom, hvis pantegælden ikke blev betalt på anfordring til aftalt tid, eller til ejendom („til evig eje“), hvor erhververen straks fik overdraget ejendomsretten. VsJL ÆR 214 forudsætter, at tingmændene undertiden ikke kunne huske, om jord var skødet til pant el. til evigt eje. – (10) nær, til stede (hos). – (11) Bevisningen, der er femininum (Kalk. I.197b). – (12) her: ed; *affwærie meth sin ræt*: bevise med sin ed (partsed med mededsmænd). – (13) Landsdelen, landstingsjurisdiktionen; jf. ndf. *uden lands oc j righet*. – (14) *Jemlinge* el. *jamlinge* (oldn. *jefnlengð*): opr. lige langt, samme tidspunkt i et følgende døgn, samme dato i et følgende år, bet. i gld.: ét år, jf. Molbech, Glossarium I.410, Kalk. II.424b, Verner Dahlerup.95, OdS IX.766f. Udtrykket *dagh oc jamlinge* (jf. svensk *um nat och jamlanga*, *nat ok iamlangi*) bet. ét helt år inklusive den dag, fra hvilken der tælles, jf. Verner Dahlerup.90. Denne termin findes flere steder i landskabslovene, se f. eks. SkL 146, VsJL A&O I.76–78, YR Mag. 7, EsjL I.33, II.51, 55, III.33, JL I.23, SJK 17. Ved tidsangivelser regnede man i ældre tid med jamling, vintre og dage (nætter), jf. Verner Dahlerup.56, Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.171, og anvendte kun bet. år ved dateringer i breve, ikke om tidens længde, jf. OdS I.57f. Bet. *dagh oc jamling* fortrænges vistnok i 13. årh. af *år og dag* (jf. svensk *dagher oc ar*), der findes f. eks. i JL I.23 og det derefter afskrevne tillæg VI.4 til SkL (DgL I, 2.463) og i varr. af flere af de ovenn. bestemmelser i landskabslovene (DgL I.114, II.60, V.339, VIII.454). Betegnelsen *år og dag* havde opr. samme bet. som *dagh oc jamling*: ét år og én dag, jf. ASun 88 i.f.: *vnus anni et vnus diei spacium*. Den fra tysk ret indførte specielle lavhævdstermin *annum et diem* i Ribe stadsret 26. juni 1269 § 58 (DgK II.18), *diem et annum* i Slesvig stadsret (o. 1200–1250) § 42 (DgK I.11) og Flensborg stadsret 16. august 1284 § 52 (ib.105) samt *aar oc dagh* i Erik Glippings alm. stadsret § 55 (DgK V.31) har sikkert også denne opr. bet. ligesom *diem et annum* i Slesvig stadsret § 77 (DgK I.15). JL I.23, der både bruger bet. *dagh oc jamlingæ* og *ar oc dagh*, giver i sidste punktum, der muligt opr. er en randnote, der er kommet med i teksten (Verner Dahlerup.91, Kroman-luul III.142), en forklaring på, hvad der forstås ved *ar oc dagh*, der o. 1300 synes at have været følt som en nydannelse. Det siges: *Aar oc dagh thæt er iamlingæ oc sæx vkæ*, jf. SkL tillæg VI.4. Denne udvidede

termin, der også forekommer i svensk ret (*oc daghär mirkis innän sex wikum*, Bj.16), mens det er tvivlsomt, om *einn dagr oc XII manaðr* i norsk ret (ML landslov og bylov V.11) bet. ét år og 6 uger, findes i tysk ret. I mnt. bet. *jar unde dach* opr. 1 år og 1 dag, jf. Jakob Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer* (1828).307, men gik senere, i alt fald i sachsisk ret (Sachsenspiegel og flere stadsretter) over til at bet. 1 år og 6 uger, i visse tilfælde 1 år, 6 uger og 3 dage. I tysk teori er der ikke enighed om, hvorledes denne forlængelse er opstået. Nogle (bl. a. Rudolph Sohm, Andreas Heusler, Heinrich Brunner, Rudolf Hübner, Cl. von Schwerin) har antaget, at man til årsfristen har lagt tidsrummet (6 uger) mellem to ordinære (echte) ting og hertil undertiden yderligere de 3 dage, det ordinære ting varede; andre (bl. a. Heinrich Zoepfl, Otto Stobbe, S. K. Fockema-Andree) at man til årsfristen har lagt den tid, der hengik med 3 indstævninger med 15 dages varsel, altså i alt 45 dage, hvilket er 6 uger og 3 dage, og atter andre (Richard Schröder) at *jar unde dach* opr. havde bet. 1 år og 6 uger, men at det har været nødvendigt i yngre retskilder at fastslå denne bet., se om tysk teori Franz Klein-Bruckenschwaiger, *Jahr und Tag* (i *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, LXVII (1940).441ff.). Det antages almindeligt, at dansk ret har indlånt bet. år og dag og den forlængede frist fra tysk ret, jf. E. Jessen i *Tidsskrift for Retsvæsen* 1864.303, Matzen, *Retskilder*.45, Verner Dahlerup.90, OdS I.58, Kroman-Iuul III.142, selv om begrundelsen for den forlængede frist manglede i Danmark, hvor ting afholdtes hver el. hveranden uge. Kofod Ancher I.367 antog derimod, at *dagh* i JL I.23 bet. *lovdag* el. *lavdag*, jf. f. eks. JL I.27 (*laghdagh*) og VsJL ÆR 191 (*laghdagh*). Da der skulle stævnes mindst 3 gange, og da der holdtes landsting hver 14. dag, jf. JL II.8, har man til årsfristen lagt 3 gange 14 dage eller 6 uger, sml. herved JL II.6: *innæn minnæ æn sæx vkæ fulkumæs æi lagh mal mæth sannænd mæn*. Kofod Ancher antog, at for den fraværende udvidede man årsfristen, for at han kunne have „saa megen Tid, som behov gjordes til Lovlig Rettergang“. Visse udtryk i EsJL II.51 kunne måske tale for denne tolkning (jf. f. eks.: *tha ær han nærmær at mælæ with han the fyrstæ thru thing of han ær hem cummæn i rikit*, altså efter forløbet af *dagh oc iamlangæ*). I denne forbindelse mærkes, at *dagh* kan bet.: frist (Kalk. I.331b bet.3). Jf. Brorson, *Femte Bog* I.35f. En tredje mulighed, der er nævnt af Ole Fenger (*Kulturhist. Leks.* XVIII.210), er, at man til fristen ved fravær såvel fra riget som fra landet (landsdelen, landstingsjurisdiktionen) har lagt de to frister, henholdsvis 1 år og 6 uger, sammen. DL 1–6–14, 3–13–9 og 5–2–4 bruger også fristen *år og dag*; kun den sidstnævnte bestemmelse definerer, hvad der forstås derved, men det antoges (jf. Brorson, *Første Bog* I.447), at år og dag også i 1–6–14 bet. 1 år og 6 uger, jf. fdg. 28. december 1836 § 28: „inden Aar og Dag (1 Aar og 6 Uger)“. Fristen år og dag (*per annum et diem*) findes også i ældre engelske retskilder, jf. E. Jessen i *Tidsskrift for Retsvæsen* 1864.302, men vist kun i bet. 1 år og 1 dag. – (15) Opsættelse, udsættelse, Jf. RR § 14. – (16) *querstæthe* bet. egl.: fred, ro; *sta j querstæthe*: henstå urørt. I modsætning til svensk ret (ÄVG tyvebalken 7 *kvarsætu*) og norsk ret (*kyrrsetja*, *kvirretsetia*) omtales dette institut ikke i dansk lovgivning. Osterstøn Veylle.641 ligestiller begrebet med beslag, arrest og forbud og udtaler sig åbenbart på baggrund af Birkeretten 1623 § 15 (CCD IV.53) om beslag på gods. I den her anvendte bet. (ikke at forveksle med *quærsæt* i JL III.16) findes ordet også anvendt i en af rigens forfølgninger af 4. november 1538 (oc alle deele suolengi at stande wti querstadt), jf. KRd I.726. – (17) Der skulle altså afsiges en uendelig dom. Uendelige domme blev senere forbudt, se recesser 7. september 1569 § 3, 21. november 1576, fdg. 25. maj 1636, reces 27. februar 1643 2–6–1 og DL 1–5–12.

5 Kejser Sigismunds voldgiftskendelse 28. juni 1424 (Buda¹)

Den tysk-romerske kejser Sigismund dømmer som voldgiftsdommer, at hele Sønderjylland tilhører kong Erik VII af Pommern og Danmarks rige med direkte og brugelig herredømmes ret (jure directe et utilis dominii), og at de holstenske grever Henrik IV, Adolf (Alf) og Gerhard VII ikke har nogen ret til hertugdømmet Sønderjylland som len (ratione feudi).

Hss.: Original i RA; 2 orig. notarialudfærdigelser af s.d. (ssts.); original vidisse 27. november 1426 (ssts.). Findes (i forkortet overs.) i 34 private dombøger.

Reg.: 3429*; Rep. 1. rk. III.6125, jf. 6280; *ÆdA* I.17f.

Tryk: Huitfeldt I.698ff. (dansk overs.705ff.); SRD VII.397ff.; O. Rydberg, Sverges traktater med främmande magter III.81; Domme og Voldgiftskjendelser mellem Kong Erik og Greverne af Holsten angaaende Hertugdømmet Slesvig (Antislesvigholstenske Fragmenter, udg. efter Foranstaltning af Consistorium ved Kbh.s Universitet v. A. F. Krieger, hæfte 14, s.66ff.); KRD I.568 (forkortet dansk overs.).

Litt.: Huitfeldt I.698ff.; Georg Waitz, Schleswig-Holsteins Geschichte I (1851).321ff.; Niels Bache, Nordens Historie III (1884).106; Matzen, Retskilder.7, 66; Kr. Erslev i DRH II. 415f.; sa., Erik af Pommern (1901).103f., 182ff., 463; A. D. Jørgensen, Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie⁶ (1915).168; Jørgen Olrik i Det danske Folks Historie III (1928).75f; sa. i Sønderjyllands Historie II (1940).74ff.; sa. i Schultz Danmarkshistorie II (1941).209; H. Rosendahl, Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland I (1919).31; Arup II A.193f.; Erik Kjersgaard i PolDH IV.515; Michael Linton, Drottning Margareta (1971).60.

Dommen, hvis original er affattet på latin, gengives ikke, jf. indledningen s. 23. De private dombøgers danske gengivelse bygger formentlig på en forkortet dansk overs. i Rigens forfølgingsbog 1539–44 fol.28^r–29^r, hvor dommen (ligesom i flere private dombøger) indleder: Thette breff oc efftherfølgendes dombreff er wdsatth aff Ioachim Rønnow,² electus till Roskildt, oc siiden forskickitth tiill erlig, velbyrdig mandt oc streng ritther her Tyggi Krabbe,³ Danmarcks riiges marsk etc. (KRD I.568). I GkS 1137,² har dommen som i Rigens forfølgingsbog overskriften: At hertugdomet aff Sletzuig och Sønder Juttlanndt hører til Danmarckis kongis krone.

(1) På tysk: Ofen. 1873 forenedes Buda på højre Donaubred med Pest på venstre bred til Budapest. – (2) Joachim Rønnow blev valgt til biskop i Roskilde 1529; valget blev aldrig stadfæstet af paven. – (3) Rigsråd Tyge Krabbe var 1523–36 rigsmarsk, men beholdt rigsmarskstitlen til sin død 1541.

6 Rettertinget 27. februar 1426 (Odense)

For rettertinget indestår nogle adelsmænd Axel Pedersen Thott m. fl. for, at Margrethe Ulfeldt eller nogen på hendes vegne aldrig skal skade ham eller hans arvinger for den sag, at han havde fået hende dømt, så han var berettiget til at tage hendes liv.¹

Hs.: Lund UB J 14,2° nr. 109.

Rep.: 1. rk. III.6342 (med datering: 3. marts).

Tryk: Rep. anf. st. (efter LDipl.).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.499.

Overskrift: En copie aff en kong Erickis konf. aar 1426.

Wij, Erick, med Gudz naade Danmarckis, Suergis, Norgis, Wenndis oc Goetes konning, hertug y Pomern, helße ether alle, der thette neruerendis wor breff seer eller hører, kierligen med Gud. Det skulle y wide, att aar effter Gudz biurd Mcdxxvj, then onßdag nest for tredie søndag y faste, for wortt retterthingh y Otthenße y sackrestijdt y sorte brødre kloster,² neruerendis hederlige fedre [erckebiscop]³ Peder [Bilde]⁴ aff Lundt, biscop Jenns⁵ aff Raaskylde biscop Naffne⁶ aff Othenße, biscop Christian⁷ aff Ribe, biscop Ørich⁸ aff Aarß,⁹ och velbiurdig manndt her Morthenn Jenßen,¹⁰ her Eyller Rønnoy,¹¹ der ridder ere, och mange flere gode mend, da war disse effterschreffne gode mendt, Matthiis Anderßøn,¹² Erik Anderßønn,¹³ Thue Thueßøn Hardenberg,¹⁴ Peder Marckmandt,¹⁵ Knud Palleßøn,¹⁶ Matthiis Huiss,¹⁷ Jenns Stolm,¹⁸ och loffuit medt en sammellagt haandt¹⁹ denne breffuifer,²⁰ her Axel Pederßønn [Tott]²¹ och her Erik Nielßen [Gyldenstern aff Agoor],²² her Hendrich Knudßen [Gyldenstern af Restrup],²³ Steen Baße²⁴ [aff Basnes oc Suanhollem],²⁵ Erick Erickßøn²⁶ [Banner aff Asdal]²⁷ for en møø, som hed Margrette²⁸ [en Vlfelt aff Kocksbølle],²⁹ att hunn eller nogen paa hindis wegne skulle aldrig giørre eller ført her Axell³⁰ eller hans arffuinger j nogen skade medt ord eller gierninger for thenn sagh, att hand haffde hinde med landz loff offuerwundtett, saa hand war hendis liff mechtig att affliffue. Waar det saa, att hun eller nogen paa hindis wegne nogle steder gjorde forskreffne her Axell Pederßøn nogen skade, da skulle disse forskreffne forloffuer jndkomme y samme rett,³¹ som hunn nu er, huor her Axell thennem esker³² wden alld hielp rede³³ och dellemaall,³⁴ och de skulle da nyde och vndgielde den samme rett,³⁵ som hinde skulle offuergange. Att saa waar loffuit och giort som forskreffuit staar, haffuer wy hengtt wore zignetter thill sagen for dette breff. Giffuitt och giort aar och dag och stedt som forskriffuit staar. Thil windisbiurd Jffuer Fris,³⁶ wor rettere,³⁷ vt supra.

(1) Baggrunden for forliget er følgende: Helle Bjørnsdatter Bjørn, enke efter Oluf Stigsøn Krognos (med tilnavnet „den rige“), som tidligere havde været gift med Ellen Axelsdatter Thott, foregav efter sin mands død 1426 at være gravid. Hun lod fremstille et barn af ler, som hun lod begrave efter at have ført vidner på, at barnet var levende født og døbt (jf. JL I.1), således at hun kunne tage arv efter det og derved efter sin afdøde ægtefælle. Axel Pedersen Thott, der var værge for sine datterbørn, fattede mistanke og lod „barnet“ opgrave, hvorved bedrageriet blev afsløret. Helle Bjørnsdatter Bjørn og hendes medskyldige dømtes fra livet, men „Sagen bleff omsier under Slect oc Venner med stor Besværing forligt til Otthense“ (Huitfeldt II.732, jf. DAA 1898.274). – (2) Se 1.16. – (3) Forlægget har ved fejlskrift *Erick biscop*. – (4) Peder Lykke af den sjæll. adelsslægt Bille, 1418–36 ærkebiskop i Lund. *Bilde* indføjet i hs. med anden og lidt yngre hånd. – (5) Jens Andersen Lodehat, se 3.2. – (6) Navne Jensen Gyrstinge, 1421–40 biskop i Odense. – (7) Christian (Christen) Hemmingsen, 1418–54 biskop i Ribe; se 3.8. – (8) Ulrik Stygge, 1424–49 biskop i Århus. – (9) Århus. – (10) Rigsråd Morten Jensen Gyrstinge til Kragerup og Hastrup. – (11) Rigsråd Eiler Rønnow til Ejsbøl ved Haderslev. – (12) Mads Andersen Bille til Nakkebølle. – (13) Erik Andersen Prip. – (14) Vist: Tue Pedersen Rani til Harebjerg (Hareberga, Torna h. i Skåne). – (15) Muligt: Evert Iversen Markmand (DAA 1903.319). – (16) Har ikke kunnet identificeres. – (17) Har ikke kunnet identificeres. – (18) Har ikke kunnet identificeres. – (19) Om at edsafleggelse skete ved, at de sværgende tog hinanden i hånden, se SkL 147, 226, ASun 91, 131, EsjL III.66; en detaljeret beskrivelse af, „huorledis loug skall gange till thinng“ findes i Thott 1991,4° fol. 380^r (jf. Da. Mag. 3. rk. I.220). Løfter blev gerne givet ved håndsleg, se SkL 77, ASun 39, 143, 145, EsjL III.27. Blev løfter afgivet af flere, f. eks. ved fleres borgen, skete det *med samlet hand*, se RR § 35 og Malmø Rådstueprotokol 1503–1548 (1965).94 (*met samplet honds*). – (20) Overbringer af et brev; her vel: indkaldelsen til at møde for rettertinget. – (21) Rigsråd Axel Pedersen Thott (d. omkr. 1446) til Herlev (i Skåne), lensmand på Varberg 1415–46. Se note 1. Navnet *Tott* er indføjet i hs. med anden og lidt yngre hånd. – (22) Erik Nielsen Gyldenstjerne (d. før 1455) til Tim og Ågård. Det indklammede indføjet med anden og yngre hånd. – (23) Henrik Knudsen Gyldenstjerne (d. 1456) til Restrup. Det indklammede indføjet med anden og yngre hånd. – (24) Den sen. rigsråd Steen Basse (d. 1448) til Tybjerg, Søholm og Skullerupholm. – (25) Indføjet i hs. med anden og yngre hånd. Steen Basse ejende hverken *Basnes* eller *Suanhollem*. – (26) Rigsråd Niels Eriksen Banner (d. tidligst 1444) til Vinstrup og Asdal. – (27) Indføjet i hs. med anden og yngre hånd. – (28) Er den senere tilføjelse *en Vlfelt af Kocksbølle* rigtig, synes det at måtte være en ellers ikke kendt datter af Erik Andersen Ulfeldt (d. 1421) eller Anders Eriksen Ulfeldt (d. 1456) til Kogsbølle (nuv. Holckenhavn). – (29) Indføjet i hs. med anden og yngre hånd. – (30) ovenn. Axel Pedersen Thott. – (31) her vel: retstilstand. – (32) forlanger, fordrer, kræver (OdS XXVII.1396 bet.2). – (33) Udflugt, skingrund (Kalk. II.340b). – (34) Retssag, proces. – (35) her: straf (Kalk. III.586a bet.5). – (36) Fejlskrift for: Iven Fos, der var rigens kansler 1423–29 (W. Christensen, Statsforvaltning.692). – (37) Ordet er næsten ulæseligt. *Rettere* bet. egl. rettens håndhæver, øvrighed, dommer (Kalk. III.588b bet.1), jf. JL II.62 (andworthæ for rættær), JL II.63 (tha scal han sæghæ rættær til) og JL II.87 i.f. (tha ma han æi wæræ tho siin eghæn rættær). Ordet retter el. retter til sager i Danmark (*rættæræ til saghær i Danmark*, Da. Mag. 1. rk. V.296) blev i beg. af 15. årh. betegnelsen for rigens kansler (*wor oc rygens canceler oc rættær*, 1463, jf. Molbeck, Glosarium II.73). Om sprogrugen se W. Christensen. Statsforvaltning.149f.

7

Sjællands landsting 7. juli 1428

I besvarelse af en forespørgsel af kong Erik VII af Pommern udtaler Sjællands landsting, at det er gammel ret og sædvane,¹ at den myndige og våbenføre mand, der undlader at møde til krigstjeneste, når fjenden er i landet, og bøvnen brænder, skal hænges ved sin egen bjælke, at den, der er betroet banneret, men som lader det i stikken og rømmer uden høvedsmandens samtykke, skal have forbrudt ære, liv og gods, samt at den, der uden bannerførerens samtykke rømmer fra sit banner, skal være æreløs.²

Gengivet efter vidisse af Sjællands landsting 14. januar 1517, optaget på foranledning af kong Christian II.³

Hs.: Original vidisse i RA (Domme C 3). (Findes i 38 private domssamlinger).

Reg.: 3482; Rep. 1. rk. III.6366.⁴

Tryk: Da. Mag. 1. rk. V.319 (efter orig. vidisse).

Litt.: Schlegel, Retssædvaner.70, 93f., 317f.; Matzen, Offentlig Ret I.140, 158; sa., Offentlig Ret III.14, 151; Steenstrup, Studier.187; W. Christensen, Statsforvaltning.288f.; Poul Johs. Jørgensen, Rethshistorie.545f.

Alle men, thette breff see eller høræ læsis, helsæ wii, Herlugh Nielssøn,⁵ ridder, wti Englorp,⁶ landzdomer i Sieland, Iens,⁷ met Gudz nade biscop i Roskilde, Torbern Jenssøn⁸ aff Orsloff,⁹ Lasse Fyndt¹⁰ aff Sigerstæde,¹¹ Jens Sylwistæ¹² aff Godsleff,¹³ Clawss Særlyn,¹⁴ Palnæ Marsk,¹⁵ Laurens Henricsøn,¹⁶ Claus Bothelsøn,¹⁷ aff wabn,¹⁸ Gerick Degn¹⁹ oc Pætther Lawritzen²⁰ aff Ringstæ, ewindelige met Gut. Kwndgøre wii alle nerwærendis [er oc]²¹ som komæ skullendis, ath aar effter Gutz børth Mcdxx paa thet ottenæ, then odensdagh nest effter Wor Frwæ dagh visitationis,²² tha wor woer all natigstæ herræ, koningh Erick, ponæ Sielandzfare landztingh oc sporthæ segh fore, hwath reth²³ som then hørde,²⁴ ther hieme sadhæ, nar fiendæ kommæ fore landet, oc widie brand²⁵ gingæ, oc almwgen skuldæ til strande, oc hwat reth then hørde, som banereth wor befaeth at bæræ oc thet settæ i iorden oc rømdæ borth fraa thet, oc hwat reth then hørde, som wt wor farendh wnder banereth oc borth løph hwerken met banermesterens²⁶ eller høwitzmans²⁷ mynnæ. Tha iegh, forneffnde her Herlwgh, til meg togh hetherlige men, som ære her Anderss Nielssøn,²⁸ her Jørgen Rwth,²⁹ riddere, her Bæynd³⁰ aff Antworskoff, Jess Perssøn³¹ aff Kæteltorp,³² Anderss Jenssøn³³ aff Aaß,³⁴ Jess Matisson³⁵ aff Wrangstorp,³⁶ Barsbeck Krwmpen aff Gamlækøge,³⁷ Per Jenssøn³⁷ aff Abrownstorp³⁸ oc andræ flere gode men oc ther til two aff hwer køpstædh oc two aff hwærth hærith i Sielandt. Tha kundæ wii æy rettheræ finde effter gamel

sedwanæ oc reth, som wæreth haffwer tilforn i landet, at nar fyendæ kommæ fore landet, oc bagn³⁹ brænder oc widie brand gingæ, hwilken i then stædt hiemæ sadhæ oc til lagh aller⁴⁰ komen waare, oc foor⁴¹ man, hanwmm bør at hengæ weth syn egen byelkæ; hwilken som banereth worth befalet ath bære oc thet haffuer anameth oc skyl segh weth thet oc rømer aff marken wthen hanns hōwitzmanntz mynnæ, han haffuer forbrwdet liif oc gotz oc ære. Jtem hwilken som wtfar til strandbackæ,⁴² som fiendernæ lige fore, oc rømer fran siith banner wden banermesters eller hanss hōwitzmanntz myndæ, han bliffuæ æreløss⁴³ oc ligess⁴⁴ ængen godh man. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum die & loco quibus supra.

Ath hogbornn førstæ, wor kærstæ naduge hærre koningh Christiernn i dagh openbare inden firæ stockæ paa Sielandzfaare landztingh lodh læsæ eth obeth besegldt permentz⁴⁵ breff med hengendes indceglæ swo lydendis, som her fore stander, thett widnæ wii, Nielss Henricsøn,⁴⁶ landzdomer i Sielandt, Mowritz Skaffwæ⁴⁷ paa Eskilstorp, Kristiernn Nielssen⁴⁸ paa Hielmsø, Beynth Jenssøn⁴⁹ aff Alstæde, Hanss Williamsøn,⁵⁰ webnere, Oluff Matzen,⁵¹ bwrgeomester i Ringstæ, Ingwor⁵² Olssøn, raadman ther samme sted, Swen Danskæ, herritsfoget til Ringstæd hærith, Willom Perssøn,⁵³ scriffwer til Sielandzfare landztingh, och Madtz Jude,⁵⁴ delefoget⁵⁵ til Ringstæ closter, med woræ indziglæ neden fore thette breff, som giffuet er paa Sielanzfaræ landztingh aar effter Gudz byrdh Mdxvij, then odensdach nest effter tiwgendagh jwlæ,⁵⁶ som førstæ almynt søgnæ tingh⁵⁷ er effter jwlæ heligh.

(1) Jf. SRD I.124 om drosten Peder Finsens hængning 1263 på grund af forræderi under slaget ved Lohede, men cf. H. M. Velschow, *De danorum institutis militatibus regnante Valdemaro II, I* (1831).19f. I sin omtale af Frodeloven omtaler Saxo, at straffen for landsforræderi var tab af liv og gods, og efter Vederloven straffedes forræderen med tab af liv og hele sin formue, jf. Vederlovens danske tekst § 3, Sven Aggesens skrift § 14 (DdR.2, 23, 37). Ifølge Tacitus, *Germania*, kap. 12 blev landsforrædere og overløbere hængt op i træer, mens feje folk, der unddrog sig krigstjenesten, blev druknet under en risfletning i dynd og morads. Jf. ASun 62, EsjL II.27. – (2) Afskrifterne har *arffueløs*. I praksis synes disse strenge straffe ikke anvendt. Ved rettertingsdom 9. marts 1470 blev ridderen Oluf Ged til Rössjöholm kun fradømt sit gods, fordi han i et slag „haffde swigelige og wærlige flyt . . . aff marcken meth hans skyttebanner, hans nathe oc hans nathes vndersate til stor skadhe oc haanheeth, oc hans nathes w-wenner til stoor hielp oc trøst“ (Da. Mag. 1. rk. I.267f.). Reces 1558 § 2 ændrede væsentligt reglerne. – (3) om anledningen til optagelsen af vidissen, se Allen II.461. – (4) Det beror på en fejl, når det i Rep. anføres, at det orig. responsum fra 1428 endnu findes. Seglbeskrivelsen i Rep. har hensyn til vidissen og ikke til den tabte original. – (5) Herluf Nielsen Snekken, 1421–33 landsdommer i Sjælland. – (6) Englerup (Sigersted s., Ringsted h.); her lå tidligere en hovedgård. – (7) Jens Andersen Lodehat, se 3.2. – (8) Torben Jensen Sparre af Bringstrup, lensmand på Kalundborg. – (9) Ørslev

(Ørslev s., Ringsted h.); her lå tidligere en hovedgård. – (10) Lasse (Laurens) Fiend, 1434 landsdommer i Sjælland. – (11) Sigersted s., Ringsted h. – (12) Måske fejllæsning for Jens (Johannes) Skytte (Schøtte), væbner i Gørslov, der 1419–26 oftere mødte på Sjællands landsting, eller Sølve (Silvester, Silffue, Sølue) Nielsen (Spore), der 1395 nævnes til Knudstrup (Gierslev s., Løve h.), 1398–1429 som medbesegler af breve, 1398 og 1401 som foged på Abrahamstrup (nuv. Jægerspris); 1413–20 nævnes han af Løve (Gierslev s., Løve h.). – (13) Vel: Gierslev (Gierslev s., Løve h.) el. muligt Gørslev (Bjæverskov h.). – (14) Claus Serlin (el. Zernin). – (15) Palne Jensen Marsk til Østrup af slægten Munk. Han kaldte sig Marsk, da farfaderen, Palne Jensen (Munk), havde været marsk. – (16) Laurids Henriksen Fikkelsen til Skafteløv. – (17) Claus Botulfsen Skytte af Olstrup. – (18) Se 3.19. – (19) Gericke Diegn, tidl. (1419–21) landsdommer i Sjælland, nævnes 1418 som rådmand, 1434 som byskriver i Ringsted. Jf. W. Christensen, Statsforvaltning.184f. – (20) Nævnes 1415–33 som bymand i Ringsted. – (21) mgl. i forlægget. – (22) Vor Frue dag visitationis: 2. juli. – (23) Straf (Kalk. III.586a bet.5). – (24) tilkom (ib. III.356b bet.2). – (25) Varr.: *widie och brandt*; en budstikke, der sendtes om i landet for at kalde almuen til våben mod en angribende fjende. Antages opr. at være en stok med indbrændt mærke og (vedhængende) vidje, der symboliserede den hævningsstraf, der ventede den, der ikke bragte budstikken videre, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.289, Osterssøn Veylle.173: Budstikken udi Feydis tid skal være brændt i den eene ende oc en Vidie der hos vedhengendis, som Bønderne kalde Vidie oc Brand, huilcket betyder, at Mand fra Mand opbiudes til at affverge oc forhindre Fiendernis Indfald, Roff oc Brand etc. – (26) Bannerførerens. – (27) Befalingsmandens. Om betegnelserne, se W. Christensen, Statsforvaltning.350, 352f. – (28) Rigsråd Anders Nielsen Jernskæg til Herlev og Dronningholm. – (29) Jørgen Rud til Skjoldenæsholm (som han 1429 mageskiftede mod Vedbygård m. v.). – (30) Bent (Benedict) Pedersen Present, o. 1425–54 prior i Antvorskov kloster. – (31) Af adel; kaldet Kelstrupslægten. Våben: 2 liggende murankre (Nyt dansk Adelslex.146). Han nævnes 1390–1429. – (32) Hovedgården Kelstrup i Errindlev s., Fuglse h. – (33) Anders Jensen Gyrstinge til Ås, senere (1440–42) landsdommer i Sjælland, søn af Jens Gyrstinge, der 1392–1419 var landsdommer i Sjælland. – (34) Ås, tidl. hovedgård i Ø. Egede s., Fakse h. – (35) Jens Madsen Ulfeldt til Vrangstrup. – (36) Vrangstrup s., Tybjerg h. – (37) Peder Jensen (våben: en enhjørning), lensmand på Abrahamstrup og Skjoldenæsholm, sen. (1446) landsdommer i Sjælland. – (38) Abrahamstrup, nuv. Jægerspris. – (39) Bavner, o: vedstabler (oftest anbragt på et højt sted), der antændtes som signal i krigstilfælde o. l., jf. fdg. om landeværn 6. august 1675 § 3, 8. juni 1689 §§ 3–4, fdg. 8. maj 1700 § 4. Så sent som under krigen med England 1807–14 benyttedes i Danmark bavianer, jf. Troels Lund, Dagligt Liv i Norden, Folkeudg. (1903) VII.154. – (40) *Lagh alder*: den af loven krævede alder, lovalder. Myndighedsalderen var vist opr. 14 år (jf. ASun 18), men på landskabslovenes tid alm. 15 år, se SkL 46, 57, EsjL III.35 og JL I.7. JL krævede dog til salg af jord og til indgåelse af borgen 18 års alder, se JL I.36 og II.64. Den sidstnævnte bestemmelse siger udtrykkeligt: *laghæ aldær, thæt ær attan wintær*, og i den senere retsbrug blev de 18 år gennemført som den alm. grænse for en mands myndighed og ved fdg. 1. juli 1619 fastsat som alm. myndighedsalder, således at der til vigtigere handlingers foretagelse krævedes 25 års alder. Ordene *oc til lagh aller kommen waare* mgl. i mange hss. – (41) (våben)før, duelig, rask. – (42) Strandbredden. – (43) De private domssamlinger har her *arffueløs*, jf. note 2. – (44) kan sammenlignes med, være lige med, sidestilles med. Flere hss. har *lignis*. – (45) Pergaments; *permens* var i datiden ikke sjældnen form for pergament, jf. f. eks. Malmø Stadsbog 1549–1559 (1972).6: et *obeth, besegelt permens forlenings breff*. – (46) Niels Henriksen Arenfeldt af Førslev, 1496 landstingsskriver ved Sjællands landsting, 1498–1528 landsdom-

mer i Sjælland, senere (1526) rigskansler. Jf. A. Thiset i PhT 2. rk. V.202ff. – (47) Maurids Skave til Eskildstrup (*Eskilstorp*). – (48) Christiern Nielsen Dyre til Hjelmsø. – (49) Bernt Jensen af Alsted; besegler med Godovvåben. – (50) Hans Willumsen Baden, Mogens Gøyes foged på Gunderslevholm, senere (1540) forstander for Gavne kloster; skrev sig 1545 til Lille Næstved. – (51) Muligt identisk med den Oluf Madsen, der 1505 nævnes som foged på Harrestedgård. – (52) Flere hss. har: *Jesper*. – (53) Villum Persen, 1505–38 landstings-skriver og landstingshører ved Sjællands landsting, fungerede oftere som landsdommer. – (54) Nævnes 16. april 1511 som ridefoged til Holbæk, 11. december s. å. som herredsfoged i Merløse h. – (55) *Delefoged*: procesfoged (af *dele*: retssag, proces); en embedsmand, der varetog kronens interesser på herredstinget og desuden udøvede en vis politimyndighed. Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.230 note 2. – (56) 20. dags jul: 13. januar. – (57) *Almynth søgnæ ting* er første ting efter en retsferie; tinget var da regelmæssigt talrigt besøgt og fik særlige benævnelser, i Skåne og Sjælland *søgnæ ting*, *o*: ting, hvor søgsmål kan finde sted, i Jylland *snapsting*, i Nordslesvig *drickthing*, jf. Stemann, Retshistorie.220. – (58) Julehelgen var ifl. SJK 12 tiden fra advent til ottende dag efter Helligtrekonger, hvilket svarer til kanonisk rets *ab adventu domini usque octavas epiphaniae* (c. I X I, 34). – (59) Væbneren Barsbek Krumpen nævnes 1428 og 1437 til Gammel Køgegård ved Køge.

8 Viborg landsting 1433 uden dag

Den, der ubeføjet sigter en anden, skal lide samme ret og dom som den fornærmede skulle have lidt, hvis sigtelsen havde været sand, og kan herefter ikke være i lov eller lag eller samfund med dannemænd.

Hs.: AM 11,4° fol.138r.

Reg.: *5020; Rep. 1. rk. III.6667.

Tryk: Da. Mag. 3. rk. III.171 (efter ovenn. hs.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Kh5 1. rk. I.51; sa. i Da. Mag. 3. rk. III.171ff.; J. E. Larsen. 518; Stemann, Retshistorie.691; Matzen, Offentlig Ret III.118.

Regest (i marginen): Wære¹ att tillege noget icke beuisse wer selff thenn manndt.

Anno domini 1433 worthe ther aff sagt for retthe aff hær Pedher Lycke,² rid-dher, som tha landsdommer war i Nørge Judeland, oc manghe riddher, gode men³ oc almwe paa Wiborgh landsting, ath hwilken man, ther leggher en wære⁴ till oc kan thet ey bewisæ, men wordher ther meth tilbage drøffuen, tha bwrde hanom ath lydhe then samme reth⁵ oc dom, som then andhen skwlle haffd liidhet, om han haffde thet offuer hanom bewist, som [han]⁶ haffde hanom offuer saffd, oc hwilken man, ther saa viil lywffue annen syn heder eller ære oc rycht fraa, hanom bør ey at wære saa danne man effther then dag, som han tiil forne var, oc bør ey at wære i log⁷ eller lagh⁸ eller no-ger samfwnd⁹ meth nogher dannemen¹⁰ ther effther.

(1) Uære, vanære. – (2) Rigsråd Peder Lykke til Stadsgård (nuv. Constantinsborg), nævnes 1433–46 som landsdommer i Nørrejylland. – (3) Adelsmænd, jf. 3.20. – (4) se note 1. – (5)

Straf (Kalk. III.585a), her måske: retsvirkning. Det betød, at injurianten skulle lide samme ærestab, som den krænkede ville have lidt, hvis de fremsatte beskyldninger havde været rigtige el. havde kunnet bevises, jf. O. Müller i Juridisk Tidsskrift XVIII (1831).22, 26, Ste-mann, Retshistorie.690f., men cf. derimod Matzen, Offentlig Ret III.118 m. h. t. denne dom. Dette talionsprincip med hensyn til infamien, der herefter anvendtes i retspraksis (jf. f. eks. Viborg landstingsdom 8. november 1483 (ndf. nr. 30), rettertingsdomme 16. august 1561 (GdD I.290f.), 13. juni 1571 (Da. Mag. 3. rk. I.201f., 3. rk. III.172), 12. juni 1572 (GdD III. 149), 31. maj 1596, 28. juni 1591 (GdD IV.251ff.) og 9. oktober 1599 (Secher, Rettertings-domme I.255ff.), og som også optoges i lovgivningen (fdg. 1. september 1525 om klæde-dragt m. v., artikler for Visborg 1. juli 1561, Frederik IIs gårdsret 1562 § 14, jf. også DL 6–21–6), skyldes påvirkning fra kanonisk ret (Decr. caus. II qu. c.2, 3 og 5). I en *Nota* til dommen i AM 11,4° er i marginen disse bestemmelser citeret. Et egentligt talionsprincip, hvor injurianten idømmes helt den samme straf, som den krænkede ville være ifaldet, hvis den ærerørige sigtelse var sand, kendes i dansk retspraksis vist kun i Kbh.s rådstuerets dom 12. juni 1651 over Dina Vinhofvers med henvisning til 5. Mosebog 19, 18–19. Henvi-sningen udgik i rettertingsdommen 3. juli 1651, der i øvrigt stadfæstede dommen, der lød på livsstraf, jf. Popp-Madsen, Bod.153f. Var sagsøgeren ubeføjet sigtet for at være tyv, ifaldt sagsøgte derhos tremarksbod, jf. SkL 158, ASun 94, JL II.108, Thords art. § 94 samt flere stadsretter, og ifl. RR § 7 skulle den, der på tinge ubeføjet sigtede en anden for et retsstridigt forhold, bøde 3 mark til den forurettede og 3 mark til kongen og derhos være mindremand. – (6) mgl. i forlægget. – (7) Edsbevis, partsed med mededsmænd. Den dom-fældte injuriant kunne altså ikke være mededsmænd. – (8) *lagh* må formentlig her bet.: fællesskab (jf. OdS XII.201f.), jf. Haderslev stadsret 1292 § 23 (oc were ey i log och ey wythner och ey noger annen samhold mett gothe men) og Viborg landstings dom 16. fe-bruar 1572, jf. rettertingsdom 12. juni 1572 i GdD III.148ff. (icke myndig eller duelig udi erlig samffund eller forsambling att verre, ey heller dug eller disk met andre lofflig och erlig folck att besøge). Det har næppe været dommens mening at tage stilling til medlem-skab i gilde eller lav, da disse selv afgjorde, om medlemmer skulle optages, jf. Nyrop, Gil-deskraaer II.596ff. – (9) Fællesskab, sammenslutning, jf. note 8 om Haderslev stadsret og rettertingsdommen 1572. Disse indskrænkninger i den domfældtes habilitet svarer til, at han blev „mindremand“, jf. RR § 7, o: æreløs og udelukket fra embede og næring, værge-mål, adgang til sagsanlæg og beskyttelse mod ærekrænkelser. I en senere tid kunne æren genvindes ved kgl. oprejsningsbevilling, se GdD II.91f. og kgl. åb. br. 16. november 1557 (Kanc. Br.), der dog gerne var betinget af, at såvel den krænkede som kronen var stillet til-freds, jf. Popp-Madsen, Bod.154 med note 74. – (10) Se 1.18.

9 Viborg landsting 21. oktober 1447¹

Uanset bestemmelserne i JL I.44 og II.2, hvorefter sandemænd skal sværge om kirkegods til en værdi af over 1 mark sølv, antoges et kloster at have vundet lavhævd på jysk gods, der ukæret havde været i klosterets besiddelse i over 3 år, hvorfor klosteret fandtes berettiget til at værge godset med sognemænd og kirkeværger efter JL I.41.²

Hs.: GkS 1137,2° nr. 46. (Findes i yderligere 25 hss.).

Reg.: 3784*; Rep. 1. rk. III.7727; ÆdA II.385 (R nr. 7).

Tryk: GdD I.1f. (efter LDipl. m. varr. fra NkS 836b,2° og NkS 844,2°).

Litt.: J. E. Larsen.416; Stemmann, Retshistorie.172 (med datering: 1457); Matzen, Offentlig Ret II.92; Chr. Kier.84 note 13; Troels Dahlerup i KhS 7. rk. IV.197 note 9.

Overskrift: En dom, att huilckenn som haffuer nogitt godtz i sin rollig heffdt j threy aar, tha er hand nermere att verge thett medt laugheffdt end noger er thill at dielle hannom thet aff medt sandmendtt.

Alle mendt, dette breff seer eller hørre leße, hilße vij Per Samßing,³ Wiborg landztingshørrer,⁴ Hannß Pabe,⁵ prouest, Mickell Spennndt,⁶ erckidegn,⁷ Per Nillßen,⁸ Christen Suendßenn,⁹ cannicker i Wiborig, Nilß Kaaß,¹⁰ ridder, Ouffue Thagßen,¹¹ Thomaß Jenßen,¹² webner, Per Laßen¹³ och Anders Nilßen,¹⁴ borgere i Wiborig, ewindelligen medt Gudt. Wij kundtgjøre alle nu er oc komme skulle, att aar ephther Gudz byrdt 1447, thendt løffuerdag nest for Sanctj Seuerini dag,¹⁵ paa Wiborig lanndzting wor schickit for oß och fleere gode mendt, som neruerendes war, regelbunden¹⁶ manndt och beschiedne¹⁷ herre Jens [Bruun],¹⁸ prior i s: Johannis closter¹⁹ i Wiborig, och kundtgjorde for oß, att welbiurdige manndt Peder Krabbe²⁰ hagde giffuet och skiøtt till forskreffne s: Johans closter i Wiborg Fabber mølle²¹ i²² dam²³ och dambsbundt²⁴ och en bøggedt gaardt i Sønderby och femb øde gaarde²⁵ j forskreffne Sønderby i Faberg sogenn, huilckedt godz och mølle hannß forfædre och hannd haffuer hagt j thieris haffuendis were vden alle dielle²⁶ enten meth laugdage,²⁷ thing hørring²⁸ eller kongens breffue²⁹ j atthen sambfælde³⁰ aar, och ther paa lodt hand leße forskreffne Peder Krabbis skiødebreff, spurde hand oß ad och alle gode menndt, thingett søgte, om hannd motte werrie thet forskreffne godzs medt laugheffdt.³¹ Tha thøgte oß saa och andre gode menndt tha neruerindis wor paa forskreffne thing, att ephtherdj forskreffne her Jens Broens³² och hanß forfædere haffuer thett forskreffne godzs hagt vden dielle i threy sambfelle aar, tha ehr hanndt nermere att wergi dett meth laugheffd meth kierckemend³³ och kierckewerge, som lougen³⁴ vdwißer, end nogen mand er till at dielle hannom thet af meth sandmend, och finde wij hanom till hans laugheffdt att werre thet forskreffne godz och mølle jnden sex wger nu nest ephtherkomendis.

(1) I nogle hss. er dommen dateret 1457. Da den i dommen nævnte Jens Bruun 1455 blev prior i Antvorskov, er 1447 formentlig den rette datering, jf. GdD I.331. I 1447, men ikke i 1457, var 21. oktober en lørdag (Viborg landstings ordinære tingdag indtil 1635). – (2) Om de verdslige domstoles kompetance til at påkende stridigheder vedrørende kirkens gods, se Dahlerup, Studier.150f. – (3) Peder Samsing, 1447 landstingshører i Nørrejylland; nævnes 1428–48 som borgmester i Viborg. – (4) Betegnelsen *landstingshører* el. *landstingssagfører* (auditor placiti generalis; auditor causarum placiti generalis) anvendtes endnu i midten af 14. årh. om landsdommeren, men betegnede i slutningen af middelalderen ikke lands-

dommeren, men en til tinget knyttet mere underordnet embedsmand, der i landsdommernes forfald fungerede som hans stedfortræder, men som også, når dommeren var til stede, kunne dømme sammen med ham. Efter midten af 16. årh. omtales landstingshørere kun sjældent, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.xxif., Stemann, Retshistorie.221f., Matzen, Offentlig Ret II.117f., W. Christensen, Statsforvaltning.172ff., 187ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.43, 506. – (5) Hans Pape, domprovst i Viborg og kapitlets prokurator på Læsø. – (6) Mikkel Mikkelsen Spend, præst, fra 1440 ærkedegn i Viborg. – (7) Se 3.10. – (8) Har ikke kunnet identificeres. – (9) Har ikke kunnet identificeres. – (10) Niels Kaas til Kaas og Tårupgård, senere (1467–71) landsdommer i Nørrejylland, 1468 rigsråd. – (11) Ove Tagesen Reventlow til Vingegård. – (12) Thomas Jensen Kaas i Gravlev til Kaas. – (13) Peder Lassen, nævnes 1441–48 som rådmand i Viborg. – (14) Formentlig den Anders Nielsen, der senere (fra 1451) nævnes som borgmester i Viborg og 1486–87 rådmand ssts. 1459 nævnes han som landstingshører i Nørrejylland. – (15) St. Severini dag; 23. oktober. – (16) af lat. *regularis*: en mand, der er bundet til at leve efter en klosterregel; anvendtes indtil reformationen som bet. for klostergivne. – (17) Se 1.19; udtrykket anvendtes især som titel (på gejstlige el. verdslige) til ikke-adelige, der ikke hørte til den højere gejstlighed, jf. Kalk. I.158a bet.2, Molbech, Glossarium I.79. – (18) Jens Bruun, prior for St. Hans kloster i Viborg, fra 1455 prior i Antvorskov. Forlægget har ved fejlskrift *Biørn* for *Bruun*. – (19) Johanniterklosteret St. Hans kloster (Korsbrødregården) lå mellem St. Ibsgade og Nørresø. Klosteret var 1552–76 domhus for Viborg landsting. Det blev nedrevet ifl. kongebrev 17. august 1578. – (20) Peder Krabbe (Juel) til Kokholm. – (21) Fabjerg mølle (Fabjerg s., Skodborg h.), nu kaldet Vester mølle. – (22) Bør vist rettes til *med*. Muligt er et komma fejlløst som *i*. – (23) Dæmning. – (24) *Damsband*, egl. hvad der binder, holder på dæmning, dæmningsdige, dige omkring det opstemmede vand, jf. Molbech, Glossarium I.141, Kalk. I.336a, Verner Dahlerup.130f. I DL 5–11–1 og andre yngre kilder er *damsband* opfattet som *damsbond*: bund, grund, hvorpå en mølledam er anlagt. – (25) Ødegårde er gårde (landbrugsjendomme), som er uden beboere og/eller ikke holdes i drift el. ikke drives som selvstændige jordbrug, fordi jorden er lagt ind under en anden gård. – (26) Retssager, processer, søgsmål. – (27) *Lovdag* er en efter loven bestemt frist, inden hvilken noget skal være gjort el. en i loven fastsat dag, på hvilket noget skal afgøres. Ved lovdagsbrev (en i kongens navn udstedt skriftlig befaling) kunne det pålægges en person at rette for sig inden en vis i brevet fastsat frist, jf. Secher, Vitterlighed.209 (lovdagsdele). – (28) *Thing hørring* (plur.) er de mænd, som dommeren (herredsfogden) i visse tilfælde udnævnte til bisiddere, når den sagsøgte var udeblevet på fire ting, og sagsøgeren forlangte dom. Denne afsagdes da af dommeren i forening med (ting)hørringe. Forfølgning med hørringsdele var en for det jyske retsområde særegen rettergangsmåde; den anvendtes særligt i gældssager, men dog også i andre sager, se f. eks. privilegier for Kolding 29. november 1452 § 23; gialdh eller for ander sagh. – (29) Forfølgning med rigens rets dele til indførsel el. til lås. – (30) på hinanden følgende (Kalk. III.672b–673a, OdS XVIII.532, jf. 524). – (31) Lavhævd, bet. egl. lovlig besiddelse og betegnede i gl. dansk retssprog en besiddelse af fast ejendom, som upåtalte havde bestået gennem 3 år el. dog så længe, at besidderen havde taget 3 afgrøder af jorden, og som derhos ikke var ranshævd (∴ kommet til eksistens ved retsstridig bemægtigelse af ejendommen). Lavhævd gav under trætte besidderen ret til at bevise sin adkomst ved partsed med mededsmænd. Da lavhævd åbnede besidderen adgang til at tilholde sig ejendom ved at aflægge ed på sin adkomst, selv om den adkomst, sagsøgeren påberåbte sig, var bedre, kunne lavhævd materielt virke som præsription af indsigelser mod besidderens adkomst. Landskabslovene omtaler kun lavhævds betydning under aktuelle ejendomstrætter, men i slutningen af middelalderen udviklede der sig en processuel for-

følgningens måde, hvorved besidderen af en ejendom, uden at der var anlagt vindikations-søgsmaal imod ham, kunne få en retslig bekræftelse på sin ret til ejendommen. Denne forfølgning kaldtes at fange lavhævd. Der synes nu ikke længere at være lagt vægt på, at besidderen havde skøde el. anden lovlig adkomst el. havde erhvervet ejendomshævd. Forfølgningen virkede nærmest som en forfølgning til ejendomsdom. Jf. Stig Luul i Kulturhist. Leks. VIII.284. En fra tysk ret (jf. P. G. C. Jensen i Tidsskrift for Retsvæsen 1864.156) indført kortere lavhævdstermin findes i Slesvig stadsret (1200–1250) § 42 (DgK I.11), Flensborg stadsret 1294 § 52 (ib.105), Ribe stadsret 1269 § 58 (ib. II.18), jf. Erik Glippings alm. stadsret § 55 (ib. V.31). Efter tysk ret kunne den, der på tinge havde fået overdraget gods, efter år og dag forsvare sig mod enhver vindikant ved sin ed alene, jf. P. G. C. Jensen I. c. – (32) Bruuns. – (33) Sognemænd (Kalk. II.510a). – (34) JL I.44.

10 Rettertinget (?)¹ uden år, dag og sted (omkr. 1450?)²

Den lovligt indstævnte, der uden lovligt forfald³ udebliver, bliver nederfældig for den anlagte sag og kan ikke senere tilstedes adgang til at føre noget bevis i sagen. Meldes i rette tid lovligt forfald, nyder sagsøgte den ret, som efter vedkommende lands lovgivning tilkommer ham. Giver sagsøgte sig i rette med sagsøgeren, men forlader tinget uden at aflægge sit edsbevis, betragtes han som udeblevet uden lovligt forfald.

Hs.: Rostgaard 5,8^o fol.126^r. (Findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.193f. (efter ovenn. hs.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.221.

Overskrift (m. yngre hånd): Om steffning oc kald.⁴

Thætet⁵ tyker oss ræt ath waræ: Huilken som laghliken worder stenffden⁶ til ræterthing⁷ oc j landet ær oc æy laghliit forfall hauer oc⁸ æy sit forfal ladher gøræ som laghen vdwiser⁹ meth¹⁰ two schellige¹¹ men with ther¹² reth¹³ vp til helghen¹⁴ ad swærie, ad han eller hun¹⁵ j swo dant forfall ær, som laghen vdwiser, ad han¹⁶ æy komme kan, tha bør hanum¹⁷ at wære netherfelligh, at¹⁸ han kan æy weth neis ræt¹⁹ komme eller veth lagh²⁰ for then sagh.²¹ Æn kommer hans laglighæ forfall jnnen laghligh tiith, som lands lagh vdwiser, tha bør hanum thet ath nyde, som j landen²² ær en ræth. Item²³ ho som steffnder worder fore ræterthing oc binder sigh ther til swors²⁴ og gar vhorigh²⁵ vd aff ræthen,²⁶ tha wære oc svo netherfelligh, som han laghliken steffnd ware oc ikke komme som forscreuet star.

(1) Efter ordlyden (Thætet tyker oss ræt ath waræ) er der tale om gengivelse af en dom el. et responsum, utvivlsomt af rettertinget. Muligt er der tale om gengivelse af 2 domme (responsa), se ndf. note 23. – (2) Dommen findes foruden i forlæggaget vist kun i hs. Lund

UB J 25,4° fol.115v. Forlægget er senest fra 1450 og Lund UB J 25,4° tidligst fra 1460. Muligt er dommen (responsumet) yngre end tillæg XIII til SkL (DgL I, 2.809ff.), der stammer fra senmiddelalderen, og som findes i hss. fra slutningen af 15. årh. Lund UB J 25,4° har flere udglattende og lettere læsemåder og synes at repræsentere en anden traderingslinje end forlægget. De sproglige uoverensstemmelser (ikke kun af ortografisk art, men også f. eks. ordstillingsforskelle) synes at gøre det klart, at det ene hs. ikke kan være afskrift af det andet. – (3) Såvel i landskabslovene som i købstadslovgivningen findes spredte bestemmelser om, hvordan der skal forholdes, når sagsøgte trods lovlig indstævning udebliver. Den her gengivne dom adskiller sig i flere henseender fra disse regler. Bl. a. mangler bestemmelser om bødestraf for udeblivelse og forskrift om gentagne indstævninger; til gengæld findes her en regel om, hvad der er følgen af, at sagsøgte *gar vhorigh vd aff ræthen*. Der foreligger næppe en forvansket lovtæst. – (4) Lund UB J 25,4° har: *hwa steffn worder oc ey wil mødhe*. – (5) Samme forvanskning i forlæggets gengivelse af RR § 12. Lund UB J 25,4° har *Thette*. – (6) Om stavformen sml. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik II² (1957).275. – (7) Her: enten ting, på hvilket der holdes ret, eller: rette ting, dvs. det ting, der er det rigtige (lovlige), jf. 4.5. Da dommen ikke foreskriver, at der skal indstævnes flere gange, og da det ikke kan antages, at disse gentagne indstævninger skulle ophæves ved dommen (de fortsatte langt ned i tiden, se bl. a. *reces* 1643 2-6-1), er det muligt, at *ræterthing* her er brugt i en snævrere og vistnok ellers ikke bevidnet betydning: det endelige ting, hvor sagen (efter gentagne indstævninger) endeligt skal pådømmes, jf. at *ræt* også kan bet.: dom (Kalk. III.585a bet.2). – (8) bet. måske her: eller. – (9) Der synes at måtte være sigtet til SkL 147, der imidlertid bestemmer, at de mænd, der skal bevidne en andens forfald, skal *suæriæ at hantæki ok æi at bok* (med varr.: *vd håndher hollendis; met handtagenn eedt*), jf. ASun 9 (non tacto sacro libro, sed contactu manuum) og tillæg XIII til SkL (DgL I, 2.815): *hollandes haand wdy haandt och suerge*. Forklaringen på denne uoverensstemmelse er muligt den, at skriveren ved en fejltagelse har skrevet ordene *som laghen vdwiser* to gange (jf. i det flg.). Da også Lund UB J 25,4° har disse ord to gange, må fejlen i så fald være at søge i et (tabt) fælles forlæg. – (10) Stykket *meth two schellige . . . æy komme kan* synes at måtte være en interpolation. Disse linjer mangler den prægnans, der kendetegner den øvrige tekst, og indeholder flere gentagelser og ufornødne uddybelser, f. eks. *som laghen vdwiser*, skønt der allerede ovf. står *laghliit*; ordene *æy komme kan* er overflødige, da der er tale om *forfall*. Ikke blot stilistisk, men også ortografisk adskiller dette stykke sig fra den øvrige tekst. Dette stykke har således 3 gange formen *ad*, men alle andre steder (i alt 4) *at(h)*. – (11) forstandige, pålidelige (Kalk. III.850b bet.3); her vel: lovfaste. – (12) læs: *theres* (der er i forlægget linjeskifte efter *ther*). Lund UB J 25,4° har *theres*. – (13) Ed (Kalk. III.586a bet.4), jf. *rätter* (Söderwall II.1, 285b bet.8), *rechten* (MndWb V.432b). Lund UB J 25,4° har *eedh*. – (14) Sml. mnt. *uppen hilgen swæren* = schwören, indem man (zwei) Finger auf den Reliquien-Kästchen legt, das auf einem Gestelle vor dem Schwörenden steht, häuf. im Sachsenspiegel (MndWb V.101a), jf. *suueret he dat uppe den hilleghen* (MndWb II.267a). Den i de nedertyske kilder omtalte ed på relikvier synes at svare til teksten, men det er næppe en sådan, der sigtes til med *vp til helghen ad swærie*. Den her omtalte ed er formentlig den samme, der i en senere tid og indtil mange år efter reformationen kaldtes *helgensed*, og som blev aflagt med oprakte fingre under påberåbelse af (Gud og) helgener, se citaterne hos Kalk. II.205a-b. – (15) Denne sammenstilling af de pers. pron. er yderst sjælden i doms- og lovtækster fra 1400-tallet. Muligt er formen inspireret af den særregel, der var givet for kvinder ved tillæg XIII til SkL (DgL I, 2.811, 816); men det essentielle: at kvinden skal have længere varsel er udeladt. – (16) Lund UB J 25,4°: *han eller hun*. – (17) Lund UB J 25,4°: *hanum eller*

henne. – (18) Stykket *at han æy . . . eller veth lagh* kan muligt være et forklarende indskud, evt. foretaget af en anden end den, der har konciperet den øvrige tekst. Det anførte kan helt udelades, og dommen vil dog have en god mening. Hertil kommer, at mens formen *netherfelligh for then sagh* er velkendt, er formen: *netherfelligh at han osv.* ikke bevidnet af andre kilder og er muligt ikke sprogrigtigt. – (19) *neis ret*: benægtelsesed, jf. *lex negativa* i Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 28, *neis loug* i Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (o. 1422) § 89. – (20) *veth lagh* bet. det samme: at det ikke kan tilstedes sagsøgte at føre edsbevis; sml. EsjL III.9: *tha ær hin withær logh* (da har han ret til at forsvare [jorden] med edsbevis). – (21) Cf. de for det skånske retsområde særlige regler i SkL 145, ASun 90, hvorefter den ved herredstinget udeblevne og for tyveri allerede domfældte kan tage til genmæle på landstinget og her rense sig ved skudsjern, og SkL 93, jf. ASun 41, hvorefter den udeblevne sagsøgte, efter at udeblivelsesdom er afsagt, kan føre bevis for lovligt forfald ved 2 vidner og tylvtered. – (22) *landen* er i gld. (indtil o. 1500) pluralis, men egl. kun i nominativ og akkusativ; dog kan formen også findes i dativ (som her efter præp. i), se Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik V (1965).329f., 332. Lund UB J 25,4° har *landet*. Ordet betegner naturligvis landsdelen (landstingsjurisdiktionen). – (23) Det sidste stykke af dommen er muligt skrevet af en anden end den, der har formuleret den øvrige tekst, eller er regest af en anden dom om et beslægtet emne. Dels markerer *Item* en ny periode, dels forekommer i dette sidste stykke den ellers ikke brugte form *ho* (mod det tidligere brugte *huilken*); og i dette sidste stykke hedder det *steffnder fore* ræterthing, medens det i første stykke hedder: *stenffder til* ræterthing. – (24) *binder sigh . . . til swors* bet.: tilbyder at gå i rette med, erklærer at ville underkaste sig tingets dom; sml. udtrykket i Roskilde landemodedom 21. oktober 1446 (Rep. 1. rk. III.7626, jf. Molbech, Glosarium II.167): *Ther effter bant Pæther Smeye sich atter till swars*. Lund UB J 25,4° synes at have *biuder siig ther til swars*. Der kan dog vist også læses *binder* i Lund-hs. – (25) *vhørich* oversættes af Kolderup-Rosenvinge (Da. Mag. 3. rk. I.194 note 2): ulydig, uhørsom, o: uden at svare, contumax; jf. Kalk. IV.628b, der anfører betydningerne: ulydig, især ulydig mod lov og ret (ved ikke at svare el. betale), uhørt, oprørende. Sml. mnt. *unhorich*: nich gehorchend, ungehorsam, f. eks. i Rügens landret (MndWb V.59), og *hörich*: gehorsam (ib. II.301b) samt middelalder-svensk *hörogher*: lydig (Söderwall I.575a). Jf. videre *overhørich* (Kalk. III.414b bet.2), der var den gængse betegnelse for retsnægtelse. – (26) *ræthen* bet. formentlig også her: eden. Betydningen er da, at hvis sagsøgte vel møder og giver sig i rette, men desuagtet går, inden han har aflagt sit edsbevis, skal han stilles, som om han var udeblevet uden lovligt forfald, jf. den Knud Mikkelsen tillagte overs. af Ordo iudiciarius (der ganske vist kun omhandler procesmåden ved de gejstlige retter), hvor det hedder: *Wil han oc æy suæræ, ther reus ær, tha skal han haffues for then, ther ved haffuer gonget oc forvonden ær* (Da. Mag. 2. rk. VI.194).

11

Rettertinget 15. juni 1458 (Roskilde)

Rettertinget statuerer om sjællandsk gods, at kirken kan vinde hævd^d ved 30 års besiddelse og kronen ved 40 års besiddelse, jf. JL I.44, sidste punktum, og kanonisk ret. Noget gods derfor tildømt biskop Oluf Daa i Roskilde på kirkens vegne.

Hs.: NkS 1346bc,4° nr. 1 (findes yderligere i 2 hss.).

Rep.: 2. rk. I.866; *ÆdA* V.1, 279 (A nr. 18).

Tryk: *Rep. anf. st.* (efter ovenn. hs.); udtog i rettertingsdom 9. april 1544 i Krag og Stephanius II.374 og KRD II.338.

Litt.: Jacob Langebek, *Christian den Førstes Udødelige Ihukommelse* (1749).42; Kolde-rup-Rosenvinge, *Retshistorie*.222.

Wii, Christiernn, med Guds naade Danmarks, Suerriges, Norges p.p., giør vitterligt, at aar epther Guds biurd Mcdlvij, dend torßdag nest for St: Botulphi dag,² for wort elschelige raad och retterting i Roschilde wdi raadstuenn, neruerendis her Thorbern Bille,³ her Mogenns Ebbeßen,⁴ her Johann Oxse,⁵ her Michell Rudt,⁶ her Folmer Mortenßønn,⁷ her Daudi⁸ aff [Ryde],⁹ ridder, Anders Jensenn,¹⁰ wor landzdommer i Sielland, och mange flere goede mend, der da neruerendes vor, wor schicket hederlig¹¹ mand, her Jep Pedersenn,¹² cannich i Roschilde, paa hederlig faders vegne, bischop Olluff Daa¹³ etc., och Jep Hanßenn¹⁴ i Rymkollē¹⁵ om trette och deele, de sammen haffde om nogenn gaarde och goeds, liggendes i forschreffne Runkolle. Da epther begges deris tilltale, suar och beuißning, som di da lagde i rette for os paa baade sider, wor der saa for rette oppa sagt: At huad kiercken haffuer hafft i tredue aar wjlet¹⁶ och wkiert, dett bør hinde att niude med lage hefft¹⁷; och huad cronen haffuer hafft wjlet och wkiert wdj xl aar, dett bør hinde att niude med lage hefft. Nu eptherdj att wi finde vdi bispens beuißning, att hand haffuer hafft det meere end ii xxx aar wilet och wkieret det goeds vdi Runkolle, som er xiiij ørter¹⁸ schyldt,¹⁹ da vor reten saa affsagt, att dett for^{ne} goeds vdj Runkolde schulle ligge til bispens boerd,²⁰ epthersom hands breffue och beuißninger vduiser, saa lenge nogen kommer for os med bedre beuißning derpaa. Datum anno, die et loco ut supra, nostro sub sigillo ad causas,²¹ teste domine Iohannæ Torberni,²² milite²³ in Brengstrop,²⁴ iusticiario²⁵ nostro.

(1) Hævd som erhvervelsesmåde kendtes opr. hverken i skånsk el. sjællandsk ret, kun i JL (I.44). Allerede før 1241 havde gejstlige domstole her i landet anvendt kanonisk rets regler om hævd (c 8 C 16 qu 3 de præscr., Gregor IX i c 3 X 2-26), hvorefter kirkelige stiftelser kunne vinde hævd efter 30 års besiddelse, andre efter 40 års besiddelse, jf. SRD VIII.220, 225, 230 og Axel Petersen i TfR 1892.359ff. Efter kanonisk ret (c 20 X 2-26) var det en betingelse for hævdserhvervelsen, at besidderen i hele hævdstiden var i god tro. Kanonisk rets regler om hævd var udviklet på grundlag af den justinianske romerrets regler om *usucapio ordinaria* og *usucapio extraordinaria* (*longissimi temporis præscriptio*), jf. Stig Iuul i Kulturhist. Leks. VII.283f. I nærv. dom er der næppe tale om, at JL er anvendt uden for det jyske retsområde, således som det i en lidt senere tid hyppigt skete; der er formentlig snarere tale om en anvendelse af kanonisk rets regler på kirkegodset. JLs regler udbredtes senere gennem retsbrugen til at gælde også i de andre retsområder og anvendtes

ikke blot i kirkelige, men også i rent verdslige ejendomstrætter, jf. fra senere praksis rettertingsdomme 29. september 1475 (ndf. nr. 27) og 26. oktober 1480 (ndf. nr. 29 og GdD I.8, hvor dommen fejlagtigt er dateret 1470). – (2) 17. juni – (3) Rigsråd Torbern Bille (d. 1465), lensmand på Abrahamstrup (nuv. Jægerspris). – (4) Rigsråd Mogens Ebbesen Galt (d. 1481) til Tyrrestrup og Rubjerggård. – (5) Rigsråd Johan Oxø (d. omkr. 1490) til Tordse i Skåne m. v., lensmand på Krogen og Søborg, senere hofmester hos dronning Dorothea. – (6) Mikkel Rud til Vedby. – (7) Folmer Mortensen Gyrstinge til Kragerup. – (8) David Arildsen Qvitzov til Ørup, Ryde og Svenstrup. – (9) Forlægget har fejlagtig Ribe. – (10) Anders Jensen Passov i Tersløse, 1452–66 landsdommer i Sjælland, 1463 rigsråd, 1469–74 hofmester hos tronfølgeren prins Hans. – (11) som titel: velanset (Kalk. I.487b bet.1). – (12) Jep (Jakob) Pedersen Ulf, fra 1434 kannik i Roskilde, fungerede 1463 som biskoppens official, sen. ærkedegn, 1473–80 kongens kansler. – (13) Oluf Daa, 1449–61 biskop i Roskilde. – (14) Har ikke kunnet identificeres. – (15) landsbyen Remkolde (Sværdborg s., Hammer h.). – (16) upåtalte, upåklaget (Kalk. IV.630a), jf. *ild(n)ing* (klage, Kalk. II.383a) og *ilde* (klage, påklage, Kalk. II.383b). – (17) Bet. i almindelighed lavhævd, jf. JL I.41 (laghæ hæfth ær æi minnæ æn thriggi wintær). Her vel: lovlig besiddelse. Den 30- og 40-årige hævd kaldtes i en senere tid *lovens hævd* (i modsætning til den ved reces 1547 indførte 20-årige hævd). – (18) En *ørte* (*ørtug*) bet. enten en regningsmønt med værdi $\frac{1}{3}$ øre eller kornmål med værdi $\frac{1}{3}$ øre af forskellig størrelse efter kornsorten (10 skp. rug, 12 skp. byg, 20 skp. havre) eller endelig (som her): arealmål for sædeland el. skyldjord med værdi $\frac{1}{3}$ øre. – (19) Skyldjord, dvs. skattejord, jord, der er genstand for skyldtaksation. 14 ørter skyld(jord) er et areal af en sådan størrelse, at det skatter og skylder af 14 ørter land. Da landgildens værdi dengang var $\frac{1}{24}$ af jordværdien, jf. Kr. Erslev, Valdemarernes Storhedstid (1898).42 og Sv. Aakjær i Med Lov skal Land bygges (1941).252, har ejendommen haft en værdi af 1 mark guld 6 mark sølv. 1 ørtug land var ca. 2 tdr. land, se Aakjær, Maal og Vægt.252ff. – (20) som mensalgods (af lat. *mensa*: bord), gods henlagt til biskoppens underhold. – (21) *Sigillum ad causas* er rettertingsseglet (dansk overs.: indsegl til sager). Bet. benyttes i Danmark i kong Olufs tid, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.165. – (22) Rigsråd Jens Torbernsen Sparre, 1443–68 rigens kansler. – (23) Ridder. – (24) Tidl. hovedgård Bringstrup i Bringstrup s., Ringsted h. – (25) Om denne bet. for rigskansleren se W. Christensen, Statsforvaltning.146ff.

12

Viborg landsting 7. juli 1459

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at den adelsmand, der på sit enemærke under jagt sårer et rådyr, har ret til dyret, selv om det undløber ind på anden mands ejendom.¹

Forudsat at ret til jagt på rådyr alene tilkommer privilegerede ejere for Jyllands vedkommende.²

Hs.: Thott 1991,4° p. 24. (Findes yderligere i 40 hss.).

Rep.: 2. rk. I.1009.

Tryk.: Rep. anf. st. (efter GkS 1138,2°).

Litt.: Jacob Langebek, Kong Christian den Førstes Udødelige Ihukommelse (1749).42; J. E. Larsen.427; Steenstrup, Studier.350.

Overskrift: Huem som reigser eller skiuder diur paa sitt egitt och den følger thill stedt, thett haffuer hannd best rett thill, endog thet løber och bliffuer paa en andens.

Alle menndt, thette breff seer eller høre leße, helße wy, Anders Nielßenn,³ Wiborig landtztinnghører,⁴ Offue Lannge,⁵ Niels Kaaß,⁶ ridder, Thomis Jennßenn,⁷ vebner, Jenns Jennßen,⁸ borgemester i Viborg, och Peter Lauritzenn,⁹ schriffuer, kierligen meth Gudt och kundgiøre med thette vortt obnne breff, paa Wiborig lanndtztinnng var skickett velborenn manndt Suenndt Thorbennßen,¹⁰ kundgiorde, att hannd haffde ladet reiße¹¹ enn raa i hanns rette einmercke¹² och var ther skott thenn enne benn aff, och then løb ßaa lennge, hun løb i enn [anden]¹³ manndtzs gaardt. Spurde, om hanndt haffde rett thill thedt diur eller ey. Tha thøtte oß och alle the gode menndt, som lanndtztinnng ßøgte, och ßagde for rette, att huilckenn manndt, ther maa reigße och jage saa diur¹⁴ i ßinn einmark, och giøre thed saar och følge thed medt hunde thill steden, thaa haffuer ther jngenn bedre rett thill thenndt endt hanndt. Thill vindisbiurd^t haffue wy thrøct woris jnndsegle for thette breff. Datum anno domino lix,¹⁵ løffuerdagenn nest for Sanncti Kiølds dagh.¹⁶

(1) Samme regel fandtes i salisk og lombardisk ret, i Sachsenspiegel og Schwabenspiegel samt i ældre norsk ret, jf. Steenstrup, Studier.350, cf. derimod DL 5-10-27, der hviler på retspraksis, og som bestemmer, at den, der på egen grund rejser dyr, ikke har ret til det, dersom det falder på anden mands grund. NL 5-10-3 indeholdt derimod den modsatte regel. - (2) Om jagtretten se bl. a. J. E. Larsen.423ff. og Matzen, Privatret II.59ff. Almuens opr. jagtfrihed (jf. forudsætningen herom i bl. a. SkL 205) blev indskrænket ved Lollands Vilkår 1446 § 6, jf. senere Fyns Vedtægt 19. februar 1492 §§ 8 og 11, Bornholms vedtægt 6. juli 1499 § 11. Ved Frederik Is åb. br. 1. august 1532 om jagt blev det forbudt borgere og bønder i Nørrejylland at befatte sig med jagt på kronvildt, rådyr og harer, jf. reces 1537 § 26 og reces 1558 §§ 67-68. Efter suverænitetens indførelse blev jagtretten betragtet som et regale, jf. adelens privilegier 24. juni 1661 § 4, fdg. 13. maj 1662, grevernes og friherrernes privilegier 25. maj 1671 hhv. § 12 og § 11, DL 5-10-25ff. - (3) Se 9.14. - (4) Se 9.4 - (5) Rigsråd Oluf Andersen Lunge til Odden. - (6) Se 9.10. - (7) Se 9.12. - (8) Jens Jensen, nævnes 1452-71 som borgmester i Viborg. - (9) Peder Lauridsen Skriver, muligt identisk med den Peder Lassen, der var rådmand i Viborg i 1440erne, nu muligt landstings skriver, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.189, senere (1467-69 og 1475-78) landstingshører i Nørrejylland. - (10) Svend Torbernsen Udsen til Sjelleskovgård (nuv. Vedelslund) og Tranholm. - (11) jage vildtet op. - (12) Enemærke, o: jord, der tilhører en enkelt ejer, og som er afgrænset fra andres ejendomme; senere (DL 5-10-28) specielt om privat jagtområde, jf. fdg. 20. maj 1840 § 5, lov nr. 61 af 1. april 1871 § 3. - (13) mgl. i forlægget; indsat efter andre hss. - (14) Formuleringen viser, at jagt på råvildt (*diur*) ikke var tilladt enhver. - (15) o: Mcdlix. - (16) 11. juli.

13 Viborg landsting 19. januar 1465 (?)¹

*I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at ingen for samme sag kan dømmes både efter landsloven og efter kirkeloven. Den, der endeligt er frifundet ved verdslig ret, kan ikke senere for samme sag tiltales ved gejstlig ret.*²

Hs.: Rostgaard 121,4° LVI fol.4^v (findes i yderligere 4 hss.).

Reg.: 4541 (datering: 1475); Rep. 2. rk. II.3579 (datering: 1475).

Tryk: GdD I.14 (efter Thott 1991,4°; datering: 1475).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i KhS 1. rk. I.51; Stemann, Retshistorie.241; Matzen, Retskilder.52; sa., Offentlig Ret III.32; W. Christensen, Statsforvaltning.706 note 15; Sindballe.37; A. D. la Cour, Viborg Landsting (i Viborg Købstads Historie (1940).134; dommen her ved trykfejl dateret 1457); Dahlerup i KhS 7. rk. IV.197; sa., Studier.121; sa., Sysselprovsti.353f.

Overskrift: Lanstings dom att huem som bliffuer fordeltt mett landtzlogh och kandtt then³ rygge⁴ bør icke sidenn att fordeelis mett kircke loffuenn.

Alle mend, thette breff seer eller høre, kundgiøre wij, Las Jepsen,⁵ landtztinghører⁶ wdi Nørjulland, Harttwich Juell,⁷ domprovest y Wyburgh, Niels Bruen,⁸ kannick y samme stedtt, Jwer Juell,⁹ Jep Mogensenn,¹⁰ fogitt paa Schierne,¹¹ Thordtt Thomissenn,¹² Anders Thomissenn,¹³ Joenn Wiffertzen,¹⁴ Jep Bagge,¹⁵ Las Schadelan,¹⁶ webnere, Anders Nich,¹⁷ borgemester y Wyburgh, Las Rask,¹⁸ Anders Jepsenn,¹⁹ raadmandt y samme stedtz, Pether Kudall,²⁰ fogitt y Fientz herrit, Clemind Willatzen²¹ och Pether Smedt,²² att paa for^{ne} landtztingh for oss och manghe gode mend war skickitt Goe Pallinssenn²³ och hardelig kierde, att Lass Christennßenn²⁴ och Johan Nich²⁵ hadde saatt deelle²⁶ paa hannom mett landtzlogh,²⁷ och mett den samme deelle wart hann fordeeltt, huilckenn deele och søxmaall han schellige beuisninge paa haffde, att hann haffde ryggitt och war quitt forfunden, bode aff wor naadige herre och hans naadis raadt och saa tiill Wyburg landtztingh aff ridder och suenne och andre gode mendtt.²⁸ Nu fremdelis kierde hann, att hannom er deele paasaatt igienn mett kircke logenn for thenn samme sagh. Nu adspurde han oss, om thett maatte were mett retthe eller ey. Ther paa thöchte oss och alle thi gode mendtt, som landtzting søchte, sagde for y²⁹ rette, att huo, som fordelis mett lanzlogh och kand hannom rygge och then deelle omkaste igenn mett retthe, tha maa han icke siden for then samme sagh fordelis mett kirckelagh, fordi att ingen maa bode mett landtzlogh och kirkelagh fordelis for enn sagh. In cuius rei testimonia sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno domini [1465]³⁰ crastino prisce virginis gloriosæ.³¹

(1) Dommen er i hss. dateret 1475, men denne datering kan ikke være rigtig. Dels ville retsdagen (*crastinum Prisce virginis gloriosae*) i dette år være en onsdag, medens Viborg landstings ordinære retsdag indtil 1635 var lørdag, dels vides en af de i dommen nævnte personer at være død før 1475, og andre af de nævnte havde vistnok ikke i 1475 de stillinger, hvormed de betegnes i dommen. *Jvær Juell* døde 1468; *Las Jepsen* nævnes (bortset fra denne dom) sidste gang som landstingshører i Nørrejylland 12. og 18. april 1466 (jf. W. Christensen, Statsforvaltning.706 m. note 6), og 1475 var Severin Svendsen og Peder Lauridsen Skrivers landstingshørere (op. cit.706f.). *Pether Kudall* nævnes, bortset fra denne dom, senest 27. juni 1469 (Rep. 2. rk. II.2614), men ses ikke nævnt senere. Dommen er formentlig fra 1465; i dette år var den anførte retsdag en lørdag. Jf. Dahlerup, Sysselprovsti. 354 note 77. – (2) Grænsen mellem de gejstlige og verdslige domstoles myndighed var flydende, og indtil fdg. 8. september 1527 forekom det hyppigt, at en kreditor (navnlig uden for købstæderne) søgte sit krav mod en modvillig debitor gennemført ved hjælp af kirkens dom, da landskabslovene var lidet fyldestgørende på dette område, og en forfølgning med rigens rets dele til indførsel var for besværlig og bekostelig. Blandt de saggrupper, der henhørte under gejstligt forum, var bl. a. sager om mened, men ved *perjurium* forstod man ethvert aftalebrud, hvorved de kirkelige domstole i ret stort omfang kom til at beskæftige sig med gældssager. Fragtelse af et løfte ansås af gejstligheden for løgn (*mendacium*), der var en synd, som kunne straffes af de gejstlige domstole. I mange købstadretter var det bestemt, at ingen borger måtte stævnes uden for bytinget. Se Matzen, Offentlig Ret II.165, Dahlerup, Studier.120f., sa., Sysselprovsti.349 note 52, Stig Iuul, Forelæsninger.64f. – (3) *then*: fordelingen. – (4) gendrive, få underkendt (Kalk. III.634b bet.2). – (5) Las Jepsen (Ibsen) nævnes 1453 som landstings skriver, 1454 og 1461–66 som landstingshører i Nørrejylland. Han var rådmand i Viborg, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.189, 706f. – (6) Se 9.4. – (7) Hartvig Juel, der 1483–99 var biskop i Ribe; han var søn af den nedenn. Iver Juel. – (8) Niels (Nis, Nicolaus) Jensen Bruun, 1420–84 kannik i Viborg. – (9) Iver Juel („den gamle“) til Øgelstrup og Astrup (d. 1468). – (10) Han var væbner, jf. ndf. (*webnere*) og dom nr. 16, men har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (11) Skjerngård (Skjern slot) i Skjern s., Middelsom h. – (12) Tord Thomsen Vognsen af Hørbylund. – (13) Har ikke kunnet identificeres. – (14) Jon Viffertsen Viffert til Torstedlund. – (15) Muligt Jens Lauridsen Bagge til Ulstrup. – (16) Las Skadeland (Pors) til Restrup (Le s., Middelsom h.). – (17) Formentlig Anders Nielsen, der nævnes som borgmester i Viborg 1451–93 og 1486–87 som rådmand ssts. (Viborg Købstads Historie III (1940).795); 1459 var han landstingshører i Nørrejylland, jf. 9.14. *Nich* er muligt kortform for Nicolai (Nielsen), se DgP II.768. – (18) Las Jepsen Rask, nævnes 1450–92 som rådmand i Viborg. – (19) Vist fejlskrift for: Niels Jepsen, der 1451, 1464 og 1465 nævnes som rådmand i Viborg (Viborg Købstads Historie III.814). – (20) Peder Kudal, herredsfoged i Fjends h., nævnes 8. juni 1465, 12. april 1466 (se ndf. nr. 16), 2. august 1468 og 27. juni 1469 (Rep. 2. rk. I.1909, 2053; II.2465, 2614). – (21) Har ikke kunnet identificeres. – (22) Har ikke kunnet identificeres. – (23) Ligeledes. – (24) Ligeledes. – (25) Ligeledes. – (26) rejst sag imod. – (27) den for landet (Jylland) gældende ret (i modsætning til kirkeloven, kanonisk ret). – (28) De to omtalte domme kendes ikke. – (29) Bør vist udgå; findes ikke i de øvrige hss. – (30) Forlægget har 1475, se ovf. note 1. – (31) *crastinum* bet. dagen efter en helligdag; *Prisca virginis* dag er 18. januar.

14 Rettertinget 1466 uden dag og sted

Rettertinget udtaler, at en fredløs kan pågribes hvorsomhelst, dog må kirkens privilegier ikke krænkes.¹

Hs.: Lund UB J 18,4° fol. 230r.² (Se nedf. note 2).

Tryk: DgL IV.110f. (efter Ledreborg 11,4°); overs. ib. Tillæg til IV.28f. (efter Stockholm KB C 98).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD III.113 note 14.

Overskrift: Fredløs mand haffuer ingen fredt.

Anno domini MCDLXVI rex et regni consiliarii decreuerunt pro lege quod pace priuatus³ potest capi & deprehendi vbicunqve⁴ inuentus fuerit, saluis sanctæ ecclesiæ priuilegiis.⁵ Nec in curia nec in domo propria, nec etiam domibus aliorum⁶ pacem habebit. Ratio est, quia lex prohibet ipsum hospitari.⁷

(1) Dommen (el. responsumet) er påberåbt i Viborg landstingsdom 29. juli 1570 (GdD III. 112ff.). – (2) Dommen er anført i Knud Mikkelsens glosse til JL II.26, dansk glosse 48, og findes følgelig tillige i de hss., der indeholder glosserne. Om disse se DgL IV.iiff. og Tillæg til IV.xif. – (3) Det var tilladt enhver at dræbe den fredløse, jf. f. eks. rettertingsdomme 1537 (GdD II.45f.), 30. september 1546 (ndf. nr. 123) og 29. oktober 1551 (GdD I.164ff.); derimod var der efter dansk ret opr. ikke nogen pligt hertil. Senere indskærpedes det kongens og adelens embedsmænd at lade fredløse pågribe og henrette, se Christian IIs landret 1521 § 58 og recesserne 1527 § 7, 1539 § 1, 1551 § 6, 1558 § 28. Fredløshed – og det dermed ligestillede: at rømme kongens riger og lande (jf. Brorson, Første Bog II.393f., cf. herimod tidligere L. Nørregaard, Forelæsninger over den danske og norske private Ret I (1784).122) – hjemledes endnu i DL (1–24–16; 3–16–16–6 og 7; 4–5–3; 6–1–1 og 12; 6–6–2 og 6–7–1), i fdg. 27. september 1799 om trykkefriheden §§ 2 og 5 og i fdg. 21. marts 1800 om håndværksnæring i Kbh. § 11 nr. 11. Ved fdg. 30. marts 1827 afskaffedes „den i Loven [o: DL] og enkelte Anordninger stundom forekommende Straf af Fredløshed eller Forvisning fra de Kgl. Lande“, men landsforvisning genindførtes ved presseloven 3. januar 1851 § 5 for den, der i trykt skrift rådede til alvorligere statsforbrydelser. Bestemmelsen ophævedes formelt ved straffeloven 10. februar 1866. – (4) Fredløsheden havde opr. kun virkning inden for vedkommende landstingsjurisdiktion, men søgtes fra 13. årh. udvidet til at omfatte hele riget, jf. tillæg II til SkL (DgL I, 2.733), hvorefter den fredløse skal fly konungs rikj, jf. Ribe stadsret 26. juni 1269 §§ 1 og 6, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.55, privilegierne for Odense 2. marts 1477 § 25 og Skagens stadsret 10. november 1507 § 43. I unionstiden gennemførtes, at fredløshed havde virkning i alle tre nordiske riger, se unionsakten 13. (20.) juli 1397 § 6 og den fornyede unionsakt 9. juli 1438. – (5) I kirke eller på kirkegård måtte drab ikke ske, jf. SkK § 3, SJK § 4. Ifl. JL II.23 måtte klostre ikke yde fredløse asyl. Reglen er i overensstemmelse med kanonisk ret, der fra den asylret, der tilkom kirker og klostre, undtog de såkaldte *casus excepti*, o: sådanne tilfælde, hvor det drejede sig om store og for den offentlige sikkerhed farlige forbrydelser, jf. Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.102f. – (6) Den danske overs. tilføjer: icke heller vdi kirckenn eller nogen hellig oc viet stedt. – (7) Jf. ASun 45, EsjL III.46, JL II.23 og 26, Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland § 7, sammes nyborgske fdg. 26. maj 1284 for Sjælland § 3, dronning Margrethes fdg. 24. januar 1396 for Jylland § 2, sammes fdg. for Fyn § 2, Christian IIs landret 1521 § 62, reces 1537 § 7, DL 1–24–16 (oph. ved straffelov 10. februar 1866 § 308).

15 Rettertinget 11. marts 1466 (Roskilde)

Rettertinget statuerer, at gods, som en præst har forbrudt, ikke tilkommer den, der har patronatsret til vedkommende kirke, men biskoppen som præstens rette øvrighed.¹

En præst var for lejermål dømt til at have sit gods forbrudt.

Hs.: Original i RA (Roskilde biskops arkiv). Vidisse juli 1515 af rigskansleren (sstts.), vidisse 15. juli 1531 af samme (Lunds LA). (Findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: GdD I.2ff. (efter orig.).

Reg.: 4270; Rep. 2. rk. I.2034.

Litt.: W. Møllerup, *Bille-Ættens Historie I* (1888).211; Matzen, *Offentlig Ret* I.7, 42; sa., *Offentlig Ret* III.32; Dahlerup, *Studier*.146.

Wii, Cristiern, meth Gudz nathe Danmarks, Swerigis, Norgis, Wendes oc Gotes koning, hertugh i Sleswigh, greffue i Holsten, Stormarn, Oldenborgh oc Delmenhorst, gøre widerlicht meth thette wort obne breff alle, som nw ere oc komme skule, at aar effter Gudz byrdh twsende firehundrete trøsindztywgh e paa thett siette, Sancti Gregorii afften,² war skicketh for oss i rette i Swartebrødre closters³ stue i Roskilde oss elskelige werdhugh father meth Gudh biscop Olaff Mortenssøn⁴ i Roskilde paa then ene sidhe oc welboren qwinne, frw Cecilie,⁵ her Torbern Bildes effterlefuerske, paa Abramstorp⁶ oc hennes søner Beynt Bilde oc Pether Bilde paa then annen sidhe, nerwærendes thesse effterscriffne wore elskelige raadh oc gothe men: her Jehan Oxe,⁷ her Axel Laghessøn,⁸ her Werner Partzperger,⁹ her Gøstaff Olssøn¹⁰ oc her Eggert Krwmedike,¹¹ riddere, meth mange andre flere gothe men, som ther tha nerwærendes wore.

Tha berette forscriffne werdhughe father for oss, at for^{ne} frw Cecilie haffde ladet taghe borghen aff een hans prest, her Hans, som sywnger¹² paa Orderø,¹³ for alt hans gotz for swodan sagh skyld, at han haffde skent¹⁴ een mø oc giort henne meth barn oc skulde ther fore haffue forbrodhit sith gotz,¹⁵ hwilket gotz for^{ne} werdhug father saghde at hanom burdhe aff rette up at bære, om thet forbrodhit wore, oc engen annen, thy at han er hans rettere¹⁶ oc rette domere paa then helge kirkes weghne, oc sagdhe, at henne haffde icke aff rette burt at taghe swodan borghen aff hanom eller aff nogre andre prester eller then helge kirkes personer.

Tha swarede for^{ne} fru Cecilie swo ther til, at for^{ne} Orderø meth kirke och alt thet gotz ther paa er, hører kronenæ til, oc hwn haffuer henne aff oss i wære,¹⁷ oc effter thy at wii haffue ius patronatus til forscr^{ne} kirke, oc gotzet

war paa kronens grwnd, tha lod hwn taghe ther borghen fore ok meente sigh paa wor oc kronens weghne at haffue ther ret til, efftherthy hwn haffuer for^{ne} Orderø meth all koninglich ret,¹⁸ hwilken sagh the ther baathe strax for oss i rette sætte.

Tha beradde wii oss meth for^{ne} wore elskelige radh oc gothe men oc saghde ther swo for rette, at en thoc wi haffue ius patronatus til for^{ne} kirke, tha er thoc for^{ne} werdhug father prestens rette domere oc haffuer mackt at rette ower hanom oc bør vp at bære hans gotz oc faldzmaal,¹⁹ om thet forbrodhit er, oc engen annen. Thy dømbde wii for^{ne} borghen qwit oc for^{ne} werdhug father thet gotz til, som presten tilhørde oc forbrodhit er, oc kirken at nyde hwes henne aff rette tilhører, fforbywthendis forscr^{ne} frw Cecilie oc alle andre e hwo the helst ere eller wære kunne, for^{ne} werdhuge father her i modh at hindre i nogre made vndir wor koninglige heffnd²⁰ oc wrethe.

Datum die, loco et anno suprascriptis nostro regio sub secreto,²¹ presentibus appense.

(1) Jf. Thords art. § 19 (clericus autem, si laicum leserit, satisfaciatur episcopo et non regi). Jf. Christian Is forbedring af Roskilde stifts privilegier 18. februar 1466, der blev givet, fordi det var forekommet, „nar nogre kirkenis eller therres thyønere forbyrdhe sigh... tha taghe nogre wore foghete oc æmbitzmen therres godtz, faldsmal oc howidlodh, som forscreffne werdughe fadher [biskop Oluf Mortensen Baden] oc capitell paa then hælghæ kirkes oc therres weghne burde vp at bære oc nyde“ (Dipl. Chr. I.176). – (2) Dagen før 12. marts. – (3) Dominikanerklosteret (St. Catharine kloster), der lå nord for nuv. Roskilde adelige Jomfrukloster. – (4) Oluf Mortensen Baden, 1461–85 biskop i Roskilde. Han havde 1440–46, 1452 og 1454–56 været kongens kansler. – (5) Sidsel Ovesdatter Lunge til Egede og Nielstrup, enke efter rigsråd Torben Bille (d. 1465) til Allindemagle og Svanholm. – (6) Abrahamstrup, nuv. Jægerspris, som fru Sidsel og hendes sønner var forlenet med efter Torben Billes død. – (7) Rigsråd Johan Oxe (d. omkr. 1490) til Tordsø og Vixø; han var gift med Torben Billes datter Inger. – (8) Axel Lagesen Brock (d. 1498) til Clausholm, Græsede og Skærvad. – (9) Rigsråd Verner Parsberg (d. 1484), lensmand på Holbæk; vikarierede 1473 som landsdommer i Sjælland. – (10) Gustaf Olofssen Stenbock til Toftaholm. – (11) Rigsråd Eggert Eggertsen Krummedige til Skällens (Jönköping h.). – (12) messer. – (13) Orø i Isefjord; kirken ligger i landsbyen Bybjærg. – (14) skændet. Ordet, der opr. bet.: tilføjet skam, bragte skam, vanære over, betegner her vist kun uægteskabeligt samleje (lejemål), hvis strafbarhed i en senere tid var betinget af, at der fandt besvangrelse sted; jf. således også *skændt* i DL 6–13–8, se Brorson, Siette Bog.312: „Udtrykket *skændt* betyder det samme som besvangret“. I senere tid bet. ordet: voldtage, jf. OdS XIX.1423 bet.1 (hvor henvisningen til DL 6–13–8 næppe er korrekt). Reskript 30. november 1739 fastslog som autentisk fortolkning af DL 6–13–1, at lejemål kun straffedes, når der forelå besvangrelse, jf. Stampe, Erklæringer II.735 og Stig Iuul, Kodifikation.64. – (15) Straffen for lejemål var efter sjællandsk ret (VsJL A&O III.15) 6 mark for manden. – (16) Øvrighed, dommer (Kalk. III.588b bet.1). – (17) Væрге, besiddelse. – (18) Len kunne besiddes „med al kongelig rente og rettighed“, hvilket betød, at lensmanden selv beholdt alle lenets indtægter med undtagelse af de ekstraordinære skatter, der indgik i kronens kasse. Var et len givet med al kon-

gelig ret, kunne lensmanden beholde bøder, 40 marks bøder dog vist kun med særlig kgl. tilladelse, jf. § 4 i tillægget til Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Sjælland. (DdR.145), jf. den nedertyske overs. § 20 (ib.175). Om faldsmål se RR § 23. – (19) Bøde (Kalk. I.495b bet.1). – (20) Straf (Kalk. II.346a). Comminationsformlen i dommens slutning findes normalt ikke i rettertingsdomme, men i gl. diplomer. – (21) Kongens personlige segl (i modsætning til rigs- el. kongeseglet, „det store segl“). Det forekom ikke sjældent, at rettertingsdomme besegledes ikke med rettertingsseglet, men med sekretet, og i så fald nævnes rigskansleren ikke som testis, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.156. I nærv. tilfælde er rigskansleren (Keld Nielsen Algdusen) da heller ikke nævnt.

16 Viborg landsting 12. april 1466¹

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at sandemænd ikke skal sværge om markeskel,² hvis det er bevisligt, at der tidligere er gjort sandemandstog, og markeskellet er afmærket med sten eller stabel.³ Stuf i andres marker, der ikke er afmærket, og som ikke er byggegrund, skal værges med lavhævd, før sandemænd sværger om markeskel; ellers beholder ejeren kun stuf, hvis han har skøde derpå, jf. JL II.21.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 38 (findes i yderligere 25 hss.).

Rep.: 2. rk. I.2053.

Tryk: Rep. anf. st. (efter GkS 1138,2°).

Litt.: Skautrup, Hardske Mål II.76 note 1; Poul Meyer.340.

Overskrift: Enn dom att sandmendt bør ey att suerge om marckskiell, om thett ehr bewiseligt, att der thilforne haffuer werit ridett och suorne marckskiell, och thett ehr affmercktt medt stienn och stabell.

Alle mendt, thette breff see eller hørre leße, kundgiøre wij, Las Jepßen,⁴ lanndtstinghørrer vj Judtlanndt, Hartuig Jull,⁵ domprouist i Wiborig, Morten Fønboe,⁶ canick, Mickell Jenßen,⁷ bishops official,⁸ her Christenn Eskelbøn,⁹ Albritt Skiell,¹⁰ Jep Mogenßen,¹¹ Jffuer Lauritzsen,¹² webner, Jes Jenßen,¹³ borgemester ther i Wiborg, Laß Rask,¹⁴ raadtmandt, Poffuell Abbellgaardt,¹⁵ Christen Mickelßen,¹⁶ borgere ibidem, Peder Kudall¹⁷ och Peder Schriffuer,¹⁸ att paa forskreffne landzting for oß och mange gode mendt war skickett welbyrdig mand Peder Høg,¹⁹ ridder, oc adtspurde, om sandmandt bør att suerge om marckeschiell thenndt stundt thet er munderlig²⁰ och widerligt och claarlig adschiell meth steen och stabell, och om mand bør att nyde thet, mandt loughligen jndwerger²¹ for seer kiøb²² och endiell²³ meth laughheffdt j nogre marcke, førend sandmendt suerge therom.

Tha sagde wij och the gode mend tha hoß wor saa for rette, att alldt thenndt stundt thet er mindeligt och witerligt, att marckeschiell ehr enten reden eller

suoren, och thett er claarlig stabbellt och mercktt, tha bør sandmend ey att fylldis²⁴ till toug;²⁵ och huo sig will kiendes seerkiøb j andres marcke, der ey ehr sermercktt eller stabilldt eller bøggstedt²⁶ till, tha schall thet forwergis²⁷ meth laugheffdt, før sandmend suerge ther marckschiell, ellers nyder handt thet ey, vden hand haffuer opne breff therpaa, och huillkenn manndt førre om foruerier, end omsuorit worder, thet, hanndt haffuer louglig hafft i heffd, thett holder hannd, thill hanß lou²⁸ worder skiellig ryggitt och loglig. Datum.

(1) Dateringen varierer i de forsk. hss. (1466, 1496, 1566), i andre hss. er dateringen mangelfuld og i atter andre er den helt udeladt. I 1466 (men ikke i 1496 el. 1566) var 12. april en lørdag, Viborg landstings ordinære tingdag indtil 1635. – (2) Skellet mellem to landsbyers jorder. – (3) (Grænse)pæl. – (4) Se 13.5 – (5) Se 13.7. – (6) Fejl for: Morten Furboe, kantor i Viborg. – (7) Mikkel Jensen (el. Nielsen) nævnes som biskoppens official 1466–67 og 1469. Han er muligt identisk med præsten i Ove hr. Mikkel Jensen (nævnt 1454) og præsten i Haverslev hr. Mikkel Nielsen (nævnt 1480–84). – (8) Biskopsofficial el. general-official (officialis generalis) var fra 13. årh. betegnelsen for biskoppens stedfortræder, særligt på administrative og judicielle områder. Om institutet se Dahlerup i Kulturhist. Leks. XII.528ff., sa., Studier.81ff., sa. i KhS 7. rk. IV.179ff. og sa., Sysselprovsti. – (9) Væbneren Christian Eskilsen Basse af Tjele, korsbroder (johanniter) i Viborg. Han var ikke ridder, men herretitlen tilkom ham som gejstlig. – (10) Albret Skeel til Møgtved (sen. Nygård, Ø. Starup s., Brusk h.). – (11) Se 13.10. – (12) Væbneren Enert Lauritzen til Hvidbjerggård. – (13) Jes Jessen nævnes 1452–71 som borgmester i Viborg. – (14) Se 13.18. – (15) Poul Abildgaard (våben: en mod venstre vendt halvmåne omfattende en 5-oddet stjerne), sen. (1471–95) borgmester i Viborg. – (16) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (17) Se 13.20. – (18) Peder Lavridsen Skriver, vist identisk med den Peder Lassen, der var rådmand i Viborg i 1440erne (jf. W. Christensen, Statsforvaltning.189), skriver ved Viborg landsting og senere (1467–69 og 1475–78) landstingshører i Nørrejylland. – (19) Peder Høg (Banner) til Eskær. – (20) i erindring, kan huskes. – (21) hævder besiddelsen af (ved lavhævd) (Kalk. II.424b); at indværg (indvørde) med lavhævd kaldtes den forretning, hvorunder besidderen med de på tinget udmeldte lovhøringer og sine mededsmænd mødte på åstedet, gik rundt om den pågældende ejendom og aflagde ed på, at det var hans lovlige ejendom. – (22) *Særkøb* er stuf, der er erhvervet ved køb, jf. Skautrup, JL.178, Kromanluul III.147, men anderledes Poul Meyer.333. *Stuf* er en del af bymarken, der ved salg, gave el. på anden måde er skilt fra det bol, hvortil det opr. hørte. Besidderen af stuf havde ingen alm. andelsret i byens jord, ej heller græsningsret, hegnspligt m. v., men kun en ret til det bestemte stykke ager el. eng, han havde erhvervet. Stuf regnedes med til byens marker og rebedes som den øvrige byjord, som om parcellen stadig hørte med til den ejendom i byen, hvorfra den var udskilt (i modsætning til *ornum*, ♂: ejendom, der ikke er erhvervet i mands minde, og som fra ældgammel tid har været uden for jordfællesskabet), jf. Verner Dahlerup.117f., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.118f., men cf. Poul Meyer.333. – (23) *endiell*: sær-del. *Deld* er = del, nemlig af byens opmålte mark. Bymarken var delt i indhegnede vange (i reglen 3); vangene deltes i mindre dele (åse, agerfald, agerskifter), og disse deltes igen i lange, smalle strimler, der i JL kaldes *deld* (dele), jf. Verner Dahlerup. 112, 114, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.171, afvigende Poul Meyer.247. – (24) *fylldis* (følges): erklære (sandemændene) berettigede til at afsige kendelse (Kalk. I.830b bet.4). På det 3. ting i en sandemandsproces „sættes fylling på sandemænd“, ♂: sagsøgeren an-

moder fogden om at udnævne 2 vidner (fyllingsvidnerne), der skal bevidne, at sandemændene er lovligt opkrævede og „tilfulgt“ til at sværge i den pågældende sag, altså bevidne processens lovlige førelse og afslutning, se Kalk. I.810a, Skautrup, Fylling på sandemænd i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff., sa., Hardiske Mål II.74. – (25) Vidnesbyrd, særligt om nævningers og sandemænds kendelse. – (26) (Bygge)grund med el. uden derpå opført bygning. – (27) gendrives (Kalk. I.749b). – (28) edelige vidnesbyrd.

17 Rettertinget 27. juni 1466 (København)

I en trætte om ret til fiskeri i Ejbyfjord dømmes rettertinget, at ejerne af de tilstødende ejendomme har ret til fiskeri til midtstrømslinjen.¹

Hs.: NkS 1346bc,4° nr. 3 (findes yderligere – i udtog – i 1 hs.).

Rep.: 2. rk. I.2097.

Tryk: Rep. anf. st. (efter LDipl.).

Overskrift: Dom mell. Sorø closter og frue Giertrude i Roskilde anl. et fiskerie for Eybyfiord i Wolborgs herred.

Wii, Christiernn, med Guds naade Danmarks, Suerrigs, Norges p.p., gjøre dett witterligt alle, att aar ephther Guds biurd Mcdlx sexto, feria sexta infra octavam sancti Iohannis Babtistæ,² for os och vor elschelige raad och goede mend udj Graabrødre closter stuffue i Kiøbenhaffnn, nerurendes hæderlig och reenliffuett³ mand her Peder Brun⁴ aff Andtworschou, her Eggert Frille,⁵ her Niels Erichsen,⁶ her Oge Axellßenn,⁷ her Johan Biørnsßønn,⁸ her Oluff Lungæ,⁹ her Mogens Ebbesen,¹⁰ her Cornefids Rønnou,¹¹ her Johan Oxe,¹² her Knudt Tørsßenn,¹³ Anders Jennsen,¹⁴ wor landzdommer i Sielland, her Werner Parßberge,¹⁵ her Erich Ogessenn,¹⁶ her Engelbret Albertt[ßen],¹⁷ her Laritz Axelßenn,¹⁸ ridder, Magnus Hacke,¹⁹ Beynt Bille²⁰ och mange flere goede mend, som der da neruerendes hos vore, vore schickede hederlig och reenliffuett mand, her abbeth Hening²¹ aff Sorø med forskreffne Sorø closters breff och beuißninge paa dend ehne side och hederlige och welbiurdige mand, her doctor Christoffer,²² probst i Roschilde, paa hederlig och welbiurdig quinnes, fru Giertruds²³ i Roschilde, som hans søster er, och hendes børns²⁴ vegne, her Anders Staffershoe,²⁵ her Daaued Arildsen²⁶ i Røde,²⁷ ridder, paa den anden side, om trette och deele, som dennom imellom wor om it fischeri for Egbyfiord²⁸ i Woldborg herrit.

Da ephther alles deris tiltal, giensuar och de obne breff, som forskreffne her abbed Henningh lod læße der i rette for os om det forskreffne fischeri, da wort derom saa for rette paa sagt: Att fore saa møgitt goeds och deel, som

forschreffne her abbed Henningh er eyer till paa forskreffne Sorøe closters vegne udi forneffnte Egbye och Egbye fang,²⁹ da maae hand lade fische till midstrøms i Egby fiord till schiellighed³⁰ och foer Egbye-fang saa uelsom de andre eyer i sammesteds, saa hand ey lader der sette gierde³¹ eller tauler,³² som kommer dem til forfang,³³ der haffue enmercke³⁴ och eyendomme inden forskreffne Egbyefiord, saa som ehre forskreffne fru Giertrud och hendes børnn, her Anders Staffuerschoe och her Dauued Arrildsenn i Ryde eller deris andre eyer, som eyendom och rettighed haffue i forskreffne Egbye paa deris drete³⁵ och marßuinne sette.³⁶

Datum anno, die et loco quibus hic supra prænominatis nostro sup sigillo ad causas testa Kettelou Nicolai³⁷ de Habsborg,³⁸ iusticiario nostro dilecto, in fidem et testificationem omnium præmissorum.

(1) Jf. SkL 212, ASun 123, Thords art. § 6; Matzen, Privatret II.6f., 57. Dommen er påberåbt og optaget i tilforordnede rådets dom 14. august 1578 (NkS 838,2^o nr. 180, NkS 843,2^o nr. 180). – (2) Fredagen (*feria sexta*) i ugen efter (*infra octavam*) St. Hansdag (*sancti Iohannis Baptistæ*), altså: fredag efter 24. juni 1466: 27. juni. *Octavæ (octava)*: ottendedagen efter visse helgendage, se R. W. Bauer, Calender (1868).156, O. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung⁸ (1941).19. – (3) Se 3.21. – (4) Fejl for: Jens Brun, fra 1455 prior i Antvorskov kloster. – (5) Rigsråd Eggert Christensen Frille (d. 1470), 1445 køgemester, sen. (til 1454) kammester. – (6) Rigsråd Niels Eriksen Gyldenstjerne (d. 1484) til Tim. – (7) Rigsråd Aage Axelsen Thott (d. 1477) til Hjuleberg. – (8) Rigsråd Johan Bjørnsen Bjørn (d. 1533 el. 1534) til Nielstrup (Ollerup s., Sunds h.). – (9) Oluf Andersen Lunge. – (10) Se 11.4. – (11) Rigsråd Corfitz Rønnow (d. 1494) til Fårevejle, 1462–75 hofmester hos dronning Dorothea. – (12) Se 15.7. – (13) Rigsråd Knud Truidsen Has til Ørtofte. I vidissen, der fremlagdes under sagen 14. august 1578, kaldes han Knud Trudssøn. – (14) Se 11.10. – (15) Se 15.9. – (16) Rigsråd Erik Aagesen Thott (d. omkr. 1494) til Bavelse. – (17) Rigsråd Engelbrecht Albrechtsen Bydelsbak til Torbernfeld. – (18) Rigsråd Laurens Axelsen Thott (d. 1482) til Næsbyholm, broder til ovenn. Aage Axelsen Thott. – (19) Rigsråd Mogens Hak (d. omkr. 1486) til Hikkebjerg (Häckeberga, Genarp s., Bara h.). – (20) Rigsråd Bent Bille (d. 1494). – (21) Hemming Jakobsen, abbed i Sorø kloster 1464–67. – (22) Dr. theol. Christoffer Jensen Present, 1458 provst i Roskilde, 1481–82 rigsråd. – (23) Gertrud Jensdatter Present, datter af Jens Pedersen Present af Vollerup, enke efter Claus Henriksen Skade (el. Kraus) til Ramløse. – (24) Hun havde følgende børn: Joachim Clausen Skade (Kraus); Tove Clausdatter Skade (Kraus), gift med Johan Serlin til Hörby; Niels Clausen Skade (Kraus), der 1490–1520 var biskop i Århus. – (25) Anders Staverskov (Henriksen) Gøye til Kjerstrup. – (26) Se 11.8. – (27) Ryde: Rydegård i Rye s., Voldborg h. – (28) Nu kaldet Bramsnæs bugt ud for Ejby i Rye s., Voldborg h. – (29) Grund, tilliggende. – (30) med mådehold, i rimeligt omfang (Kalk. III.851a). – (31) Risgærder til ålefangst. – (32) (svære) reb, tove. – (33) Hinder, skade (Kalk. I.628b bet.1). – (34) Særeje. – (35) *drette*: den handling at drage (vod), ∅: fiskefangst, dræt. – (36) Sætte (el. sæt): sted, hvor fangstredskab kan opsættes. Helt op til nyere tid har der fundet marsvinefangst sted i Bramsnæsvig. – (37) Keld Nielsen Algudsen, 1461–68 rigens kansler. – (38) Harritsborg (Haraldsborg) i Roskilde.

18 Mols herredsting 21. oktober 1467

På Mols herredsting udtales, at det har været gammel sædvane, at den, der optinger for en sag, ikke kan søge de erlagte penge tilbage.¹

Hs.: Thott 1991,4° p. 13. (Findes i yderligere 3 hss.).

Rep.: 2. rk. II.2315.

Tryk: Rep. anf. st. (efter Rostgaard 121,4°).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.509 med note 589; sa. i Aarhus Stiftstidendes kronik 19. oktober 1977.

Overskrift: Thingsuinde aff Maalsherritt och huilchen mannd, som tinger vnder toug for nogen deel, hannom bør icke sinne vdgifne penndinge igien medt rette.

For alle menndt, thette breff seer eller hørre leses, helße wy bønnder och menninge almue, som bygge och boe vdi Moltz heritt, euindeliggenn medt Gudt och kundgiøre medt thette vortt obne breff, att aar ephther Gudtz biurd Mdlxvij, paa Seuerini affthenn,² thaa var skickett for mennige herritzmenndt paa Moltzheritzthing velbiurdige manndt her Erich Otteßenn,³ ridder, huilcken loffliggenn vdkraffde och fich ett fuldt stanindis⁴ thingsvinde aff viij⁵ skellige⁶ dannemenndt,⁷ som var Peder Suder,⁸ Niels Jennßenn, Jenns Pederßenn, Anders Jpßenn, Sti Annderßenn, Anders Suder och Jenns Michelßenn, huilcke for^{ne} viij dannemenndt vunde och ßagde paa thieris gode throo och sanndinggenn, att the hørde och ßaa ßamme dag paa for^{ne} thingg, att velbiurdig manndt her Erich Otteßenn, ridder, paa her Otte Nielßens⁹ och Niels Juls¹⁰ vegne, ßom hanns embitzmandt var, och paa sin egne och sin embitzmantz vegne paa thenndt enne ßide och Jesper Pederßenn paa thenn anddenn side gaffue thennom vdi alle rette om the pennding, som for^{ne} her Otte Nielßen och Niels Juell haffde fanngett aff hannom.

Thaa var ther opnefft aff stocke¹¹ xij aff de elste och beste herritzmendt, som war her Henndrich Sanndbiereg,¹² her Niels Gundeßenn,¹³ ridder, Michel N:;¹⁴ Thruelß Suendßenn, Jenns Mogennßenn, Niels Hannßenn, Lauge Anderßenn, Niels Jennßenn, Peder Pederßenn, Peder Jonnßen, Michell Nielßenn och Peder Michelßenn, huilcke for^{ne} xij dannemenndt sagde saa, att thedt var thennom fuldt vitterliggt i sanndheth, att ther var liust¹⁵ voldt offuer Jep Pederßenn thill lanndtztingg och gaardtfredt¹⁶ thill Moltzherritzthingg, och fordi thingitt¹⁷ hanndt veedt her Otte Nielßenn och hanns embitzmandt och jette¹⁸ thennom och gaff thennom aff sine pendinge, for hannd ville ey staa¹⁹ the dielle. ²⁰ Och ßagde the xij menndt saa, att thedt haffde verrett thieris gamell seduanne aff lanngthidt vdi Moltzherrett, att huilcken manndt, ßom thingde

vnnder thoug²¹ for sadanne deelle och vdgaff sinne pending ther forre, thenn penndinge burde at verre vdgifne och kunde ey igienn giffues medt rette.

Att thedt saa gick och foer i alle made, ßom for schreffuit staar, thedt vinnede wy medt worre herritzes jnndßegle²² nedenn henngt for thett breff. Datum anno & die et loco vt supra.

(1) Jf. rettertingsdom 1558 (GdD I.259f.). Reglen om, at den, der utvungen optinger for en sag, er pligtig at efterkomme, hvad han har lovet, blev optaget i DL 5–1–5 (ophævet ved lov nr. 242 om aftaler af 8. maj 1917 § 41). – (2) *affthenn* (jf. lat. *vigilia*) bet.: dagen før. *Seuerini* (*Sørens dag* Uldall 257,4^o nr. 162) er 23. oktober, men er vist fejl for *Seueri* (Severus presb. mart.): 22. oktober. Mols herreds tingdag var onsdag; og i 1467 var 21. oktober en onsdag. – (3) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1503) til Bjørnholm (nuv. Høgholm), Møgelkær og Skjern, 1456–80 rigshofmester. – (4) stående (de 8 mænd svor stående inden for tingstokkene, jf. Skautrup, *Hardiske Mål* II.68 med note 5: *quod octo discreti viri . . . stantes* (1390); et opstandæn things winnæn (1444, 1450); ytt fullt standendis tyngs wintne (1541, 1548). – (5) Der nævnes i hss. kun navnene på 7 vidner. – (6) forstandige, pålidelige (Kalk. III.850b bet.3). – (7) Se 1.18. – (8) *Suder* bet. skomager. – (9) Rigsråd Otte Nielsen Rosenkrantz (d. 1477) til Hevringholm og Bjørnholm (nuv. Høgholm), 1439–77 lensmand på Kalø, fader til ovenn. Erik Ottesen Rosenkrantz. – (10) Niels (Nis) Juul til Hedegård og Østergård. Nævnes 1459 som foged på Skanderborg, 1461 på Kalø, begge steder som Erik Ottesen Rosenkrantz' lensmand. – (11) De tingstokke, på hvilke tingmændene sad. Nævnet er et stokkenævn (herredsnævn), der i det jyske retsområde skulle sværge i sager om falsk og mordbrand (JL III.64, 67), stimandsfærd, husfredskrænkelse (fdg. 1284 for Nørrejylland), gårdfred, kirkefred og brud på tingfred (Thords art. § 83). Der skulle være 12 nævninger, 3 for hver fjerding, jf. Matzen, *Offentlig Ret* II.76. – (12) Henrik Sandberg til Kvelstrup (Tved s., Mols h.). – (13) Niels Gundersen Lange til Lydom og Henegård. – (14) Intet hs. har bevaret efternavnet. – (15) *At lyse* er: at kundgøre, spec. i henhold til de processuelle forskrifter meddele på tinge el. andet offentligt sted for derved at skaffe sig det vidnesbyrd, som giver handlingen retskraft, jf. Skautrup, JL.301. – (16) Husfred, o: brud på freden i en gård (et hus). Om straffen og procesmåden se Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland §§ 3 og 4. – (17) optinget, o: sluttet forlig ved at (love at) betale bøde og erstatning. – (18) love. – (19) udholde, lide straf for. – (20) Retsforfølgning. – (21) *vnnder thoug* bet. vel her: som følge af (under) en (nævninge)kendelse (tov); *tov* bet. egl. vidnesbyrd. – (22) Der fandtes herredssegl, jf. P. B. Grandjean, *Danske Herreders Segl* (1947).19, men det synes kun sjældent brugt på de fra tinget udgæede dombreve og tingsvidner, se dog Rep. 2. rk. III.6382 (31. december 1488). Kgl. åb. br. 1. januar 1583 påbød, at alle herredstingsdomme, tingsvidner og andre breve, der udgik fra herredstinget, skulle besegles af herredsfogden og tingskriveren. Af rettertingsdom 29. september 1550 (GdD I.126f.) fremgår, at ikke herredsfogden el. herredsskriveren, men 12 herredsmænd havde herredsseglet i forvaring, antagelig for at hindre misbrug, jf. kgl. åb. br. 29. april 1583 (Kanc. Br.). Kgl. åb. br. 15. juli 1582 (Kanc. Br.) bestemte (for Blekinge), at herredsfogden og 6 mænd skulle besegle domme m. v., og af missive 7. oktober 1597 (Kanc. Br.) synes at fremgå, at det almindelige var, at domme besegledes af herredsfogden og herredsskriveren.

19 Viborg landsting 16. januar 1468¹

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at hvor der trættes om jordegods, må man først ved retten få sig tilkendt dette, før man kan lade ejeren² fordele.³

Hs.: GkS 1137,2° nr. 44. (Findes yderligere i 21 hss.).

Reg.: 4233 (datering: 9. januar); Rep. 2. rk. II.2368 (datering: 16. januar); *ÆdA* II.384 (R nr. 2).

Tryk: GdD I.7 (efter LDipl. m. varr. fra NkS 836b,2° og NkS 844,2°).

Litt.: J. E. Larsen.510; Stemann, Rethistorie.268; Secher, Vitterlighed.56; Matzen, Retskilder.20.

Øverskrift: Enn dom att mand bør først att winde godzitt, før hand kand dielle thend mand, som therpaa boer.

Alle mendt, thette breff see eller høre leße, hillße wy, Nillß Kaaß,⁴ ridder och lanndzdommer j Nør Judtlanndt, Eskild Nilßen,⁵ ridder, Peer Erickßen,⁶ Laß Jørgenßen,⁷ ther webnere er, Anders Nilßen,⁸ borgemester, Peder Lauritzßen,⁹ landtztinghører, Las Ebßen¹⁰ och Peder Kudall,¹¹ ewindelig meth Gudt. Kundgiøre att aar ephther Gudzs byrdt 1468, løffuerdagen nest ephther juell,¹² som de holte lanndzting aa,¹³ wor schickitt for oß och flere gode menndt, som tha neruerindis hoß war, att thenne breffuißer¹⁴ Peder Nilßenn,¹⁵ prest och korßbroder¹⁶ i S. Johanis closter¹⁷ i Wiborg, gjorde ett spørßmaall och lodt adspørge, att huor jordguodtz thet er vdj trette, tha høre¹⁸ mand først att winde godzett i rette, førend mand kand lade fordielle¹⁹ thenndt mand ther paaboer. Att thet saa gick och foer, thett winde wy meth woris jndsegler. Datum vt supra.

(1) Dateringen *løffuerdagen nest ephther juell*, som de holte lanndzting aa betegner formentlig Viborg snapslandsting, der da holdtes anden lørdag efter Helligtrekonger, jf. Jyske Saml. I.66 og Eline Gøyes Jordebog (1892).495. Tidligere holdtes snapstinget lørdagen efter Helligtrekonger, men fra midten af 1440erne lørdagen efter „20. dag jul“ (13. januar), se Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).11ff. – (2) Ved udtrykket *thenndt mand ther paaboer* må menes ejeren, se Secher, Vitterlighed.56. – (3) Det fremgår vist af dommen, at man ikke i ejendomstrætter kunne anvende den ellers i Jylland sædvanlige forfølgning med høringsdele (se 9.28), jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.7 note 1. – (4) Se 9.10. – (5) Eskild Nielsen Høg af Lyngholm. – (6) Peder Eriksen Løvenbalk til Avnsbjerg og Vinderslev. – (7) Las Johansen Rød (Lunov) til Søgård. – (8) Se 9.14. – (9) Se 12.9. – (10) Vist: Las Jepsen Rask, se 13.18. – (11) Se 13.20. – (12)–(13) Er tilskrevet i marginen, men vist med samme hånd. – (14) Se 6.20. – (15) Vist: hr. Peder Nielsen, kaldet Per Beg, se 24.12. – (16) Johanniter. – (17) Se 9.19. – (18) må, skal. – (19) Ved *fordeling* forstås den procesmåde, hvorved det på den i loven fastsatte måde (i almindelighed ved gentagne, forgæves indstævninger) konstateres, at sagsøgte ikke vil efterkomme en forpligtelse, der påhviler ham

over for sagsøgeren, og som han enten ikke benægter eller ikke kan benægte. Virkningen af, at sagsøgte af dommeren kendtes fordelt, var bl. a., at han ifaldt tremarksbod for retsnægtelse (rætløsæ) til sagsøgeren og til kongen; han kunne ikke optræde som part. el. vidne i nogen retssag; han måtte ikke afhænde sit gods el. huses af nogen. Var den fordelte en præst, kunne han ifl. Roskilde landemodes beslutning 1564 ikke forrette tjeneste, jf. således også nationalsynodens forklaring 12. maj 1555 (Rørdam, Kirkelove I.464). Formålet med disse pønålvirkninger var naturligvis at tvinge den fordelte til at gøre sin skyldighed. I en senere tid, jf. fdg. 8. september 1527, der blev optaget i recesserne 1537 § 6, 1547 § 34 og 1558 § 54, kunne der på grundlag af fordelingen foretages udlæg hos den fordelte af herredsfogden med tiltagne mænd. Fordeling fandt kun anvendelse på ikke-adelige personer, der ikke ejede fast ejendom på landet. Over for adelige og over for andre, der ejede fast ejendom, anvendtes i stedet retsinstituttet *æskning*, der i meget minder om fordeling, bl. a. ved de gentagne, forgæves indstævninger, men som adskiller sig afgørende derfra ved bl. a. ikke at medføre tremarksbod og retsinhabilitet. Christian II søgte i sin landret 1521 § 115 at ophæve fordelingsinstituttet, men hans lov blev som bekendt ophævet efter hans fald 1525. Ved fdg. 1. juli 1623 om gældssager § 7 indskrænkedes anvendelsen af fordeling uden foregående egentlig dom. Fordeling bortfaldt ved DL, men loven bibeholdt desuagtet udtrykket fordelt mand, se f. eks. 1–9–4 og 5, 1–13–29, hvilket i retslitteraturen i den følgende tid gav anledning til flere tvivl.

20 Rettertinget 5. november 1468 (Kalundborg)

Kongen og rigsrådet besvarer en forespørgsel om, hvorledes adelen¹ skal forholde sig ved udfordring til fejde.²

Hs.: GkS 1134,2° nr. 109. (Findes i yderligere 11 hss.).

Reg.: 4339; Rep. 2. rk. II.2499.

Tryk: GdD I.4f. (efter Thott 1991,4°); udtog i Jakob Langebek, Kong Christian den Førstes Udødelige Ihukommelse (1749).44f.

Litt.: C. H. Brasch, Vemmetoftes Historie I (1859).28; J. E. Larsen.360; Konrad Barner, Familien Rosenkrantz' Historie I (1874).159; Stemann, Retshistorie.102f.; Sylow, Bevisteori. 29; Matzen, Retskilder.20; sa., Offentlig Ret I.59; Fenger, Fejde og Mandebod.474 note 434, 478 med note 457.

Overskrift: K: Christian den Førstis dom, ad en gaaet mand, som well feide paa en andenn, bør att giøre hanom erlig foruaring.³ Oc findis dommen huos Peder Bilde till Suandholm.⁴

Wy Christiann, med Gutz naade Danmarcks, Suergis, Norgis, Wendis oc Gottos koning, hertug wdj Sleßuig, Holsteen, Stormarnn, Dytmerskenn, greffue vdj Oldennborig oc Delmenhorst, helsße ether alle osß elskelige, som bygge och bo wdj Judlandt, kierligenn mett Gud och waar naade och kundgiøre for ether alle meth thette wortt obne breff,⁵ ad skickit wor for oß och wortt elskelige raadt wdj Kallunborig, wore meninge rider oc suene thendt

løffuerdag nest epter sielle daug⁶ oc att spurde oß, huor[ledis]⁷ en goett mand⁸ skulle giøre enn andenn erlig foruaring.

Tha beraade wy oß saa mett wortt elskelige raadt oc sagde ther saa paa, adt huilckenn goett mandt andenn will arge⁹ paa liff eller goedtz, hand skall giøre hanom foruaring mett sitt obne breff oc ey arge hanom indenn natt eller dag ther effter. Giør nogenn goett mandt foruaring medt mundenn, tha thør¹⁰ hand ey aname then foruaring, wden hand will. Anamer och nogenn mand foruaring y saadan maade, da mue hand thend, som foruaringen giør, jnthett giøre indenn natt oc dag, menn thenn, som samme foruaring anamer, maa giennistenn¹¹ giøre thenn andenn, huad¹² hand kanntt. Giør nogenn goett mand nogitt paa andenn vden saadan foruaring som foreschriffuet staar, da er thet ey erlige gierning.¹³

Datum die, loco vt supra.

(1) Fejderetten var, som udtrykkene i responsumet (*goett mand*) og senere i håndfæstningerne (*riddermandzmand*) viser, en ret for adelen, jf. Matzen, Haandfæstninger.148, 165; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.138, 393; Fenger, Fejde og Mandebod.474ff. – (2) Bestemmelsen optoges i Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 60 og i senere kongers hdf. (hdf. 1523 § 64, 1536 § 24, 1559 § 23, 1596 § 23 og 1648 § 23), hvilket vel forklarer, at det vigtige responsum kun findes i relativt få dombøger. Om anledningen til bestemmelsen (fejden mellem Lage Brock og Otte Nielsen Rosenkrantz), se Brasch, op. cit.28 og Barner, op. cit. 159 (begge med urigtig datering: 2. marts). – (3) Advarsel, underretning; specielt om fejde: undsigelse (Kalk. I.739b bet.2). – (4) Rigsråd Peder Bille (d. 1580) til Svanholm, hofmester hos dronning Sophia. – (5) Man sondrede mellem åbne breve (litteræ apertæ), der var rettet til en flerhed af personer som f. eks. diplomer, patenter og andre dokumenter, hvorved udstederen gjorde noget vitterligt, og lukkede breve (litteræ clausæ) el. missiver, hvis indhold kun var bestemt for brevmodtageren. Når det ndf. bestemmes, at varsel om fejde skal gives ved et åbent brev, var det, fordi fejden ikke kun vedrørte en enkelt mand, men samtlige mandlige medlemmer af modpartens slægt. – (6) Alle sjæles dag: 2. november. – (7) Forlægget har *huor*. – (8) En adelig (Kalk. II.60a; jf. om mnt. *gude man* MndWb II.162f.). – (9) gøre skade, fejde mod. – (10) behøver, har nødig. – (11) straks. – (12) Thott 1991,4° har *thett verst*. – (13) Betydningen af det givne varsel var alene, at et eventuelt senere drab blev anset for „ærligt drab“, der kunne sones med bøder, men ikke medførte livsstraf, jf. J. E. Larsen.360, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.393, Fenger, Fejde og Mandebod.474.

21 Sjællands landsting 14. december 1468¹

Sjællands landsting kundgør, at kong Christian I på tinget har forkyndt, at han på alle landsting har udstedt forbud mod at binde, voldføre eller fængsle nogen, der ikke er overbevist om en forbrydelse.²

Da en kvinde ved denne lejlighed klagede over, at hr. Bent Bille ulovligt

havde fængslet hende, idømtes han 40 marks bøder; for så vidt han havde overtrådt kongens bud, henskedes sagen til kongens afgørelse.

Hs.: Original i RA (Domme 3.³). (Findes yderligere i 24 hss.).

Reg.: 4344* ; Rep. 2. rk. II.2516.

Tryk: Lorentz Evensen, Samlinger af juridiske og historiske Materier I, 2 (Trondhjem 1784).11ff.; GdD I, 5ff. (efter orig., suppleret med Thott 1201,2° ; rettelser hertil Rep. anf. st.); udtog i Jakob Langebek, Kong Christian den Førstes Udødelige Ihukommelse (1749). 41f. (efter orig.).

Litt.: Schlegel, Retssædvaner.319f.; Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.109; Ste-mann, Retshistorie.643, 696; W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I (1888).213f.; L. Holberg, Dansk Rigslovgivning (1889).190 noten; Matzen, Retskilder.214; sa., Offentlig Ret I.18; sa., Offentlig Ret II.26; sa., Offentlig Ret III.33, 119, 152; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.39, 323; Popp-Madsen, Bod.153; Fenger, Fejde og Mandebod.474 med note 430.

Alle men, thette breff see eller høre læß, helsse wii, Henric Meyenstrop,⁴ lantzdomer i Siællandh, Jens Pædherssen,⁵ canic wdi Roskilde, po werdughæ fadhers wægne Oluff Morthenssen,⁶ meth Gwtz nathæ biscop i thet samme stedh, her Jeip Morthenssen,⁷ prior i Antwordskow, abbet Pedher⁸ aff Soræ, abbot Børie⁹ aff Ringstæd closter, Ængelbrecht¹⁰ aff Torbernfællæ, Jeip Jenssen,¹¹ Henric Barsbek,¹² Jachim Griis,¹³ Axell Bradæ,¹⁴ Biørn Johanssen,¹⁵ ryd-deræ, Griib Jenssen¹⁶ aff Skowcloster, Henrik Daa,¹⁷ Anders Pedersen¹⁸ aff Ællingæ,¹⁹ Pæder Rudh,²⁰ Æffuert Grubbæ,²¹ Pæder Løckæ,²² Jens Pouelssen, som kalles Grib,²³ Powel Hen[riksen],²⁴ Herløff Pæderssen,²⁵ Ingemar Grub-bæ,²⁶ Pæder Jenssen²⁷ aff Soltæ,²⁸ Eggert Ranswa,²⁹ Claus Daa,³⁰ Christoffer Jenssen,³¹ Herløff Skaffue,³² Eric Jenssen³³ aff Windingæ,³⁴ Godskæ Bars-beck,³⁵ Olaf Morthenssenn³⁶ aff Knardrup,³⁷ Eric Jenssen³⁸ aff Købendhaffn slot, Peder Gammel,³⁹ Lydkæ Grib,⁴⁰ Pædher Steen,⁴¹ Hans Nawll,⁴² Matts Godov,⁴³ Jep Jenssen⁴⁴ aff Abramstrop,⁴⁵ Bo Jenssenn⁴⁶ aff Gerdarp, Lauris Saxcen,⁴⁷ Jens Atsen,⁴⁸ Marquard van Hamel,⁴⁹ borgmester i Kiøbendhaffn, aff wapn, Mattis Beentsen⁵⁰ oc Mattis Bosen,⁵¹ borgemestere i Kiøge, Brwn⁵² oc Maghens Tuæsen,⁵³ borgemestere i Nestwedtt, Andhers Bagher,⁵⁴ borgme-ster i Ringstedt, Jep Smedh⁵⁵ aff Lwndby, Anders Pædherssen⁵⁶ aff Assøwæ,⁵⁷ Swæn Skiold⁵⁸ aff Kongæ,⁵⁹ Per Galen⁶⁰ aff Mulstorf,⁶¹ Mattis Ingwarsen⁶² aff Wolsløff⁶³ oc Oleff Pædersen aff Alsted, ewinneligh meth Gwdh och gøre witherlecht alle, att det aar æffther Gwdtz byrdh Mcdlx octavo, tamper othensdagh⁶⁴ nest foræ jwll, po Siælantzfaræ lantztingh foræ oss, mangæ godæ men nerwerendis, wor skicket høyboren førstæ, wor kiæreste nadighæ herræ konningh Cristiern och begerendis⁶⁵ fore oss hworlwndh hans nadæ hagde personelegh wærreth po alle lantztingh i Danmarck och liusd logh oc

rætt⁶⁶ och forbuth⁶⁷ att gribæ nogher, bastæ eller bindæ, woldføre,⁶⁸ i fængsæl eller i jern⁶⁹ at sættæ logh wforwonen och sammeledis oftæ giort meth breff och budh po alle menighæ Danmarcks jnbyggeris bestæ oc bystandh⁷⁰ oc samtøckæ, och ther po hans nadis breff indlaght wdi landekisten⁷¹ och begerendis thet at widhæ, om wij oc menighæ almwæ thet swa hollæ willæ, som wethertaghet ær, och wære hans nadhe bestandigh⁷² oc behielpeligh at rettæ ouer them, som ther imodh giort hagde eller hær effter gøre; thær po svareth wii alle oc menigæ almwæ ændrectelig, thet wii allæ willæ wæræ hans nadhæ bijstandeligh wdi thet hans nades budh och tackæ wij alle kierligen och ytmygeligh hans nadhæ wil werdes til at beskerme oss fore owerwoldt⁷³ oc so nahelegh wnnæ oss swadan fryheedh.⁷⁴

Jtem ther⁷⁵ swa talet wor, tha kom ther en hetherligh quinnæ, hedher Johanne Mogenßis, och kierde offver velbyrdugh man Beent Billæ,⁷⁶ at hun kom till hannem⁷⁷ y gode thro och loffuæ,⁷⁸ wforburghet,⁷⁹ och han greb hinnæ och satte hinnæ i stock⁸⁰ och jern loug wfordielt, met flere kæremaall, som hun hagde. Och tilstoedh Beent Billæ, at hun kom tiil hannum wforburghet.

Æffthther the kære maall, tiltall och gienswar, som ther fore oss i rætte wore, wort ther swa fore rætte po saght, ath for^{ne} Beent Billæ skall bødæ xl mark vedh quinnen och xl mark ved koninghen effter loghen,⁸¹ och lagdes hannum xiiii daghæ fore thette faldzmaal⁸² wd ath giffuæ. Jtem wdi thet⁸³ hand haffuer brødt emodt wor nadighe herris breff oc budh och alle siellandzfaars wedtegtt och sambtøcke, then sag sætte wii ind till vor nadigstæ herræ sielff; thi thet er oss ey tilbørligt nogenn dom at sige om wor nadighæ herris budh och breff, huad hans nadhæ ther wdi gjøræ och lathæ wel, thet sættæ wii till Gud och Hans Nadæ.

Thil ythermer forvaring oc windisbyrd her om henghæ wii wore intzeglæ næthen fore thette breff, giffuet oc screffuett aar, dagh och stedh wdi alle madhe som forscreffuet star.

(1) Dommen er afsagt i julehelgen, se 1.1. – (2) Regler herom var tidligere givet dels i landskabslovene (jf. f. eks. VsJL III.11, EsJL II.21), dels i rigslovgivningen (Erik Glippings nyborgske fdg. 29. juli 1282, Valdemar IV Atterdags lov (forpligtelsesbrev) 24. maj 1360, Olufs hdf. 3. maj 1376 § 16, Christian Is lov 15. maj 1454 og samme konges fdg. for Nørrejylland 1. september 1466). – (3) Da det orig. dombrev har flere lakuner, og skriften mange steder er helt bortslidt, er teksten suppleret efter andre hss., bl. a. Gk5 1134,2° og Thott 1201,2°. – (4) Rigsråd Henrik Mejnstrup, 1467–97 landsdommer i Sjælland, 1475 hofmester hos tronfølgeren prins Hans. – (5) Se 11.12. – (6) Se 15.4. – (7) Jacob (Jacobus, Jep) Mortensen (Martini), 1467–91 prior i Antvorskov; besegler med forgængerens Jens Bruns segl. – (8) Peder Bentzen, 1467–85 abbed i Sorø kloster. – (9) Børge (Birger) (slægtsnavn ukendt),

1466–82 abbed i Ringsted kloster. – (10) Se 17.17. – (11) Rigsråd Jens Jensen Sparre til Sandbjerggård og Vibygård. – (12) Henrik Barsebek til Kluwensiek. – (13) Rigsråd Joachim Gris til Holmegård. – (14) Axel Pedersen Brahe til Krogholm (nuv. Krageholm) og Tostrup. – (15) Bjørn Johansen Bjørn til Voldby. – (16) Grib Jensen Jernskæg af Olstrup, forstander for Skovklosters gods. – (17) Henrik Daa, lensmand på Gelstrupgård. – (18) Anders Pedersen Jernskæg, 1441–68 biskoppelig lensmand på Ellinge. – (19) Ellinge (nuv. Løvenborg) i Butterup s., Merløse h., der ejedes af Roskilde bispestol. – (20) Peder Rud til Vognserup. – (21) Evert Grubbe til Alslev, sen. rigsråd og 1473–86 rigens kansler. – (22) Peder Bentsen Lykke af Solbjerg og Kølleklintegård. – (23) Jens Poulsen Grib el. Grib Poulsen Jernskæg til Kragerupgård og Frøslevgård. – (24) Povl Henriksen i Tybjerg, nævnes 1468–85. Våben: skjoldet delt, det ene felt 5 gange tværdelt. Hs. har kun *Powel Hen* (lakune); suppleret efter andre hss. – (25) Herluf Pedersen Gøye; førte ikke slægtsnavnet, men besegler med Gøye-våben. – (26) Ingemar Olufsen Grubbe til Vallekilde og Næsby. – (27) Peder Jensen Halvegge til Vallekilde og Vindinge. – (28) Solte slot (nuv. Saltø). – (29) Eggert Tuesen Rantzow (våben: en hjortevie), foged i Slangerup. – (30) Claus Daa til Ravnstrup. – (31) Christoffer Jensen Basse til Vetterslev. – (32) Herluf Skave til Eskildstrup. – (33) Erik Jensen Sosadel (Dyre) til Vindinge, Gerdrup og Vognserup. – (34) Hovedgården Vindingegård (nuv. Fuirendal) i Fuirendal s., Ø. Flakkebjerg h. – (35) Godske (Gotskalk) Barsebek, 1458–70 lensmand på Gurte. – (36) Oluf Mortensen Gyrstinge til Kragerup og Hastrup, senere (1475–85) landsdommer i Nørrejylland og rigsråd. – (37) Knardrup kloster (Ganløse s., Ølstykke h.); må vist være skrivefejl for *Kragerup(gård)* (Ørslev s., Løve h.). – (38) Erik Jensen Godov, 1468–80 lensmand på Kbh.s slot. – (39) Peder Gammel af Farendløse og Holme (Lexicon over adelige Familier I (1787).170; Nyt dansk Adelslex.91). – (40) Lydike Grib i Rislev. – (41) Peder Steen (Steenen-Straale) til Havnelev. – (42) Hans Navl, biskoppelig lensmand i Marup, høvedsmand på Kalundborg slot, 1454 borgmester i Kalundborg, 1475 rådmand ssts. – (43) Mads (Mathias) Godov. – (44) Jep Jensen, forstander for Roskilde St. Clara kloster, fra 1468 foged på Abrahamstrup; besegler med Barritsen-våben. – (45) Abrahamstrup (nuv. Jægerspris). – (46) Bo Jensen Lilliesparre af Gerdrup (*Gerdarp*) i Eggeslevmagle s., Ø. Flakkebjerg h. – (47) Laurents Saxesen (af slægten Ny Basse) til Ottestrup, senere (1474) af Å-Højrup; besegler med Basse-våben. – (48) Jens Matzen; har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (49) Borkvard van Hamelen, borgmester i Kbh. 1462 og 1468. Våben: et kronet mandshoved. – (50) Mads Bendtsen, 1450–86 borgmester i Køge. – (51) Mads Boesen, 1450–89 borgmester i Køge. – (52) Læsemåden usikker, da skriften er næsten bortslidt. Kolderup-Rosenvinge læser *Bo* (GdD I.6), men der kan næppe stå et fornavn, da det i 15. årh. ikke var muligt at udelade fælles efternavn ved den først nævnte person af navnet. Der er tale om Niels Brun (våben: tre liggende sværd), borgmester i Næstved 1447–80, jf. Rep. 2. rk. I.1846, II.2759 og DgP II.140. – (53) Mogens Tuesen el. Thorssøn, nævnes som borgmester i Næstved 1465–87. – (54) Der synes ikke at have været nogen borgmester i Næstved af dette navn. – (55) Jep Smed i Lundby nævnes 1469–86 som herredsfoged i Bårse og Hammer herreder. – (56) Fungerede 1472 et par gange som herredsfoged i Bjæverskov h., nævnes 1474–85 som herredsfoged ssts. – (57) Åshøj (Herfølge s., Bjæverskov h.). – (58) Bonde, jf. DgP II.981. – (59) Køng (Køng s., Hammer h.). – (60) Peder Galen, boede i Ringsted h., jf. DgP II.316. GdD I.5 har *Gawl*. – (61) Mulstrup i Nordrup s., Ringsted h. Nord for Mulstrup lå i ældre tid tinghuset for Ringsted h., og det var vistnok her, herredstinget og landstinget holdtes. Allerede 1259 nævnes Mulstrup som tingsted. – (62) Mads Ingvarsen i Værsløv, nævnes 1476 som herredsfoged i Ars h. (Rep. 2. rk. II.3905). – (63) Værsløv (Værsløv s., Skippinge h.). – (64) Der var i året 4 tamperdage, en ved hvert kirkeligt kvartals begyndelse, i Danmark almindeligst onsdagene efter

askeonsdag, pinsedag, 14. september (Korsets ophøjelse) og 13. december (St. Lucie dag), senere faste kalenderdage (2. el. 16. marts, 1. juni, 21. september og 14. december). Ordet kommer af lat. *quattuor tempora* (*jejunia quattuor tempora*), ♂: de 4 (faste-) tider. – (65) Sml. mnt. *begeren*: wi begeren juw weten (vi begærer eder at vide), der i MndWb I.176 betegnes som en „häufige Eingangsformel“. Muligt har der skullet stå: berettende for os og begærende eder at vide. – (66) *liusd lough och rett* bet. formentlig: udtolket, hvad der var lov og ret, udlagt loven (ikke: retableret en retstilstand), jf. Söderwall I.792: *lysa*: of-fentligen förklara. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.³⁹ nævner, at det af dommen synes at fremgå, at en kgl. befaling fra Christian Is tid, måske rigsloven af 15. maj 1454 (GAA V.64f.), er blevet bekræftet ved landstingenes *wedtegtt och samtøcke*. – (67) Kolderup-Rosenvinge antager (GdD I.6 note 1), at *forbeth* – som han læser – er particip. af *forbyde*: forbudet, cf. herimod Kalk. I.592b, hvor det opføres som eneste eksempel på particip. af *forbede* i en spec. bet.: forbyde (i hvilket fald man også skulle have ventet en trestavelsses-form). Der står imidlertid i dommen *forbuth*. – (68) *forbuth*. – (68) står af sted med magt, specielt den form for frihedskrænkelse (*voldførsel*), at en person bortføres bundet el. dog med magt og imod sin vilje, jf. Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen.⁴² – (69) Lænker, ♂: fængsel. Se 26.29. – (70) fast og god tilstand el. ordning (Kalk. I.177b). – (71) Kiste til opbevaring af penge og vigtige dokumenter. Kisten beroede formentlig i herredskirken (fjerding-skirken). Ifl. reces 1558 § 11 skulle tingets breve og bøger indlægges „udj fierdings kierke eller landekiste udi huert herret“, og efter fdg. 30. marts 1568 (Da. Mag. 1. rk. VI.60) skulle tingbogen opbevares i „Fierdins Kirke eller Lands Kiisten udi hvert Herred“. – (72) behjælpelig (Kalk. I.208a og mnt. *bistandich* og gl. svensk *biståndig*). – (73) voldsom ad-færd, overlast, voldsomhed. – (74) Frihed; sml. mnt. *vryg*: frei. – (75) trykstærkt, ♂: på tinget. – (76) Bent Bille (d. 1494) til Søholm knyttedes efter sit ægteskab 1466 med Philip-(pus) Axelsen Thotts enke, Ermegaard Frille, til Axelsønnernes oprørske stormandsparti og pådrog sig Christian Is unåde, jf. Møllerup, Bille-Ættens Historie I.211ff. I kongens senere år mildnedes modsætningen, og under kong Hans blev Bent Bille ridder og 1481 rigsråd og opnåede betydelige forleneringer. 1492 nævnes han som gældker i Skåne. – (77) *kom till hannem* behøver ikke at betyde, at hun opsøgte Bent Bille, i hvilket tilfælde dennes forseelse næppe omfattedes af EsjL II.21. Ordene kan betyde, at hun f. eks. som fæster kom til hans gods, at hun tiltrådte en tjeneste hos ham el. lign. – (78) *y gode thro och loffuæ* bet.: tillidsfuldt, intet ondt anende; fra mnt. *uppe truwe und love* = højtytsk *auf Treu und Glauben*, jf. Falk og Torp I.657: eigentlich von gegenseitigen vertrauensverhältnis (gegensatz: rechtlich bindende übereinkunft). Die beiden glieder bezeichnen ursprünglich das ver-hältnis der beiden parteien: *tro* bedeutet 'treue', *love* 'zutrauen, vertrauen'. Jf. Christian IIIs hdf. 1536 § 23: huo som kommer tiill oss vdj godt tro och loffue. – (79) *wforburghet* kan vistnok ikke være: uforborgen (Kalk. IV.606b), ♂: ikke forborgen(t), åbenlys(t), sml. mnt. *unvorborgen*: i al åbenhed, tillidsfuldt, selv om dette ville passe til det foreg. *y gode thro och loffuæ*, da *uforborgen* formentlig først er kendt fra omkr. 1650, og da ordet skulle ende på -n og ikke på -t. Kalk. IV.607a anfører med dette ord som eneste hjemmel ufor-borget som: ikke havende sikkerhed, mens Kolderup-Rosenvinge i GdD I.7 note 4 har definitionen: uden at nogen borgen var stillet. Denne sidste tolkning er måske den rette. Ved borgen hindredes frihedsberøvelse (jf. SkL 136ff.), men bofaste folk kunne gå i borgen for sig selv (jf. EsjL III.22) og først, hvis vedkommende derefter ikke rettede for sig, kunne frihedsberøvelse komme på tale. Når Bent Bille indrømmer, at kvinden var uforborget, erkender han dermed, at han ikke havde rejst noget krav imod hende. Jf. mnt. *unvorborgen*: det ikke at have indgået Bürgschaft (borgen), negationen til *vorborgen*. En tredje, men vel fjernere mulighed er, at ordet bet.: ikke havende gæld (man ikke kan betale), se Kalk. IV.

607a bet.2, jf. *forborge* = forskrive sig, erklære sig i gæld (Kalk. I.599b). Man kunne evt. tænke sig, at vedkommende kvinde havde vanskeligheder med betalingen el. med Bent Bille var uenig om størrelsen af landgilden, og at han derfor havde fængslet el. tilbageholdt hende. – (80) Egl. træklovs med huller, i hvilke fangers ben fastgjordes (Kalk. IV. 143a), senere i videre anvendelse: fængsel. – (81) vel EsjL II.21, jf. 28. Denne del af dommen er påberåbt i rettertingsdom 10. juni 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.68). – (82) Bøde. – (83) *wdi thet*: hvad det angår at . . .

22 Biskop og bygdemænds¹ dom 7. (14.?)² marts 1469 (Randers)

En mand, der har samleje med en kvinde, der er betroet adgang til sin husbonds låsede gemmer, skal straffes som forræder og tyv, hvis han er i samme husbonds tjeneste, og ellers som tyv.³

Hs.: GkS 1137,2^o nr. 185 (findes i yderligere 43 hss.).

Reg.: 4345 (datering: 7. marts); *Rep.* 2. rk. II.2563 (datering: 7. el. 14. marts).

Tryk: Da. Mag. 1. rk. VI.54 (efter afskrift i RA; datering: 7. marts); udtog i P. Wieselgren, De la Gardieska Archivet V (1834).168f. (datering: 14. marts).

Litt.: Kofod Ancher II.291; Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.62f. note 5; sa. i KhS 1. rk. I.38; sa., Retshistorie.376 note b; J.E. Larsen.521; Matzen, Offentlig Ret III.146; sa., Retskilder.97; Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.186 note 39; sa., Træk af Jls Historie.57 note 105; sa. i TfR 1944.110 note 22; Skautrup, Hardiske Mål II.25 note 7; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 31. december 1977.

Overskrift: Enn biskop och byemendtz dom om lønleye.

Wy, Jenss,⁴ medt Gudtz naade bischop y Aarhus, Axell Laugßen⁵ aff Claus-hollm, Niels Christenßen⁶ aff Østrup, Jenß Matzßen⁷ af Wißbore,⁸ Erick Erickßen⁹ aff Auffindzbiere,¹⁰ som riddere ere, Erick Huas¹¹ af Worumstrup,¹² Peder Huide¹³ af Borup,¹⁴ [Anders Munck¹⁵ aff Brusgaardt,] Anders Christenßen¹⁶ aff Thegerby,¹⁷ Jennß Nielßen¹⁸ aff Hastrup, Porß¹⁹ af Thuette,²⁰ Erick Perßen²¹ af Støringaardt, Lauge Kieldßen²² af Stangerum, Christen Perßen²³ af Stobye,²⁴ Olluff Perßen²⁵ ibidem, Anders Brenderup²⁶ af Huidstien, Jep Poulßen²⁷ af Thegerby, Jens Nilßen²⁸ aff Hadstrup, Jep Henningßen²⁹ af Aßens,³⁰ som webner ehre, Eski Torbenßen aff Enom,³¹ Jogn³² Jenßen ibidem, Poull Nilßen aff Stoebye,³³ Laß Bugge³⁴ aff True, Anders Jepßen ibidem, Thomas Sørenßen aff Halld, Moriz af Ensløff,³⁵ Per Laurizsen af Vdbiore,³⁶ Lauriz Nilßen aff Knestedt,³⁷ Per Homell aff Thødzsleff,³⁸ Jens Perssen ibidem och Nilß Ebßen aff Meyelstrup,³⁹ som bønder⁴⁰ ehre, giøre witterligtt meth thette vort opne breff, att wy ware schikett vdi Randers paa thend tißdag nest eff-

ther Sancte Gregorj dag⁴¹ anno [1469]⁴² for bischop och byemend om sag och trette, som Claus Stien,⁴³ vebner, paa then ene side och Erick Sørensen Miurd⁴⁴ och hans laugsmend ransneffninger⁴⁵ af Wonsilherrit⁴⁶ thenom emelom war for en møø, som Erick Sørensen havde beliggedt y for^{ne} Claus Stienns thieniste.

Tha effter tiltalle, giensuar och sagßens leigheth, breffue och beuißning, som for oß kom paa bode sider, sagde wij saa fore rette, att huilcken mand, ther locker eller beligger nogen mands eller quindis møe eller quinde, som laaeß och lucke och wold offuer theris godtz haffuer,⁴⁷ lidett eller mögitt, [och]⁴⁸ befindis ther meth, thet hand saa giortt haffuer, ehre the bode vj en mandzs brødt, tha er thet forredelße och thiuffuerij, men er manden eller suenden ey wdj thet brødt [hun er, thenn som thett giør],⁴⁹ tha er thet thyffuerije, huor saa scheer. Tha mælle wij then loug⁵⁰ nederfelldig och macteløß att werre, som for^{ne} [Erick Søffrensønn Myrt gaff for^{ne}] Claus Stienn, saa thet hand ey er och waar tyff eller⁵¹ forredere, for thet hand laae meth Marin Mortensdather, som thienner for^{ne} Clauß Stien.

Att thet saa gick och foer y alle maade, thj haffuer wij till windißbyrdt hengt wore jndsegler for thette breff. Datum ano, die et loco vt supra.

(1) *Bygdemænd*: indbyggere i et herred; bygdemændene skulle være hjemmehørende i det herred, hvis sandemænd havde fungeret i sagen; *bygdæ mæn* i JL II.7 svarer således til *hæræz mæn* i JL II.41, jf. Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.90, lidt afvigende Skautrup, Hardske Mål II.26. Institutionen biskop og bedste bygdemænd, der kun kendes i Jylland, var efter JL II.7 appelinstant for sandemandstov og senere også for ransnævninger; ved Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 § 4 udvidedes beføjelsen til også at påkende herredsnævns ed i fredsbrudsager, og i Thords art. § 21 er institutionen blevet appelinstant in omnibus causis, pro quibus aliquis conuincitur uel defenditur per placiti uericos, næffningos et denominatos. Christian II's landret 1521 § 19 forbød institutionens påkendelsesret, medmindre kongen selv el. hans repræsentant var til stede. Institutionens kompetence udvidedes imidlertid til at omfatte alle lovssager (edssager), og denne sædvane stadfæstedes af recesserne 1527 og 1533; biskop og bedste bygdemænd blev en appelinstant, for hvilken man kunne indanke de underordnede domstoles afgørelser, se Viborg landstings responsum 1475 (GdD I.17), rettertingsdom 28. januar 1479 (Rep. 2. rk. III.4459; Hübertz, Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus I.37f.) og biskop og bygdemænds dom 3. juli 1483 (Rep. 2. rk. III.5261). Ved reformationen erstattedes institutionen af en af landsdommeren opnævnt ret af de bedste bygdemænd, og ved reces 1558 § 27 indførtes institutionen i denne form i det sjællandske og skånske retsområde. Fra beg. af 14. årh. var biskop og bygdemænd i de sager, der forelagdes dem til påkendelse, stillet som enhver anden domstol, således at de kunne træffe enhver bestemmelse, der var nødvendig til fuld afgørelse af den foreliggende tvist. Afgørelserne kaldtes derfor i samtiden domme, se bl. a. rettertingsdom 10. juni 1485 (Rep. 2. rk. III.5693, ndf. nr. 32) og Rep. 2. rk. I.220 (1446), V. 8595 (1495), ligesom også ordene dømme og dommer anvendtes, se bl. a. Rep. 2. rk. II.5261

(1483), IV.6921 (1491), VII.12941 (1483–95). Dommene var endelige og kunne ikke appelleres, jf. Christian II's hdf. 22. juli 1513 § 49: thet som biscooper oc bygdemend fælde ellir rese, thet skall være loghens ende, som wor schreffne log siiger (GAA II.62; DKH.62). Se i øvrigt Matzen, Offentlig Ret I.42f., II.13f., 85, Skautrup, Hardiske Mål II.24ff. og Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.93ff. – (2) I nogle hss. dateres dommen tirsdag næst for S. Gregorii dag, i andre tirsdag efter den nævnte helgendag, et enkelt hs. har lørdag efter S. Gregorii dag og i nogle hss. (bl. a. GkS 1137,2° og Stockholm KB B 215) er året urigtigt angivet (hhv. 1560 og 1450). – (3) Landskabslovene indeholdt bestemmelser om straf for lejermål, se SkL 219, ASun 129, VsJL III.15 og JL II.18, hvorefter manden skulle bøde 6 mark, jf. 15.15, efter JL dog 9 mark, til kvindens slægt. 9 marks-bøden blev senere den alm. straf, se recesser 1537 § 9, 1539 § 3, 1547 § 42, 1558 § 60 og opretholdtes ved ægteskabsordinansen 19. juni 1582 (IV.1–4), der i øvrigt skærpede straffen i gentagelsestilfælde. I praksis synes man i en senere tid at have ladet forbrydelsens strafbarhed bero på, om pigen var blevet besvangret, jf. Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet.258 og ovf. 15.14. Dette blev fastslået som autentisk fortolkning af DL 6–13–3 ved reskr. 30. november 1759, jf. Stampe, Erklæringer II.735, Stig Iuul, Kodifikation.63. For middelalderens vedkommende kan det ikke dokumenteres, at besvangrelse var en betingelse for strafbarhed, jf. Stig Iuul i Kulturhist. Leks. X (1965).472. Ved fdg. 12. oktober 1617 bestemtes, at begge parter skulle stå åbenbare skrifte, hvis de ikke indgik ægteskab med hinanden, hvorhos manden skulle bøde 12 rdl. og kvinden 6 rdl. til herskabet, subsidiært efter deres formue el. med fængsel el. på kroppen. Reces 1643 2–5–4 opretholdt denne straf; DL 6–13–1 ændrede bødestrafpen til 24 lod sølv for manden og 12 lod sølv for kvinden. Formelt ophævedes straf for lejermål først ved straffelov 10. februar 1866 §§ 308–309. M. h. t. lejermål med anden mands trælkvinde bestemte SkL 224, jf. ASun 130, og VsJL YR 86, at manden skulle bøde 2 øre til herskabet; var det en betroet trælkvinde (*sætis ambut*), der hverken maler eller bager eller udfører andet lignende arbejde, var bøden dog 6 øre. Den lave straf, der skyldtes, at der var tale om en trælkvinde, har i det 15. årh. været følt utidssvarende. Den her gengivne dom påberåbtes hyppigt i senere retspraksis, se ndf. Viborg landstings domme 1556, 1557, 12. marts 1569, 4. juli 1579, 3. juli 1585 (GdD IV.61ff.), 13. september 1589, og reglen optoges (som § 18) i Frederik II's gårdsret 9. maj 1562, der kun gjaldt for kongens og adelens gårde, og som indskrænkede tyvsstraffen til det tilfælde, at begge parter tjente i samme gård. Gårdsrettens regel optoges i DL 6–13–12, der formelt først ophævedes ved straffeloven 10. februar 1866 § 308. Den i den her meddelte dom knæsatte regel gjaldt formentlig ikke kun tyende i adelens gårde, selv om Claus Knudsen Steen var af adel. – (4) Jens Iversen Lange, 1449–82 biskop i Århus. – (5) Se 15.8. – (6) Rigsråd Niels Christensen Munk til Kjølbjerg og Østrup. Den sidste gård var en bispegård, han havde i forlening af sin svoger, ovenn. biskop Jens Lange. – (7) Jens Madsen Munk til Visborg, Kollerup, Rugård og Havnå. – (8) Visborggård (Visborg s., Hindsted h.). – (9) Erik Eriksen Løvenbalk til Avnsbjerg. – (10) Avnsbjerg, se 2.6. – (11) Erik Hvas (d. 1483) til Ormstrup, søn af Laurids Hvas d. y. (d. 1430) og 2. hustru. – (12) Hovedgården Ormstrup (Sale s., Hovbjerg h.), der tilhørte slægten Hvas fra o. 1344 til 1514–15. – (13) Peder Hind el. Hvid til S. Børup, Ebbestrup og Højberggård. – (14) Sønder Børup (Låstrup s., Rinds h.). – (15) Anders Munk, også kaldet Mus, til Brusgård (Ølst s., Galten h.) og Sostrup; mgl. i forlægget, indføjjet efter andre hss. – (16) Anders Christensen Glob (Due) til Todbøl og Dyrby. – (17) tidl. hovedgård Dyrby i Gassum s., Nørhald h. – (18) Navnet mgl. i flere hss.; Da. Mag. har *Jes Michellsenn*. Måske foreligger en sammenblanding af *Jens Nielsen* (Munk) til Østrup og Restrup og Oluf Mortensen (Gyrstinge) til *Hastrup* (i Tyregod s., Nørvang h.). – (19) Johan Pors af Vrandrup og Tvede. – (20) Tvedegård i Tvede s., Nørhald h. – (21) Erik Pedersen Glob

(Due) til Fjellestrup. Da. Mag. har *Erik Grersenn*. – (22) Lave Kjeldsen Skalehals (Nyt da. Adelslex.264). – (23) Christen Persen af ukendt adelsslægt. Jf. Rep. 2. rk. II.2955, 4975 og vel også 7248, 7402. Da. Mag. har *Grersenn*. – (24) Stovby i Hald s., Nørhald h. Her har tidl. ligget en hovedgård. – (25) Formentlig broder til ovenn. Christen Persen af Stovby. Jf. Rep. 2. rk. II.7234. – (26) Anders Benderup til Hvidsten. – (27) Jep Poulsen Benderup til Dyrby, svoger til ovenn. Anders Christensen Glob (Due). – (28) Ved en fejltagelse nævnt to gange, se ovf. ved note 18. – (29) Jep Henriksen Kirt. – (30) Landsbyen Assens i Falslev s., Onsild h. Her lå tidligere en adelsgård. – (31) Landsbyen Jennum (Spentrup s., Nørhald h.). – (32) ♂: Joen(n). – (33) Stovby, se note 24. – (34) Bonden Laurids (Las) Bugge, sønnesøns sønnesøn af hr. Niels Bugge til Hald (d. 1359). Han var ikke af adel, da hans moder var ufri. – (35) Enslev s., Gerlev h. – (36) Landsbyen Udbyover i Udbyneder s., Gerlev h. – (37) Landsbyen Knejsted (Råby s., Gerlev h.). – (38) Landsbyen Vester Tørslev i s. af samme navn, Nørhald h. – (39) Muligt landsbyen Mejlstrup (Vonsild s., Gislum h.), men dog vist snarere fejlskrift for *Nielstrup* og da landsby enten i Rud s., Galten h., eller Vivild s., Sønderhald h., eller endelig det tidl. *Nielstrup* s. (nævnes endnu 1524), der antagelig er identisk med nuv. Vorup s., Galten h. Nogle hss. har formen *Nielstrup*, se Da. Mag. 1. rk. VI.55. – (40) Der nævnes i alt 12 bønder. Ifl. JL II.7, Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland § 4 og Thords art. § 22 udkrævedes kun, at appelinstanten bestod af biskoppen og 8 af de bedste og pålideligste mænd i bygden. I praksis tog man det ikke så nøje hverken med antallet af bygdemænd el. deres hjemmehørighed, jf. Skautrup, Hardiske Mål II.26, og af de fra middelalderen bevarede aktstykker fremgår, at man ofte lod væsentlig flere personer deltage i afgørelsen end foreskrevet, jf. Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.91, Kroman-Iuul III.152. Det forekom dog også, at færre end 8 deltog. Bygdemændene udnævntes opr. af biskoppen, og i den ældre tid udgjorde adelsmænd gerne flertallet. Måske har det for sammensætningen spillet en vis rolle, hvem sagens parter var. I en del tilfælde, hvor alle bygdemændene er adelige, er parterne det også, jf. TfR 1944.89 note 41, medens en blandet sammensætning forekommer, når adelsmand står over for bonde som i det foreliggende tilfælde. Om nogen konsekvent gennemførelse af dette princip er der dog ikke tale. I det foreliggende tilfælde bestod domstolen foruden af biskoppen af 4 ridere, 13 væbnere og 12 bønder. Tiltagelsen af 29 bygdemænd i stedet for de foreskrevne 8 kan måske tolkes derhen, at man (fra biskoppens side) var klar over, at man ville skabe nyt ret på dette område og derfor har ønsket en bredere tilslutning til afgørelsen. – (41) S. Gregorii dag er 12. marts. – (42) Hs. har fejlagtigt: 1560. Rettet efter andre hss. – (43) Claus Knudsen Steen. – (44) Efternavnet staves i andre hss. *Myrtt* (f. eks. NkS 836b,2° og GkS 1134,2°) el. *Myndt* (f. eks. Thott 1991,4°). Muligt en søn af den Severin (Søren) Myrt, der 27. august 1464 nævnes som tjenende i Mariager kloster (Rep. 2. rk. I.1774; K. Barner, Familien Rosenkrantz' Historie I, dipl.114). – (45) At ransnævningerne er *laugsmænd* bet., at de har aflagt en edelig kendelse. Den, der købte en ting, der tilhørte en anden, af dennes tyende, skulle svare tyvssag derfor, jf. SkL 152, ASun 96, EsjL III.35; en tilsvarende regel har sikkert været gældende i Jylland, se JL III.44, sidste punktum. På grundlag af denne regel er udviklet den i nærv. dom knæsatte regel, at det var tyveri at beligge en kvinde, der havde lås og lukke og magt over sin husbonds gods, jf. Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.186 note 39. Ransnævninger skulle sværge om tyveri, jf. JL II.39. – (46) Onsild h. – (47) En sådan tjenestepige (husholderske), der var betroet at bære husfruens nøgler til mad, klæder, penge el. andet, kaldtes i en lidt senere tid *nøglepige* (*nøglekvinde*), jf. Molbech, Glossarium II.36 og sv. *nyckelpiga* (SvAO XVIII.857, Söderwall, Suppl. I.558a), hvor ordet vist er indlånt fra dansk. – (48) Ordet mgl. i forlægget. – (49) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1134,2°. – (50) *then loug* er ransnævningernes edelige kendelse,

hvorefter Erik Sørensen Myrt ikke var tyv eller (og) forræder. – (51) Vist fejl for og, jf. Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.110 note 22 (hvor dommen ved trykfejl er dateret 1496).

23 Rettertinget 14. maj 1471 (København)

Rettertinget besvarer en forespørgsel fra rigens hofmester om, hvordan man skal forholde sig, når man vil erhverve låsebrev på ejendom, man er i besiddelse af.¹

Hs.: Rostgaard 121,4° XLI fol.2r (findes i yderligere 14 hss.).

Reg.: 4421 (datering: 12. november); *Rep.* 2. rk. II.2946.

Tryk: P. Wieselgren, *De la Gardieska Archivet II* (1832).35ff. (efter Lund UB *De la Gardieska Saml., Barnekow VI*); GdD I.10f. (efter Thott 1991,4° m. varr. efter Wieselgren).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge, *Rigens Ret og Dele*.108, 110 note 3; Stemann, *Retshistorie*. 478; Sylow, *Bevisteori*.29; Matzen, *Privatret* II.115; sa., *Retskilder*.288; W. Christensen, *Statsforvaltning*.163 note 4; A. D. la Cour, *Viborg Landsting* (i *Viborg Købstads Historie* (1940).134.

Overskrift: Copie aff enn domm, som saliige och høglofflige ihuff kommelße konning Christiernn thenndt fførste meth Danmarckis riigens raadt och andre gode mend haffuer dømppt och affsagdt, huorledis att laaße breffue bør att giøriis, och huadt gods mandt schall dielle thill laas, och er samme hoffuitt breff² meth riigens segell beßeglett, som staar alleniste threij kroner wdij,³ huilckitt breff ther lyder ordt frann ordt som her epher ffølger, och findis samme breff och domm hos erliig och welbyrdiig mandt Frans Banner⁴ thiill Kockedall.

Vi, Christiærnn, mett Guds naade Danmarkis, Suergiis, Norges, Wendiis och Gotthes konning, hertug wdij Slesuig, greffue y Holstenn,⁵ Stormarnn, Oldenburg och Delmenhorst, giør thet alle witterligt, att aar epher Guds byrdt Mcdlxx primo, thenn tiisdag nest ephthir sanctorum Nerej Achillej martirum dag,⁶ for oß och wor elskelige raadt och gode mendt paa wortt retther thing y Kiøbinghaffuenn y Graabrøder klosterstoffue, nerwerrendiis her Korffuittz Rønnoy,⁷ wor kierre høstrues elskelige hoffmester, her Knudt Thetßenn,⁸ her Lodttwiig Nielßen,⁹ her Dettleff Reuentlou,¹⁰ her Niels Tymeßenn,¹¹ riddere, Hindrick Mogenstrup,¹² wor landzsdommer y Siellandtt, Christoffer vann Haggenn,¹³ wor landzsdommer y Laalandtt, Albritt Nielßen¹⁴ och mannge flere gode menndt, der da neruerendes vor, war skickiit erliig och welbaarenn mandtt her Erick Ottheßen,¹⁵ vor elskelig hoffuemester, och spurde siig for, huorlunde mandt bør att dele dett godtzs thill laaße, der handt selff y synn haffuendzs werre haffuer.

Der om funde wii saa for retthe, att will manndt epher denne dag delle thet godtz thiil laase breff, som hannd y werre haffuer, daa skall hand ffare

tre samfelde thing tiill thet herritzs thing, som guodtzs y ligger¹⁶ y Julland, och biude seg der y retthe, om der haffuer nogenn y att siige, daa will handt giøre ther rett ffor. Kommer der ingenn gensuar emodt, thaa skall hand thage der beuisning paa och førre hende ffor riigens cantzeler och thage ther vortt første dombreff epther andiit, trydie och ffierde paa pergement meth hengendis jndsegle och epther huertt dombreff fforbyde¹⁷ sex vgger epther gammlle sedttuane¹⁸ och thage saa wortt almindelige steffnings breff¹⁹ offuer alt Danmarck paa sex vgger och ett aar huo ther haffuer nogiit y att siige och ther epther wort sex vppers steffnings breff.²⁰ Kommer der jngenn deß emellom och thager gienbreff²¹ eller och møder ffor oß paa for^{ne} rette steffnings dag, daa bør handtt att haffue der wortt laaße breff²² vppa vbehindritt och vstraffuitt,²³ som der vppaa deltt haffuer.

Datum anno, die et loco supradictiis teß[t]e domino Ioanne Oxe,²⁴ sedente locum iustiarj nostrj dilecti in sententia prænotata.

(1) Forfølgning med kongebreve til indførsel el. til lås havde udviklet sig af kongens bandret. Forfølgningen er omtalt i Abels lov 1251 § 13, men først ved Erik Glippings nyborgske fdg. 19. marts 1282 § 3 og hans hdf. 29. juli 1282 § 4 indordnedes påmindelsesbrevene som et regelmæssigt led i den alm. retsfølgning for at bane vej for eksekution. Noget senere udviklede der sig en lignende forfølgning med kongebreve til lås, hvis formål var at skaffe sagsøgeren ejendomsdom på fast ejendom. Da reglerne herom i det væsentlige havde udviklet sig gennem retsbrugen uden lovgivningsmagtens medvirken, er det forståeligt, at der herskede nogen usikkerhed, således at rigens hofmester 1471 måtte forespørge, hvorledes han skulle forholde sig. Fra det her gengivne responsum stammer vistnok den opskrift, der findes om låsebrevsforfølgning, og som er trykt i Dueholms Diplomatarium.37f. (= Da. Mag. 1. rk. I.60ff.). En fyldigere opskrift foreligger fra Frederik IIs tid (jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.132ff.). Christian IV kodificerede reglerne i fdg. 10. december 1621. – (2) Originalbrev. – (3) I rettertingsseglet fandtes gennem hele 15. årh. de tre danske leoparder, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.35. I de her omhandlede segl har leoparderne været kronede. De ældre typer på ad causas-segl kunne indeholde 1–9 kroner; her altså specielt: tre kroner. Jf. A. Thiset, Danske kongelige Sigiller (1917).x. – (4) Lensmanden Frants Banner (d. 1575) til Kokkedal og Rygård, hvis fader, rigsmarsk og rigsråd Erik Eriksen Banner var gift med en sønnedatter af den ndf. nævnte rigshofmester Erik Ottesen Rosenkrantz. – (5) Holsten blev først 1474 et hertugdømme. Cf. dog dom nr. 20 – (6) Helgendagen hedder: Nerei et Achillei (et Pancratii) martirum (12. maj). Thott 1991,4° har Sancti Martinsdag (11. november), jf. GdD I.10. – (7) Se 17.11. – (8) Rigsråd Knud Truidsen Has til Østofte; jf. samme skriveform i rettertingsdom 1471 i Rep. 2. rk. II.3004. – (9) Rigsråd Ludvig Nielsen Rosenkrantz (d. omkr. 1491) til Tange og Palsgård. – (10) Rigsråd Detlev (Tellef) Reventlow til Gram og Stensgård. – (11) Rigsråd Niels Timmesen Rosenkrantz (d. omkr. 1485) til Stensballægård. – (12) Se 21.4. – (13) Christoffer van Hafn til Øster Ulslev, 1471–75 landsdommer i Lolland. – (14) Albrecht Nielsen Grubendal til Årsmarke (nuv. Knuthenborg). – (15) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1503) til Bjørnsholm, Møgelkær og Skern, 1456–80 rigens hofmester. – (16) Herefter skal vist indføjes: *oc til 3 lands-*

thing, men til et landzthing. I en „Instruction att forfølge riigens ret med her vdi Danmarck thill jnndtførsell, rømming och loesse“ (Thott 1991,4° fol.230^r) hedder det, at den, der vil forfølge til lås „schall først farre thill herritzthing, som guodzitt udi liiger, och thett udesche thre sambfælde thinge och thage thett beschreffuett fierde thing och siiden fare thill landzthing, *it thing och ey miere wdi Judtland*, men wdi andre lande her wdi riigit thre thill landtzthing och thage ther och beschreffuett och giffue hannom louglig atuarbell thend hand thill thaller och sidenn fare thill riigens cantzeler“ osv. Sammesteds (fol.230^v) hedder det, at „alle riigens breffue brydis och leeßis thill herritzthing vdi Judtland for landtzens stuurhed, men wdi Fyen, Selland, Schaane och andre smaa landhe skulle the brydis och leeßis thill landzthing alienneste“. Jf. GdD I.10 note 5. – (17) oppebie, vente. – (18) Det ældste kendte låsebrev på ejendom er fra 1329 (på pant: fra 1316), jf. Matzen, Privatret II. 113. – (19) Stævning, hvorved alle og enhver, der mente at kunne gøre krav gældende, indkaldtes til at give møde. Almindelige stævningsbreve findes tidligst 1433, jf. Matzen, Privatret II.115. – (20) Kaldtes senere: 6 ugers overhørelses stævning (jf. Dueholms Diplomatarium.37, fdg. 10. december 1621 § 70), o: fornyet stævning af alle og enhver, der mente at have ret til godset, til inden 6 uger at møde med deres beviser, da låsebrev i modsat fald ville blive meddelt. – (21) Den, der mente at have ret til godset, kunne hos kansleren tage *genbrev*, hvorefter sagsøgeren måtte sagsøge ham til indsigelsernes prøvelse for rigens kansler med 6 ugers stævning. Hvis indsigelserne i genbrevet kendtes ugyldige, udstedtes et *nederfældingsbrev*, og den påbegyndte låsebrevsforfølgning fortsattes. – (22) Det af kansleren udstedte brev, hvorved ejendommen tilkendes sagsøgeren, forbydende alle og enhver efter den dag at hindre ham i besiddelsen og „sættendes den sag og det gods evindeligt tielse paa“ (fdg. 10. december 1621 § 71), i ældre låsebreve: *huic causæ perpetuum silentium imponentes*, hvorfor det også hed, at „lås er lovens ende“. – (23) uigendriveligt, uomstødeligt; *straffe* bet.: forkaste, underkende, nægte at anerkende (Kalk. IV.155a bet.1). – (24) Rigsråd Johan Oxø (d. omkr. 1490) til Tordsø, senere hofmester hos dronning Dorothea. Rigskansler var på denne tid (1468–72) Jep Jensen Sparre.

24

Viborg landsting 26. oktober 1471

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at den, der i 20 år eller mere har besiddet gods, skal have lovligt varsel,¹ hvis nogen vil vinde lavhævð² derpå eller vil lade gøre sandemandstov vedrørende godset.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 45 (findes i yderligere 22 hss.).

Reg.: 4420; Rep. 2. rk. II.2988; ÆdA I.385 (nr. 9).

Tryk: GdD I.11f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra NkS 844,2°); regest i Skautrup, Hardiske Mål I.27.

Litt.: J. E. Larsen.414; Sylow, Bevisteori.50f.; Chr. Kier.78 note 17, 94 note 15; Matzen, Privatret II.109; sa., Retskilder.20; A. D. de la Cour, Viborg Landsting (Viborg Købstads Historie I (1940).134); Troels Dahlerup i KhS 7. rk. IV.197 note 9.

Overskrift: Enn dom att huilcken riddermandtz mand, som haffuer godtz j sin rollig heffd j xx eller xxx aar, och nogen will giøre ther laugheffd paa eller sandmandtztouff, tha bør thend att haffue adwarssell, som godzitt i were haffuer.

Alle mendt, thette breff seer eller hørre leße, hillße wij, Nilß Saal,³ landtzttinghørter i Nør Jutlandt, Hartuig Juell,⁴ domprouist i Wiborig, Morten Furboe,⁵ cantor, Erick [Erickßenn,⁶ riider, Chrestenn Eskildsønn,⁷ Erick] Huaß,⁸ Laß Dann,⁹ webnere, Las fougidt och Nilß Olluffßen¹⁰ kierligen medt Gudt och kundgiøre meth thette wortt obne breff, att aar ephther Guds byrdt 1471, løffuerdagen nest ephther S. Seuerini dagh,¹¹ paa Wieborig lanndztting wor schickett hederlige mand her Peder Nillßen, som kaldis her Per Beg,¹² och spurde, huor nogen mandt hagde jordegodzs och eyendomb i nogle herrit i ßin rollig heffd¹³ j xx eller xxx aar eller miere, om nogen wille giøre laugheffd paa for^{ne} godzs eller kreffue der sandmend till, om hannom bør adwaarßell, som thet jordegodzs i werre haffuer eller ey.

Da sagde wij saa for rette: Huilcken mandt, som haffuer jordegodtzs i sin rollig heffdt och haffuer hafft i sin rolig heffdt i saa mange aar, som forskreffuitt¹⁴ staar, och will [nogen]¹⁵ mand giøre der laugheffd paa eller sandmendtz thoug, tha bør hannom adtwarßell, som thet jordegodtzs i were haffuer, eller thet thouff bør macteløß att were. Jthem spurde hand, om dj aff Woßborig¹⁶ haffuer jngen thidt werritt paa forskreffne landztting och giort adwarßell, att the wille giøre sandmendtzs thouff i Søndermarck i Faberre¹⁷ sogn i Skodborgh herridt. Tha sige wij saa j sandhed, att wij haffuer aldrih hørtt eller spurtt, att dj aff Woßborig haffuer nogen thidt weritt paa forskreffne landztting och giort adwarßell, att the wille giøre sandmendtzs thoug paa forskreffne marck.

Till windisbyrdt vt supra.

(1) Kravet om indstævning ved lavhævd udvikledes gennem retsbrugen og lovfæstedes ved fdg. 21. februar 1546 og recesserne 1547 § 14, 1551 § 16 og 1558 § 27. Undladelse af indstævning medførte efter nærv. dom lavhævdens ugyldighed, jf. således også rettertingsdom 23. september 1551 (GdD I.156ff.). – (2) Om lavhævd se 9.31. Det her gengivne responsum viser, at der kunne vindes lavhævd på en ejendom, som sagsøgeren ikke var og gennem lang tid ikke havde været i besiddelse af. Der tænkes muligt på de hyppige tilfælde, hvor f. eks. en panthaver besad ejendommen eller en del deraf, jf. Sylow, Bevisteorii. 50f., men herimod Kolderup-Rosenvinge i GdD I.11 note 1 og Matzen, Privatret II.108. – (3) Niels (Nis) Sale nævnes som herredsfoged i „Salling“ 1468 (W. Christensen, Statsforvaltning.188 note 4) og 1471–74 som landstingshører i Nørrejylland, 1477 som husfoged på Skern. – (4) Se 13.7. – (5) Se 16.6. – (6) Erik Eriksen Løvenbalk til Avnsbjerg. De indklammede navne mgl. i forlægget og er indføjjet efter andre hss. – (7) Se 16.9. – (8) Se 22.11. – (9) Laurids Dan (våben: 3 spillebrikker) til Nørholm, Alsbjærggård og Faddersbøl; nævnes 1462–66 som kongens lensmand i Han h. – (10) Niels (Nis) Olsson nævnes 1470–71 som medbesegler af Viborg landstings domme (Rep. 2. rk. II.2756, 2794, 3013), fungerede 23. april 1474 som landstingshører i Nis Sales forfald, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.191 note 23; K. Barner, Familien Rosenkrantz' Historie I, dipl. nr. 135. – (11) 23. oktober. – (12)

Formentlig den præst ved St. Hans kloster i Viborg, der nævnes i Viborg landstings dom 16. januar 1468 (ovf. nr. 19). St. Hans kloster havde gods i Fabjerg s., jf. Viborg landstings dom 21. oktober 1447 (ovf. nr. 9). Prior i St. Hans kloster i Viborg hed 1471 Peder Nielsen (Rep. 2. rk. II.2926, 3013). – (13) Besiddelse. – (14) *schreffuitt* er indføjet over linjen, vist med samme hånd. – (15) Forlægget har *ingen*; rettet efter øvrige hss. – (16) Hovedgården Nørre Vosborg (Ulfborg s. og h.), der da tilhørte Claus Podebusk (d. omkr. 1475). – (17) Fabjerg s., Skodborg h.

25 Rettertinget 8. marts 1474 (Vejle)

I besvarelse af en forespørgsel udtaler rettertinget, at den, der tilbyder at aflægge ed ved sit hjemting (herreds- eller birketing), ikke skal stævnes til lands- ting herfor, og at den, der er idømt bøder, skal udrede disse på det sted, hvor dommen er afsagt.¹

Hs.: Stockholm KB C 83 nr. 19 (findes i yderligere 6 hss.).

Reg.: 4491; Rep. 2. rk. II.4321.

Tryk: GdD I.13 (efter Thott 1991,4°).

Litt.: Matzen, Retskilder.20; Sylow, Bevisteori.29; A. Heise i Hist. Tidsskr. 4. rk. III.375; Troels Dahlerup i KhS 7. rk. IV.197 note 9.

Overskrift: En Danmarckis rigis raadtz dom at ingen skall kaldis fra sitt tilbørlige tingh, herritzting och bircketingh &c.

Wij, Jens,² med Gudz nade biscop i Aars, Erich Otteßen,³ Mogens Ibßen,⁴ Johan Rantzow,⁵ Loduig Nilßen,⁶ Nils Chrestensen,⁷ Holger Munck,⁸ Anders Jacobßen,⁹ ridere, Oluff Munck,¹⁰ Erick Christenßen,¹¹ Erick Jull,¹² Anders Chrestenßen¹³ och Peder Therckildtzen,¹⁴ webnere, kundgiør med thette wort obne breff, at aar efther Gudz byrd 147iiij, neste thißdag efther dominicam reminiscere,¹⁵ wor skickit welbyrdig mand her Nils Thynnißen¹⁶ aff Stensballe,¹⁷ ridere, for oß och flere godemend wdj sortebrøder closterstuffue¹⁸ i Weile paa retterthing och adspurde hand oß, om thend, som wille giøre loug¹⁹ och ret hiemme thill sit thilbørlige thing, som er herritzthing eller birckething, om thend bør at [besuæris]²⁰ med steffning thill landtzting. Item adspurde for^{ne} Nils Thijnnißen oß fremdiellis, om thend burde at thilbiude sit faldzmaall²¹ och [vdlegge det]²² thill thet thing, som hand worder fordielt paa eller och anden stedz.

Ther paa sagde wij saa for rette, at huo som wil giøre laug och ret for sig hiemme thill sit thilbørlig thing, som er herritz thing eller birckething, hannom bør ey at steffnis thill landtzthing. Jtem sagde wij och saa for rette, at huor en fordeliis,²³ ther bør hannom²⁴ at thilbyde och wdlegge sit faldzmaall.

Thill windisbyrd haffuer wij thröcht wore indsigle neden for thette breff.
Datum ut supra &c.

(1) Responsumet er i overensstemmelse med fdg. 1. september 1466 for Nørrejyland § 6, hvorefter ingen må stævnes til landsting, som vil rette for sig til sit herredsting (GAA V.68). – (2) Se 22.4 – (3) Se 23.15. – (4) Rigsråd Mogens Ebbesen Galt (d. 1481) til Tyrrestrup og Rubjerggård (jf. 11.4). De fleste hss. har *Moritz (Mogenns) Ollsen (Oelßenn)*, se Add 152,2° nr. 95, AM 317,2° fol.198, GkS 1139,2° nr. 54, Thott 1991,4° p. 63, jf. GdD I.13. – (5) Johan Rantzow til Hellerup, 1442 høvedsmand på Nyborg (DAA 1930 II.174). – (6) Se 23.9. – (7) Rigsråd Niels Christensen Munk (våben: en vinranke) (nævnes endnu 1475) til Kølby og Østrup. – (8) Holger Munk (våben: 3 roser), forlenet med Kærstrup. – (9) Anders Jacobsen (el. Jochimsen) Bjørn (d. 1490) til Voergård. – (10) Oluf Munk (våben: 3 roser) (nævnes endnu 1493) til Krogsgård og Kleitrup. – (11) Erik Christensen Fasti til Voldbjerg, nævnes 1460 og 1470 som høvedsmand på Silkeborg. – (12) Erik Pallesen Juel til Svenstrup. – (13) Anders Christensen Sandberg til Egum og Kvelstrup, sen. (1487) rigsråd, 1486–93 landsdommer i Nørrejyland. – (14) Peder Terkelsen Væbner til Føvling. – (15) Dominica reminiscere: 2den søndag i fasten (1474: 6. marts). – (16) Rigsråd Niels Timmesen Rosenkrantz (d. omkr. 1485) til Stensballegård. – (17) Hovedgården Stensballegård i Være s., Vore h. – (18) Sortebrødreklosteret i Vejle lå ved nuv. rådhusplads. – (19) aflægge ed som medesmænd. Landskabslovene indeholdt ingen bestemmelse om, hvor ed skulle aflægges. Den kunne aflægges i kirken, ved graven i tilfælde af manddrab eller på åstedet, men regelmæssigt foregik edsaflæggelsen til tinge, jf. reces 1537 § 6. – (20) Forlægget har *forsuaris*. Rettet efter Add 152,2°. – (21) Bøde(r). – (22) Forlægget har *wdlegget*. – (23) Add 152,2° har *deelis*. – (24) Add 152,2° har *handt och*.

26 Rettertinget 13. april 1475 (København)

En mand, der mistænktes for at have stjålet og bortsolgt 2 kreaturer, blev pågrebet i sin faders gård, men løsladt efter at der var stillet borgen. Senere blev han på ny pågrebet i andenmands gård og derefter af Sømme herredsting for tyveri dømt til at hænges, efter at et nævn på 18 mand på grundlag af en skrivelse fra borgmester og råd i Slagelse havde udtalt, at den pågældende måtte være skyldig i det påsigtede forhold. Skønt landstinget, hvortil den sigtede havde budt sig i rette, havde lyst fred over ham, således at han ikke måtte henrettes, før sagen havde været prøvet af landstinget, blev dommen dog eksekveret. Rettertinget dømte, at herredsfogden, der havde afsagt dommen, skulle foranledige, at den henrettedes lig blev begravet i indviet jord; han skulle derhos faste, skrifte og på landstinget tilbyde mandebod efter loven. De, der havde været med til at dømme, skulle ligeledes skrifte og faste og bøde 3 marks bøder. De 18 mænd, der havde afsagt kendelse om brevet, skulle skrifte, faste og bøde efter loven, men ikke lide noget ærestab. For ulovligt at

pågribe den sigtede og dennes broder i faderens gård skulle hovedmanden bøde 40 marks bøder og de medvirkende 3 marks bøder; samme straf idømtes hovedmanden og de medvirkende ved den anden ulovlige pågribelse. Da de indstævnte havde gjort gældende, at den pågrebne havde gjort sig skyldig i husfredskrænkelse, da han sidste gang blev pågrebet, bestemte rettertinget, at et landenævn¹ skulle påkende dette spørgsmål. Svor nævnet, at den henrettede var skyldig i husfredskrænkelse, skulle hans frænder og venner bøde efter loven, i modsat fald skulle hovedmanden bøde 40 marks bøder og de medvirkende 3 marks bøder. Hvad der uretmæssigt var taget fra de pågrebne skulle tilbagegives. Spørgsmålet om, hvilken straf de skyldige skulle ifalde, fordi de trods landstingets forbud havde eksekveret dødsdommen, skulle senere afgøres af kongen og medlemmer af rigsrådet.

Hs.: NkS 1346bc,4° nr. 4 (findes yderligere – i udtog – i 1 hs.).

Rep.: 2. rk. II.3603.

Tryk: Rep. anf. st. (efter LDipl.).

Litt.: Dahlerup, Sysselprovsti.354 note 78.

Overskrift: Dom imell, Peder Bille af Suanholm og Johan Fickesen, embedsmd. paa Harridsborg, anl. Matthis Lercke paa Thudenæs, som beskylt for tyverie.

Wii, Christiernn, med G[ud]s naade Danmarckes, Suerrigs, Norges p. p. giøre dett witterligt alle, att aar ephther Guds biurd Mcdlxx quinto, sanctorum Tiburtii et Valeriani afften,² for os, woeris elschelige raad och goede mend paa wort retterting i Kiøbenhaffnn i Graabrødre closter wdii dennd lille stue for wor elschelige och kiere søn Hanns, med Guds naade till Danmarckes rige wdualt, neruerendes os elschelige och werdige fader, biscop Oluff Mortenßen³ aff Roschilde, doctor Christoffer,⁴ proust i Roschilde, Odde Hannßenn,⁵ cantor i sammesteds, Henrich Meyenstrop,⁶ wor kiere sønnß i den tid hoffmester aff sønderlig befallingh, her Werner Parzberger,⁷ ridder, her Claus Henrichsen,⁸ forskreffne werdige faders canceller, Erich Bille⁹ aff Sande, Marquor Tegenhuse,¹⁰ forstander i Vor Frue closter¹¹ i Roschilde, Hanns Keldsenn,¹² forstander i Clare closter¹³ i samme sted, och mange flere goede mend, der da neruerendes vor, wore schickete welbiurdige mannd Peder Bille¹⁴ aff Suanholmb,¹⁵ Peder och Niels Lercke aff Windinge,¹⁶ her Oluff Haluegge,¹⁷ Peder Jensenn,¹⁸ hans broder, paa dennd ehne side, her Johan Fichesønn,¹⁹ wor kiere hußfrues embidzmannd paa Harridsborg,²⁰ och Jep Bremps, herridzfoget i Seme²¹ herrit, och Oluff Jepsenn,²² som den tid byfoget vor i Roschilde, paa den anden side om trette och deele, som de sammen haffde i saa maade.

For^{ne} Peder Bille haardelig kierde och berette, att enn hanns tienner, som heed Mattis Lercke, boende paa Thudsenæs,²³ foer til Windinge til rette erinde til sin fader, och der wor hindrett och paataget och maatte sette borgen til indkomb²⁴ till Oluff Jepßenns hus, byefoget i Roschilde, och der hand der indkom wort slagen der och hans forloffwer och ilde medfaren och nøddes fremdeelis till att sette borgenn, att hannd schulle komme paa Roschilde byeting, naar her Johan Fichesenn komme i landet och schulle tilsiges otte dage tillforn eller xl løde²⁵ marck i steden och sagde, att hans forlofffuer vor ey tilsagt før om fredagenn, och om oenßdag der nest epther hand vor indeschitt²⁶ och kom om oenßdag afften til Windinge till hans faders och gich till hanns nerfrender²⁷ och wiste ej andett, end hand haffde søgt sine venner. Der wor hand tredie tid grebenn, slagenn, huggenn och schudenn²⁸ och sett i jernn²⁹ och fengßel och fremmdeelies weldelig woldført³⁰ till Harridsborg och der sett i stock³¹ och jernn, som Peder Bille sagde. Och anden mandagenn nest effter førtt til Sømme herridzting och der dømbt till enn werlig død att henges mod loug och rett, lou wforvunden och wden all stolenne koste, fersche gierninger eller nogen kendelße, och wor fredliuset offfuer hannom till landzting.

Och forschreffne her Oluff Haluegge och Peder Jenßenn kerde, at deris tiennere Oluf Lercke wor och grebenn i hans faders gaard loug wforvunden, moed loug och rett, till jndkomme i Oluff Jepßens hus i Roschilde och der maatte paa det nye sette borgenn; och de, der borgede for hannom, wore slagne och ilde medfarnе; derfor schyllede de Oluff Jepßenn, som da byfoegett wor i Roschilde, och for^{ne} Jep Brems med deris medfølger.

Derimod suarede Oluff Jepßønn och sagde, att Oluff Oelßenn aff Windinge, Jenns Anderßenn och Jep Kannestøber³² aff Roschilde komme till hannom och kerde, att for^{ne} Mattis Lercke och Olle Lerche haffde stolled deris øxene och solldtt dennom i Slauelße, bade hannom och begierede, att hand wille fahre med dennom til Windinge och hindre³³ dennom paa rette,³⁴ som hannd och giorde och fich borgen for dennom til indkom i hanns hus i Roschilde, och de fich borgen aff dennom paa det nye for samme sag; och sagde, att naar her Johan³⁵ kom i lande,³⁶ da schulle de føres til Roschilde byting och schulle tilsiges fiire dage tilforn, som hand sagde, och schiød paa, att de wor hans hiemel³⁷ till dennd gierning, huilchet hannd beuiste for os med jtt thingsvidne aff Roschilde byethingh, att de haffde veret til tinge och kent, att det wor deris gierning och stoede hannom till³⁸ wden schade att holde. Jtem suarede for^{ne} her Johan Fickeßen och sagde, att hannd wor iche i landett den tid, den sag begiøntes, och ey wiste aff sagenn; och denn tid saguolderne komme

med deris schademand, som de sagde, da lede³⁹ hand dennom wort jernn och viste dem frembdelis till tinge; och bad och befaledede Jep Bremps att hielpe denem det lou och ret wor i denne sag. Item suarede Jep Kannestøber paa sine vegne och sinne medfølgeris, som sagvolder ware, att denn tid Mattis Lercke och Olle Lercke sette borgenn ind at komme paa Roschilde byeting den samme daug, de wor paaeschett att komme ind, da gich Mattis Lerche i deris gaard om afftenen och gjorde dennom hußfred,⁴⁰ gaargang⁴¹ och volde; och der hindrede de hannom paa rette och førde hannom frembdeelis til Harridsborg och beddes⁴² vort jernn; och andenn manndagenn derepther førde hannom til Sømme herridzting och begerte der offuer Mattis Lercke det log och rett wor. Item suaret Jep Bremps och sagde, att for^{ne} Olle Oelßenn, Jes Anderßen och Jep Kannestøber komme med Mattis Lercke till Sømme herridsting bagbundenn och bedet rett⁴³ offuer deris schademand; och haffde med dennom itt obett beseglett breff, wdgiffuet aff Slauelse raadhuß, som Giriche Hansenn,⁴⁴ borgemester i Slauelse, Torbern Pedersßenn⁴⁵ och Jens Kogge⁴⁶ haffde beseglit, lydendes, at Jep Kannestøber i Roschilde wor der paa raadhußet och spurde sig for, om nogen haffde hørtt, att enn mand, der kalder sig Mattis Lerche, solde der toe øksen: den ene wor bleegelig rød och draget⁴⁷ och haffde huide hornn, dend andenn wor blodelig rød, schioldet⁴⁸ och hielmet.⁴⁹ Da gich der en mand frem, Jes Henningsen, borger i Slagelsse, witnede och sagde, att der komb enn mannd hiemb til hanns och laandte der hus en fredag ad afftenn och haffde toe øxsene saa løde⁵⁰ som før er sagtt, och kalder sig Mattis Lercke; och solde dennom paa torffuit for klede, saltt och peninge, med flere ord, som ded breff derom ydermeere indholder. Och ephther det breffs lydelse sagde Jep Bremps, hannd opkraffuede xviii dannemend, som schulle gransche och sige paa det breff, huilche 18 dannemennd vdtginge och kallede Jep Bremps till dennom i beraad. Och de 18 mend indkomme igienn och sagde ephther det breffs lydelse, som giffuet wor paa Slagelße raadhus om Mattis Lercke, da wiste de ey rettere, end Mattis Lercke wor deris schademand. Da suarede her Johann Fickeßenn: I dannemend, beraader eder well, thi her kommer allt andet ephther, och spurde saguolderen, om de wille rette manden. Da suarede de ia och begierede loug och rett; och bad her Johan Fickesßenn Jep Bremps hielpe dennom det rett wor, thi hannd ey wiste, huor sagenn wor forløben; och wor beuißet for os met itt stocke widne⁵¹ aff Sømme herridsting, att sagen wor saa tilgangen til for^{ne} ting, som før er rørt, och derepther opkræffuede Jep Brems de, hannom schulle dømme, och hannd dømmede att henge, som før er rørtt. Med mange flere ord och tale, som dennom paa baade sider

imellomb forløben er.

Der om wor saa for rette paasagt: Epther tiltal och giensuar och den beuising, som da for os i rette wor, da bør fogedenn,⁵² som dommer vor, att komme mandenn i vigd iord, thage skreffft,⁵³ faste⁵⁴ och biude boedt til landzting och bøde mandenn igienn effter lougen; och de, der gaffue dom offuer hannom, tage schriffft, faste och bøde 3 marck;⁵⁵ och det bør fogedenn att tage dennom nødløst⁵⁶ wden fasten. Item de xviii mend, som sagde paa det breff, dennom bør alle att tage schriffft, faste och bøde och biude weder werff⁵⁷ till landzting och bøde epther lougenn och wforkrengte⁵⁸ till deris ere i alle maade derfor.

Item om det griff,⁵⁹ Mattis Lercke och Oluff Lerche wore hindrede i deres faders gaard til indkomme i Oluff Jepbens hus, da bør høffuidzmanden⁶⁰ dend grep eller hans hiemmell i den sag att bøde huer dere bonden xl marck och os xl; och huer dennom i floch och følge⁶¹ wor med bøde bondenn 3 marck och os 3 marck.⁶² Item om det andet greph i Olle Jepbens stue, der bøde høffuidzmanden i den sag eller huo hanns hiemmel wor huer dennom xl bondenn och os xl; och huer dennom i floch och følge wor bøde bonden 3 marck och os 3 marck.

Item som saguolderne kerde, att Mattis Lercke gjorde dennom hußfred, gaardgang och wolde, dend tid hand sidst grebenn wor i Windinge, derom schall nu paa oenßdaug otte dage nestkommendes schriffuess⁶³ enn wuildigt landeneffn paa landzting, som schal grandsche, om hand gjorde hußfred, gaardgang och velde. Suer neffnen, at hand gjorde hußfred, gaardgang och velde, da were saguolderne aarsage⁶⁴ for det greff, och Mattis Lerckes frender och venner att bøde hans bøder epther lougen. Suer och neffnen, att hand ey gjorde hußfred, gaardgang och velde, da bøde høffuidzmanden, hannem greb, xl marck bonden och os xl marck, och huer dennom i floch och følge vor bøde bonden 3 marck och os 3 marck; och huis⁶⁵ de haffue fra dennom taget, giffue dennom deris igienn. Item om denne articell,⁶⁶ att for^{te} Mattis Lercke wor til landztinget och bød sig i alle rette och bød loug och vern⁶⁷ for sig och liust vor fred offuer hannom och forbød aff landztinget att rette hannom, før sagen wor ther ført i rette, den sag sette vi ind for os sielff och fleere vorre raad och goede mend, huor vi wille det haffue och bør att werre i den artichell. Item baade om greb, løpte⁶⁸ och alle andre sager och alt det, der rørrer oppa⁶⁹ fra det første er wrettelig giortt, schal altsammen forbødes⁷⁰ epther lougen inden 6 wger och dermed bliffue en afftalenn sag⁷¹ til euig tid paa diße pungte i alle maade som forskreffuet stander.

In cuius rei testimonium nostrum ad causas presentibus est appensum, teste Efferardo Grubbe⁷² de Trogewelde,⁷³ iustitiario nostro dilecto, in fidem et testimonium præmissorum. Datum anno, die et loco quibus supra.

(1) Ved et *landenævvn* forstodes egl. blot et nævvn, udpeget af landsdommeren blandt landsdelens beboere, vel oftest blandt dem, der var til stede på det pågældende ting. Sådanne nævvn omtales ikke i de sjællandske landskabslove, men er indført gennem retsbrugen, vist nærmest efter forbillede af de nævvn, der efter de sjællandske love svor i forskellige civile sager. Det ældste kendte eksempel på et landenævvn er formentlig fra 1327 (Diplomatarium Suecanum IV.22f.), hvor nævnet betegnes som *denominatio terre, qui dicitur lande nævvn*. Se Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.118ff. – (2) Tiburtius, Valerianus et Maximus mart.: 14. april. – (3) Se 15.4. – (4) Se 17.22. – (5) Odde Hansen, præst 1458, var i 5 år (formentlig 1459–61 og 1465–67) biskoppens official, kannik i Roskilde 1450, 1473 kantor ssts., 1486 domprovst, jf. Dahlerup, Studier.93. – (6) Se 21.4. – (7) Se 15.9. – (8) Claus Henriksen, Roskildebispens kansler; nævnes også 27. oktober 1478 (Rep. 2. rk. II.4303) og 12. (18.?) juli 1480 (ib. III.4649). – (9) Erik Jepsen Bille til Bjærgbygård; han skrev sig 1464–83 til Sande (landsby i Tikøb s., Lyng-Kronborg h.). – (10) Marquard Tinhus til Tvedsgård; nævnes 1472–90 som forstander i Vor Frue kloster i Roskilde. – (11) Nonnekloster, der lå i Roskilde bys sydlige udkant (nuv. Vor Frue s.). – (12) Hans Keldssøn, 1470–73 lands-tingsskriver i Sjælland, 1473–96 forstander for Roskilde Claræ kloster, sad i landsdommers sted 10. december 1477 (Rep. 2. rk. II.4122), 1486–94 rigskansler. Førte opr. ikke-adeligt segl, fra 1478 adeligt segl, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.161. – (13) Nonnekloster af franciskanerordenen, lå vest for Strandalleen i Roskilde. – (14) Peder Torbernsen Bille (d. 1508) til Svanholm. – (15) Hovedgård i Krogstrup s., Horns h. – (16) Landsbyen Vindinge (nu Fuirendal), i Fuirendal s., Ø. Flakkebjerg h. – (17) Oluf Jensen Halvegge (Væbner), kannik i Roskilde 1456, sognepræst i Næsby og Tyvelse. – (18) Peder Jensen (Væbner) kaldet Halvegge til Vallekilde og Vindinge (nuv. Fuirendal), ældre broder til forrige. – (19) Johan Fikkese til Broholm, 1468–77 lensmand på Haraldsborg (Harridsborg). – (20) Haraldsborg el. Harridsborg ved Roskilde, der hørte under kronen, og som fra 1473 indehavedes af dronning Dorothea. – (21) Sømme h. – (22) Oluf Jepsen nævnes 1458–75 som byfoged i Roskilde, 1478–92 som borgmester ssts. – (23) Tusenæs, halvø mellem Lammefjord og Holbæk fjord (Tuse s.). – (24) komme, møde. – (25) fuldvægtige, med den rette mængde ædelt metal. 1 lødemark = 45 lybskskilling, jf. Osterssøn Veylle.533: Lødemarck var et slags Mynt udi gammel Tid, galt $\frac{15}{16}$ deel aff en Richsdal, er nu fem marck 10 skilling. – (26) indæsket, indkrævet. – (27) nære slægtninge, jf. JL I.33. – (28) stødt, skubbet, skudt. – (29) Fængsel. I en senere tid (under Frederik II og navnlig under Christian IV) bet. for strafarbejde, der udførtes af lænkede fanger („slaver“) på Bremerholm el. en fæstning, først af løsgængere, jf. kgl. åb. br. 2. oktober 1566 og fdg. 24. februar 1636, idet formålet primært var at skaffe arbejdskraft, senere idømt som arbitrær straf for forskellige forbrydelser og under Christian IV hyppigt som forvælingsstraf ved benådning for livsstraf, jf. Fr. Stuckenberg i Hist. Tidsskr. III.666ff. og DL 3–16–7, 5–10–33 og 6–7–18. Udtrykket *jern* i bet. fængsel findes også i betegnelsen *byens jern*, se f. eks. Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 59, rettertingsdom 16. august 1569 (GdD III.97), jf. i øvrigt Kalk. I.307b; *stock og jern* (om fængsel hos herremand) nævnes bl. a. i Sjællands landstings dom 14. december 1468 (ovf. nr. 21), *wort jern* (om lensmandens fængsel) i nærv. dom. Udtrykket konkurrerede dengang med betegnelser som f. eks. *foghedens gømme* (Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (o. 1422) § 50, Christoffer af Bayerns alm. stadsret § 101, kong

Hans' alm. stadsret § 117), *bysens gømme* (Malmøs privilegier (15. årh.) § 12), *byens hekta* (Malmøs privilegier 5. maj 1415 § 13, Landskronas privilegier 1435 § 12, Fællesprivilegier for de skånske købstæder 17. juni 1415 § 15), *byens hecte och gømme* (Ribe Rådstuebog 1527-76 og 1580-99 (1974).100). – (30) ført bort med magt. – (31) Se 21.80. – (32) Kandestøber i Roskilde Jep Nielsen. – (33) fængsle, anholde (Kalk. II.235b). – (34) indtil der fældes dom (Kalk. III.585b). – (35) Johan Fikkesen, se note 19. – (36) Landsdelen. – (37) *schiod paa ... hiemel*: påberåbte sig, at de var hans hjemmel, ☉: at de skulle indestå ham for følgerne af, at han efterkom deres begæring. – (38) *stoede till*: indestod for, svarede til (Kalk. V.103b). – (39) lånte, tilstedte brugen af. – (40) Brud på freden i et hus. – (41) d. s. s. gårdfred: brud på freden i en gård. – (42) præteritum passiv af *bede*: bad sig, udbad sig; her: gjorde krav på, nedlagde påstand om. – (43) Dom. – (44) Gerike Hansen nævnes 1467-82 som borgmester i Slagelse. – (45) Torben Pedersen nævnes 1478-85 som borgmester i Slagelse. – (46) Jens (Jes) Kogge nævnes 1469 som byfoged i Slagelse. – (47) om dyr: med en hvid streg langs ryggen. – (48) om dyr (især køer): som har store (især grå eller røde) pletter på hvid grund; broget med store pletter. – (49) om dyr: med hvidt hoved. – (50) *saa løde*: således farvede. – (51) Et *stokkevidne* er et vidnesbyrd, udstedt af tingmænd om, hvad der er passeret på tinge (eller notorisk i retskredsen). Navnet skyldes, at vidnesbyrddet afgaves af de mænd, der sad på de 4 tingstokke (bænke). – (52) Herredsfogden Jep Brems. – (53) Skrifte; jf. hertil Dahlerup, Sysselprovsti.354 note 78. – (54) Jf. EsjL III.46 om faste som straf for den, der har været i færd og følge ved manddrab. Jf. rettertingsdom 31. december 1417 (ovf. nr. 3). – (55) EsjL III.46. – (56) skadesløst (Kalk. III. 267a), jf. mnt. *nótlós*: keine Noth leidend, d. h. (von Gerichtswegen) unbeklagt bleibend (MndWb III.201). – (57) *weder werff*: jf. *wiPær wærn* i SkL 76, 78, 80 og 82: have bevisretten. – (58) ukrænket, uskadt. – (59) Pågribelse. – (60) Hovedmanden; jf. EsjL II.16: *houæz man* (varr.: *høwetz man*, *howit man*). – (61) dvs. de medvirkende var nærværende, da forbrydelsen blev begået. Landskabslovene kendte tre former for medvirken: færd og følge, råd (☉: psykisk medvirken til forbrydelsen), der undertiden var strafbar, jf. f. eks. EsjL II.31: *vm man rathær annær til døz*, og sår, når den medvirkende ved manddrab tilføjede den dræbte sår. I det første tilfælde ifaldt den medvirkende i reglen en bøde på 3 mark til den forurettede og 3 mark til kongen, i de to sidste tilfælde var bøderne 9 mark til den forurettede og 3 mark til kongen. – (62) jf. VsJL A&O III.4, EsjL II.16; om at den sidste bestemmelse ikke nævner bøden til kongen, se Kroman-Iuul III.99f. – (63) vel: udskrives (Kalk. III.816b bet.4). Ved kongebrev 18. december 1475 (Rep. 2. rk. II.3752) pålagdes det 10 navngivne *neffninge men*, der formentlig var udpeget af landstinget, inden 15 dage at granske, om Mats Lercke gjorde Jens Andersen i Vinding husfred, gårdgang og vælde. Undersøgelsens resultat kendes ikke. – (64) sagesløse, uskyldige, uden ansvar (Kalk. III.390b). – (65) hvad. – (66) punkt, sag. – (67) *bød loug och vern*: tilbød edeligt vidnebevis for retten (særligt partsed med mededsmænd); *vern* bet. retsforvar, fralæggelse, indsigelse (Kalk. IV.918a bet.4), jf. verb. *værne*: forsvare, rense sig. – (68) GkS 3170.4° har *lyffte*. – (69) *rørrer oppa*: angår, vedrører (Kalk. III.655a-b, OdS XVIII.240 bet. 15.2). – (70) bødes, erstattes. – (71) afgjort sag, så der ikke kan rejses yderligere krav (Kalk. I.37a). – (72) Rigsråd Evert Grubbe, 1473-86 rigens kansler. Jf. 21.21. – (73) Tryggevælde, der var et kronen, hvormed Evert Grubbe var forlenet 1470-86.

27 Rettertinget 29. september 1475 (København)

I en twist om sjællandsk gods statuerer rettertinget, at den, der i 3 år upåtalte og lovligt har besiddet en ejendom, må værge den med lavhævd, men har han i 40 år upåtalte besiddet ejendommen, beholder han den, selv om en anden har ældre skøde derpå.¹

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 233 (findes i yderligere 6 hss.).

Rep.: 2. rk. II.3703.

Tryk: Rep. anf. st. (efter AM XXXVIII 6); udtog i Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie.222 note f og i rettertingsdom 9. april 1544, trykt i Krag og Stephanus III.374 og KRD II.338.

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD I.182 note 1; sa., Retshistorie.222; Stemann, Retshistorie.480 note 3; Axel Petersen i TfR 1892.351 note 2; Matzen, Privatret II.96.

Overskrift: Christierni Imi dom at hves gaarde och eydom mand hafver y haand och hefd vdi xl aar skall mand beholde angerløß, enddog en anden kand hafve gammel skiøde der paa.

Wy, Christiernn, medt Guds naade Danmarkis, Sveriges, Norghis, Venndis och Gottis konningh, hertug y Sleswiig, Holstenn, Stormarn och Dytmersken, grefve y Oldenborg och Delmenhorst, gjør thet witterligt alle, att aar ephther Guds byrdt Mcdlxxv, Sancti Michaelis dag,² for oß, wort elskelig raadt och gode mend paa wort rettere ting i Kiøfvenhafn y Graabrødre klosterstwe, neruerendis oß elskelige fader, biscop Jeip³ y Burglum, her Erick Otzen,⁴ wor elskelige hofmestere, her Claus Rønnow,⁵ wor marsch, her Moghenns Ebessen,⁶ her Strange Nielsen,⁷ her Lodwiig Nielsen,⁸ her Johann Oxe,⁹ her Verner Parsberg,¹⁰ her Erick Aagesen,¹¹ her Hans Walckendrup,¹² riddere, Hendrich Menstrup,¹³ waar landtzdommere y Sielland, Peder Nielsenn¹⁴ paa Linnholm, Peder Bilde,¹⁵ Claus Bruske,¹⁶ Vincentius¹⁷ och mange fleere gode mend then dag nerverrendis ware, wor skickidt welbyrdige mand Jørgen Rudt¹⁸ paa Solt paa den ene och Erick Jensen¹⁹ y Windinge²⁰ paa den anden siide om trette och deele, som the sammen hafde om Gerderupsgaard,²¹ liggendis y Hackebiergs herridt.²²

Tha y rette lagde Jørgen Rud itt pergementz bref, som Elne, her Niels Hans dotter, Niels Knubs²³ epterleferske, hafde vdgifvidt och skiødt her Jørgen Rud, riddere, paa Skioldeness²⁴ Gerdrup gaard och Gierdrup fang²⁵ met flere benefnde godtz, huilcke hunn thilbant sig och sine arfvinge hannum och hans arfvinge at frii oc hiemle etc.

Tha suared forskreffne Erick Jensen saa thill, at forskreffne Gerdrup gaard meth sin tillegelse, som forskreffne Jørgen Rudt paataler, hafver werit

wildet²⁶ och wkiert y hans och hans foreldris [werie] y sexten aar och fyrrethiufve, huilckitt hand for os bevisde skelligen och bød loug for laugehefd.²⁷

Tha sette forskreffne Jørgen Rud y rette for os, om thett motte gange loug imod obne bref. Ther om gafve de dem vdi rette for os paa baade sider.

Tha funde wij saa for rette, at hafver mand godtz vdi try aar y hefd, wildit och wkiert, och kand bewiisedt,²⁸ at hand er den louligen adkommen, tha maa hand werget met laugehefd. Meden hafver hand thet haft y førretyfve, wildit och wkieret, tha hafver hand der rolig hefd paa och bør at nyde det lougløst,²⁹ och den, som hafver brefvit vdgifvidt eller hans arfvinge bør at staa hannom then til rette for efter hans brefs lydelse, som paakierer. Thi tildømme wij nu forskreffne Erick Jensen och hans arfvinge forskreffne Gerderup gaard met sin tilligelse at hafve, nyde, bruge och beholde y rolig hefd, lougløst for forskreffne Jørgen Rudz tiltale eller hans arfuingis thill ewig thid, och forskreffne Jørgen [Rudt] at tale forskreffne Elne Niels datters arfvinge thill epter lougen och hindis brefs lydelse for huad skade eller brøst, hand der vdi hafver.

Datum anno, die et loco supra dictum, nostro sub sigillo, teste Efrardo Grubbe,³⁰ iusticiario nostro dilecto.

(1) Jf. rettertingsdomme 15. juni 1458 (ovf. nr. 11), 12. august 1480 og 26. oktober 1480 (ndf. nr. 28 og 29). Dommen er påberåbt i rettertingsdom 9. april 1544 (KRD II.338). I det foreliggende tilfælde synes reglen i JL I.44 om 40 års hævd anvendt uden for det jyske retsområde. – (2) 29. september. – (3) Jeppe (Jeip) Friis, 1453–81 biskop i Børglum. – (4) Se 23.15. – (5) Rigsråd Claus Rønnow (d. 1486) til Hvidkilde, 1449–81 marsk. – (6) Se 11.4. – (7) Rigsråd Strange Nielsen Strangesen til Nørholm, senere (1480–81) hofmester hos tronfølgeren prins Hans og (1482–83 og 1487) hos kong Hans. – (8) Se 23.9. – (9) Rigsråd Johan Oxe (d. omkr. 1490) til Tordsø; 1475 hofmester hos dronning Dorothea. – (10) Rigsråd Verner Parsberg (d. 1484), lensmand på Holbæk slot fra 1456, 1473 vikarierende landsdommer i Sjælland. – (11) Rigsråd Erik Aagesen Thott (d. omkr. 1494) til Bavelse. – (12) Hans Walkendorf, senere (1494) rigsråd. – (13) Se 21.4. – (14) Rigsråd Peder Nielsen Thott til Alnarp og Løjtved, lensmand på Lindholm (Bara h. i Skåne), 1476–83 landsdommer i Skåne. – (15) Se 26.14. – (16) Claus Gertsen Bryske til Margård og Løgismose, senere (1476) rigsråd. – (17) Vincents Iversen Dyre til Tirsbæk. – (18) Jørgen Rud til Vedby, 1475–86 forlenet med Saltø (*Solt*), der da tilhørte Roskilde bispestol: senere (1502) rigsråd. – (19) Se 21.33. – (20) Se 21.34. – (21) Hovedgården Gerdrup i Eggeslevmagle s., V. Flakkebjerg h. – (22) (Vester) Flakkebjerg. – (23) GkS 1139,2° *Niels Kaasis*; Add 152,2° *Luppis*; NkS 836b,2°, Uldall 257,4° og RA Hss V B 19 *Knobs*; AM XXXVIII 6 *Kubs*, jf. DgP II.627. Har ikke kunnet identificeres. – (24) Hovedgården Skjoldenæsholm, der fra 1429 tilhørte kronen og 1445 var givet dronning Dorothea som morgengave. – (25) Tilliggende. – (26) u-ilet, o: upåklaget, upåtalte. – (27) tilbød partsed med mededsmænd om lavhævd. – (28) bevise det – (29) Uden ed. Udtrykket betegner modsætningen til lavhævd, der kun gav besidderen ret til ved partsed med mededsmænd at føre bevis for lovlig adkomst, jf. JL I.44. – (30) Se 26.72.

28 Viborg landsting 12. august 1480

Statueret, at den, der har vundet lavhævd på en ejendom, før sandemænd gør markeskel, beholder denne ejendom. Har nogen tilegnet sig nogen del af sådan ejendom, straffes han for ran efter loven.¹

Hs.: NkS 833,2° nr. 50 (findes i yderligere 13 hss.).

Rep.: 2. rk. III.4664 (datering: 12. august 1480).

Tryk: Rep. anf. st. (efter GkS 1138,2°).

Litt.: W. Christensen, Statsforvaltning.705 note 2 (datering: 13. august 1485).

Overskrift: En dom at huad som ind er vard med laugheffd, før sandemend suere, det beholder mandt.

For alle mend, dette breff seer eller høre leessee, kundgiøre vy, Egert Vesteni,² thend thid landzdomere vdj Nøriuttland, Axill Lageßen,³ Peder Høg,⁴ Erick Erickßen,⁵ ridder, Olluff Munk,⁶ Albritt Skiell,⁷ Sti Vesteni,⁸ Mogens Krabe,⁹ Morthen Roed,¹⁰ Spend Vesten,¹¹ Pouil Abildgaard,¹² borgemester, Eued Lauritz Vesteni,¹³ Nis Sale,¹⁴ och Niels Schriffuer¹⁵ med thette vortt obne breff, aar epther Gudz biurd Mcdlxxx^o, leffuerdagen nest for festum assumptionis Mariæ virginis gloriosæ,¹⁶ paa Viburg landzting var skickitt velborin mand Olluff Morthenßen,¹⁷ landzdomere vdj Nøriutland, och kund giøre, att jomfrue Bole¹⁸ och jomfrue Jgge Stangbergs døttere¹⁹ haffuer guode gamle laugheffdz breffue paa nogitt guodz y Nørherrit²⁰ y Varsøsil,²¹ som ind var vard²² med laughæffd, før sandmend gjorde marckeskiell.

Och ther paa sagde vy saa for rette, at huilcke dield,²³ jord och engie, som ind var vard med laugheffd, før marckeskiell sueris, thett bør thennem att niude och beholde, endog sandmend gjorde marckeskiell, dog suore the ingen mandz buortt, och haffuer ther nogin bortt førdt aff thend dield, ther ind er vard med laugheffd, tha er thett ran och bør att forfølgis med lougen.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Om udviklingen af ransbegrebet i ældre dansk ret, hvorved der gennem en fiktion stateredes ran, når der forelå en åbenbar mangel på respekt for andres ejendom, se Secher, Vitterlighed.128ff., Matzen, Offentlig Ret III.132 og Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran. 187ff. – (2) Eggert Lauritzen Vestenie til Østergård. Når han her betegnes *thend thid landzdomere*, betyder det, at han i denne sag, hvor landsdommeren (Oluf Mortensen Gyrdstinge) optræder som part, har virket som dennes stedfortræder, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.705 note 2 (hvor dommen urigtigt er dateret 13. august 1485). – (3) Rigsråd Axel Lageßen Brock (d. 1498) til Clausholm, Græsedede og Skærvad. – (4) Peder Høg (Banner) til Eskær og Vang. Han antog sin moders navn (Høg), men beholdt sit fædrene våben. – (5) Se 24.6. – (6) Se 25.10. – (7) Albret Skeel til Hegnet. – (8) Stig Vestenie til Hesselbjerg, ældre broder til ovenn. Eggert Vestenie. – (9) Mogens Krabbe til Bustrup. – (10) Morten Roed til

Vårst. – (11) DgP I.1272, II.1187 (Vester). Har ikke kunnet identificeres. – (12) Se 16.15. – (13) GkS 1138,2° *Vester*. Eued Lauritz Vesteni synes at være identisk med den ovf. nævnte fung. landsdommer Eggert (Lauritzen) Vesteni, jf. DgP II.1220 og DAA 1932 II.184f. – (14) Se 24.3. – (15) Niels Skrivers, 1480–1515 landstingshører i Nørrejylland, nævnes 1491–96 som byfoged i Viborg og 1494–1511 som borgmester ssts. – (16) Marie Himmelfartsdag: 15. august. – (17) Se 21.36. – (18) Bodil Nielsdatter Stangeberg, datter af Niels Stangeberg til Lerbæk. – (19) Ingeborg Stangeberg, hendes ældre søster. *Jgge* er vist fejl for *Inga*, jf. DgP I.611, der opr. blev benyttet som kortform for Ingefrith o. a. kvindenavne, begyndende med *Inge-*, jf. op. cit.617. – (20) Nørre Horne h. Omkr. 1300 deltes Horne h. i Nørre-, Vester- og Øster Horne herreder. – (21) Varde syssel. – (22) Om *invorde med lavhævd* se 16.21. Jf. rettertingsdomme 15. juni 1458 (ovf. nr. 11), 26. oktober 1480 (ndf. nr. 29). – (23) Se 16.23.

29 Rettertinget 26. oktober 1480¹ (Kalundborg)

Statueret, at nye tingsvidner² ikke kan anføres imod uforstyrret (40 års) hævd eller en erhvervet lavhævd på en ejendom.³

Hs.: GkS 1134,2° nr. 99 (findes i yderligere 35 hss.).

Reg.: 4406 (datering: 1470); Rep. 2. rk. III.4712 (datering: 1480).

Tryk: GdD I.8 (efter NkS 836b,2° m. varr. fra LDipl. og NkS 844,2°). (Datering: 1470 uden dag).

Litt.: Stemann, Retshistorie.477 note 1, 480 note 3, 482 note 1; Chr. Kier.84 note 13; Matzen, Privatret II.96, 110.

Overskrift: En dom adt ny tings vinder kandt jcke hindre eller till skade kome nogenn paa sinn eienddom emod gammell laugheuffdt.

Wij, Christiann, medt Gudtz naade etc. gjør alle witterliggt, att aar epter Gudz byrdt [1480] for osß paa wortt slott Kaulundborig y wor egenn neruerelsße, neruerendis osß elskelige høyguedige fader, erchebiscop Jens Broerstrup⁴ y Lund, biscop Oluff Mauritsønn⁵ y Roskilde, biscop Jens⁶ i Aarhus, biscop Jens⁷ i Børlum, biscop Karll⁸ y Oettense, biscop Niels Glob⁹ y Wiborig, her Erick Ottessønn,¹⁰ wor elskelige hoffmester, her Johann Oxe,¹¹ her Strannge Nielsßønn,¹² her Knud Thruessønn,¹³ her Axell Lauffritzønn,¹⁴ her Erick Agessenn,¹⁵ her Jenns Due,¹⁶ her Daudt Hack,¹⁷ her Eskill Giøye,¹⁸ her Niels Tamesßønn,¹⁹ riddere, Holger Hendricksen,²⁰ Mauris Nielsßønn,²¹ Claus Bryske²² och andre flerre gode mendtt, ther tha neruerendis tilstede vorre, wor skickett erlig oc welbiurdig mandt Anders Nielsønn²³ aff Asdall, ridere, och Oluff Mortennsønn,²⁴ wor landtzdomere i Nøre Judlandt, paa thenn enne side och Henndrick Mienstrup²⁵ paa thenn andenn side om thrette och dielle, the tillsammans haffde. Oc lod forschreffne Hendrick Miennstrup lesße itt nytt things vinde, som Jep Smidt haffuer wdgifuitt aff Hornue heritzthing om kynnder-

mysBe²⁶ nu aar, liudendis att xij mendt haffde vondett, at Dromerup och Dromerups fang²⁷ haffde verrett jled²⁸ och klagitt aff Hening Olsenn²⁹ oc hans fader, till huilckett forskreffne her Anders Nielsen oc Oluff Mortenssønn suarede, at forskreffne goudtz haffde verrit vdj therres forældris verre lxxx aar oc mere och gangett vdj thuende eller thrende skiffter, oc the oc theris slect haffde arffuit samme goedtz, thenn ene effter thenn anden, oc sette the vdj rette, om saadann ny thingsvidne, som nylige thagenn er, kunde haffue magtt nogett at hindre thennom vdj therris heuffdt.

Ther om sagde wij saa for rette, adt huilckenn, som haffuer eiendoms goedtz vdj saa lang thidt, att hand bøer thett att nyde y rollig heuffdt eller oc maa vdga mettt laugheffdt eptther lougenn, da kunde saadann thingsvin-der icke hindre therres heuffdt, thett dj vdj verre haffuer eller thennom till skade att komme i nogenn maade.

Datum vt supra.

(1) Dommen, der ikke findes i original, har i ingen af de foreliggende afskrifter den date-ring, hvorunder den er henført. Der kan dog næppe være tvivl om, at dommen er af den her anførte dag, se Rep. anf. st. note a. – (2) Jf. rettertingsdom 24. februar 1494(?) (ndf. nr. 39). – (3) Sml. Viborg landstings dom 8. september 1464 (Rep. 2. rk. I.63), der udtaler, at man ikke kan vinde jordegods med nye tingsvidner el. sognevidner, medmindre der også er gamle ejendomsbreve el. pantebreve. Jf. Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.327. Jf. rettertingsdomme 15. juni 1458 og 12. august 1480 (ovf. nr. 11 og 28). – (4) Jens Brostrup, 1472–97 ærkebiskop i Lund. – (5) Se 15.4. – (6) Se 22.4. – (7) Se 27.3. – (8) Karl Rønnow, 1474–1501 biskop i Odense. – (9) Niels Glob, 1478–98 biskop i Viborg. – (10) Se 18.3. – (11) Se 27.9. – (12) Se 27.7. – (13) Se 23.8. – (14) Se 15.8. – (15) Se 27.11. – (16) Rigsråd Jens Due (af slægten Thott) til Krogholm og Tordsø. – (17) Rigsråd David Hak til Mogenstrup. – (18) Rigsråd, senere (1486) rigsmarsk Eskil Gøye (d. 1506) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Gisselfeld og Turebyholm. – (19) Se 23.11. – (20) Rigsråd Holger Henriksen Ulfstand til Glimminge. – (21) Rigsråd Mourids Nielsen Gyldenstjerne (d. omkr. 1504) til Ågård, Bregentved og Store Markie. – (22) Claus Gertsen Bryske (d. tidligst 1506) til Flinholm, 1471–78 forlenet med Næsbyhoved. – (23) Rigsråd Anders Nielsen Banner (d. 1486) til Kokkedal, Vinstrup og Asdal. – (24) Se 21.36. – (25) Se 21.4. – (26) Kyndelmisse (2. februar). – (27) Tilliggende. – (28) klaget på, ført klagemål over (især for retten), jf. Molbech, Glossarium I.394f., Kalk. II.382b. – (29) Måske Henning Olsen (Olufsen) Godov til Skjørringe og Svenstrup.

30

Viborg landsting 8. november 1483¹

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at den, der skriver og be-segler løgn på sin ven, skal anses som en løgner, og hans ord skal herefter ikke stå til troende.

Hs.: GkS 1138,2° nr. 41 (findes i yderligere 7 hss.).

Rep.: 2. rk. III.5318.

Tryk: Rep. anf. st. (efter GkS 1138,2°).

Overskrift: Enn dom huo som schriffuer oc besegler løyen paa sin ven er sielff en løyner huo sa giøre.

For alle mendt, thette breff seer eller høre leese, kundgiøre wy, Niels Schriffuer,² lanndzstingshører wdj Nøriuttland, mester Kieldt Krabe,³ cantor wdj Viburgh, Axell Lageßen,⁴ Erich Erichßen,⁵ ridder, Las Moginßen,⁶ Mogins Moginßen,⁷ Jens Kaass,⁸ Jffuer Vistißen,⁹ Jenns Nielßen,¹⁰ vebner, Erich Jepsen,¹¹ borgemester, Jes Jebsen och Per Skiøtt medt thette worth opne breff, aar epther Guds byrdt 1483, leffuerdag nest for Sti: Morthins dagh,¹² paa Viburg landsting war skichitt wellerdt mandt, her Niels Themßen,¹³ ridder, hans wiße buedt, och sporde, huo som skriffuer och besegler løyen och vsanden paa sin venn, som handt sidder y handlingh¹⁴ oc venskab medt, om hannem bør at bliffue en løyner.

Tha sagde wy saa for rette, at huo som schriffuer och besegler løyenn paa sin venn, som handt sidder y handling och y venskab medt, tha er handt en løyner fordj och bør ey saa vell att staa thil troen eller vere saa gildt¹⁵ epther thenn dag, huo som findis att giøre som for staar.

In cuius rej testimonium sigilla nostra inferius.

(1) Dommen dateres i nogle hss. (NkS 833,2°, NkS 842,2°, NkS 846,2°) 1482, i Linköping J 4 1583. – (2) Se 28.15. – (3) Keld Mortensen Krabbe, nævnes 1475 som kannik i Viborg, kantor ssts.; han var *mester*, ∴: magister artium (fra Viborg 1471). – (4) Se 15.8. – (5) Se 24.6. – (6) Las (Laurids, Laurens) Mogensen Løvenbalk (d. 1500) til Tjele, fætter til ovenn. Erik Eriksen (Løvenbalk). – (7) Mogens Mogensen Glob (Due) til Fjellerslev. – (8) Jens Kaas (Sparre-Kaas) (d. efter 1519) til Tårupgård, Votborg og Volstrup. – (9) Iver Vistisen; besegler ifl. Klevenfeldt 1478 med Viffert-våben, men er næppe af slægten Viffert. – (10) Jens Nielsen Munk (Vinranke-Munk) til Restrup og Østrup. – (11) Erik Jepsen (Ibsen), nævnes 1470–93 som borgmester i Viborg. – (12) Mortensdag: 11. november. – (13) Se 23.11. – (14) Vel: handling, underhandling, forhandling (Kalk. II.153a, jf. 155a). – (15) vederhæftig, troværdig (Kalk. II.371). Jf. Viborg landstingsdom 1433 (ovf. nr. 8) og RR § 7.

31

Rettertinget 8. maj 1484 (Vejde)

Da en enkemand giftede sig anden gang, fik hans datter af 1. ægteskab udbetalt den arv, der tilkom hende efter moderen. Senere tilfaldt der den anden hustru en arv, der indgik i fællesboet. Efter mandens død gjorde hans enke gældende, at datteren af 1. ægteskab havde fået mere, end der tilkom hende,

og mere end fællesboet kunne tåle. Det statueredes, at arven efter den 1. hustru først skulle udlægges til datteren af 1. ægteskab, og derefter skulle udlægges som særeje til enken så stor en del af den hende tilfaldne arv, der ikke modsvarede af arv, der var tilfaldet hendes afdøde ægtefælle; resten af boet skulle skiftes efter loven.¹

Hs.: Stockholm KB C 83 nr. 20.

Wi, Hans, med Guds nade Danmarckis, Norgis, Venndis och Gottis koningh, wduold koning thill Suerige, hertug wdj Slesuick, Holsten, Stormarn och Dytmarsken, greffue wdi Oldenborg och Delmenhorst, gjør alle wetherligt, att aar effter Gudtz byrdt Mcdlxxxiiij i sortebrødre chlosterstue i Weille, løffuerdag nest effter Hellig Korsis dag jnventionis,² neruerendis oß elskelig her Erick Otteßen,³ her Niels Thønneßen,⁴ riddere, och Oluff Morthenßen,⁵ vor landtzdommere i Nøriutland, wor elskelig mand och raad, och mange flerre gode mend, wor skickit for oß wdj rette Michell Nilßen och Karine, Jep Bergis⁶ effterleffuerske, paa thend enne och Jens Mogenßen⁷ paa hans søns, Hans Jenßens wegne paa thend anden side om thrette och delle thennom emellom wor om arff; och berette forskreffne Michell Nilßen och Karine, at før forskreffne Karinne fick forskreffne Jep Berge thill hoßbunde, war hand gifft och haffde husfrue, och med thend hustrue haffde hand it barn, som heder Anne, then thid forskreffne hans hustrue døde, och hand fick forskreffne Karinne igienn⁸ thill sin hustru, och siden wdlagde hand forskreffne første barn Anne thend deell, som hinde thilfaldt effter hindis moder effter thet breffs lydelße, som da for oß wdj rette wor. Ther effter fald forskreffne Karin en arff thill, och denn arff indkom j forskreffne boe, och sagde forskreffne Karin Bergis, at forskreffne første barn haffde miere fangen end det burde och boet tholle kunde.

Tha effter thilthalle, giensuar, breffue och beuisning, som ther for oß wdj rette wor, worte der saa for rette paa sagt, at thend arff, som først falden wor, bør først wd at legis, och siden skall wdlegis forskreffne Karin Bergis thend arffue, som ingen arffue emod kommen er,⁹ och huis¹⁰ der siden igien bliffuer, thet kommer thill rette skiffte och skifftis, som lougen wduißer, wden hues som forskreffne Jep Berge siden haffuer kostit paa forskreffne første barn Anne guld, sølff, brøllups kost eller i andre made, siden hand hindis mødernne saa wdlagde, effter som forskreffne breff wduißer, tha skall thet komme ind igien och skifftis, eller och stande hinde for¹¹ en fuld¹² skifte &c.

Datum anno, die, loco quibus supra, nostris sub sigillis presentibus.

(1) Dommen omhandler det såkaldte *arvebed*, ♂: det forhold, at arv (i *løsøre*), der tilfaldt ægtefæller, indgik i fællesboet i det omfang den ene ægtefælles arv gik op imod (*bider* el. *beder*) den andens. Efter skånsk og sjællandsk ret skulle arven for at bevirke arvebed have en vis størrelse, jf. SkL 31, ASun 4, VsJL I.27, EsJL I.30. Arvede kun den ene ægtefælle, blev arven dennes særeje og tilfaldt senere vedkommendes rette arvinger. JL I.17 krævede ikke, at arven skulle have en bestemt størrelse for at kunne 'bede' anden arv og hjemlede således arvebed i videre omfang, men ved Thords art. § 40 indskrænkedes arvebedstilfældene. Om bet. af ordet *bede* (*bide*), se Verner Dahlerup.⁸⁵ Paul Diderichsen i Arkiv for nord. Filologi LV (1939).310ff., Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.187. – (2) Crucis inventio (Korsmisse om våren): 3. maj. – (3) Se 23.15. – (4) Se 23.11. – (5) Se 21.36. – (6) Muligt den Jep Berg, der 1473 og 1477 nævnes som rådmænd i Vejle (Rep. 2. rk. II.3378, 3988). – (7) Måske Jens Mogensen i Grejs, se Rep. 2. rk. III.4511. – (8) i stedet for (Kalk. V.510b, OdS IX.74). – (9) ♂: som ikke modsvares af en arv, der er tilfaldet den anden ægtefælle. – (10) ♂: hvad. – (11) indestå hende for, holde hende skadesløs for. – (12) vel: fuldgyldigt, retsgyldigt.

32 Rettertinget 10. juni 1485 (Kalvsund)

En af biskop og bygdemænd¹ afsagt dom kendt magtesløs, da den ikke var afsagt offentligt i parternes nærværelse og på rette sted.

Hs.: Add 152,2^o nr. 83 (findes yderligere i 1 hs.).

Rep. 2. rk. III.5693.

Tryk: Rep. anf. st. (efter AM 152,2^o).

Overskrift: Copie aff thennd domb, som gick offuer her Niels Høgh for cronens bønder, hand wilde nøde till at tiene sig och tage deris eyendom fran thennom.

Wij, Hans, med Gudz naade Danmarckis, Suerriges, Norgis, Wendis och Gottis konning, hertug vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdi Oldenborg och Delmenhorst, gjørre alle witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1485, in profeste Bernabe apostolij,² for oß vdi wor krauell³ vdi Kalßlundt,⁴ neruerendis wor elschelige raadt aff Danmarckh och Norge, her Jep⁵ i Børglum, her Carl⁶ i Hammer, her Glob⁷ i Wiiborrig, bishop, her Strange Nielsen,⁸ wor elschelige hoffmester, her Erich Otzen,⁹ her Boe Flemming,¹⁰ her Galle,¹¹ her Anders von Bergen,¹² ridder, prouist Wikinge¹³ aff Opsloe, wor elschelige mendt och raadt, och fleere worre goede mendt aff Danmarck och Norge, som der da tilstede war, war schicket for oß Mauridz Nielßen,¹⁴ wor elschelige mandt och raadt och embidzmandt paa Lundeneß,¹⁵ kierde och berette, at her Niels Høigh,¹⁶ wor elschelige hoffsinder,¹⁷ haffde sagt hannom till, at handt haffde faait en domb aff werdige fader bishop Hartuig¹⁸ i Riibe och bygde mendt, som till war schicket at sidde en ret emellom hannom [och]¹⁹ worre och cronens bønder vdi Lundeneß lehen i Snebergkirche,²⁰ och sagde,

at forskreffne her Niels Høigh wille fordj nøde bønderne till at tiene sig och trenge dennom deris egendomb fraa och sagde, at forskreffne domb war der aldrig affsagt eller obenbare forkyndt, [saa]²¹ handt paa worre weigne eller nogle deraff wiste, som sagen paarørende, fordj den tiidt, sagen war for rette i forskreffne kircke, da haffde her Niels Høigh det breff, som steffndt war, och war aff de, forskreffne breff beseiglet haffde och bar deris jndseigle²² emoedt woxit och fandz iche ehenß, och war der och breff, som schrabet²³ war och ey saa retferdig, at nogen burde der at schade for.

Thill huilchen tiltale forskreffne her Niels Høigh suarede och tilstoedt, at den domb, handt haffde faaet aff bischop och bygdemendt, den war iche obenbarlige for begge parter affsagt i forskreffne kirche²⁴ den tiidt, sagen war der udj rette, men nu i Kiøbenhaffn gaff bischop och bygdemendt hannom den domb, som de haffde samtøcht, och meente alligeuell at niude forskreffne domb, endogh hunn war iche affsagt i forskreffne kircke tilstede. Om breffuene sagde handt, at de waare retferdige och foruilkorit²⁵ sig der høigt²⁶ oppaa, at de schulle forrekomme och findis retferdige.

Om den domb war saa paasagt epter tiltale, suardt och wederkindelße,²⁷ at den domb, som ey war forkynt och obenbare vdsagt for begge parterne och paa tilbørlig stedt, bør ey at haffue macht nogen mandt at schade paa deris ret och eyendom, och fordj finder wij cronens bønder weedt deris goods, eyendom och rettighedt at niude, bliffue och beholde, huer som i heffdt haffuer, saa lenge forskreffne domb och beuiiβning for oß och wort elschelige raadt i rette kommer och deraff affdeelt²⁸ medt ret worder, som det sig bør. Thj forbiude wij nogen at beuare sig medt forskreffne bøndergoedz och eyendom och forskreffne Niels Høigh særdelis i nogen maade som forskreffet staar.

Datum vt supra.

(1) Se 22.1. – (2) *profeste* er dagen før en højtid; *Barnabas apostoli* dag er: 11. juni – (3) Kravel, d. s. s. Karavel: et orlogsskib med latinersejl og højt overskib. – (4) Fejl for *Kalßsundt*: Kalvsund ud for Göteborg (Bohus län). – (5) Se 27.3. – (6) Karl Sigurdssøn (d. 1487), biskop i Hamar. Hamar stift, der var opr. 1152, inddroges ved reformationen og forenedes med Oslo stift; 1864 genoprettedes Hamar stift. – (7) Se 29.9. – (8) Se 27.7. – (9) Se 23.15. (10) Bo Flemming til Næsøen i Aker, Norges riges råd, 1497 Norges riges kansler, fra 1489 lensmand på Akershus. – (11) Svend Galde til Åbygård (Bahus län), Norges riges råd. – (12) Anders van Bergen, hovedsmand på Tønsberg, jf. Rep. 2. rk. IV.7429. – (13) Iver Vikingssøn, nævnes 1474–85 som provst i Oslo. – (14) Se 29.21. – (15) Lundenæs slot (Skern s., Bølling h.). – (16) Niels Pedersen Høeg (Banner) til Eskær, Lyngholm, Vrågård m. v., senere (1487) rigsråd. Hans fader, Peder Høeg (Banner) til Eskær, antog moderens navn, men beholdt sit fædrene våben. – (17) Adelsmand, der forretter tjeneste ved hoffet (oftest uden

at have noget bestemt embede), og som (sammen med sine svende) var medlem af hoffanen (o: den militærafdeling, der var knyttet til hoffet som livvagt o. l.). – (18) Se 13.7. – (19) Mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1139,2°. – (20) Snejbjærg kirke (Hammerum h.). – (21) Forlægget har *och*; rettet efter GkS 1139,2°. – (22) *Indseigle* er her: signeter (Kalk. II.413b bet.2). – (23) raderet, jf. Franz Blatt, *Under vor Haand og Segl* (1943).19. – (24) Biskop og bygdemænds ret blev vistnok i almindelighed sat i en kirke, men det er også forekommet, at den blev sat på rådhuset i en købstad, jf. Skautrup, *Hardiske Mål* II.27. – (25) egl.: indgik på et vist vilkår, forpligtede sig; her vel: forsikrede, tilbød. – (26) o: højt og helligt, højt og dyrt. – (27) Erkendelse, tilståelse. – (28) fradømt.

33 Skåne landsting 28. juli 1487

Landstingsvidne at penge, der har været deponeret år og dag til indløsning af pantsat gods og lovligt opbudt til fire ting, tilfalder kronen, da panthaveren ikke har meldt sig.

Hs.: Orig. i RA (C 3 Domme); vidisse 11. juni 1583 af rigskansleren (Rigens forfølgingsbog 1575–83 fol.237^v; RA) (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 4842; *Rep.* 2. rk. III.6112.

Tryk.: GdD I.20 (efter orig.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD I.xxxi; Matzen, *Pantereitens Hist.*447f.; Stemann, *Rets-historie.*552 note 3; W. Christensen, *Statsforvaltning.*169 note 1.

Overskrift (i Add 152,2°): Domb om enn summa pendinge, som her Knud Truedzenn haffuer opboditt och er dømbt vnder kongenn.

Jac, Anders Jenßenn,¹ landztings saaghørrer² vdi Skane, gjør witterligt alle meth thette mit obne breff, at aar effter Gutz birdt twsende firehundert fire-synom tiuffue pa thet syonde, pa then neste løwerdag effter Sancte Marriæ Magdalene dag³ &c., at then swm guld, som velborne man oc streng ridder her Knut Trudssen⁴ haffuer loglige opbodet her til Lunde landztinge fyre samfelde tinge⁵ pa Halmstadeherrit oc Arstadherrit⁶ vppa wor kiere nathigæ her-ris vegne oc vort ther loglige indlagtt oc haffde leget ther aar oc dagh⁷ oc langt ther ower fran then thidh, vor kiere nathige herre foor til Norge,⁸ oc till thenne dagh, oc inghen kom her til tingæ, som pa æskæt eller pa kræffde then for^{de} swm gull meth the pantte breff, ther pa rørendis oc giffne ere, oc laa for^{de} swm gull swa lenge indlagt, at effter meeninge landzens vetertegt,⁹ gamle loglige sedwane oc effter logen,¹⁰ swa at the wort forbrotne¹¹ til wor kiere nathigæ herre pa kronens vegne. At swa er vdi sindingen som forschreffuet star, witner iac met mit ingsele hengt nedhen pa thette breff meth heterlige oc velbiurdige mentz, som iac ther til beder, som ere her mester Jøns Agesen,¹² domprest i Lunde, her Steen Basse,¹³ ridder, Niels Hack¹⁴ pa Hicke-

berg, Thorben¹⁵ aff Skarolt, landzdommer vdi Skane, oc Perh Lang,¹⁶ official til Lunde gard.¹⁷

Giffuet oc screffuit aar oc dag som fore staar.

(1) Anders Jensen nævnes 1463, 1472 og 1481 som byfoged og rådmænd i Lund, 1468 som landstingssagfører i Skåne og senere (1491) landsdommer ssts., jf. W. Christensen, Statsforvaltning.174f., 184, 695. Våben: et søblad. – (2) Om *landstings(sag)hører* (auditor causarum placiti generali), se 9.4. Inden for det skånske retsområde findes fra beg. af 15. årh. en landstingssagfører som en fra landsdommeren forskellig person, muligt som stedfortræder i landsdommerens forfald. At landstingssagføreren i Skåne her er en fra landsdommeren forskellig person, fremgår deraf, at landsdommeren (Torben Jepsen Rosensparre) senere nævnes i dommen. Jf. W. Christensen, op. cit.174f. – (3) Mariæ Magdalene dag: 22. juli. – (4) Rigsråd Knud Truidsen Has til Østoft; han var 1486 en af de 3 rigsråder, der under kongens fraværelse i Norge skulle føre regeringen i Skåne. – (5) Ved løsning af pant var reglen opr. den, at pantsætter, når pantgiveren ikke ville tilbagegive den pantsatte ejendom, skulle opbyde penge og æske ejendommen tilbage på herredsting, landsting og på kongens retterting og deponere pantsummen i fjerdingkirke, landekiste el. andet forsvarligt sted, hvor den skulle henligge år og dag. Meldte ingen berettiget sig efter udløbet af denne frist, tilkendtes pantsummen kongen på kronens vegne, og samtidig fik pantsætter dom til herredsting, landsting og hos rigens kansler, ganske som ved forfølgning med rigens rets dele, hvorefter han indførtes i sin ejendom. Inden for det sjællandske retsområde skete i beg. af 15. årh. den ændring, at pantsætter kunne få indførsel allerede efter landstingets dom uden at søge rigens kansler, jf. Sjællands landstings dom 13. juli 1418 (Matzen, Panterettens Hist.470), og at indførsel kunne finde sted samtidig med pengenes hendømmelse i forvaring, jf. Matzen, Privatret II.152. En tilsvarende ændring skete antagelig kort efter inden for det skånske retsområde, men trængte aldrig igennem inden for det jyske retsområde, se rettertingsdom 15. maj 1540 (GdD I.54ff.) og Matzen, Panterettens Hist.448. – (6) Halmstad herred og Årstad herred er beliggende i Sønderholland, der havde sin egen landsdommer, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.696f. Flere af de mindre landsting var underlagt de større, således at man finder sager, der skulle antages at høre under et af de mindre landsting, foretaget på det tilsvarende større. Det gælder f. eks. Nørreholland, Sønderholland, Blekinge, Bornholm, Møen, Lolland-Falster og Langeland. – (7) Om *aar oc dagh* se 4.14. – (8) Kong Hans drog 1486 til Norge for at dæmpe det dér af Sten Sture iværksatte oprør. – (9) Vedtægt; sigter formentlig til retspraksis. – (10) Nogen lovbestemmelse ses ikke at foreligge; måske sigtes der til RR § 16, eller *lougen* betegner blot sædvaneretten, jf. indledningen s. 21. – (11) Jf. rettertingsdom 9. oktober 1505 (ndf. nr. 42, GdD I.31f.) om at pantgæld tilfalder kronen, når penge har været opbudt til tinge til pantets indløsning og deponeret i fjerdingkirken, uden at pantgiveren har meldt sig. – (12) Jens Aagesen nævnes 1474–85 som kannik i Lund, 1486–96 som domprovst ssts. – (13) Steen Basse Bille (d. omkr. 1520) til Allinde og Lyngsgård (i Skåne), 1489 rigsråd, 1495–1516 landsdommer i Skåne. Han var opkaldt efter Steen Basse (d. 1448), der på dette vilkår havde skænket hans fader, Torben Bille (d. 1465) størstedelen af sit gods. I sine yngre dage kaldte han sig derfor ofte Steen Basse og Basse Bille, men efterhånden sejrede slægtsnavnet. – (14) Rigsråd Niels Mogensen Hak til Hikkeberg (nuv. Häckeberga, Genarp s., Bara h., Malmöhus län). – (15) Torben Jensen Rosensparre til Skarholt (nuv. Skarhult), 1487–88 landsdommer i Skåne. – (16) Peder Lang til Valløse (nuv. Vollsjö) nævnes 1477–95 som forstander (prior) i Lunds St. Peders (nonne)kloster, 1488 som official og senere som

forstander i Øvedskloster. – (17) Lundegård var ærkebisperesidensen i Lund; den lå ved domkirken, hvor nu Lundagård Park ligger.

34 Viborg landsting 2. august 1488

I besvarelse af en forespørgsel udtales, at fæste i Nørrejylland¹ skal opsiges på tre ting før St. Hans midsommer til fraflytning følgende mikkelsdag. Sider fæsteren opsigelsen overhørig, er det vold og skal forfølges som hærværk.²

Hs.: AM 12,8° p. 254.

Rep.: 2. rk. III.6314.

Tryk: Rep. anf. st. (efter AM 12,8°).

Overskrift: Casus de colonis distituendis. M. canonicus Haderslebiensi constitutus in placito proposuit.

Før alle men, thenne breff seer eller høre leße, kwngøre wij, Nils Scriffuer,³ landztingshører⁴ j Nor Jwmland, Michel Nielsßen,⁵ prior i Sancti Johannis kloster i Wyborg, Per Powelsßen,⁶ kannick och bispens officialis i Wyborg, Mogens Mogensßen,⁷ Jeppe Krabbe,⁸ Niels Krabbe,⁹ Oleff Ryter,¹⁰ vepener, Powel Abelgardh,¹¹ borgermester j Viborg, Lassz Rasch,¹² rademan, oc Jep Mogensßen, borger, meth thette wort opne breff, att aar affter Gudz byrdh 1488, leuerdagen nest effter Sancti Pethers dag ad vincula,¹³ paa Viborg landþting war schickitt hederlige man mester Mogens, kannick j Haderslev,¹⁴ oc kungiorde, at kannicker oc capittelet j Haderslev haffue fongit gotzs til for^{ne} capittel oc domkircke til gienkiyøb¹⁵ til gutz tiennist, oc at tienerne, som paa gotzset boer, sidde nw i gien met renthen¹⁶ oc wil thend ej vtgiffue, oc at the ære loglig vdvisedt oc sidde capittell overhørigh føre, oc spwrde, hwat ther ær rett vtj.

Tha sagde wij ther paa saa fore rette effter wor rett oc log¹⁷ her j Nor Jwmlandh, at hwo som besidder andenß gotzs syn hußbonde ouerhørighe oc logligh vdwises tree ting samfeldh nest for Sancti Johannes dag j mjtsommer,¹⁸ tha bør hannom at flytte at Sancti Mickelß dagh¹⁹ tha næst kommendes. Sidder han ther ower oc forhærder sig, tha sidder han medh woldh, oc thet woldh at følges hannom ower met sandmen som annen herwerki.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa.

(1) Rette fardag var ikke den samme i hele riget, se Fussing.269f. Først ved fdg. 11. juli 1654 reguleredes forholdet. – (2) Jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.59f., hvorefter dommen muligt beror på en slutning fra den i JL II.31 mellem hærværksbestemmelserne

udtalte sætning, at hvad en mand lejer, det er hans, til lejemålet er ude. Denne praksis godkendtes af rettertinget, se rettertingsdom 17. april 1537 (GdD II.7, KR D I.41f.) og uden for det jyske retsområde ved Sjællands landstings domme 14. april og 16. juni 1591 (se ndf.). Reglen optoges i DL 6–14–7. – (3) Se 28.15. – (4) Se 9.4. – (5) Mikkil Nielsen nævnes 1454–1504 som prior i Viborg St. Hans kloster. – (6) Peder Poulsen nævnes 1486–97 som kannik i Viborg, 1488 og 1490 som biskoppens official sssts., jf. Dahlerup i Kh5 7. rk. IV.77. – (7) Se 30.7. – (8) Jep Krabbe (af Huseby), se DAA 1927 II.68. – (9) Niels Krabbe (d. omkr. 1500) til Bustrup, Torp og Vejerslevgård. – (10) Oluf Rytter til Kappel. – (11) Se 16.15 – (12) Se 13.18. – (13) Petri vincula: 1. august. – (14) ♂: ved kollegiatkapitlet ved Haderslev Frue kirke (domkirken). Haderslev hørte under Urnehoved landsting, men dette synes ikke at have spillet nogen fremtrædende rolle, og om dets dømmende myndighed findes kun enkelte antydninger. I de vidnesbyrd, der 1424 optoges til brug for kejserprocessen om Sønderjylland mellem Erik VII af Pommern og de holstenske grever, hævdedes det af de danske vidner, at der kunne appelleres fra Sønderjylland (vel altså fra Urnehoved landsting) til Viborg landsting, jf. SRD VII.402, 406, 409, 421. Urnehoved landsting synes på denne tid at være betragtet som underordnet Viborg landsting, jf. at Ælnod udtaler, at hvad der besluttet på Viborg landsting ikke ustraffet kan tilsidesættes nogetsteds i Jylland, jf. Gertz, Vitæ sanctorum danorum (1908–11).111. I de private domssamlinger findes ingen dom afsagt af Urnehoved landsting, der vist mere var et politisk forsamlingssted, jf. Matzen, Offentlig Ret I.9, Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.42. – (15) *Genkøb* bet. køb af ejendom, der er solgt el. pantsat med vilkår, at den af vedkommende sælger el. pantsætter kan købes tilbage el. indløses (Molbech, Glossarium I.285, Kalk. II.27b). Helt ned i 16. årh. anvendtes udtrykket *genkøb* som ensbetydende med indløsning af pant, jf. GdD I.171 (1551), 180 (1552), 207 (1552), jf. også GdD I.54 note 7 om *genbrev* (det dokument, som pantsætteren erholdt, og hvori hans ejendomsret erkendtes, og vilkårene for pantets indløsning bestemtes). Se Fenger, Grundrids.34. – (16) er i restance med ydelsen (landgilden). – (17) JL II.31. – (18) Tilføjelsen *j mjtsommer* for at adskille den fra årets anden St. Hansdag: 27. december. – (19) Mikkelsdag: 29. september.

35 Rettertinget 15. november 1488 (Horsens)

Efter at en mand havde forkyndt løsning af et pant og deponeret pantesummen i fjerdingkirken, blev de deponerede penge stjålet i kirken. Statueret, at dette ikke burde komme pantsætteren til skade, og at han skulle have sit pantsatte gods igen.¹

Hs.: Add 152,2° nr. 80 (findes i yderligere 1 hs.; udtog anført i rettertingsdom 29. maj 1589 (HDDomb. 1586–89 fol.110^r)).

Rep. 2. rk. III.6369.

Tryk: Rep. anf. st. (efter Add 152,2°).

Overskrift: Copie aff koningh Hanszis domb emellom her Oele Pedersszenn och bispenn aff Aarsz om dett goedz, bispenn haffde i pantt aff forschreffne her Oele Pederssenn, och bispenn iche wille igienn annamme sine pendinge och slippe goedzitt, huor offuer pengenn bleff jnddømppt i fieringskisten og deraff vdstaallett.

Wij, Hans, med Guds naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, vdualde konning till Suerrig, hertug vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdi Oldenborg och Delmenhorst, giøre alle witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1488, løffuerdagen nest epter S. Martinij dagh,² paa Corßbrøderegaarden vdi Horßens,³ neruerendis her Erich Otßen,⁴ her Loduig Nielßen,⁵ ridder, Mouridz Nielßen⁶ och Anders Christenßen,⁷ worre elschelige mendt och raadt, Oele Friiß,⁸ Holger Erichßen,⁹ Niels Schriffuer,¹⁰ wor landztinghørrer, och Peder Schriffuer,¹¹ wor elschelige mendt och tiener, war schicket for oß her Oele Pederßens¹² budt och paa hans weigne berette och kierde, at da forskreffne her Oele kyndede løßning¹³ paa noget goedz, som bischop Jens¹⁴ i pant haffde, och haffde tiit och offte epter bisp Jenß[is]¹⁵ dødt eschet paa pantebreffuet aff oß elschelige werdig fader, bisp Eiller¹⁶ i Aarß, och handt det iche kunde fange at see, och saa forfulde handt saadan sagh loughlig till tinge, och hans pending war funden jndt vdi fierdings kircke¹⁷ och forskreffne her Oele Pederßen goedzit till, och saa lagde handt hundret rinsche gylden¹⁸ och 20 liubsche gylden,¹⁹ som handt meente, at handt schulle oppaa lade, och siiden bleff forskreffne guldt och pendinge bortstollet; och at handt denne sagh saa forfuldt haffde och handt saa forlaabenn²⁰ war, der haffde handt goede breffue och beuiißningh paa her nu vdi rette for oß, och adspurde handt, huis schade det burde at werre, at forskreffne guldt och pendinge saa bleff bortstollet.

Der sagde wij saa paa for rette, at epter saadan leilighedt som forskreffuet staar, bør forskreffne her Oele Pederßen at haffue och fange sit goedz och pante breff friit igien och ey bør at werre hans schade, at de guldt och pendinge saa borte bleff. Datum die et loco vt supra nostro sub secreto, Vden saa findis, at forskreffne werdige fader loughligen opbødt till tinge och fierings kircke forskreffne pantebreff och derpaa eschede sine pendinge epter forskreffne breffs lydelse och det fuldgiorde epter loughen.

Datum vt supra.

(1) Dommen er vel en anvendelse af reglen i JL II.113, hvorefter depositaren kun er fri for ansvar, såfremt hans egne ting ved samme lejlighed går til grunde, sml. SkL 236, ASun 141, EsjL III.44–45, en regel, der optoges i DL 5–8–14. Om deponeringsprincippet, se rettertingsdom 15. maj 1540 (GdD I.54ff.), der statuerer, at pantegods anses for indfriet, når den sum, hvorfor det har været pantsat, og som panthaveren ikke har villet modtage, har været deponeret i fjerdingkirken. – (2) Mortensdag: 11. november. – (3) Johanniterklosteret (St. Hans' Kloster el. Korsbrødegården) lå øst for Horsens; det omdannedes 1575 til hovedgården Stjernholm, der blev nedrevet o. 1700. – (4) Se 18.3. – (5) Se 23.9. – (6) Se 29.21. – (7) Se 25.13. – (8) Oluf Friis (af slægten Lange/Munk; våben: 3 roser) til Gjessinggård,

lensmand på Kalø. – (9) Holger Eriksen Rosenkrantz til Boller, senere (1492) rigsråd. – (10) Se 28.15. – (11) Se 12.9. – (12) Oluf Pedersen Gyldenstjerne; skrev sig senere til Estvadgård. – (13) *kyndede løfning*: egl.: forkyndte, bekendtgjorde indløsning, o: opsagde pantet. – (14) Jens Iversen Lange, 1449–82 biskop i Århus. – (15) Forlægget har *Jenßens*. – (16) Eiler Madsen Stygge, 1483–91 biskop i Århus. – (17) Også kaldet herredskirke: den kirke ved herredstinget, hvori herredets breve opbevaredes, og som tillige var offentligt deponeringssted, jf. 33.5 og 21.71. – (18) *Rhinsk gylden* er en guldmønt, der i Danmark prægedes efter tysk forbillede, første gang o. 1490 under kong Hans. Ifl. Christian II's hdf. 22. juli 1513 § 41 skulle 1 rhinsk gylden være = 2 mark, senere 2½ mark. Finvægten blev 1514 fastsat til 23,68 g guld. Ved fdg. 21. oktober 1537, hvis bestemmelser det ikke lykkedes at gennemføre i praksis, sattes 1 rhinsk gylden til 3 mark danske, og ved reces 1540 § 12 til 12 skilling danske, jf. Galster.164ff., 174ff., 180ff. – (19) *Lybske gylden*: gylden, slået i Lübeck. Dronning Philippa afsluttede 8. oktober 1424 en overenskomst med Lübeck, Hamburg, Lüneburg og Wismar om at slå mønt af ensartet værdi, men under Erik af Pommerns senere år forringedes mønten i kongeriget. Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 50 bestemte, at „huad ther skall myntis ephther thenne dag i Danmarck skall myntis ligegeott ved Lybsck, Hamborgh oc Lantheholdstenn“, jf. Galster.162, 172f. – (20) forløbet.

36 Rettertinget 5. januar 1492¹ (Ålborg)

En barnløs adelig enke kunne gyldigt i levende live give sin andel i arvejord til sine broderbørn.²

Hs.: Vidisse 16. august 1574 i Rigens forfølgningsbog 1570–76 fol.157^v (RA) (findes i yderligere 15 hss.).

Rep.: 2. rk. IV.7048.

Tryk: Rep. anf. st. (efter vidisse 1574).

Wij, Frederich etc. Giør alle witterligt, att fore oss wor skicket oss elskelige Peder Ox³ till Gißelfeldtt,⁴ wor och D:R:hoffmester mett itt saligtt och høglofflig ihukommelßis koning Hanßis pergementz breff meth rigens hengendis segell for, wskraffuen,⁵ wstungett⁶ och wdi alle maade wforfalskit, liudendis ordt fran ordtt som her ephther følger:

Wij, Hans, met Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis koning, wdualdt konning till Suergis rige, hertug vdi Sleßuig, i Holstenn, Stormarn och i Diitmersken hertug, greffue i Oldenborg och Delmenhorst, giøre witterligt, att aar ephther Gudz bürdt Mcdnonagesimo secundo, the hellige thre kongers afften [i Aalborg]⁷ i Grabrødre closters stue⁸ for oß paa wortt rettherting, neruerrendis oß elskelige werdige fader meth Gud biskop Niels Glob⁹ aff Wiburg, biscop Niels Stüge¹⁰ aff Børlum, Mouritz Nielsßen,¹¹ Anders Christensßen,¹² worre landzdomer i Nørre Juttlandt, worre elskelige

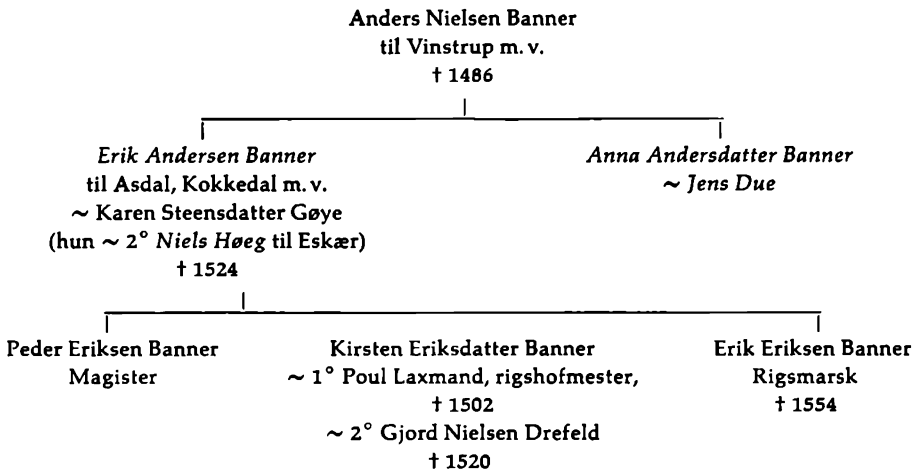
mend och raadt, och Otthe Hendrikßen¹³ meth flere ther neruerrendis, wor skicketh welboren mand her Niels Høg,¹⁴ ridder, wor elskelige mand och raadt, saugde oc beretthe, att welboren quinde frue Ane,¹⁵ her Jens Duis,¹⁶ ridder, eptherleffuerske, haffuer wntt, wpladt och giffuit och frann sig antthuorditt till euindelig eye sine brødre børn, Erick Andersens¹⁷ børn, allt hindis deel, lodt och rettighedtt, som hun haffuer i Asdall och Koggedall hoffuidt-gaarde meth alle the goudtz ther tilligger, som er en fuld och ald¹⁸ søsterdell,¹⁹ baade i gaarde och goudtz. Spurde for^{ne} her Niels Høg sig fore, om saadan gaffue bør att verre wedt magtt.

Ther wor saa tilsuaridtt och paasagtt, att huadt eyendell och rettighed, for^{ne} frue Ane giffuet, wpladt och strax fran sig antthuorditt haffuer sine brødre børn, som føre er rørtt, wdj sin frij wilge och welmagtt, er ey giortt emodtt lougen,²⁰ och der for bør thend gaffue vedtt magtt att bliffue.

Datum vt supra. Nostro ad causas sub sigillo teste Johanne Ketellj,²¹ iusticiario nostro dilecto.

Hic auditis & visit sigillo nostro ad causas iuridi protestamur. Datum Haffnæ 16 die augustj a^o 74 teste Hilario Grubbe,²² iusticiario nostro dilecto.

(1) Dommen er afsagt i julehelgen, se 1.1. – (2) Til oplysning om slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer (hvis navne her er kursiveret) hidsættes følgende oversigt:

(3) Peder Oxe (d. 1575), 1547 stiftslensmand på Lolland-Falster, 1552–58 og fra 1566 rigsråd, 1558 in absentia dømt for regnskabsuordener, flygtede til udlandet, vendte 1566 tilbage til Danmark og generhvervede sine godser, blev 1567 statholder i Kbh. og rigshofmester. – (4) Hovedgården Gisselfeld i Ø. Broby s., Ringsted h. Den nuv. hovedbygning er

opført af Peder Oxen 1547–75. – (5) ikke raderet (Kalk. IV.696b). – (6) ikke gennemstukket som tegn på dets ugyldighed, jf. Franz Blatt, *Under vor Haand og Segl* (1943).19. – (7) mgl. i forlægget; indsat efter Rostgaard 121,4°. – (8) Gråbrødrekloster i Ålborg menes at have ligget op til Algade i kvarteret omkr. Skomagergade og Møllegade. Når rettertinget ikke holdtes på Ålborg slot, der lå i byens sydlige udkant, kan det skyldes, at dette allerede da var forfaldent. – (9) Se 29.9. – (10) Niels Styggesen Rosenkrantz, 1487–1533 biskop i Børglum. – (11) Se 29.21. – (12) Se 25.13. – (13) Foged på Restrup. – (14) Rigsråd Niels Høeg (Banner) til Eskær, gift med Karen (Karine) Steensdatter Gøye, enke efter Erik Andersen Banner til Asdal, Kokkedal og Højris. – (15) Anna Andersdatter Banner; hun havde 1491 indgivet sig i Roskilde St. Claræ kloster og fik da af Niels Høeg og fru Karen Steensdatter Gøye tilsikret klæder og føde for den ære, dyd og kærlighed, hun havde vist sine broderbørn, hvem hun gav sin del i Asdal og Kokkedal. – (16) Rigsråd Jens Due Thott til Krogholm; han var 1° gift med Gisle Predbjørnsdatter Pødebusk til Egholm. – (17) Erik Andersen Banner, se stamtavlen ovf. – (18) her vel: hel. – (19) den arvelod, som døtre efter ældre ret modtog, og som var det halve af sønnernes lod (broderlod). – (20) Jf. JL I.36. Se hertil Stig Iuul, *Fællig og Hovedlod*.294ff. – (21) Se 26.12. – (22) Rigsråd Eiler Grubbe, 1570–85 rigskansler.

37 Rettertinget 15. september 1492 (København)

Oluf Oxen havde øvet hærværk mod rigshofmester Poul Laxmands gods i Asserbo under dennes fravær i rigens tjeneste, skønt kongen havde påbudt, at ingen måtte indlede sag imod ham m. v. før 6 uger efter hans hjemkomst. Oluf Oxen havde derhos fortrængt herredsfogden og hindret ham i at holde ting. Rettertinget dømte Oluf Oxen til at betale erstatning for al skade og desuden bøde for hærværk; for at have siddet kongens bud overhørig, overlodes det til kongen selv at straffe ham. For krænkelse af tingfreden havde han forbrudt sin hovedlod i Løsøre, og det overlodes til kongen, om han ville benåde hans liv. Den overlod, der var overgået herredsfogden, skulle landstinget påkende.

Hs.: Original i RA (C 3 Domme)¹) findes i yderligere 42 hss.).

Reg.: 4985*; *Rep.* 2. rk. IV.7217.

Tryk: A. N. Ryge, P. Oxes Liv og Levnetsbeskrivelse (1765).17ff.; GdD I.23ff. (efter orig.). Udtog (med urigtig datering) Huitfeldt I.1006.

Litt.: C. F. Wegener i *Ann. f. nord. Oldk.* 1851.232ff.; Stemann, *Retshistorie*.216 note 2, 670 note 4; Matzen, *Offentlig Ret* III.33, 126, 152; W. Christensen, *Statsforvaltning*.211 note 15; Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.323.

Wii, Hanns, met Gudz nade Danmarcks, Norges, Vendes oc Gotes koning, vduald koning tiil Suerges rige, hertugh i Slesuig, i Holsten, Stormarn oc i Ditmerschen hertugh, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, giøre witherligt, at aar effter Gudz bird MCDnonagesimosecundo, then løuerdagh nest effter

hellig kaarss dagh exaltationis,² fore oss pa wart rettertingh pa wort sloth Køpenhaffn i then stwæ hoss capellen i wor egen neruærelsæ, neruerendis oss elskelige her Eskild Gøye, wor marsk, her Henrich Meyenstorp,³ wore elskelige men oc rad, her Erich Ericson,⁴ riddere, Marquard Tegenhuss,⁵ Esbern Scriffuer⁶ oc Lasse Lather,⁷ wore borgmestere i Køpenhaffn, meth flere ther neruerindis, wor skicket velboren man her Pael Laxman,⁸ ridder, wor elskelige hoffmester, oc hagde hiid steffnt meth wor eyen steffningh⁹ welboren man her Oluff Oxe,¹⁰ ridder, som møth wor, oc her Laxman hordelig kerde, at then tiid, han war met werdige fader, biscop¹¹ Niels Glob¹² aff Wiborgh met flere wore elskelige rad oc gode men wore wdsende i wore oc rigens merchelig¹³ erinde till Gudland,¹⁴ veldelige indfoer her Oluff Oxe met sinæ tienere i hans gard Asserbo¹⁵ oc giorde hannom ther mange wold oc heruercke oc borttoge boskaff,¹⁶ thæreth hans spisningh¹⁷ oc spiltæ¹⁸ hans sed oc i mange made giorde hannom stor oc wbodeligh skade oc ey motte nyde, at han wor i woer oc rigens merchelige ærende oc tienistæ oc ey heller kunnæ nyde wort breff goth ath, som wij hannom giffuit hagde, at engen skulde sette delæ pa hannom eller hans gotz eller noger delæ forfølgæ eller hannom ther pa noget hinder at giøre, førendt hann egen komme aff samme vor tienistæ oc reysæ oc sex wger ther effter.¹⁹ Och sammeledis kerde her Laxman, a[t h]er Oluff [Ox]e medt sinæ tienere giorde wor herrizfogett y Holboherit Christiern²⁰ ett fuldt²¹ tingfredt, skiøde²² til hannom oc weldeligen dreff hannom fra tinget oc ey kunde bliffue pa tinget oc hielpe hwer dane man lagh oc reth pa wore weigne som tiilburde, oc hwiss forfanng²³ her Oluff giorde oss ther wti, thet kerde her Laxman pa wore veigne, men hwess herizfogethen pa hans person giort war, lader han forfølge tiil landztingh.

Ther tiil swarethe for^{ne} her Oluff fførst om Asserbo, at thet er hans gard, oc her Laxman togh hannom tiilforn fra oc begeret reth aff hannom ther fore. Och om then tingfred swareth han swo, at han skød tiil en karll, som han hagde sagh meth, oc ey tiil herrizfogethen, men togh wor thet swo obenbarligh, at han ey kunne komme til ney²⁴ ther fore.

Meth flere ord the sammen hagde.

Ther om wort swo fore rette pasagt: fførsth om Asserbo, at her Oluff skal antworde her Laxman sin gard igen Asserbo quith oc frij oc hwess han borttogh oc holle hannom thet wthen skade oc bøde fore the heruercke,²⁵ han hannom giort haffuer innen sex wger effther logen.²⁶ Och effther thij her Oluff giorde her Laxman swodant welde oc herwercke then tiid, han wor i woer oc rigens tienestæ, oc mod wort breff oc forbud, som fore er rørth, thet

wort seth tiil oss selffue, huore wij thet meth hannem haffue wilde,²⁷ nar han haffuer her Laxman i alle mode swo fult giort oc bøth som forscriffuitt star. Hwad tiiltal han haffuer sidenn tiil her Laxman om Asserbo, thet tale oc følge som tiilbør. Och for then tingfred, her Oluff oc hans tienere gjorde pa wor foget, som skulde holle tingh oc sidde i wor sted, ther fore haffuer her Oluff forbrøth sin houetlod i alle løsøre²⁸ tiil oss och stor tiil oss, om wii ville hannom ther wti benade hans liff.²⁹ Och hwess wor foget ther wti skeeth er pa hans eyen person, thet følge tiil landztingh effther logen, som han thet begyngt haffuer.

Datum vt supra nostro ad causas sub sigillo, teste Iohanne Ketilli,³⁰ iusticiario nostro dilecto.

(1) Orig. har flere store lakuner; teksten er derfor suppleret efter andre hss. – (2) Korsmisse om høsten, korsets ophøjelse el. exaltatio s. crucis: 14. september. – (3) Se 21.4. – (4) Se 24.6. – (5) Se 26.10. – (6) Esbern Jacobsen (Jeipen) Skriver, nævnes 1478–83 som rådmænd i Kbh., 1491–97 som borgmester ssts., jf. O. Nielsen, Kjøbenhavn i Middelalderen (1877).74, 77. – (7) Lasse (Lavrens) Pedersen Latter, nævnes 1485 som rådmænd i Kbh., 1488–99 som borgmester ssts., jf. O. Nielsen, op. cit.74, 77. – (8) Rigshofmester Poul Laxmand (d. 1502) til Vallen, 1483 rigsråd, 1489 rigshofmester, myrdet 1502. Efter sin død dømt som landsforræder, se rettertingsdommen 8. november 1502 (ndf. nr. 41, GdD I.26ff.) og Sjællands landstings dom 26. april 1503 (GdD I.29ff.). – (9) Udtrykket *wor eygen steffningh* anvendtes om indstævning for kongens og rigens råd; ved indstævning for rettertinget (rigens kanslers ret) anvendtes udtrykket: kongens (eller: vor) og rigens stævning, jf. Matzen, Offentlig Ret II.130, Secher, Rettertingsdomme I.iii. – (10) Oluf Oxen (d. omkr. 1500) til Tordsø (Torsjø). – (11) Lakune i hs. Flere hss. har: *her*. – (12) Se 29.9 – (13) vigtige, betydningsfulde. – (14) Gotland, der 1361 var erobret af Valdemar IV Atterdag, og som ved freden i Brömsebro 1645 blev tilbagegivet Sverige. Poul Laxmand og Viborgbispen Niels Glob var 1492 udsendt til Gotland for at mægle mellem lensmanden Jens Holgersen Ulfstand og indbyggerne. – (15) Den forsvundne hovedgård (opr. kloster) Asserbo i Tibirke s., Holbo h. Den blev af Oluf Oxen solgt til Poul Laxmand, efter hvis død 1502 den beslaglagdes af kronen. Den måtte på grund af sandflugten i Nordsjælland i det 17. årh. rømmes, og udgravninger 1849 viste, at bygningerne til dels var ødelagt ved brand. Jf. C. F. Wegener i Ann. f. nord. Oldk. 1851.215ff. – (16) Bohave, rørligt gods. – (17) fortærede hans fødevarer. – (18) ødelagde, tilintetgjorde – (19) Sådanne kongebreve var almindelige i datiden, se f. eks. Rep. 2. rk. IV.7639, 7783, 7820, V.10909. – (20) Nævnes 1493 som ridefoged i Holbo h. og som herredsfoged ssts., se Rep. 2. rk. IV.7349–50. – (21) Vel: et fuldstændigt brud på tingfreden; sml. „sværge et fuldt vold over“ og gøre „fuld huusfred“ (tingsvidne 1454, Da. Mag. 2. rk. VI.41). – (22) skubbede, stødte, puffede. Udtrykket er misforstået i ældre litteratur. Ryge skriver således (op. cit.17), at Oluf Oxen „vilde skyde Herredsfogeden ihjel“, og Wegener (op. cit.234), at han „skjød efter ham“; ligeledes DAA. Ordet kan betyde skyde = gøre skud, men skulle så efterfølges af præp. *på*. – (23) Hindring, skade. – (24) Læsemåden tvivlsom. GdD I.25 har *eydh*, andre hss. *ney*. Bet. måske blot, at Oluf Oxen ikke kunne benægte sigtelserne, eller *ney* er *neys eth* (el. *neys reth*): benægtelsesed med partsed med mededsmænd, jf. 10.19. – (25) Med henvisning til nærv. dom

hævder Matzen (Offentlig Ret III.126), at rettertinget nærmest optog Jls hærværksbegreb. Dette synes dog ikke med sikkerhed at kunne udledes af dommen. Hærværksbegrebet var forskelligt i de forskellige landskabslove, jf. Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen. 31ff. – (26) At bøder skulle erlægges inden 6 uger efter dommens afsigelse synes i datidens lovgivning kun at have fundet udtryk i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 § 9. En frist på 14 dage nævnes i EsjL II.51, og Sjællands landstings dom 14. december 1468 (ovf. nr. 21) gav Bent Bille 14 dage til at betale de ham idømte bøder. Muligt går udtrykket *effter lougen* ikke på tidsfristen, men på ordet *bøde* i det foreg. og sigter da kun til bødernes størrelse. – (27) Først efter enevældens indførelse blev der givet mere generelle lovbestemmelser om straf for ulydighed mod kgl. befalinger, der ofte sluttede med at true eventuelle overtrædere med kongens straf, hævn el. vrede (den såkaldte *comminationsformel*), jf. fdg. 12. juni 1679 §§ 7–8, DL 1–1–5f. og 6–4–13f. Ulydighed mod kongens bud blev dog tidligt anset for majestætsforbrydelse, jf. L. Holberg, Kong Valdemars Lov (1886).147, for hvilken straffen var tab af liv og al ejendom. Ulydighed mod kgl. befalinger straffedes ofte arbitrært, og de ubestemte straffetrusler i kongebrevene var måske også valgt med henblik på, at kongen ønskede at behandle den skyldige mildere. Domstolene satte i sådanne tilfælde – som i nærv. dom og i dom nr. 21 – sagen ind for kongen selv. Senere lød dommen på, at den pågældende dømtes i kongens nåde og unåde, og denne formulering anvendtes ikke blot, hvor der forelå en overtrædelse af en kgl. (speciel el. generel) befaling, men også i tilfælde, hvor domstolen enten fandt, at der burde idømmes straf, skønt ingen straf var hjemlet i lovgivningen, eller at der efter omstændighederne burde idømmes en strengere straf end den i loven foreskrevne, se f. eks. rettertingsdomme 2. august 1537 (ndf. nr. 87, GdD II.62ff.), 17. juni 1558 (ndf. og GdD II.206ff.), 9. juni 1574 (GdD III.228 note 4), 1. juli 1580 (ib. III.328ff.) og 29. juli 1590 (ndf. og GdD IV.174ff.). – (28) Ifl. VsJL III.1 og EsjL II.4 forbrydes hovedlod (undtagen jord), når en mand gør sig skyldig i drab på tinge. I det foreliggende tilfælde foreligger imidlertid ikke drab (jf. ovf. note 20, hvoraf det fremgår, at herredsfogden var i live endnu i 1593), men legemskrænkelser på tinge, for hvilken straffen efter VsJL III.1 in fine og EsjL II.17 var 40 marks bøder til den forurettede og til kongen. Om begrebet hovedlod se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. 62ff. – (29) Kolderup-Rosenvinge bemærker hertil (GdD I.25 note 5), at de ældre love ikke hjemlede livsstraf i dette tilfælde; kun i Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.38 og Kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 93 (ældre redaktion) fastsattes livsstraf og hovedlods fortabelse for at overfalde foged, borgmester og råd, men dog kun når den overfaldne blev såret. Hertil bemærker Matzen (Offentlig Ret III.152), at der her blot foreligger en anvendelse af den alm. sætning, at den, der forser sig mod kongens befaling, er hjemfalden til hans nåde og unåde (jf. ovenfor note 27), således at det helt beror på kongens forgodtbeholdende, om straffen skal være livsstraf, fængsel eller om forbrydelsen kan sones med bøder. Mellem Oluf Oxe og Poul Laxmand afsluttedes 14. december 1493 (Reg. 5021; Rep. 2. rk. IV.7518) et forlig, hvorved den første frafaldt ethvert krav mod Poul Laxmand mod at erholde 3 øksne, 3 mark lybsk og 106 skilling, jf. Ryge, op. cit.19f. Dagen før nærv. dom havde Oluf Oxe i øvrigt i Kbh. udstedt et brev, hvori han erklærede, at kongen havde tilfredsstillet ham for alle de kronens pant, han havde været i besiddelse af (bl. a. Søborg slot), og at han derfor overlod kongen de pågældende ejendomme, jf. Ann. f. nord. Oldk. 1854.329 med note 2. Oluf Oxe døde o. 1500 i fattigdom; hans enke og børn måtte fragå arv og gæld. – (30) Se 26.12.

38 Rettertinget 8. november 1493 (København)

I en tvist mellem rigsmarsk Eskil Gøye, der havde noget gods i pant, og Bent Bille, der ved ridemænd havde gjort indførsel i samme gods til fyldestgørelse af et tilgodehavende hos pantsætteren, dømte rettertinget, at hvis Eskil Gøye kunne bevise at have annammet godset, før indførslen ved ridemænd fandt sted, skulle indførslen være magtesløs.¹

Hs.: Original i RA (Privatarkiver: Mogens Gyldenstiernes Arkiv II E) (findes yderligere i 10 hss.).

Reg.: *8257; *Rep.* 2. rk. IV.7495.

Tryk: Matzen, Panterettens Hist.248f. note 3 (efter orig.).

Litt.: A. N. Ryge, P. Oxes Liv og Levnetsbeskrivelse (1765).20ff.; Matzen, Panterettens Hist.248ff.

Wij, Hans, mett Guds naade Danmarckes, Norges, Wendes oc Gottes konningh, vdualdt konningh til Sueriges riige, hertugh i Slesuigh, Holstenn, Stormarn oc Dytmerschen, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, giøre witterligtt, att aar effter Guds byrdt Mcdxc 3°, thend fredagh Sancti Vilhadi dagh,² fore oss pa wort rettertingh pa wort sloth Københaffn i cantselariit i wor egen neuwerelse, nerwerendes oss elskelige mesther Peder,³ prior i Antwordskoff, her Pauel Laxman,⁴ wor hoffmester, her Johan Jeipsen,⁵ wor cantzeler, her Oluff Stigsen,⁶ riddere, oc Niels Ericssen,⁷ wore elskelige men oc rad met flere, ther nerwerendes war, wor skickett velborne men her Eskild Gøye,⁸ ridder, wor elskelige marsk, pa then ene oc her Bent Bille,⁹ ridder, wore elskelige men oc rad, pa sin systems frue Ingerdz¹⁰ oc hennes børn¹¹ vegne pa then annen side om trette thennom mellom er, swo mode forskreffne her Eskild kerde, att her Bent Bille pa sin systems oc hennes børns vegne hagde lath segh indført¹² i Torsøe by,¹³ som han hagde i sith frij brugelige panth, før her Bent fich thenn indførelse oc lod læse sith pantebreff, som han ther pa haffuer aff her Oluff Oxe, som er elder end indførelsen, oc ther pa bedis her Eskild reth, at han matte nyde sith gotz effter hans pante breffs ludelse.

Ther tiil swarete for^{ne} her Benth, at hans rydemen¹⁴ haffue indført hans bud pa hans systems oc hennes børns vegne i for^{ne} gotz, som han beuiste med hans rydementz oc indførelsæ breff, oc sagde, at wor then tiid her Olluf Oxes, thet han ey annet weste, oc at her Eskild thet ey anammet hagde.

Ther tiil swarete her Eskild, at han thet beuisæ veel, at han hagde for^{ne} godz anammet effther hans pante breffs ludelse, før her Bent fich indførelsæ; meth flere ord the sammen hagde.

Ther om vart swo fore rette pasagt, at kan her Eskild skellige beuise, at han hagde for^{de} godz annammet, før her Bent fich indførelsæ, tha haffuer han ther fore her Bentz rydemen till at tale, som hanum ther indførde, oc hanum thet antwordet; kan her Eskild ey thet beuise, tha nyde her Bent pa sin systems oc hennes børns vegne sin indførelse, oc her Eskild tale tiil sinæ peninge, som han thennom wdlanth haffuer.¹⁵

Datum vt supra, nostro ad causas sub sigillo presentibus impresso, teste Johanne Ketelli,¹⁶ iusticiario nostro dilecto.

(1) Dommen er vist det første eksempel på, at panterretten i forhold til pantsætterens andre kreditorer først fik gyldighed, når panthaveren satte sig i besiddelse af pantet. Denne *anammelse* effektueredes ved, at panthaverens faged befalede almuen i den pantsatte landsby at svare ham på panthaverens vegne. Det fastholdtes i praksis, at besiddelses-tagen var nødvendig såvel over for pantsætterens kreditorer som over for hans arvinger, se f. eks. rettertingsdomme 1552 (GdD I.197ff., Matzen, Panterettens Hist.246f.), 5. maj 1576 (GdD III.291ff.), 4. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.166f.), 8. juni 1613 (ib. 454f.), 9. juni 1613 (ib.461ff.), 7. juni 1619 (Matzen, Panterettens Hist.248 med note 1), og dette ændredes først ved fdg. 23. april 1632 om underpant i fast ejendom, jf. Matzen, Panterettens Hist.246ff. og sa., Privatret II.140. – (2) Willihadus' dag: 8. november. – (3) Magister Peder Andersen, 1491–1504 prior i Antvorskov kloster. – (4) Se 37.8. – (5) Johan Jepsen Ravensberg, provst i Dalby, senere (1496) domprovst i Lund, 1499 dekan i Roskilde, 1500–12 biskop i Roskilde; han var 1486–93 kongens kansler. – (6) Rigsråd Oluf Stigsen Krognos. – (7) Rigsråd Niels Eriksen Rosenkrantz (d. 1516) til Bjørnholm (nuv. Høgholm), Skern Hovedgård og Vallø, 1501–04 hofmester for den udvalgte kong Christian II, 1513–15 rigshofmester. – (8) Rigsmarsk Eskil Gøye (d. 1506) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Tordsø, Gisselfeld og Tunbyholm. – (9) Rigsråd Bent Torbernsen Bille (d. 1494) til Søholm. – (10) Inger Torbernsdatter Bille til Nielstrup, enke efter rigsråd Johan Oxe til Tordsø, Viksø og Asserbo; hun var således stedmoder til pantsætteren Oluf Oxe. – (11) Foruden en søn, Peder Oxe, der døde ung: Torben Oxe til Lundegård (henrettet 1517 på grund af Dyveke), Johan Oxe til Nielstrup og Anne Oxe, der var gift med Henning Walkendorff til Glorup. – (12) Om indførsel se bl. a. Matzen, Offentlig Ret II.164. – (13) Tordsø (Torsjö) i Solberga s., Vemmenhög h. – (14) Se RR § 16. – (15) Eskil Gøye førte det krævede bevis, se tingsvidne 17. november 1493 (Rep. 2. rk. IV.7500) hos Ryge, op. cit.21f. – (16) Se 26.12.

39 Rettertinget 24. februar 1494 (?)¹ (Horsens)

Rettertinget statuerer, at ingen kan vinde jord eller ejendom med nye tingsvidner eller ved lavhævd tilsværge sig ny jord eller ejendom imod en tidligere lavhævd.²

Indstævntes hustru møder i retten på sin syge husbonds vegne med fuld-magt fra ham til at stå i rette.

Hs.: RA Hss. V B 18 nr. 246 (muligt efter orig.). Udtog i HDDomb. 1595–99 fol.336^v (RA). (Findes yderligere i 3 hss.).

Rep.: 2. rk. IV. 7723 (datering: 24. august 1494) og 7731 (datering: 21. september 1494).

Tryk: Rep. 2. rk. IV.7723 (efter RA Hss. V B 18) og 7731 (efter udtog i HDDomb. 1595–99); udtog i Secher, Rettertingsdomme I.213 (efter HDDomb. 1595–99).

Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.199 med note 63.

Wij, Hans, med Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Vennditz och Gottis konning, vduald konning thill Suerig, herthug vdj Sledzuigh, Holstenn, Stormarn och Dyttersken, greffue y Oldennborg och Delmenhorst, gjør alle vitherliggt, att aar epther Gudz byrd Mcd nonagesimo quarto, thenn manddag Sancte Bartolomej apostoli dag,³ for oß paa vortt retterthing vdj Sancte Johanis closter y Horßens,⁴ neruerendis oß elskelig verdige fader medt Gudt biskop Niels Glob⁵ aff Viburgh, Holger Erickßenn,⁶ Peder Brockenhuße,⁷ vor elskelige mennd och raad, Hennicke Jennßenn,⁸ Peder Therkelßenn⁹ aff Føuling, Offe Skram,¹⁰ Hennrich Pederßenn¹¹ med fliere ther neruerendis, var skickett velborenn mandd her Hennrick Knudtzen,¹² rider, vor elskelige mand och raad, och hagde med vor egenn steffning¹³ hidt steffnidt welborne mand Las Viferdtßen¹⁴ om ett øde bygiestedt,¹⁵ kallis Thyuffedall vdj Albeck marck; och for^{ne} Las Viferdtßens hußfrue, frue Gye,¹⁶ møtte paa hans vegne och sagde, att hinndis hußbund ligger paa sotte senng och ey kunde komme, och ther medt ville hun gjøre vor steffning fuldt och staa thil rette vdj sagenn med fuldmagtt.¹⁷ Och først vdj rette lagde ett breff, som Jep Budis,¹⁸ fougitt thill Huornum heridzthing, hagde vdgifuet och beseglett med fliere, aar epther Gudz børd Mcdlxxx, mandagen nest epther Sancte Morthenns dag, lyudendis att Las Viferdtzenn haffuer loglig jnnduartt¹⁹ ald Albeck marck med sinn laugheffdt, som loughlig var funden och fest²⁰ thill thingj for sitt rette guodz och eyediell medt mannge sogne vinnder²¹ och things vinder, att thet er hanns rette guodz och aldrig haffuer hørt eller spuortt, att ther var nogen bygiestedt y Albeck marck, som hiede Thyuffuedall, før Joßep,²² fougett thill Resstrup, gaff thet saadantt naffnn.

Ther emod vdj rette lagde her Henrick Knudtzenn et breff aff for^{ne} Huornum heridzthing, lydendis att for^{ne} Joßep, hanns fougett thill Resstrup, hagde jnnduardt medt laugheffdt for^{ne} bygiested Thyuffedall och en fierding jordt y Albeck marck, alle fire vegne thill marckskiell,²³ for her Hennrichs rette eyedell medt mange sogne vinder och thingsvinder, att for^{ne} bygiested och jord er hans rette oldleffue²⁴ och hører hanom aff rette thill och haffuer y mange aar verid jlditt²⁵ och kiert,²⁶ huilckett breff, laugheffdz breff och an-

dre er nyes giffuen och thagenn innenn thou aar, med mannge arthickler the breffue, the paa buode sider vdj rette lagde, ther om jnndholler.

Ther om vortt saa for rette sagtt, att for^{ne} Las Viferttzen och hans arffuinge bør att nyude och beholde ald Albeck marck epther laugheffdz breffs lyudelse, saa lenge²⁷ hans breff rygis for bisper och bygdemennd²⁸ vuildige och thenn laugheffdt, Josep siden giort haffuer, och the nye things vinder och sogne vinder, hannd haffuer thagett emod Las Viferdtßenn, ey kunde hinnedre Las Viferdtzenn paa hans laugheffdt, thj jnngenn kand vinde jordt och enndiell²⁹ medt nye things vinder och ey eller suerge sig nogett jord och enndiell thill medt laugheffdt.

Dattum vt supra. Nostro ad causas sub sigillo teste Joano Ketili,³⁰ justiciario nostro dilecto.

(1) Dateringen er usikker. GkS 1135,2°, 1140,2° og 1141,2° har kun angivelsen af året; i forlægget passer helgendag (S. Bartolomei dag) ikke med ugedag (mandag) i 1494, da Bartholomæusdag i 1494 faldt på en søndag. Hvis årstallet er rigtigt, skulle dateringen have lydt: mandag efter S. Bartholomæus dag; er derimod dagsangivelsen rigtig, må dommen, der efter sit indhold er yngre end 1480, være enten fra 1489 eller 1495. Det sidste alternativ kunne synes nærliggende (ved fejllæsning af *quarto* for *quinto*), men møder den vanskelighed, at den i forlægget nævnte Hans Keldsen vistnok ikke beklædte embedet som rigskansler så sent; han nævnes sidste gang som rigskansler 6. februar 1484, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.693 note 6. I øvrigt var kongen 24. august 1494 i Hundsbæk (Ribe amt), jf. Rep. 2. rk. IV.7720. Udtoget i HDDomb. 1595–99, der i Rep. 2. rk. IV.7731 ikke er behandlet som identisk med den ssts. 7723 gengivne dom, er „daterit Sancti Matthei apostoli dag Mdc nonageßimo quarto“. Også denne datering er usikker, da S. Matthæus dag i 1494 faldt på en søndag. Måske tør det antages, at *Sancti Matthei apostoli* dag er fejlskrift for *Sancti Matthiae apostoli* dag 1494, da S. Matthias dag netop det år faldt på en mandag, og da der haves andre eksempler på, at Matthæus dag er forvekslet med Matthias dag, se 2.2. Denne datering bestyrkes af, at kongen netop på denne tid var på rettertingsrejse i Jylland, således 22. februar i Skanderborg (Rep. 2. rk. IV.7594), 3. marts i Vejle (ib. 7602) og 4. s.m. i Kolding (ib.7603). Denne datering (24. februar 1494) kunne vel også bedre forenes med nævnelser af Hans Keldsen som rigskansler; at Peder Brockenhuus, der i dommen nævnes som vor mand og raad, men ikke tillige som landsdommer i Nørrejylland, hvad han var siden 6. februar 1494, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.705 og Rep. 2. rk. IV.7584, taler næppe afgørende herimod. – (2) Jf. rettertingsdom 26. oktober 1480 (ovf. nr. 29). Sml. Viborg landstings dom 8. september 1464 (Rep. 2. rk. I.1779), der udtaler, at man ikke kan vinde jordegods med nye tingsvidner el. sognevidner, medmindre der også er gamle ejendomsbreve el. pantebreve. Sådanne tingsvidner (i bet. vidnesbyrd aflagt på tinge el. sognestævne af et vist antal beboere angående forhold, der forudsattes mere almindeligt bekendt inden for vedkommende stedlige kreds) har altså kun haft betydning i forbindelse med andet bevis, se Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset i JL.327 med note 27. – (3) Bartholomæus dag: 24. august. – (4) Se 35.3. – (5) Se 29.9. – (6) Se 35.9. – (7) Rigsråd Peder Brockenhuus til Volderslev og Lerbæk, 1494–1505 landsdommer i Nørrejylland. – (8) Henneke (Henning) Jenssøn Qvitzow til Engestofte, Rørbæk og Sandager-

gård. – (9) Peder Terkelssøn Væbner til Føvling. – (10) Ove Skram til Hammergård, Dejbjerglund og Varhod. – (11) Henrik Pedersen Prip til Sillerup. – (12) Rigsråd Henrik Knudsen Gyldenstjerne (d. 1517) til Store Restrup og Iversnæs (nuv. Wedellsborg). – (13) Se 37.9. – (14) Las Viffertsen Viffert til Rebstrup. – (15) Grund. – (16) Gyde Lauridsdatter Krag, datter af Las (Laurids) Maltesen Krag til Albæk. – (17) Som ikke våbenføre kunne kvinder principielt ikke foretage akter på tinge; i nødstillfælde kunne hustruen møde for manden på tinge, jf. forudsætningen herom i EsjL III.53, hvilket anerkendtes i praksis, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.199. – (18) Nævnes 1462–94 som foged i Hornum h. – (19) Se 16.21. – (20) vel: gjort fast, o: stadfæstet. – (21) Sognevidne er et på sognestævne (grandestævne, gadestævne, bystævne, kirkestævne) optaget vidnesbyrd, afgivet af sogne-mændene. – (22) Josef Eriksen nævnes 1488 som værende i Henrik Knudsen Gyldenstjernes tjeneste, 1491–94 som dennes foged på Store Restrup. – (23) kaldes også: inden alle fire markeskel, o: mod alle fire verdenshjørner, jf. GdD III.250 note 9. – (24) Arvegods, stamgods. – (25) klaget, påtalt. – (26) kæret, anket, klaget. – (27) indtil. – (28) Se 22.1; *bisper* er formentlig skrivfejl for *bisp* (el. *biskop*). – (29) særskilt ejendomsjord, som ikke er i fællesskab el. hører til bymarken. Udtoget i HDDomb. 1595–99 har *eyendeel*. – (30) Se 26.12.

40 Rettertinget 11. juni 1494 (Kalundborg)

I besvarelse af kongens forespørgsel udtaler rettertinget, at den, der med magt modsætter sig indførsel ved ridemænd, skal bøde for vold efter loven,¹ og at indførsel i en hovedgård kun kan ske, når kreditor selv har anpart i denne, eller når debitor ikke har anden jord eller løsøre til at fyldestgøre kreditor med.²

Hs.: Original i RA (C 3 Domme) (findes i yderligere 31 hss.).

Reg. 5004 og 5063 (med datering hhv. 9. juni 1493 og 10. juni 1494); Rep. 2. rk. IV.7679 (datering: 11. juni 1494).

Tryk: P. Wieselgren, De la Gardieska Archivet II (Lund 1832).78f. (efter Lund UB De la Gardieska Saml., med urigtig datering: 1493, filianj martiris dag); GdD I.25f. (efter orig.; rettelser hertil Rep. anf. st.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.266 note 1; Matzen, Offentlig Ret III.149; Sylow, Bevisteori. 29.

Wij effterscreffne Jens Brodstrup,³ meth Gutz nade erckebishop i Lund, Niels Skawe⁴ aff Roskild, Karl⁵ aff Othens, Niels Glob⁶ aff Wiborg, Hartwig⁷ aff Rybe, Niels Stigge⁸ aff Børlum, Niels Claussen⁹ aff Aarss, aff samme nade bisper, Claus Andersenn,¹⁰ Powell Laxman,¹¹ Erich Otssen,¹² Eskild Gøye,¹³ Axel Lagesen,¹⁴ Henrich Meyenstrop,¹⁵ Moritz Nielsen,¹⁶ Niels Høgh,¹⁷ Henrich Knudssen,¹⁸ Niels Ericssen,¹⁹ Holger Ericssen,²⁰ Lodwigh Marsk,²¹ Steen Bille,²² Palli Annderssen,²³ Jørghen Marswin²⁴ giøre witherligt, at aar effter Guts byrd mcdnonagesimoquarto, then othensdag nest effter Petrij et Feliciani martirum dag,²⁵ i grabrøder closther stwæ i Kalundeborgh²⁶ spurde høg-boren første, konning Hanns, wor kæreste nadige herre, segh fore meth oss

alle, hworledes thet bør ath være oc skall staa her effther meth thennom, som logen følger meth lagdags breff²⁷ oc rydebreff,²⁸ oc sagwolderen oc rydemendt²⁹ byudes wern meth macht emod rydebreff.

Ther om wort swo fore rette paasagt, at hwo swodan vern frambyuder mod rydebreff, bøde fore wold effther loghen, oc foer han skade ther offuer, haffue hiemegield.³⁰ Men giør han skade, thaa bøde ther fore som tiilbør. Item skall inghen stedes indførelse i annen mantz houit gord,³¹ vthen han haffuer ther sielff lod oc deel vti, men haffuer han ther del vti oc biuder vern, thaa gaa ther om som fore ær rørdt, togh i swo mode, at haffuer han ey løsøre eller annen iord swo godh, som han kand hanns indførelsæ fult meth giøre, thaa nyde indførelsæ i hans houet gord.

Datum ut supra. Nostris sub sigillis presentibus inferius appensis in evidens testimonium premissorum.

(1) Reglen optoges i lovgivningen, se fdg. 8. september 1527 (Da. Mag. 1. rk. IV.282, Fr. Is Reg.143f., jf. også fdg. 4. december 1526 i Da. Mag. 1. rk. IV. 255f., Fr. Is Reg.124), recesserne 1539 § 6, 1547 § 34, 1558 § 54 og gik derfra over i DL 1-24-29. – (2) Reglen optoges i lovgivningen, se Danmarks rigens ret 10. december 1621 § 47, fdg. 13. juni 1663 og DL 1-24-25, der først bortfaldt ved lov nr. 90 af 11. april 1916 om rettens pleje § 506. – (3) Se 29.4. – (4) Niels Skave (d. 1500), 1484-85 kongens kansler, 1485-1500 biskop i Roskilde. – (5) Se 29.8. – (6) Se 29.9. – (7) Se 13.7. – (8) Se 36.10. – (9) Niels Clausen Skade, 1491-1520 biskop i Århus. – (10) Magister Claus Andersen Ulfeldt, nævnes 1466-92 som prior i Dalum, 1476-87 som dekan i Odense, 1495-1501 som kannik i Roskilde; var 1484 rigsråd. Ifl. DAA 1923 II.511 døde han 1497. – (11) Se 37.8. – (12) Se 23.15. – (13) Se 29.18. – (14) Axel Lagesen Brock (d. 1498) til Clausholm, Græsedø og Skærvad. – (15) Se 21.4. – (16) Se 29.21. – (17) Se 36.14. – (18) Se 39.12. – (19) Se 38.7. – (20) Se 35.9. Han var broder til ovenn. Niels Eriksen Rosenkrantz. – (21) Rigsråd Ludvig Marsk af slægten Munk til Østrup og Nørlund. – (22) Se 33.13. – (23) Rigsråd Palle Andersen Ulfeldt, yngre broder til ovenn. Claus Andersen Ulfeldt. – (24) Rigsråd Jørgen Marsvin (d. 1524), rigskansler 1494-1524. – (25) Primi et Feliciani martirum: 9. juni. – (26) Gråbrødreklosteret i Kalundborg lå på den nuv. Kalundborg Ladegårds plads nord for slotspladsen. – (27) Lavdagsbreve. Ved eksekution (fordeling) med rigens rets dele udtoges først 4 såkaldte lavdagsbreve, der efter fristen kaldtes 15 dages, 10 dages, 5 dages og straks brev, jf. f. eks. Secher, Vitterlighed. 209ff., hvorved den, hos hvem der søgtes indførsel, opfordredes til inden den angivne frist at rette for sig. – (28) Ridebreve er breve fra rigens kansler til ridemændene om sammen med kongens foged og embedsmand at gøre udlæg hos den, der havde siddet 4 lavdagsbreve overhørig. – (29) Se RR § 16. – (30) ☉: lide velfortjent skade, jf. JL I.36 (*hauæ hemæ giald*) og Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland § 6 (*hauæ hem giald*). – (31) I senmiddelalderen var *hovedgård* bet. for en herregård el. storgård. Indtil omkr. 1250 kendes intet fast kriterium for, hvad der forstås ved hovedgård. Det antoges, at en gård var en hovedgård, når den var bopæl for en stormand, el. hvis den havde et stort jordtilliggende el. havde bøndergods under sig. Betegnelsen benyttedes dog også om gårde, der var sæde for biskoppelige lensmænd. Fra det 14. årh. er en hovedgård en gård med bestemte rettigheder (navnlig skattefrihed) og pligter (navnlig ledingspligt). En gård kunne

blive hovedgård, hvis dens ejer påtog sig ledingspligt (hvilket senere var identisk med at få adelsbrev), eller hvis han tog bolig på den og drev dens avl (så den blev sædegård), jf. Gunnar Olsen, Hovedgård og bondegård (1957).59. En herremand kunne eje flere hovedgårde, selv om kun én var hans sædegård; betingelsen herfor var, at han holdt foged på den og lod den drive for sin regning, jf. Christian III's hdf. 1537 § 37 og Gunnar Olsen, op. cit.51. Fæstede en adelsmand en hovedgård bort til en bonde, mistede den sine hovedgårdsprivilegier. Efter enevældens indførelse blev hovedgårdsprivilegierne ved fdg. 16. december 1682 gjort afhængige af opfyldelsen af visse betingelser, og nye hovedgårde kunne kun oprettes med kgl. bevilling. Efter at privilegierne var afskaffet, dels ved § 97 i grundloven 5. juni 1849, dels ved lov 20. juni 1850 om udjævning af hartkornsfastsættelsen mellem privilegeret og uprivilegeret hartkorn, forstod man ved en hovedgård, jf. lov nr. 93 af 6. april 1906 om jords udstykning m. v. § 2, stk. 1, en gård, hvis jorder har hovedgårdstakst (tidligere privilegeret hartkorn), og som 18. december 1897 (da lov nr. 81 af 11. maj 1897 om jords udstykning m. v. trådte i kraft) havde et jordtilliggende af mindst 60 tdr. land til takst 24 (boniteret mål) efter matrikultaxation, og som ikke var en fra en hovedgård udskilt parcel. Senere benyttedes betegnelsen om de fra ældre tid bestående større ejendomme, hvorunder der har hørt bøndergods, jf. S. Kinch og Fl. Tolstrup, Den danske Landboret (1941).65.

41 Rettertinget 8. november 1502 (København)

*Rettertinget tildømmer kong Hans den afdøde rigshofmester Poul Laxmands gods som delvis erstatning for den skade, han har voldt med sine landsskadelige handlinger.*¹

Hs.: Orig. vidisse 11. november 1502 (RA C 3 Domme) (findes i yderligere 18 hss.).²

Reg.: 5243* og 5244; Rep. 2. rk. V. 9711 og 9712.

Tryk: Suhm, Samlinger I, 3 (1780).32ff. (efter AM 292,2°); Hist. Tidsskr. III.585ff. (efter vidisse 11. november 1502); GdD I.26ff. (efter samme); C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt (1874).224f. (moderniseret retskrivning); Dipl. dioc. Lund. VI.82f. (efter vidisse 11. november 1502).

Litt.: Paludan-Müller, Romerrettens Anvendelse.78ff.; samme, De første Konger af den Oldenborgske Slægt (1874).227f.; Kolderup-Rosenvinge i Hist. Tidsskr. III (1842).575ff.; C. Molbech ssts.600ff.; Matzen, Offentlig Ret III.147, 148; Sylow, Bevisteori.4; W. Christensen, Statsforvaltning.110 note 6; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.98ff., 259; Henry Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnersen (1959).95ff. (jf. hertil Stig Iuul i Hist. Tidsskr. 11. rk. VI (1960).382ff.); Fenger, Fejde og Mandebod.477 note 448; sa., Romerret i Norden (1977).84ff.

Wii, Hanns, met Gutz nadhe Danmarckes, Sueriges, Norges, Vendes oc Gottes koning, hertug vti Slezwiiig, Holstenn, Stormarn oc Ditmersken, greffue vti Oldenburg oc Delmenhorst, gjørre witherligt, ath fore oss wor skikit oss elskelige Niels Kordsen,³ wor scriffuer, met eth pergementz breff, wskrabeth,⁴ wstwngt⁵ oc well færdiigt⁶ vti skriifft och indcegle, ludendis ord fran ord som her effter staar screffuit:

Wii, Hanss, met Gudz naadhe Danmarckes, Sueriges, Norges, Vendes oc Gottes konning, hertug vti Slezwiig, Holstenn, Stormarn oc Ditmersken, greffue vtj Oldenborg oc Delmenhorst, Byrge,⁷ aff samme nadhe ærchebiscop vti Lundt, Sueriges furste oc pawens legat, Johann Jepsen,⁸ Niels Stygge,⁹ Niels Clawssen,¹⁰ Jenns Anderssen,¹¹ och aff samme nadhe biscoper vti Roskilde, Burglom, Aars och Othens, Sten Bilde,¹² Niels Erickssen,¹³ Henrick Knudssen,¹⁴ Niels Høgh,¹⁵ Marqwort Rønnow,¹⁶ Pritbiørn Podbwsck,¹⁷ Jørgen Parsberger,¹⁸ riddere, Jørgen Marswin,¹⁹ Peder Brockenhusen,²⁰ Oluff Mortenssen,²¹ Niels Hack,²² Jørgen Rwdt,²³ Henrick Aagessen²⁴ oc Hanss Bilde,²⁵ wæpnere, Danmarckes riiges raad, giøre alle witherligt, at aar effther Gudz burdt twsindefeemhundrede paa thet andet, Sancti Vilhadi episcopi et confessoris dag,²⁶ nest effther at her Pouell Laxman,²⁷ som wor hoeffmester war, dødh oc affgongen war, tha ware wii forsamplede paa raadhwsct vti Køpenhaffnn ath tractere oc forhandle i rette the gerninger, som for^{ne} her Pouell Laxman haffuer giort emoedt oss, koning Hanss, oc thesligeste emodt oss, hanss naades raad, oc menige Danmarckes jndbyggere.

Oc athspwrdhe wii først for^{ne} her Pouell Laxmantz næste frænder, som ware oss elskelige her Oluff Stigssen,²⁸ ridder, Hermen Flemmingh²⁹ oc Abram Erickssen,³⁰ som for^{ne} her Pouell Laxmantz dotter tha fæst haffde.

Tha swarede the, ath the ey wille fordeytinge³¹ her Pouell Laxmantz gerninger vti nogre maathe, men kunne the sware noget goet fore hanss børnn,³² tha wille the thet giøre.

Sidhen toghe wii saghen fore oss i rette ath forhandle, och forfore³³ wii først, ath han haffde stemplet³⁴ oss, koning Hanss, vppa fore alt Sueriges riigens raad, at the ey skulle wære oss høriige eller ludige, effther som them bwrde ath wære theres reette herre oc koning. Ther till forfore wii och, at han haffde sæntt oc skicket oss, koning Hanss, vnder øghenn³⁵ oc till thet argeste szitt bwdh hemmeligen ind vti Stockholm till wore fyender och wtroo vndersotte. Thesligeste forfore wii och, ath for^{ne} her Pouell Laxman haffde stemplet oc saght eblant wore gode och troo men her vti Danmark, ath wii skulde wæret Danmarks rige en skadelig herre och koning met andre flere vhrliige³⁶ gerninger, som engen troo man bør at giørre szin reette herre och koning och siith eghet fæderne riige, ffore hwilke sagher wii, koning Hanss, begiæredhe laag oc ret, paa thet ath engen effther thenne dagh skulle swa dierffues till at giøre emodt szin herre och konning, som for^{ne} her Pouell Laxman giort haffde.

Tha sagde wii, for^{ne} Byrge, ærchebiscop vti Lundt &c, oc sammeledes alle

wore kiere for^{ne} metbrødere, Danmarkes riiges raad, ath wor kiereste nadhige herre, høgeborenn furste koning Hanss &c., haffuer wæret oss oc alt Danmarkes riige en troo och hwld herre och koning, oc at thet er whørligt, ath wii skulle tillstæde och liidhe, ath swodanne gerninger, som her Pouell Laxman giort haffuer emodt hanss nadhe, skulle bliffue wpynthe,³⁷ swa at hanns nadhe skulle ther engen wandell³⁸ fonge fore. Oc ther fore haffue wii alle endregteligen fwldburdet³⁹ oc sagt aff fore rette, ath fore swodan stor forderffuelig skade, som for^{ne} her Pouell Laxman haffuer giort och tillwend⁴⁰ wor kiæreste nadhige herre oc alle Danmarkes indbyggere, som føre er rørt, bør hanss nadhe ath nydhe oc beholde till vpreetning⁴¹ alt her Pouell Laxmantz goetz, jordh och løssøre,⁴² ehwad thet hælst ær eller næffnis kann, swo langt som thet kann recke, till ewiig eyendom, en dogh thet er ey nær fwlllest fore swodann gerninger, skade oc forderff, som for^{ne} her Pouell Laxman giort haffuer och forscreffuit stander.

Giffuet aar, dagh och stædh som forescreffuet staar vnder alles wore secreter och indcegle.⁴³

Haffnia, die beati Martini episcopi et confessoris,⁴⁴ anno domini millesimoquingentesimosecundo, nostro sub sigillo ad causas teste Georgio Marswin,⁴⁵ justiciario nostro.

(1) Jf. Sjællands landstings dom 26. april 1503 (GdD I.29ff.), hvorved den afdøde Poul Laxmand dømmes fredløs. Kun landstinget kunne efter EsjL II.50 idømme fredløshed, jf. Stig Iuul i Hist. Tidsskr. 11. rk. VI.389f. – (2) I et af hss. (AM 28,4°) findes en kommentar af ærkebiskop Birger Gunnersen. Det hedder (fol.1r): *Sentencia lata contra Laxmannum non est criminaliter sed ciuilitur lata, et tam prelati quam seculares totum concilium regni Dacie representantes eam pronunciarunt. Then dom, som alt Danmarcks radh dømpe paa her Laxmans godz, eer aff sagd oc dømpt, at kong Hans skwlle haffwe alt her Laxmantz godz for then skadhe, konning Hans kom udi for den urædheligh handling, her Laxman brwghte emodh for^{de} k. Hans, som for^{de} dom inneholder, oc then skadhegeld recker til her Laxmantz hwstrw oc hans børn, som han haffde met then annen hwstrw. Thij skadhe geld eer som annen witherlichgh geld, oc han haffde theres godz i flææt inne met sigh, then tiidh han wortt slaghen. Oc om noger will tale paa thenne dom, tha skwle the talæ for een høyghre dommere en koningen oc rigesends radh eer j Danmarck, oc uden twiffwell the wele forsware theres dom, som ey annet tilbørlicht eer. Jf. Henry Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnersen (1959).99, Dipl. dioc. Lund. VI.84f. (hertil rettelser Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.100). Jf. Birger Gunnersens tilskrift i Sanctuarium Birgerianum (AM 292,2° fol.29) Suhm, Samlinger I, 3 (1780).32. – (3) Niels Kortssen van Nulant, kgl. skriver, fra 1503 ærkedegn i Lund, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.110, Henry Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnersen.98 note 350, Rep. 2. rk. IV.9338. – (4) Se 36.5. – (5) Se 36.6. – (6) i god stand (Kalk. I.824a bet.2). – (7) Birger Gunnersen, 1497–1519 ærkebiskop i Lund. – (8) Johan Ipsen Ravensberg, 1500–12 biskop i Roskilde. – (9) Se 36.10. – (10) Se 40.9. – (11) Jens Andersen Beldenak, 1501–29 biskop i Odense. – (12) Se 33.13. – (13) Se 38.7. –*

(14) Se 39.12. – (15) Se 36.14. Hans steddatter, Kirsten Eriksdatter Banner, var enke efter Poul Laxmand. – (16) Rigsråd Marquard Rønnow (d. 1506) til Hvidkilde. – (17) Rigsråd Predbjørn Podebusk (d. 1541) til Vosborg. – (18) Rigsråd Jørgen Vernersen Parsberg (d. 1507) til Harsted. – (19) Se 40.24. – (20) Rigsråd Peder Brockenhuus (d. 1505). – (21) Se 21.36. – (22) Se 33.14. – (23) Rigsråd Jørgen Rud til Vedby. – (24) Rigsråd Henrik Aagesen Sparre (af Skåne) til Klogerup (Bara h.) og Hagelös, lensmand på Søborg. – (25) Rigsråd Hans Bille til Egede. – (26) 8. november. – (27) Rigshofmester Poul Laxmand var blevet dræbt 22. juni 1502 i Kbh. af Bjørn Andersen Bjørn og Ebbe Strangesen. Den førstnævnte blev ved rettertingets dom 11. maj 1504 (Rep. 2. rk. V.10064, Da. Mag. 4. rk. VI.287f.) frikendt for andel i drabet; Ebbe Strangesen blev 1502 rigsråd. – (28) Rigsråd Oluf Stigsen Krognos (d. omkr. 1505), der var fætter til Poul Laxmand og værge for hans umyndige børn. Han havde været beskyldt for landsforræderiske forhandlinger med den svenske adel og måtte 20. oktober 1501 på Kbh.s rådhus med 3 tylvter fri sig for sigtelsen, jf. Dipl. dioc. Lund. VI.44f., Henry Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnersen.74. – (29) Herman Fleming til Knudstrup og Bavelse. – (30) Abraham Eriksen Gyldenstjerne til Demstrup, hovedsmand på Kalmar, trolovet og senere gift med Poul Laxmands yngste datter Else. – (31) forsvarer. – (32) Af 1. ægteskab med Inger Munk (Lange) (d. tidligst 1493) havde Poul Laxmand sønnen Peder og døtrene Birgitte (DAA 1902: Beate) og Else. – (33) Bet. af ordet *forfore*, der anvendes om alle 3 anklagepunkter mod den afdøde Poul Laxmand, er ikke ganske sikker, og det fremgår ikke af dommen, om sagsfremstillingen var underbygget med beviser. *Forfare* kan bet.: erfare, lære at kende (Kalk. I.625a bet.5), og således alene udtale, at rigsrådet passivt påhørte kongens sagsfremstilling. Ordet kan dog vist også bet.: konstatere, med den deri liggende nuance, at kongens sagsfremstilling var underbygget på en sådan måde, at rådet følte sig overbevist om anklagernes rigtighed, og det kan ikke udelukkes, at rigsrådet selv kan have udfoldet en vis aktivitet for at få fastslået anklagerens holdbarhed. Da *forfare* på Christian III's tid, altså en menneskealder senere, anvendtes i det alm. lovsprog, bet. det: prøve, undersøge (Kalk. I.624b bet.4) og betegnede den virksomhed, dommere skulle udfolde for at finde ud af, hvorvidt den ene eller den anden af de to modstridende forklaringer er den rigtige. – (34) anklaget, mærket som slet (Kalk. IV. 101a). – (35) imod, til skade, jf. mnt. *under ogen* (Kalk. IV.983b). – (36) urimelige, upassende, skammelige. – (37) ustraffede. – (38) Gengæld, erstatning (Kalk. IV.730a bet.1). – (39) samtykke i (Kalk. I.799b bet.1). – (40) tilføjet, gjort (Kalk. IV.386b). – (41) Fyldestgørelse (Kalk. III.353a bet.2). – (42) Jf. EsjL II.27 (*bathæ iordh oc andræ costær*) og Fenger, Fejde og Mandebod.437. Herunder også Poul Laxmands børns mødrene arv, men ikke hans enkes gods og løsøre. At børnenes mødrene arvejord blev tilkendt kongen var ulovligt, og de fik den derfor tilkendt ved rettertingsdom 3. december 1526, jf. GdD III.153f. og Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.99, 101. Jf. rettertingsdom 17. august 1525 (ndf. nr. 59), hvor der ligeledes i en landsforræderisag sker inddragelse af fast ejendom og løsøre. – (43) *Sekreter* er i reglen mindre segl, der almindeligt benyttes til besegling af breve, hvis indhold ikke krævede anvendelsen af det større, mere højtidelige *indsegl*; det sidste udtryk anvendtes almindeligt om større, vedhængende segl el. en brevudsteders hovedsegl. – (44) 11. november. – (45) Se 40.24.

42 Rettertinget 9. oktober 1505 (Thisted)

Når pant har været opbudt til tinge, og pantesummen har været deponeret i fjerdingkirke, uden at panthaveren har meldt sig inden år og dag, tilfalder det deponerede beløb kronen efter gammel sædvane.¹

Hs.: Original i RA (C 3 Domme);² vidisse 11. juni 1582 i Rigens forfølgingsbog 1575–82 fol.237^r (RA) (findes i yderligere 2 hss.).

Reg.: 5304; Rep. 2. rk. VI.10453.

Tryk: GdD I.31f. (efter original; rettelser hertil Rep. anf. st.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.552 note 3; Matzen, Offentlig Ret I.18 note 3.

Wij, Hans, meth Gudz nade Danmarckes, Sueriges, Norges, Wendes och Gotes koning, hertugh i Slesuigh, Holsten, Stormarn oc Ditmerschen, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorsth, giøre alle witterlight, ath aar effter Gudz byrd Mdquinto, then torsdag Sancti Dyonisii dagh,³ fore oss pa wort rettertingh i Thysted i wor eyen neruerrelße, neruerrendis oss elskelige verdige fader meth Gud, her Jens Anderßen,⁴ biscop i Othens, Ebbe Strangeßen⁵ oc Niels Clemendssen,⁶ wore men oc rad, meth flere tha neruerendis, var skicket oss elskelige verdige fader i Gud her Niels Stygge,⁷ biscop i Børgelem, sagde oc berette, at effter som han hagde fangid wort breff, at wii hagde wnt hanum at [jndløße] Hanherrit aff Mouridz Nielsens⁸ arffuinge, war hand pa Hanherridzthing nogher tiid syden forleden oc opbød the sexthen hwndrethe i guld oc penninge, som for^{ne} herrit stod i pant fore, och war offuerbødig fult at gøre thet pandtebreff, Mouridz Nielßens arffwinger ther paa haffde. Da komb ey pantbreffuen tilstede eller nogher, [som]⁹ pendinge annamme wille. Thii war handt tildømp^t at annamme for^{ne} Hanherret, oc penninghe jndmeldte i fierdingskircke¹⁰ oc haffuer der ligget aar oc dagh¹¹ oc længer, huilcket Peder Thommeßen,¹² herridzfogit vdi Hanherrit fore oss kiendis och tilstoedt, at swo war forløbet sigh thill Hanherridzthing om for^{ne} pant oc penninge i alle maade, som for^{ne} werdige fader beret haffde, oc at for^{ne} penninge war ey fwnden aff fierdingskircken, syden the ther jndkomme. Oc ydermeere for^{ne} werdige fader spurde sig fore, huor derom burde at werre. Derom war saa for rette affsagt oc tilsuarit, at epterdj for^{ne} penninge haffuer ligget i fierdingskircken aar oc dag oc længer, oc dess emellom er ther ey vddømp^t, tha bør oss saadan penninge at nyde oc beholle effther gammell sedwanne oc som tilforne dømp^t er¹³ for oss i saadan sager.

Datum vt supra, nostro ad causa sub sigillo teste Georgio Marsvinj,¹⁴ iusticiario nostro dilecto.

(1) Jf. Skåne landstingsdom 28. juli 1487 (ovf. nr. 33), Matzen, Panterettens Hist.447ff. og sa., Privatret II.152. – (2) Skriften i originalen er meget bortslidt; teksten suppleret efter Add 152,2°. – (3) Dionysius dag: 9. oktober. – (4) Se 41.11. – (5) Rigsråd Ebbe Strangesen (d. 1507) til Nørholm, Poul Laxmands drabsmand, jf. 41.27. – (6) Lensmand på Kalø Niels Clementsson, 1505–14 landsdommer i Nørrejylland. Om ham se V. A. Secher og A. Thiset i Jyske Saml. 2. rk. I.143ff. og ndf. 50.4. – (7) Se 36.9. – (8) Se 29.21. – (9) Orig. har formentlig ved fejlskrift *sum*. – (10) Se 21.71 og 33.5. – (11) Se 4.14. – (12) Peder Thomsen nævnes som foged i Han h. 1501–05, foged i Hannæs by 1503. – (13) Se ovf. note 1. – (14) Se 40.24.

43 Kongens og rigsråders dom¹ 11. marts 1506 (København)

Den, der i København udlejer et hus til skade for den hidtidige lejer, som fortsat kan og vil give sin husleje deraf, skal bøde 40 mark til kongen og 40 mark til byen.

Hs.: GkS 3154,4° fol.401v (findes yderligere i 21 hss.).

Reg.: 5324*; Rep. 2. rk. VI.10565.

Tryk: Friis Edvardsen.599; Kbh. Dipl. I.193; DgK III.117f. (efter GkS 3154,4°).

Overskrift: Aff dend sølff beslagen raadstuebog

Anno 1506, onsdagen St. Gregorii pavis afften,² som borgmestere och raad och meenige borgere udi Kiøbenhaffn vaare for vore kiere naadigste herre, koning Hansz, paa hansz nadis slott Kiøbenhaffn och gaffue hansz naade tilkiende, at de, som besidde kirchens och andre iorder her udi Kiøbenhauffn, bliffue besværnit med svart landgilde aar effter aar for saadanne sager och brøst schyld, at de vorde vdleyede aff deris bolige, som de udi leye haffue, da effter vor kieriste naadigste herris befalling, samtyche, raad och fuldbiurd³ disse effterschreffne da nærværendis, som erre werdige fader med Gud biscop Iensz Anderszen⁴ aff Fyhn, her Iensz Lauridtzzen,⁵ erchedegn udi Roschilde, her Henrick Knudszen,⁶ hr. Thygge Kraabbe,⁷ riddere, Oluff Holgerszen,⁸ Lauridtz Schienchell,⁹ Iensz Munch,¹⁰ Christen Randtzow¹¹ och Mogens Sachsen,¹² at hwsom heldst effter denne dag leyer hin anden hansz huusz och bolig unden,¹³ den stund hand vill eller formaar at giffue hansz huszleye deraff, hand schall bøde hansz faldszmaall¹⁴ derfor 40 ₰ mod hans naade och 40 ₰ mod byen.

(1) Reelt foreligger der en kgl. forordning, men afgørelsen kaldes oftest en dom, jf. Kbh. Dipl. I.277, DkK III.116; den findes dog kun i yderst få af de typiske domshåndskrifter.

Grænsen mellem dom, responsum og lov var i datiden flydende, jf. indledningen s. 21. – (2) Gregorii pape confessoris dag: 12. marts. – (3) samtykket (Kalk. I.799a bet.1). – (4) Se 41.11. – (5) Jens Lauridsen nævnes som ærkedegn i Roskilde 1504–13 (Rep. 2. rk. V.10069, VII.12456). – (6) Se 39.12. – (7) Se 5.3. – (8) Oluf Holgersen Ulfstand (d. 1529), senere (1523) rigsråd, 1483–1517 lensmand på Nykøbing slot. – (9) Laurids Skinkel til Egeskov og Julskov, senere (1523) rigsråd. – (10) Kan ikke med sikkerhed identificeres, da der dengang levede flere med navnet Jens Munk. – (11) Christian Rantzau (d. 1518), sen. lensmand på Nyborg (1511–14), Kalundborg (1514–17) og Nykøbing F. (1517–18), se DAA 1930 II.176. – (12) Rådmand i Kbh. Mogens Saxen (jf. Rep. 2. rk. VII.11766, 31. maj 1511). – (13) *leye . . . unden*: leje bort til anden side. – (14) Bøde(straf).

44 Rettertinget 22. april 1506 (Kalø)

En mand, der sigtes for i en anden mands skov at have hugget 300 egetræer og drevet nogle kreaturer til drukning, tilpligtes af rettertinget til enten at erstatte skaden eller inden 14 dage på herredstinget at befri sig for sigtelsen ved ed.

Hs.: Add 152,2° nr. 114 (findes yderligere i 1 hs.).

Rep.: 2. rk. VI.10602.

Tryk: Rep. anf. st. (efter Add 152,2°).

Overskrift: Domb om skouffhug.

Wy, Hans, med Gudz naade Danmarckis, Suerriges, Norgis, Wendis och Gottis konningh, hertug vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdi Oldenborg och Delmenhorst, giørre alle witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1506, onßdagen nest epter søndagen quasimodo genitj,¹ paa wort slot Calløe,² neruerrendis oß elschelige werdige fader medt Gudt bischop Jens Anderßen³ vdi Ottenße, Niels Clemmindzen,⁴ wor embidzmandt her paa Calløe slot, medt fleere goede mendt her da neruerrendis, war schicket for oß paa den ene oß elschelige Biørn Anderßen,⁵ wor embidzmandt paa [Ra]ffnsborg⁶ och tiltalet oß elschelige her Niels Høigh,⁷ ridder, wor mandt och raadt, paa den anden siide paa her Lauge Brockis⁸ børns weigne, som handt er lauguerge⁹ forre, om 300 eger,¹⁰ som her Lauge Brockh schulle weldeligen¹¹ haffue ladet nedhugge i hans schouff, och dertill om x foeler¹² och søtten øxen, som handt schulle ladet i senckh dreffuet.¹³

Medt fleere ordt, som dennom derom paa begge siider forløbe.

Daa war der saa paasagt, at huis forskreffne [her]¹⁴ Niels Høig will kien-dis aff forskreffne sager, der giør¹⁵ handt vdleg¹⁶ och fylleste¹⁷ forre, men huis handt icke kiendis will, da schall handt i dag 14 dage till Nørreherridz-

ting¹⁸ i Saling paa her Lauges børns weignne giørre lough och wern¹⁹ forre, och hans loughøring²⁰ siden at komme for oß der at kundgiørre hans laugh och wern, epter som hun giffuet och gaaet er. Och huis forfølling forschreffne Biørn Anderßen haffuer gjort jndtill denne dag paa den trette,²¹ som hans fader, her Anders Jacobßen,²² och her Lauge Brockh emellom war, da schulle nu alting dødt och machteloß werre.

Datum vt supra.

(1) Dominica quasimodogeniti: 1. søndag efter påske. – (2) Kalø slot (Bregnet s., Ø. Lisbjerg h.). – (3) Se 41.11. – (4) Se 42.6 – (5) Bjørn Andersen Bjørn til Stenalt. Jf. 41.27. – (6) Ravensborg (Birket s., Lollands nørre h.). Hs. har *Lauffnsborg*; rettet efter GkS 1139,2°. – (7) Se 36.14. Hans søster, Kirsten Pedersdatter Høeg, var gift med Lauge Brock, for hvis børn han var værge. – (8) Lauge Eskesen Brock til Essendrup (nuv. Gl. Estrup), Vemmetofte m. v. (d. 1504). Han var kendt som en brutal og gridsk godsherre. – (9) Den i loven bestemte værge, jf. SkL 57, ASun 21, EsjL I.47, JL I.28. Niels Høeg var vist kun værge for Lauge Brocks børn af 2. ægteskab med hans søster; værge for børnene af 1. ægteskab var Lauge Brocks fætter, Henrik Knudsen Gyldenstjerne. – (10) Ege(træer). – (11) med magt (Kalk. IV.903b). – (12) Foler, unge heste, føl, plage. – (13) ladet drukne, ladet drive til drukning (Kalk. IV.266b bet.1, V.1036a). – (14) Mgl. i forlægget; indsat efter GkS 1139,2°. – (15) GkS 1139,2° har *giøre*. – (16) Betaling (Kalk. IV.567a–b). – (17) Erstatning, godtgørelse (Kalk. I.798a). – (18) Nørre h. i Viborg amt. Niels Høegs gård Eskær lå i Grindeslev s. i dette h. – (19) aflægge ed med mededsmænd. – (20) de af retten udmeldte mænd, der skulle påhøre eden og senere afgive vidnesbyrd derom. – (21) Denne trætte kendes ikke. – (22) Rigsråd Anders Jacobsen Bjørn (d. 1490) til Vorgård.

45 Rettertinget 29. oktober 1506 (Viborg)

*Kong Hans udsteder sammen med rigsrådet i domsform en forordning om, hvorledes der skal forholdes med den tjener, der har modtaget klæder og penge og derefter rømmer af tjenesten.*¹

Hs.: Original i RA (findes yderligere i 47 hss.).

Rep.: 2. rk. VI.10692.

Tryk: Da. Mag. 2. rk. III.69 (med urigtig datering: 1515); Rep. anf. st. (efter orig.).

Litt.: J. E. Larsen.499f.; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.61 (med datering: 28. oktober).

Wii, Hanss, met Gudz nade Danmarckis, Suergis, Norgis, Vendis oc Gottis konning, hertug vdj Slesbuig, Holstenn, Stormarenn oc Ditmersken, greffue vdj Oldenborg oc Delmenhorst, giøre alle witterligt, at aar effther Gudz byrdt Md sexto, anden Sanctj Symonis et Jude apostolorum dagh,² thaa som wii ware vdj Viborg forskickit oc ther hoss oss forsamlet oc neruerendis oss

elschelige werdig fædre her Niels Styggæ³ aff Burglam, her Niels Clausson⁴ aff Aarss, her Niels Ffriiss⁵ aff Viborgh, her Ywer Mwnck⁶ aff Ribe, her Jenss Anderssonn⁷ aff Othense, biscoper, her Niels Ericksson,⁸ her Niels Høgh,⁹ her Preberg Pwdtbusk,¹⁰ riddere, Jørgen Marswin,¹¹ wor rigens cantzeler, Niels Clementssen,¹² wor landzdommere vdi Nørre Jwotlandt, wore elskelige mendh oc raadh, wortte thaa enndeligen talet oc besluttit, at hwilken swend, som thiæner nogher herre eller goed mann¹³ i wortt rige Danmarck oc vpbær klæde oc penndinge fore en hoffman,¹⁴ rømmer hann fraan syn herre eller hosbonde met wmynde,¹⁵ siden hanom er witterligt giortt, at hannd skall følge syn herre oc hosbonde ænthenn i wor reysæ eller i theres eghne herræ oc hosbonds reysæ, thaa skall thet wære wærligen giort,¹⁶ oc skall thet forfølgis wdj gaardz retthen, ligerwiss som hand wor bortt rømt i borgen.¹⁷ Oc velæ swennæ i gaardhen icke sighe eller dømme ther paa, som thet sigh bør, tha skulle the haffue forgiorrt theris haffwe¹⁸ till thieris herre oc hosbonde oc rømme gordhen. Oc ære ther icke swaa mange swenne i gaarden, att the kunnæ gøre gordz rettenn fuldt,¹⁹ thaa skall landzdomere²⁰ ther i thet land giffuæ steffning offuer thennom, som swaa rømmer fraa synæ herre oc hosbonde, oc tage gode menndt til sigh oc dømme ther om som om andre werlige gierninger. Jtem hwilken swend, som haffuer vpboret [aff] sin herre oc hosbunde klede oc penndinger, thaa er hann plichtwg at thiene til thenn thidt, som han igæn skall vpbære klede oc penndinge. Oc begærer hannd thaa orloff oc will ey thaa vpbære klede oc penndinge, thaa skall orloff hanom ey veygress, wdhen hanom er tillsagt nogen reyse, som forscreffuitt stander. Jtem rømer ther noger swendt fraa syn herre oc hosbonde meth vmynde met hanss klede oc penndinge, oc haffuer ey giortt hanom thieniste, som forscreffuitt staar, thaa skall hann være plicug syn herre oc hosbonde igæn att giffue samme klede oc penndinge, oc skall hannom ingen tage wdj thieniste igeen, vden hand vill rette fore hanom wdj swa made. Jtem haffuer noger swendt sættet borgen fore sigh, oc rømmer hand bortt i thenn borgenn, thaa skulle the, som borger for hanom, bøde hanss brøde²¹ oc forfølghe hannom till domb i gardz retthen eller till landztingh, som [for]screffuitt stannder. Skeer thet oc swaa, at no ghen herre eller gode mend sender oss thieris swenne oc folck till thienistæ, tha skulle the wære oss oc thennom, som wii thennom befalendis vorder, hørig, lydig oc thiænstactige, ligerwis som the hade opboret wore eghen klede oc penninge, oc hwo ther forsømmer segh i swa made, thaa skall han were vdi wor egen rett ther fore. Jtem vellæ wii, at alle these puncther oc artickle, som forscreffuitt stander, skulle holdis fast oc vbrødeligen offuer allt wortt

rige Danmarck.

Giffuet aar, dagh oc stedt som forscreffuit stander. Vnder wort secreth.²²

(1) Dommen er formentlig kilde til §§ 23, 32 og 34 i gårdsretten af 9. maj 1562. – (2) Simon et Judas apostl. dag: 28. oktober. – (3) Se 36.9. – (4) Se 40.9. – (5) 1498–1512 biskop i Viborg. – (6) 1499–1534 biskop i Ribe. Om hans juridiske interesse vidner den i Ribe 1504 af Matthæus Brandis trykte udg. af JL, den ældste trykte udg. af loven på dansk. – (7) Se 41.11. – (8) Se 38.7. – (9) Se 36.14. – (10) Se 41.17. – (11) Se 40.24. – (12) Se 42.6. – (13) *goed man*: adelsmand (Kalk. I.60a). – (14) Person, der er i en fornem mands tjeneste (fra mnt. *hofman*), eller person, der som kriger, rytter o. l. gør tjeneste hos en fyrste el. herremand (OdS VIII.552, Kalk. II.251b, V.461b, Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.107). – (15) *met umynde*: uden tilladelse. – (16) jf. gårdsret 9. maj 1562 §§ 32 og 33: *hand vere erløs*. – (17) I modsætning til *i reysæ* ovf. – (18) Ejendom, gods (Kalk. II.178a). Jf. gårdsret 9. maj 1562 § 9: *haufve*. – (19) gøre gårdsretten fuldtallig (Kalk. I.801b). – (20) Jf. gårdsret 9. maj 1562 § 23. – (21) Jf. JL II.62, Thords art. § 44, RR § 32. – (22) Se 15.21. I nærv. tilfælde er rigskansleren (Jørgen Marsvin) heller ikke anført som testis.

46 Viborg landsting 20. november 1507

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget i overensstemmelse med en (ikke bevaret) rettertingsdom,¹ at bøndergods må ikke splittes. Den, der bor derpå og har den største andel deri, bør nyde, bruge og beholde det og svare afgifter til kronen; kan gården yde mere, skal han give sine medarvinger afgift efter uildige mænds afgørelse.

Hs.: GkS 1141,2° fol.196^v (findes yderligere i 13 hss.).

Rep.: 2. rk. VI.10890.

Tryk: Rep. anf. st. (efter GkS 1141,2°).

Litt.: W. Christensen, Statsforvaltning.517; Allen IV, 1.36f., 290.

Niels Schriffuer,² landtzttinghører vdj Nøriutland, Peder Laurbsen,³ bispens official general⁴ vdj Viborig, kiendes och gjør vitterliggt for alle vdj dette vortt obne breff, att aar ephther Gudz børd 1507, løffuerdag nest for Vor Frue dag presentationis Mariæ,⁵ paa Viborg landtztting vor skickitt vellbørdig mand Poffuell Børgiall⁶ och sporde, om bondeguodz⁷ buorde att adspredes.

Ther paa vortt saa sagtt for rette, at thenn, som boffuer⁸ paa bondeguodz och haffuer dend største dield ther vdj, bør gaarden med ald sin thiligilße att niude, bruge och beholde och suare kronen ther aff, och kand for^{ne} gaard miere tholle, tha giffue sin metarffuinge schylde⁹ deraff epter vuildige bønder och lensmandz thøke, thij att bunde guodz maa ey splittis epter den domb,¹⁰ vor naadigste herre haffuer giffuitt ther paa.

Dattum vtt supra.

(1) Se Rep. 2. rk. VII.12602–04, jf. KR D I.838: Jep Jensen (Skovgaard) fik 4. maj 1541 stadfæstelse bl. a. på „itt k. Hansses breff, lydendes att handh mett hans naades raadh hagde dømppt, att bonde gottz ey maatte spliittes att, me[n] en arffuunge skulle tilskiickes att besidde gaarden, som største partt hagde y gaarden oc giiffue sine mettarffuunge skpē skyldtt“ (Rigens forfølgningssbog 1536–39 fol.173^v). Den omhandlede dom er fra før 1507 og antagelig efter o. 1483. Jf. også rettertingsdom 8. december 1507 (Rep. 2. rk. VI.10896), der ligeledes henviser til, at det tidligere er dømt, at „bønderne jorde ey bør att splides eller parttes“. At selvejerbondegods ikke deltes, når bonden døde, men overtoges af en enkelt arving, var forudsat flere steder i lovgivningen, se fdg. 1. september 1466 § 5 og Fyns Vedtægt 1492 § 18. Under Frederik I skal der være udkommet en forordning („ordinantz“) om, at bøndergods ikke må splittes, se rettertingsdom 19. april 1537 (GdD II.14, KR D I.50f.): *konning Fredericks ordinantz*, jf. rettertingsdom 1. april 1537 (KR D I.14f.): *then skick, som paa bynder godtz giortt er*. En sådan forordning kendes ikke. Der kan næppe være tale om fdg. 23. oktober 1526 om øxehwg och ffellig (Fr. Is Registranter.117f.). I dommen udtales det som noget kendt og selvfølgelig, *att bunde guodtz ey maa spliittis*, se rettertingsdom 5. november 1526 (ndf. nr. 60) og rettertingsdomme i KR D I.163, 193, 436, 444. Reglen blev optaget i reces 21. oktober 1539 § 11, reces 6. december 1547 § 32, reces 13. december 1558 § 40 og gik derfra over i DL 3–12–1, jf. Matzen, Privatret I.117f., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.467. Ved fdg. 13. maj 1769 indrømmedes der ud fra andre hensyn selvejerbønder ret til at bestemme, hvem af arvingerne, der skulle overtage gården og det vederlag, der derfor skulle ydes, jf. fdg. 22. november 1837, se hertil Sindballe.145ff., Viggo Bentzon, Den danske Arveret² (1921).128ff. Disse bestemmelser opretholdtes ved § 26 i arveforordningen 21. maj 1845 og § 79 i arvelov nr. 215 af 31. maj 1963. – (2) Se 28.15. – (3) Nævnes 1507 og 1508 som generalofficial i Viborg, fik 1509 pavelig provision på et kanonikat, var kannik 1510, jf. Dahlerup i KhS 7. rk. IV.178. – (4) Se 16.8. – (5) Mariæ præsentatio dag: 21. november. – (6) Poul Børialsen i Lund (Roum s., Rinds h.), adlet 3. juni 1492, nævnes 1503 som foged på Skern. Se DAA 1890.153f., Jyske Saml. II.395f., PhT 11. rk. I.66. Efterslægten kaldte sig Pors. – (7) Bondegård (Kalk. I.247b). – (8) bor. – (9) Afgift (Kalk. III.839b bet.2). Afgiften kaldtes *skæppeskyld*: kornafgift (Kalk. III.856b). – (10) Se note 1.

47

Rettertinget 9. maj 1509 (Randers)

En mand, der var kendt fredløs for voldtægt og drab på en kvinde, var, da forbrydelsen blev begået og også senere, i tjeneste hos lensmanden hr. Bjørn Andersen Bjørn til Stenalt, og den dræbtes slægt kunne ikke få deres ret over den fredløse. Lensmanden, der havde taget borgen af gerningsmanden, dømtes af rettertinget til at føre den fredløse til Viborg, når kongen og rigsrådet kom der til; i modsat fald skulle han selv stå til rette for sagen.

Hs.: Add 152,2° nr. 112 (findes yderligere i 1 hs.).

Rep.: 2. rk. VI.11259.

Tryk: Rep. anf. st. (efter Add 152,2°).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.475 note 440.

Overskrift: Domb att huo som ganger i borgenn eller løfte, hand er pligtig samme løffte att fuldkomme.

Wy, Hanns, med Gudz naade Danmarckis, Suerriges, Norgis, Wendis och Gottis konning, hertug etc. Giørre witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1509, den onßdag nest epter Sanctj Johannis dag ante [portam] latinam,¹ vdi wor eigen neruerrelße vdi Randers, neruerrendis oß elschelige her Predben Pudderbusch,² her Mogens Giøe,³ riddere, Niels Clemmindzen,⁴ worre mendt och raadt, och Jo[achim] Løcke⁵ war schicket for oss oss elschelige Peder Løcke,⁶ [wor embidzmand]⁷ paa Wardberrig,⁸ och haffde hiidsteffndt medt wor eigen steffning⁹ oß elschelige Biørn Anderßen,¹⁰ wor mandt och tiener, beschylde och tiltalet Peder Løcke forskreffne Biørn Anderßen, at handt haffde en suendt vdi sit brødt, som woldtog en quinde och siiden slogh samme quinde jhiell, och sandemendt derforre soer hannom freedløs, och at forskreffne Biørn Anderßen holder samme suendt vdi sit brødt, och den dødis kiøn¹¹ kandt der ingen ret wederfaris forre, och meente fordj forskreffne Biørn Anderßen bør at rette for sagen,¹² epterdj det scheede vdi hans brødt.

Dertill suarit forskreffne Biørn Anderßen, at same suendt war vdi wor naadigste herris tieniste nogen stundt epter schaden scheede, och der handt hiembkomb, togh Biørn borgen aff hannom, at handt schulle komme och staae till rette for sagen.

Om huilcken sagh de gaffue dennom i rette for oß paa baade siider.

Och derpaa [vaar]¹³ daa saa sagt for rette, at Biørn Anderßen schall førre den suendt tilstede for oß och wort elschelige raadt till Wiiborig, nu wij diidkommer førstkommendis worder, och der at stande till rette for sagen, eller forskreffne Biørn Anderßen selff at rette for sagen.¹⁴

[Teste Georgio Marsuin justiciario nostro dilecto].¹⁵ Datum vt supra.

(1) Johannes ante portam latinam dag: 6. maj; hs. har *perte*. Rettet efter GkS 1139,2°. – (2) Se 41.17. – (3) Rigsråd Mogens Gøye (d. 1544) til Krenkerup (1815–1938 kaldt Hardenberg), Gunderslevholm, Torbenfeld (Frydendal) m. v., 1523 rigshofmester. – (4) Se 42.6. – (5) Joachim Lykke (d. 1541) til Skovsbo m. v. Hs. har *Johann*; rettet efter GkS 1139,2°. – (6) Rigsråd Peder Lykke (d. 1535), fætter til ovenn. Joachim Lykke. Han var 1506–11 forlenet med Varberg. – (7) mgl. i forlægget; indsat efter GkS 1139,2°. – (8) Varberg i Hallands län. – (9) Se 37.9. – (10) Se 44.5. – (11) Slægt. – (12) *rette for sagen*: gøre fyldest, udrede hvad der skyldes (Kalk. III.587b bet.8). – (13) mgl. i forlægget; indsat efter GkS 1139,2°. – (14) Jf. JL II.62, Thords art. § 44, RR § 32. Rettertinget statuerede 11. maj 1557, at en kgl. befalingsmand var pligtig at „suare och stande till rette“ for forbrydelser begået af folk, som han stadig havde i sin tjeneste (GdD I.252). – (15) mgl. i forlægget; indsat efter GkS 1139,2°.

48 Rettertinget 20. maj 1512 (Nykøbing F.)

En mand, der under frihedsberøvelse var tvunget til at betale en sum penge til lensmanden på Nykøbing slot, Oluf Holgersen Ulfstand, der beskyldte ham for en forseelse, han nægtede at have begået, blev af rettertinget frifundet for at betale det lovede beløb.¹

Hs.: Add 152,2° nr. 79 (findes yderligere i 1 hs.).

Rep.: 2. rk. VII.12202.

Tryk: Rep. anf. st. (efter Add 152,2°).

Overskrift: Copie aff konning Hanszis domb, at Laurids Madtzenn i Gorrebye iche er plichtig at wdgiffue de pending, som Ole Holgerszenn med stock och jernn haffde tuungen hanum til at vdlegge.

Wy, Hans, med Gudz naade Danmarckis, Suerriges, Norgis, Wendis och Gottis konning, hertugh vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdi Oldenborg och Delmenhorst, gjørre witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1512, Wor Herris himmelfartz dag, paa wort slot Nyekiøpingh, neruerrendis oß elschelige Oele Falster,² wor landzdommer vdi Falster och Laalandt, Madz Erichßen³ och Wigen Oelsen,⁴ worre mendt och tienere, war schicket i rette for oß oß elschelige Oele Holgersen,⁵ wor embidzmandt her paa slottedt, paa den ene och Lauridz Matteßen i Gorrebye⁶ paa den anden siide, och berettindis kierde forskreffne Lauridz Madzen, at oß elschelige Oele Holgersen lodt sette hannom vdi stoch⁷ och jern⁸ vden schyldt och brøde och dermedt tuingede hannom till at lade loffue och foruiiße⁹ sig en summa pendinge och andet meehr goeds emoedt lough och ret.

Dertill suaret oß elschelig Oele Holgersen, at handt epter wor befalling lodt schicke bønder till at ligge i strandwern¹⁰ weedt strandbacken¹¹ i Laalandt, och at Lauridz Madzen schulle taget¹² dennom deraff och for gunst och gaffue lagde¹³ dennom andenstedz emoedt den schickelße,¹⁴ som Oele Holgersen derpaa giort haffde.

Da sagde Lauridz Madzen, at handt det iche giort haffde, som hand beuiste med breff och windißbiurdt, handt derpaa haffde.

Medt fleere ordt och tale, som de derom haffde paa baade siider.

Tha epter tiltale, giendsuardt, breff, beuißning och sagens leilighedt war derpaa saa affsagt for rette, at Lauridz Madzenn eller hans forloffuere¹⁵ bør iche at giffue Oele Holgersen den summa pendinge och andet goetz, som Oele Holgersen tuingde hannom till medt stoch och jernn att loffue och foruiiße sig, och Oele Holgersen at tale de bønder till medt lough och ret, som ginge

aff det holdt paa waardt,¹⁶ som handt schicket haffde, och de holde schulle, och derom gange huis loug och ret ehr.

Datum die et loco vt supra vnder wort signet.

(1) En alm. regel om, at uberettiget tvang medførte en aftales ugyldighed, fandtes ikke i den ældre lovgivning, men optoges først i DL 5-1-4, der bygger på retsbrug, jf. rettertingsdomme 27. juli 1513 (ndf. nr. 49) og 10. april 1520 (ndf. nr. 53), se Matzen, Privatret II.66 og sa., Panterettens Hist.222. Som eksempler på ældre tvangsregler kan nævnes JL I.54 og Valdemar III's hdf. 7. juni 1326 (DdR 218, DKH.14f.). – (2) Oluf Falster til Korselitze nævnes 1497–1516 som landsdommer i Falster og 1512–13 som landsdommer tillige i Lolland. – (3) Mads Eriksen Bølle til Tørsløse, Orebygård og Fuglsang, 1513 rigsråd. – (4) Jørgen Olesen Baad til Egebjerg og Engestofte. – (5) Se 43.8. – (6) Gurreby i Gurreby s., Laalands sønder h. – (7) Se 21.80. – (8) Se 26.29, 21.69. – (9) tilsikre, love bestemt (Kalk. I.747a); af det flg. fremgår, at den fængslede har stillet borgen (forløfte). Jf. at visse kan bet. sikkerhed, borgen (Kalk. IV.845b). – (10) Kystforsvar. – (11) Se 7.42. – (12) GkS 1139,2° har *have taget*. – (13) GkS 1139,2° har *lagt*. – (14) Anordning, forskrift, instruks. – (15) de, der har påtaget sig borgen el. sikkerhed (Kalk. IV.845b). – (16) *holdt paa waardt*: Vagt-hold.

49 Rettertinget 27. juli 1513 (København)

En afhændelse af en fast ejendom kendt ugyldig af rettertinget, da sælgeren uretmæssigt var tvunget til at afhænde ejendommen, på hvilken sagsøgeren forinden havde fået skøde. At erhververen af ejendommen gennem rigens kansler havde fået låsebrev på ejendommen kunne ikke gøre erhvervelsen gyldig.¹

Hs.: Add 152,2° nr. 109 (findes yderligere i 9 hss.).

Reg.: 5598.

Tryk: P. Wieselgren, De la Gardieska Archivet II (1832).60ff. (efter Lund UB De la Gardieska Saml.); Hist. Tidsskr. 1. rk. III.156f. (efter Thott 1991,4°); GdD I.34ff. (efter Thott 1991,4° m. varr. fra Thott 1202,2° og LDipl.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Hist. Tidsskr. 1. rk. III (1842).154f.; J. E. Larsen.470; Aagesen, Bidrag.174; Stemmann, Retshistorie.518 note 2; Matzen, Privatret II.66, 116; Sylow, Bevisteori.84f., 99; Chr. Kier.91 note 13; W. Christensen, Statsforvaltning.9 noten, 156 note 2, 164; A. Heise, Familien Rosenkrantz' Historie II (1882).88ff.

Overskrift: Domb att enn laasz er vnderdømppt.²

Wij, Børge,³ med Gudz naade erckebishop vdi Lund, Suerriges første och pавens legat, gjør witterligt for alle, at aar epter Gudz biurdt [1513],⁴ onßdagenn nest epter Sanctj Jacobj apostolj dag,⁵ vdi Helliggiestis stoffue vdi Kiøbenhaffn vdi neruerrelße høigbornne første, her Christian, medt Gudz naade

vduald konning⁶ till Danmarckh, Suerrig och Norge, hertug vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdi Oldenborg och Delmenhorst, wor kiere naadigste herre, sammeledis neruerrendis werdige fædre herrer, strenge⁷ riddere och goede mendt⁸ Lauge Vhrnne⁹ i Roschilde, Niels Stygge¹⁰ i Børglum, Niels Claußen¹¹ i Aarhuß, Jffuer Munch¹² i Riibe, Jens Anderßen¹³ vdi Ottenße, Anders Muß¹⁴ i Aaßlo, Anders¹⁵ i Bergen, Erich Kaaß¹⁶ i Wiiborrig, och Mogens¹⁷ i Hammer, medt samme naade bischoper, abet Hendrich¹⁸ i Sorøe closter, mester Eschildt,¹⁹ prior vdi Andtvorschouff, Niels Erichßen,²⁰ Niels Høigh,²¹ Preben Puddebusch,²² Thøne Parßberrig,²³ Hendrich Krumdige,²⁴ Mogens Giøe,²⁵ Thamis Nielßen,²⁶ Albret Ibßenn,²⁷ riddere, Jacob Anderßen²⁸ och Madz Erichßen,²⁹ Danmarckis och Norgis riigis raadt, wor kiere medbrødere, war schickit for oß welbiurdige manndt, oß elschelige Otte Holgerdzen³⁰ paa den ene och Thorben Oxen,³¹ forskreffne worre kiere naadigste herris hoffsinder,³² paa den anden siide om trette och deele dennom emellom war om Neßbyegaardt³³ och grundt och det andet goetz liggendis herudi Sielandt, som Axell Lauridzen³⁴ [soldte Otte],³⁵ och talde samme Otte Thorben Oxen till och sagde, samme Neßbye gaardt, grundt och goetz medt meere eyendomb er hans rette kiøb, som hans schiødebref derpaa jndholder, och sagde sig at werre i samme sit kiøb, biugning, besidding och eyendomb, før Thorben Oxen medt fundt³⁶ och behendighedt³⁷ deelte³⁸ och trengde³⁹ och lagde derom it obet, heldt och beseiglet pergamendz kiøbe och schiødebref i rette, som samme Axel Lauridsen schiødt och vdgifuet haffde.

Thill huilchet forskreffne Thorben Oxen suarede, at handt war retteligen kommen adt samme gaardt och goetz medt kiøbe och schiødebref, domb, forføllingh, laaß och loughsende⁴⁰ och lagde derom en domb i rette, som riigens candzler, Jørgen Marsuin,⁴¹ i høgbaarne førstis, konning Hanßis (Gudt hans siell naadig⁴²) neruerrelse, som gifuet war vdi Nyeborrig, och sammeledis vdi rette bar [et laassebref]^{42a} epter samme domb och anden forfølling gifuet.

Thill huilchet forskreffne Otte Holgerdzen suarede, at huis schiødebrefue och anden foruaring,⁴³ som Thorben Oxen sig siiger at haffue paa samme Neßbyegaardt och goetz, den haffuer handt trengt⁴⁴ Axell Lauridzen aff medt fengsell och trengsell,⁴⁵ som huer dannemandt⁴⁶ mesten ald Dannemarckh och Suerrigh offuer witterligt er, medt huadt woldt och fengsell handt greb hannom vdi Hallandt och førde hannom grebet igiennem Skaane och hiidt nedt i Sielandt, och satte vdi rette, at huis contract, kiøb och pant, som nogenn giør, der iche er vdi sin frij wilkor,⁴⁷ om det bør weedt macht bliffue eller iche.

Thill huilcket samme Thorben Oxen suarede, at hans kiøbe och schiøde-

breffue och anden beuißning war i rette i Wiiborrig och fich domb paa, som forskreffuit staar.

Dertill suarede Otte Holgerdzen, at det schiødebref aff Axell Lauridsen er afftu[i]nget i hans fengsell och nødis till at giffue hannom breff medt datum epter Thorbens eigenn begierring och willie, thill huilcket samme Axell bleff och strax for eschet⁴⁸ i rette och da vdi sit frij wilkor soer paa helgen⁴⁹ och bogh⁵⁰ och om det hillige sacramente, handt tog till sig paasche nest forleden, at handt aldrig soldte eller schiødte Neßbyegaardt och det goedz eller tillegelße nogen mandt, førendt Otte Holgerdzen, och andtuordet⁵¹ hannom det self strax vdi sin frij brugning och besidding, och huis breffue, Thorben Oxen derpaa fick, war giort, siiden handt fick skiødt och andtuordet Otte Holgerdzen samme gaardt och goedz, och dißligeste siiden samme Thorben Oxen hannem greb och woldförde⁵² emoedt hans wilge.

Medt fleere ordt och talle dennom derom paa baade siider emellom forløbff.

Och da wij haffde tiltale, giensuardt, breffue, beuißning och vdelet⁵³ och vdgrangschet⁵⁴ Gudz sindingen⁵⁵ i samme sagh, och epterdj nu klarligen for oß beuiist er, at de breffue, som Thorben Oxen fich paa samme Neßbyegaardt och goedz, iche er giffuene i Axell Lauridzens frij wilkaar, men vdi fengsell och emoedt hans wilge, och dißligeste werdige fedre bischopper, riddere och goede mendt, de ypperste som waare vdi den domb vdi Wiiborrig gaffs vdi den sagh, bade sig Gudt till hielpe paa deris christentroe, at de aldrig samme domb sambtöchte⁵⁶ som riigens candzler hannom beseiglet haffde, men befrychtet sig, at Thorbens schiødebref och datum schulle ey werre schiellige⁵⁷ eller retferdige, thj siige wij saa aff for rette, at samme schiøde, domb, forføling och laaß iche bør eller schall werre forskreffne Otte Holgerdzen emoedt vdi nogen maade, men dømme forskreffne Otte Holgerdzen till at schulle niude, bruge och epter hans kiøbe och schiødebreffs lydelße till euindelig eye at beholde forskreffne Nestbyegaardt, grundt, goedz och eyendomb vden huer mandz hinder vdi nogen maade.

Thill ydermeere wisser⁵⁸ och bedre foruaring⁵⁹ lade wij wor secret⁶⁰ medt forskreffne wor kiere naadigste herris sambtöcke och fuldbyrdt⁶¹ och werdige fedris, herrers, strenge riddere och goede mendz, Danmarckis, Norgis riigis raadt, worre kiere medbrøderes jndsegle henge neden for dette wort obne breff. Datum ut supra.

(1) Dommen er et udslag af den retspraksis, der er kilde til DL 5-1-4, se også dommene nr. 48 og 53; jf. Matzen, Panterettens Hist. 222 note 2. – (2) Overskriften i Thott 1202,2° lyder: Huis contract, kiøb eller panntt nogen giør, som iche er i sitt sindz vilchor, eller om handt

er vdi fengsel, er magteløs. – (3) Se 41.7. – (4) Forlægget har 1530; det rigtige årstal indsat efter andre hss. – (5) Jacobus major apostl. dag: 25. juli. – (6) Kong Hans var død 10. februar s. å. Efter at håndfæstningen var underskrevet 22. juli 1513, blev Christian II kronet i Kbh. 11. juni 1514. – (7) stærk, mægtig, tapper (OdS XXII.850); hæderstitel navnlig til riddere. – (8) adelige. – (9) Lave Urne, 1513–29 biskop i Roskilde. – (10) Se 36.10. – (11) Se 40.9. – (12) Se 45.6. – (13) Se 41.11. – (14) Anders Mus, 1505–21 biskop i Oslo. – (15) Andor Ketilsson, 1507–22 biskop i Bergen. – (16) Erik Kaas, 1512–20 biskop i Viborg. – (17) Magister Mogens Lauritssen, 1513–37 biskop i Hamar. – (18) Rigsraad, magister Henrik Tornekbrands, 1508–38 abbed i Sorø kloster. – (19) Rigsråd, magister Eskil Thomesen, 1508–39 prior i Antvorskov. – (20) Se 38.7. – (21) Se 36.14. – (22) Se 41.17. – (23) Tønne Vernersen Parsberg (d. 1521) til Harrested og Ørtofte. – (24) dansk og norsk rigsråd Henrik Krummedige (d. 1530). – (25) Se 47.3. – (26) Thomas Nielsen Lange til Lydom. – (27) Rigsråd Albert Jepsen Ravensberg (d. 1532), 1515 hofmester hos dronningen, 1526 hos kongen. – (28) Rigsråd Jacob (Joachim) Andersen Bjørn til Voergård. – (29) Se 48.3. – (30) Otte Holgersen Rosenkrantz (d. 1525) til Boller, 1523 rigsråd. – (31) Torben Oxe, fra o. 1515 lensmand på Københavns slot, henrettet 29. november 1517, jf. 38.11. Han havde 1509 købt kong Hans' andel af Næsbyholm. – (32) Se 32.17. – (33) Næsbyholm (Næsby s., Tybjerg h.). – (34) Axel Lauritzen Thott, der ejede en del af Næsbyholm. – (35) Hs. har for satte; rettet efter Thott 1202,2°. – (36) opdigtet, løgnagtigt påfund (OdS VI.201 bet.2). – (37) List (Kalk. I.137a). – (38) førte retssag (jf. ndf. om låsebrevsforfølgningen). – (39) tvang. – (40) Da låsebrevene sluttede med den formel: settendis den sag og det gods evindelig tielse paa (fdg. 10. december 1621 § 71), sagde man, at „lås er lovens ende“, ∴ sagen er endeligt afgjort. Jf. 23.22. – (41) Se 40.24. – (42) Se ovf. note 6. – (42a) mgl. i forlægget; indføjet efter Thott 1991,4°. – (43) Sikkerhed, bekræftelse (Kalk. I.739a). – (44) tvunget. – (45) Tvang. – (46) Se 1.17. – (47) Stilling (Kalk. IV.825b bet.3). – (48) kaldt frem. – (49) Næppe på relikvieskrin (SkL 113: *helæhdome*; jf. ASun 46), men ved at påberåbe (Gud og) alle helgener, jf. *helgensed* (Kalk. II.205a–b), hvilket udtryk brugtes i lang tid efter reformationen. Jf. 10.14. – (50) Bogsed: ed på en hellig bog (evangeliar o. l.); i senere tid også på en lovbog el. tingbog. – (51) overgav. – (52) førte bort med magt (Kalk. IV.857b). – (53) søgt efter. – (54) undersøgt. – (55) Ordet *Gudz* anvendt som forstærkende: den rene, skære sandhed (Kalk. II.94a, OdS VII.298). Jf. rettertingsdom 25. juli 1513 (GdD I.37): *grandskett Gudtz sandingenn udi samme sag og tingsvidne 23. november 1499: i ret Guds sandhed* (Skautrup, Hardiske Mål I.41). – (56) Om Jørgen Marsvins embedsførelse som rigskansler se bl. a. W. Christensen, Statsforvaltning.163 og DbL XV.365. – (57) rigtige, retfærdige, gyldige (Kalk. III.805b bet.1&2). – (58) Sikkerhed. – (59) bet. også sikkerhed. – (60) Se 41.43. Her om ærkebispens personlige segl. – (61) Samtykke (Kalk. I.799a).

50

Viborg landsting 4. august 1515

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at den, der hævder at eje stuf i anden mands mark, skal kunne påvise, at den er afmærket med sten eller grøft efter loven. Sandemænd bør ikke gøre markeskel tværs over de agre, der har været fra arilds tid.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 25 (findes yderligere i 27 hss.).

Litt.: V. A. Secher og A. Thiset i Jyske Saml. 2. rk. I.159f.; Poul Meyer.340.

Overskrift: Enn dom at huem som kiendis widt stug y anden mandtz march bør at were affmercktt medt stien eller grøfft ephther lougenn.

Niels Schriffuer,¹ landtztinghører vdj Nør Judttlandt, her Jacob Hanßen,² official gienerall³ Viborg, Nilß Clemidsen⁴ till Andsbierig,⁵ Søren Jull,⁶ Knud Rostrup,⁷ webner, och Mickell Jenßen⁸ i Aldrup,⁹ giøre witterligt for alle meth thete wortt obne breff, 1515, løffuerdagen nest ephther Sancte Olaj dag,¹⁰ paa Wiborig Landzting war skickedt welbyrdig mandt Peder Skram¹¹ och spurde, om kiercken kiendis widt¹² agger och eng i andre mands marcke, om hinder bør att wide¹³ sinn adkom. Och om thet burde att were afmerckt.

Ther paa sagde wij saa for rette, att huem som kiendis widt stug¹⁴ i andre mandz marck, tha bør thennom att wiide thieris adkom och bør att were affmercket meth stienn eller grøfft¹⁵ ephther lougenn.¹⁶

Ittem satte forskreffne Per Schram y rette, om sandmend bør at giøre marckeschiell¹⁷ offuer tuertt agger.¹⁸

Ther paa sagde wij saa for rette, thett sandmendt icke bør att giøre marckeschiell tuertt offuer the agger, som weritt haffuer aff arrildtz thidt.

(1) Se 28.15. – (2) Nævnes 1515–17 som generalofficial, se Dahlerup i KhS 7. rk. IV.178. – (3) Se 16.8. – (4) Se 42.6. Han var fratrådt som landsdommer, da han ikke var adelig, og da hdf. 22. juli 1513 § 27 bestemte, at de „wanbyrdige“ „skulle met thet første affsættis oc gode indfødde eddeling i theris stedt igien“ (DKH.61). Jf. V. A. Secher og A. Thiset i Jyske Saml. 2. rk. I.159f., 246; W. Christensen, Statsforvaltning.182. – (5) Hovedgården Aunsbjerg (se 2.6). – (6) Søren Juul til Hedegård og Østergård (d. 1535), jf. DAA 1890. 263. – (7) Knud Rostrup, søn af Laurids Rostrup til Sjelleskovgård; nævnes 1515 og 1546. – (8) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. – (9) Muligt landsby i Hvorslev s., Houbjerg h. – (10) 29. juli. – (11) Peder Skram (Fasti) til Voldbjerg. – (12) *kiendis widt*: gøre krav på (Kalk. II.498b). – (13) *wide*: bevise, jf. JL I.1 (*witæ mz kyns næund*), I.47 (*tha skulle the withæ*) og III.68 (*willæ mæn thet hanum witæ, giuæ næund y kyn*); *witæ* er beslægtet med vestn. *viti* (bøde), da. *vide* (egl. straf, bøde; derefter: straffelov, landsbyvedtægt o. l. (Verner Dahlerup.61, Kalk. IV.810b)). Ordet forekommer i yngre kilder i bet.: hævde, påstå, jf. Skast herreds tingbog 1636 nr. 411: en part benægter et vidne oc witte den for en willig winde og ssts. nr. 450: oc witte Eschel Jenssen for hanss auindsmand. – (14) *Stuf*: den del af bymarken, der ved salg, gave el. på anden måde er skilt fra det bol, hvortil det opr. hørte; se 16.22. – (15) *Grøft* er en gravet rende i jorden el. en jordvold, der skal tjene som skel (OdS VII.262f. bet. 2.2 og 4). – (16) JL II.21 (*mæth sten æth mæth gryft*). – (17) Se 16.2. – (18) *tuertt agger*: tværager, en ager på tværs i forhold til en anden el. andre (Kalk. IV.501a, OdS XXIV. 1199), jf. rettertingsdom 1541: *tueraaggher* (GdD I.68).

51 Rettertinget 16. august 1515 (København)

Statueret, at en hustru tager arv lige med bedste børn efter sin afdøde ægtefælle i købejord, bopenge og alt løsøre, men udtager ikke først halvdelen heraf og derefter bedste barns lod.¹

Hs.: Add 152,2° nr. 115 (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.260f.; DAA 1938 II.140.

Overskrift: Domb adt hustru tager lige lod weed beste barnn.

Wij, Christiann, med Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning etc., gjørre alle witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1515, den thorßdag nest epter Wor Frue dag assumptionis,² for oß paa wort retterting paa raadhußit vdi Kiøbenhaffn i wor eigen neruerrelße, neruerrendis oß elschelige werdigste och werdige fedre medt Gudt her Børge,³ erckebischoep i Lundt, her Erich Walkendorp,⁴ erckebischoep i Thrundhiemb, her Lauge Vhrne⁵ i Roschild, her Niels Stygge⁶ i Børglum, her Niels Claußen⁷ i Aarß, her [Iver]⁸ Munckh⁹ i Riibe, her Jens Anderßen¹⁰ i Ottenße, her Erich Kaaß¹¹ i Wiiborrig, her Anders Muuß¹² i Opsloe i Norge, her Andtuor¹³ i Bergen, her Haschell¹⁴ i Staffuanger, bischoper, her [abbet]¹⁵ [Hendrich]¹⁶ i Soer, mester Eschildt,¹⁷ prior vdi Andtuorschouff, doctor Morten Krabbe,¹⁸ erckedeign vdi Aarß, her Niels Erichßen,¹⁹ hoffmester, her Niels Høigh,²⁰ her Hendrich Krumdinge,²¹ her Predben Pudderbusch,²² her Thøne Parßberg,²³ her Mogens Giøe,²⁴ her Niels Hendrichßen²⁵ aff Norge, her Thygge Krabbe,²⁶ her [Albret]²⁷ Jbsen,²⁸ her Aage Anderßen,²⁹ her Hendrich Aageßen,³⁰ her Jens Holgerdsen,³¹ her Johan Løcke,³² her Jacob Anderßen,³³ her Mads Erichßen,³⁴ riddere, worre elschelige mendt och raadt, war schicket oß elschelige Thøne Nielsen,³⁵ ridder, wor mandt och raadt, paa den ene och oß elschelige Christen Randzou,³⁶ wor embidzmandt paa Callundborrig, paa hans hustrøes³⁷ weigne paa denn anden siide om trette dennom emellom war om arffue och schiffte i kiøbegoedz,³⁸ boependingh³⁹ och aldt løßøre epter her Claus Krumdinges⁴⁰ dødt vdi saa maade, om hans hustrøe, frue Elße,⁴¹ bør der først vdi at tage halffdiellen och siiden liige weedt⁴² beste barn,⁴³ eller hende bør at tage liige weedt beste barn och iche mehre. Med mange ord dennom derom emellom forløff. Om huilcken sagh dee gaff dennom i rette for oß paa baade siider.

Derpaa hagde wij sagd aff for rette epter lougen⁴⁴ och gammell seeduonne, at hußfrue bør at tage liige weedt beste barn epter sin bunde⁴⁵ i kiøbegoedz, boependinge och vdi alle løßøre och iche meere, saalenge derom anderledis

paasigis⁴⁶ aff oß och wort elschelige Danmarckis riigis raadt och aff den meenige mandz sambtøcke.

Datum vt supra.

(1) Til oplysning om slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer hidsættes følgende stamtavle (efter DAA 1906.237):

Claus Krummedige
til Højby
† 1500

~ 1° Drude Clausdatter Rønnow († 1 år efter brylluppet);
~ 2° *Else Pedersdatter Thott*, † 1550 (~ 2° *Thomas (Tønnes)*
Nielsen Lange (3 roser) til Lydum, † 1521)

Claus ~ Else Limbek	Eske † 1541 ~ Sidsel Rosenkrantz	Agathe ~ Anders Friis til Haraldskær	Drude 1493–1555 ~ Otte Krumpen
------------------------	--	--	--------------------------------------

(2) 15. august. – (3) Birger Gunnensen, se 41.7. – (4) Erik Valkendorf (d. 1522), 1510–22 ærkebiskop i Norge. – (5) Se 49.9. – (6) Se 36.10. – (7) Se 40.9. – (8) Forlægget (og GkS 1139,2°) har *Eiller*. – (9) Se 45.6. – (10) Se 41.11. – (11) Se 49.16. – (12) Se 49.14. – (13) Se 49.15. – (14) Magister Hoskold Hoskoldssen, 1513–37 biskop i Stavanger. – (15) Forlægget (og GkS 1139,2°) har *Albrit*. – (16) Forlægget (og GkS 1139,2°) har *Hendrichsen*; det er Henrik Christensen Tornekrannds, se 49.18. – (17) Se 49.19. – (18) Ærkedegn i Århus, dr. jur. Morten Krabbe (d. 1517), broder til nedenn. rigsråd Tyge Krabbe. – (19) Se 38.7. – (20) Se 36.14. – (21) Se 49.24. – (22) Se 41.17. – (23) Se 49.23. – (24) Se 47.3. – (25) norsk rigsråd Niels Henriksen (Gyldenløve), 1515 Norges riges kansler. Jf. (norsk) Hist. Tidsskr. III (1875).237f. – (26) Se 5.3. – (27) Forlægget har *Axell*; rettet efter GkS 1139,2°. – (28) Se 49.27. – (29) Rigsråd Aage Andersen Thott (d. 1520). – (30) Se 41.24. – (31) Rigsråd Jens Holgersen Ulfstand (d. 1523) til Glimminge. – (32) Se 47.5. – (33) Se 49.28. – (34) Se 48.3. – (35) Se 49.26. – (36) Se 43.11. – (37) Drude (Krummedige?), levede endnu 1519, se Stig Iuul i DAA 1938 II.146. Hendes slægtskab med de i dommen nævnte personer har ikke kunnet oplyses. – (38) den ved køb erhvervede jord i modsætning til arvejorden. Hustruen kunne ikke arve noget af mandens arvejord, medens manden, hvis der var børn, fik ret til en lod af konens arvejord, der så gik over til børnene (slægten). – (39) de til et bo hørende penge (Kalk. I.235a), jf. Matzen, Privatret II.4. – (40) Claus Krummedige (d. 1500) til Højby. – (41) Else Pedersdatter Thott (d. 1556), der blev gift 2. gang med Thomas (Tønnes) Nielsen Lange (3 roser) til Lydom. – (42) *liige weedt*: på samme måde som. – (43) det barn, der skal arve mest (Kalk. V.68a). Den følgende sætning mgl. i GkS 1139,2°. – (44) SkL 22, VsjL I.47, JL I.6. – (45) Husbond. – (46) Dette skete først ved § 28 i reces 6. december 1547, der formentlig er udformet på grundlag af nærv. dom, og som bestemmer, at hustruen skal nyde halv købejord, bo, boskab og halvt i løsøre, hvad enten hun har børn med den afdøde ægtefælle eller ikke. Bestemmelsen omtaler kun hustruens arveret efter manden, men i teorien antoges det, at en tilsvarende ret måtte anerkendes også for manden, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.260f.

52 Kgl. kommissariers¹ dom 1. juli 1519 (Åhus)

En laksegård i Helgeå ved Åhus erklæres ulovlig, da kongens åer bør være frie.

Hs.: Thott 1991,4° p. 231 (findes yderligere i 1 hs.2).

Reg.: 6565.

Tryk: GdD I.39 (efter Thott 1991,4°).

Litt.: J. E. Larsen.429; Steenstrup, Studier.338f.; Stemann, Retshistorie.227 note 1; Matzen, Privatret II.57.

Overskrift: Denne domb findis paa Lilløe³ in originale. Om Helligaae.⁴

Wy eptherschreffne Thønne Parßbierrg⁵ och Jens Holgierßenn,⁶ ridder, Jenns Thorbiørnnßenn⁷ och Claus Predbiørnnßenn,⁸ gjøre vitterligt medt thette vortt obne breff, att aar epther Gudtz biurdt Md paa thet nittende, Vor Frue afften visitationis,⁹ thaa vorre vi forsamlede ved thennd laxgaard¹⁰ vdenn for Aa- huus,¹¹ som Peder Knudtzenn¹² haffuer bygt paa verdige faders vegenne er- ckebischob Byrge¹³ och aldrig var bygt før effter vor nadigste herris breff och befalling. Thaa haffuer vy ther paa seet och granndschet, att thet er bygt emellom begge lannde, att jnnngenn stor fiske kanndt opkomme att samme aae¹⁴ vdenn smaa fisk, och kierde thenndt meninge manndt ther paa for oß, och bør alle kongens aaer adt verre fry¹⁵ ock icke thepis¹⁶ lennger enndt thill mitstrømps. Att saa ehr gaat i sanndingen, ßom forskreffuitt staar, hennge vy voris jnnndseigle nedenn for thette vortt obne breff.

Giffuitt och schreffuitt aar och dag och sted som forskreffuitt staar &c.

(1) Kongens ret til at beskikke kommissarier til påkendelse af retstvister indskrænkedes ved reces 7. september 1569 § 2 og reces 21. november 1576 § 2 til sager om herreds- og markeskel, skiftesager hvori samfrænder skulle dømme, samt (ifl. reces 1576) sådanne sager, hvor en åstedsforretning var påkrævet. Ifl. fdg. 5. august 1596 (CCD III.21f.) skulle stemmeflerhed gøre udslaget, når et ulige antal kgl. kommissarier deltog i pådømmelsen, og ellers formandens stemme, jf. reces 31. marts 1615 § 17 (CCD III.439) og reces 27. februar 1643 2–6–3 (CCD V.262), jf. Stemann, Retshistorie.226f., Matzen, Offentlig Ret II.15. – (2) I dette hs. (GkS 1139,2°) er dommen dateret 1500. – (3) Borgen Lillø, Villands h. i Skåne. – (4) I GkS 1139,2° (nr. 84) lyder overskriften: Noch findis sammesteds [på Lillø] atskil- lige tingsvinder, at samme herritzgab [o: åbent, frit stykke mellem to herreder, jf. Kalk. II.225b] oc kongens aae bør vere saa stor, at en sex aare bod fri kand roe op oc neder at Hellig aae, oc saa haffuer verit aff arildtz tid. – (5) Se 49.23. – (6) Se 51.31. – (7) Jens (Niels) Torbernsen Rosensparre (d. 1530) til Skarholt (nuv. Skarhult), 1487–91 landsdom- mer i Skåne. – (8) Claus Podebusk (d. 1546) til Kørup, 1523 rigsråd. – (9) Mariæ visita- tionis: 2. juli. – (10) Laksegård: gård (indhegning af risgærder el. garn og ruser) til fangst af laks, der fra havet vandrer op i åer, elve o. l. Jf. DL 5–10–44. Sml. udtrykket *ålegård*. – (11) Åhus, landsby (tidl. købstad) i Skåne, 2 km fra Helgeåens udløb i Østersøen. – (12)

Kan ikke med sikkerhed identificeres. – (13) Se 41.7. – (14) Helgeå. – (15) Jf. SkL 212, ASun 123; jf. DL 5–10–42 og 44. – (16) tæppes: afspærres (Kalk. IV.516a). Jf. reces 1558 § 31 in fine, hdf. 12. august 1559 § 10, 17. august 1596 § 10, 8. maj 1648 § 10, hvorefter ålegårde og fiskeri ikke må være til skade for sejlads.

53 Rettertinget 10. april 1520 (København)

En ejendom var solgt under trusler og falske foregivender af, at der ville blive rejst en sag imod ejeren. Skødet blev derfor af rettertinget kendt magtesløst.¹

Hs.: Add 152,2° nr. 118 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Enn domb paa Steenszballegaard² emod de skiøde derpaa war giordtt.

Wij, Christiann, med Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, vdualde konning till Suerrig, hertug vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdi Oldenborrig och Delmenhorst, gjørre alle witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1520, tredie paasche dag, paa wort slot Kiøpenhaffn war schicket oß elschelig Axell Nielßen³ till Langtind,⁴ wor mandt och tiener, och haffde i rette steffnet och tiltalet oß elschelige Niels Loduigsen⁵ till Palßgaardt,⁶ wor mandt och tiener, for Steenßballegaardt och goedz, som handt haffde affkiøpt for^{ne} Axell Nielßens søster, frue Abbell,⁷ Niels Munckis⁸ epterleffuersche, vlougbøden⁹ och vden frenders raadt och medt vrette. Dertill suaret for^{ne} Niels Loduigsen och fremblagde først it schiødebreff, lydendis at for^{ne} frue Abell haffuer soldt och schiødt hannom Steenßballegaardt och goedz till euindelig eyedom; handt fremblagde och it [skifftebreff],¹⁰ som mellem for^{ne} Axell Nielßenn och hans søster frue Abell ganget och giort er, och deroffuer¹¹ it stockeneffn¹² aff Horßens byeting vdgiffuet, lydendis at for^{ne} frue Abell haffde inden tinge tilstandet, at hun haffde medt sin frij willie soldt och schiødt hannom Steenßballegaardt och goedz och andtuordet hannum samme gaardt och goedz och hendis breffue i hender medt frij willie.

Dertill suarit for^{ne} Axell Nielsen, at Niels Loduigsen haffde tilschreffuet hans søster frue Abell it breff, lydendis jblant andere æhrrinder, at handt haffde werret paa Biughollum,¹³ da gaff oß elschelige frue Karren,¹⁴ her Hendrich Knudzens¹⁵ epterleffuersche, och hendis sønner¹⁶ Mogens¹⁷ och Bertill Friis¹⁸ hannom¹⁹ tilkiende, at de haffde kongens strenge befalling at tage fra hender en siø,²⁰ som ligger weedt kircken, och tale hende till for schyldt²¹ och opbørdzell aff de gaarde i mange aar och deele [hende]²² derforre indt²³ i

hendis gaardt och goedz och ødelegge och forderffue hendis birckh²⁴ och giøre hende enn forderffuelig schade, at hun schulle aldrig foruinde det. Och sagde for^{ne} Axell Nielsen, ath hanns søster for saadan redzell och fare schyldt miß-raadig²⁵ schall haffue schiødt och affhendt sig samme gaardt och goedz.

Och loede [vj]²⁶ for os vdi rette adspørge for^{ne} Niels Loduigsen, om handt tilstoedt, at handt haffde tilschreffuet hender samme breff, som tilstede war och hannom wistes. Da suarede hand der huercken ney eller ia till, men sagde, [at]²⁷ for det breff, handt vdschreff, schulle findis hans jndseigll; dog nogen tiidt for fastelauffn [nest forleden]²⁸ komb till oß wor elschelige smaasuendt²⁹ Knob³⁰ medt enn vdschriff³¹ aff it breff, Niels Loduigßen haffde tilschreffuet for^{ne} fru Abell, lydendis ord fra ord som det breff, for oß vdi rette lagdis, och da nogen tiidt der epter adspurde wij selff [for^{ne}]³² frue Karen, her Hendrich Knudzens, som hiidt till oß komb, om hun eller hindis søn Bertill Friiß³³ epter hendis befalling haffde giffuet Niels Loduigsen saadant tilkiende. Da sagde hun derforre haardeligen³⁴ ney, och at hun wille giørre derforre alt, det hinder tilfandz,³⁵ thj wij haffuer aldrig giffuet hinder befalling eller tilladelße at vforrette³⁶ eller forderffue for^{ne} fru Abell eller nogen,³⁷ och fremblagde Axill Nielsen itt Niels Loduigsens breff, som handt haffde giffuet frue Abell igien paa det kiøb, lydendis at handt haffde siddet medt frue Abell offuer en wenlig forligelße och contract i saa maade, at hun schulle beholle aldt wisse³⁸ rente³⁹ af Steenßballegaard offuer alt godzet,⁴⁰ vndertagendis [Steenßballegaard oc]⁴¹ herligheden⁴² offuer alt goedzit, som er vdi och aff at sette,⁴³ gesteri⁴⁴ och arbeide⁴⁵ och dertill bekiende handt sig at schulle giffue for^{ne} frue Abell fire tusendt marckh, itt tusende till paasche, de andre i frembtiden epter hendis nøye, och haffde i samme breff ey forpflicht sig och sine arffuinge till hende och hendis arffuinge, och ey fandz der heller for breffuet fleere endt hans eget signet. Derforre satte for^{ne} Axell Nielsen vdi alle rette och meente, at hans søster medt saadan trudzell och wrang⁴⁶ forførringh⁴⁷ schulle werre besuegen⁴⁸ och ey medt samme giendbreff⁴⁹ nochsom⁵⁰ forwarit.⁵¹

Da epter saadan leilighedt, tiltalle och giendsuardt sagde wij derpaa saa aff for rette, at der war iche saa reedelige och retteligen medfaren,⁵² at saadan kiøb och schiødebref bør weedt macht at bliffue eller komme frue Abell eller hindis arffuinger till schade vdi nogen maade, men for^{ne} Niels Loduigsen bør igien at vdlegge och fra sig andtuorde⁵³ till for^{ne} Axell Nielßen paa hans søsters, frue Abels weigne Steenßballegaardt och goedz inden 6 vger nestkomendis vdenn aldt hinder.

Datum vt supra.

(1) Jf. rettertingsdom 27. juli 1513 (ovf. nr. 49) om et skødes ugyldighed som følge af tvang og rettertingsdom 20. maj 1512 (ovf. nr. 48) om et løftes ugyldighed som følge af tvang. Til oplysning om de i dommen nævnte personers indbyrdes slægtskab hid sættes følgende oversigt:

Niels Jensen Rosenkrantz
til Tange og Hevringholm

Timme Nielsen Rosenkrantz til Engelsholm og Stensballegård. ~ 2° Abel Nielsdatter (Benderup?)	Ludvig Nielsen Rosenkrantz til Palsgård
Niels Timmesen Rosenkrantz til Stensballegård † o. 1485 ~ Inger Nielsdatter Gyldenstjerne	Niels Ludvigsen Rosenkrantz til Sostrup og Palsgård † o. 1525
Axel Nielsen Rosenkrantz til Landting, Stensballegård og Rydhave † 1551	Abel [Nielsdatter Rosenkrantz?] ~ Niels Munk (Ingen af disse 2 er nævnt i DAA)

(2) Hovedgård i Vær s., Vor h. – (3) Axel Nielsen Rosenkrantz (d. 1551) til Landting, Stensballegård og Rydhave. Han var formentlig lavværge for sin nedenn. søster. – (4) Landting, hovedgård i Ejsing s., Ginding h. – (5) Niels Ludvigsen Rosenkrantz (d. omkr. 1526) til Sostrup og Palsgård. – (6) Hovedgård i As s., Bjærge h. – (7) Abel (Nielsdatter Rosenkrantz?); nævnes ikke i DAA eller i A. Heise, Familien Rosenkrantz' Historie (1882). Axel Nielsen Rosenkrantz' farmoder hed Abel til fornavn, se stamtavlen ovf. – (8) Kendes ikke. – (9) uden at være lovbudt. Lovbydelsespligten (jf. JL I.34) gjaldt opr. al arvejord, men bortfaldt i midten af 16. årh. for adeligt gods (se rettertingsdom 17. februar 1547 (ndf. nr. 129), reces 6. december 1547 § 30) og for købstadgods (rettertingsdom 1552, jf. Krag og Stephanus, Supplement.111), jf. DL 5-3-3 og 4. Formelt ophævedes reglerne om lovbydelse (DL 5-3-1 og 2) først ved § 53 i lov nr. 111 om tinglysning af 31. marts 1926, muligt dog allerede ved fdg. 13. maj 1769, jf. således Ørsted, Haandbog IV.192, men derimod Brorson, Femte Bog I.259, se M. Hesselbjerg, Slægt og Jord (1937).45. Rent faktisk var lovbydelsespligten gået af brug i midten af 18. årh., jf. Stig Iuul, Lov og Ret.62. Lovbydelsespligtens tilsidesættelse medførte efter jysk ret, at slægten kunne omstøde salget, hvorhos sælgeren ifaldt 3 marks bøder, jf. JL I.34 og Matzen, Privatret I.101. Domsresultatet er imidlertid ikke støttet på reglen i JL I.34. Efter JL I.36 kunne en enke kun med sine frænders samtykke sælge el. mageskifte sin jord, men denne bestemmelse synes retsbrugen ikke at have tillagt vægt, se Matzen, Privatret I.38. – (10) Forlægget har *schjødebref*. – (11) GkS 1139,2° har *der meth*. – (12) Vidnesbyrd af de (8, senere 4) mænd, der mødte på tinge (og sammen med fogden og skriveren sad på tingstokkene) som bisiddere el. for at bevidne, hvad der foregik på tinget. Om deres udnævnelse, se Skautrup, Hardiske Mål II.66. – (13) Bygholm ved Horsens, der tilhørte kronen. Den nedenn. Henrik Knudsen Gyldenstjerne (d. 1517) var fra 1467 lensmand på Bygholm. – (14) Karen Bentsdatter Bille. – (15)

Se 39.12. – (16) GkS 1139,2° har søn. – (17) sen. rigsråd Mogens Gyldenstjerne (d. 1569) til Restrup og Iversnæs (nuv. Wedellsborg). – (18) *Bertell Friis* må vist være skrivefejl for *Bent og Frantz*. Henrik Gyldenstjerne havde i ægteskabet med Karen Bille to sønner af disse navne; de var vist døde før 1517, jf. DAA 1926 II.19. – (19) Niels Ludvigsen Rosenkrantz (d. omkr. 1525) til Sostrup og Palsgård. – (20) Være sø, der ligger ved Vor kirke. – (21) Afgift. – (22) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1139,2°. – (23) *deele ... indt*: inddele, ved rettergang inddrive el. tvinge (Kalk. II.392b). – (24) Birkeret (ret til egen domstol og til at oppebære de idømte bøder). – (25) rådvild, hjælpeløs. – (26) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1139,2°. – (26) Ligeledes. – (27) Ligeledes. – (28) Ligeledes. – (29) Tjener. – (30) Muligt en broder el. slægtning til Birgitte Lauridsdatter Knob (1490–1551), der 1509 blev gift med ovenn. Axel Nielsen Rosenkrantz til Landting. – (31) Afskrift (Kalk. IV.582a). – (32) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1139,2°. – (33) Se ovf. note 18. – (34) fast, bestemt. – (35) pålagdes, idømtes. – (36) forurette. – (37) Ordene *eller nogen* mgl. i GkS 1139,2°. – (38) faste, ikke varierende. – (39) Indtægt; gennem mnt. *rente* fra mlat. *renta, rendita* (jf. fr. *rente*, eng. *rent*), egl. perfektum participium af et verbum svarende til fr. *rendre*, yde. – (40) Ordene *offuer alt godzet* mgl. i GkS 1139,2°. – (41) mgl. i forlægget; indsat efter GkS 1139,2°. – (42) Indbegrebet af de rettigheder, ejeren af en hovedgård forbeholdt sig m. h. t. jordegods, der bortsælges (bl. a. ret til jagt, fiskeri, landgilde, birkeret m. v.). – (43) *vdi och aff at sette*: ret til at indsætte og udsætte fæstere. Når fæsteren tiltrådte fæstet, skulle han betale en afgift (stedsmål, indfæstning) til ejeren, jf. Fussing.69ff. – (44) Den ret, en overordnet havde til ophold hos sine underordnede, og hvorunder disse havde pligt til at underholde ham og hans følge. – (45) Hoveriarbejde. – (46) urigtig. – (47) Vildledelse, forledelse, overtalelse, bedrageri (OdS V.476f. *forføre* bet.2&3). – (48) bedraget. – (49) Kvittering (Kalk. II.24b). – (50) tilstrækkeligt. – (51) sikret. – (52) handlet. – (53) overgive, overdrage (Kalk. I.57a).

54 Rettertinget 22. december 1521 (Odense)

Rettertinget tildømmer Ove Vincentsen Lunge Stolliggård m. v., som han påstår er hans hustrus rette arv, da den indstævnte besidder, biskop Jørgen Friis i Viborg, ikke mødte for retten. Det pålagdes den udeblevne indstævnte at godtgøre sagsøgeren kost og tæring og at bøde mod kongen „efter vor skikkelse og ordinans“, v: efter § 54 i Christian II's landret af november-december 1521.¹

Hs.: NkS 1409d p. 26.

Reg.: 6923.

Tryk: Suhm, Nye Samlinger I, 4 (1792).372 (efter tegnelser).

Litt.: J. E. Larsen.5f.; Allen, Om Christian den Andens saakaldte geistlige Lov (Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5. rk., Historisk-philosophisk Afd., III (1869).233); Stemann, Retshistorie.53f.; Matzen, Retskilder.256; J. Oskar Andersen, Overfor Kirkebruddet (1917).142, 150; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.80; Erik Kjersgaard og Johan Hvidtfeldt i PolDH V.386; Jakob Pasternak i Scandia XXX (1964).194.

Overskrift: Ove Vincentius fik saadan dom.

Wii, Christiern etc: giøre alle witterligt, aar etc. Mdxix, then søndag nest for juel, pa wor kiære frue moders gard² i Othense, nærværendis os elskelige her Mogens Gøye,³ Jørgen Marsuin,⁴ Jens Stygsen,⁵ landsdommer i Fyn, oc Jacop Norby,⁶ wor skicket Owe Vincentius⁷ met et dombreff aff Wiborg landsting, lydendis at hand havde hiid i rette stevnt verduge fader her Jørgen Friis,⁸ biskop i Wiborg, oc hans mett arwinge for theris fader, her Anders Friis,⁹ indsuer¹⁰ sig i thette efterskrevne gods Nørby¹¹ iij¹² gorde i Kirkeby,¹³ Stalduiggaard¹⁴ iij gaarde ibid. oc ru[n]de mølle,¹⁵ som Owe Vincentius sagde oc bewiiste, at hans hostrue, Ane Henrichsdatter¹⁶ rette erwe¹⁷ er, oc for kost,¹⁸ thering¹⁹ oc skadegiældh,²⁰ oc for^{ne} Jørgen Friis møtte oc skød paa²¹ syn bewiisning oc vort them xij uger forelagde theris bewiisning fram at føre, oc wor for^{te} her Jørgen Friis tilstæde i Wiborg paa xij uge dagen oc ville ei møde, men skød sig for os²² oc ei ville tage ved nogen benevnt tiid. Tha lagde wor landsdommer thennem sex ugher for thieris bewiisning fram at føre for osß oc vor²³ i løgerdags nest forleden²⁴ rette siete uge dagh, som tha for os bewiist war, oc war for^{te} Owe her oc bød sig i alle rette, oc ey for^{te} her Jørgen møtte eller nogen paa hans vegne, som ret giøre ville.

Ther vort saa paa sagth, at for^{te} Ove Vincentius skal samme gods igien at have oc thet beholle, til noger kommer for os met bedre bewiisning, oc skal for^{te} her Jørgen Friis egengive Owe Vincentius kost, tæring oc opebærelse oc bøde mod os efter vor skikkelse oc ordinantzes lydelse.²⁵

(1) Af loven er hidtil kun et udkast trykt, se SGL IV.1ff. og Da. Mag. VI.359ff. Om loven se J. E. Larsen.1ff., C. F. Allen, Om Christiern den Andens saakaldte geistlige Lov (Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5. rk., Historisk-philosophisk Afd., III (1869). 213ff.); Stemann, Retshistorie.51ff.; Matzen, Retskilder.256; A. Heise i DRH III.243f.; J. Oskar Andersen, Overfor Kirkebruddet (1917). 139ff.; Poul Johs. Jørgensen i TfR 1918. 363ff.; C. P. O. Christensen i Det danske Folks Historie III (1928).341ff.; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.80; Arup II.366ff.; Jakob Pasternak i Scandia XXX (1964).191ff.; Mikael Venge, Christian IIs Fald (1972).35 med note 18. – (2) Efter kong Hans' død 1513 tog hans enke, dronning Christina, ophold i Odense (det nærliggende Næsbyholm hørte til hendes livgeding), hvor hun byggede sig en gård, Dronninggården, der dog først var færdig 1521, s. å. som hun døde, og som blev indrettet til St. Claræ kloster. – (3) Se 47.3. – (4) Se 40.24. – (5) Jens Stigsen Ulfeldt, nævnes 1512–21 som landsdommer i Fyn. – (6) Jakob Norby til Uggerslevgård. – (7) Rigsråd Ove Vincentsen Lunge til Tirsbæk, Stolliggård m. v. – (8) Jørgen Friis (d. omkr. 1547), 1520–36 biskop i Viborg; levede fra 1538 til sin død på Krastrup, hvormed han var forlenet. – (9) Anders Friis (d. senest 1512) til Haraldskær. – (10) erhvervede sig ved ed (Kalk. II.418b bet.2). – (11) i Løjt s., Rise h. – (12) Suhm har iij. – (13) Løjt Kirkeby, Løjt s., Rise h. – (14) Stolliggård i Løjt s., Rise h., som Ove Lunge havde erhvervet med sin hustru, Anna Henriksdatter Friis. Suhm har *Stoldinggaard*. – (15) Forlægget har *Rude mølle*. Rundemølle er en gård i Løjt Kirkeby. – (16) Anna Henriksdatter

Friis (d. 1542, gift 2. gang med rigsråd Ove Lunge), datter af Henrik Friis til Stolliggård og enke efter Bjørn Andersen Bjørn (d. tidligst 1507) til Stenalt (jf. 41.27). – (17) Arving. – (18) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.4). – (19) Udgift til fortæring, spec. om udgifter ved ophold i anledning af søgsmål. Jf. DL 1–4–32 *kost og tæring*. – (20) Skadeserstatning. – (21) beråbte sig på (Kalk. V.923a, jf. III.800b bet.dß). – (22) henskød sig for os, 3: ønskede kongens dom. Om at skyde sig ind for kongen se Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.514f. og 520. – (23) var. – (24) 14. december 1521. – (25) § 54 i Christian IIs landret af november–december 1521 foreskrev: Huilchen, som loughligen steffndt vorder . . . met vor steffning, och siider then offuerhørich och ey vill møde y rette eller hans fuldmynduge paa hans veghne, er handt prelathe eller riddermandtz mandt, ther gjør, bøde emodt kl. mayestat eth hundret march; er handt en anden, tha bøde eth halff hundrett marck for hver gang, the thet giøre, och schal dog dømmis och siiges paa sagen effter then[s] breffue och bevisningis lydelse, som tilstede er och i rette møder, och den, som iche møder, bøde then anden kost och tæring som forskreuit star. Och naar nogen bliffuer steffnet for landzdommere och iche møder, er hand prelathe eller riddermandz mandt, bøde xl marck, ehr thet bunde, tha bøde therfor thre marck for huer sinde, hand sidder steffningh offuerhørig (SGL IV.29f.). Christian IIs bylov af 6. januar 1522 havde i § 18 [21], jf. SGL IV.86, en ganske tilsvarende bestemmelse.

55 Rettertinget 27. december 1521 (Odense)

Rettertinget statuerer, at rigens kansler Jørgen Marsvin ifølge domme, afsagt af Odensebispen Jens Andersen (Beldenak) og af ærkebiskop Birger Gunner- sen, har patronatsret til Vor Frue alter i Odense St. Albans kirke, uanset at Odensebispen senere har tilbagekaldt den af ham afsagte dom.

Hs.: NkS 1409d,4° pag. 17.

Reg.: 6927.

Tryk: Suhm, *Samlinger II*, 2 (1782).49f. (efter tegnelser).

Litt.: Vedel Simonsen, *II* (1843).146.

Overskrift: Jørgen Marsuin fik en dom saa lydendes.

Wii, Christiern, etc. giøre alle witterligt, at aar effter Guds byrdt Mdxj, S^{ti} Johannis apostoli et evangelistæ dag,¹ paa Dronningaarden² i Ottenße, nær- værendes os elskelige værdige [fadher]³ her Vincentius,⁴ biskop i Grønland, her Mogens Gøe,⁵ ridder, vor mand, raad og Danmarckis riges marschall, her Jep,⁶ prior til S^{ti} Knuds closter, mester Johan Valkendorf,⁷ prior uti Dalum,⁸ och Oue Vincentius,⁹ wor mand og tiener, var skicket os elskelige Jørgen Marsuin,¹⁰ Danmarckis riges cantzler, paa dhen enne och os elskelige her Niels Erichsen,¹¹ cannik uti Aars, paa then annen side om trette thennem emellom vorde¹² om Vor Frue alther i S^{ti} Albani kirke¹³ i Othense, som forn^{te} Jørgen Marsuin paatalit och sade seg at være ret patron til samme alther og be-

kerde,¹⁴ at forn^{te} her Niels holt hannem thet for emod dom oc rett. Thi forn^{te} Jørgen haver thet haft i sin [frii]¹⁵ hævd, og først i rette lagde eth værdughe fadhers her Jens Andersen,¹⁶ biskop uti Othense, dombrev, lyendis at hand havde tildømt forn^{te} her¹⁷ Jørgen Marsvin [och]¹⁸ hans arvinge paa sversiden at være ret patron til forn^{te} alther. Ther nest verdiiste faders her Byries,¹⁹ erkebiskop i Lund, dombrev, lyendis at hand havde tildømt forn^{te} her²⁰ Jørgen Marsuin samme patron dom oc stadfest forn^{te} her Jens Andersens dom etc.

Ther til sworde forn^{te} her Niels oc sagde, at Jørgen Marsuin ey wor ret patron til samme alther, och i rette lagde en forn^{te} verdighste fadhers her Jens Andersens haandskrift,²¹ lyendis at hand havde egen kaldet then dom, som hand havde givet forn^{te} Jørgen Marsuin. Thernest eth skiødebrev, som Jens Marsuin²² havde udtgivet, ther mand skriwe Guts aar Mcccxlviij, lyendis at hand havde givet tu [syene]²³ gaarde til Vor Frue althere i S^{ti} Albani kyrckii uti Ottense, som hand oc Robert Robertsen²⁴ havde funderet etc.

Meth flere ordh och artichell og tale, som thennom therom emellom løbe.

Tha effter tiltale, giensvar etc. worth ther saa paa sagt for rette, at forn^{te} Jøren oc hans arvinge bør at nyde samme patron dom, til saalænge nogen kand thennem thet afvinde meth forn^{te} altheres rette fundatz eller nogen andhen skiellig bewiisning.

Datum ut supra.

(1) 27. december. – (2) Se 54.2. – (3) Forlægget har *fædere*; rettet efter Suhm. – (4) Vincents Kampe, titulær biskop af Grønland. Han havde været kansler hos enkedronning Christina, og under biskop Jens Andersen Beldenaks fængsling 1517–21 bestyrede han Odense stift. – (5) Se 47.3. – (6) Magister Jep Hansen, licentiat i kanonisk ret, 1506–23 prior for St. Knuds kloster i Odense, jf. Daugaard.297f. – (7) Magister Johan Valkendorf, 1506 kannik i Roskilde, 1519–23 prior i Dalum kloster, 1530 forstander og vikar ved St. Annæ alter i St. Albani kirke i Odense, 1533 kannik i Roskilde. – (8) Dalum kloster, et benediktiner nonnekloster; det var grundlagt o. 1100 på Nonnebakken i Odense, men flyttedes o. 1200 til Dalum. Klosteret havde allerede før reformationen karakter af et kgl. len. – (9) Se 54.7. – (10) Se 40.24. – (11) Se 38.7. – (12) Suhm har *varde*. – (13) Kirken, der allerede 1541 var ødelagt, jf. kongebrev 12. november 1541 (Rørdam, Danske Kirkelove I. 190), blev af Christian III 24. juni 1542 (ib.213) skænket Odense by til nedrivning, dog skulle tårnet blive stående; ved kongebrev 19. november 1558 (ib.537) tillodes nedbrydning af tårnet. – (14) klagede (Kalk. I.146a). – (15) mgl. i forlægget; indføjet efter Suhm. – (16) Se 41.11. – (17) mgl. hos Suhm. – (18) Forlægget har *af*; rettet efter Suhm. – (19) Se 41.7. – (20) mgl. hos Suhm. – (21) skriftlig erklæring (Kalk. II.150b bet.1). – (22) Jens (Johannes) Esbernson Marsvin, borger i Odense; funderede 1347 sammen med nedenn. Robert Robertsen et Vor Frue alter i St. Albani kirke. – (23) Forlægget har *syn*; rettet efter Suhm. – (24) Robert Robertsen, borger i Odense.

56

Viborg landsting 1521–42¹*Rebsmænd, der fældes, bør som andre nævninger bøde 40 mark.**Hs.*: NkS 835c,2° nr. 49 (findes yderligere i 30 hss.).*Litt.*: Matzen, Privatret II.33 (m. henvisning til GkS 1135,2°); Poul Meyer.302 (datering: omkr. 1540).

Item enn dom, som vdgick y Mogens Muncks² tid, liudendis att huor rebsmennd³ bleff feld,⁴ och thieris fald⁵ findis icke y logen,⁶ tha sagde Mogens Munck och andre godemend ther saa paa for rette, thet thennom tøckis saa rett att uere, att thieris fald buorde att uere som andre neffninger,⁷ ther feldis till xl marcks bøder.⁸

(1) Mogens Munk (d. 1558), fra 1523 rigsråd, var landsdommer i Nørrejylland 1521–42 med en afbrydelse 1531–34; han havde 1521–22 to og fra aug. 1534–42 tre meddommere ved sin side, jf. Dipl. Viberg.xlviii. Dommen må formentlig derfor dateres 1521–42. Rettertingsdomme 26. april 1537 (KRD I.73f.), 16. september 1540 (ib.800) og 26. oktober 1540 (ib. II.199f.) omhandler tilfælde af ulovlig rebning. I disse afgørelser, hvori Mogens Munk har deltaget, kom bøder til rebsmændene ikke på tale, kun omgørelse af rebningen. I de to førstnævnte tilfælde manglede varsel, men i det sidste er rebningsforretningen tilsyneladende materielt urigtig. I rettertingsdom 27. juli 1541 (KRD II.229), hvor Mogens Munk ikke deltager, tales om mulighed af straf for åsynsvidner. Dette kunne tale for en datering af nærv. dom til omkr. 1540. Herimod taler dog formentlig sagefaldslisten fra 1522 (Danske middelalderlige Regnskaber, 1. rk. I.169ff.), hvor talrige nævn underkendes, jf. Jakob Pasternak i Scandia XXX (1964).199ff., hvorfor dommen næppe kan dateres snævrere end her gjort. – (2) Se foreg. note. – (3) de mænd, der af herredstinget udnævntes til at foretage rebning, o: opmåling af en landsbys jordtilliggende og fordeling mellem de enkelte gårde i landsbyen, når der opstod uvished m. h. t. grænsen mellem de enkelte rebede dele inden for byen. Om rebning, se Arent Berntsen III.440ff., Poul Meyer.298ff. og Poul Rasmussen i Kulturhist. Leks. XIII.686ff. – (4) dømt (Kalk. I.497b bet.5). – (5) Bøde (Kalk. I.495a bet.3). Jf. DL 1–18–4: Reebsmænds Fald. – (6) Den ældre lovgivning indeholdt intet om den bøde, rebsmænd skulle ifalde, når deres tov underkendtes. Regler herom blev først givet ved reces 21. december 1551 § 17, jf. reces 13. december 1558 § 28, sidste stk. – (7) Jf. § 5 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland af maj 1284, der fastsatte 40 marks bøder for den, der *swær vræt i hæræthz næfnd*. Viborg landsting dømte 1586, at nævninger, hvis tov blev fældet, skulle bøde 40 mark (GdD IV.99ff.) ifølge *handfestningen*, hvorved sigtes til den nævnte fdg. 1284. – (8) Straffen blev ved reces 21. december 1551 § 17 fastsat til 15 marks bøder til den forurettede og til kongen; efter DL 1–18–4 var straffen 30 lod sølv.

57

Viborg landsting 1521–42¹

Den, der begærer skov rebet og har forhugget sin del, skal ikke have nogen anden del af skoven, før han har opelsket den forhuggede skov, så den er så god som de andre bygdemænds.²

Hs.: NkS 835c,2° nr. 47 (findes yderligere i 28 hss.).

Litt.: Poul Meyer.203 (datering: omkr. 1540).

Item enn andenn dom, som vdgick y Mogens Muncks tidt, att ther som nogen kaller paa och vell haffue skouffue till reb³ och haffuer skadeligen forhuggen thenn diell, the haffuer y were,⁴ tha bør thennom ickj att haffue andre skoffue, førend the haffuer vpfred⁵ thenn igienn, saa att hun⁶ er saa guod som the andndre y byenn thieris, och finge frue Kierstine Buggis datther,⁷ som var y Velde,⁸ en aff samme domme, som vdgick paa samme sagh.

(1) Om dateringen se 56.1. – (2) I overensstemmelse med dette synspunkt underkender rettertinget 1545 en rebning af en skov, bl. a. fordi nogle lodsejere helt havde afhugget deres part, medens andre skovparter endnu stod fredet (HDDomb. nr. 5 fol.1), se Poul Meyer.203. – (3) Med hensyn til skove gjaldt efter § 17 i Thords art. den regel, at når skoven en gang er skiftet, skal den ikke rebes igen, selv om marken rebes (DgL Tillæg til IV.80, 110, 128, 137, 144, 165, 216, 244, 269, 302, 326, 381), idet dog nogle hss. tilføjer, at det kan ske *met allæ ægers mynnde* (op. cit.244, jf. 302, 381). I hdf. 3. august 1523 § 16 (jf. 30. oktober 1536 § 36, 17. august 1596 § 33, 8. maj 1648 § 33) bestemtes, at ingen skal forbydes *skouf, mark eller eiendom efter lougen at kalde til rebs*. Af skove rebedes i almindelighed kun ege- og bøgeskove (af hensyn til olden), jf. Matzen, Privatret II.33. – (4) Besiddelse. – (5) ∅: skoven. – (6) Måske en ellers ikke kendt datter af Erik Bugge (Gyldenstjerne) til Viskumø (Viskum s., Sønderlyng h.), jf. at navnet Kirsten (Kirstine) oftere forekommer i denne slægt på dette tidspunkt, se DAA 1926 II.14. – (7) formentlig landsbyen Velds i Ørum s., Sønderlyng h., der lå kun få km fra Viskumø (se foreg. note).

58

Rettertinget 17. marts 1522 (København)

Rettertinget statuerer, at Ove Vincentsen Lunge på sin hustrus vegne og ikke biskop Jørgen Friis bør besidde Stolliggård.¹

Hs.: NkS 1409d,4° pag. 21.

Reg.: 6979.

Tryk: Suhm, Nye Samlinger I (1792).377f. (efter tegnelser).

Overskrift: Sligt et dombreff fik Offue Vincentii.

Wii, Christiern, met Guds naade etc: gjøre alle witterligt, at aar effter Guds

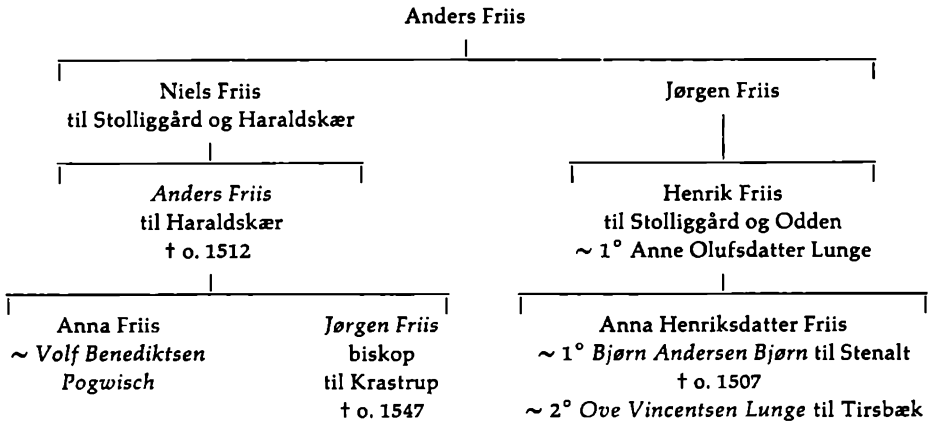
byrdt Mdxvij, mandagen nest eftter søndagen reminiscere,² paa vort slot Kiøbenhaffn, nærværendis os elskelige verduge fadere [Johan]³ Wetzell,⁴ electus til Lunde domkircke, her Lage Urne,⁵ biskop uti Roskildt, her Henrick,⁶ [abbet]⁷ uti Soer, her Eskildt,⁸ prior uti Antwordtskoug, her Henrig Ogesen,⁹ her Hans Bilde,¹⁰ her Jens Holgertsen,¹¹ her Albert Ipsen¹² oc her Matz Eriksen,¹³ riddere, wor mend oc raad, oc Mogens Munk,¹⁴ wor landsdommer i Nør Jutlandt, vor skicket for os udi rette os elskelige Offue Vincentius,¹⁵ vor mand oc tiener, paa then enne oc haffde udi rette stævnnt os elskelige verduge fader her Jørgen Friis,¹⁶ biskop uti Wiborg, oc hans metarvinge paa then anden side om nogen trette oc deele, dennem emellom vor om Staldtbygordt¹⁷ og gotz liggendis uti Sønder Jutland paa Lyctenees,¹⁸ hvilket os elskelige her Jørgen Friis, biskop, kendes seg oc sine met arvinge at have en broderlod udi eftter theris oldefader¹⁹ oc sagde, at hans fader, her Anders Friiss,²⁰ oc hans svoger, her Wulf Pogevisk,²¹ war loglige indkommen met indførsel²² ok droste breff²³ udi forn^{te} Staldtbygordt ok gods.

Thertil svarede os elskelige Owe Vincentius ock sagde, at hogboren furste konning Hanns, vor kiære herre fader huesß siæl Gudt hade, havde undt oc givet forn^{te} her Anders Friisß hans nadis dombreff indt at føre paa S^{ti} Morthæns dag mett neffndt i kiøn,²⁴ huesß handt udtfaaet²⁵ haffde, boo penninge²⁶ oc andet, af forn^{te} godtz oc siden at gaae therom eftter logen, hvilkett forn^{te} os elskelige Owe Vincentius oc strax beviiste for osß, at forn^{te} os elskelige her Wulf Pogevisk lodt seg indtføre uti forn^{te} Staldtbygordt oc godtz paa Ste Mortens aften oc thermet ei fuldt gjorde thet vor kiære herre faders, konning Hansßes, brev oc dom, ock therover at paa Ste Mortens dag, som rett indførsels dag vor, skrev her Wulf Pogevisk her Biørn Andersen,²⁷ som then tiid godtzet uti wære²⁸ oc forsuar haffde, undtsielse²⁹ breff til.

Tha eftter tiltale oc giensvar, som thennem therom paa bode sider ythermere emellom war, oc brev ok bevißninge, som the for os uti rette [lagde],³⁰ wort ther saa paa sagt for rette, at then indførsell, som saa giort wor emodt hogborne furstis konning Hansis, vor kiære herre faders breff, bør aldeelis magtløsß at være oc ey at komme os elskelige Offue Vincentius paa hans hustruis wegne til hynder eller forfang i noger maade, oc thermedt os elskelige Offue Vincentius strax at annamme Staldtbygaardt oc godtz oc then nyde, bruge oc beholde, indtill saa lenge at forn^{te} os elskelige her Jørgen Friis, biskop, eller hans mettarvinge kunde witne them udi fornævnte gordt oc godtz igen mett afkaldt³¹ eller skifte brev eller met nogen anden retfærdig bewißningh, at hans oldefader havde anpart udi forn^{te} gord oc gods.

Givet aar, dag oc stedt som for stander skrevet. Under vort zignet.

(1) Jf. rettertingsdom 22. december 1521 (ovf. nr. 54). Slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer vil fremgå af følgende oversigt (efter DAA 1942 II.83ff.):

(2) Dominica reminiscere: 2. søndag i fasten. – (3) Forlægget har *Jørgen*; rettet efter Suhm. – (4) Johan Weze, der fra 1521 var sekretær hos Christian II, valgtes 1522 til ærkebiskop i Lund, men valget blev ikke bekræftet af paven. 1523 fulgte han Christian II i landflygtigheden. – (5) Se 49.9. – (6) Se 49.18. – (7) mgl. i forlægget; indsat efter Suhm. – (8) Se 49.19. – (9) Se 41.24. – (10) Se 41.25. – (11) Se 51.31. – (12) Se 49.27. – (13) Se 48.3. – (14) Se 56.1. – (15) Se 54.7. – (16) Se 54.8. – (17) Se 54.14. – (18) Løjt Næs. – (19) *Oldefader* bet. i gld. bedstefader; i 16. årh. ændredes bet. til den nuv., jf. således i DL (undtagen 5–2–28) og kan i poet. sprog bet. forfader, stamfader, jf. Verner Dahlerup.67, Kalk. III.285a, OdS XV. 407. Stolliggård tilhørte 1361 Niels Friis, der var Jørgen Friis' tipoldefader, jf. J. P. Trap, Danmark⁵ X, 3 (1967).892. – (20) Se 54.9. – (21) Jørgen Friis' svoger, amtmand i Åbenrå, senere i Segeberg, Volf Benediktsen Pogwisch til Grünholz, 1516 gift med Anna Andersdatter Friis. – (22) *indførsel* ... *breff* er et skriftligt vidnesbyrd om at skulle indføres, ind sættes i en fast ejendom (Kalk. II.400b). – (23) *droste bref*: Embedet som drost bortfaldt i kongeriget 1387–88, men vedblev at bestå i hertugdømmet Slesvig. Drostens opgave var foruden at være hertugens stedfortræder at varetage retsplejen. Omkr. 1500 anvendtes udtrykket *drostebrev* som svarende til de kongebreve, der i kongeriget benyttedes ved forfølgning med rigens ret og dele til indførsel og lås, og som i kongeriget udfærdigedes af rigskansleren, se Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.145ff., W. Christensen, Statsforvaltning.32ff. – (24) Kønsnævn. Det er ikke noget egentligt nævn, idet dets medlemmer, der udnævntes af sagsøgeren inden for den sagsøgte slægt efter bestemte regler, jf. JL I.1, svor som mededsmænd sammen med den sagsøgte. Institutionen, men ikke benævnelsen kønsnævn, kendes også i de andre landskabslove, se SkL 2 og 4, ASun 2, 1, EsjL I.2, kong Valdemars jernbyrdsforordning § 4, Erik Glippings nyborgske fdg. for Sjælland 26. maj 1284 § 3, men i Jylland havde det en videre anvendelse og kunne benyttes i forskellige civile og kriminelle sager, se Matzen, Offentlig Ret II.55. – (25) fået, erholdt (Kalk. IV.552b bet.1). – (26) Se 51.39. – (27) Bjørn Andersen Bjørn (d. o. 1507) til Stenalt, der var gift

med Anna Hansdatter Friis, som senere (før 1515) blev gift med sagsøgeren Ove Vincentzen Lunge til Tirsbæk, se stamtavlen ovf. – (28) Besiddelse. – (29) skriftlig fejdeerklæring (Kalk. V.1138a). – (30) mgl. i forlægget (og hos Suhm). – (31) Erklæring om ikke at have noget krav (Kalk. I.19b).

59 Rettertinget 17. august 1525 (København)

Niels Brahe til Vandås dømmes in absentia til at have liv, ære og gods forbrudt, fordi han, der havde svoret Frederik I troskab, sluttede sig til den skånske bonderejsning, som holdt med Christian II. Rigsrådets gejstlige medlemmer dømte ham til kun at have sit gods forbrudt.¹

Hs.: Original i RA (findes yderligere i 3 hss.).

Reg.: 7565.

Tryk: GdD I.39ff. (efter orig.); Fr. Is Registranter.72ff.; referat hos Huitfeldt II.1282.

Litt.: Allen V.69ff.; C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt (1874).504; A. Heise, Familien Rosenkrantz' Historie II (1882).167ff.; Matzen, Offentlig Ret III.147, 149, 155; Mikael Venge, Christian IIs Fald (1972).102.

Wii efftherschreffne, Lage Wrne² till Roschilld, Stygge Krumpenn³ till Børlum, Offue Bilde⁴ till Aarsß, Jørgen Friis⁵ till Wiborg, biscoper, Hennrick,⁶ abbet i Soor, Eschild,⁷ prier wtii Antwordskow, mester Knud,⁸ prouest i Wiborg, Mogenns Gøye,⁹ Danmarcks riigis hoffmesther, Prebiørnn Podebusk,¹⁰ Hennrick Aageßen,¹¹ Henrick Krumdige,¹² Hans Bilde,¹³ Albrett Jbßenn,¹⁴ Mattis Erickßen,¹⁵ Peder Lycke,¹⁶ Otthe Krumpenn,¹⁷ Johann Wrne,¹⁸ Anders Bilde,¹⁹ Holgerd Gregerßen,²⁰ Oluff Holgerdßen,²¹ Oluff Nielßen,²² Otthe Holgerdßenn,²³ Hannss Krause,²⁴ Niels Vincend,²⁵ Mouritz Jbßenn,²⁶ Knud Bille,²⁷ Trud Gregerßenn,²⁸ riddere, Eske Bilde,²⁹ Danmarcks riigis raad, giøre alle witterligt, att aar effther Gudz byrdt twsendfemhwdrettiwge paa thet femthe, torßdagenn nest effther Wor Ffrue dag assumptionis,³⁰ paa Kiøpnehaffnns slott møtthe for oss erlig oc welbyrdig mand oc strenge³¹ ridder her Tygge Krabbe,³² Danmarcks riigis marsk, paa hogborne oc hogmectuge førstis oc herris, herre Ffrederick, mett Gudz naade Danmarckis, Wenndis oc Gottis konning, wduold konning³³ till Norge, hertug i Sleßuick, Holsten, Stormaren oc Ditmerschenn, greffue i Oldenburg oc Delmenhorsth, wor kieriste naadige herris wegne, oc effther hans naadis befaling paa thenn enne oc haffde wtii retthe steffnd mett wor kieriste naadige herris steffning³⁴ Niels Bragde³⁵ tiill Wandoß³⁶ paa thennd annen sidhe, oc bleff beuisth, att for^{ne} Niels Bragdis egenn sønn³⁷ haffde leesth for^{ne} wor kieriste naadige herris

steffning paa Wandosß, oc bleff for^{ne} Niels Bragde selff seeth ther, dog hand icke wille wære seg bekienn^d,³⁸ oc wor kieriste naadige herre haffde giffuett for^{ne} Niels Bragde enn førstelige, konngelige och christelige leyde³⁹ att mwge komme tilstede for oss oc staa till retthe, oc hand dog icke møde wille. Thaa formanitt for^{ne} her Tygge Krabbe erlig welbyrdig mand oc strenge ritther her Axell Bragde,⁴⁰ att hand wnder sin tro tiennesthe oc then eed, ßom hand haffde sworett oc sagt wor kieriste naadige herre, at hand her skulle obenbare sige for oss, huatt ord oc talle, for^{ne} Niels Bragde haffde haffdt mett hannom the twenne tiide hand haffde wærett hannom till ords effther Danmarcks riiges raadz samtycke oc befaling, szom tha tilstede wore wtii Skaanne.

Thaa sworede for^{ne} her Axell Bragde, at then tid, hand aff menige⁴¹ Danmarckis riges raadz befaling, ßom thend tid forsamlede wor for Aawsß,⁴² talet mett Niels Bragde, thaa sagde for^{ne} Niels Bragde for hannom, att her Søffrenn Norby,⁴³ ßom then tid⁴⁴ war rigens finde, vor kommen i landet mett stor magt oc sagde, hand wille flii her Axell for^{ne} her Søffrenn Norbys legde. Ther sworede her Axell till, at hand wor hans legde inthet begerendis. Siidenn thalett her Axell mett hannom wdhen for Malmøø wed Almrupe lundth,⁴⁵ ther bod Niels Bragde hannom andhen tid for^{ne} her Søffren Norbys legde, huilkenn hand i thett førsthe icke anname wille, dog sidhen annammett samme legdebreff oc førde thet till Danmarcks riigis raad oc sagde, Niels Bragde tingett mett⁴⁶ her Søffren for her Axels oc hans broders⁴⁷ hußffrues, frue Sophies,⁴⁸ gorde, oc wille haffue pendinge ther tiill, oc her Axell ingenn pendinge wille wdtgiffue, oc bod her Axell samme tid Niels Bragde, att therßom hand wille wære hoss wor kieriste naadige herre oc Danmarcks riigis raad oc indbyggere oc stille almugenn tillfredz, huesß hannom mweligt wor, tha wille hand mett wor kieriste nadige herris samtycke wplade hannom Børing closther⁴⁹ eller Onse herridt,⁵⁰ huilkett hand helst wille begere. Sammeledis tilstod Jes Anderssen i Hanneskow⁵¹ for her Tygge Krabbe, Erick Krumdige⁵² oc for flere, att Niels Bragde haffde werett paa Gyding herritzting⁵³ oc forboed almwgenn att wptinge⁵⁴ mett her Tygge Krabbe paa wor kieriste nadige herris wegne for thet wpløff,⁵⁵ the giortt haffde, oc att hand haffde fange[t] schriffuelße aff koning Christiernn, at hand mett it stort tall folck wille stragx komme thennem till hielp oc wwndsetning, oc tilstoed Otthe Stigßen⁵⁶ for erlig welbyrdig swennnd Knud Perßen,⁵⁷ wor kieriste naadige herris formarsk,⁵⁸ att stragx effther Otthe Stiigßen wor komenn till Aausß, tha senndhe Niels Bragde hannom bud mett en bwnde aff Gydingherret, hedhe Oluff Tureßenn, oc wor begerendis att widhe, huor hannd skulle komme till

Otthe Stigßenn oc beclagedt seg, at hans hesthe wore wtii Halland i foring, ellers hagde hand selff stragx wille redett till hannom, oc at hand wille reyße hannom alt Gydingeherret, oc Otthe Stißenn bød hannom till igienn, att hand skulle sidde stille, til her Søffren Norby komme tid selff i landet, oc ther her Søffren Norby kom selff i landett, tha sennde hand Niels Bragde bud medt enn borger wtie Aawsß, om kallis Niels Esperßenn, at hand skulle stragx mødhe hannom i Søluisborg,⁶⁹ oc schickett for^{ne} Niels Bragde bud tiil her Søffrenn mett for^{ne} Oluff Tureßenn oc wor begerendis legde for seg.

Oc beuisthe for^{ne} her Tygge Krabbe, att then tid att hand mett thet krigsfolck, som laa for Aausß, droge ned till Malmø, thaa redhe for^{ne} Niels Bragdis swenne fran wor kieriste nadige herris folck wdhen forloff oc mynde oc icke komme till thennom igien thend stwnnd fegden warett. Giorde oc for^{ne} her Tygge Krabbe beusligt, att for^{ne} Niels Bragde lod sine swenne ridhe effther wor kieriste naadige herris fogett wthij Gydinge herrett mett Bodel Olßenn,⁶⁰ trued schriffueren⁶¹ oc wille latt slageth hannom ihiell. Desligeste oc ßaa bewiste for^{ne} her Tygge Krabbe for oss, att Niels Bragde wor hoss her Søffrenn Norby paa Lunde landzting oc tilhialp, att hand bleff hyllet ther aff bønnderne paa konning Christiernns wegne.

Met flere ord oc talle, ßom samme tidt om for^{ne} Niels Bragde worth forgiffne⁶² oc beuiselig giortt, att hand wtii thenne fegde⁶³ haffwer giortt all sinn flid oc arbeith till att wpreiße oc wpuecke⁶⁴ menige⁶⁵ almwffe wtii Skaanne emodt høgbornne førsthe konning Ffrederick, wor kieriste nadige herre, menige Danmarcks riiges raad oc adell oc menig rigzens indbyggere emod then eed, huldskab, mandschab⁶⁶ oc tro thiennesthe, szom hand tilfornn wor kieriste nadige herre giortt oc sagt haffuer, oc for saadanne leiligheth skild bleff ßaa aff oss alle, geisthlig oc werdzlig, ßom forskreffne staa, samdregteligen dømpt, sagtt, eennd⁶⁷ oc beslutthet, att efftherthij for^{ne} Niels Bragde haffuer ßaa wtroligenn⁶⁸ oc obennbarligenn emodt hans eed, huldskab, mandskab oc tro thiennesthe, ßom hand haffuer sagt hogbornne fførsthe konning Ffrederick, wor kieriste naadige herre, oc ey haffuer wpschreffuet⁶⁹ hans naadis hogmegtighedtt huldskab, mandschab eller tro thiennisthe, ßom en riddersmandz mannd burde att giøre sin retthe herre ock konning, oc haffuer tog⁷⁰ hanndlett emod hans naadis hogmectughedt oc riigett oc haffuer wærett enn stor orsag till thenne feidhe oc whørssomhed,⁷¹ blodstørtning,⁷² som i samme fegde giortt oc skeed er, oc haffuer førd awindskiold⁷³ emodt hans fæderne riige, thaa dømpthe wii alt for^{ne} Niels Bragdis godz, rørendis oc wrørendis, arff oc eye, panthegodz oc kiøbgoedz, mølle goedz oc anedth, huor thet findis

her i riigett, som hannom tilhører, att bliffue wnder kronenn till ewig tid,⁷⁴ ock wii menige Danmarcks riiges raadt forschreffne, som leegmennd⁷⁵ ære, dømpte, att for^{ne} Nis Bragde for såadanne obennbarlige⁷⁶ gierninger, szom såa obennbare ære, att menige adell, andelig oc werdzlige, clager ther paa oc icke behøffuer anderledis att beuiibes eller forclares,⁷⁷ thaa er hanndt mett hals, lifff oc ære forfallenn till for^{ne} hogborenn fførsthe konning Ffrederick etc., wor kieriste naadige herre.

Till ytthermere wittnesbyrdt oc bedre foruaring⁷⁸ lade wii hennge wore jndzege nedenn for thette wortt opne breff. Giffuet aar, dag oc stædt, som forscrefuett stor.

(1) Efter kanonisk ret (c.9 X III.50) måtte gejstlige hverken deltage i afsigelse eller eksekution af dødsdomme. – (2) Se 49.9. – (3) 1519–36 biskop i Vendsyssel. – (4) Ove Bille, 1520–26 biskop i Århus. – (5) Se 54.8. – (6) Se 49.18. – (7) Se 49.19. – (8) Magister Knud Henriksen Gyldenstjerne (d. 1560), 1520 domprovst i Viborg, 1529 valgt til biskop i Odense. – (9) Se 47.3. – (10) Se 41.17. – (11) Se 41.24. – (12) Se 49.24. – (13) Se 41.25. – (14) Se 49.27. – (15) Se 48.3. – (16) Se 47.6. – (17) Rigsråd Otte Krumpen (d. 1569) til Højbygård m. v., 1554–67 rigsmarsk; broder til ovenn. biskop Stygge Krumpen. – (18) Rigsråd Johan Urne (d. 1537). – (19) Rigsråd Anders Bille (d. 1555) til Søholm. – (20) Rigsråd Holger Gregersen Ulfstand (d. 1542) til Skabersø og Hikkebjerg. – (21) Se 43.8. – (22) Rigsråd Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø. – (23) Se 49.30. – (24) Hans Krafse (d. 1530) til Basnæs og Ullerslev. – (25) Rigsråd (1523–35) Niels Vincentsen Lunge (d. 1552) til Asserstrup. – (26) Rigsråd Mourids Jepsen Sparre til Skurup. – (27) Rigsråd Knud Bille (d. 1543) til Kærgård. – (28) Rigsråd Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) til Torup, broder til ovenn. Holger Gregersen Ulfstand. – (29) Rigsråd Eske Bille (d. 1552), fra 1547 rigens hofmester. – (30) Mariæ assumptio: 15. august. – (31) Se 49.7. – (32) Se 5.3. – (33) Frederik I var 1524 valgt til konge i Norge og førte bestandig titlen udvalgt konge til Norge. – (34) Se 37.9. – (35) Niels Brahe. Det lykkedes ham at flygte til Tyskland, men under et besøg hos sin hustru i Skåne blev hans skib opsnapet i Trelleborg; han blev genkendt og fængslet og derefter henrettet på Gl. Torv i Kbh. i midten af juni 1529. – (36) Hovedgården Vandås i Ö. Göinge h. i Skåne. – (37) Antagelig Niels Brahes ældste søn, Jørgen Brahe (d. efter 1555); en yngre søn, Oluf Brahe („den halte“), fulgte med Christian II til udlandet. – (38) *wære seg bekiend*: vise sig (Kalk. I.140a bet.6). – (39) (skriftligt) løfte om personlig sikkerhed. – (40) Rigsråd Axel Brahe (d. 1551) til Krogholm, fætter til Niels Brahe. – (41) hele, samlede (Kalk. III.77b bet.2). – (42) Åhus i Skåne. Se 52.10. – (43) Søren Norby (d. 1530), 1517 flådens øverstbefalende, 1518 lensmand på Gotland. Han sluttede sig til Christian II. – (44) Søren Norby opnåede 28. juni 1525 en overenskomst med Frederik I og rigsrådet, hvorefter der blev givet ham og hans folk amnesti; han måtte afstå Gotland, men forlenedes livsvarigt og afgiftsfrit med Sølvisborg og Lykå. Niels Brahe omfattedes ikke af denne amnesti, da han ikke var i Søren Norbys tjeneste. – (45) Almerup lund: Alnarp (Lomma s., Bara h.). – (46) underhandlede med – (47) Rigsråd Tyge Brahe (d. 1523) til Torup (Ingelsted h.). – (48) Sophie Jørgensdatter Rud (d. 1555; gift 2° o. 1528 med Erik Madsen Bølle). – (49) Børringe kloster (Børringe s., Vemmenhög h.). Axel Brahe var siden 1524 forlenet hermed. – (50) Onsjö h. i Malmöhus län. – (51) Hanaskog (Göinge h. i Skåne). – (52) Erik Krummedige (d. 1541), 1533 rigsråd, 1540 stiftslensmand. – (53) Göinge

(Gynge) herredsting i Skåne; indbyggerne i Göinge h. kaldtes gydhingar. – (54) slutte forlig med (Kalk. III.370b). – (55) Oprør (Kalk. III.345a). – (56) Otte Stigsen (d. tidligst 1567), Søren Norbys næstkommanderende. Han blev slået af Johan Rantzau og taget til fange, men det lykkedes ham i august 1525 at komme til forlig med Frederik I mod at tjene ham, og han omfattedes af den amnesti, der var givet Søren Norby og hans tilhængere. 1530 blev han admiral. – (57) Rigsråd Knud Pedersen Gyldenstjerne (d. 1552), fra 1535 hofmarskal. – (58) Fodermarskal var en kgl. embedsmand, der bl. a. skulle have overopsynet med foderbeholdningen, staldbetjentene, hofbetjentene m. v. Han førte ofte forsædet i gårdsretten. Jf. W. Christensen, Statsforvaltning.58ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 339, 525. – (59) Sölvisborg i Blekinge län. – (60) *Bodel* er formentlig mansnavnet *Botulf* (DgP I.154f.). I navneregisteret til Fr. Is Registranter er *Bodel Olßenn* opført blandt kvinder. – (61) I Fr. Is Registranter (også i navneregisteret) er *trued schriffueren* opført som et personnavn: *Trud Schriffuer*. – (62) forelagt, fremstillet (Kalk. I.616b bet.1). – (63) Efter datidens retsopfattelse kunne en adelsmand fuldt legalt indlede fejde mod kongen, når blot han forinden opsagde sin troskabsed, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.497ff., Mikael Venge, Christian IIs Fald (1972).102. – (64) ophidse (Kalk. III.375b bet.4). – (65) hele; se ovf. note 41. – (66) tro tjeneste, troskab (Kalk. III.29b). – (67) afgjort, dømt (Kalk. I.471a bet.1). – (68) utro, troløs. Dommen bygger på, at Niels Brahe havde aflagt troskabsed til Frederik I og ikke igen opsagt den (jf. *wpschreffuet* i det følgende). Jf. ovf. note 63. – (69) opsagt (skriftligt) (Kalk. III.359b bet.4). – (70) dog – (71) Ulydighed (Kalk. IV.629a). – (72) Blodsudgydelse (Kalk. I.222b). – (73) Landsforræderi; af *awug skiold*: urigtigt vendt skjold, skjold vendt mod landsmænd i stedet for imod fjenden. Om straffebestemmelser, se Matzen, Offentlig Ret III.147ff. – (74) Jf. EsjL II.27 (*bathæ iordh oc andræ costær*). Jf. rettertingsdom 8. november 1502 (ovf. nr. 41), se 41.42. – (75) verdslige (som modsætning til ordinerede gejstlige), af mnt. *lek*, jf. lat. *laicus*: egl. profan, uindviet. – (76) klare, tydelige (Kalk. IV.934a bet.3). – (77) Sætningen om, at der ikke kræves andet bevis end det foreliggende udsagn, har formentlig romerretlig tilknytning (D. 48.4 Ad legem Juliam maie-statis), jf. Fenger, Fejde og Mandebod.437 med note 302, 477 med note 448. – (78) Bekræftelse, Sikkerhed (Kalk. I.739a).

60

Rettertinget 5. november 1526¹ (Århus)

Frederik I og rigsrådet bestemmer, at hvor der er flere arvinger til en bondegård, skal den, der er nærmest arving og har størst del i gården, beholde gården² og have andel i den hosliggende fællesskov, mens de andre arvinger skal have en årlig godtgørelse af den medarving, der overtager gården, såfremt denne efter samfrænders skøn kan bære dette, men de må hverken bruge gården eller dennes andel i fællesskoven.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 10 (findes yderligere i 6 hss.).

Overskrift: Kong Frederich dom paa bondegodtz.

Wij, Frederich, met Gudz naade Danmarckis, Vendes och Gottis koning, wdualt koning³ till Norge, hertug vdi Slessuig, Holstenn, Stormarnn, Dyttmersken, greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst, gjørre alle vitterligt, att oß elskelige fru [Birgitte],⁴ her Niels Ericksßøns⁵ epterleffuerske, haffuer ladet berette for oß, att mangestedz vdi Mellsom herret⁶ er flerre arffuinge till enn bondegaardt, da bruge the alle skoffuenn, saa vel thj, som iche boer paa godzit,⁷ som the, der paa godzitt boer, oc ther mett forhugger kronens skouffe saa vel som theris egenn, dem sielff till skade.

Thij sagde wij mett wortt elskelige Danmarckis rigis raadt ther paa, at huor som findis flere arffuinge till en bondegaardt, da skall then, som nest arffuing er och mest dielle haffuer wdj oc best er for gaarden, nyde oc beholde same gaardt mett skouff oc eienndom epter lennßmandens tække och giøre ther aff kronens skepe⁸ fuld⁹ och redtzle¹⁰ fuldt. Hues same gaard mett eienndom kand ydermere tholle, naar krunens partt eller skepe er fuld giort, tha skall hand ther for giøre sine medarffuinge fyldeste, en huer epter sinn andpartt, epter theris samfrenders¹¹ thøcke, oc ey nogen aff medarffuingen skulle magtt haffue att bruge andenn skouff eller anden gaardzenns eiendom wdenn thenn, som i gaardenn boer. Och ther som nogenn aff medarffuingene fordrister thennem ther emodt att hugge skoenn eller bruge nogen gaardtzens eiendom, tha skall wor lendtzmandt thennom ther for forfølge mett rann¹² epter lougen.

Giffuitt y wor kiøbstædt Aarhusß, mandagen nest epther alle hellegenn daug¹³ aar &c. [Mdxv].¹⁴ Vnder wortt signett.

(1) Forlægget har (ligesom NkS 836b,2°) datering 1520, mens de øvrige hss. har datering 1525. Begge dateringer synes at måtte være urigtige. I 1520 var Frederik I endnu ikke konge i Danmark, og i 1525 var kongen allehelgensdag i Flensborg, se f. eks. Reg. *11653 og Fr. Is Registranter.93. Derimod var kongen i Århus allehelgensdag 1526 og havde her, som det fremgår af de udstedte forordninger 23. oktober og 1. november 1526, med rigsrådet forhandlinger om bøndergods, skove m. v. Kongen var endnu 4. november 1526 i Århus, se Fr. Is Registranter.120, men kom 10. s. m. til Horsens. Sml. herved, at fdg. 23. oktober 1526 om hugst i skove, jagt m. v. i Da. Mag. IV.254f. urigtigt er dateret 1525. Den her gengivne dom, der snarere synes at være en forordning, findes ikke i Fr. Is Registranter eller i Reg. Dommen er (ligesom nr. 45) et eksempel på den retskildemæssigt flydende grænse mellem lovgivende og dømmende funktioner. – (2) Jf. Viborg landstings dom 20. november 1507 (ovf. nr. 46) og den deri omtalte (ikke bevarede) tidligere rettertingsdom. – (3) Se 59.33. – (4) Forlægget har *Børge*. Der er tale om Birgitte Olufsdatter Thott. – (5) Se 38.7. – (6) Middelsom h.; i dette lå Skerngård, der ejedes af Niels Eriksen Rosenkrantz og derefter af hans enke. – (7) Gården. Se 46.7. Den nuv. bet.: en hovedgård med dertil hørende bondeejendomme findes først fra 17. årh. – (8) Skæppe: rummål for korn o. l. 1 kornskæppe = 1/8 korntønde (Aakjær, Maal og Vægt.183, 192, 210ff., 262, 264). Her er tale

om den kornafgift (skæppeskyld), som skulle betales til kronen. – (9) *fuld* hører til *giøre*: fuldgiøre = betale (Kalk. I.797b). – (10) Afgift (Kalk. III.565a bet.1). – (11) Frænder, slægtninge. – (12) Jf. JL II.73 og Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.178f. – (13) 1. november. – (14) Forlægget har *Mdxx*; se ovf. note 1.

61 Rettertinget august 1527¹ (Odense)

Den udvalgte ærkebiskop Aage Jepsen Sparre tilpligtes at tilbagegive hr. Hans Skovgaard en gård, som denne havde haft i forlening af ærkebiskop Birger Gunnensen, og at erstatte ham alt, hvad der var oppebåret af ejendommen, siden den af rettertinget tildømtes ham. Desuden skal den udvalgte ærkebiskop bøde for vold² og overvold³ til sagsøgeren og til kongen.⁴

Hs.: Add 152,2^o nr. 107 (findes yderligere i 10 hss.).

Overskrift (i GkS 1134,2^o): Den, som annammer noget guodtz oc icke haffuer rettighed dertill, bøder for voldt.

Anno 1527. Konning Fredericks och riigens raadz domb, vdgiffuet vdi Odenße emellom her Aage Jbßen⁵ till Lunde electus och her Hans Schouffgaardt,⁶ at her electus schall lade her Hans følge Wrambsgaardt⁷ och leen igien och det niude epter hans breffs lydelse, handt haffde aff erckebischof Børge,⁸ mester Johan Wedsell⁹ och Lunde cappittel, och saa jgiengiffue hannum ald den deell, handt deraff oppeborit haffde, siiden her Hans fick kongens och riigens raadz domb¹⁰ derpaa, och dertill bøde emoedt kongen och bondenn¹¹ for woldt och offuerwoldt, saa offte handt giorth haffuer derpaa.

(1) I hss. findes ingen dags- eller månedsangivelse. Dommen er formentlig afsagt på herredagen i Odense i august 1527. Frederik I har, så vidt vides, kun i august måned (12. til 24. august) dette år opholdt sig i Odense. – (2) I retsanvendelsen blev begrebet vold (idømmelse af voldsbøder) også anvendt på forseelser, hvor der ikke forelå anvendelse af magt(midler), men hvor der var tale om en (grovere) krænkelse af andres ret, hvorved der påførtes skade. Straf for vold er således idømt for at forhugge en skov til upligt (Rettertingsdom 13. juli 1560, se GdD I.277ff.), for ikke at forlade en fæstet gård til fardag (Viborg landstings dom 23. juni 1571, GdD III.178), for at bruge en pantsat jord inden pantekreditor var fyldestgjort (Rettertingsdom 6. juni 1575, GdD III.258ff.), for at afføre hø af anden mands eng (Rettertingsdom 25. maj 1592, GdD IV.326ff.) og for ikke at ville udlevere tingbøger, domme og breve (Rettertingsdom 28. marts 1595, GdD IV.439ff.). Jf. også Viborg landstings dom 16. august 1544 (ndf. nr. 100) om hæleri. Begrebet vold synes ikke at have haft nogen fast afgrænset betydning, jf. at „det første projekt“ (1–5–9) til DL pålægger den dommer, der ved retsstridig optræden volder en part tab, at udrede voldsbøder (foruden at svare erstatning), se Secher og Støchel I.400, og i en note til „det første projekt“ 5–15–1 siges, at „Vold kaldis egentlig det, som skeer med mact oc i Kiøbstederne,

men hverck det, som skeer af offuermod paa landet“, se Secher og Støchel II.227. Om udvidelsen af voldsbegrebet se Poul Johs. Jørgensen i Salmonsens Konversationsleksikon² XXV(1928).343 og Popp-Madsen, Bod.157f. – (3) Overvold: voldsom adfærd, overlast, overgreb, overmagt (Kalk. III.437a–b, OdS XVI.210). – (4) Jf. rettertingsdom 18. juli 1528 (ndf. nr. 62) om samme sag. – (5) Magister Aage Jepsen Sparre (d. 1540 el. 1541) valgtes 1523 til ærkebiskop i Lund, men fik aldrig pavelig indvielse; 1532 nedlagde han sit embede. – (6) Hans Skovgaard (d. 1564) til Gundestrup. Han var 1517 blevet ærkebiskoppens lensmand på Vram (nuv. Vrams Gunnarstorp), 1519 official på Lundegård. 1523 kom han i strid med ærkebiskoppen, der fratog ham Vram og lod ham fængsle, men kongen mæglede 1525 forlig mellem parterne. – (7) Vram (nuv. Vrams Gunnarstorp) i Norra Vram s., Luggude h., Malmöhus län. – (8) Se 41.7. – (9) Se 58.4. – (10) Kendes ikke; muligt sigtes der til det af kongen mæglede forlig 1525, se ovf. note 6. – (11) den skadelidte i en retssag, sagsøgeren (Kalk. I.246b bet.3).

62 Rettertinget 18. juli 1528¹ (Nyborg)

Rettertinget idømmer den udvalgte ærkebiskop Aage Jepsen Sparre og hans medskyldige voldsbøder² for krænkelse af hr. Hans Skovgaards besiddelse af gods, hvormed han var forlenet. Opkrævet landgilde skal tilbagebetales, og hvis bønderne er aftvunget afgiften, skal der bødes derfor.

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 15 (findes yderligere i 7 hss.).

Litt.: Huitfeldt, II.1308f.; Vedel Simonsen II (1843).173; Helveg, II (1870).791.

Overskrift: For desße sager bødis 40 marck oc 3 marck.

Anno [1528]³ vdj Nyborig dømdis aff koningh Frederick oc rigens raad electus till Lunde sticht⁴ att bøde for these efftherschreffne voldt: Først for hand haffde thagit forschreffne leen⁵ fra her Hans⁶ emod bemelte breff, sameledis for hand thog same leen oc gaardt igienn, effter koningens dom⁷ wor gangen. Thisligeste for hand thog Wesbye⁸ oc Stuberup⁹ leen fra her Hans, sidenn hand vorder indførtt, oc for her electus formente her Hanns oc hans ridemend jndførsell i forschreffne gaard och leen effter rigens forfølning, ther till oc saa for huer gang her Hans kand skieligen beuisße, att hand haffuer woldgiest¹⁰ hanom vdj same leen och guodtz, och for huer gaardt, som saa vdj giest er. Skall oc saa bødis for woldt for huer gang¹¹ hand haffuer ladet aname same gaardt oc Wesby leen, Stubberup leenn oc enn gaard vdj Skørpinge,¹² for alle these forschreffne vold oc for huer sedelis skall bødis xl mark till koningen oc xl marck till bondenn¹³ for hoffuitzmandenn oc iij mark til kongenn oc iij mark till bondenn for huer aff thennom, som meth wore.¹⁴ Och huad her electus haffuer faaet aff bønderne til landgilde mett therris wilge,

skall hand giffue her Hans igienn, oc hues skatt oc landgielden han haffuer threngt thennom aff,¹⁵ ther bør hanom att bøde for epter lougen etc.¹⁶

(1) Dommen er i hss. dateret 1536 og 1538 og uden månedsangivelse. Ifølge Huitfeldt II. 1308 er dommen afsagt 1528, løffuerdagen for Maria Magdalene dag, ☉: 18. juli 1528. Frederik I opholdt sig i Nyborg i tiden fra 8. til 25. juli 1528, se Fr. Is Registranter.160–172. Ifølge Frederik Is brev 16. oktober 1528 (Fr. Is Registranter.185) er nærv. dom afsagt „vti Nyeborg vdi thendt nesthe forledenn herre dag“. – (2) Om begrebet vold se 61.2. Der idømtes voldsbøder for hver enkelt retsstridig handling. I retspraksis anså man den handling, hvorved flere ting på uretmæssig el. voldsom måde blev borttaget, for at udgøre lige så mange vold, som der var forskellige genstande, se rettertingsdom 7. december 1549 (GdD I.120ff.). På tilsvarende måde blev det ved voldførsel anset for nyt vold, hver gang den bortførte førtes over et nyt markeskel (hvilken praksis blev ophævet ved hdf. 22. juli 1513 § 55, jf. reces 13. december 1558 § 25 og DL 6–9–11). – (3) Forlægget har 1538; om dateringen se ovf. note 1. – (4) Aage Jepsen Sparre, se 61.5. – (5) Formentlig Vram (nuv. Vrams Gunnarstorp), se 61.6 og 7. – (6) Hans Skovgaard, se 61.6. – (7) Rettertingsdom august 1527 (ovf. nr. 61). – (8) Väsby s., Luggude h., Malmöhus län. – (9) Stubbarp i Brunnbys s., Luggude h. – (10) tiltvunget sig adgang (Kalk. IV.858b). – (11) Se note 2. – (12) Sköringe, Höja s., S. Ars h. – (13) Se 61.11. – (14) Bøderne er de i § 7 i fdg. 28. december 1200 for Skåne om manddrab m. v. fastsatte. – (15) aftvunget (Kalk. I.35b bet.3). – (16) I brev 16. oktober 1528 (Fr. Is Registranter.185) lover Frederik I, til hvem Hans Skovgaard havde overdraget de ham tilfaldende bøder, at han ikke vil forlige sig med Aage Jepsen Sparre, medmindre denne betaler Hans Skovgaard „the hallfffierte twsente marck, szom handt er indført vdi Lwnde stygts godts fore, szom er Vesby leen, Stuberup leenn och en gaardt vdi Skiörping“. Hans Skovgaard skal „vdenn alldt hadt och feyde beholde for^{ne} styctes godtzs, som hand er indtfördt vdi, oc Vramsgaardt och leen, indtill szaa lenge the bethale hannem the hallfffierte twsente march och hans redelig kaaste [omkostninger] och thering [udgifter] och wpbørszell“. 6. november 1536 fik Hans Skovgaard stadfæstelse på et forlig med Aage Jepsen Sparre, indgået i Hälsingborg 1529, hvorefter Sparre betaler ham 3.500 mark, se KRD I.557.

63 Rettertinget august 1528 (?)¹ (Kolding)

Rettertinget udtaler, at man med vidisser kan forsvare gods og ejendom, man besidder, men ikke erhverve gods eller ejendom.²

Hs.: GkS 1140,2° p. 8 (findes yderligere i 35 hss.).

Tryk: GdD III.92 (efter Thott 1201,2° m. varr. efter NkS 836b,2° og NkS 844,2°; datering: 1568, jf. dog GdD III.358).

Litt.: J. E. Larsen.532; Stemann, Rethistorie.204 note 4; Matzen, Privatret II.80; sa., Ofentlig Ret II.109.

Overskrift: Att mand kand forsuare egendomb med viditser, dog icke att vinde egendom med viditser.

Erick Skram,³ Axell Juell⁴ och Peder Schriffuer⁵ thieris viditz, att the haffuer hørtt koning Frederichs domb, som døpmt er aar Mdxviiij⁶ i Kolding vdgiffuett emellum salig Clauß Iffuerßenn⁷ och hans stemoder, frue Jahann Skramsdatte,⁸ och haffuer hun vild med viditzer vinde hanom nogitt guodtz aff. Tha haffuer koning Frederich med sitt raad ther saa paa sagtt, att mand med viditzer kand forsuare sin guodtz och egendomb och ey vinde guodtz ther med ephther the dome,⁹ som føre er gangenn for koningh och Danmarckis riiges raad &c.

(1) Dommen er i de fleste hss. dateret 1568, hvilket ikke kan være rigtigt, da vidimeringen af dommen må være sket før 1558, se ndf. note 5. I flere hss. er dateringen 1528, og da kongen dette år opholdt sig i Kolding fra 30. juli og vist til udgangen af august (jf. Fr. Is Registranter.173ff.), er dommen her henført til august 1528, jf. Kolderup-Rosenvinges rettelse i GdD III.358. At den i dommen nævnte Claus Iversen Dyre ikke da var død (jf. udtrykket *salig*), taler næppe afgørende herimod, da han var død, da vidissen blev udgivet. – (2) Jf. rettertingsdom 1546 (GdD I.86ff.), der udtaler, at pantegods ikke kan indløses med vidisser, men kun med det originale pantebrev (*hoffuitbreffuitt*), og rettertingsdom 11. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I.266ff.). Dommene er kilde til bestemmelsen i DL 5–10–2. – (3) Erik Skram (Fasti) (d. 1568) til Hastrup og Tjele, 1546–68 landsdommer i Nørrejylland. – (4) Magister Axel Juul (d. 1577) til Villestrup; efter at have været sekretær i kongens kancelli var han 1551–77 landsdommer i Nørrejylland. – (5) Peder Skrifer nævnes som landstingshører 1555–58. Den her gengivne vidisse må følgelig hidrøre fra denne tid. – (6) Om årstallet se ovf. note 1. – (7) Claus Iversen Dyre (d. 1547) til Sø. – (8) Johanne Christensdatte Skram, gift med Iver Clausen Dyre (der 1. gang var gift med Anne Poulsdatte Dyre). – (9) Disse domme kendes ikke.

64 Rettertinget 24. november 1529 (Viborg)

*En trolovet kvindes barn anses som ægtebarn, der skal arve sin afdøde fader.¹
Den trolovede kvinde møder selv for rettertinget og taler sin sag.²*

Hs.: GkS 1137,2° nr. 90 (findes yderligere i 23 hss.).

Reg.: 7940 og *12696.

Tryk: GdD I.43f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra NkS 844,2°).

Litt.: J. Nellemann i Hist. Tidsskr. 5. rk. I.390.

Overskrift: Enn dom att festekone barnn ehr døpmt thill adelkone barn ok staa arffue ephther sin fader.

Wy ephtherskreffne Mogens Gøe,³ ridder, Danmarckis rigis hoffmester, Erick Banner,⁴ embidzmand paa Kalløe, Jenß Huaß⁵ till Kaaß, Johan Friis⁶ till Hissellager, giøre alle witterligt, att aar ephther Gudz byrdt 1529, Sancte Karine afften,⁷ vdj Graabrødre closter y Wiborg wor schickett Birgette Anderßdather

paa thenndt ene och hagde hidt vdi rette steffnit Laurits Seyerßenn och Jens Seyerßenn paa thend anden side.

Och berette forskreffne Birgite Andersdather, att hunn wor giffuen widt⁸ thiris broder, Jffuer Seyerßenn, och fick ett barnn widt hanom. Nogen thidt therepther tha slog same Lauritzs Seyerßenn hindis hosbondt ihiell, som wor hannß egen broder, och ther hand war slagen, wille hans brødre giøre hindis barnn arffueløß.

Theremodt i rette lagde forskreffne Laß Seyerßen ett thingswinde, vdgifuen till Giernn⁹ herrizting, xij mendt hagde wonditt, att thennom fuld witterligt er, att samme Jffuer Seyerßenn schulle haffue veridt ther jnden thinge och sagt ney, att thet icke wor hans barn, och icke hanndt nogen thidt wille haffue brøllup meth hinde. Och dißligeste i rette lagde en herritzneffn,¹⁰ som xxvj mendt hagde vdgifuet, lydendes att thennom fuld witterligt war, at samme Jffuer Seierßenn aldrig søgte disk¹¹ eller seng meth forskreffne Birgette, oc dißligeste at dennom fulld witterligt var, at samme Jffuer Seyerßen icke ville eller kunde komme i ecteschab meth hinde, huilcke windiðbyrdt wij dog funde fallsche &c.¹²

Thertill suaridt forskreffne Bergette Andersdather, att hun war lougligen giffuen widt forskreffne Jffuer Seyerßen, och hindis fader gaff hanom til meth gauffue¹³ meth hinder en bondegaardt, som Jffuer Seyerßen strax annammidt och saaed till same gaardt, ther handt worte slagenn, och hagde nogitt aff sitt godtz ther i gaarden, huillckett allt befantis wdj sandhedt och strax bleff for oß beuist. Och beklagit forskreffne Birgette, att same Lauritz Seyerßenn slog hindið hoßbond ihiell och haffuer sidenn thagitt thisße windiðbyrdt paa hinder.

Medt flere ordt thennom emellom wor.

Tha epther sagßens leigliheth och beuißning, som for oß war, ward ther saa paa sagt for rette, att forskreffne Birgitte Anderßdathers barn bør att uere addelkone barn¹⁴ och arffue sin fader, forskreffne Jffuer Seyerßen.

Actum anno, die et loco ut supra. Wed wor zingnetter.

(1) Jf. rettertingsdom 4. februar 1546 (ndf. nr. 114), hvoraf det fremgår, at Lars Seiersen endnu da forholdt sin broderdatter den hende tilkommende fædrearv. – (2) Dette viser formodentlig, at den trolovede kvinde efter fæstemandens død i processuel henseende behandlede som en enke, jf. Matzen, Offentlig Ret II.6. – (3) Se 47.3. – (4) Rigsråd Erik Eriksen Banner (d. 1554), fra 1514 forlenet med Kalø slot, 1541 rigsmarsk. – (5) Jens Hvas (d. 1536) til Kaas og Sostrup, 1522–23 landsdommer i Nørrejylland, 1528 fg. rigskansler, 1531 midlertidig landsdommer i Nørrejylland, 1534 landsdommer ssts. Han sluttede sig til skipper Clement og blev henrettet 1536. – (6) Magister Johan Friis (d. 1570) til Hesselager,

1536 rigsråd og kongens kansler. – (7) Karens dag (Catharine virg. mart): 25. november. – (8) trolovet med (jf. overskriften til dommen: *festekone*) (Kalk. II.44b bet.19). Først ved ægteskabsordinansen 19. juni 1582 (I.5) blev der foreskrevet bestemte former for trolovelsen. – (9) Gern h. – (10) Nævn (til afgørelse af retssager), der udtoges blandt herredsbonderne, der svor på herredstinget (Kalk. II.225b, OdS VIII.19). Deres sammensætning og kompetance var forskellig i de enkelte landsdele. Institutionen bortfaldt ved DL. – (11) Spisebord (Kalk. I.362b); udtrykket *sengh oc diisk*, der betegner ægteskabeligt samliv, stammer fra kanonisk ret (*separatio quoad mensam et thorum*). – (12) Ordet *falsk* havde næppe dengang den nu odiøse klang. Grundbetydningen er: forkert, urigtig (jf. således endnu i nudansk i forb. som: falsk alarm, analogi, beskedenhed, skin, tone, se i øvrigt OdS V.707), jf. mnt. *valsch* (hty. *falsch*: forkert), oldfr. *fals* (fr. *faux*), eng. *false*. Et begreb *falsk* forekommer i JL III.64 og 65, men forstås her kun som falskmøntneri og forfalskning af sølv, og Thords art. § 94 taler om *falso testimonio*, der i 3 danske oversættelser gengives ved *wræt* el. *wsandt*. – (13) Medgift (Kalk. III.62b). – (14) Ægtebarn. Barnet er et fæstekonebarn, ikke et slegfredbarn, og derfor i henhold til kanonisk ret, hvorefter trolovelse og samleje stiftede ægteskab, ægtebarn og arveberettiget efter faderen, jf. Stemann, Rets-historie.322, Matzen, Privatret I.63, Stig Iuul, Forelæsninger.62 og kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 24 (DgK V.79). Der er altså ikke her tale om en anvendelse af reglen i JL I.27, hvorefter ægteskab kunne stiftes ved, at manden i 3 vintre havde sin slegfred hos sig, forudsat at han åbenlyst gik til sengs med hende, og at hun kunne råde over lås og lukke og indtog sine måltider sammen med ham.

65

Ukendt ting 1531–1560¹

*En tingskriver dømt, fordi han havde skrevet et tingsvidne hjemme og ikke ladet det læse på tinget.*²

Hs.: GkS 1137,2^o fol.157 findes yderligere i 23 hss.).

Ittem en dom om et tingsuinde,³ som ehr schreffuitt hiemme och icke lydelligen lest for tingsdom,⁴ att schriffuerenn⁵ er dømppt nederfeldige.⁶ Och fick Joen Matzßen⁷ samme dom.

(1) Intet af de bevarede hss. indeholder datering eller angivelse af domstol. Det tør vel antages, at den ved note 7 nævnte *Joen Matzßen* er Jon Madsen Viffert (d. 1560) til Torstedlund (Årestrup s., Hornum h.), der i samtiden altid kaldtes Joen Matzen. Han er antagelig født o. 1500 og nævnes første gang 1531 (Fr. Is Registranter.366ff.). Dommen er derfor her dateret 1531–60. Om Jon Madsen Viffert se KRD II.765. – (2) Kgl. åb. br. 29. marts 1578 indskærpede, at herreds- eller birkeskriveren straks på tinget skulle indføre i tingbogen (påbudt ved reces 1551 § 3) vidnesbyrd, domme og breve; før han forlod tinget, skulle han „liudeligen paa tinget“ oplæse tingbogen i parternes og vidnernes overværelse. Anledningen til kongebrevet var, at man havde erfaret, hvorledes det ved herreds- og birketing gik „fast uskickelig til“, idet skriveren på tinget gjorde notater på løse sedler og først, når han kom hjem, indførte det passerede i tingbogen, „hvorofver vindisbyrd, domme oc anden

breve tit oc ofte forvandlis". Påbudet indskærpedes ved missive 11. juli 1588 til lensmændene. Jf. Skautrup, *Hardiske Mål* II.54f. – (3) Tingsvidner (og andre skriftlige udfærdigelser) besørgeades på herredstinget af herredsskriveren. Det forekom, at herredsfogden hverken kunne læse eller skrive, se rettertingsdom 21. december 1552 (GdD I.199f.), kgl. åb. br. 1. januar 1583 og rettertingsdom 19. marts 1610 (Secher, *Rettertingsdomme* II.313). Om herredsfogdernes kvalifikationer se f. eks. Skautrup, *Hardiske Mål* II.40, Stig Iuul, *Kodifikation*.12. – (4) Tingsdom er her: de på et ting fungerende domsmænd (Kalk. IV.391b bet.1, Molbeck, *Glossarium* II.198, OdS XXXIII.1520). – (5) Der er formentlig tale om en herredsskriver. I retskilderne omtales herredsskriveren først i Christian II's hdf. 22. juli 1513 § 15, men allerede før den tid findes eksempler på herredsskrivere. Herredsskriveren kaldtes almindeligt (som her) blot: skriver. Jf. W. Christensen, *Statsforvaltning*.259, Skautrup, *Hardiske Mål* II.51. – (6) dømppt nederfeldige: dømt skyldig, idømt straf. – (7) Se note 1.

66

Skåne landsting 1531 uden dag

Sagefald tilkommer den adelsmand, på hvis ejendom den domfældte har bo-pæl og ikke den adelsmand, hos hvem den domfældte har taget tjeneste. Samtidig udtalt, at ingen herefter må have tjenere på anden mands gods.¹

Hs.: Stockholm KB C 83 nr. 13 (findes yderligere i 5 hss.).

Reg.: 8099.

Tryk: GdD I.45f. (efter Thott 1991,4°).

Litt.: Matzen, *Offentlig Ret* II.118; sa., *Offentlig Ret* III.86.

Overskrift: Copia aff landtztings dom om thiennere paa anden mandtz guodtz.

Wi effterschreffne Henrich Eling,² landztinghørere³ i Skaanne, som thend dag sad i dommerens stedt, Thygge Krabbe,⁴ Danmarckis rigis marsck, høffuidtzmand paa Helßingborig, Albret Jepßen,⁵ høffuidtzmand paa Malmø slot, Claus Wrne,⁶ domprouiest j Lund, Niels Kortßen,⁷ erchedegen ibidem, Holger Skalder,⁸ canick ibidem, Aage Rafnn⁹ thiill Giedtzholm¹⁰ och Kield Bing¹¹ thill Smidstrup¹² gjører alle witterligt med thette wort obne breff, aar effter Gudz byrdt Mdxxxj paa Skonne landzting wor skickit for oß och flere godemend, som thend dag landzthing søgte, erlig och welbyrdig mand Erick Daa,¹³ canick i Lund, gaff thillkiende, at en hanns bønders søn i Arndool¹⁴ kom wdj slag¹⁵ paa en kiercke gaard och giord der en anden karl saar, och sagde, samme hans bondis søn søgte disk och dug¹⁶ med sin fader och brugte hans jord. Tha sette forschreffne Erick Daa i rette, huad heller hanom burde hans faldtzmaall,¹⁷ som hans bondis søn feld wor for koningens sag eller ey, och gaff forschreffne Erick Daa thillkiende, at samme hans bondis søn haffde thagit hoßbundehold¹⁸ aff her Anders Bildis¹⁹ fogit, Jens Lauritzenn,

och dog alligeuall wor paa her Ericks godtz hoß sin fader, som i dag beuist och saa i sandhied wor, och wor forskreffne Jens Lauritzen thilstede och suarede thill sagenn och mente, at hanom burde samme faldtzmaall, effterdj hand haffde hoßbund hold aff hanom; och gaffue thennom ther om j rette paa bode sider.

Thaa effter thillthalle, giensuar och beuißning, som i dag for oß i rette wor, bleff ther saa paa sagt for rette, at huis faldtzmaall, som forskreffne her Erick Daaes bondis sønn er falden for kongens sag, thet bør her Erick Daa att nyde effter lougen, och ydermiere bleff ther saa paa sagt, att jngen mand maa haffue thiennere paa en anden mandtz guodtz.

Thill windißbyrd thrækker wij wore jndsegle eller signetter neden for thette breff. Datum anno, die et loco vt supra &c.

(1) Allerede i Christian Is privilegier for Skåne 9. marts 1481 hed det: Item forbiwde wii oc, at engen skall tage annen mantz thienere ind, for hans skyls wed sin jorddrodt met minne eller mett rette, oc ey heldir at holde peberswene vppa nogher mantz gotz eller i nogher mantz læn vden met jorddrottens wilge, vnder føretiwge marck brøde (Dipl. Chr. I.379, Da. Mag. 2. rk. II.127), jf. Christian Is fdg. for Nørrejyland 1. september 1466 § 3 (GAA V.68, Da. Mag. I.318). Bestemmelsen i slutningen af nærv. dom blev optaget i reces 6. december 1547 § 30, Fyns Vedtægt 1547 § 19, reces 13. december 1558 § 48, jf. DL 3–19–13. – (2) Muligt identisk med den Henrik Elling, der 1541 nævnes som borger i Landskrona. – (3) Thott 1991,4° har *lanndtzthingsschriffuer*. Om landstinghører se 33.2. – (4) Se 5.3. – (5) Se 49.27. – (6) Magister Claus Urne (d. 1561), 1524 domprovst i Lund, 1529 Kbh.s universitets rektor, 1549–55 landsdommer i Skåne, 1549 rigsråd. – (7) Se 41.3. – (8) Magister Holger Skalder, 1506 kannik i Lund, 1533 ærkedegn ssts. – (9) Har ikke kunnet identificeres. – (10) Gedsholm, hovedgård i Ekeby s., Luggude h., Malmöhus län. – (11) Kjeld Bing til Smedstrup. – (12) Smedstrup (Smedstorp), gods i Ingelstads h., Kristiansstads län i Skåne. – (13) Erik Daa, 1494 skriver på bispegården i Roskilde, 1501 perpetuus vicarius i Kbh., var 1531 kannik i Lund, 1533 official i Lund. – (14) Arndal (Arendala) i Hardeberga s., Tornä h., Malmöhus län. – (15) Slagsmål (Kalk. III.871a bet.1). – (16) *disk och dug* betegner underhold. Jf. DL 1–2–4 og 5–10–30, fdg. 11. september 1816 § 13. – (17) Bødestraf. – (18) Tjeneste som fæster el. lejer (Kalk. II.300a–b). Om husbondhold se W. Christensen, Statsforvaltning.620 noten; Fussing.80ff. – (19) Rigsråd (1523–36 og fra 1539) Anders Bille (d. 1551), 1530–36 forlenet med Dalby kloster i Skåne, 1539–42 statholder på Kbh.s slot.

67

Rettertinget 20. april 1532 (København)

En ejendom var ved dom tilkendt fru Sophie Galt. Da lensmanden på Koldinghus mente, at ejendommen tilhørte kronen, havde han i strid med den afsagte dom forpagtet ejendommen bort til en bonde. Rettertinget dømte, at Sophie Galt i henhold til den foreliggende dom skulle besidde ejendommen, og at

den, der mente, at den afsagte dom om hendes ret til ejendommen var urigtig, måtte indstævne dommen for rettertinget.¹

Hs.: Add 152,2° nr. 103 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Enn kongens domb, at en domb, som er vdgifuet aff goede mennd, er weed macht sagtt, och itt kongebreff, som der emod er tagett, jcke ehr ahnseet.

Wy, Frederickh, med Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, hertug vdi Sleßuig, Holsten, Stormaren och Ditmerschen, greffue vdi Oldenborg och Delmenhorst, gjørre alle witterligt, at aar epter Gudz biurdt 1532, løffuerdagen nest epter søndagen misericordia dominj,² her paa wort slot Kiøbenhaffn, neruerrendis oß elschelige werdige fader medt Gudt her Stygge Krumpen³ till Børglum, her Jørgen Frii⁴ till Wiborrig, bishoper, her Knudt Gyldenstiernne,⁵ electus till Ottenße, her Hans Bilde,⁶ her Offue Lunge,⁷ her Mourids Sparre,⁸ her Otte Krumpen,⁹ her Holger Vlfstandt,¹⁰ her Thruidt Vlfstandt,¹¹ her Johan Biørn¹² och her Oele Roßenkrandz,¹³ her Claus Pudderbusch,¹⁴ ridder, och Erickh Baner,¹⁵ worre mendt och raadt, war schicket for oß oß elschelige Peder Ebbesen,¹⁶ wor mandt, tiener och embidzmandt paa [wort] slot Lundene¹⁷ paa den ehne och haffde for oß vdi rette steffnet oß elschelige her Mogens Bilde,¹⁸ ridder, wor mandt, tiener och embidzmandt paa wort slot Coldinghuß, paa den anden siide for it breff,¹⁹ forskreffne her Mogens Bilde haffde forhuerffuet paa en bundis weigne, kaldis Peder Giødzen, paa Strøelundgaardt,²⁰ handt nu vdi boer. Och berette forskreffne Peder Ebbeßenn for oß, at handt nogen tiidt siiden forleden haffde tagen wor befallingsbreff²¹ till nogen goede mendt, at de schulle grandsche och forfare, om Strøelundt bøgdestedt²² hørde oß och cronen medt rette eller och oß elschelige Peder Ebbeßen paa hans faders²³ søster, oß elschelige frue Sophie Mogens datter,²⁴ her Anders Nielsens,²⁵ riddere, epterleffuersches weigne till, och at samme goede mendt da dømp²⁶ forskreffne frue Sophie forskreffne Strøelundt bøggestedt till, och samme domb stander endnu weedt macht och war aldrig steffndt vdi rette, och deroffuer haffuer forskreffne her Mogens Bilde forhuerffuet forskreffne bunde Peder Giødzen wort breff,²⁷ at handt samme eyendomb bruge schulle, till saa lenge frue Sophies gamble schiødebreffue kommer vdi rette, om der saadanne breffue maatte vdgaee emoedt den domb, som tilforne war vdgifuen aff goede mendt epter wor befalling.

Dertill suarit forskreffne her Mogens Bilde, at samme Strøelundt war cronens bøggestedt och war stedt²⁸ och fest²⁹ vdi oß elschelige her Oele Roßen-

krandz, riddere, wor troe mandt och raadz, tiidt, dißligeste vdi oß elschelige her Holger Roßenkrantzis,³⁰ riddere, wor mandt, tiener och embidzmandt paa wort slot Ørum,³¹ som war embidzmandt paa wort slot Coldinghuß for hannom, och derforre meente forskreffne her Mogens Bilde, at handt haffde rett till at flye³² samme bunde wort breff vdi saa maade som forskreffuet staar.

Medt fleere ordt och tale dennom derom emellom forløøff.

Tha epeter tiltale, giendsuardt och sagens leilighedt sagde wij derpaa saa aff for rette, at forskreffne frue Sophie Mogensdatter bør at niude, bruge och beholde forskreffne Strøelundt biuggstedt medt sin eyedomb epeter dennombs lydelse, som derpaa epeter wor befalling vdgiffuet er, och dersom forskreffne her Mogens Bilde eller nogen anden haffuer nogen tiltale eller rettergang om forskreffne Strøelundt biuggstedt och eyendomb, da bør dennom at steffne de domme for oß, och da gange derom saa meget som ret ehr, och ey forskreffne her Mogens Bilde eller nogen anden at tage der nogen breffue eller opstandelße³³ emoedt i den sagh, emeden samme domb er weedt macht vrögget.

Giffuet aar, dag och stedt som forskreffuet staar. Vnder wort signet.

(1) Jf. Fr. Is Registranter.364, 410, 459f. – (2) 2den søndag efter påske. – (3) Se 59.3. – (4) Se 54.8. – (5) Se 59.8. – (6) Se 41.25. – (7) Se 54.7. – (8) Se 59.26. – (9) Se 59.17. – (10) Se 59.20. – (11) Se 59.28. – (12) Rigsråd Johan Bjørnsen Bjørn (d. 1533 el. 1534) til Nielstrup og Ørtofte. – (13) Se 59.22. – (14) Se 52.8. – (15) Se 64.4. – (16) Peder Ebbesen Galt (d. 1548) til Rudbjerggård og Tyrrestrup m. v., fra 1529 forlenet med Lundenæs, 1538 rigsråd. – (17) Slottet Lundenæs (Skern s., Bølling h.). Det blev afbrændt under skipper Clements fejde. – (18) Mogens Bille (d. 1538) til Svanholm, 1527–36 forlenet med Koldinghus, 1533–36 rigsråd. – (19) Jf. Fr. Is Registranter.410: Per Gødszen i Strøelund ett [breff] att nyde same gaard, hand ibor, intill saalengge then gamle lagheff, køebreff och skøde, Peder Ebbeszenn paa skyder hans fader søster haffuer kommit tilstede eller nogell ander met bæder beuisning haffuer paa same byggested. Rel. her Magens Bille. – (20) En nu forsvunden gård i Egtved s., Jerlev h. – (21) Jf. Fr. Is Registranter.364: Et befallings breff till her Mogens Gøye och Erick Erickszenn, att the tage flere gode mend till thennom och steffne her Mogens Biille paa then ene och Per Ebbeszenn paa hans fadersøsters wegne, fru Sofy Mogensdotter, paa then [andhen] siide om trette, thennom emellem er for nogen eyendom paa Hiellemdrup marck [Hjelmdrup, Egtved s., Jerlev h.] och tesligist en lagheffd, som her Mogensz foget haffuer giord paa nogen eyendom i for^{ne} Hiellemdrup marck, som Per Ebbesen mener met vræth, och tesligist om et byggested, som kallis Strøelund, att the endeligen dømme effther beggis theris breffue och beuisning, och om for^{ne} lagheffdt bør at were widt magt eller ey, giffuendis fran thennom beschreffuit etc. (Dansk Tegnelsesbog 1531–32 pag. 13). – (22) Byggested: grund el. mindre ejendom (Kalk. I.311b). – (23) Ebbe Mogensen Galt til Rudbjerggård og Tyrrestrup (d. 1500.) – (24) Sophie Mogensdatter Galt (gift 2° før 1496 med Iver Eriksen Fasti). – (25) Rigsråd Anders Nielsen Banner (d. 1486) til Kokkedal m. v. (gift 1° med Kirsten Gyldenstjerne). – (26) Dommen kendes ikke. – (27)

Se ovf. note 19. – (28) bortfæstet, udlejet (Kalk. IV.193b bet.8). – (29) bortfæstet. – (30) Holger Holgersen Rosenkrantz (d. 1534) til Boller, 1524–27 lensmand på Koldinghus, fik 1531 Ørum slot i Thy som pantelen. – (31) Ørum slot (Ørum s., Hassing h.). Slottet blev nedrevet o. 1748. – (32) skaffe, give, overlevere (Kalk. I.570a bet.5, OdS IV.1254). – (33) Henstand, udsættelse, opsættelse (Kalk. III.365a bet.3). – (34) I august 1532 indbragtes striden på ny for kongen. I Dansk Tegnelsesbog 1531–32 pag. 114 hedder det: Pedher Giøsszenn i Strelundh haffuer verit oc klagith for ko. Mat., at Peder Ebbieszenn giør hannom hyndher, tretthe oc forffang paa for^{ne} Strelundh gardh, szom haffuer legit tiil kronen aff arilds tiid, oc sigher, at samme gard skulle komme seg oc syne metarffuingh till, oc wille doch icke føris vti retthe for oss eller andre the gode mend, szom wii haffue tilltroedtt oc beffalitt att ifforhøre oc wdgranske leylighed om samme sag, syn atkomme oc reth, gammill hofffuitbreff paa same gard, szom han haffuer paaskoth, at hans farssøsther skulle wti were haffue, oc haffuer for^{ne} Pedher Giøsszen oc oss elsk. her Magnus Bildhe etc. paa wor oc kronens wegne offthe eskit oc kallit samme hofffuit breff wti retthe, oc han thet icke framfförd haffuer etc. Tha effter slig leylichkeit haffuer wii aff vor søndherlige g[unst] oc n[aade] wndh oc tiilladit oc etc. at for^{ne} Pedher Giøsszenn maa oc skulle haffue, niude, bruge oc beholle samme for^{ne} Strelundh gard met all syn retthe tiillegilsze oc then tiil oss oc kronen at ligge, tiil szaa lenge at for^{ne} Pedher Ebbeszenn eller andre paa hans eller hans metarffuingis [wegne] kommer met samme hofffuit breff, szom hand szaa paaskuth haffuer, for oss eller oss elsk. her Magens Giø, Erick Erickszenn, Maghens Munck, offueruerinde for^{ne} her Maghens Bilde, oc ther the giøre saa møgit, szom log oc ret er. Thi for[biude] etc. [Rel.:] Hans Emickszenn (Fr. Is Registranter.459f.).

68 Rettertinget 10. juli 1532¹ (København)

Den, der har et gods i pant, er ikke berettiget til at løse de på godset fødte bondesønner fra vornedskabet.²

Hs.: NkS 836b,2° nr. 240.

Tryk.: Udtog i Fr. Is Registranter.443f. (efter Dansk Tegnelsesbog 1531.32).

Overskrift: Enn domb om bønder, som erre fød paa guodzet.

Wy, Frederich denn [Første],³ Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis koning, hertug vdi Slesuig, Holstenn, Stormarnn oc Dyttmerschenn, greffue wdj Oldenborg oc Delmenhorst, giøre alle witterliggt, at aar epther Guds biurd 1532, Sanctj Knud konge dag,⁴ paa wortt slott Kiøbenhaffnn, neruerende nogenn aff wor elschelige Danmarckis rigis raad, wor skickitt for oß y rette oß elskelig her Ouffue Lunge,⁵ ridder, wor mand oc raad, og tiltalede Peder Niellssenn och Jep Niellssenn y Bilsø,⁶ for de haffuer weritt dragen aff hans guods, som de paa fødde ere, emod hans minde.

Dertill suarede forskreffne Peder Niellssenn oc Jep Niellssenn, att de hagde kiøbt dennom løß aff samme guods, de paa fødde waar, aff Jenns Niellssenn⁷

y Riidegaardtt,⁸ som nogenn tid sidenn haffde samme guods vdi were och for-suar.

Dertill suarede forskreffne her Ouffue Lunge, att biscop Niels Claussen⁹ till Aarß nogenn tid sidenn haffde samme guods wdj pantt, och hannd saa solde¹⁰ forskreffne Peder Niellssenn oc Jep Nielssenn aff guodzitt oc meente, att hand hagde der icke macht till, ephtherdj dett wor pantt.

Da ephther tiltale, giensuar oc sagsenns leilighedtt bleff der saa paasagdtt for rette, at forskreffne Jenns Niellssenn icke haffde magtt att selge the woernede bønder sønner aff det guods, hand icke haffde eigendomme paa lenger end dett wor pandtett oc y hans forlæning, oc derfor forskreffne Peder Niellssenn oc Jep Niellssenn at were, bygge oc bo, huor her Ouffue Lunge, ridder, thennom haffue will ephther landzenns sedwaane.

Giffuit aar, dagh oc stedt som forskreffuit staar, vnder vort signett.

(1) Ifølge forlægget er dommen udgivet af Frederik II, se note 3. At det er en fejlskrift, og at dommen er fra 10. juli 1532, fremgår af Dansk Tegnelsesbog for 1532, se Fr. Is Registrarer.443. – (2) Jf. rettertingsdom 30. november 1547 (ndf. nr. 135, GdD I.105) og hertil Matzen, Panterettens Hist.383 med note 4. Dommen er påberåbt og gengivet i Sjællands landstings dom 4. oktober 1587. Disse domme er formentlig kilde til bestemmelsen i DL 3–14–10. Om vornedskab se 3.28. – (3) Forlægget har *Andenn*, se note 1. – (4) 10. juli – (5) Se 54.7. – (6) Dansk Tegnelsesbog har *Bølsze* (Fr. Is Registrarer.443). Muligt fejlskrift for Valsø (Kirke Valsø s., Voldborg h.). – (7) Jens Nielsen Present (d. 1520), der en tid besad hovedgården Ryegård. Han var fætter til den nedenn. biskop Niels Clausen Skade. – (8) Vistnok hovedgården Ryegård (Rye s., Voldborg h.), der tidligere var i slægten Lunges eje, og som biskop Niels Clausen Skade besad til sin død 1531, se H. H. Berner Schilden Holsten, Danske Herregaardes Ejere III (1916).54. – (9) Se 40.9. – (10) frigav mod vederlag.

69 Fyns landsting 15. november 1533¹

En herredstingsdom, hvorefter en jord ikke fandtes at tilhøre en kirke, ændret af landstinget, da der nu fremlagdes bevis for kirkens ejendomsret. Herredsfogden var angerløs for sin urigtige dom, da kirkens adkomstbrev var æsket af ham, men ikke fremlagt i retten, inden dommen afsagdes.

Hs.: NkS 1346bc,4° nr. 35.

Tryk: Udtog i KhS 4. rk. V.782.

Overskrift: Landstings dom om en jord, som er tildømt Bedesløv kirke.

Jørgen Witzow,² lands dommer i Fyen, gjør vitterligt for alle med dette mit aabne brev, anno [1533],³ løffuerdagen effter St. Mortens dag,⁴ for mig og

gode mænd flere til Fynbo landsting haffde værdige herre med Gud her Knut Gyldenstjerne,⁵ electus til Otthense biskop stickt oc kirke[værge]⁶ til Bederß-løv,⁷ indstevnet Jens Bos,⁸ herridsfoget i Skam herrit, for en jord, som er tue-marche⁹ skous-jord ofuer Bedersløv grund, som hand havde Bedersløv kirke fraadømt imod kirkens . . .¹⁰ kiøbe brev og atkomme. Thertil suared Jens Bos og sagde og beviiste, at samme kirkes kiøbe-brev ey inde vaar og ey paaskreven vaar, der samme dom gick.

Tha effterdi formeldte kirche hafde sin loglig atkomme og fuld skiøde-brev paa pergement, helt og holledt met hengende indsegle, som her aabenbare¹¹ læst vaar inden tinge, bør ey forschreffne Jens Boss dom forneffnte Bedersløv kirke til skade, bryst eller hinder at komme paa forneffnte iord i nogen maade, men kirken beholde sin iord kuit og frie effter forneffnte kiøbebrefs lydelse, undertagen tiende og kronens ret, som beviist er der aarlig afgaar. Og Jens Bos med forneffnte dom angerløs og ustraffed vaar, thi adtkomme esked vaar og ey indekom, inden dom gick.

At ieg saa aabenbare paasagde for rette, det vidner ieg med min besegling. Datum ut supra.

(1) Dateringen fremgår af KhS 4. rk. V.782. – (2) Jørgen Qvitzow (d. 1544) til Sandager, 1527–34 landsdommer i Fyn, 1537 rigsråd og rigens kansler. – (3) Forlægget har her tre prikker; årstallet indsat efter KhS. – (4) 11. november. – (5) Se 59.8. – (6) Forlægget har kirke . . . – (7) Bedeslev s., Skam h. – (8) Jens Boesen. Om indstævning af herredsfogden se Stemann, Retshistorie.272, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.514. – (9) 2 marks jord, 0: et stykke jord, der efter tidens jordvurdering havde en værdi af 2 mark i guld el. sølv. Jf. DL 1–18–1: Mark Sølv's Jord, som er et Pund Bondeskyld. Jf. Aakjær, Maal og Vægt. 228ff. – (10) Således i forlægget. – (11) klart, tydeligt, offentligt (Kalk. IV.933a bet.2&3).

70

Viborg landsting 1534–1544¹

En mand, der havde lånt en ejendom af sin moder, bortsolgte denne. Efter hans død kendtes skødet magtesløst, og sælgerens arvinger dømtes til at tilbagebetale købesummen og dertil bøde for vanhjemmel efter loven (JL I.41).

Hs.: NkS 835c,2° nr. 62 (findes yderligere i 26 hss.).

Item enn dom, som gick emellom Mogenns Giøe² och Hertuig Thamissen³ till Palßgaardt paa sin moders⁴ vegne for enn gaard, som hans moder hagde laantt hanns broder, Iffuer Thamissen,⁵ och then medell tid hand hagde same gaardt y leenn aff sin moder, tha solde hann her Mogens Giøe samme gaardt. Tha

satte Hartuig Thamissen y alle retthe, om thet var loughligt och rett giortt, thet hanns broder saa solde thenn diell, som hann saa y forlening hagde aff sin moder.

Tha bleff ther saa paa sagdt for retthe, at epttherthj forskreffne Jffuer Thamissenn hagde same gaardt icke vdenn for ith leenn och ther offuer solde egendomen, tha gjorde hann ther med vrett, och ther for bleff same skiøde dømpst magteløsß och forskreffne Jffuer Thamissens arffuinge att giffue beuiseligt verdt igienn och bøde for vloughlig skiøde eptther logenn,⁶ och gick samme dom till lanndstingh.

(1) Dommen er afsagt efter Iver Thomsen Juels død 15. oktober 1534 og før Mogens Gøyes død 6. april 1544. Datering derfor: 1534–44. – (2) Se 47.3. – (3) Hartvig Thomsen Juel til Palsgård. – (4) Lene Ludvigsdatter Rosenkrantz (d. o. 1558), gift med Thomas Iversen Juel til Astrup. – (5) Iver Thomsen Juel, f. 1508, var 1529 hofsinde, faldt 15. oktober 1534. – (6) JI L.41, jf. SkL 81.

71 Rettertinget 20. marts 1535 (Randers)

En ejendom var skænket til et kloster på vilkår, at der på bestemte dage skulle læses sjælemesser, og at giveren eller dennes arvinger skulle have ret til at kræve ejendommen tilbage, hvis messerne blev forsømt. Da det godtgjordes, at klosteret ikke havde læst de foreskrevne messer, blev ejendommen tilkendt en af arvingerne, der havde rejst sag herom, mod at betale 1 mark penge, for hvilket beløb en del af ejendommen var pantsat af klosteret.

Hs.: Tegnelser over alle lande 1535 (RA) (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: *14133.

Tryk: Da. Mag. 3. rk. V.23ff. (efter Tegnelser); udtoget i Da. Kancelliregistranter.2.

Litt.: G. Stemann i KhS 4. rk. VI.24; J. Lindbæk og G. Stemann, De danske Helligaandsklostre (1906).136, 138, diplomatariet 87, 221; Sindballe.87

Wii, Crestian, mett Gudts nadhe wduoldt¹ koningh till Danmark, rett arffuinge tiill Norghe,² hertug vdi Sleßuigh, Holstenn, Stormarnn och Diitmersken, greffue vdi Olldenborgh och Dellmenhorst, giøre alle witterlighth, att aar effther Gudts burdt Mdxxxv, løffuerdagen nest effther judica,³ paa wortt retthertingh vdi wor kiøbstedt Randers, næruerendes oss elsk^e werduge herre her Stygge Krompen⁴ tiill Burglom, her Jørgen Friiß⁵ tiill Wiiborigh, biscopper, her Knud Gylldenstiærnn,⁶ electus tiill Otthenße, her Magnus Gøye,⁷ riider, Danmarks riiges hoffmesther, her Prebiørn Podbusk,⁸ her Joachum Ly-

cke,⁹ her Pedher Lycke,¹⁰ her Offwe Lunge,¹¹ riidher, och Magnus Munck,¹² wore troo mend och raadt, wor skyckett thenne breffuiserskæ¹³ Anne Jacobs, borriisker¹⁴ i Randers, paa then æne och haffdhe vdi retthe steffnetth oss elsk^e her Jens Nielßen,¹⁵ prior och forstander wdi then Heliands huss¹⁶ y for^e wor kiøbstadt Randersß, paa then anden siide, och beretthe hun och gaff syn sag fore udi saa maade, att hendes fadher, Mats Reersßen, och hendes modher fadher, Jens Tiigessen,¹⁷ mett flære hyndes foreldernæ hagde giffuett tiill same Helligandts huss nogett jordt och eyendom fore meßer och guds tiæneste thet at skulle holdes, thennom och theres forelderne tiill sielff hiælp och biistandh, och att same tiæneste icke holded ær effther thenne fundats liidelße, ther paa giordt wor, och lod læße etth obne beseigletht pergamends breff, wdgifuett aar Mcdxciiij, ludendes att prior och menige¹⁸ conuenth hagde endregtilighen och mett berodt hugh, ßamtycke och wiillia loffuett och jætt,¹⁹ beplycthett och tiilbwnden thennom och theres efftherkommere tiill euig tiidt huert aar then mandag nest effther Gudts leggomis dagh²⁰ att holde begengelße²¹ mett wiigiiliis,²² meßer och andhen gudts tiænestæ for theres och theres forelderneß siælæ, for en jordt, kalldes Reffs daals jordt,²³ mett en appellggardt,²⁴ kallgardt,²⁵ engh, omfløtt²⁶ hollm och en fyskægaardt,²⁷ som for^e Mattis Reersßen och Jens Tiigesßen hagde skiøtt thennom [och]²⁸ theres efftherkommere y for^e Heligeands huss vdi Randherss. Dog mett saadan wiilkuor, att huar saa skæde, att same begengellße, meßer och gudts tiænestæ ycke holdes, men bleff vdi noghen maade forsømmett, thaa forplycther for^e prior och menige conuenth seg same jordt och æyendom att haffue forbrøtt, och the, ßom nest wdi slethed ære, fuldmagth att haffue same jordt och eyendom igien att kalle tiill seg och theres mett arffuinge fraa for^e Heligeands huss, prior, brødher och theres efftherkommere.

Ther tiil suarett her Per Jensßen,²⁹ prior vdi then Heligands closter vdi Aalborg, paa her Jens Nielsßens wegne, att same jordt och eyendom ere skiøtt och giffuett tiill closterett och framlagde etth skøde breff ther paa mett sadan wiilkuor, ßom for^{ett} standher. Tisligeste lodt læße ett tinges winde, wdgifuet paa Randhers bytyng, lydendes att her Jens Kragh³⁰ hagde kundgiorth, att same begiengelße och gudts tiænestæ icke kunde holdes fore Sancth Hansßes høiigtiidtz³¹ skylldt effther fundatsßens ludelße. Och ther tiill lode læße ett panthe breff, ludendes att Niels Pallisßen, som kaldes Reffsdall, hagde panthet tiill for^e Heligeands huss then øster diell aff Reffs dals ængh for en løde³² mark gode pendinge.

Tiil huilcket for^e Anne Jacobs suarett, att same begiengelße och gudts tiæ-

nestee icke er holdett och beuist thedt mett ett winthe, wdgifuett paa Randherss raadhuus, at borgemesther och en aff borgerne ware vdi then Heligands closther søndag effther Gudts legomis dag aar etc. Mdxviii, mandagen ad morghen och om affthen oc om tistdag att miidag, ther samme mesßer, begiengelse och gudts tiæneste effther fundatzens ludellsse skullæ holddes, och att the ey bleff holdett vdi nogle maadhe. Och satthe Anne Jabes ther for vdi retthe, om same jordt och eyendom war effther sadan leylighedt forbrøtht fraa closther eller ey etc.

Thaa effther tiill taall och giænsuar, breffue, beuisningh och saggens leylighed sagde wii saa ther paa for retthe, att effther thy prior och conuenth brødhære hagde sielff forplithed thennom for seg och theres efftherkommere, att huar samme begiengelse och guds tiæneste forsømpes och ycke holdis effther fundatzens liidelse, att same jordt och æyendom skulle komme igien tiill neste slecthe och arffuinge, som thedt war fraa kommæn, att for^{ne} Anne Jakobs och hendes arffuinge bør igien att haffue, nyde och beholde for^e Reffsdals jordt, appellgaardt, kalgaardt, engh, holm och fyskegaardt, oc for^e Heliands huss ey effther thenne dag att haffue ther noghen rett tiill vdi nogle maade, dog saa, att for^e Anne Jacobs och hyndes mett arffuinge skulle igien giffue tiill for^e Heliands huss then løde mark gode pendinge, ßom then øster diell aff Reffdals engh wor satt tiill pantt for.

Giffuett aar, dag och stædh ßom forscreffuet staar. Wnder wortht signet.

(1) Christian III blev valgt af den jyske adel 4. juli 1534 og af den fynske adel 9. s. m.; han kom først i besiddelse af riget ved Kbh.s overgivelse 29. juli 1536. Han underskrev 30. oktober s. å. hdf. og blev kronet 12. august 1537 i Vor Frue kirke i Kbh. – (2) I Norge opførte kamphandlerne først i 1537, og Christian III blev Norges konge ikke ved valg, men som arveherre, jf. C. Paludan-Müller, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874).634. – (3) *Judica dominica*: 5. søndag i fasten. – (4) Se 59.3. – (5) Se 54.8. – (6) Se 59.8. – (7) Se 47.3. – (8) Se 41.17. – (9) Se 47.5. – (10) Se 47.6. – (11) Se 54.7. – (12) Se 56.1. – (13) Bet. overbringer af et brev (Kalk. I.273a). Det brev, der overbringes, er formentlig stævningen. – (14) Borgerske, borgerinde. – (15) Jens Nielsen, o. 1520–o. 1535 prior i Randers Helligåndskloster, jf. Lindbæk og Stemann, *De danske Helligaandsklostre*.134ff. Han fik 16. november 1532 kongebrev på at være livsvarig forstander, jf. Fr. Is Registranter.337, KhS 4. rk. VI.23. – (16) Helligåndshuset i Randers, hvortil var knyttet et kapel (frasolgt 1527) og senere St. Mortens kirke, hvis nuv. bygning er fra o. 1500. – (17) Jens Tygesen. – (18) Se 59.41. – (19) lovet. – (20) Christi legemsdag: 2. tirsdag efter pinse. – (21) Sjælemesse (Kalk. I.129a bet.2). Jf. 2.27. – (22) her: natlig (aftenlig) andagt med sjælemesse el. bøn for en afdød (OdS XXVI.1455). – (23) Rævdal er en nu forsvunden bebyggelse i Skjød s., Hovlbjerg h. – (24) Frugthave (Kalk. I.2b). – (25) Urtehave, køkkenhave (Kalk. II.691b). – (26) omflydt, omgivet af vand (Kalk. III.296a). – (27) Gærde el. indhegning i vandet til at fange fisk. Sml. ord som laksegaard (52.10) og ålegård. – (28) mgl. i forlægget. – (29)

Peder Jensen, 1534 formand og forstander for Helligåndsklosteret i Ålborg. – (30) Præst i Randers. – (31) 24. juni. Christi legemsdag kunne tidligst indtræffe 21. maj, senest 24. juni. – (32) lødigt, fuldvægtigt, med det rette indhold ædelt metal (Kalk. II.880b).

72 Viborg landsting 1536–1542¹

*Når mark rebes, må der ikke gøres flere gårde i otting, fjerding eller bol, end der har været af arilds tid.*²

Hs.: NkS 835c,2° nr. 46 (findes yderligere i 28 hss.).

Litt.: Poul Meyer.284 (datering: ca. 1540).

Item en dom, huor som marck rebis,³ tha maae the ickj giøre flier gaards eiger entthen y fierding, buole eller i ottheninger,⁴ end som ther haffuer veritt aff arilds tiid; och then dom fick Hanns Stygi⁵ till Silkeborg y Mogenns Muncks⁶ tidt.

(1) Da Mogens Munk var landsdommer 1521–31 og 1534–42, og da Hans Stygge var høvedsmand på Silkeborg 1536–42, er dommen formentlig fra tiden 1536–42. – (2) Bestemmelsen blev optaget i DL 5–10–15, der formentlig bygger på ældre retsbrug, jf. Brorson, Femte Bog II.102. – (3) Om rebning se ovf. 56.3 og Poul Rasmussen i Kulturhist. Leks. XIII.686. – (4) Bol bet. opr. bolig og er beslægtet med verbet *bo*. Særligt betegnede det så megen jord, som regnedes for at udgøre en hel gård. Bol brugtes som regningsenhed dels ved fastsættelsen af skatteligningen (f. eks. ledingspligten), dels til bestemmelse af, hvor stor en andel i bymarken, der ved rebningen tilkom de enkelte lodsejere, jf. ASun 26. Gårdenes størrelse angaves efter, hvor meget af bol, der hørte til dem: et helt bol, et halvt bol, en fjerding, en otting o. s. fr. Jf. Kroman-Iuul II.xxxif., Poul Rasmussen i Kulturhist. Leks. II.55ff. – (5) Hans Stygge til Holbækgård og Nøragergård, 1536–42 høvedsmand på Silkeborg, 1544–47 på Skanderborg, 1548–59 på Dronningborg. Han døde 1568. – (6) Se 56.1.

73 Viborg landsting omkr. 1536¹

Landstinget statuerer, at den overbod (gørsum), der er tilsagt i anledning af et begået drab, skal følge arvesalen.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 56 (findes yderligere i 25 hss.).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.499 note 545.

Item er det affsagdt for rettthe till lanndzting, att huad diele,² som loffuis till giørsom³ for nogenn manndz død, thet bør at følge arffue sallenn.⁴

(1) Dommen synes at kunne være et kort referat af den Viborg landstings dom, der nævnes i rettertingsdom 4. maj 1536 (GdD II.29f., KR D I.147) og er derfor her dateret som anført. Den nævnte rettertingsdom angik et tilfælde, hvor en drabsmand sagsøgte „for en lesk [klæde fra Leyden], som hand och hans loffsmend [forlovere] loffde“ den dræbtes broder. Den sagsøgte „beuiste mett dom aff landtztztingh, at han var tildømppt att giffue Per Scriffuers [den dræbtes] barn och hustrue samme lesk for giørsom med arffuesall, som Per Scriffuers barn var tilfalden effther hans dødt.“ *Arffuesall* i rettertingsdommen er muligt fejl for *arffue sallenn* el. skal læses som: den arvesal, der. Selv om man ikke vil antage, at den her meddelte dom er identisk med den ovenfor nævnte landstingsdom, kan dommen dog næppe være meget yngre end her skønnet. Benævnelsen *gørsum* synes på denne tid at blive fortrængt i retsanvendelsen, der nu oftest anvender betegnelsen *høviskhed*, se f. eks. rettertingsdomme 2. og 19. april 1537 (KR D I.19 og 50). Den ovf. nævnte rettertingsdom af 4. maj 1536 anvender begge udtryk: *gørsum* og *høviskhed*, hvilket måske indicerer, at udtrykket, i alt fald i visse sprogsfærer (her: rettertingets brug), er ved at blive fortrængt. Ordet genfindes vel endnu i rettertingsdom 3. maj 1552 (GdD I.172f.), men synes her at stå i en betydelig afbleget skikkelse. Udtrykket anvendes kun én gang og kun i indledningen, hvor parternes påstande gengives, og her endda ikke alene, men i forbindelsen *bodt oc giørsom*, hvilket synes at vise, at betegnelsen *gørsom* har været følt ufortroligt og uprægnant. Selve begrebet nævnes oftere i det følgende i dommen, men da kun med betegnelsen *bod*. Se dog også Viborg landstings dom 28. april 1571 (GdD III.128), der nævner ordet *gørsum* én gang. Reces 24. august 1537 § 7 anvender ordet *giørtzsom*, men ordet er udgået i de senere recesser (se 6. december 1547 § 16, 21. december 1551 § 6, 13. december 1558 § 21), jf. Popp-Madsen, Bod.149. – (2) Udtrykket *huad diele* bet. her: hvilke effekter el. ting. *Gørsum*, der egl. bet. kostbarhed (se 2.46), udrededes opr. i ædelt metal, medens mandeboden normalt erlagdes i kvæg o. l., jf. ASun 48, og i en lidt senere tid betalt denne overbod ofte med andet end penge, f. eks. (kostbart) klæde, klenodier, jord m. v. ligesom senere *høviskhed* og *fejring*. – (3) den tillægsbod, der udrededes ved siden af den egentlige (lovbestemte) mandebod. Jf. JL III.21, 2det punktum. – (4) *Arvesalen* er den del af mandeboden, der tilkom den dræbtes arvinger. Mandeboden erlagdes i tre dele (sale): den første del fik arvingerne, den anden den dræbtes fædrene frænder og den tredje hans mødrene frænder. Jf. rettertingsdom 9. maj 1537 (GdD II.32ff.).

74 Rettertinget 1536 uden dag¹ (uden sted)

En præst og hans to brødre var trængt ind i en anden mands gård for at dræbe ham. Herunder dræbte den overfaldne i nødværge en af præstens brødre og måtte herfor betale bod til præsten og den dræbtes øvrige slægt. Da den overfaldne senere døde af sine sår, dømte rettertinget, at præsten og hans broder skulle bøde herfor til den dødes slægt og venner. Sandemænd, der havde svoret præstens broder fri for brøde, blev underkendt og idømtes bøder til kongen og bonden. (Efter udateret² vidisse af Viborg landsting).

Hs.: Thott 1991,4° p. 83 (findes yderligere i 31 hss.).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.515.

Overskrift: Widitze effter enn konnings dom att sannndmennd er neder feldt, for the suor enn mannd quitt for baanne,³ for sagenn wor forlicht förinndt manndenn døde.

Axxell Juell,⁴ Anders Christennßenn⁵ och Per Schriffuer⁶ thieris widitze, att the haffue hørt enn koning Christianns dom aar &c 1537⁷ vdgangenn emel-lom Peder Nielßenn i Føvssing⁸ och sannndmenndt vdi Sønder Haldt herritt. Och berettetd Axxell Juell paa for^{ne} Peder Nielßens vegne, huorledes nogenn thidt sidenn forleedenn jnndfaldt her Annders Michelßenn⁹ y Fleustrup¹⁰ medt thuenne sinn brøder medt webnett hanndt och beraadt hoff¹¹ thill for^{ne} Peder Nielßens broder, Annders Nielßenn i Fløystrup, vdi mening och acht att wilde hannom slaa och formørde.¹² Thaa aff nøduerge¹³ ihiell slog for^{ne} Annders Nielßenn i Fløystrup thenn enne prestenns broder, Christenn Michelßenn, och motte ther forre bøde fuld boedt och bedring¹⁴ thill for^{ne} her Anders Michelßen och flere thenndt dødis slechting och venner.

Thaa er ther saa vordenn paa ßagt for rette, at for^{ne} Jenns Michelßenn,¹⁵ som saa medt ßinn broder jnndfaldt thill for^{ne} Annders Nielßenn, slog och hug hannom thu hug och slog hannom thill døde, bør hanndt hannom igienn att bøde och bøde thill thenndt dødis slegt och venner. Och sannndmenndt, som haffuer suorett for^{ne} Jenns Mickelßenn quit, haffuer giortt vrett och bør neder felding¹⁶ at werre och bør ther førre att bøde thill bunnden och konn-genn &c.

(1) Dommen dateres i hss. 1536 og 1537. Ud fra indre kriterier er det på det foreliggende grundlag ikke gørligt at afgøre, hvilket af disse år, der er det rette. Dommen er her placeret efter den tidligste datering. – (2) Vidissen er formentlig fra 1551–57. Axel Juul blev landsdommer 5. marts 1551, og Peder Skriver var vist kun landstings skriver til 1557 (Viborg Købstads Historie III (1940).788). – (3) Drab. – (4) Se 63.4. – (5) Anders Christensen Sandberg (d. 1567) til Kvelstrup m. v., søn af Christen Andersen Sandberg til Kvelstrup m. v., landsdommer i Nørrejylland 1515–22. – (6) Se 63.5. – (7) Om året se note 1. – (8) Fausing s., Sønderhald h. – (9) Har ikke kunnet identificeres. – (10) Fløjstrup, landsby i N. Hørning s., Sønderhald h. Fløjstrup var tidligere (til 16. årh.) et eget sogn med egen kirke (nedbrudt i 16. årh.). – (11) Hu. M. h. t. formuleringen se § 5 i fdg. 9. oktober 1276. – (12) myrde (jf. mnt. *vormorden*). – (13) Ifl. JL II.12 skulle den, der i nødværge dræbte en anden, ikke erklæres fredløs, men han skulle dog udrede bøder til den dræbtes slægt, hvilken bestemmelse opretholdtes i § 21, næstsidste stk., i recessen 13. december 1558, jf. rettertingsdom 20. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I.298f.). Om nødværgereglerne se Matzen, Offentlig Ret III.58f., Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet.265. Jf. hertil Fenger, Fejde og Mandebod. 518 med note 623. – (14) Bøde, erstatning (Kalk. I.119a bet.2; jf. mnt. *beteringe*). – (15) Må være præstens anden broder; uanset udtrykket *for^{ne}* har han i intet hs. tidligere været omtalt. – (16) nederfældig; skyldig til bøder (Kalk. III.210b–211a). Om sandemænds ansvar se Stemann, Retshistorie.192f., Matzen, Offentlig Ret II.96, Skautrup, Hardiske Mål II.71.

75 Rettertinget 1536 uden dag (København)

En ejendom var solgt med ret for sælgeren selv til inden en vis frist at tilbagekøbe ejendommen. Da denne ret var en sælgeren personligt tilkommende ret, kunne den efter hans død ikke udnyttes af hans arvinger.

Hs.: Thott 1991,4° p. 170 (findes yderligere i 9 hss.).

Anno 1536 er dømbt aff konngl. May. och rigenns raadt paa Kiøbenhaffnns slott, att her Johann Biørnßenns¹ arffuinge icke motte løße eller jgenn kiøbe nogett guodtz ephther hanns dødt, som hanndt haffde sielff soldt her Thygge Kraabe² thill jgenn kiøb,³ forthi hanndt haffde ßielff soldt thedt medt vilkor, att hanndt thedt sielff personneligenn igenn kiøbe schulle. Och ther medt bleff guotzett her Thyge thill dømpth thill arffue och eie, enndog the aar icke alle framb ganggenn waare, som thedt wdi jgenn kiøbes schulle &c.

(1) Se 67.12. – (2) Se 5.3. – (3) Genkøb: se 34.15.

76 Rettertinget 13. november 1536 (København)

I en trætte mellem Ove Vincentsen Lunge og Niels Jensen Rotfeld på den ene side og Viborg domkapitel på den anden side statueres det, at Klejtrupgård tilhører domkapitlet.¹

Hs.: RA Hss V B 18 nr. 219 (findes yderligere i 4 hss.).

Wij, Christiann, med Guds naade vduald² koning thil Danmarck och Norge, herthug vdi Sledzuig, Holdstenn, Stormarn och Dyttmerskenn, greffue vdi Oldennborg och Delmenhorst, gjør vitherligtt, aar ephther Gudz byrdt Mdxxxvj, mandagen ephther Sancte Morthens dag,³ paa vortt slott Kiøpinghaffnn, neruerendis oß elskelige her Mogenns Gye,⁴ vor och Danmarcks riggis marsk, her Axell Brade,⁵ Erick Banner,⁶ her Holger Vlfstandt,⁷ her Knudt Bilde,⁸ her Thrude Vlfstandt,⁹ her Axell Vggerup,¹⁰ her Mogenns Gyldennstierne,¹¹ rider, Knud Pederßenn,¹² hoffmarskalck,¹³ wor throe mannd och raadt, Jørgenn Quittzue,¹⁴ riggenns chandzler, var skickett vdi rette oß elskelig her Offue Lunne,¹⁵ vor mannd och raad, och oß elskelige Niels Jennßenn¹⁶ thill Bratte-skouff,¹⁷ vor mannd och thienner, paa then enne och hagde vdi rette steffneth chapittell vdi Viburg paa thenn anndenn side om thrette och dielle, thennom emellom var om Kleythrupgaardt¹⁸ medt thentz rette thilligelße.

Och først frembar her Offue Lunge ett skiøde breff, lyudenndis att her Erick Hennrichßenn¹⁹ hagde soldt och skiøtt her Christenn Vindelboe²⁰ Kleithrupgaardt och guodz. Thißligeste ett andet breff, att epther her Chrestenn Vendelboes dødt, tha arffuet hanns dather, frue Elße²¹ aff Støffring,²² same guodz och gaff thett sidenn her Oluf Lunge²³ aff Korßøer thill medgaffue med sinn dather, frue Margrett.²⁴ Sameledis vdj rette lagde hannd ett breff, lyudendis att epther frue Margrett Lunnigis dødt bleff forskreffne Kleythrupgaardt Olluff Lunge²⁵ aff Odden thilskyfft epther hanns søster, frue Margrett, vdaff hans medarffuinge Axell Jennßenn²⁶ aff Støffringgaardt och Jørgen Krompenn.²⁷ Med mange flierre breffue, som hannd same thiid frembar och vdj rette lagde.

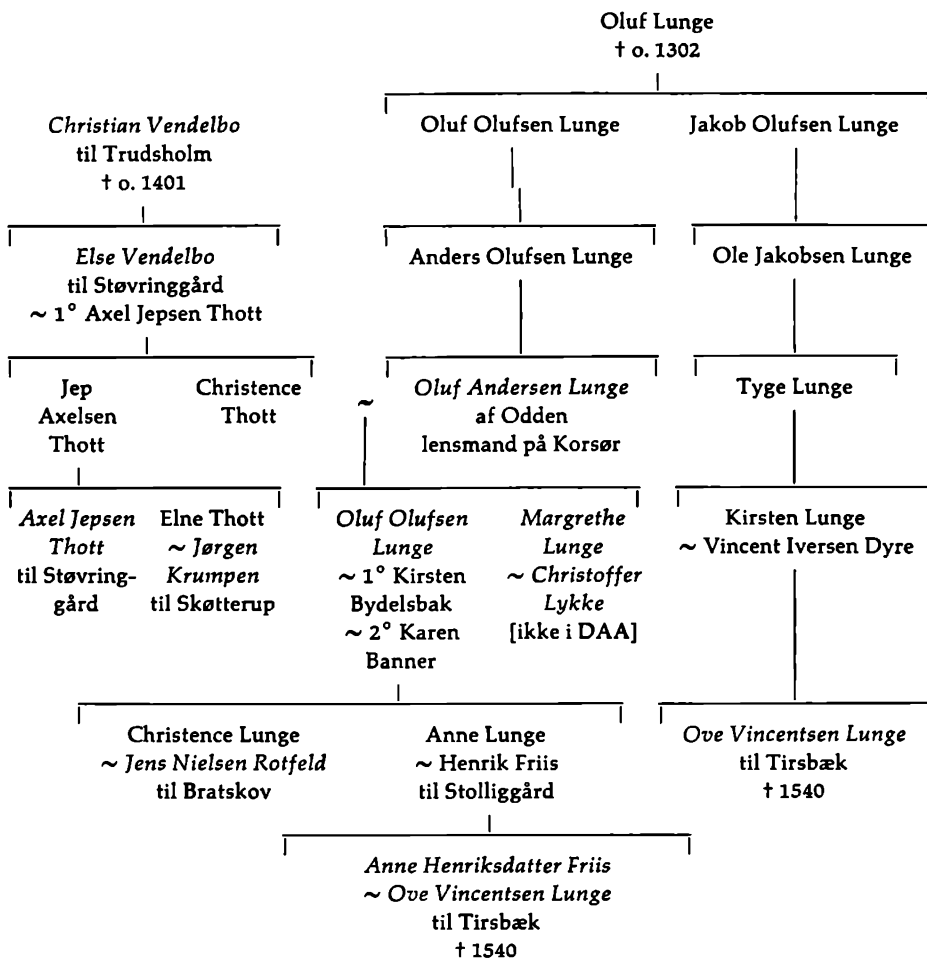
Ther thil suarett forskreffne chapittell vdj Viborg och vdj rette lagde ett dombreff,²⁸ som vor kierre her oldefader,²⁹ konning Christian, huis siell Gud haffue, vdj Kallundborg hagde dømppt emellom her Olluff Lunge och chapithelett, lyudendis att same Kleithrupgaardt och hinndis thilligelße bleff chapittelett thildømppt. Sameledis fremlagde the och thieris adkom breff, som the hagde paa same gaard och guodz, som the hagde fanngett aff konning Erick, ther thill med laaßbreff, som the therpaa hagde. Jthem ett andett dombreff,³⁰ som var gangen emellom her Olluf Lunge, Niels Jenßenn och chapitheledt vdj Othennße for vor kierre her fader, konning Frederich, milde jhouffkompst, lyudendis at Kleythrupgaardt och guodz war chapittelett vdj Viburg thildømppt thill euig thiid. Ochßaa fremlagde chapittelett ett opne bezeglett pergamendz breff, att her Christoffer Lycke³¹ bleff suorett heruerck³² offuer, fordj hannd bestoed³³ Kleythrupgaardt emod capithels minde. Jthem frem lagde chapittellett ett opne bezeglett pergamendz bekiendelße breff,³⁴ vdgifftuet och bezeglett aff her Christoffer Lycke och hanns høstrue, frue Margrett Lungis dather,³⁵ vdj huilckett breff the bekiender thennom att haffue forskreffne Kleythrupgaardt och thentz thilligelße aff chapithelett vdj Viburg vdj forlening for thiennist och for skylde och kiende thennom jngen rettighedt att haffue ther anderledis vdinden.

Medt flierre ordt &c.

Tha epther thiltale &c. sagde vy ther saa paa for rette, at forskreffne Wiburg chapittell bør att nyude och beholde same Kleythrupgaardt medt sinn thilligelße thill euig thiid epther forskreffne konning Ericks gaffuebreff och epther the dom breffue och laaßbreffues lyudelße, som forskreffne Wiburg chapittell ther paa haffuer.

Giffuett aar, dag och sted som forskreffuitt staar, Mdxxxvj, vnder vort zignett.

(1) Det indbyrdes slægtskab mellem de i dommen nævnte personer vil fremgå af nedenstående oversigt, der på et enkelt punkt (jf. note 24) afviger fra oplysningerne i DAA.

(2) Se 71.1. – (3) 11. november. – (4) Se 47.3. – (5) Se 59.40. – (6) Se 64.4. – (7) Se 59.20. – (8) Se 59.27. – (9) Se 59.28. – (10) Rigsråd Axel Urup (d. 1540) til Ugerup i Skåne. – (11) Rigsråd Mogens Gyldenstjerne (d. 1569) til Iversnæs (nuv. Wedellsborg) m. v., 1527 statholder i Norge. – (12) Se 59.57. – (13) Den embedsmand, der står i spidsen for hoffets embedsmænd og forestår hele hofholdningen. Ifl. gårdsretten 9. maj 1562 § 34 havde han i visse sager domsmyndighed. – (14) Se 69.2. – (15) Se 54.7 og stamtavlen ovf. – (16) Niels Jensen Rotfeld. – (17) Hovedgården Bratskov i Brovst s., Ø. Han h. – (18) Nu forsvunden

gård i Klejtrup s., Rinds h. – (19) Muligt Erik Henriksen Prip. – (20) Rigsråd Christian Vendelbo til Trudsholm. – (21) Else Vendelbo til Støvringgård; gift 1° med Axel Jepsen Thott til Sørup, 2° med Lyder Holck til Støvringgård. – (22) Hovedgården Støvringgård i Støvring s. og h. Ved testamente 1735, kgl. konfirmeret 1745, af baronesse Christine Fuiren (gift med gehejmeråd Jens Harboe) oprettet til et jomfrukloster. – (23) Rigsråd Oluf Andersen Lunge til Odden, lensmand på Korsør. – (24) Margrethe Lunge nævnes ikke i DAAs stamtavler. Ifølge nærv. dom var hun gift med Christoffer Lykke (se ved note 31 ndf.). Denne indgik 1469 en overenskomst med Oluf Olufsen Lunge, der kalder sig hans svoger og hans hustru Margrete hans søster, jf. DAA 1903.265. – (25) Oluf Olufsen Lunge af Odden. – (26) Axel Jepsen Thott (d. o. 1488) til Støvringgård, fætter til Oluf Olufsen Lunge og Margrethe Lunge, se stamtavlen ovf. – (27) Jørgen Krumpen til Skøtterup, gift med Axel Jepsen Thotts søster, se stamtavlen ovf. – (28) Kendes ikke. – (29) Se 58.19. – (30) Kendes ikke. – (31) Christoffer Lykke til Stadsgård (nuv. Constantinsborg). Ifl. DAA var han gift med Margrethe Bosdatter Høg. – (32) Se 61.2. – (33) Vist: forblev på (Kalk. I.178a bet.1). – (34) skriftlig tilståelse, kvittering (Kalk. I.141a). – (35) Se ovf. note 24.

77 Rettertinget medio marts¹ 1537 (Ribe)

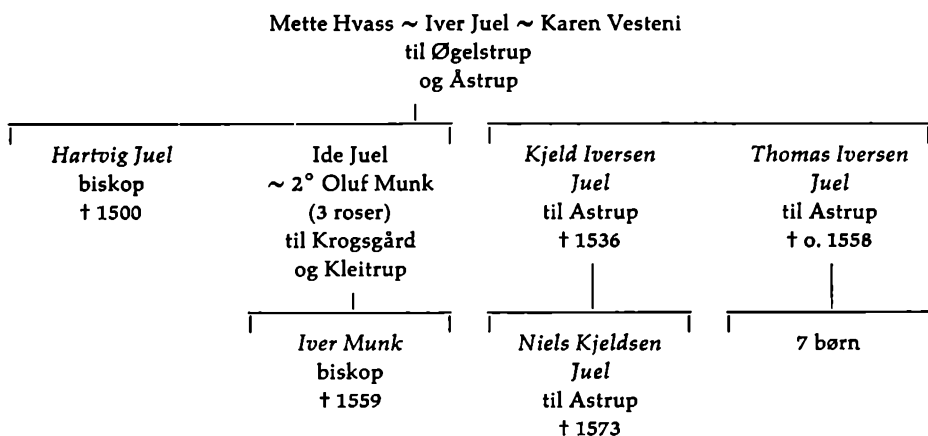
Arvinger, der ikke inden 30 dage eller år og dag har gjort krav på arv efter en afdød slægtning, har efter loven tabt deres ret til at tage arv, jf. JL I.23.² (Efter udateret vidisse).

Hs: Lund UB J 14 nr. 28 (findes yderligere i 28 hss.).

Øverskrift: Enn dom att arffue schal escis indenn trødingsdag eller aarsdag.

Enn viditz epther enn konnig Christiernns dom, som vdgiffuet er y Ribe [Mdxxxvij]³ emellom Niels Kieldsenn,⁴ Kieldt Jffuersenns⁵ och Thames Jffuerßenns⁶ arffuing,⁷ och salig⁸ biskop Jffuer Munck⁹ om arffue, the sagde thennom schulle tilfalde epther bishop Hertuigs¹⁰ dødt y saa maade, att thenn arffue er thennom fraa dømppt, eptherdj biscop Hertuigs arffuing icke inden trøduings dag¹¹ eller aarsdag,¹² som logen siger,¹³ haffuer ladit eske eeller begiere slig arffue epther biscop Hertuigs dødt. Datum ut supra.

(1) Dommen er antagelig fra medio marts. Kongen opholdt sig i Ribe i tiden fra 14. til 19. marts 1537. 16. marts 1537 afsagdes her i en anden sag rettertingsdom, og 19. marts 1537 udfærdigedes brev til biskop Iver Munk, se Da. Kancelliregistranter.36ff. samt Reg. II.6. Kongen var også 2. februar 1537 i Ribe. – (2) Slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer vil fremgå af følgende oversigt:

(3) Forlægget har *Mdlxxxvij*; rettet efter andre hss. – (4) Niels Kjeldsen Juel til Astrup. – (5) Kjeld Iversen Juel til Astrup. – (6) Thomas Iversen Juel til Astrup. Der tales i hss. om hans arving(er), men han var ikke død på daværende tidspunkt. Sml. Tegnelser over alle Lande 1536: Kield Iffuersens arffuinge och Thomas Jffuersens arffuinge (Da. Mag. 3. rk. VI.114). Stockholm KB C 92 har *Hanns Jffuersens*. Kjeld og Thomas Iversen Juel havde en yngre broder Hans Iversen Juel til Svenstrup (d. efter 1502). – (7) Flere hss. har *arffuinge*. – (8) Biskop Iver Munk var ikke død (*salig*) på dommens tidspunkt (1537), men har vel været det, da vidissen blev udfærdiget. – (9) Iver Munk, 1498–1534 biskop i Ribe. – (10) Kjeld Iversen Juels halvbroder Hartvig Juel (d. 17. marts 1500), der 1493–98 var biskop i Ribe. – (11) *trøduings dag*: den tredivte dag (JL I.23: *thretivghænd*) (Kalk. IV.438b), i 1600-tallet ofte kaldt *thronningsdag*, *trøndingsdag*, *tryndingsdag*, se Secher, Rettertingsdomme II.69, 70, 125, 192. Denne termin efter dødsdagen forekommer hyppigt i de germanske retskilder, bl. a. i Sachsenspiegel. Indtil dette tidspunkt fortsattes den afdødes husholdning, som om han stadig var i live, og udgifterne herved udrededes af hans efterladenskaber. Først efter tredivtedagen påbegyndtes skiftet, og arvingerne traf bestemmelse om, hvorvidt de vil vedgå arv og gæld, jf. JL I.23 og 26, jf. I.3. Jf. DL 5–2–2, 3 og 12. Muligt har reglen et religiøst udspring, idet de efterladte i 30 dage skulle faste og ofre, og en „saa vigtig Handling kunde ikke tillade borgerlige Forretningers Foretagelse“ (Brorson, Femte Bog I.34). Om tredivtedagen i almindelighed se K. G. Homeyer, Der Dreissigste (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. 1865) og H. Siegel, Der Dreissigste, insbesondere nach Hofrecht (Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1865.265ff.). – (12) d. s. s. år og dag; flere hss. har *aar oc dag*. Jf. JL I.23, der har *dagh oc iamlingæ*, se 4.14. Fristen år og dag i JL I.23 tilkommer kun arvinger der er *vtæn landz*. – (13) JL I.23.

Rettertinget dømmer en mand til døden for hor¹ og kvinden til at stoppes i en sæk og druknes.² „Keyser logen“ påberåbt til støtte for dødsdommen over kvinden. En mellem ægtefællerne oprettet og af byfogden i Ålborg m. fl. stad-

fæstet overenskomst om ægteskabets opløsning kendt ugyldig. Ægtemanden fik ved dommen tilkendt sit hus og gods, som hans hustru og horkarlen havde tilegnet sig.

Hs.: HDDomb. I fol.14^r 3 (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: II.10.

Tryk: GdD I.62., jf. 331 (efter Thott 1202,2°); KR D I.31ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.387, 511; Paludan-Müller, Romerrettens Anvendelse.85ff.; Stemann, Retshistorie.633 note 1, 644 note 1; Sylow, Bevisteori.3; Kolderup-Rosenvinge i GdD I. viiif.; Matzen, Offentlig Ret III.viii, 33, 143; H. Matzen og J. Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).54; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.143; Hugo Matthiessen, De Kagstrøgne (1919).95; Popp-Madsen, Bod.155 note 80; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).180; Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet.264, 269; sa., Lov og Ret.88; Troels Dahlerup, Bidrag til Rentespørgsmaalets Historie i dansk Senmiddelalder og Reformationstid (i Festskrift til Astrid Friis (1963).50); Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 31. december 1977; sa., Romerret i Norden (1977).119; Troels-Lund VI.458.

Wii, Christian, mett Gudts naade wdualdt⁴ konning tiill Danmarck oc Norghe, hertug i Sleswich, Holstenn, Stormarn oc Dytmerskenn, gre[ue] wti Oldenborg oc Delmenhorst, gøre alle witherligtt mett thette wortt opne [breff], att aar epther Gudtz byrdt 1537, søndagen misericordia domini,⁵ i wor egnen [ner]uerelse wti wor kiøpstedt Aaleborg, neruerendes os elskelige her Magnus Gøye,⁶ [ridder] oc Danmarks riges hoffmesther, her Owe Lungæ,⁷ ridder, Magnus Munck,⁸ woer [lands]dommer wti Nørreiuotlandt, Erick Banner,⁹ Knudt Gyllenstiernæ,¹⁰ Pedher Ebbesen,¹¹ [wor] mandt oc raadt, oc Axell Iull,¹² wor mandt oc tienner, for os paa wort reth[erting] wor skickett lens Wogenfører,¹³ vor borger i Aaleborg, oc haffde i rette steffnet Blasius Ysfeldher oc hordelig beclagitt, att handt noget aar siidhen forledhe[n] laa tiil herberg mett hannem, oc tha lockett hans ecthehustru fran hannum [oc] ther offuer fortheritt oc fordøgitt¹⁴ hans godts, hus oc gaardt oc en nu hol[ler] hannum samme syn ecthe hustru faare Anne Hansdotther etc., oc søger [open]barlig sengh oc handtling¹⁵ mett hynne, som huer mandt wti Aaleborg [oc] andher stedt witherligtt er, oc nu tisligeste haffuer tiidt oc opthe weritt e[pther] hannum oc wille ther offuerfaldhe hannem oc wildhe slagett hannem w[nder?], ther som handt hannum offuer kundhe komme, oc tisligeste samme Anne H[ans]dotther, hans hustru, haffuer altiidt giffuitt sytt fulde samtyck, ia oc [minde?], att saa skee skulde, oc en nu dagligen ligger mett for^{ne} Blasius [wti] obenbarlig hor, oc ey hun seg wti noget maadhe huerken for Gud e[ller] werdhen modt for^{ne} lens Wogenfører bedhre eller seg omwendhe wii[lle]. Mett flere ordt etc. Oc strax bewiste mett ett sogen witnæ,¹⁶

wdgiff[uet]t tiill Sundby¹⁷ kircke, lydendes att for^{ne} Blasius ther haffde werrett mett [ett] ladt rør¹⁸ oc en tendt lunthe oc søgtt ephther for^{ne} Iens Wogenfører [oc] wille haffue giortt hannum en skamfering¹⁹ oc offuerfaldt, om hand [kunde?] haffue offuerkommit²⁰ hannum, oc att for^{ne} Anne Hansdotther, hans hus[tru], wor hannum samme tiidt fylactig, som bewiseligtt wor etc. Item ett [andet?] witnæ, lydendes att nogre dannemendt oc dannæquinner haffde witne[t], syden Aaleborg wor bestormett,²¹ oc samme Iens Wogenfører wor [draget?] offuer sunden²² tiill Wendtzysell for fryctt oc fare skyldt, tha sen[dte] handt thennum tiill syn hustru, for^{ne} Anne Hansdotther, oc badt hyndhe f[or] then gode tro, handt setthe tiill hennæ, att hun wille gøre siitt b[edste?], att handt motte fangæ leydæ oc kome hiem tiill syt hus. Tha su[arede] hun thennem, at ther som handt her kom, tha motte handt forlade [seg] tiill, att handt skulle bliffue hengtt i en galliæ, oc att hun wild[e] huerken nyde eller wndtgielle²³ hannum ephther then dag oc badtt [then] wndhe mandt²⁴ skille hendhe wedt hannum mett flere ordt etc. Item [ett] andett forligelse breff, lydendes att for^{ne} Anne Hansdotther nogen aa[r si]dhen forleden wor rømtt fran hannum oc sytt hus oc hyem [oc] offuer tiill Wendtzysell oc ther brugtt syn løsactighedt,²⁵ som hun icke selluff kunde siige ney tiill, oc haffde bedet Nis Iensen,²⁶ then tiidt borgmester i Aaleborg, mett nogre borger ther sammestedts, at ti wille henne igen mett hindis hossbondt forlige, huilkett thii oc giordt haffde, som for^{ne} Nis Iensen og Chrestiern Pedersen Toldher selluff bestodt for os, dog saa att hun aldrig skulle lade seg befindes ythermere wti saadhan løsactighedt, oc siidhen then tiidt haffue baade for^{ne} Blasius oc Anne Hansdotther altiidt legitt²⁷ oc brugett openbarlig theris hor tiill hobe oc en nu dagligen aapaa thennæ dag gøre oc ey forlade wille huerken for Gudt eller werdhen etc.

Ther tiil suarede for^{ne} Blasius, att for^{ne} Anne Hansdotther haffdhe kjøptt hus oc godtz, som ther wti fandes, aff ko^e mats. krisfolck, then tiidt byen wor bestormet, oc hand haffde lentt²⁸ hynne pendinge att bettalle samme godtz mett och siiden legett ther wti husett oc theritt²⁹ for sinnæ pendinge, oc i rette lagde ett sogen witnæ, wtgiffuit i dag tiill Sundtby kirke, lydendes att noger sogen mend ther sammestedtz haffde witnett, at ti icke haffue seet, att for^{ne} Blasius ther haffde søgtt ephther for^{ne} Iens Wogenfører att wille slaa hannum etc. Item ett andett witnæ, lydendes att nogre os elskelige her Magnus Gøyes suenne haffde witnett, att thii icke hagde fornummet, att for^{ne} Anne Hansdatter haffde førdt enthen godtz eller pendinge tiill Skanderborg tiill for^{ne} Blasius oc thett ther mett hanum fortheritt etc.

Sammeledes i rette lagde for^{ne} Anne Hansdatter ett forligelse breff, lyden- des att byfogeden her wti Aaleborg mett nogre borger haffde forligte then- nem, att huer skulle were wti seer for seg selluf oc skulle huercken nydhe eller wndgielle huer andre ephther then dag; mett flere ordt, samme forligelse breff wduisthe oc indholder.

Tiill huilkett for^{ne} Iens Wogenfører suarett, at handt wor nødt oc twangen tiill at samtycke samme forligelse wedt syn liiffs fare, som handt strax beuiste mett leffuindes mendtz røst etc. oc huer mandt her wti Aaleborg well wittther- ligtt er. Mett flere ordt etc. Og i rette satte for^{ne} Iens Wogenfører, om for^{ne} Blasius, som saa lockett haffuer hans ecthe hustru fran hannum oc gaar off- uerweldig³⁰ offuer hans boo, lycke³¹ oc nøgle, oc som openba[r]ligen beuise- ligtt wor, om hannum ey burde att liide ther openbarligen³² straff for, oc for^{ne} Anne Hansdatter, hans hustru, som slig openbarlig hor mett hannum i saa maade bedreffuitt haffuer, om hinde ey burde oc att lidhe ther straff for, oc handt ephther Gudtz loff³³ maatte were hinde affskeden etc.

Tha ephther tiltall, gensuar oc sagens leylighedt sagdes ther saa paa for rette, att ephther thii for^{ne} Blasius haffuer seg saa indførd[t] i for^{ne} Iens Wo- genfører hans hus oc lockett oc belegett hans ecthe hustru oc wor weldig offuer laas oc lycke till oc fraa mett samme Anne Hansdatter, tha bør for^{ne} Blasius ther faare att staa syndt rett³⁴ oc miste syn hals, oc tesligeste samme Anne Hansdatter, so[m] saa haffuer skendelig oc werlig legett i sligtt open- barlig h[or] oc saa haffuer foractit oc forhonnitt syn ecthe hosbundt, hinne bør th[er] oc faare att døø oc senckes wti en seck ephther keyser logen,³⁵ paa thett att andre her ephther skulle wiidhe at straffes for sliig whørlige gemnin- ger, oc for^{ne} Iens Wogenfører [at] anamme strax sytt hus oc gaardt wtigen, som hannem saa fra [kom]mit er, mett hues godtz, som handt ther wti fin- dendes wordh[e]r, som hannom aff retthe till hørde, oc then forliigelse, som for^{ne} borgere thennem emellom giort gaffwer i then sag, ingen magt at[t] haffue.

Datum ut supra.

(1) Hor var efter ældre retsopfattelse brud på kvindens troskabspligt over for manden, og kun hun og hendes medskyldige straffedes eller kunne, såfremt de blev grebet in flagranti, endog dræbes på stedet, jf. SkL 215, ASun 126, VsJL II.1, VsJL ÆR 140, YR 51, EsJL II.1, JL III.37, Thords art. § 30, Flensborg stadsret 1284 § 21, Ribe stadsret 1269 § 27, Lunds birkeret (efter 1326) § 52, Malmø birkeret (senest 1414) § 61, Landskronas birkeret (tid- ligst 1413) § 59, Halmstad birkeret (før 1346) § 47, skånske birkeret (Lundeteksten) § 53, der endnu fastholdtes i DL 6–12–4. Ville den krænkedede ægtemand ikke tage hævn, men kræve bøder, fik han efter sjællandsk ret mindst 40 mark, jf. VsJL II.3 og 4, EsJL II.2, efter

skånsk ret tillige 3 mark i tokkebod (bod for den i forbrydelsen liggende fornærmelse), jf. SkL 217. I JL omtales ikke bødestraf, men efter Thords art. § 60 udgør bøden 40 mark, medmindre den skyldige som sagsøgt tilstod sin brøde på tinget, i hvilket tilfælde han skulle halshugges. Efter germansk ret betød *hor* kun ægteskabsbrud, begået af kvinden; *hor* var en kvindesynd, og manden havde ret til at have konkubiner, jf. Amira, Grundriss. 178, Hübner, Grundzüge.657. Også efter justiniansk ret kunne kun hustruen straffes for ægteskabsbrud, medens derimod kanonisk ret (c.4 C 32q. 4) hævdede, at både mænd og kvinder kunne begå ægteskabsbrud, jf. Stig Iuul, Forelæsninger.63f. Straf for brud på ægtemandens troskabspligt indførtes først ved Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (o. 1422) § 75 og Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.31. – (2) Den regel, som nærv. dom fastslår, blev optaget i reces 24. august 1537 § 8, der bestemte, at den ægtemand, der begik *hor*, skulle miste hovedet, medens en ægtehustru skulle sækkes og druknes. Straffen formildedes noget ved reces 24. juni 1539 § 3, jf. reces 6. december 1547 § 42 og 13. december 1558 § 69. Uanset at recesserne taler om straf for en ægtemand, viser retsbrugen, at man også straffede den medskyldige mand, når han var ugift, se f. eks. rettertingsdom 17. oktober 1540 (ndf. nr. 94; GdD II.117f.). Dette var måske en følge af det princip, der fastlagdes ved biskop og bygdemænds dom 1469 (ovf. nr. 22), der fastsatte tyvsstraf og forræderstraf for den, der har samleje med en kvinde, der er betroet adgang til sin husbonds lasede gemmer. – (3) I teksten er store lakuner; konjekturer er markeret ved skarp klamme. – (4) Se 71.1. – (5) 2den søndag efter påske. – (6) Se 47.3. – (7) Se 54.7. – (8) Se 56.1. – (9) Se 64.4. – (10) Se 59.8. – (11) Se 67.16. – (12) Se 63.4. – (13) *Wogenführer* (jf. ty. *Wagenführer*): fører af vogne (Kalk. IV.853b, OdS XXVII.345). – (14) *ødede* (Kalk. I.614a). – (15) Samleje (Kalk. II.155a bet.3, GdD I.62 note 4: *eeliche Gemeinschaft und Handlung*). – (16) Sognevidne er et vidnesbyrd fra mænd i et sogn, hyppigt til oplysning om en persons vandel, karakter, embedsførelse o. l. – (17) nuv. Nørresundby, hvilket navn først forekommer efter o. 1650. – (18) Håndskydevåben (Kalk. III.654a bet.3). – (19) Mishandling, Beskadigelse (Kalk. III.761b). – (20) truffet, fundet (Kalk. III.461a bet.2). – (21) Skipper Clement besatte under Grevens Fejde Ålborg 1534, men måtte efter få dages belejring overgive byen 18. december 1534 til Johan Rantzau, hvorefter den blev plyndret og mange mennesker dræbt (C. Paludan-Müller, Grevens Fejde I (1853).286). – (22) Limfjordens østlige del (Ålborgsund). – (23) *nyde eller wndtgielle* bet. egl.: have eller svare til (Kalk. IV.671a); *undgælde* (jf. mnt. *untgelden*) bet. egl. betale for; nyde eller undgælde ham kan måske frit oversættes: eje eller have ham. – (24) Djævelen (Kalk. III.323b). – (25) her vel: upålidelighed, uvederhæftighed (OdS XIII.606 bet.1). – (26) Har ikke kunnet identificeres. – (27) enten *ligge i*: have ulovlig omgang med (Kalk. II.796b bet.2a) eller *lægge til*: have samleje med (ib.870a bet.26 i). – (28) lånt. – (29) fortæret. – (30) overmægtig (Kalk. III.438a) el. med (grov) vold, jf. overvælde (Kalk. ib. bet.2). Om overvold se 61.3. – (31) Lukke, lås; særligt i udtryk for rådighed i et hus (*laas oc lække oc wold offuer theris guodtz*, jf. Kalk. II.858b). – (32) offentligt (Kalk. IV.934a bet.2). – (33) De i Biblen givne love og forskrifter, specielt Moseloven (OdS VII.296). Ifl. 5. Mosebog 24,1 kunne en mand opnå skilsmisse, hvis hustruen ikke havde hans yndest; dette indbefattede bl. a. tilfælde af utroskab. Landskabslovene kendte separation *foræ guz ræt*, o: efter kanonisk ret (og ved gejstlig domstol) i tilfælde af *hor*, se SkL 9, ASun 5, VsJL I.3. Efter separationen måtte ingen af ægtefællerne indgå nyt ægteskab, så længe den anden ægtefælle levede, jf. SkL 223, ASun 127 og den i rettertingsdom 1. november 1540 (GdD II.119, KR D I.338) citerede gejstlige dom af 1518: *hagde adskiilld for^{ne} Bonde Dwe oc frw Elsebe fraa sengh oc diistk, dog saa att the ey paa anthen siidher skulle mwe giffte thennom igen. I lovgivningen op-hævedes denne regel ved ægteskabsordinansen 19. juni 1582, men en ændring var allerede*

forinden gennemført i retsbrugen, se dom 30. januar 1539 (ndf. nr. 90), jf. Malmø Råd-
stueprotokol (Stadsbok) 1503–1548 (1965).135, 158, 162 og 176. – (34) *staa syndt rett*: lide
sin straf (Kalk. III.586a bet.5). – (35) Der sigtes formentlig til Karl Vs Peinliche Hals-
gerichtordnung (Carolina) af 1533. Denne indeholdt imidlertid i § 120 i et tilfælde som det
omhandlede ikke en bestemt straf, men udtalte kun, at hustruens ægteskabsbrud skulle
straffes „nach Sage unser Vorfahren und unser Keyserlichen Rechten“; i § 159 fastsattes,
at mænd skulle henrettes ved hængning, kvinder ved drukning. Lovstedet måtte derfor for-
tolkes, og i HDDomb er ved dette sted i marginen tilføjet (men atter overstreget): *som
wor prædicant her fore os wdtydet oc forkyndet*. Denne prædikant er formentlig enten
magister Anders Jädike eller magister Johan Albertsen, der begge på denne tid var kgl.
prædikanter, jf. Dahlerup i KR D I.35 noten. Om henrettelse ved drukning se Hans von
Hentig, *Straffen* (1936).78ff.

79 Rettertinget 16. april 1537 (Ålborg)

*Rettertinget statuerer, at to slegfredbørn i henhold til JL er ægte, da moderen
senere er blevet gift med børnenes fader, og at børnene derfor har arveret ef-
ter faderen.*

Hs.: HDDomb. I fol.19^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: II.26 (med datering: 20. april).

Tryk: GdD II.11f.; KR D I.46f. (begge efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.398.

Vor skickett for os Olluff Iepsen oc haffde i rette steffnt Margrette Bruens oc
tiltallett hende for en arff, som hun paa syn oc synne børns wegne haffde
an[nam]mett ephther hennes hosbunt Per Crestiernsen, oc berett for^{ne} Olluff
lebsen, att thett ene barn bleff afflett, then stundt for^{ne} Per Chrestiernsens
hustru, Sophiie Andhersdatter, leffde, oc thet andett nogen stundt ephther hun
wor død, oc menthe forthii att samme børn ey wore ecthe oc ey motte arffue
for^{ne} Per Crestiernsen. Mett flere ordt.

Ther tiill suarede Symen¹ Laurisen paa for^{ne} Margrette Bruens wegne, att
for^{ne} Sophie Andhersdatter wor en gammell affleffuet² quinne oc laa siug
paa syn sotte seng, oc then stundt hun saa siug laa, afflett for^{ne} Per Crestiern-
sen etth barn, men³ hun leffde, mett for^{ne} Margrette Bruens oc siiden ett an-
dett, effthter att hun dødt wor, oc then tiidt hun gick i kirke⁴ effthter thett an-
det barn, lodt handt seg wye oc giffue vett henne ephther then hederlig kirkes
rett,⁵ oc i rette satte for^{ne} Simen Laurisen paa for^{ne} Margrette Bruens wegne,
om samme thuenne børn, ephther att faderin saa wor logligen giffuet wedt
theres modher, om the ey burde att were echte børn oc arffue theres fadher.

Tha ephther tiiltall, gensuor etc. sagdes ther saa paa for rette, att ephther

logen, som screffuitt staar wti thett 25. capithell i then første bog:⁶ oc tager mandt hoorkone oc wides wedt, oc fange børn mett, huadt heldher ther worder openbarett for den helig [kircke] eller ey, tha er thii børn adelkone børn etc., tha bør for^{ne} Margrett Bruens att were for^{ne} Per Crestiernsens echte hustru, oc the børn, som saa afflede bleffue, ephtherthii handt lodt seg loffligen siiden giffue wedt hende, siiden then første hustru[s] dødt, bør baade att were echte oc arffue theres fadher Per Crestiernsen oc then arff nyde oc beholde ephther loffuen.

Datum Aaleborg, secunda feria post misericordia domini,⁷ præsentibus Magnus Gøye,⁸ her Owe Lunge,⁹ Magnus Munck,¹⁰ Erick Banner,¹¹ Knudth Persen,¹² Erick Kromedige,¹³ Pedher Ebbesen¹⁴ etc.

(1) Simon. – (2) udlevet (Kalk. I.21b). – (3) medens. – (4) Det var skik, at barselkonen nogen tid efter fødslen lod sig indlede i kirken af præsten, når hun første gang efter fødslen gik i kirke. Ved fdg. 14. november 1539 (Rørdam, Kirkelove I.147) blev det påbudt, at barselkvinden skulle holde sig inde 6 uger efter fødslen og derefter lade sig indlede i kirken „effter gammel seduane“, jf. DL 2–8–9. Om indledning af „kirkegangskonere“ se L. J. Böttiger, Kirkegangskoners Indledning (1882), H. Matzen og Johannes Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).540ff. og Bjarne Stoklund i Kulturhist. Leks. X.23f. 3. Mosebog 12 handler om barselkvinders urenhed; moderen skulle holde sig hjemme i 33 dage, og derefter skulle hun i templet gøre et offer. – (5) Efter datidens ret udkrævedes kirkelig vielse ikke til stiftelse af et gyldigt ægteskab. I kanonisk ret blev først ved Tridentinerkonciliet 1562–63 kirkelig vielse gyldighedsbetingelse. Kirkelig vielse omtales enkelte steder i landskabslovene, jf. VsJL ÆR 86, EsJL I.50, III.17 og JL I.24, men blev først påbudt ved ægteskabsordinansen 19. juni 1582, der forudsætter kirkelig vielse som den eneste obligatoriske, fuldbyrdende akt ved stiftelse af ægteskab. At kirkelig vielse er en betingelse for ægteskabets gyldighed udtales vel ikke udtrykkeligt i DL, men at det var meningen har aldrig været omtvistet og følger af DL 5–2–33 (der afløstes af § 9 i arvefdg. 21. maj 1845), hvorefter trolovedes børn kun skal holdes for ægtebørn, når vielse har været berammet. – (6) Dommen citerer ordlyden af JL I.24 (dommens citering: I.25 findes i lov-håndskriftet NkS 1321,4^o fra o. 1580). Bestemmelsen omfatter det tilfælde, at en mand gifter sig med en fraskilt (separeret) kvinde (*horkunæ*). En sådan forbindelse regnedes for hor ifølge den kirkelige lovgivning, der bygger på Matthæus 19,9, men børn, født i et sådant ægteskab, skulle dog være *athælkunæ børn* (ægtebørn). I de øvrige landskabslove og i JL I.25 og III.37 har begrebet *hor* den gamle betydning og betegner børn avlet uden for ægteskab med en gift kvinde. De to i dommen nævnte børn er efter datidens opfattelse ikke *horbørn*; i alt fald er det ikke oplyst, at Margrete Bruens var gift på avlingstidene. De er derfor slegfredbørn og er efter JL I.25, 2. punktum, blevet ægtebørn ved forældrenes efterfølgende ægteskab. Kanonisk ret (c. 6 X IV.17) indførte 1179 efter romerretligt forbillede *legitimatío per subsequens matrimonium* (dog ikke for horebørn), og kanonisk ret er kilden til JL I.25, jf. Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.107f. Reglen findes ikke i de andre landskabslove, jf. SkL 60, ASun 24, VsJL ÆR 185, og havde i det hele vanskeligt ved at trænge igennem, jf. Stig Iuul, Forelæsninger.64. – (7) *Misericordia domini*: 2den søndag efter påske. – (8) Se 47.3. – (9) Se 54.7. – (10) Se 56.1. – (11) Se 64.4. – (12) Se 59.57. – (13) Se 59.52. – (14) Se 67.16.

80 Rettertinget 19. april 1537 (Ålborg)

En ejendom var på sidste herredag ved rettertingsdom tilkendt sagsøgeren, da sagsøgte, der udeblev, forligsmæssigt havde forpligtet sig til at flytte. Da sagsøgte desuagtet vedblev at besidde ejendommen, måtte sagsøgeren på ny anlægge sag, og ved rettertingets dom blev ejendommen atter tilkendt ham, hvorhos det bestemtes, at hvis sagsøgte ikke inden 6 uger rømmede ejendommen, skulle han bøde 40 mark til kongen og 40 mark til sagsøgeren for hver 6 uger, han efter den første doms afsigelse sad dommen overhørig.¹

Hs.: HDDomb. I fol.24 (findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: KR D 1.59 (efter HDDomb.).

Vor skickett for os Clemendt Persen i Stagsted² oc hagde i rette steffntt Las Bentsen ibid. fore en gaardt, handt hollt hannem faare emodt wortt dombreffs³ lydelse, wdgiffuitt tiill then siiste almyndelig herre dag,⁴ som stodt i vor kiøbstedt Kiøbinhaffen, lydendes att ephther thii for^{ne} Las Bentsen ey ther mødhe wille, som handt loglig steffntt wor, oc thennem wor giortt en wenlig forligelse emellom aff 12 theres samfrender, att Clemendt Persen skulle beholle gaarden oc Las Bentsen att haffue mag⁵ ther wti mett hannem tiil Sancti Michels dag⁶ nu sist forleden oc syden røme hannem gaarden faare etc. Tha wor samme Stachstedt gaardt for^{ne} Clemendt Persen tildømppt ephther samme contracth, som thenom emellom giortt wor, oc Las Bentsen ephther syn eghen beplictelse att see seg om andre weye, huor handt best kunde etc., som samme wortt breff ythermer wduiser oc indeholdher, oc beclagett for^{ne} Clemendt Persen, att handt endt nu siddher i samme gaardt emodt wortt dom oc ey will thett fuldt gøre, oc tisligeste handt haffuer nu forbidett⁷ wti 3 samfelde dage oc bodet seg i alle rette, sammeledes tilforne wti wor kiøpstadt Kiøbinhaffn, then stundt samme almyndelig herre dag ther holdhett wor, oc ey for^{ne} Las Bentsen eller noyer paa hans wegne anthen ther eller her mødhe wilde att plege rett i thenne saag, men syddher wor steffning⁸ tha oc nu offuerhørig etc.

Tha ephther slig leylighedt sagde wii ther saa paa for rette, at for^{ne} Clemendt Persen bør at nyde oc beholde for^{ne} Stagstedt gaardt mett syn rette tilligelse ephther samme forligelse oc wortt dombreffs lydelse, oc for^{ne} Las Bentsen att røme hannem gaarden faare⁹ inden sex wger her nest ephther kommende, oc for huerie sex wgher for^{ne} Las Bentsen haffuer besiddett samme gaardt, siiden for^{ne} wortt dom wdgick i Kiøbenhaffn, eller oc for huerie sex

wgher handt nu her ephther siidher, bør hannem at bøde 40 marck tiill os oc 40 tiill bundhen.

Datum Aaleborg, quinta feria post misericordia domini,¹⁰ præsentibus Magnus,¹¹ her Oue,¹² Magnus Munck,¹³ Erick Banner¹⁴ etc.

(1) Jf. Erik Glippings håndfæstning 29. juli 1282 § 4, hvorefter ulydighed mod kongebreve medfører straf af bøder, der kunne stige til 40 marks bøder. – (2) Der findes i Hjørring amt 3 landsbyer med dette navn: i Sejlstrup s., Børglum h., i Dronninglund s. og h. og i Skæve s., Dronninglund h. I samme amt findes i Lerup s., Ø. Han h. en gård med navnet Stagsted. – (3) kendes ikke. – (4) Oktober 1536. – (5) Værelse (Kalk. III.7a bet.6). – (6) 29. september. – (7) tøvet, ventet (Kalk. I.594b). – (8) Se 37.9. – (9) overflødig tilføjelse (Kalk. I.587b bet.3). – (10) Se 79.7. – (11) Se 47.3. – (12) Se 54.7. – (13) Se 56.1. – (14) Se 64.4.

81

Rettertinget 1. maj 1537 (Viborg)

En nonne af adelig byrd,¹ der uden abbedissens samtykke var rømt af klostret, og som uden slægt og venners råd og samtykke havde ægtet en ufri mand, var ikke berettiget til at arve sammen med sine søskende.²

Hs.: HDDomb. I fol.60^v (findes yderligere i 40 hss.).

Reg.: II.31.

Tryk: P. Wieselgren, De la Gardieska Archivet nr. 150–151 (efter Lund UB De la Gardieska Saml., Barnekow VI I nr. 20); GdD I.49f. (efter NkS 844,2^o m. varr. fra NkS 836b,2°); KRD I.159f. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.383, 443; Stemann, Retshistorie.319 note 1, 407 note 2; Matzen, Privatret I.27, 109; Fabricius, Kirkehistorie II, 2 (1936).163.

Wor skicket Per Ho[l]st, borger wti Aaleborg, oc hagde i retthe steffntt Per Munck³ oc Swen Matssen⁴ oc beklagit, hurledes the holde inde hos thennom hans høstrues, Birgitte Muncksdatters⁵ (for^{ne} Per Muncks oc Suendt Matzens hustrues søsther), hendes arffue oc icke wiille hendhe tiilstede att indgaa mett thennem wti arffue oc skiffthe, som syskindt bør at skiffthe oc att gøre.

Ther till suarede Axell Iull⁶ paa hans suagers, for^{ne} Per Muncks, vegne, tisligeste Suendt Matzen paa hans hustrues, frue Maryne Muncks,⁷ vegne oc berethe, huorledes for^{ne} Birgitte Muncksdatter bleff mytt guld oc pendinge indgiffuen wti Riing closter⁸ regelbunden⁹ ther att were, oc war hun ther inde tiil hun war sexthen oc thiuge aar¹⁰ gammell, tiill nu nogen kortt [tiidt si denn]¹¹ for^{ne} Per Holst mett løsactig¹² oc bedregelig¹³ ordt oc handell¹⁴ wdlockett oc tog hinde ther aff clostherrett hemelligen wdhen abbedissens i for^{ne} closter eller hindes brodhers, systhers eller andre hindes slectis, frenders el-

l[er] weners raadt, willie eller wiideskaff,¹⁵ hinde oc thennem tiill spott oc foracting. Oc satthe for^{ne} Axell Iull og Suendt Matzen wti rette, om for^{ne} Beritthe Muncksdatter epther slig leyligh[et] bør att indgaa wti arffuer mett andre sine syskindt elle[r] ey.

Mett flere ordt oc talle, som thennem paa baade siider emellom løb.

Tha epther tiilltall etc. sagde wii ther saa paa for rette, at epther thii for^{ne} Beritte Munncksdatter war regellbunden oc closters giffuen oc saa wdhen hinded abbedises, saa oc wdhen hinded brodhers oc systhers, tisligeste wdhen alle hinded slectes oc weners raadt, wili, samtycke eller widskaff aff rømpthe oc wduicthe¹⁶ aff hinded closther oc tog seg en wldendig¹⁷ oc wfrii¹⁸ mandt, bør hinde icke att indgaa elle[r] nyde nogen lod eller part wti nogen arff y iordegodtz elle[r] løsøre, oc for^{ne} Per Munck, hinded brodher, oc frue Maryne Muncksdatter, hinded søster, quitt oc wbeserritt¹⁹ att were for ythermere tiilltall ther om for for^{ne} theres søster Birgitthe Muncksdatter oc alle andre, som paa hinded wegne ther om kandt talle, wden hues the weluillige oc for Gudtz skyld wiill hinde hyellpe oc beredde²⁰ tiill kost oc klening.

Datum Viiborg, die apostolorum Philippi et Iacobi,²¹ præsentibus her Mogens,²² her Prøbiørn,²³ her Iehan Randtzow,²⁴ her Oue,²⁵ her Iachim Lycke,²⁶ Magnus Munck,²⁷ Erick Banner,²⁸ Erick Kromediige,²⁹ Knudt Gyllenstierne,³⁰ Per Ebbesen³¹ etc.

(1) Slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer vil fremgå af følgende oversigt (efter DAA 1905.307):

Søren Munk (m. bjælken)
til Havbro

<i>Peder Munk</i> måske ~ NN Juul, søster til landsdommer <i>Axel Juul</i> til Villestrup	<i>Maren Munk</i> ~ <i>Svend Madsen Orning</i> til Eget	<i>Berette Munk</i> ~ borger i Ålborg <i>Peder Holst</i>
--	---	--

(2) Jf. JL I.33, der bestemmer, at hvis en kvinde gifter sig uden nærmeste frænders råd, skal hendes slægtinge have rådighed over hendes ejendom, så længe hun lever. Efter hendes død går den over til hendes arvinger. En rettertingsdom 27. december 1550 (GdD I. 133f.) statuerede, at en ugift, ikke-adelig kvinde, der løb bort med en landsknægt, i henhold til JL I.33 og Ribe stadsret 26. juni 1269 § 27, sidste punktum, havde forbrudt sin arveret, jf. Matzen, Privatret I.110, Troels Lund V.102f., jf. også rettertingsdom 28. juni 1537 (KRD I.205ff.). Først ved reces 6. december 1547 § 25 bestemtes, at den adelige kvinde, der uden frænders råd gifter sig med en ufri, skal have sit jordegods forbrudt. – (3) Peder Munk til Havbrogård (Havbro s., Ars h.). Han synes at have været gift med en søster til landsdommer Axel Juul til Villestrup, der ndf. betegnes som hans svoger. I ældre

sprog kunne ordet *svoger* dog også betegne fjernere beslægtede. – (4) Svend Madsen Orning til Eget (Skærum s., Horne h.), søn af Mads Svendsen Orne el. Orning til Eget. – (5) Birgitte Sørensdatter Munk, gift med Peder Holst. – (6) Se 63.4. – (7) Maren Sørensdatter Munk; se stamtavlen ovf. – (8) Ring kloster i Hylke s., Vor h. Klosteret var overdraget Mogens Gøye i forlening, men endnu i 1544 fandtes der nonner i klosteret. – (9) bundet til at leve efter en klosterregel (Kalk. III.566b). – (10) *sexthen och thuige aar*: 36 år. Flere hss. har *xxxvj*. – (11) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (12) upålidelig (Kalk. II.888b). – (13) bedragerisk. – (14) Gerning, fremgangsmåde (Kalk. II.153a bet.1); ordet *handell* kan også bet. kærligheds- el. kønsforbindelse, jf. Kalk. II.153b bet.2. – (15) Vidende, jf. mnt. *wissenschaft*. – (16) undveg, gik bort (Kalk. IV.599a). – (17) Udlænding; behøver blot at betyde, at Peder Holst var fra en anden provins (egn) end Birgitte Munk. – (18) ikke-adelig. – (19) uhindret (Kalk. IV.535a bet.1). – (20) betale (Kalk. I.158a bet.3). – (21) 1. maj. – (22) Mogens Gøye, se 47.3. – (23) Predbjørn Podebusk, se 41.17. – (24) Feltherren, rigsråd Johan Rantzau, 1535–40 lensmand på Riberhus. – (25) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (26) Se 47.5. – (27) Se 56.1. – (28) Se 64.4. – (29) Se 59.52. – (30) Se 59.57. – (31) Se 67.16.

82

Rettertinget 1. maj 1537 (Viborg)

I besvarelse af en forespørgsel udtaler rettertinget, at den, der er fordelt eller idømt 3 marks bod, hverken må afhænde eller pantsætte sit gods, hverken fast ejendom eller løsøre, før han har rettet for sig både mod bonden og mod kongen.

Hs.: HDDomb. I fol.47^v (findes yderligere i 38 hss. efter vidisse 1560 af Viborg lands-ting).

Reg.: II.33.

Tryk.: GdD II.23; KRd I.126 (begge efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.260 note 2, 267 note 1, 525 note 1; Sylow, Bevisteori.29; Matzen, Panterettens Hist.215 med note 6; sa., Privatret I.25; Secher, Vitterlighed.74 med note 3; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 5. marts 1978.

Var skickett for oss puo wortt retterting oss elskelige Iens Marquordssen¹ oc gjørde sytt spørssmall, om nogre mand motte sytt godtz eller eydom affhende, then stundt hand war feldig² tiill syn 3 march eller oc stodt for nogre mans diell.³

Ther paa wort ther saa for rette saffde, att ingen mand motte sytt godtz affhende, rørendes eller vrørendes, huercken for pant eller for eydom, then stundt han er feld oc stander vty nogre deelle, førre hand for retthe for seg bode emodt bunden oc kongen etc.

Datum Wiborg, tissdagen effther søndagen cantate,⁴ præsentibus her Magnus Gøie,⁵ her Prebjørn,⁶ her Iachim Lycke,⁷ her Offue Lwng,⁸ Peder Ebbesen⁹ etc.

(1) Jens Markussen Rodsteen til Lengsholm (Lendum s., Horns h.). – (2) dømt. – (3) Udtrykket *stodt for nogre mans diell* bet. ikke: at være sagsøgt af nogen, men at være lovsøgt (∴ ifalden den infamerende tremarksbøde for udeblivelse fra rettergang eller for undladelse af at opfylde en dom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.23 note 2, N. Cohn i Jurisdisk Tidsskrift III (1917).137, Skautrup, JL.296, Poul Meyer i Bol og By IV (1963).3) eller fordelt af nogen. Jf. JL II.67, der bestemmer, at den, der er fældet til at bøde sine 3 mark, ikke må afhænde sit gods, før han har rettet for sig; af JL II.70 følger, at en lovsøgt (*lagh sot*) ikke må gøre sig ejendomsløs. Dommen går ud over bestemmelsen i JL II.67, idet den også forbyder pantsætning. I de fleste private dombøger lyder dette stykke: *then stund hand var feld till sin iij marck eller for nogen mands deele* (NkS 835c,2° nr. 38, GkS 1140,2° p. 180, Oslo UB 31,4° fol.271^r). I GkS 1140,2° har dommen følgende overskrift: *Enn domb att ingen maa sitt guodtz affhende, som er feld eller stander i nogen dielle till sin 3 marck.* – (4) *Dominica cantate: 4. søndag efter påske.* – (5) Se 47.3. – (6) *Predbjørn Podebusk, se 41.17.* – (7) Se 47.5. – (8) *Ove Vincentsen Lunge, se 54.7.* – (9) Se 67.16.

83

Rettertinget 8. maj 1537 (Silkeborg)

Rettertinget stadfæster en nævningekendelse, der fandt en mand skyldig i plovfred, da han bevæbnet og med bevæbnede ledsagere gik ud for at dræbe en mand, der gik ved sin plov. Udtalt, at domfældte skal bøde til den forurettede, før han bøder til kongen.

Hs.: HDDomb. I fol.69^r (findes yderligere i 32 hss. efter vidisse 5. december 1573 af Viborg landsting).

Tryk: KR D I.177f. (efter HDDomb.).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.515 med note 607.

Vor skicke Peder Kouffdall oc haffde i rette steffntt herritz neffning aff Hoffuilbierrig herritt¹ for en plofredt,² thii hagde suorett hannem oc hans mettfølger offuer, oc menthett wor giort mett wrett.

Ther tiill suarett Seuren Letth paa for^{ne} neffning vegne, at samme Per Koffdall mett nogre sine mettfølger ginge wdaff byen mett woben oc werge oc spenthe arbeste³ mett thett skiell, thii wiille ihiell[slaa] Seuren Iensen, som gick wedt sin plog, oc haffde nogre mettfølger mett seg aff andre byer. Oc tha for^{ne} Seuren Iensen thett saa, tha gick handt fraa sin plog, oc haffde icke naboer oc andre kommett ther emellom, tha haffde handt ther offuer wortt slagett. Oc beuiste Iens Lage, att Seuren Persen haffde igiennem skott hans kiorthell oc dog icke giordt hannem skade. Oc epher sliig beuisninger,⁴ som samme neffninge for thennem saae oc hørde, oc wor ingen skelligien beuisning for thennom paa for^{ne} Per Choudals siide, att thii kunde suerre hannem

oc hans mettfølger aarsage⁵ i then sag, oc forthii suore thennem ploffredt offuer.

Ther tiill suarede for^{ne} Per Kowdall, att handt haffde bødt emodt kongen for samme plogfredt.

Tha epther sagens leylichkeit worthe ther saa paa sagtt for rette, att epther slig beuisninger, som i retthe lagde[s]⁶ paa baade [sider],⁷ tha haffue for^{ne} neffninge suorett retth oc bør for then sag quitt att were, oc for^{ne} Per Kowdall oc hans mettfølger att bødhe for plogfredt thennem offuer suorett er emodt bunde oc kongen, thi att ey motte bødhe kongens sag, førre bundens sag wor affthallt.⁸

Datum Silkeborg, tertia feria post wocem iocunditatis,⁹ præsentibus Magens Munck,¹⁰ Per Ebbesen,¹¹ Lauris Westeny¹² oc Lauris Simensen¹³ etc.

(1) Houlbjerg h. I Vellev s., Houlbjerg h., findes Kovdalgårde, hvorefter sagsøgeren formentlig har sit navn. – (2) Plovfred. Knud VI's manddrabsforordning for Skåne 28. december 1200 § 6 fastsatte kvalificeret straf for den, der voldelig angriber en mand, mens han pløjer, jf. ASun 59, JL III.22 og Thords art. § 88. Knud Mikkelsen anfører i glossen til JL III.22 følgende Viborg landstings dom af 11. juli 1461: Nota so screff landsdome aff landsthing oc ander gothe men mz hannem, som war her Niels Kaas, herre Erick Børnsøn, herre Jeb Matissen, riddere, Iwer Iwel, Marten Krab, Oleff Munck, Las Dan, Jon Wifferdhssøn, Jeb Magnussøn, Albrith Skiell, Erigh Iwel, Mourus Nielssøn oc Las Skathe-land, webner, oc flere gothe men, som tha pa landsthing nærwærendes ware, oc saughde for rette effter two mens tiltale oc swar, som heth Nis Iebsøn af Norlæem i Hardhsysel, oc een hed Pedher Købman aff Lemwijgh, ath war saar met kniff ei giørt i the stedher, som loghboghen holder, som ær i lething eller samlingh eller a thingi eller a thingi weie eller i siit eghet huus eller i thet hæret, ther kungen ær i, eller i kirki eller kirkegarth eller i købingh, eller bondhe, ther holder a siin eghen plogh, tha ær kniff saar ey ydermere brødhe effter landslogh en thre marck bondhen oc bøde skathen oc thre marck kungen. Datum anno domini Mcdlxi sabbato proximo ante festum beate Margarete uirginis (DgI IV.213, jf. Tillæg til IV.52f.), jf. Fenger, Fejde og Mandebod.419 note 248 og Poul Meyer i Kulturhist. Leks. IV.625. DL 6–9–24 optog kvalificeret straf for overfald på „Bonde, der holder paa sin Plov“. I nærv. dom synes bonden (Søren Jensen) at have forladt sin plov. – (3) spændt armbrost. Jf. Kulturhist. Leks. I.238ff. – (4) JL II.41 bestemmer vel kun, at nævningerne skal rådføre sig med de bedste mænd i herredet; nærv. dom viser, at nævningerne, inden de afsagde deres kendelse, selvstændigt undersøgte sagen, foretog afhøringer og fik forelagt bevismateriale. – (5) sagesløse, uskyldige, uden ansvar (Kalk. III. 390b). – (6) Forlægget har *lagde*; rettet efter vidisse i GkS 1137,2° nr. 175. – (7) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (8) Det var i overensstemmelse med datidens retsopfattelse, at den forurettede fik den ham tilkommende bod, før kongen fik sin bødeandel, jf. f. eks. EsjL II.28 samt flere steder i købstadlovgivningen (f. eks. Kbh.s stadsret 1294 § 24, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. o. 1422 § 85, Kbh.s stadsret 1443 IV.2 o. fl. a.). I retsbrugen er dette princip, der endnu genfindes i DL 1–24–8, sidste punktum, undertiden udtrykt ved, at „kongesagen rejser sig af bondesagen“ (se bl. a. dom 1586 i GdD IV.99ff. og P. Syv, Almindelige Danske Ord-Sproge I (1688).280). I hs. Thott 1991,4°

(fra o. 1600) findes (fol.377^v) blandt nogle praktiske juridiske anvisninger følgende: Huor som bunden fannger sagesfaldt, ther fanger och konngen sin, forthij konngenn eller hanns embitzmandt paa hanns vegne hielper bunden først sin rett. Ther for reigzser koningenns sagh aff bunnens. – (9) Vocem iucunditatis: 5. søndag efter påske. – (10) Se 56.1. – (11) Se 67.16. – (12) Laurids Vestenie til Hagedstedgård og Søbygård. – (13) Laurids Simonsen Udsen til Tulstrup (Sall s., Houbjerg h.).

84 Rettertinget 13. maj 1537 (Skanderborg)

En gift kvinde havde givet sig ind i Helligåndsklosteret i Randers og skænket dette alt sit gods, herunder en ejendom i Lille Tulstrup, der senere under en retssag blev fradømt klosteret. Statueret, at klosteret ikke kunne gøre vanhjemmelsansvar gældende over for hendes slægtninge, da disse ikke havde taget arv efter hende, fordi hun indgav sig i klosteret med al sin ejendom.¹

Hs.: HDDomb. I fol.71^v (findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: KR D I.185f. (efter HDDomb.).

Vor skickett for os her Niels,² forstander wti then heligandz closther³ wti Randers, oc haffde i rette steffntt Lauris Simonsen⁴ oc tilltallet hannem for en gaardt, kalles Lille Tulstrup,⁵ som hans søster, frue Karine Simonsdatter,⁶ soldhe oc skøtthe tiill for^{ne} helliigesthus, oc berette, att samme gaardt wor closter affwondhen wti retthergang, oc menthe ther for, att handt wor plictug tiill att stande ther for tiill rette etc.

Ther tiill suarede for^{ne} Lauris Simonsen, att for^{ne} hans søsther, frue Karen Simonsdatter, gaff seg indt i samme closther mett godtz oc pendinge, hues hun hagde, oc ey handt eller nogre hans mettarffinge epther hinde haffde arffuitt anthen godtz eller pendinge, oc satthe i rethe, om hannem burde til at talles eller staa tiill rette i then sag.

Tha epther sagens leylighedt wortt ther saa paa sagtt fore rette, att epther thii for^{ne} frue Karine Simonsdatter gaff seg i closter mett all sytt godtz, oc ey hinde arffuing haffuer arffuett nogett epther hinde, tha bør for^{ne} Lauris Simonsen oc hans mettarffuinge ey att stande closter tiill rette for samme gaardt, som saa er closter affwonden, men bør aldeliis quitt oc angerløsse att were i then sag oc ey ythermere ther for tiill rette staa i nogre maade.

Datum Skanderborg, søndagen exaudi,⁷ præsentibus her Oue,⁸ Magnus Munck,⁹ Knudt Persen,¹⁰ Erick Kromediige,¹¹ Axell Iull¹² oc Crestiern Sommer.¹³

(1) Sagsøgerens påstand må være grundet på bestemmelsen i JL I.41. – (2) Hr. Niels Christensen blev 29. september 1535 forlenet med Helligåndshuset i Randers, jf. Da. Mag. 3. rk. V.108, Da. Kancelliregistranter.8, Lindbæk og Stemann, De danske Helligaandsklostre (1906).139, 222. – (3) Se 71.16. – (4) Se 83.13. – (5) Gård i Sall s., Houlbjerg h. – (6) Karen Simonsdatter Udsen, datter af Simon Ebbesen Udsen til Tulstrup. – (7) Dominica exaudi domini: 6. søndag efter påske. – (8) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (9) Se 56.1. – (10) Se 59.57. – (11) Se 59.52. – (12) Se 63.4. – (13) Christen Sommer til Gjennerup (nuv. Fusingø), landsdommer i Nørrejylland fra 1539 til sin død 1542.

85 Rettertinget 6. juli 1537 (København)

Rettertinget statuerer, at jorder på Hobro bymark, der af arilds tid har været delt i 12 fjerdinge og benyttet af 12 ejere, fortsat skal benyttes af disse, mod at de svarer landgilde deraf.

Hs.: HDDomb. I fol.86^r (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: II.58.

Tryk: GdD II.43ff.; KRD I.224ff. (begge efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.201 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.105; Knud Illum, Servitutter (1943).16; Trap VII, 2.645.

Vor skickett fore os Palli Rimsner¹ i Hoffbro paa nogre aff Hoffbro mendt wegne oc hagde i retthe steffntt alle iordtzeyger, som bygge oc boo i for^{ne} Hoffbroo, oc tiltalle thennom, fore the bruge then iordt oc eygendum paa Hoffbroo marck, oc menthe, att handtt oc menighedtt² burde saa well at bruge samme iordtt oc eygendum som samme lodseygere.

Ther tiill suarede Chrestiern Huidts mett fuldt magtt paa 12 eygers wegne i for^{ne} Hoffbraa oc i retthe lagde etth stocke neffn,³ wdgiffuitt aff Wonsildherritzting,⁴ lydendes att 24 mendtt hagde endretheliig witnett paa siell⁵ oc sandthedtt, att Hoffbro march haffuer weritt deltt tiill 12 eygher oc rebtt i 12 fierdinger iorde⁶ wdaff gammell tiidt oc er kronens retthe ledings iordtt,⁷ riiddhermendtz mentz⁸ iordt oc kirkens iordtt, oc haffuer thet hagtt i roliig hefftt aff arildtz tiidt, wlast oc wkier aff huer mandtt intil nw etc., som samme breff ythermere wduiser oc indeholder. Item ett anditt stockeneffn aff Henstedtherritzting,⁹ lydendes att 24 hagde vitnett, att the haffue hørdt oc spurdt aff fader oc forelderne,¹⁰ att Hoffbro marck haffuer weritt rebtt wti 12 fierdinger, oc 12 eygere hagde then brugtt wti Hoffbro aff arildtz tiidt, baade wti ager, eng oc skoff, oc somptt¹¹ aff for^{ne} fierding, som gaar leding aff, er tiill kronen, oc som¹² er riidermendtz mendtz eyghe aff arildtz tiidt, oc tisligeste wittnet for^{ne} 24 mendtt, att the aldriig hagde hørdtt, att noger bor-

ger i Hoffbraa haffuer giffuitt last eller kere paa for^{ne} 12 fierding iordtt eller kendes thennom wedtt att haffue enthen lodtt eller deell ther wti i noger maade førre en nu i aar, wden the, som retthe eyger haffue weritt etc. Mett flere ordtt, som samme breff ythermere wduiser oc indeholder.

Tha ephther tiltall etc. wor ther saa paa sagtt fore retthe, att ephtherthii att Hoffbroo march haffuer altiiddt weritt wnder os oc rittherskabett¹³ i 12 fierdinger tiill 12 eygere oc en nw er, oc samme iordtzeyger ther aff gøre skatt oc leding, oc andre eygere huer tiill sytt herskap giffue ther aarliig landgille aff oc tisligeste tiill kirken oc Mariager closter,¹⁴ tha bør for^{ne} 12 eygere, som saa for^{ne} Hoffbroo march aff arildtz tiiddt brugtt haffuer, her ephther att nyde, bruge oc beholde samme Hoffbroo marck wti 12 fierdinger, som the her tiill brugtt haffue, saa lengi wii ther om ythermere tilsiiiger, oc wii anderledes haffue thet i the gode mendtz mynde, som ther wti lodtt oc rettighedtt haffue, och andre wore borger i for^{ne} Hoffbroo att nyde oc bruge oc beholde wti feliiit, som the aff arildtz tiiddt brugtt haffue.

Datum Haffnie, sexta feria post visitationis Marie,¹⁵ præsentibus her Tygge Krabbe,¹⁶ her Prøbiørn,¹⁷ her Oue,¹⁸ her Axell Bragde,¹⁹ her Holger Wlff-tandt,²⁰ her Knudt Bilde,²¹ her Claus Podebusk,²² her Magnus Gyllenstjerne,²³ Magens Munck²⁴ og Knudt Gyllenstjerne.²⁵

(1) *Rimsner*: remmesnider (jf. mnt. *remensnider*) bet. sadelmager (Kalk. III.574a). Almindeligt forekommende tilnavn, jf. DgP II.873. – (2) (by)samfundets medlemmer (Kalk. III. 78a bet.1). – (3) Se 26.51. – (4) Onsild herredsting. – (5) NkS 1409,4^o har *troe, siæl og sandhed*; det første ord er senere indføjet. – (6) Jf. Poul Rasmussen i Kulturhist. Leks. IV. 376f., XIII.686ff. – (7) Jord, af hvilken der gøres eller gives leding, opr. krigstjeneste, senere skat i stedet for krigstjenesten. Om ledingspligten i Jylland se JL III.1–20, W. Christensen, Statsforvaltning.498ff., Poul Johs. Jørgensen. Retshistorie.257, Svend Aakjær, Plov og Havne (i Med Lov skal Land bygges (1941).251ff.), C. A. Christensen, Et bidrag til fortolkning af ledingssatserne og betegnelsen havnebonde i Jydske lov (i Med Lov skal Land bygges (1941).288ff.). – (8) Adelsmænds. – (9) Hindsted h. – (10) Forfædre (Kalk. I.750b bet.2). – (11) nogle (Kalk. IV.39b). – (12) nogle (ib.). – (13) Adelen. – (14) Birgittinerklosteret Mariager kloster er grundlagt o. 1446; efter reformationen kom det under kronen og kom til at stå under kgl. lensmænd, men beholdt dog foreløbig sine munke og nonner. Munkekonventet ophørte i slutningen af 1550erne, medens søsterkonventet bevaredes som kloster for adelens ugifte døtre. Klosteret ophævedes 1588. – (15) 6. ugedag efter dagen Visitationis Mariæ (2. juli). – (16) Se 5.3. – (17) Predbjørn Podebusk, se 41.17. – (18) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (19) Se 59.40. – (20) Se 59.20. – (21) Se 59.27. – (22) Se 52.8. – (23) Se 76.11. – (24) Se 56.1. – (25) Se 59.57.

86 Rettertinget 2. august 1537 (København)

Noget gods, der af sagsøgerens forældre var skænket til et alter i Stege kirke mod afholdelse af messer m. v., tildømtes sagsøgeren, da messerne efter reformationens indførelse ikke mere kunne holdes, og da fundatsen foreskrev, at godset, såfremt messerne ikke blev holdt, skulle tilfalde giverens arvinger.¹

Hs.: HDDomb. I fol.101^v (findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: KhS 2. rk. V.493ff. (datering: 1. august); KRD I.259ff. (begge efter HDDomb.).

Litt.: Kr. Erslev, Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede (1879).119 note 1; F. Bojsen, Stege Bys Bog 1418–1607 (1904).65f. (datering: 15. august); sa., Af Møens Historie III (1917).164, V (1922).11; Fabricius, Kirkehistorie II, 2 (1936).162.

Wor skickit fore os paa wort rettherting Michell Andersen,² borgmester i Stæge, oc hagde i retthe steffnt Henning Fickessen, borger ther samme steds, oc tiltalit hannom fore nogle wore oc riigens breffue,³ som handt haffwer tagit offuer her Oluff Bager⁴ nogen stundt siiden forleden, oc nw thisligeste offuer her Jørgen,⁵ sogneprest i Stæge, fore nogle gaarde liggendes i Stæge, som Ficke Henningsen, hans fader, hagde giffuot till helig legom alther⁶ i Stæge kircke, oc handt will nw giøre thennem hinder paa samme gaarde, oc berethe, at handt haffwer samme gaarde i forsuar paa alterens wegne, oc ey her Jørgen, som handt tiltaler i then sag,⁷ haffwer ther noget wtaff, oc strax i retthe lagde ett fundatz, datum 1487, lydendes at Ficke Henningsen, borger i Stæge, oc hans høstrw Gertrudt hagde met begges theres frii willig i theres sundhett oc welmagt skøtt oc giffuit till Guds legoms alther i Stæge kircke nogle gaarde, grundt oc eghendom liggendes i Stæge, først en gaardt, som Ficke oc hans høstrw selluf wti bode, liggendes mellom Iep Alsens gaardt oc lens Langes norden hos Torgaden.⁸ Item ett andit hus oc iordt i Lange strede,⁹ liggendes emellom Lauris Baggers gaardt oc Boo Frostsen. Item en gaardt i recken,¹⁰ som ligger westen nest S. Anna gaardt.¹¹ Item en fierde partt i Karen Munds gaardt i huss oc iordt met alle for^{ne} gaardes bygninger, som ther paa er, fraa thennom oc theres arffuinge oc till for^{ne} Guds legoms alther met et monstrantz, som Ficke hagde ladit giortt aff sitt egit, met flere clenodiis, kalk oc disck oc messe rede,¹² mett suo sckell oc wilckaar, att ther schulde siiges oc opholdes two messer fore thet samme alther huer wghe oc om torsdagen at affthen synges till Guds legoms loff discubuit¹³ oc Melchizedech¹⁴ etc., oc hwor samme thieneste icke suo holdes wedt magt, som forscreffuet staar, tha schulde theres arffuinge haffue magt at igen tage och annamme alt thet guotz oc clenodia, som the haffue giffuit tiill same altare, och taff-

lenn¹⁵ medt, som Ficke selluff bekostedt etc., som samme fundatzs och skøde ytthermere wdwiiser och indholder. Item nogre andre pargamentz breffue, som lyde indt paa¹⁶ samme fundatzs om for^{ne} gaardt, dog ikke drog offuer ens¹⁷ mett samme fundatzs etc., huilcke breffue, som wor vdgiffuit lenge effther, samme fundatzs giffuit wor, och fandes at were wloffactiighe¹⁸ och icke nogsome, som thet seg burde.

Ther tiill suarede Henning Fickessenn, ath hans fader, Ficke Henningssen, gaff samme gaardt tiill for^{ne} altere fore nogre meser och tieniste, ther for holdes skulde thwo dage hwer wge ephther for^{ne} fundatzis lydelse, och samme tieniste er afflagt¹⁹ och icke holden i noghre forledhen²⁰ aar, och ey samme gaardt er lag tiill hospitaall eller nogre andre christelig gudtz tieniste (huilcket for^{ne} borgmester selluff bestodt), och thi alleguell holdt samme gaarde medt woldt²¹ och wretth, och sattu i retthe, ath ephther thi tienisten ey holdes och ey her ephther holdes skall ephther wor ordinantz²² lydelse, om hannem och hans mettarffuinghe ey burde samme gaardt ath nyde, bruge och beholde, om huilcken sag the gaffue thennem baade vthi retthe.

Tha ephther tiilltalle, genswar, sagens leylighedt oc fundatzens lydelse²³ wor ther saa paa sagt faare retthe, att for^{ne} Henning Fickesen och hans medtarffuinghe bør ath nyde, brughe och beholde alle for^{ne} gaarde och grundt medt theres bygninghe och alt andit, som nw tiilstede hosse for^{ne} altere, och skelig beuises kandt, ath hans fader deth saa giffuit haffuer for messer och tieniste, och ey the andre breffue, som so wdgiffuit ere, effther for^{ne} fundarzes lydelse ath komme hannem eller hans medtarffuinghe tiill briist eller skade ephther thenne dag i noger maade, forbiudendes alle etc.

Datum Haffnie, quinta feria post Petri ad vinclam,²⁴ præsentibus her Offue,²⁵ Knudt Pedersen²⁶ och Niels Vindzentz.²⁷

(1) Jf. rettertingsdom 2. juli 1537 om samme gods (GdD II.42f., KR D I.222f.). – (2) Mikkel Andersen var borgmester i Stege 1528–49, jf. F. Bojsen, Stege Bys Bog 1418–1607 (1904).34, 155. – (3) Henning Fickesen fik 10. juli 1537 hos rigens kansler 6 ugers påmindelsesbrev, se KR D I.573, hvorefter borgmester Mikkel Andersen 31. s. m. tog genbrev. – (4) Oluf Bager, præst (indtil 1537) i Stege. – (5) Jørgen Lauridsen, 1531 kapellan ved Stege St. Johannes kirke, 1537 sognepræst, 1545 provst i Mønbo herreds provsti. – (6) Dyrkelsen af Kristi legeme blev almindelig i det 15. årh. efter miraklet med „det hellige blod“ i Wilsnach i Brandenburg (se 2.31). Christi legemsdag (festum corporis Christi) fejredes 2. torsdag efter pinse i den katolske tid med store festligheder, fordi den var knyttet til læren om transsubstantionen. – (7) Henning Fickesen havde for rettertinget indstævnet sognepræsten hr. Jørgen Lauridsen og fik ved rettertingets dom 2. juli 1537 (GdD II.42f., KR D I.222f.) tilkendt de også under nærværende sag omhandlede gårde i henhold til en af kong Frederik I i 1529 afsagt udeblivelsesdom, indtil sagsøgte møder i retten med bedre bevi-

ser. – (8) Torvegaden. – (9) Langestræde, nuv. Langgade. – (10) Udtrykket i *rechen* tyder på, at Møllestræde i Stege endnu dengang ikke var en gade, men at der dog var opstået en række huse, jf. F. Bojsen, Stege Bys Bog 1418–1607 (1904).170. – (11) Der fandtes i Stege et St. Anna hospital for fattige og syge, se Bojsen, op. cit.169ff. – (12) *messe rede*: præstens klædedragt til messen (Kalk. III.82b) el. fællesbetegnelse for kirkelige brugsgenstande ved den katolske messe (monstrans, kalk, disk, bøger, dragter m. v.) (Od5 XIII. 1384). – (13) *discubuit*: antifon på grundlag af Lukas 22,14 (Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo). – (14) Antifon på grundlag af 1. Mosebog 14,18 (At vero Mechisedech rex Salem proferens panem et vinum (erat enim sacerdos Dei selissimi) benedixit ei et ait . . .), der ifølge et gammelt officium blev sunget ved Christi legemsfest, jf. C. Lambet i Revue Bénédictines LXI (58. årg., 1942).91f., 118f. *Melkizedek* er navnet på en præstekonge i Jerusalem på patriarktiden. – (15) Billedet, maleriet (Kalk. IV.320b bet.2); jf. udtrykket *Altertavle*. – (16) *lyde indt paa*: lyder på (= ljude vpaa, Kalk. II.814b), o: vedrører, angår. – (17) *drog offuer ens*: stemte overens (Kalk. I.376a bet.9a). – (18) ulovlige, ikke gyldige efter loven (Kalk. IV.640a–b). – (19) afskaffet, ophævet. – (20) foregående (Kalk. I.657a). – (21) Magt. – (22) Reces 30. oktober 1536. – (23) I nærv. sag er følgen af misligholdelse forudset i fundatsen. Rettertingsdom 24. august 1537 (ndf. nr. 89) statuerer samme resultat, uanset at messernes ophør ikke er forudset i kontrakten. – (24) 5. dag efter Petri ad vincula (1. august). – (25) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (26) Knud Pedersen Gyldenstjerne, se 59.57. – (27) Niels Vincentsen Lunge, se 59.25.

87 Rettertinget 2. august 1537 (København)

Rettertinget annullerer et ægteskab, da sagsøgte efter egen tilståelse var gift, da han ægtede sagsøgerinden. Han dømmes til at være i kongens nåde og unåde efter den ordinans, der skal udstedes derom, og sagsøgerinden skal frit kunne gifte sig igen og have alt sit gods igen.

Hs.: HDDomb. I fol.100^v (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: II.68.

Tryk: GdD II.62ff.; KRD I.257ff. (begge efter HDDomb).

Litt.: J. E. Larsen.390, 511; Stemann, Retshistorie.349 note 1, 645 note 1; Matzen, Offentlig Ret III.33, 144, 151; sa., Privatret I.77.

Vor skickett for os Christine Iacobsdatter oc hagde i retthe steffntt Hans Batsker¹ oc tiltallett hannom, fore handt hagde bedragett hinde oc ladett seg giffue oc weye² wedt hinde oc hagde alligeuell sin ecthe hustru leffuendes i Caleborg,³ hinde then tiidt wuidendes, oc handt ther wdoffuer hagde rømppt fraa hinde oc forkommet⁴ oc borttagett hines godz oc thett forødt mett andre løse quinder oc giortt hinde stor skade, kymer⁵ oc forderffuelse.⁶

Ther tiill suarede for^{ne} Hans Baskier oc bestodt,⁷ att hun wor hans ecthe hustru, oc handt hagde forsett seg emodt hinde, men sagde ney, att handt ey hagde anden ecthe hwstru leffuendes en hinde.

Ther tiill suarede Christine Iacob[s]datter oc strax i retthe lagde ett stocke-neffn⁸ aff Slaffuelse byting, som byfogeden oc borgmestre mett flere hagdhe besegliitt, lydendes att thuende raadmendt oc en borger ther samme stedttz hagde wonditt mett opragthe fingre oc badt thennom Gudt till hielpe, att thennom fulwittherliigtt wor, att for^{ne} Hans Badsker wor logligen weyett oc giffuen wedt syn hustru Gesicke,⁹ som nu boer i Callenborg, oc hun er hans ecthe hustru oc bode ther i byen wti nogre aar, oc hun leffde mett hannom som en erlig dannequinde wti alle maade etc. Item ett andett breff, som borgmestre wti Køge oc prædicanten ibid.¹⁰ hagde wdgiffuitt, lydendes att the nogre aar siiden forledenn hagde lest tuende tings wittner aff Slaffuelse byting, som well besegliitt waare mett danneme[n]dtz indsiigle, lydendes att Gesicke, som nu boer i Callenborg, wor oc er en nu Hans Baskers ecthe hustru. Item ett breff, som her Iens Orgemester,¹¹ vicarius¹² wti Roskildt, mett nogre borger ibid. hagde besegliitt oc wdgiffuitt, lydendes att nogle aar siiden forledenn wor Hans Badsker oc Gesicke, hans hustru, wti retthe fore Roskillde dom,¹³ oc hun wille gerne werett skildth wedt hannom, men ther kunde ingen sag findes thennom emellom paa then tiidt, fore huilken the motthe skelliige atskillis,¹⁴ oc ther fore waare the sammen dømpte, att the skulle wattskillie bliiffue tilhoffue, oc waare tha wenliig oc well forliigthe i for^{ne} her Iens Orremester[s] stwe i danneme[n]dtz oc dannequinders neruerelse, oc the tha henfore tiill Slauelse iigien oc bode ther nogen tiidt tilsammen, som the hagde giordt tilforne etc., som samme breffue ythermere wduiser oc indeholder, mett ythermere beuisning, som hun her tilstede hagde, huilkett for^{ne} Hans Badsker tha om siiger bestodt, att for^{ne} Gesicke wor oc er hans ecthe hustru, oc handt hagde forsett seg oc tisligeste bekende, att handt baade fore oc siiden hagde legitt i openbar horeri mett andre løse quinde[r] oc bedes om naade ther faare. Tha satthe for^{ne} Christine Iacobsdatter wti retthe ephther sliig leylighedtt, om hinde burde att were behindrett mett¹⁵ sliig en mandt, som saa hagde syn ecthe hustru, fore handt fick hinde, oc hun en nu leffuer, heller hun maathe were hannom logliig skeden ephther Gudts log,¹⁶ thii hun ey aff wiste aff hans w[n]dskaff oc bedragerii, oc handt nu saa siiden driffuer tiiden wti openbarliig hor, som handt icke selluf kunde seye ney for etc.

Tha ephther tiltal etc. wor ther saa paa sagt fore retthe, att ephtherthii for^{ne} Hans Badsker hagde sin ecthe hustru leffuendes, for^{ne} Gesicke, oc handt siiden saa bedrageligen hagde fangitt for^{ne} Christine Iacobsdatter tiill sin hustru, tha bør hinde att were quitt oc frii fore hannom i then sag, oc thett [ey]¹⁷ att regnes for ectheskaff i nogre maade, oc skall were hinde friitt, att hun her

epther maa tage seg en ecthe hosbunds¹⁸ att leffue mett wti ectheskaff, huor hinde Gudt then forsett¹⁹ haffuer, oc huor som helst nogett aff hinded godtz eller hans findes kandt hoss wore fogetther oc nogre andre, tha bør hinde thett att fyllige, nyde oc beholle, forbiudendes alle ehuo the helst ere eller were kunde att gøre hinde ther nogen hinder eller forfang paa wti noger maade wnder wor hyllest oc naade, oc for^{ne} Hans Badsker fore sliig gerning att were i wor naade og wnaade²⁰ epther then skick oc ordinantz, som ther paa gøres skall.²¹

Datum Haffnie, quinta feria post Petri ad vinclam,²² præsentibus Knudt Persen,²³ Franciscus Spamell²⁴ oc mester Anders,²⁵ wor prædicantt.

(1) Batsker (jf. mnt. *bartscherer*): bartskær, barber, sår læge. Alm. tilnavn, se DgP II.42f. – (2) vie. – (3) Kalundborg. – (4) ødt, ødelagt (Kalk. I.648a). – (5) Kummer, bedrøvelse, sorg. – (6) Skade, ulykke. – (7) tilstod. – (8) Se 26.51. – (9) Geske. – (10) Sognepræsten i Køge var da hr. Søren Mogensen (Wiberg II.211). – (11) Jens Orgelmester nævnes 1528 som vikar og som medlem af St. Lucii gilde i Roskilde (Nyrop, Gildeskraaer I.421). *Orgemester*: orgelmester, organist. Han var medlem af kapitlet og deltog i pådømmelsen af de sager, der hørte under den gejstlige jurisdiktion, bl. a. ægteskabsager. – (12) En *vikar* bet. i den katolske tid og i den ældre protestantiske tid en person, der varetager et kirkeligt embede, som en højere gejstlig er indehaver af og oppebærer indtægten af. – (13) den gejstlige domstol i Roskilde, se Dahlerup, Studier.125ff. – (14) Efter kanonisk ret kunne der ikke bevilges en skilsmisse, men en *separatio quoad mensam et thorum*; den eneste anerkendte separationsgrund var *fornificatio* (utugt), et begreb, der dog toges i ret udstrakt betydning, se Stig Luul, Forelæsninger.63. – (15) bundet til (Kalk. I.143a bet.2). – (16) Se 78.33. Karl Vs Peinliche Halsgerichtordnung (Carolina) af 1533 art. 121 om bigami henviser direkte til straffen for hor (halshugning eller drukning), jf. Thygesen.85. Man kunne således i nærv. dom have forventet samme henvisning til kejserloven, som rettertinget anvendte 15. april s. å., se dom nr. 78 ovf. – (17) mgl. i forlægget; indsat efter Thott 1202,2° nr. 100. – (18) Efter kanonisk ret og efter landskabslovene (SkL 223, ASun 127) måtte ingen af de fraskilte ægtefæller indgå nyt ægteskab, så længe den anden ægtefælle levede, se 78.33. – (19) Forsæt, vilje (Kalk. I.689a). – (20) Den, der dømtes i kongens nåde og unåde, kunne efter kongens befaling henrettes og alt hans gods konfiskeres, men han kunne lade den dømte slippe billigere med forvisnings-, fængsels- eller formuestraf, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.312. – (21) En sådan ordinans kom ikke, men bigami straffedes som hor efter reces 24. august 1537 § 8 med livsstraf. Straf for bigami var tidligere foreskrevet i enkelte købstadlove (Ribe stadsret 26. juni 1269 § 17, Erik Glippings alm. stadsret § 18, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (o. 1422) § 17, Kong Hans' alm. stadsret § 16), men en almindelig straffebestemmelse for bigami blev først givet ved DL 6–13–23, der udskilte forbrydelsen som en fra hor (DL 6–13–24f.) forskellig forbrydelse. Ægteskabsordinansen 19. juni 1582 bestemte i VI § 8, at hvis en gift mand indgår ægteskab med en anden kvinde, og hun er i god tro, da skal hverken hun eller hendes børn lide nogen skade på ære eller gods; men hvis hun bliver bekendt med, at hendes mand allerede er gift, og dog fortsætter samlivet, „da bedrifver hun hoor“. Hvis manden „for nogen merkelig orsage skyld“ bliver benådet livet, kan han komme til den første hustru igen, hvis hun vil have ham; men han må ikke beholde den anden hustru, hvem det er tilladt at indgå nyt ægteskab.

På tilsvarende måde skulle forholdes, hvis det er kvinden, der gør sig skyldig i bigami. Bestemmelsen bygger i det væsentlige på Niels Hemmingsens skrift: *Libello de conjugio, repudio et divortio* (Leipzig u. å. [1572], ny udg. 1578 og 1581).200. Nærv. dom er et eksempel på, at man pålægger straf uden hjemmel i eksisterende lov, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.xxxif. – (22) Se 86.24. – (23) Knud Pedersen Gyldenstjerne, se 59.57. – (24) Franciscus Spanier (Franciscus de Medina) (d. 1553), kgl. herold, se Ernst Verwohlt i *Heraldisk Tidsskrift* III (1972).217ff. – (25) Magister Anders Jädicke, kgl. prædikant.

88 Rettertinget 7. august 1537 (København)

En mand var under Grevens Fejde dræbt og derefter af herredstinget dømt til at stejles. Drabsmændene idømmes af rettertinget bøder, og de, der dømte ham til at stejles, skal nedtage ham, for at han kan blive begravet i kristen jord, og skal derudover betale bøder; dog kan de tiltale de oprørske bønder, der tvang dem til at afsige dommen. Nogle personer, der havde udtalt, at den dræbte var en skalk og forræder, forpligter sig til at stå til rette for et landnævn.¹

Hs.: HDDomb. I fol.102^r (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: II.70.

Tryk: GdD II.65f.; KRD I.261ff. (begge efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.511, 531; Stemann, *Retshistorie*.214 note 3, 242 note 2; Matzen, *Offentlig Ret* I.128 note 3; Poul Johs. Jørgensen i *TfR* 1944.120f.

Vor skickett for os Niels Magenssen wti Langesøø² oc hagde i retthe steffntt Niels Henricksen i Skoffbøølle³ oc alle hans mettfølgere, som mett hannem waare atti hielslaa Hans Gregorissenn, hans faderbroder sønn, paa hans seng, oc tisligeste hagde handt i retthe steffntt Hans Andersenn, herritzfogett wti Nørreherritt,⁴ som hagde dømt for^{ne} Hans Gregorissenn tiill en steyle⁵ log wfordeltt, oc tisligeste Michell Ienssen wti Løgetoffthe⁶ oc alle the andre mett hannom waare wti thett wittne, lydendes att Hans Gregorissen hagde lefftt siitt lyff som en skalk⁷ oc en forreder etc., oc beclagett hordeliig, att for^{ne} Hans Gregorissen, hans faderbroders sønn, wor først skendeliig myrdt paa sin se[n]g oc siiden wor kast paa marcken fore hunde oc raffne oc laa ther paa tredie dag, oc siiden wortt ført tiill Nørreherrittz ting oc siiden bleff lagt paa en steyle mett wretthe, log wforwunden wti alle maade etc.

Ther tiill suarede for^{ne} Niels Henrickssenn oc flere hans mettfølgere, ther tilstede wore, oc bestode, att the waare mett att slaa hannom ihiell, oc mett thennom wor menige⁸ almue aff etth heltt sogenn, oc sagde, att the hagde

thet giortt, fore handt hagde beclagett thennom fore theres herskab oc lensmandt oc skildt thennom wedt theres pendinge oc godtz, dog hagde the ther ingen beuisning aapaa, wden hues the indbyrdes wandt mett huer andre i theres egen sag, ey heller att the hagde nogen tiidt tiltallett hannom tiill theres herritzting eller landting fore samme sag, men menthe, att epherthii then gierning giort wor [i]⁹ thenne framgangne¹⁰ oprør, att thett skulle were naadeliigen tilgiffuitt wti alle maade epher wor ordinantzes¹¹ lydelse.

Tha atspurde wii, om for^{ne} herritzfogett eller thii domsmendt tilstede wore, som hagde dømpet hannom tiill en stegle, oc for huadt sag the thett giortt hagde. Tha framlagde en paa herritzfogedens wegne eth tingswittne, lyndes att Hans Tyggisenn, som wor en capten¹² for samme oprørske bynder, hagde nødt herritzfogeden tiill att dømme for^{ne} Hans Gregorissen tiill en stegle, eller the skulle legge hannom hoss then anden etc.

Tisligeste suarede for^{ne} Michell Ienssen oc hans mettfølgere, som hagde wittnett om hannom, att handt hagde leffuitt som en skalck etc., oc bestaadt¹³ theres vittne oc sagde, att the ther om wille stande¹⁴ en landeneffntt,¹⁵ huem thennom wille ythermere tiltalle i then sag, om huilken sag the gaff thennom paa baade siider i alle retthe.

Tha epher tiltall etc. vor ther saa paa sagt fore retthe, att for^{ne} Hans Gregorissenn, som saa vor ihielslagen oc siiden lagt paa en stegle log wforwunden, handt er slagen oc stegliitt mett wretth, oc alle the wti flock oc føllye vor mett att ihielslaa, bør att bøde hannom igienn, oc the, hannom dømpete tiill steglenn, att tage hannom ther nedher igienn oc siiden begraffuis i christenn iordt oc bøde ther fore emodt os oc hans slegth oc venner¹⁶ oc tiltalle thennom, huem thennom nødde tiill att dømme hannom, wden hues wii wille naadeliig tilgiffue i thenne sag, oc for^{ne} Michell Iensen oc hans mettfølgere, som bore sliigt vittne om hannom, som forscreffuett staa, att staa ther om tiill retthe fore eth landeneffntt epher theres egen beplichelse, nar the ther om ythermere tiltalles, oc tha gaa ther om saa møgitt som retth er.

Datum Haffnie, tertia feria ante Laurentii martiris,¹⁷ præsentibus her Tygge Krabbe,¹⁸ her Prøbiørn,¹⁹ her Oue,²⁰ her Axell Bragde,²¹ her Magnus Gyllenstierne,²² Knudt Persen,²³ Erick Kromedige²⁴ oc Niels Vi[n]centz.²⁵

(1) Jf. Tegnelser over alle Lande 1536 (Da. Mag. 3. rk. VI.144). – (2) Langesø i Vesterborg s., Lollands nørre h. – (3) Skovbølle i Købelev s., Lollands nørre h. – (4) Lollands nørre h. – (5) Stejle: en høj, opretstående pæl, som benyttes ved henrettelse, idet den dømtes legeme efter radbrækningen el. eksekutionen anbragtes på et på pælens øverste ende hvilende, vandret liggende hjul (Ods XXI.1120). – (6) Løjtofte s., Lollands nørre h. – (7) Nid-

ding, afskum, skurk, bedrager (Kalk. III.757b, OdS XIX.192). Benævnelserne skalk og forræder medførte bøder efter Kbh.s stadsret 1443 VI §§ 28 og 29. – (8) Se 59.41. – (9) mgl. i forlægget; indsat efter Thott 1202,2° nr. 102. – (10) forbigangne (Kalk. I.762b). – (11) Reces 30. oktober 1536 (SGL IV.162). – (12) Hovedmand (Kalk. II.481b), jf. GdD I.196, IV. xii. – (13) vedkendte sig, fastholdt (Kalk. I.178b bet.9). – (14) svare til (Kalk. IV.103b bet.6). – (15) Om landenævn se 26.1. – (16) Om mandebodens fordeling se EsjL II.38, III. 26, 28 og 29. – (17) 3. dag før St. Laurentius' dag (10. august). – (18) Se 5.3. – (19) Predbjørn Podebusk, se 41.17. – (20) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (21) Se 59.40. – (22) Se 76.11. – (23) Knud Pedersen Gyldenstjerne, se 59.57. – (24) Se 59.52. – (25) Se 59.25.

89 Rettertinget 24. august 1537 (København)

En ejendom, der i 1515 var givet til St. Petri kirke i København mod afholdelse af ugentlige messer, blev tilbagesøgt af giverens stedsøn, da kirken efter reformationens indførelse ikke læste de foreskrevne messer.¹

Hs.: HDDomb. I fol.115^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: II.*140.

Tryk: KhS 2. rk. V.497ff.; KR D I.291ff. (begge efter HDDomb.).

Litt.: H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme 1377–1728 V (1967).92.

Vor skickitt for oss paa vort rettherting Peder Trogelsen,² borger i Kiøbenhaffn, paa sine oc sine metarfinges wegne oc hagde i retthe steffntt lens Trogelssen, borger ther samme stedtz, oc hans stolbrødre,³ kirkeveriger tiill Sancti Peders kirke⁴ her wti Københaffn, fore en gaardt⁵ ligendes i Nørre Gade her samme stedtz, som hans steffader, hans moder oc handt selluf hagde giffuitt tiill for^{ne} Sancti Peders fore nogre meser oc thienniste, som ther fore holdes skulle aarligen wti huer wge, oc berethe, att samme thienniste er nederlagt oc ey haffuer werett holdett i nogre aar, oc menthe ther fore, att samme gaardt burde att komme igien tiill hannom oc hans mettarffinge.

Ther tiill suorede for^{ne} lens Trogelsen, kirkewerrig, oc bestaadt, att samme thienniste er nederlagt, dog menthe att garden burde att bliiffue hoss kirken, som hun wor tilgiffuen, oc strax i retthe lagde ett skøde breff, wdgiffuitt wnder Gudtz aa[r] 1515,⁶ lydendes att Anders Tomesen, borger i Kiøbenhaffn, mett Christine Andersdatters, syn hustrues, fulbyrdt oc mett syn fuostersøns Peder Trogelsens ia oc samtycke hagde wti syn frii welmagt wntt, giffuitt oc affhendt fraa seg, syn hustru oc begges theres arffinge oc tiill Sancti Peders kirke i Kiøbenhaffn tiill ewerdelig eygendom en syn gaardt, iordt, hus oc bygning ligendes paa Nørre Gaade her samme stedtz, synden nest optiill Wor Frues kirke iordt, som Oluff Astridsen nu wti were haffuer, oc norden nest

optiill for^{ne} Wor Frues kirke iordt, som Lagæ Pungemager nw vti were haffuer oc selluff paa boer, som er wti siin længe fraa adelgaden⁷ aff øster och wti wester en oc fire sindes tiuge sielandtz alne,⁸ item wti sin brede op vti gaarden aff synder oc wti nør 32^{1/2}, item wti sin brede wd mott adellgaden aff synder oc wti nør 29 alne, 2 finger brætt⁹ myndre wti syn lengæ oc brede op oc neder, som for^{ne} gaardt, iordt oc grundt nu forfunden er, bygtt oc begreffuen¹⁰ mett all syn rette tiilhørelse, inthett wndertagitt, dog wti saa maade att forstandere oc kirkeweriger tiill for^{ne} Sancti Peders kirke, som nu ere, oc alle theres ephtherkommere skulle lade holde oc siige tuo ewige meser fore Vor Frue althere¹¹ i samme kirke huer wge tiil ewig tiidt oc ther tiill tuo euige begengelser¹² om aarett etc., som samme skøde oc fundatz ythermere wduiser oc indeholder. Item ethh skøde aff Kiøbenhaffn byting wnder samme datum, lydendes att Anders Tamesen mett Christine Andersdatters, syn hustrues, oc sin fuostersøns, Per Trogelsens, iaa oc samtycke hagde inden tinge skøtt samme gaardt oc grundt tiill Sancti Peders kirke i Kiøbenhaffn etc. Item ett dombreff aff Kiøbenhaffn raadhuus wnder Gudtz aar 1525¹³ lydendes att samme gaardt wor Sancti Peder kirke tildømp^t fore samme meser oc thienniste ephther then gamle skick, som tha paa ferde¹⁴ wor, dog icke lenger end nogre kom mett bedre beuisning etc., mett flere wore oc riigens forfyllings breffue, som for^{ne} kirke weriger for oss wti retthe lagde. Tha satte for^{ne} Per Trogelsen wti retthe, om samme gaardt ey burde att komme tiill hannom oc hans mettarrffinge, ephtherthii att samme thienniste er nederlagt oc ey her ephther holdes skall ephther wor ordinantz¹⁵ lydelse, oc ephtherthii handt selluff end nw leffuendes er oc ey hagde giiffuitt samme gaardt tiill for^{ne} kirke lenger, en som samme messe oc thienniste opholdes oc bleff wed magt, oc om sliig breffue burde att komme hannom eller hans metarrffinge tiill skade eller brøst i noger maade, om huilken sag the gaffue thennom baade i alle retthe.

Tha ephther tiltall etc. vor ther saa paa sagt fore retthe, att ephtherthii att samme thienniste er nederlagt oc ey holdes ved magt eller her ephther holdes skall, oc samme Per Trogelsenn en nw leffuer, oc handt oc hans metarrffinge fore theres trang, nytthe oc tarff thett behoff haffuer, tha bør for^{ne} Per Trogelsenn oc hans metarrffinge att nyde, bruge oc beholle for^{ne} gaardt oc grundt, hus oc bygning, som hun nu forfunden er mett al syn retthe tilhørelse tiill ewerdelig eyge eye skullendes, oc the breffue, skøde oc forfyllings breffue oc alle andre, ther paa giortt ere, att were døde oc magteløse oc ey att komme Per Trogelsenn eller hans metarrffinge tiill brøst eller skade ephther thenne dag i nog[er] maade.

Datum Haffnie, die Bartholomei apostoli,¹⁶ præsentibus her Magens Gøye,¹⁷ her Tygge Krabbe,¹⁸ her Prøbiørn,¹⁹ her Oue,²⁰ her Axell Bragde,²¹ her Trued Wlffstandt²² oc Erich Banner.²³

(1) Dommen bygger på et forudsætningssynspunkt, da skødet åbenbart ikke omtaler virkning af misligholdelse el. messernes ophør. I rettertingsdommen 2. august 1537 (ovf. nr. 86) henvistes udtrykkeligt til fundatsens ordlyd. Jf. Sindballe.87. – (2) Peder Truelsen. – (3) Staldbrødre, fæller (fra mnt. *stalbröder* (kammerat), af mlat. *constabularius*: (stald)kammerat). – (4) St. Petri kirke i Kbh. kom ved reformationen under kronen og blev nedlagt som sognekirke. Dens gods blev henlagt under Vor Frue kirke, og det gamle St. Peders s. indlemmedes i Vor Frue s. Allerede i 1537 anvendtes kirkebygningen til kanon- og klokkestøberi, men 1585 fik den tyske menighed i Kbh. kirken overladt til brug. – (5) Ejendommen matr. nr. 54 af Nørre kvarter, jf. H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme 1377-1728 V (1967).92. – (6) Skødet blev kgl. stadfæstet 16. juli 1527, se Kbh. Dipl. IV.417. – (7) Hovedgaden. – (8) Der kendtes sjællandsk og jysk alen (hhv. 62,77 cm og ca. 57 cm), se Aakjær, Maal og Vægt.217f., 265. – (9) 1 *fingerbred* var = $\frac{1}{4}$ håndsbred = $\frac{1}{4}$ fod, jf. Aakjær, Maal og Vægt.28. – (10) af et vist omfang (Kalk. I.131a). Udtrykket *huilcken iord oc grund vdi lengdenn och bredenn, effter som thennd nu begrebenn och forfunden ehr* var i 16. årh. en stående formular i skøder o. l., jf. f. eks. Da. Mag. I.170. – (11) St. Petri kirke havde i middelalderen foruden højalteret (St. Peters) to sidealtre: Vor Frues og St. Povls. – (12) Se 71.21. – (13) kendes ikke. – (14) *paa ferde*: i brug, i virksomhed. – (15) Reces 30. oktober 1536. – (16) 24. august. – (17) Se 47.3. – (18) Se 5.3. – (19) Predbjørn Podebusk, se 41.17. – (20) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (21) Se 59.40. – (22) Se 59.28. – (23) Se 64.4.

90

Malmø rådstueret 30. januar 1539

En domstol, bestående af borgmester og råd i Malmø, byfogden, sognepræsten og to kapellaner,¹ giver en kvinde tilladelse til skilsmisse og til derefter at indgå nyt ægteskab på grund af mandens fortiede impotens.

Hs.: Malmø rådstueprotokol 1539 pag. 300ff. (findes yderligere i 1 hs.).

Tryk: Malmø Rådstueprotokol (Stadsbøk) 1503-1548 v. Erik Kroman (1965).161f. (efter rådstueprotokollen).

Vy borgemestere oc raad oc kongens foget vdj Malmø gøre widerligt for alle met thette wort obne breff, at aar etc. 1539, fredagen nest effther Sancti Pauli dag conuersionis,² fore oss paa wort raadhus, neruerendes hederlige mendt her Claues Morthensen,³ wor sogneherre oc prouest vdj Oxieherrit, her Hans Køge⁴ oc her Hans Siundessen,⁵ predicanter her samme stetz, wor skickit beskeden⁶ quinde Margrette Ienses dotter, wor metborgerske, oc haffde steffnd fore oss vdj rette Ebbe Møllere, hendes husbonde, klagede oc tiltalede hanum,

huoreledes at hand haffuer bedraget hende, y thet at hand icke er then mandt, ther nogen quinde haffuer behoff at søge seng met paa naturens vegne, som tilbørligt⁷ oc naturligt er emellem husbonde oc høstruff,⁸ oc sette fore oss vdi rette, om hun for samme sag maa were quit, fry, ledig oc løss fra hanum oc søge sig en anden god echte stalbroder⁹ eller oc ey etc.

Her till swarede for^{ne} Ebbe oc sagde sig at haffue faaet samme brøst strax lidet effter, at handt haffde fanget for^{ne} Margrette til syn echte hustruff.

Tha swarede for^{ne} Margrette oc beuiste strax met leffuendes røst danne-
mendt oc dannequinder, at then høstruff, for^{ne} Ebbe haffde tillforne, sagde till hanum vdi hendes dødz stundt, formanede oc bad hanum inderligen for Gudz skyld, at hand skulde betencke sig oc icke bedrage flere effther hendes død etc.

Ther for^{ne} Ebbe thisse witnesbyrd hørde, bestod¹⁰ hand strax syn brøst oc breck,¹¹ at hand haffde hende¹² tillforne oc kunde ther icke sige ney fore vdi noger maade.

Tha effther tiltall, genswar oc egen bekendillse bleff thet tilladit oc samtøckt met for^{ne} wor sogneherres oc predicanterers raad oc samtøcke, at for^{ne} Margrette maa effther then ewangeliske frihed oc cristelig skell were quit, fry, ledig oc løsz fra for^{ne} Ebbe Møllere vdi alle maade oc søge sig en anden godt echte stalbroder,¹³ om Gud thet saa føge will oc forsett¹⁴ haffuer.

Till thes ydermere witnesbyrd haffue wy ladit trøckt wor stadz secret her neden fore thette wort obne breff. Datum vt supra.

(1) Ægteskabssager henhørte i den katolske tid under de gejstlige domstole. Ved reformationen ophørte kirkens jurisdiktion over lægfolk i borgerlige sager, og om ægteskabssager fastsatte kirkeordinansen 14. juni 1539, at de skulle „foruise til oss sielff eller wor leensmand, oc (om det er aff kiøbstæderne) til borgemestere oc raad“ (Rørdam, Kirkelove I. 108). Den første tid efter reformationen var præget af nogen usikkerhed, og ved Riberartiklerne af 4. maj 1542 §§ 3 og 4 bestemtes det, da der fandtes „stoer wskickelighedt vdi echtheskaff och huor sager“ (Rørdam, op. cit.198), at ægteskabssager skulle pådømmes af særlige domstole, bestående af stiftslensmanden og et antal gejstlige, enten domkapitlet, hvor et sådant fandtes, eller nogle af de i stiftsbyen nærmest boende lærde mænd eller sognepræster (de såkaldte tamperretter, der først afskaffedes ved fdg. 1. december 1797), jf. C. T. Engelstoft i *Nyt Theologisk Tidsskrift* X (1859).322; Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.530f. Om den senere udvikling se f. eks. H. Matzen og J. Timm, *Haandbog i den danske Kirkeret* (1891).546ff. I Malmø ses flere ægteskaber opløst af en domstol sammensat som den her omhandlede i årene umiddelbart efter reformationens indførelse, se Malmø Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503–1548 (1965).135 (1538: hustruens utroskab og rømning), 158 (1539: rømning), 162 (1539: impotens), 176f. (1546: bigami). Om borgmestre og rådmænd i Malmø 1539 se Malmø Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503–1548 (1965).336f. Af borgmestre var der i almindelighed 4, af rådmænd normalt 12. – (2) Pauli conversio: 25.

januar. – (3) Claus Mortensen Tøndebinder (d. 1575), 1529–41 sognepræst ved St. Petri kirke i Malmø, 1537–41 provst i Oxie herreds provsti, fungerede efter 1541 som sognepræst i Husie og Vester Skrefflinge sogne. – (4) Hans Køge, prædikant i Malmø 1538–45. – (5) Hans Siundesen (Johannes Septimus), 1537 præst ved hospitalet i Malmø, 1555 sognepræst ved St. Petri kirke i Malmø, d. 1563. – (6) forstandig, hæderlig (Kalk. I.168a bet.2); alm. som titel til borgerlige personer. – (7) rigtigt, nødvendigt (OdS XXIII.1233). – (8) Fortiet impotens var efter reformationens indførelse tidligere anerkendt som skilsmissegrund af rettertinget, se rettertingsdom 31. oktober 1537 (GdD II.50f., KR D I.203ff.), jf. J. E. Larsen.380, Matzen, Privatret I.77. Først ved ægteskabsordinansen af 19. juni 1582 (V § 3) blev impotens, der ikke var opstået under ægteskabet, i lovgivningen anerkendt som skilsmissegrund, jf. DL 3–16–15–3. – (9) (Ægte)fælle; jf. 89.3. – (10) tilstod. – (11) Mangel, skade, fejl (Kalk. I.292a). – (12) ∅: impotensen. – (13) Om den tidligere retstilstand, hvor efter fraskilte ægtefæller ikke måtte indgå nyt ægteskab, så længe den anden ægtefælle levede, se 78.33. – (14) bestemt (Kalk. I.689a).

91 Rettertinget 8. juni 1539 (Odense)

Pant skal indløses med sådan mønt, som var gangbar, da pantet blev stiftet; kan sådan mønt ikke skaffes, skal pantet indfries med guldgylden. En guldgylden fastsættes til 3 mark danske.

Hs.: HDDomb. 2–3 fol.29^r (findes yderligere i 3 hss.; alle med datering 1520).

Reg.: II.163.

Tryk: GdD II.90f.; KR D I.476f. (begge efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.476; Stemann, Retshistorie.551 note 1 (VI er her trykfejl for II), 552 note 3; Matzen, Panterettens Hist.442 med note 7.

Vor skickett fore oss Niels Skeell¹ oc hagde i rettæ steffntt Ion Mattzenn² oc tiltalliit hannom fore en gaardt, kalliis Hestkier,³ som handtt hagde i pantt aff wngæ Niels Krabbæ⁴ fore 300 marck, oc for^{ne} Ion Mattzen wiill nw tage seg tiill⁵ for^{ne} pantebreff wgienløsth,⁶ oc i rettæ lagde ett pantebreff wnder Guds aar 1517, lydendes att Niels Krabbæ tiill Westløffgaardt⁷ hagde pantt-satt Lucas Krabbæ⁸ tiill Østergaardt⁹ en gaardtt, kallis Hestkier, ligendes i Hillersløffherritt wti Reer sogenn fore 300 marck danskæ att haffuæ, nyde, brugæ oc behollæ fore ett friitt brugeliigtt pantt, saa lengæ for^{næ} gaardtt bleff hannom logliig affløst,¹⁰ och sattæ wti rettæ, om for^{næ} gaardtt burde ickæ att igienløsiis fore sliig pendinge, som wdgiiffuitt wor paa then tiidh.

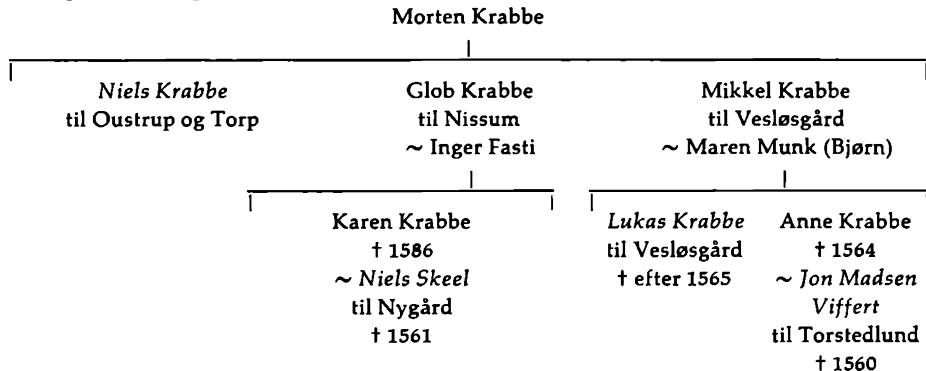
Ther tiill suarett os elskelige Ion Mattzenn fuldt myndig oc sagde seg thitt oc ophthæ att haffuæ opbaadett¹¹ sammæ pendinge tiill herritzting oc fore hans brofiell,¹² oc ey handtt thennom annammæ willæ, som handtt gjorde beuise-ligt mett tings wittner, handtt ther paa hagde, oc berettæ, at pendinge er ther

fore indlagtt wti fierdings kyrckæ,¹³ oc mentæ, att handtt mottæ igienløsæ samme gaardt fore sliig myntt, som nw gienge oc geffuæ¹⁴ er her wti Danmarck, om huilcken sag the gaffuæ thennom i rettæ paa begge siider.

Tha epther tiltall, gensuar etc. sagde wii ther saa paa fore rettæ, att ther som Ion Mattzen will igienløsæ sammæ gaardt, tha bør hannom then att igienløsæ fore sliigh myntth, som then tiidh landgienge¹⁵ wore epther pantebreffs datum, huer g^{e16} 3 marck, om handtt will gultt giffuæ, oc for^{ne} Lucas Krabbæ att nydæ, brugæ oc behollæ sammæ gaardt Hestkier fore ett friit brugeliitt pantt, saa lengæ hun hannom logliig afflõsis epther for^{ne} pantebreffs lydelse.

Datum Ottonie, dominica post corporis Christi,¹⁷ præsentibus her Magnus Gøyæ,¹⁸ Iahan Friis,¹⁹ her Tyggæ Krabbæ,²⁰ her Prøbiørn,²¹ her Offuæ,²² her Axell Bragde,²³ her Holgertt Wulffstandt,²⁴ her Knudh Bilde,²⁵ her Claus Po-debusck,²⁶ her Magnus Gyllenstiern,²⁷ Magens Munck,²⁸ Erich Banner²⁹ oc Knudh Gyllenstiernn.³⁰

(1) Niels Skeel (d. 1561) til Nygård og Vindeholme. Han var gift med Karen Krabbe, der var kusine til nedenn. Lukas Krabbe og til Anne Krabbe, der var gift med nedenn. Johan Madsen Viffert. Det indbyrdes slægtskab mellem de i dommen nævnte personer vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Jon (Johan) Madsen Viffert (d. 1560) til Torstedlund, gift med Anne Krabbe til Brusgård. – (3) Hestkær i Rær s., Hillerslev h. – (4) Niels Krabbe (af Østergaard). – (5) *tage seg tiill*: tiltage sig, overtage (Kalk. IV.298b bet.26b). – (6) uindfriet. – (7) Vesløgård i Vesløs s., V. Han h. – (8) Lukas Krabbe til Vesløgård; se stamtavlen ovf. – (9) Østergård i Åsted s., Harre h. – (10) indløst (Kalk. I.23b). – (11) offentligt tilbudt, opbudt (Kalk. III. 325a). – (12) Se 4.7. – (13) Se 33.5. – (14) *gienge oc geffuæ*: gangbare og gyldige (Kalk. II.14b og 119b). Ved fdg. 21. oktober 1537 havde kongen reduceret mønten, og det fastsattes, at 1 rhinsk gylden (= 1 guldgylden) eller jacobsdaler skulle gælde 3 mark danske. Overtrædelse af bestemmelsen straffedes med 40 marks bøde og med forbyrdelse af det gods, hvorom der handlede. Jf. Galster.180. Man savnede imidlertid midler til at gennemføre den ved forordningen fastsatte møntreduktion, og kongen lod fortsat præge den rin-

gere mønt, der blev antedateret med årstallene 1535 og 1536. Ved § 13 i reces 1540 fastslås det, at debitor er pligtig at betale „som møntten waar satt then tiidt, han lonnte eller kiøffte“, og 20. september 1541 kom en ny møntforordning (jf. Krag og Stephanus II. 108ff., G. Galster, Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534–1540 (1934).199ff.), se Galster.183f., sa., Mønt (1965).24f. og sa., Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534–1540 (1934).xxiif. Jf. rettertingsdom 8. juni 1539 (ndf. nr. 92) og Viborg landstings dom 1544 (ndf. nr. 99). – (15) gangbare (Kalk. II.739b). – (16) Gylden. – (17) Søndagen efter Christi legemsfest (2. torsdag efter pinse). – (18) Se 47.3. – (19) Se 64.6. – (20) Se 5.3. – (21) Predbjørn Podebusk, se 41.17. – (22) Ove Vincentsen Lunge, se 54.7. – (23) Se 59.40. – (24) Se 59.20. – (25) Se 59.27. – (26) Se 52.8. – (27) Se 76.11. – (28) Se 56.1. – (29) Se 64.4. – (30) Se 59.57.

92 Rettertinget 8. juni 1539 (Odense)

På forespørgsel udtaler rettertinget, at pant skal indfris med sådan mønt, der var gangbar, da pantet blev stiftet, eller, såfremt sådan mønt ikke kan fremskaffes, med værdien i guld eller sølv.¹

Hs.: RA. Dokumenter og akter vedr. diverse retssager nr. 2 (findes yderligere i 42 hss.).

Reg.: II.173 (med datering: 12. juni).

Tryk: GdD I.51f. (efter Thott 1991,4° p. 302 m. varr. fra NkS 836b,2° og NkS 844,2°); KR D I.553f. (efter Dokumenter og akter vedr. diverse retssager).

Litt.: J. E. Larsen.476; Stemann, Retshistorie.551 note 1; Matzen, Panterettens Hist.442 note 7; sa., Privatret II.225; Sylow, Bevisteori.29.

Wii, Chriistiann, mett Guds naade Danmarcks, Norges, Wendens oc Gottes koning, hertug i Sleswich, Holstenn, Stormarnn oc Dytmersckenn, greffuæ wti [Olden]borg och Delmenhorst, giøre allæ witterliigtt mett thettæ wortt opnæ breff, aar ephther Guds byrdtt 1539, søndagenn nesth ephther Guds lægoms dag,² i wor eygenn nerwerelsæ wti wor kiøbstatt Ottensæ, nerwærendes os elskelige her Magnus Gøyæ,³ wor oc Danmarcks riiges hoffmester, Iahann Friis,⁴ vor canceler, her Tygge Krabbe,⁵ wor marsck, her Prøbiørnn Podebusck,⁶ her Offuæ Lunge,⁷ her Axell Bragdhæ,⁸ her Holgertt Wlffs-tandtt,⁹ her Knudh Bilde,¹⁰ her Knud Rudh,¹¹ her Axell Wgerop,¹² her Claus Podebusck,¹³ her Magnus Gyllenstiernn,¹⁴ rittheræ, Magnus Munck,¹⁵ wor landtzdommere y Nøriutlandt, Erick Bannere,¹⁶ Erick Krwmdiigæ,¹⁷ Knudh Gyllenstiernn¹⁸ och Peder Ebbessenn,¹⁹ voræ traæ mendh oc raadh, vor fore os wti rettæ sætt, om the pandh, som wti wore forfæders framfarnæ kongers wti Danmarcks tiidæ wdsettæ waare, och nw ephther thii att wti nogræ aar fore thessæ mangfoldiigæ kriiges løffds²⁰ mynthenn megitt forwandliith och

forringett er, och ther fore bleff wti rettæ satt, om sliigh pante maattæ løssiis fore thenn myntt, som nw giengæ oc gieff²¹ er, eller om thennom burdæ att løssiis fore sliigh myntt, som thenn tiidh wor giengæ oc gieff wti riigett, ther samme pante wdsettes.

Tha paa thett att mangfoldiig thwiidracktt och wsamdirectiighet, som nw wti riigitt veriith haffuer om sliigh pante gods att indløssæ, maa nederlegges oc affstilles, sagde wii ther saa paa fore rettæ, at hwilckæ pante, som saa wdsettæ ere och skulle nw indløssiis, thennom bør at løssiis fore sliigh myntt, som giengæ oc gieff wor wti riigiutt, thenn tiidh att samme pantt wdsettæ vaare epher the pantebreffuis datum, som ther paa giortt eræ, wduiser, och ther som att noger saadann myntth ickæ bekommæ kandtth, tha skullæ mandh sammæ pantt løsæ fore gultth eller søluff vti sliigh myntes werd hæ, som thenn tiidh giengæ och gieffuer waare, ther samme breffuæ vdgaffues.

Datum vt supra nostro ad causas sub sigillo, teste Georgio Quitzow,²² iusticiario nostro dilecto.

(1) Jf. rettertingsdom af s. d. (ovf. nr. 91). Retskildemæssigt er det bemærkelsesværdigt, at der samme dag afsiges en konkret udformet dom og udstedes et abstrakt formuleret åbent brev i samme anledning. Jf. Viborg landstings dom 1544 (ndf. nr. 99). – (2) Se 91.17. – (3) Se 47.3. – (4) Se 64.6. – (5) Se 5.3. – (6) Se 41.17. – (7) Se 54.7. – (8) Se 59.40. – (9) Se 59.20. – (10) Se 59.27. – (11) Rigsråd Knud Jørgensen Rud (d. 1554) til Vedby og Møgel-tønder. – (12) Se 76.10. – (13) Se 52.8. – (14) Se 76.11. – (15) Se 56.1. – (16) Se 64.4. – (17) Se 59.52. – (18) Se 59.57. – (19) Se 67.16. – (20) *kriiges løffds*: krigsløb, krigsbegivenheder (Kalk. II.626a). – (21) Se 91.14. – (22) Se 69.2.

93

Viborg landsting omkr. 1540¹

Nogle bønder, der uanset et kongeligt beskyrmelsesbrev havde overfaldet en af magister Anders Skougaards tjenere, blev af landstinget dømt i kongens nåde og unåde.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 64 (findes yderligere i 28 hss.).

Item en dom, som vdgick tiill lanndzting emellom mester Anders Skougaardt² och nogen bønder, for the hagde slagitt hans tiener emod kon: matts. beskiermelße breff.³ Tha bleff ther saa paa sagdt for rette, att thennom buorde att straffis ther fore som de, ther ickj wille holle kn: matts. breff och mandatt⁴ och att uere y kon: matts. nade och vnaade⁵ for sadann gierning.

(1) Dommen er i hss. udateret. Ærkedegn Anders Jepsen Skovgaard (o. 1480–1554) blev vist magister o. 1519, og han døde 7. januar 1554 efter i de sidste 6 år at have ligget syg. Dommen synes derfor at måtte henføres til tiden 1519–7. januar 1554 eller muligt 1519–48. Hvis det i domsregesten nævnte beskærmelsesbrev er det i note 3 omtalte, må dommen dateres 1535–48. Sandsynlig datering er vel derfor: omkr. 1540. Det kunne synes nærliggende at antage, at det i dommen omhandlede overfald var sket i forbindelse med Iver Krabbes hårdhændede inddrivelse af tienden på Fur, se om denne episode KhS 2. rk. V. 574ff., hvorimod Anders Skovgaard protesterede. Men en datering til denne tid (o. 1532) møder den vanskelighed, at der ikke kan påvises noget kgl. beskærmelsesbrev før det i februar 1535 udfærdigede. – (2) Se note 1. – (3) I februar 1535 udfærdigedes beskærmelsesbrev for Anders Skovgaard, jf. Tegnelser over alle Lande 1535: Item mester Anders Skowgardt, erchedegen i Viborig, eth forschriff till borgemester, raadt och menig borgere vdj Viborg, att myn herres naade er till viddendes vorden, hurorledis att thend tiid skipper Clemend och hans selskab droge jnd till Viborg, tha drog mester Anders Skowgardt ther aff byen och andersteds vdj syt beholdt, paa thet att hand jcke skulle twinges eller trænges fraa thend ædt, løffte och tro thieniste, som hand haffde sworne vor k^{te} nadige herre, att the jcke giøre hannom therfor nogen hynder, meen lade hannwm drage hiem jgien till sytt och werre hannum och hans vdj alle maade wbewarett etc. (Da. Mag. 3. rk. IV.182). – (4) Ulydighed mod kongens befalinger straffedes før enevælden arbitrært, men var næppe majestætsforbrydelse, cf. dog herimod Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.322. Straffen skal formentlig opfattes som straf for den ved ulydigheden udviste genstridighed og har en nærliggende parallel i rettergangsreglernes contumacialvirkninger ved trods eller genstridighed under rettergang eller over for en afsagt dom. – (5) Se 87.20.

94 Rettertinget 17. oktober 1540 (København)

En mand sagsøges, fordi han har ladet sagsøgerens søn, der var grebet i hor med sagsøgte hustru, dømme og henrette. Sagsøgte frifindes, da den henrettede var grebet på fersk gerning i sagsøgte hus om natten og ved en af Lollands nørre herredsting afsagt dom var dømt til at hænges, hvilken dom stadfæstes.

Hs.: HDDomb. I fol.128^v (uden datering)¹ (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: II.301 (datering; ca. 1540 u. d.).

Tryk: GdD II.117f.; KRd I.322f. (begge efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.511; Stemann, Retshistorie.644 note 1; Matzen, Offentlig Ret III.143; Popp-Madsen, Bod.155 note 80; Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.57 note 105; Fenger, Fejde og Mandebod.516 note 615; Troels-Lund VI.458, jf. 603 note 384.

Wor skiicket for oss Mickell Bruse y Roelycke² paa Laaland oc haffde y rette steffnd Hans Poelssen ibid. oc tiltallet hannom, fore hand hagde ladett hans søn, Anders Brwse, henge, fore hand schwlle haffwe beleygett hans hostrw, oc berette, atth Hans Poelssen schwlle haffwe ladett hannom griibe mett hans egen swoger oc slecth, oc mentte thett att werre giortt met wrett.

Ther tiill sworiitt for^{ne} Hans Poelssen, att hand haffde obenbarlig tagett for^{ne} Anders Bruse, hans søn, hoess syn egthe hostru inden hans laass oc lycke om natte tiide oc strax greb hannom wtii ferske gerning oc førde hannom tiill tinge, oc ther effther bleff dømptt tiill att stande sin rett³ effther logen, oc i retthe lagde ett dom, wdgiiffwitt tiill Nørherringdztig wnder Gudtz aar 1540, liudendes att effthertii for^{ne} Hans Poelssen greb for^{ne} Anders Bruse mett ferske gerning oc obenbare witesbyrd, som hannom offwer giick oc inden syn laas oc lycke om natthenn oc ey om dagenn, tha funde thii hannom tiill en galie effther logenn.⁴

Mett flere ord, thennom paa begge siider emellom waar, om hwiilcken sag the gaff the[nnom] paa baade siider y alle rette.

Tha effther tiltall, gienswor oc sagens leyliighed sagde wii ther saa paa fore rette, att thenn dom bør wed sin fulde magtt att bliiffwe, oc for^{ne} Anders Bruse att bliiffwe wed thenn rett, som hand haffwer standiitt for same gierning, oc for^{ne} Hans Poelssen ther fore qwiitt oc angerløss att werre oc hannom, hans slecht oc wanner ey effther thenne dag for thenn sag att feydes eler feyde ladhe⁵ wtii noger maade etc.

[Datum Haffniæ, dominica post Gallj.⁶ Mogenss Munck,⁷ Baße Christoffer Benn,⁸ Jacob Brockennhuß,⁹ Jep Torbernns Benn¹⁰ och Erick Byllingh¹¹].¹²

(1) Datering indføjet efter Thott 1202,2^o nr. 104. – (2) Roløkke i Købelev s., Lollands nørre h. – (3) Se 78.34. – (4) Der var ikke i 1540 nogen lovbestemmelse, der hjemlede livsstraf for hor. Reces 24. august 1537 bestemte i § 8, at den ægtemand, der begik hor, skulle miste sin hals, og at den gifte kvinde skulle sækkes og druknes, og disse regler blev i rets-anvendelsen også anvendt på den ugifte, der bedrev hor, jf. rettertingsdom 15. april 1537 (ovf. nr. 78). Reces 24. juni 1539 § 3 formildede straffen, således at de skyldige første gang skulle straffes på yderste formue, anden gang ligeledes på yderste formue og desuden forvises landet og endelig tredje gang miste livet (jf. DL 6–13–24). Kolderup-Rosenvinge antog (jf. noten til dommen i GdD II.117), at herredstinget og rettertinget har anset livsstraffen hjemlet ved JL III.37, skønt dette lovsted fordrer, at den skyldige skal ihjelslås på stedet, cf. derimod Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.57 note 105, hvor det hævdes, at dommen intet har med JL III.37 at gøre, men at den, hvad også hængningsstraffen viser, bygger på den samme retsanskuelse, som har fundet udtryk i biskop og bygdemænds dom af marts 1469 (ovf. nr. 22). – (5) Dommen påbyder orfejde. Om orfejde se 2.1. – (6) Galli abb. dag: 16. oktober. – (7) Se 56.1. – (8) Basse Christoffersen Basse til Sørup. – (9) Jacob Brockenhus til Tidselholt (d. 1546), landsdommer i Fyn 1537–40. – (10) Jep Torbjørnsen Sparre til Torkildstrup (d. 1537), landsdommer på Lolland og Falster. – (11) Rigsråd (1540) Erik Madsen Bølle (d. 1562) til Tersløse og Orebygård. – (12) Det i klamme anførte mgl. i forlægget; indføjet efter Thott 1202,2^o. De anførte nævnes i to andre rettertingsdomme af s. d., se KR D I.321 og 372.

95 Rettertinget 2. juli 1541 (Malmø)

Lensmanden på Hald Henrik Blome lod sine folk overfalde Frans Iversen Dyre, ved hvilken lejlighed også Henrik Bjørnsen Bjørn til Stenalt blev såret og senere døde. Da Henrik Blome havde erklæret at være sine folks hjemmel – dog ikke for angrebet på Henrik Bjørnsen Bjørn – og da han havde beholdt folkene i sin tjeneste, efter at de var dømt fredløse, dømtes han fredløs af rettertinget. Der afsagdes dog ikke æresdom over ham, der ikke havde givet møde for retten, men på et senere retsmøde skulle sagen endeligt pådømmes.

Hs.: GkS 1139,2° nr. 93 (findes yderligere i 3 hss.).

Tryk: KRD II.359ff. (efter GkS 1139,2° med varr. fra andre hss.).

Litt.: A. Heise i Da. Mag. 5. rk. I.357.

Overskrift: Dom at Hendrick Blomme er fredløs dømt.

Wi, Christian, met Guds naade &c. gjøre alle vitterliggt, at aar effter Guds byrd 1541, Vor Frue dag visitationis,¹ i vor stad Malmøe, offueruerendis os elskelige Johan Fris,² vor cantzeler, her Axell Brahe³ till Krogholm,⁴ Eskild Bilde⁵ til Suanholm,⁶ her Holger Vlfstand⁷ till Torup,⁸ her Claus Bilde⁹ till Liungholm,¹⁰ her Mogens Gyldenstiern¹¹ till Thimmerup,¹² riddere, Knud Gyldenstiern¹³ till Thim,¹⁴ Børge Trolle¹⁵ till Lilløe¹⁶ oc Erich Bøllie¹⁷ till Therløse,¹⁸ vor mand oc raad, vaar skicket os elskelig Peder Skram,¹⁹ ridder, vor mand oc raad oc embitzmand paa vor slot Helsingborg, met flere os elskelige Frantz Iffuersen²⁰ oc Hendrick Biørnsen,²¹ vor mend oc tienere, slect oc venner, oc i rette lagde for os en vor dom,²² som wi met nogle vor elskelige Danmarckis rigis raad rømt oc vdgiffuet haffde nu till siste herredag, som stod vdi vor stad Kiøbenhaffn, indholdendis at for^{ne} her Peder Skram met flere Frantz Iffuersens slect oc venner haffde der for os i rette steffnet os elskelige Hendrick Blomme,²³ vor mand oc tiener oc embidzmand paa vort slot Hald, oc tiltalede hannem paa for^{ne} Frantz Iffuersens oc Hendrick Biørnsens vegne, for at for^{ne} Hendrick Blommis folck vaar met mact indfalden vdi for^{ne} Frantz Iffuersens gaard Thaptrup²⁴ oc der opskøde²⁵ oc ophugge hans dørre, oc de offuerfalde oc sloge hannem oc hans folck oc gester, oc hand da skiød sig²⁶ oc sagde sig icke at haffue veret loughligen steffnet oc begeret derfor, at hannem maatte foreliggis en dag oc tid at møde, at hand imidlertid kunde søge om sine beuisninger oc siden der met at møde vdi rette, oc dennem da paa begge sider er forlagt 6 vgers dag dernest at møde vdi rette for os, som samme vor dom ydermere vduiser oc indholder. Oc berette for^{ne} her Peder Skram,

at for^{ne} Frandz Iffuersens oc Hendrick Biørnsens fuldmectige oc Hendrick oc flere begge deris venner vaare met samme tid oc bød dennem mod for^{ne} Hendrick Blomme vdi rette, oc for^{ne} Hendrick Blomme vaar her tilstede oc da rømte bort fra retten, oc for^{ne} her Peder Skram met flere Franz Iffuersens oc Hendrick Biørnsens slect oc venner oc berette nu, at endog for^{ne} Hendrick Blomme vaar bortrømt fra retten, da burde for^{ne} Frandz Iffuersen oc Hendrick Biørnsen icke derfor at miste deris ret, oc beuiste for^{ne} her Peder Skram for os, huorledis at for^{ne} Hendrick Blomme haffde hiemlet²⁷ samme sine folck, huis de haffde giort for^{ne} Frandz Iffuersen, oc sagde sig at vere deris hiem-mell oc tilstand,²⁸ vden²⁹ huis de haffde giort Hendrick Biørnsen, det vaar vden hans vilie oc minde oc vaar hannem haart³⁰ imod, at hand haffde fanget skade, oc satte for^{ne} her Peder Skram vdi rette, om det vaar saa ærligen giort, at en mand saa imod all loug oc ret imod all tilbørlig foruaring³¹ skulle lade hans folck indfalde vdi en gods mands gaard oc giøre hannem saadant hoff-mod³² oc offueruold,³³ oc i rette lagde for os en artichell for i vor reces,³⁴ liudendis at huilcken ridermandsmand, som vill kynde den anden feide oc giøre hannem redelig foruaring, den skall giøre det met sin breff oc zegell oc met 2 ridermendzmennd at vere;³⁵ der paa begerendis, at for^{ne} Frandz Iffuersen oc Hendrick Biørnsen maatte skee saa megit, som ret er. Oc ydermere berette for^{ne} her Peder Skram, at endog³⁶ for^{ne} Hendrick Blommis folck haffde giort herreuerck eller oc icke, vaar sat fra landsting oc hid at dømmis paa, oc begerede derfor derpaa saa megit, som loug oc ret er.

Da vorte der paa for^{ne} Hendrick Blommis vegne saa tillsuaret, at Hendrick Blomme vaar icke tilstede, men vaar affdragen,³⁷ oc det vaar for den sag skyld, at hannem vaar tilvidendis vaarden, at Hendrick Biørnsen skulle vere død, oc derfor torde icke fortøffue oc vaar icki bortrømt for nogen anden sager; met flere ord.

Da effter tiltale, breffue oc beuisning, som for os vdi rette lagdis, oc sagens leilighed, vaar der saa paasagt for rette, at effterdi for^{ne} Hendrick Blommis folck er saa indfalden i for^{ne} Frandz Iffuersens gaard oc der giort hannem herreuerck, vold oc velde,³⁸ husfred oc gaardfred, oc er derfor till tinge sorit husfred oc gaardfred offuer oc er derfor nu fredløs, som lougen oc handfestningen³⁹ siger, oc effterdi for^{ne} Hendrick Blomme haffuer verit der⁴⁰ hiemmel oc tilstander till samme gierninger oc før oc siden hagde dem vdi sit brød,⁴¹ da bør hand vdi alle maade at vere fredløs oc forfalden,⁴² lige som hand sielff samme gierning giort haffde, oc effterdi for^{ne} Hendrick Blomme icke sielff er tilstede, oc endog hand er vnduiget retten, haffde vi oc for^{ne} vor raad icke ville

haffue dømt paa hans ære, men fundet den sag op at staa, begge deris ret wforsømmit, thill saa lenge for^{ne} Hendrick Blomme paa det ny lagdis tillbørlige tid for, oc der som hand eller hans fuldmectige da icke møder, da gaa der siden om saa meget, som ret er.

Giffuet aar, dag oc sted som forskreffuit staar. Wnder vort zignet.

(1) 2. juli – (2) Se 64.6. – (3) Se 59.40. – (4) Hovedgården Krageholm i Sövestad s., Herrestads h. – (5) Se 59.29. Add 152,2° nr. 113 har *Esche*. – (6) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (7) Se 59.20. – (8) Hovedgård i Bara s. og h. – (9) Rigsråd Claus Bille (d. 1558), fætter til ovenn. Eske Bille. – (10) Hovedgården Lyngby (Liungsgaardt, Liungholm) i Everöd s., Gärds h. – (11) Se 76.11. – (12) Hovedgården Tommarp i Tommarp s., Järrestad h. Add 152,2° nr. 113 har *Thommerup*. – (13) Se 59.57. – (14) Hovedgården Tim (Tim s., Hing h.). – (15) Rigsråd Børge Trolle (d. 1571). – (16) Den tidl. hovedgård Lillö i Åsum s., Gärds h. Den afbrændtes 1658–59 af Karl X Gustaf. – (17) Se 94.11. – (18) Hovedgården Tersløse (Tersløse s., Merløse h.). – (19) Rigsråd, admiral Peder Skram (d. 1581) til Urup, 1536–47 lensmand på Helsingborg. Hans halvsøster var nedenn. Frans Iversen Dyres moder. – (20) Frans Iversen Dyre (d. 1569) til Tapdrup og Damgård. Om hans fjendskab med Henrik Blome se A. Heise i Da. Mag. 5. rk. I.355ff. – (21) Henrik Bjørnsen Bjørn (d. 1541) til Stenalt. – (22) Rettertingsdom 9. maj 1541 (KRD II.21f.). – (23) Henrik Blome, lensmand på Hald 1540–41. – (24) Hovedgården Tapdrup (nuv. Skovsgård) i Tapdrup s., Nørlyng h. – (25) stødte op. – (26) undslog sig (Kalk. III.800b) eller påstod sagen afvist (udsat eller henvist). – (27) tilkendegivet at være hjemmelsmand. – (28) *tilstand* = tilstander: hjemmelsmand. – (29) undtagen. – (30) Add 152,2° nr. 113 har *saare*. – (31) (ad)varsel (Kalk. I.739b). – (32) Uret, krænkelse (Kalk. II.255b bet.2). – (33) Overlast (Kalk. III.437a). – (34) Christian IIIs hdf. 30. oktober 1536 § 24, jf. Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 60, Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 64 og rettertingsdom 5. november 1468 (ovf. nr. 20, GdD I.4f.). – (35) advare. Add 152,2° nr. 113 har *ware*. – (36) Add 152,2° har *om epterdi*. – (37) draget bort. – (38) Vold og magt. – (39) Usikkert hvortil der sigtes. JL II.29 fastsætter, at den, der med overlæg går ind i anden mands hus og dér slår og sårer ejeren, hans hustru eller tyende, skal straffes for hærværk, altså med 40 marks bøder, jf. JL III.22. Erik Glippings fdg. om majestætsforbrydelse af 9. oktober 1276 fastsætter i § 5, at den, der *armata et uiolenta manu et consilio deliberato intrauerit* og gjorde skade, skulle være *in potestate regis*. Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland af maj 1284 bestemmer derimod, at gerningsmanden og hans medfølgere skal miste livet og boslod, mens samme konges forordninger af 26. maj 1284 for Sjælland og for Skåne i § 1 fastsætter straffen til fredløshed. – (40) Add 152,2° har *deris*. – (41) Jf. anvendelsen af samme princip i rettertingsdom 9. maj 1509 (ovf. nr. 47). – (42) skyldig (Kalk. I.623b bet.2b).

96

Viborg landsting 1542–1547¹

Når rebsmænd skal rebe mark og eng, er de pligtige at rebe såvel for smørskyld som for kornskyld.²

Hs.: NkS 835c,2° nr. 48 (findes yderligere i 30 hss.).

Litt.: Poul Meyer.289.

Item enn dom, som Jenns Mogenssenn,³ her Jørgen Fris⁴ till Krastrup⁵ och Jenns Schriffuer⁶ vdgiffuitt haffuer, liudendis att nar som rebsmenndt reber marcke och enge, tha er the saa vell plictig att rebe for smør skylde⁷ som for korn skylde.⁸

(1) Dommen er i hss. udateret. Da Jens Mogensen Harbou var landsdommer 1542–49, og da Jørgen Friis døde 1547, må dommen henføres til tiden 1542–47. – (2) Jf. rettertingsdom 9. januar 1554 (ndf. nr. 200), der underkender en rebning, fordi der ikke var taget hensyn til 1 fjerding smør i landgilde, jf. Poul Meyer.289. Bestemmelsen blev optaget i DL 1–18–1 in fine, der formentlig hviler på retsbrug. – (3) Jens Mogensen Harbou (d. 1549) til Sindinggård, landsdommer i Nørrejylland 1542–49. – (4) Se 54.8. – (5) Hovedgård i Farstrup s., Slet h. – (6) Jens Skriver (Jens Olsen Kat) (d. 1557), landstingshører i Viborg 1537–52, borgmester i Viborg 1541–57. – (7) Smørskyld er den del af landgilden, der erlagdes i smør. Efter reces 21. december 1551 § 10, reces 13. december 1558 § 42 og DL 3–13–1 skulle den erlægges til St. Hans midsommer. – (8) Kornskyld er den del af landgilden, der bestod i korn. Efter reces 21. december 1551 § 10, reces 13. december 1558 § 42 og DL 3–13–1 skulle den erlægges til Mortensdag (11. november).

97 Rettertinget 6. juni 1542 (Viborg)

Statueret at møllehus, dæmning, pæleværk, bygning og alt, hvad der er gjort med hænder, fremtidig skal anses for løsøre, medens mølledam, damsbund og det sted, som møllen står på, skal anses for fast ejendom. Ved skifte skal den arving, hvem møllestedet tilfalder, gøre sine medarvinger fyldest, om fornødent efter samfrænders og gode mænds afgørelse; indtil de er fyldestgjorte, skal de nyde halvdelen af mølleskylden og møllens andre indtægter og betale halvdelen af vedligeholdelsesudgifterne.¹

Hs.: HDDomb. 4 fol.35^v (findes yderligere i 44 hss.²).

Reg.: II.111 (med datering: 1552 uden dag).

Tryk: Krag og Stephanius, Supplement.111f. (med datering: Faaborg 1552 uden dag); KRD II.119ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Matzen, Retskilder.63f.; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.250.

For oss war skickitt oss elskelige Niels Iuell³ till Astrup,⁴ vor mandt oc tiennere, paa sin hostruis⁵ oc hennis metarffingis vegne oc haffde i rette steffntt os elskelige Peder Skram⁶ til Volbierig,⁷ vor mandt oc tienner, for trette, thennem emellom vor om mølle gotts etc.

Tha epter mangfoldige kiere oc klagemoll, som os oc vor framfedre koninger i Danmarck titt oc opte aff adelen forkommen er vdi so mode, at adelen finder seg storligen besuæreth i then artichell i loffuen⁸ om møllegotts, oc

ther met iche so handlis, som thet seg burde, oc findes store tuifflectighet oc adskiellige meninger om sodant mølle gottzs etc., tha for sodan leglighets schyldt haffue vy nu then menige adell offuer alt vortt rige Danmarck till nytt, gaffn oc bestandt, saa oc paa thet ath slig thrette, vennighet oc wfforstandt⁹ motte tisse bedre affleges oc forklaris, oc huer her epther tisse bedre maa oc kandt vidhe, huær epter hand seg rette schall, haffuer vii nu tilskickitt for^{ne} vortt elskelige Danmarcks riges rodt, som nw her hoss oss tilstede er, mett oss elskelige her Otte Krumpen,¹⁰ her Christen Friis,¹¹ rytther, mester Mogens Kos,¹² Iens Tamsen,¹³ Eyler Hardenbierig,¹⁴ Gabriell Gyldensternn,¹⁵ Nels Iensen¹⁶ til Bradsckoff,¹⁷ Lauris Vesteny,¹⁸ Iørgen Skoffgordt,¹⁹ Michell Nielsen,²⁰ Iens Mogensen,²¹ Claus Albretsen,²² Cresten Fassi²³ oc Cresten Styghi,²⁴ som thi fornemste aff then menighe adell offuer alt vort landt Nøriutlandt, at døme oc sige oc ther om endeligen besluthe, som thi thet sielffue lyde och vndgielde ville.

Tha bleff ther so paa sagdt for rette, at mølle huss, demingen, pællewerck, bygning oc alt, som giordt er mett hinder, thet schall regnis for løssøør, oc dam,²⁵ damsbundet²⁶ och thet stedtt, møllen paa staar, at holdes vrørindes gotz,²⁷ och schall ther om her effter so holdes, att naar thet schall sckifftes epter hosbundet oc hostruen eller anderledes som løssøør, nar løssøør oc vrørindes gotzs sckifftes scall, tha schall then partt, som grunden tilhøør, være plictig till at giøre then anden fyllist for bygningh, demmingen, pælle, stien oc huis anditt, som till møllen hør, som bygd er, for sin partt, oc bygning epter samfrenders oc gode mendts sigelse, om thi iche sielffue ther om kandt forliges, oc till so lenghi then anden giøre hannem fyllist, tha bør hannem at nyde halff schyldt oc andet, som møllen kandt renthe, oc betalle halffdielen, huis møllen koster ath holdis vedth macht met.

Datum Viborig, tissdagen nest epter hellig threfoldihedts søndag, i vor egen næruerelse, næruerindes os elskelige her Mogens Gye,²⁸ ritther, Iahan Fris,²⁹ wor canceler, Erick Banner,³⁰ wor marsk, her Iørgen Fris,³¹ her Axell Bradhe,³² her Claus Bylde,³³ her Esgi Bylde,³⁴ her Holgerdt Vulffstandth,³⁵ her Knudt Rudt,³⁶ ritther, Mogens Munck,³⁷ Knud Gyldenstiern,³⁸ Per Ebbisen,³⁹ Iacob Hardenbierig,⁴⁰ Byre Troltd,⁴¹ Olluff Mwncck,⁴² vor tro mendt och rodth.

(1) Jf. rettertingsdom 13. september 1554 (ndf. nr. 207) og Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. 250 note 9. – (2) I hss. anføres dommen hyppigst med urigtigt år (1552), og i flere hss. er dommen udateret. Også stedangivelsen er i flere hss. urigtig. Om dateringen, se Tegnelser over alle Lande 1542 (Da. Mag. 3. rk. VI.319). – (3) Niels Kjeldsen Juel (d. 1573) til Astrup, lensmand på Bøvling og Grinderslev kloster. – (4) Hovedgård i Grinderslev s.,

Salling nørre h. – (5) Margrethe Sandberg (d. o. 1581). – (6) Peder Skram (Fasti) til Voldbjerg. – (7) Hovedgård i Hee s., Hing h. – (8) EsjL III.5. EsjL synes at have været accepteret som *loffuen* også i Jylland, når JL manglede regler. – (9) Første bogstav er utydeligt; flere hss. har *mißforstand* (f. eks. GkS 1140,2° p. 351). *Uforstand* kan bet. misforståelse, jf. Kalk IV.614a bet.2. – (10) Se 59.17. – (11) Christen Friis (af Haraldskær). – (12) Magister Mogens Kaas til Stårupgård, forstander for Ørslev kloster. – (13) Jens Thomesen Sehested (d. 1555) til Vellinghøj og Højris, 1534 meddommer på Viborg landsting, 1537–51 landsdommer i Nørrejylland. – (14) Rigsråd Eiler Hardenberg til Matrup (d. 1565), 1543 (el. 1544) rigsråd, 1551 hofmester for tronfølgeren Frederik (II), 1559 rigshofmester, 1559–62 statholder i Skåne. – (15) Gabriel Gyldenstjerne (d. 1555) til Store Restrup. – (16) Niels Jensen Rotfeld til Bratskov. – (17) Hovedgården Bratskov i Brovst s., Ø. Han h. – (18) Laurids Vestenie, jf. 83.12. – (19) Jørgen Jepsen Skovgaard (d. 1557) til Skovgård. – (20) Mikkel Nielsen Tornekrannds til Kyø. – (21) Se 96.3. – (22) Claus Albretsen Emmiksen til Damsgård. – (23) Christiern Fasti til Vennergård. – (24) Christen Stygge til Randrup. – (25) Her: mølledam; kan også bet.: dæmning, dige (Kalk. I.336a). SkL 211 har *dam* både i bet. dæmning og i bet. opdæmmet vand (... *mæP damme fæst ... i myllu damme ... ma æi at fiskum fara*). – (26) egl.: damsbånd: dæmning, dige, der omgiver en mølledam (Kalk. I.336a, OdS III.476). I DL 5–11–1 og andre kilder er ordet opfattet som dammens bund, grund, hvorpå mølledammen er anlagt, se Molbech, Glossarium I.140, Verner Dahlerup. 131, Skautrup, Det da. Sprogs Hist. I.282. – (27) Møllegods (og huse) betragtedes i ældre tid som løsøre (da de kunne flyttes, hvilket fremgår af ældre skøder, jf. f. eks. skøde 1411: all boscap i Hørby garth ær oc i Tutzeherret ... vndertagen wætttermøllen, abildgarthen oc alle husen, thet scal blive ved jorden (Da. Mag. V.43), jf. J. E. Larsen.412, Matzen, Privatret II.4. I tysk ret bestemte (o. 1250) Schwabenspiegel løsøre (*varende gut*) således: *Golt, silber und edel gesteine, vie, ros und allez, daz man triben und tragen mac* (G 144 § 3), men i middelalderlig tysk ret anså man dog f. eks. bygninger af træ for løsøre (*Fahrnis*), sml. retsordsproget: was die Fackel verzehrt, ist Fahrnis, jf. Hübner, Grundzüge.182. – (28) Se 47.3. – (29) Se 64.6. – (30) Se 64.4. – (31) Se 54.8. – (32) Se 59.40. – (33) Se 95.9. – (34) Se 59.29. – (35) Se 59.20. – (36) Se 92.11. – (37) Se 56.1. – (38) Se 59.57. – (39) Se 67.16. – (40) Rigsråd Jacob Hardenberg (d. 1542) til Sandholt, broder til ovenn. Eiler Hardenberg. – (41) Børge Trolle, se 95.15. – (42) Magister, rigsråd Oluf Munk (Lange) (d. 1569) til Palsgård, søn af ovenn. landsdommer Mogens Munk.

98

Viborg landsting omkr. 1543¹

Det, som en mand erhverver, mens han sidder i uskiftet bo med sin moder, skal efter hans død komme til skifte mellem hans arvinger, jf. JL I.12.²

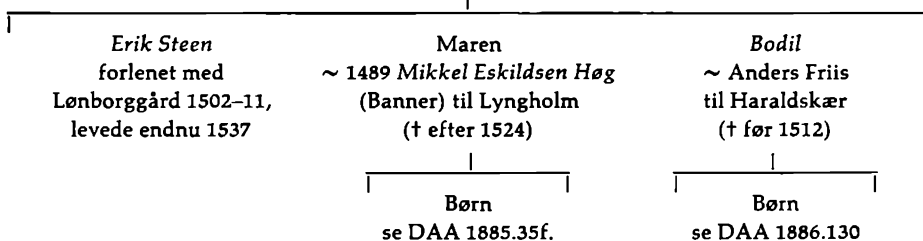
Hs.: NkS 835c,2° nr. 60 (findes yderligere i 26 hss.).

Item enn dom, som vdgick till lanndztinng om thrette, som wor emellom frue Boedill³ till Harritzkiær⁴ hindis arffuinge paa thenn enne och Eskild Høgs⁵ arffuinge paa thenn anden side om trette, som thennom emellom wor om boe penninge och løbøre ephther Erick Stienn,⁶ frue Johannes⁷ sønn y Lønborig,⁸

thi att for^{ne} frue Boedill oc hindis børnn minntte, att all thenn diell, som Erick Stienn hagde lagd sig till gode, thenn stundt hann war huoss hanns moder y Lønborig, thet buorde ickj att komme till skyfft. Ther till suaritt Eskildt Høgs arffuinger och satte i rette, ephtherhj Erick Stien sad y fled,⁹ mad och moll¹⁰ medt sin moder, huis diel som hann lagde sig till gode, thet buorde att ganngge till skyfft, och Eskild Høgs arffuinge thieris partt, som thennom tilfald med rette wdj arffue ephther frue Johannis dødt, och findis thenn dom huoss Eskild Høgs arffuinge.

(1) Dommen er i hss. udateret. Den er afsagt efter Erik Steens død, og mens hans søster Bodil endnu lever. Det vides, at den førstnævnte endnu levede 22. august 1537 (se KR D I. 698), og at den sidstnævnte endnu levede 1543 (DAA III (1886).130). Dommen tør vel derfor dateres til omkr. 1543. – (2) I NkS 836b,2° har dommen flg. overskrift: En domb at huad som affles y fled, thet kommer alle med arff thill skiffte. Til oplysning om slægtskabsforholdene mellem de i dommen nævnte personer hidsættes følgende stamtavle:

Christen Steen [Steenfeld] til Bækmarke
 ~ 1° Johanne Iversdatter Juel († o. 1502)
 ~ 2° Mette Stisdatter (kun børn af 1. ægteskab)

(3) Bodil Christensdatter Steen (Steenfeld), enke efter Anders Friis til Haraldskær. – (4) Hovedgården Haraldskær i Skibet s., Tørrild h. – (5) Eskild Nielsen Høeg (d. 1494) til Vittrup, Lyngholm, Eskær og Vang, fader til Mikkel Eskildsen Høeg, se stamtavlen ovf. – (6) Erik Steen (Steenfeld) til Lønborggård. – (7) Johanne Iversdatter Juel (d. o. 1502), gift med Christen Steen (Steenfeld) til Bækmarke, se stamtavlen ovf. – (8) Lønborggård i Lønborg s., Nørre Horne h. Den var i slutningen af 15. årh., da den tilhørte Ribe bispestol, forlenet til Johanne Iversdatter Juel (søster til biskop Hartvig Juel), og 1502–11 havde hendes søn, ovenn. Erik Steen, gården i forlening. – (9) Husstand, fællesbo (Kalk. I.59a bet.1). Jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.258f. og ndf. 101.30. – (10) *mad och moll*: mad og måltider, o: kost og underhold; alm. forbindelse i 16. årh., jf. *paa mad och maal udi fled och følge* (GdD IV.24, landstingsdom 1583).

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at gæld skal tilbagebetales på den måde, det er aftalt.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 128 (findes yderligere i 28 hss.).

Item bleff giortt spørsmoll till lanndztingh, att huem som war anden nogit plictigh och loffuidt och sagde hannom thet, om handt borde hanvm thett samme att vdgiffue. Ther till bleff suaritt och paasagt for rette aff domeren och mange gode mendt, som thend tiidt paa tingitt vor, att huilckenn ther loffuer anden guldt, handt er plictig till att giffue hanom guldt, eller loffuer handt hanom daller, tha er hand plictig att giffue hanom dallere, och loffuer handt hanom sølff eller penninge, tha er handt plictig till att giffue hanom thet. Anno 1544.

(1) Det var en alm. regel og ofte udtalt i gælds- og pantebreve, at pantet skulle indfris *in prompta pecunia et nullo alio valore*, jf. Matzen, Panterrettens Hist.132ff., 442; sa., Privatret II.224f. Lød pantebrevet på bestemte møntsorter, måtte disse ydes; lød det på landgienge penge, skulle der ydes de penge, der var gængse, da pantet blev stiftet, jf. de to rettertingsdomme af 8. juni 1539 (ovf. nr. 91 og 92) samt reces 1540 § 13 (SGL II.205), hvorefter debitor er pligtig at betale i samme mønt, som han lånte eller købte for. I GkS 1140,2° p. 71^r har dommen flg. overskrift: Enn domb om huad enn loffuer enn andenn, dett er hand plictig att giffue hanom. Denne overskrift synes at række videre end dommen.

100

Viborg landsting 16. august 1544

Sandemænd havde svoret nogle folk vold¹ over, fordi de, til dels om natten, havde købt fisk af en herremands tjenestekarl, der var ansat som fisker. Da det ikke var tilkendegivet, at karlen ikke måtte sælge fiskene, kendtes sandemændenes kendelse magtesløs, og sandemændene dømtes til at stå til rette og bøde mod bonden og kongen efter loven. Det fremgår af sagen, at karlen, der mod sin instruks for egen regning solgte sin husbonds fisk, blev henrettet for sit tyveri og sin utroskab.

Hs.: RA Hss VI B 18 nr. 247.

Erick Skram,² Jens Mogensen,³ landtzdomere vdi Nøriuttland, Jenns Schriffuer,⁴ landzthinngører ibidem, gjør alle vitherliggt, att aar epther Gudz byrdt Mdxliiij, leffuerdagenn nest epther assumptionis Mariæ,⁵ paa Viburg lanndzthing var skickett Jenns Malthißen, Knudt Skade i Ørum⁶ och Søffren Jennßen y Vulbiergh⁷ och hagde jdag xiiij dage hidt steffnett sanndmendt aff Østherle⁸ chlosters bierck, for the suor forskreffne Jens Malthißen, Knud Skadis sønn, Jens Knudzenn, och Søffrenn Jennßenns dather, Karenn Søffren-

dather, vold offuer thill forschreffne bierck thinng for noget fisk, the skulle haffue kiøpft aff Olluff Hellißenn och Anders Laßen, och tha bleff thenn sag opßatt thill jdag. Och jdag møtte erlig och velbiurdige suendt Jenns Rottfeldt⁹ thill Eßkier¹⁰ och berette, hannd hagde enn dreng¹¹ huos seg, Olluff Hellißenn, och hagde hannom nogenn thiidt sidenn forledenn funndenn y vthroeskab, och tha for danne mendz bönn skyldt hagde hand hannom thett forlatt, och sidenn hagde sendt hannom thill Østerlechloster och skulle ther vere hanns fisker och hagde thilßagtt hannom, att huad fisk, hannd fiskett, thett skulle hand giøre hanns gaardzfougett rede och regenskab fore och jnndthett [selge?]¹² eller affhennde seg aff thett, vden saa skeede, hannd gaff enn stackar¹³ enn fisk eller thou vdj Gudz naffnn, och thett beuiiste med Graffuers¹⁴ Furbaae,¹⁵ borger vdj Viburg, att hanns ord var saa thill Olluff Hellißenn. Och berette fremdiellis, att sidenn hannd hagde saa betroffuid hannom thill sin fisker,¹⁶ tha haffuer hannd emod hanns och hans fougdis ja och minnde soldt och affhenndt seg aff hans fisk om nather thiide, och therefore hagde hand ladett straffe hannom vidt sitt lyuff. Och mienntte fordj, att alle, som hagde kiøpt och hanndelett med hannom, buorde att bøde emod hannom. Och fremlagde ett borgestoffue vittne,¹⁷ Pitter Bradfisk,¹⁸ Jeßper Thamißenn, Jenns Hald medt fliere vdgiffuett hagde, lyudenndis att the hagde seett och hørtt enn dreng, Anders Laßenn, som Jenns Rottfeldz fisker hagde stedt¹⁹ att drage voed medt Olluff Hellißenn, hagde vondett saa med opragt finnger, att thiße epherschreffne mennd, suenne och quinder hagde thilkomid, brugtt²⁰ och handelett om nather thiide, som her epherkomer, vden hans vittennd och vilgie och hanns fougdis befalling. Først Peder Malthißenn, Thomis Hannßenn y Bøstrup,²¹ Las Chrestennßenn y Vinckell,²² Jenns Jepßens sønn y Lundt,²³ Jenns, Knud Skadis sønn, Karenn y Himerßybell,²⁴ Johan y Bøstrup, Anne Thøgerßdather, Niels Malthißenn, Las Busk i Haldt,²⁵ Søffrenn Grumj, Peder Michelßenn, Jenns Malthißenn, Mattis Bleg, Jenns, Esper Thamißenns sønn, och Peder Chlemidzenn y Lunndt. Och sidenn stodt Olluff Hellißenn paa sine kne och badt for Gudz skyldt sitt lyuff att benaadis for then forderffuelige thyffuerij och sleme vthroeskab, hannd hagde beuist forschreffne Jenns Rodtfeldt. Och forschreffne Jenns Rodtfeldt hagde anttuordett,²⁶ att hannd var icke hanns lyuff begierendis, och spuarde, om ther var nogen jgien aff thiße forbemeldtte menndt och quinder, ther var vskyldig. Tha suarett Olluff Hellißenn, att the var the, some brugte och handlett med hanom om nat och dag. Thett ville hannd thage paa hans helgenns eed. Jthem ett stockneffnn²⁷ aff forschreffne bierckthinng, sex mend for xxiiij mennd vonndet hagde, liuden-

dis att Annders Laßenn hagde thilstandit for thennom, att forskreffne folck hagde verid huos thenom om natherthide och dragenn voedtt, thißligeste kiøppt och brugt fiskeri medt thennom, forskreffne Jenns Rottfeld och hans fougett vaffuidendis. Och siden hagde forskreffne Olluff Hellißen stannedd och paa sinne kne och beditt sitt lyff aff forskreffne Jenns Rottfeldt for Gudz skyld och thilstod, att hand hagde brugtt seg²⁸ y vthroskab och thyffuerij medt fiskerij och anddett sligtt emod thenn throeskab, hannd hagde sagt forskreffne Jens Rottfeldt. Ydermiere adspuorde forskreffne Jens Rottfeldt forskreffne Olluff Hellißen, om ther var nogenn aff thiße forskreffne mennd, som war aarßagett²⁹ och vskyldige y samme handell. Tha suarett Olluff Hellißenn och badt seg Gud thil hielper paa sinn helgenns lod och siell, at ther var jngenn aff forskreffne folck, som var aarsag y same gierning. Jthem ett erlig och velbyurdige mennds Mogenns Justzenn³⁰ thill Lunnngaard³¹ och Niels Roßenkrantz³² thill Stienßballie³³ opnne bezeglett breff, lyudendis att the hagde hørtt thuinde bizeylett breffue, thett enne ett thingsvinde och thett anddett ett borgestoffue vittne epther Olluff Hellißenns ord och vidkiendelße om nogre folck, som hagde verid y handell och brug med hannom medt fiskerij emod forskreffne Jenns Rottfeldz ja, vilgie och minnde, huilcke ordt, som forskreffne thou breffue jndholler och vduißer, som forskreffne Olluff Hellißen sielff perßonlig, vnød och vpinntt, bestod for thennom vdi ord, pungter och arthickler, som same thou breffue vider bemeller. Thißligeste bestodt Olluff Hellißenn, att ther hagde mange fliere, som hand icke vid naffnn kiender, verid y handell, sall och kiøb med hannom. Jthem ett thingsvinde aff forskreffne bierckthing, lyudendis att Madz Veßgaard hagde standett thill forskreffne bierckthing och lyst³⁴ for hans lougmall³⁵ paa hans hoßbundz, forskreffne Jenns Rottfeldz vegne, och chlagett och kiertt, att the kiøpte och solde med hanns fisker om nather thiide och om dag emod hanns hoßbundz minnde, sidenn att thett først rygtis, att hans fisker saa brugte seg emod hans hoßbund. Och berette, att the tou, som fiskett med hannom, er rømppt, och thenn thridie haffuer opfest³⁶ for sagenn.

Ther thil suarett forskreffne Jens Malthißen och sagde, att hannd aldrig kiøpte eller solde medt forskreffne Olluff Hellißenn eller finnge nogenn fisk aff hannom. Och forskreffne Knud Skade och Søren Jenßen sagde, att the hagde aldrig fangett nogett fisk aff forskreffne Olluff Hellißenn y vvinde, och aldrig eller³⁷ the viste aff, saa hannd var vmyndige, saa the motte icke kiøbe med hannom. Och fremlagde ett thingsvinde aff Fiendzheridzthing,³⁸ otte mend vondett hagde, lyudendis att the hagde aldrig hørtt, att thenn fi-

sker, som Jenns Rottfeldt hagde y Østerlechloster, hagde verid giort vmyndig eller vmactiget, att hand ey motte selge fisk før end for snime.³⁹ Och berette, att thett haffuer althid verid seed, att almue haffuer kiøppt fisk aff fiskerne, som ther brugtt voed och andett fiskerij ther nedenn vidt strandenn, vdenn ald chlage och kierde. Och fremeskett, om ther var nogenn beuißning, att the hagde fangett fisk aff Olluff Hellißenn eller andre y vminde. Tha kom ther jngen.

Medt fliere ord och thale thennom ther om emellom var.

Tha sagde wy ther saa paa for rette, att ephther forskreffne Olluff Hellißenn var enn thyuff och bleff rett⁴⁰ for sinne mißgierninger, och ephther hand var aldrig affßagtt⁴¹ thill heridzthing eller bierckthing, saa nogenn skulle icke handlle med hannom, och sanndmennd ephther hans vinde och ord haffuer suorett forskreffne folck vold offuer, tha haffuer the suorett vrett och bør felde att uere och bøde emod bunden och konngenn ephther lougenn,⁴² och forskreffne folck att uere quitt for same vold ephther thenne leylighiedt, breffue och beuißning, som fore stander.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præbentibus inferius impreßa.

(1) Om begrebet vold se 61.2. – (2) Se 63.3. – (3) Se 96.3. – (4) Se 96.6. – (5) Mariæ assumption: 15. august. – (6) Landsby i Ørum s., Fjends h. – (7) Ulbjerg s., Rinds h. – (8) Ørslev kloster (i Ørslev klosters s., Fjends h.), grundlagt i 13. årh. som benediktinernonnekloster, kom ved reformationen under kronen; endnu 1571 nævnes nonner i klosteret. Birket blev nedlagt 1800. – (9) Jens Nielsen Rotfeld (d. 1558) til Eskær og Bratskov. – (10) Hovedgården Eskær i Grinderslev s., Salling nørre h. – (11) Tjener, karl (Kalk. I.380b). – (12) mgl. i forlæggel. – (13) omvandrende tigger, fattigt, elendig menneske (Kalk. IV.97a); af gld. *stafkarl*: karl, der går med *stav* (tiggerstav). – (14) *Graffuers* er en dansk form af navnet Gregorius, jf. DgP I.368ff. Den almindeligste da. form er *Gregers*, men ved siden af denne form forekommer fra 1438 i Vest- og Midtjylland formen *Gravers*. – (15) *Furbaae*: Furbo, indbygger på øen Fur, jf. DgP II.306. – (16) Om tjenestefolks deltagelse i fiskeri se Holger Rasmussen, Limfjordsfiskeriet før 1825 (1968).130f. – (17) Vidnesbyrd udstedt af en borgestueret, 3: gårdsret. – (18) *Bradfisk* bet. stegefisk. – (19) anvendt, brugt (Kalk. IV.193a) el. fæstet, lejet (ib. 193b bet.9). – (20) givet sig af med (Kalk. I.286a bet.1). – (21) Muligt landsbyen Børsting i Smøllerup s., Fjends h. – (22) Landsby i Højslev s., Fjends h. – (23) Landsbyen Lund i Ørslev klosters s., Fjends h. – (24) Himmersyssel (Rinds h.). – (25) Landsbyen Hald i Ørslev klosters s., Fjends h. – (26) svaret. – (27) Se 26.49. – (28) *brugtt seg*: givet sig af med (Kalk. I.126a). – (29) sagesløse, uskyldige (Kalk. III.390b). – (30) Mogens (Mourids) Justesen Skovgaard til Egebjerg og Lundegård. – (31) Hovedgården Lundegård i Gammelstrup s., Fjends h. – (32) Niels Axelsen Rosenkrantz (d. 1551). – (33) Hovedgården Stensballegård i Være s., Vore h. – (34) kundgjort (Kalk. II.822a). – (35) Rettergang, søgsmål (Kalk. II.729a). – (36) tilbudt bøder (Kalk. III.333a, jf. I.516a bet.3). – (37) heller. – (38) Fjends herredsting i Viborg amt. – (39) *snime*: nylig (Kalk. IV.25a bet.1). – (40) henrettet (Kalk. III.587b bet.5). – (41) vel: fradømt, afsat (Kalk. I.26b bet.4, sml. ty.

absagen) el. blot: forbudt (ib. bet.5). – (42) Sandemænd, der fældedes, skulle miste deres boslod til herskabet, jf. JL II.1 og 7. Thords art. § 14 tillod dog sandemænd i købstæderne at slippe med 6 mark, og enkelte stadsretter gik ned til 4 el. 3 mark.

101 Rettertinget 28. august 1544 (Odense)

Efter rigshofmester Mogens Gøyes død hævdede hans børn af 2. ægteskab, at da deres halvsøskende ikke havde gjort krav på deres mødrene arv i løsøre i faderens levende live, men denne havde siddet i så lang tid i flæt og fællig med alle sine børn, måtte den deles mellem samtlige børn, ligesom børnene af 1. ægteskab ikke havde udelukkende krav på de af deres mødrene gods oppebårne frugter. Rettertinget statuerede imidlertid, at børnene af 1. ægteskab havde krav på deres mødrene jordegods, dog med fradrag af faderens myndelod, samt al opbørsel efter deres moders død tillige med al moderens løsøre, idet der dog skulle fradrages, hvad der tilkom faderen efter moderen, og hvad han arvede efter to i mellemtiden afdøde børn.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 229 (findes yderligere i 8 hss.²).

Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.277.

Overskrift: En kong: maitts: dom emellom her Mogens Giøes arffuinger att de ere til-dømbtt ad jndføre paa klar register, huis de haffuer vndfangit, oc siden at gange till rett skiffte oc jaffnit.

Wii, Christiann, mett Guds naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis koning &c., giøre alle witterligtt, att aar epther Guds biurd 1544, torßdag nest epther Sanctj Bartolomei dag,³ her vdj wor kiøbstad Ottense, neruerendis oß elschelige Johann Friiß,⁴ wor cantzler, Erick Banner,⁵ Danmarckis rigis marsk, her Jørgenn Friiß⁶ til Kragstrup,⁷ Peder Ebbeßenn⁸ till Birkelse,⁹ Olluff Munck¹⁰ til Palsgaardtt,¹¹ Erick Krabbe¹² til Bidstrup,¹³ wor mend oc raad, oc Jacop Brockenhusß,¹⁴ wor mannd, tienner oc landsdommere vdj Fyenn, war skickit osß [elschelige]¹⁵ Eskild Giøe¹⁶ oc Albritt Gøie,¹⁷ wore mend oc tienner, paa dieris egenn wegnne oc paa alle andere herr Mogenns Gøies¹⁸ børnns oc arffuinge frue Mettis¹⁹ børnns wegnne paa denn enne och haffde for oß wdj rette steffnitt oß elschelige Christopher Gøie,²⁰ Falck Gøie,²¹ wore mend oc thienner, oc alle andere her Mogenns Gøieß børnn oc arffuinge, frue Margretiß²² børnns paa thennd andenn side oc tillaede thennom for nogenn opbørßell, som her Mogenns Gøie haffde oppeboritt aff dieris mødernne guodtz, sidenn dieris moder døde. Disligeste for frue Mettis løßøre baade wdj boe²³ oc boeschaff²⁴ oc anddett rørendis guodtz. Oc berette forschreffne Albritt

Gøie, huorledis att forskreffne her Mogens Gøie vdj saa lang tid, sidenn dieris moder, frue Mette, døde, haffde siddett mett dieris mødernne guods oc holditt dett thennom fore, enddog de tiit oc offte haffde ladett forskreffne her Mogens Gøie besøge²⁵ oc tiltale²⁶ derom, oc hand dog icke wille rette sig sielff ther vdiindenn førend nu paa dett sidste for nogenn faa aar, førind hand døde, att hand vdlagde thennom nogett aff thieriis mødernne, saa fleeste parttenn aff thennom haffuer weritt nød till att sette dennom vdj giæld oc tagett vd paa rente, oc somme att haffue laanntt oc borgitt aff dieris wennere oc eller behiulpenn dennom, huor de best kunde, paa dett att de icke wille fortørnne dieris fader. Ydermere berette forskreffne Albritt Gye paa forskreffne frue Mettis børnns wegne oc beklagede, huorledis att forskreffne her Mogens Gye vdj lige maade haffde holditt thennom dieris moders løbøre fore, oc att forskreffne Christopher Gye oc hanns mettsøskinde, frue Margrettis børnn, wille kiennde dennom lige wid frue Mettis børnn vdj ald løbøre, enddog att de kunde beuisse, att her Mogens Gøie paa forskreffne frue Mettis wegne hafde arffuitt trey riddere eie²⁷ mett ald boe, boeschaff, penninge oc clenodie foruden huis som frue Mette epther sig loed baade vdj clenodie oc anditt boeschaff oc rørendis guodtz, oc lode dennom derfor tække, att dennom bør først fylleste vdj samme løbøre epther dieris moder, frue Mette, førind de ginge mett frue Mergrettis børnn til rette skiffte.

Dertill suarede Christopher Gøie først thill opbørsill oc gaff tilkiende, at hand loed sig tække, at hannom oc hanns medsøskende, frue Mergretis børnn, ey er plictig till nogitt att suare till samme opbørsill, fordj att dieris fader hagde siddet saa lenge mett samme frue Mettiß guodtz, oc ey hinders børnn haffde ladet dett till tinge epther lougenn²⁸ vdkreffue, denn stund her Mogens Gøie leffuede, oc at hand eller hanns søskende ey heller haffuer faaett der nogett aff. Oc meente forskreffne Christopher Gøie, at dersom hand eller hans søskende enndskøntt wor pligtige till att suare till samme opbørsill, som hand lader sig tække att de icke ere, da bør hannom dog ligeuell icke att suare ydermere end till sinn anpartt, thi hand icke kiendis sig for sinn rette søskinds werge, oc naar hand haffde arffuitt epther sinn fader, fandis der sidenn nogenn giæld, dett were sig opbørsill heller hellens²⁹ wdj andre maade, da wille hand giernne sidenn suare till sinn anpartt, der vdoeffuer forhaabendiß sig icke at were miere pligtige. Saa mөгitt som denn løbøre anrører, suarede forskreffne Christoffer Gøie saa thill, att hannem forhaabett sig oc loed sig tække, att hand oc hanns methsøskende, frue Mergrettis børnn, ere saa gode oc lige deelagtige vdj ald løbøre, boe och boeschaff oc allt andett rø-

rendis guodtz saa well wdj frue Mettis deel som wdj her Mogenns Gøie, fordj att her Mogenns Gøie haffde vdj saa lang tid siddet vdj felligh oc fledtt³⁰ mett alle sine børnn, och ey frue Mettis børnn haffde vdj her Mogenns is leffuendiß tid ephther lougenn vdkreffuitt dieris møderne, huerckenn rørendis guods eller vrørendiß.

Mett fleere ord oc tale thennom derom emellom war.

Da ephther tiltale, giensuar oc sagsenns leilighedtt oc paa dett, att samme skiffte saa meget dis snarere motte komme thill enn enndelige³¹ ennde, gaff de dennom paa bode sider wdj rette for oß, huorlediß samme arffue aldielis skulle skifftis. Wortte der saa paasagdt for rette, att alle forschreffne herr Mogens Gøies arffuinger, baade frue Mettis børnn oc frue Mergrettis børn, skulle paa begge sider først jndføre paa klar register,³² huiß de haffuer vndfangett, oc dersom nogenn aff thennom jcke will nøigis, tha schulle de jndføre mett dieris ædt, oc sidenn strax skulle frue Mettis børnn først vndfange huis thennom aff allt dieris møderne jordegudtz med ald denn skyld,³³ rente³⁴ oc opbørsill, som aff samme guods er gangett, sidin dieris moder døde, oc disligeste ald boe oc boeschaff, guld, sølff, peninge oc alle løßøre ephther dieris moder. Dog skall der leggis till her Mogenns Gøies fæderne aff frue Mettis guods først denn møndige lod,³⁵ som herr Mogenns Gøie niudet oc tilfald denn tid, frue Mette døde, och disligeste huiß her Mogenns Gøie arffuede ephther thuennde sine børnn, Axill Gøie³⁶ och frue Sophie,³⁷ disligeste her Mogenns Gøue tilfald till werie pendinge³⁸ aff frue Mettis børns guodz, saa lenge hand wor dieris werge. Sidenn skulle frue Mergrettis børnn vdfange dieris møderne, baade i rørendis oc vrørendis guods, saa witt som det findis kann, dog schall aff forschreffne frue Mergrettis guods legges till her Mogenns Gøies fæderne først denn møndige diell, som herr Mogenns tilfaldtt wdj frue Mergrettis guodz, der hun døde, oc siden huis her Mogens Gøie arffuede ephther sine børnn, frue Mergrettis børn,³⁹ oc sidenn huiß her Mogenns kand tilfalde vdj dett wergemaall vdj frue Mergerris børns guods, saa lenge handd war dieris werge. Och sidenn skall alt her Mogenns Gøies arffue skifftis alle her Mogenns Gøies børnn emellom, broder enn broder lod, søster enn søsterlod, och ald den forschreffne arffue, fæderne och møderne, skulle begge dieris samfrender skiffte alle herr Mogenns Gøis børnn emellom ephther lougen.

Vt supra datum. Vnder wort signett.

(1) De i dommen nævnte personers indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

Mette Bydelsbak † 1513		~	Mogens Gøye † 1544		~	Margrethe Sture † 1528	
Axel Gøye † 1537	Eskil Gøye † 1560	Albrecht Gøye † 1558	Sophie Gøye † 1537		Christoffer Gøye † 1584	Falk Gøye † 1554	
~ Mogens Bille							

(2) Dommen findes ikke i HDDomb eller i RDomb. Af dommens formulering i de private domssamlinger kan ses, at forlægget ikke har været HDDomb., men dombrevet (eller en afskrift deraf). – (3) 28. august. – (4) Se 64.6. – (5) Se 64.4. – (6) Se 54.8. – (7) Hovedgården Krastrup i Farstrup s., Slet h. – (8) Se 67.16. – (9) Hovedgården Birkelse i Aby s., Kær h. – (10) Se 97.42. – (11) Hovedgård i As s., Bjerre h. – (12) Rigsråd Erik Krabbe (d. 1564). Han havde i udlandet studeret jura, har oversat JL til højtysk (dediceret Christian III 1557), har (på tysk) skrevet en afhandling om vrag og udarbejdet et udkast til en almindelig lov-bog for hele Danmark, der indeholder flere lån fra romersk og anden fremmed ret; desuden har han skrevet salmer, hvoraf 4 blev optaget i Hans Thomesens salmebog 1571. – (13) Hovedgården Bustrup i Ramsing s., Rødding h. – (14) Se 94.9. – (15) mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2° nr. 97. – (16) Eskil Gøye (d. 1560) til Gunderslevholm, søn af rigshofmester Mogens Gøye og dennes 1. hustru Mette Bydelsbak, se stamtavlen ovf. – (17) Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), ovenn. Eskil Gøyes helbroder. – (18) Rigshofmester Mogens Gøye (se 47.3), der var død 6. april 1544. – (19) Mogens Gøyes 1. hustru Mette Albrechtsdatter Bydelsbak (d. 1513). – (20) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg m. v., søn af Mogens Gøye og dennes 2. hustru, se stamtavlen ovf. – (21) Falk Gøye (d. 1554) til Skærsø, ovenn. Christoffer Gøyes helbroder. – (22) Mogens Gøyes 2. hustru Margrethe Claudsdatter Sture, d. 1528. – (23) *boe* kan enten bet. hus, gård (købstadejendomme behandledes endnu da som *løsøre*) eller en persons efterlænskab (Kalk. I.233b bet.1 og 3). – (24) *Løsøre*, indbo (Molbeck, Glossarium I.110, Kalk. I.235a, Verner Dahlerup.69, Skautrup, Det da. Sprogs Hist. I.160). Verner Dahlerup antager, at denne bet. er uoprindelig, idet § 12 i den danske redaktion af Flensborg stadsret (fra o. 1300) definerer „hwilket boskup er“ således: olt ther gooz, bothæ hws oc iorth . . . scal wæræ boscup (DgK I.115). – (25) *ansøge*, opfordre (Kalk. I.187b bet.2). – (26) *fordre*, kræve (Kalk. IV.384a bet.2). – (27) *riddere eie*: ridderes (adelsmænds) gods. Mogens Gøye fik efter sin første hustru Gunderslevholm, Torbenfeld (nuv. Frydendal) og Græse på Sjælland, Løgismose på Fyn og Clausholm, Skærvad og Keldkær i Jylland. – (28) vel JL I.23, jf. I.7, og EsjL I.12. – (29) *ellers* (Kalk. II.207a). – (30) *fledtt*: fællesbo; sædvanlig i forb. *fled* og *feelig* (jf. ndf. nr. 119, GdD I.111, 266; III.141; IV.24). – (31) *afgørende* (Kalk. V. 218a). – (32) *Fortegnelse* (Kalk. III.568a). – (33) *Afgift* (Kalk. III.839b bet.2). – (34) *Indtægt* (Kalk. III.579a bet.1). – (35) *Myndelod*: den arvelod, der tilfaldt en mand efter hans hustru. Landskabslovene anerkendte principielt ikke ægtefællers arv; dog kunne manden arve sin hustru, hvis han var *barnmynd*, d: havde fået barn med hende, som endnu var i live ved hendes død, jf. SkL 7, 23, VsJL I.47, EsjL I.12, JL I.6. I så fald fik manden ret til en søns lod i hustruens jord ved hendes død; hustruens arvede *løsøre* indgik i fælliget, og manden kunne i levende live disponere over hustruens jord, hvilket kaldtes *myndær meth barn* (se f. eks. VsJL 27), hvoraf dannedes ordet *barnmynd*, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.208ff., Kroman-Iuul III.5, Paul Diderichsen, Barnmynd og arfbet. En retsfilologisk un-

dersøgelse (i Arkiv for nordisk Filologi LV (1939).297ff.). – (36) Axel Gøye (d. 1537) til Clausholm, søn af Mogens Gøye og 1. hustru. – (37) Sophie Gøye (d. 1537), søster til ovenn. Axel Gøye, gift med rigsråd Mogens Bille (d. 1538) til Svanholm. – (38) Jf. JL I.30, hvorefter værgeren må oppebære $\frac{1}{3}$ af indtægterne for sit arbejde og til dækning af sine udlæg som værge. – (39) Flere af Margrethe Stures børn døde unge, se DAA 1891.

102 Viborg landsting 29. september 1544

En mand havde i en gård, der tilhørte en adelsmand, øvet vold imod den tjener, der boede i gården, og var af nævninger dømt for to gange begået gårdfred. Da han kun havde været i gården én gang, statuerede landstinget, at han kun én gang havde begået gårdfred. Den ene nævningekendelse opretholdtes, hvorhos den skyldige dømtes til at betale sårbøder til dem, han havde øvet vold imod, medens den anden nævningekendelse underkendes.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 133 (findes yderligere i 27 hss.).

Item Sanctj Michels dag¹ anno 1544 vdgick der enn domb aff landztingh aff dommerenn, som denn tid vor Jenns Thameßenn,² Erick Skramb,³ Jenns Mogenßenn⁴ oc Jens Skriffuer,⁵ emellom enn karll, som heede Peder Spegger, oc Knud Gyldenstierne⁶ till Estrup⁷ om itt gaardfred,⁸ som Peder Spegger hagne giortt i enn aff forskreffne Knud Gyldenstiernis gaard, som hanns thienner iboede, oc hannom war ßuoritt thuende gaardfrid offuer, och icke hand haffuer weritt aff gaardenn oc kommen i thend igienn meer end engangh.

Da bleff der ßaa affsagdtt for rette, att de, som haffde ßuoritt hannom dett gaardfred offuer for hoßbundenn i gaarden, hand vførmitt,⁹ oc dett ene thouff, som [Peder]¹⁰ Spegger vor offuersuoritt, de haffde suoritt rett, oc de andre, som hagne soritt Peder Spegger offuer, huaffuer ßorrit vrett oc bleff feldt,¹¹ oc de, som hagne Peder Spegger giort saar oc skade y samme gaardt, dennom schulle hand bøde saar boed emod eptther lougen.

Datum &c.

(1) 29. september. Denne dag var i 1544 en mandag, mens Viborg landstings ordinære retsdag indtil 1635 var en lørdag. Årstallet er muligt fejlskrift. I 1543 og 1554 var Mikkelsdag en lørdag. – (2) Se 97.13. – (3) Se 63.3. – (4) Se 96.3. – (5) Se 96.6. – (6) Se 59.57. – (7) Hovedgården Gammel Estrup (Favsing s., Sønderhald h.). Knud Gyldenstierne til Aagård fik med sin hustru, Jytte Podebusk, der først havde været gift med Niels Brock, andel i Gammel Estrup, der derefter var i sameje mellem ham, Ide Brock (gift med Truid Greger-

sen Ulfstand), Jørgen Lykke og Anne Lykke (gift med Anders Bille til Søholm, senere med rigsmarsk Otte Krumpen). – (8) Brud på freden i en gård (Kalk. II.107a). Om reglerne vedrørende brud på gårdfred se Stemmann, Retshistorie.666ff., Matzen, Offentlig Ret III. 123ff. – (9) krænkede, forurettede, handlede ilde imod (Kalk. IV.621a). – (10) Forlægget har ved fejlskrift *Jens*; rettet efter GkS 1140,2°. – (11) Forlægget har derefter ved fejlskrift: oc de, som hagde Peder Spegger gjort vrett oc bleff feldtt.

103 Viborg landsting 25. oktober 1544

Landstinget statuerer, at nævninger ikke bør sværge om åråd,¹ før sandemænd har svoret om manddrab i en drabssag.

Hs.: GkS 1140,2° p. 122 (findes yderligere i 11 hss.).

Overskrift: Enn domb att neffning icke bøer att suerge om aarad, før sandmænd haffuer suoritt om mandrab.

Item en domb, som bleff affsagt till landtztigh aar 1544, løffuerdagen nest for Sanctj Simonis et Jude dagh,² om neffning aff Fiendtsherett,³ som haffde suoritt om aarad for enn mannd, som bleff jhiellslagenn i Sierup.⁴ Tha bleff ther saatt wdj rette, om neffningh hagde buortt att suoritt om aarad, førind sandmænd hagde suoritt och vdlagtt manddraberenn.

Tha bleff ther saa paa sagt for rette, at neffning icke hagde buortt att uere fyld till thouff,⁵ førind sandmænd hagde suoritt. Och dett thouff, som neffningh suoritt haffuer, att uere som aldrig suoritt var och ingen till skade at komme &c.⁶

(1) Overfald (og delagtighed heri), jf. Kalk. IV.949a. Ordet *arath*, *aræthæ*, bet. opr. angreb; senere indskrænkedes betydningen til: forsætligt og forud overlagt svigefuldt overfald, stimandsgerning, jf. Molbech, Glossarium I.4f., GdD II.17 note 1, III.58 note 1. Ordet anvendtes kun sjældent i 16. årh., jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.248, men genfindes dog endnu i DL 6–12–2 (haver lagt sig i Veje og Lave for hannem til at giøre hannem Skade med Aaraad), jf. JL III.22 (*leghæ laut æth aræth*). Ordet *aræthæ* (overfald) gled sammen med Jls hæværksbetingelse (*rathæt raath*) og blev til åråd, hvis betydning af fredsbrud efterhånden blev ret dunkel, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.514 note 606. – (2) Simon et Judas apostl. dag: 28. oktober. – (3) Fjends h. i Viborg amt. – (4) Landsbyen Sjørup (NkS 835c,2° har *Siørup*) i Vrove s., Fjends h. – (5) *fyld till thouff*: d. s. s. „sætte fylling på“, ∴ fogden udnævner efter sagsøgerens begæring to vidner (fyllingsvidnerne), der skal bevidne, at nævningene er lovligt opkrævede og „tilfulgt“ til at sværge i sagen, jf. Skautrup, Fylling på sandemænd i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).235ff. og sa., Hardiske Mål II.74. *Thouff* bet. edelig kendelse el. edeligt vidnesbyrd, udsagn afgivet af en gruppe nævninger (Kalk. IV.412b, OdS XXIV.89), af mnt. *toch*, *tuch*, *tuge* (bevis ved vidnesbyrd, jf. hty. *zeuge*), afledet af mnt. *ten*: drage, trække (jf. hty. *ziehen*). – (6) Nærv. dom og Viborg landstings dom 1558 (GdD I.258f.) hviler formentlig på princippet

fra JL II.17 *at meræ logh takær e thæn minnæ burt*. I nærv. sag kommer nævn om åråd først på tale, når og hvis sandemænd frifinder for drab. Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.259 note 7.

104 Viborg landsting 1545 uden dag

En mand, der af sandemænd var fundet skyldig i vold, blev af landstinget frifundet, da han sad i fængsel, da sandemændene afsagde deres kendelse.

Hs.: GkS 1140,2° p. 128 (findes yderligere i 26 hss.).

Overskrift: Enn domb att enn er woldsuoritt dett stund, hand saad i fengsell, er dømt macteløß.

Item enn domb aff lanndtztingh, som er vdgiffuett aar 1545 emellum Jens Perløønn i Vdbye¹ och sandmænnd i Øsleffclosters² bierck, for the hagde suoritt hanom vold offuer thenn tiid, hand saad i fengsell.³

Tha bleff ther saa paa sagt for rette, att hanom var ther med skied wrett och hannom for dett thouff quitt att uere och icke att komme hanom till skade i nogin maade &c.

(1) Vist landsbyen Udby i Udby s., Rougsø h. – (2) Ørslev kloster, se 100.8. – (3) Det omtales ikke, om han sad i fængsel, da det påsigtede forhold blev begået. Dommen statuerer vel derfor kun, at den sigtede skal være personligt til stede, når sandemænd skal afsige en kendelse, der vedrører ham, jf. JL II.16, hvorefter parterne skulle indstævnes, før sandemænd sværger. I alt fald fra midten af 1500-tallet kan det ses at have været fast praksis, at vidnebevis m. v. var ugyldigt, hvis modparten ikke var indstævnet til at påhøre det, jf. rettertingsdomme 9. juni 1543 (GdD II.140ff.) og 10. april 1557 (ib. II.172ff.) og RR § 6.

105 Viborg landsting¹ 1545 uden dag

Landstinget stadfæster en nævningekendelse, der frifandt en mand, da han, før nævningerne svor, havde hjemmel for sig.

Hs.: Add 151,2° nr. 134 (findes yderligere i 25 hss.).

Enn dom att enn manndt haffuer hagt hiemell² for seg, før neffninger suor, och neffninger haffuer suoritt hannom quitt, och thieris eed er sagtt vidt mact at bliffue. Och gick same dom till lanndzting till anno dominj aar 1545.

(1) Af hss. fremgår vel kun, at det er en landstingsdom; da Viborg landstings domme i

disse hss. er langt de overvejende – i enkelte de eneste forekommende landstingsdomme – er det formentlig ubetænkeligt at antage, at dommen er afsagt af Viborg landsting. – (2) Hjemmel bet. lovlig adkomst til at besidde noget (afledn. til oldn. adj. *heimill*, *heimull*: egl. hørende til ens hjem, tilkommer en som lovlig ejendom), påvisning af sådan adkomst eller lovlig besiddelse eller endelig (konkret) bevislighederne eller den mand (sælgeren), af hvem man har købt eller på anden måde erhvervet noget. Jf. RR § 24, stk. 2. Den, der optrådte som hjemmel, trådte helt i den sagsøgtes sted, jf. recesserne 1551 § 4 og 1558 § 12 samt DL 1–11–1, og kunne således tilpligtes at betale de bøder, som rette sagsøgte ville være ifaldet.

106 Viborg landsting¹ 1545 uden dag

En mand, der af sin fader var forlenet med en gård, bortsolgte denne. Skødet blev af landstinget erklæret ugyldigt, og det pålagdes sælgeren at yde erstatning til køberen af godset.²

Hs.: Gk5 1140,2° p. 123 (findes yderligere i 26 hss.).

Overskrift: End enn domb om dett guodtz, som haffuer veritt med forlenntt och haffuer bort sold, er samme breff dæmpt macteløß.

Jtem enn andenn domb, som vdgick till landtztingh emellum Axell Nielsßenn³ och sin søn, Niels Axelsßønn,⁴ for nogitt jord, som laae till Stienßballegaards guodtz⁵ dett stundt, hand det i forlehnningh haffde aff forskreffne sin fader, och hand bebreffuitt Peder Ebbeßenn⁶ same jord, och same breff bleff dæmptt macteløs och forskreffne Niels Axelsßønn att giffue beuißligt værdi igien och bøde therfor eptther lougen.⁷ Aar 1545.

(1) Af hss. fremgår kun, at det er en landstingsdom. Da parterne og det omstridte gods hører hjemme i Nørrejylland, må det være en Viborg landstings dom. – (2) Jf. Viborg landstings dom 1534–44 (ovf. nr. 70). – (3) Axel Nielsen Rosenkrantz (d. 1551) til Landting og Rydhave. – (4) Niels Axelsen Rosenkrantz (d. 1581) til Rydhave og Halkjær. – (5) Hovedgård i Vær s., Vor h. – (6) Se 67.16. – (7) Ifl. JL I.41 skulle den, der solgte jord uden hjemmel, foruden at tilbagebetale købesummen bøde 3 mark til den forurettede og 3 mark til kongen. Tilsvarende regler gjaldt efter SkL 81, VsJL 211 og EsJL III.4.

107 Viborg landsting¹ 1545 uden dag

Den, hvis hest slipper løs, er erstatningspligtig for den skade, hesten gør på andre heste.

Hs.: GkS 1140,2° p. 129 (findes yderligere i 27 hss.).

Overskrift: Enn domb om mand haffuer hest i hegte og slipper løsß, gjør hand skade, bøde skaden igienn.

Jtem enn domb aff landtztinghett, vdgiffuett aar 1545, att huem som haffuer hest i hegte² och slipper løsß och gjør nogen mannd skade paa sin øeg,³ tha er hand plictig att gielde hanom skadebuod⁴ igien och att bliffue i dielle,⁵ som hand i er, till hand retter for sig &c.

(1) Af hss. fremgår kun, at det er en landstingsdom. Om nærv. dom gælder det samme som bemærket i note 1 til dom nr. 105. – (2) Her formentlig: bånd. *Hegte* kan også bet. fængsel, forvaring, pant, sikkerhed (Kalk. II.337a). – (3) Trækdyr, trækhest, hoppe (Kalk. IV. 981a bet.1&2). – (4) Skadeserstatning (Kalk. III.750b). – (5) forblive fordelt, o: domfældt for ikke at have rettet for sig, jf. *stodt for nogre mans diell* i rettertingsdom 1. maj 1537 (ovf. nr. 82).

108 Viborg landsting¹ 1545 uden dag²

Nævninger må ikke sværge i sager, der står i trætte.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 94 (findes yderligere i 6 hss.).

Jtem dom att thenn sag, som stannder y thrette, bør neffning ickj om att suerge.³

(1) Med hensyn til domstolen gælder det samme som bemærket i note 1 til dom nr. 105. – (2) Dommen er i de fleste hss. uden årsangivelse; året er her indføjet efter GkS 1136,2° nr. 154. – (3) En fortolkning af den kortfattede regest volder tvivl. Om det sproglige bemærkes, at *thenn sag* bet.: en sag af den art; forbindelsen *om att suerge* må utvivlsomt være = *att omsuerge* (o: afgøre ved ed), jf. Viborg landstings dom 1571: *omsuoren samme marck* (GdD III.246), rettertingsdom 25. maj 1592: *woldsager . . . maa sanndemendt och neffninger omssuære* (ib. IV.328). Ordet *om* kan efter datidens sprogbrug ikke her bet.: igen, på ny (selv om det forekom, at nævninger svor flere gange i samme sag, jf. GdD III. 332ff., IV.272ff., hvilket må anses for „uregelmæssigheder“, jf. Matzen, *Offentlig Ret* II. 85). Udtrykket *stannder y thrette* må formentlig betyde det samme som *det ståer i trette* (Moth, jf. OdS XXIV.930) og *henge wdi trette* (Moth ib., jf. Kalk. II.160a m. citater fra 1572, 1594 og 1596). *Thrette* bet. strid, skænderi, uoverensstemmelse (Kalk. IV.467b), specielt en uoverensstemmelse, der er (eller kan tænkes) indbragt for en domstol (OdS XXIV. 929). Rent objektivt, efter regestens ydre form, synes dommen da at sige, at nævninger ikke må sværge i en sag, hvorom der er tvist, eller som måske allerede er indbragt for retten. På denne måde kan dommen naturligvis ikke gengives, da nævninger kun skulle fungere i sager, hvorom der var tvist, og efter JL skulle de først sværge på det 3. ting (i praksis: på det 4. ting, jf. Stemann, *Retshistorie*.190), altså mens sagen *stannder y thrette*. At

den *thrette*, der er tale om, ikke kan være en uenighed mellem nævningerne indbyrdes, fremgår dels af regestens formulering (*thenn sag, som stannder y thrette*), dels deraf at nævninger, uanset om de var uenige, skulle sværge, jf. JL II.6, og ellers have deres hovedlod forbrudt. Ordene *stannder y thrette* må betegne et stadium i processen, hvor en uoverensstemmelse eller uklarhed er konstateret, men endnu ikke afgjort, og dommen synes altså at forudsætte et skel i processen, forud for hvilket nævninger ikke må sværge. Det kan næppe antages, at dette skel skulle være den i JL II.6 og 41 nævnte dom om, at nævninger skal sværge, da det udtrykkeligt siges, at de ikke skal sværge uden dom (JL II.6: *vtæn doom vghæ the æi at swæræ*). Professor, dr. jur. Ole Fenger fortolker dommen således, at den omhandler tilfælde, hvor der, selv efter sat fylling og dom om, at der skal sværges, stadig er tvivl i sagen, f. eks. med hensyn til om hvilken person og om hvilken sagsværdi, der skal sværges, og at der kan være tale om de i JL II.106 omhandlede sager, der kun hviler på mistanke. I disse sager er sagsøgerens ed af afgørende betydning: han sværger en mistænkt person ran på til så meget, som han tør give sin ed på (*til swo mykæt sum han tor hans eth with hættæ*), og på det følgende (tredje) ting sværger nævningerne med risiko for sagens parter og for dem selv. Denne fortolkning synes at kunne støttes af følgende: Mistankesager i JL II.106 kaldes i JL tekst 1 *wanæ sak*, i tekst 2 *wænsæl sak* og i tekst 4 *vane saag*. Alle tekster har mange varianter (f. eks. wande sagh, wonska sak, wand sagh, wondne sag, wadis gierninger osv., se DgL II.338, III.47, 304), hvilket tyder på manglende forståelse af ordets betydning, jf. Kalk. IV.891a–b om vån, vånesag, vånlig og vænselsag. Knud Mikkelsen advarer i glosse 102 til JL II.106 (DgL IV.185f.) sagsøgeren imod mened, når han i disse sager præsterer bogsed, som han på latin gengiver ved *iuramentum in litem*. Denne oversættelse er nærliggende, for i den romerske vindikationsproces var det sagsøgerens edelige udsagn om hans interesse, og denne ed var afgørende for restitutionen (1. 68 Dig. (6–1), 1. 4 § 4, 1.5 pr og § 3 Dig. (12–3)). Hertil kommer, at mistankesager var et velkendt fænomen i kirkelig rettergang. I det biskop Knud Mikkelsen tillagte skrift om rettergangsmåden ved de gejstlige retter (Da. Mag. 2. rk. VI. 179ff.) findes netop et afsnit om *Wonesagh*, inddelt i 4 kategorier: falske, prøvelige, sandsynlige og nødvendige formodninger. Af denne fremstilling fremgår det, at det fra romerretten overtagne skel i processen mellem stadiet *in iure* og stadiet *in iudicio*, *litis contestatio*, i den kirkelige proces indtræffer ved sagsøgtes tilståelse (ifl. JL II.39 skal nævninger ikke sværge, hvis sagsøgte vedgår, før sagsøger aflægger sin ed) eller benægtelse af sagsøgers tiltale: „Thu skade mek X mark penning, oc reus svaræ: Iæc skadde thik æy so mygget; met thissæ ord ær dielæ lystæ“ (Da. Mag. 2. rk. VI.192) og videre (op. cit. 193): „Then timæ ther dielæ ær lyst, tha skal dielman oc reus svaræ, at rætteligh oc vthen allæ suic thy villæ driffvæ thieris logmal mæt, thinne met sin tiltal oc hin met sin svar, oc kalles thet at væræ bagmals ed“, jf. også ib. s. 185: „oc then tiltaling oc thet svar hiedr *litis contestacio*; siden skullæ the givæ bagmals eed“. At denne ed af nogle misforstås i retning af bagtalelse, med en analogi til Grågåsens *bakmæli* (*iuramentum calumniæ*) hindrer ikke, at der er tale om den samme (bogs)ed, som omtales i JL II.106. Knud Mikkelsen afviser i glossen udtrykkelig *iuramento calumpnie* og slutter: „sed uerius dicatur, quod hic est iuramentum in litem, quod uocatur boghseeth, quia iurat, quantum ualet, quod alter abstulit“ (DgL IV.186). Det romerretlige og kirkeretlige processtadium før *litis contestatio*, stadiet *in iure*, svarer formentlig til stadiet *stannder y thrette* i modsætning til stadiet *in iudicio*, hvor sagen efter sagsøgers bogsed er klar til afgørelse ved nævningers ed. Den uklarhed, som JL II. 41 efterlader med hensyn til nævningernes ed, kan meget vel ved herredsting have ført til sagsøgers – måske vellykkede (jf. ndf. dom nr. 113, der indskærper, at man skal føre sag imod navngivne personer) – forsøg på at få nævninger til at

sværge, før han aflægger en bogsed, som kunne blive underkendt såvel med hensyn til personen som til sagens værdi. Hertil kommer, at JL II.41, sidste punktum, meget vel kan opfattes som en pligt for nævningerne til ikke at sværge, før der er foretaget en materiel undersøgelse af sagen. Denne prøvelse måtte være særligt påkrævet i mistankesager, hvor faren for at dømme en uskyldig var størst, og sagen er uafklaret (*y thrette*), indtil der foreligger en begrundet bogsed. Den her hævdede fortolkning kan formentlig yderligere bestyrkes af Osterssøn Veylle. Ifl. hans Glossarium s. 366 bør herredsnævn ikke sværge i nogen sag, „førend for dennem blifver bunden Bogs-Eed“, og om den hedder det (op. cit. 107), at nævninger ikke kan findes til at sværge i nogen sag, der bliver dem forelagt, „førend for dennem først blifver bunden Bogs-Ed . . . det er, at den, som tiltalis, skal aff den Tiltalende svergis paa Haand, hvad skade hand hafver giort hannem . . . siden skulle Næffninger sverge“, hvorved der henvises til JL II.106. Det tilføjes, at nævninger bør „med flijld at randsage, om den Beskyldte med uret søgis eller sictes, at de icke da formedelst saadan Eed eller Sictelse skyld nogen med deris Toug foruretter. Thi Næffninger skulle tage Raad aff de beste Mænd i Herredit ere, om de skulle gange til eller ey, oc hvad de skulle sverge, oc enddog de giøre alle et oc sverge imod de beste oc fleeste Herritz-Mænd, maa de dog forgjøre deris Boeslod,“ jf. JL II.41. På denne baggrund kan nærv. dom fra 1545 meget vel opfattes som et skridt i retning af materielt bevis, en udbygning af de muligheder for granskning af sagens faktiske omstændigheder og prøvelse af formodninger, som JL II.41 åbner ved sin formulering, men som kan forspildes, hvis nævningerne sværger i en sag, som *stanner y thrette*.

109 Rettertinget 13. april 1545 (Odense)

En degn, der havde været tingskriver, havde sat et falsk segl under et tingsvidne. Han dømtes af rettertinget til kagstrygning og til at miste to fingre, der skulle slås fast til kagen.¹

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.1v (findes yderligere i 2 hss.).

Tryk: GdD I.83f. (efter Thott 1202,2°).

Litt.: J. E. Larsen.509; Stemann, Retshistorie.215 note 1, 646 note 3; Matzen, Offentlig Ret II.108; sa., Offentlig Ret III.28; J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelserne (1927).17 note 1; Popp-Madsen, Bod.156.

Wor skickitt for osß paa wortt rettherting osß elskelige Hans Johansßen,² wor embitzmandt paa Kierstrobe,³ och tiltallede Hans Deghn, sogne deghn paa Tossing⁴ till Lande⁵ kyrcke, for eth falst tings wittne, som handt nw nyllighe beßeiglitt och wdgifffuith haffuer wnder eth gamell datum wedt viij aar och mere, som schulde were gangith den tydth, handt wor tingschriffwer, och Jens Smedtt y Stramelße,⁶ wor tingfogith, och strax i retthe lagdhe ßamme tings witthe, som fandz for^{ne} Jens Smedz jndzegill fore mett Hanß Jenßens y Geßing⁷ och for^{ne} Hans Degns jndzegiell, ther hoes och Andhers Jenßens wtj Wyndeby⁸ schulde och haffue bezeiglith mett, dog handt fyndis att haffue

weritt dødt langht førre end samme wittne bezeglit bleff, hwilchett wyttne Anders Symenßenn tagitt hagde, lydendis vndher Guds aar Mdxxxvj, att xij samfrendher schulle wedtagne aff tynghe att skyffthe och byeth emellom Lauritz Perßens kwldh börnn,⁹ som døde wdy Siøby,¹⁰ och hans ßiisthe hustrue.

Ther till ßworitt for^{ne} Hans Degen, at ßamme tings wittne wor loglig taghen till tynghe, ther hand wor tyngschriffuer, och wor dog siidhen bezeglit.

Strax wor till stedhe noghre aff the mendt, som wor schreffwenn wti samme wittne, och sagdhe ney, att the aldriigh hagde hørtt thet gange till tynghe.

Ther epther lodt wij for^{ne} Hans Deghen alworlighen attspørige, hwre ther om wor, att handt schuldhe bestaa sandthhedt ther om. Tha sagde handt først, att thet wor bezeglit nw vti høst, ther nest bestodt handt, att thet wore beßiglit nw sist y fasthe nest forledhen. Item om then døde mands Andhers Jenßens jndzigill sagde handt først, att thet wor beßiglit, medhen handt wor wti liffue, ther epther ßagde handt, att then døde mands ßøn fick hannom syn fadhers jndzigell att besegle mett epther fadherens dødt. Item paa thet siisthe bestodt handt obenbarlig,¹¹ at handt skar for^{ne} Anders Jenßens jndßigill wdt paa et stycke treedt, sidhen mandhen wor dødt, och swo beßiglit samme witthe ther meth och badh, att wij for Guds skyld wilde benaadhe hans liff.

Mett flere ordt &c.

The epther slig leglighedt, som for schriffuit staar, och epther for^{ne} Hans Deghens obenbare bekiendelse, att handt swodanth eth forredhers stycke giortt haffuer, wor ther paa swo sagdh for retthe, att for^{ne} Hans Deghen bør therfore obenbarlig att stubbis¹² till kaghen¹³ och ther till mett att mysthe two fyngre,¹⁴ och samme two fynghre at slaaeß paa kaghen, att andhere, ther swodanth wyldhe drysthe thennom till, mwe ther aff lere swodanne forredhers stycker icke att brwge.

Datum Ottenße Mdxlv, mandagen nest epther quasi modo genitj syndagh,¹⁵ vdi wor eyghen nerwerelse, neruerindis oß elskelige Jahan Fryß,¹⁶ Erich Banner,¹⁷ her Andhers Bildhe,¹⁸ Knudt Gyllenstiarne,¹⁹ Per Ebbeßen,²⁰ her Per Skram,²¹ Oluff Munck,²² Erich Krabbe²³ och Jacob Brockenhws.²⁴

(1) For dokumentfalsk fandtes i landskabslovene ingen straffebestemmelse, jf. Matzen, Of-fentlig Ret III.141. DL 6-18-6, der fastsatte straffen til fortabelse af hånd, ære og boslod, bygger på retspraksis, jf. J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelsen (1927).18. I nærv. sag er dommen formentlig bygget på § 2 i recessen 24. juni 1539, der bestemmer, at den, der fældes for mened eller for falsk vidne, skal miste to fingre, jf. § 5 i reces 24. august 1537 og § 8 i reces 6. december 1547. - (2) Hans Johansen Lindenov (d. 1568) til Fovslet. - (3) Borgen Kærstrup på Tåsinge (Bregninge s., Sunds h.), nedbrudt i 17. årh. - (4) Tåsinge. - (5) Landet s., Sunds h. - (7) Landsbyen Strammelse i Landet s., Sunds h. - (8) Landsbyen

Gesinge i Bjergby s., Sunds h. – (9) Børn af samme ægteskab (Kalk. II.655a). – (10) Landsby i Bjergby s., Sunds h. – (11) offentligt, åbenlyst, klart, tydeligt (Kalk. IV.934a bet. 2&3). – (12) piskes (jf. mnt. *stupen*) (Kalk. IV.176a). – (13) Skampæl. At piskes, bundet til skampælen (kagen), kaldtes kagstrygning. Om strafarten se Hugo Matthiessen, *De Kagstrøgne* (1919).48ff. Strafarten bortfaldt i Danmark formelt ved straffeloven 1866, men var faktisk gået af brug tidligere. – (14) Om denne straf se note 1. – (15) 1. søndag efter påske. – (16) Se 64.6. – (17) Se 64.4. – (18) Se 59.19. – (19) Se 59.57. – (20) Se 67.16. – (21) Se 95.19. – (22) Se 97.42. – (23) Se 101.12. – (24) Se 94.9.

110 Viborg landsting 1546–1549¹

Brud på kirkefred ikke statueret, da der ikke var sket sår eller lignende skade. Den krænkelse, der var sket præsten som følge af striden, henvistes til pådømmelse ved gejstlig ret af superintendenten og andre lærde mænd.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 52 (findes yderligere i 27 hss.).

Item enn dom vdganggenn aff lanndtzting, som Jenns Thamißenn,² Erick Skram,³ Jens Mogenßenn⁴ och Jenns Schriffuer⁵ vdgiffuitt haffuer, liudendis om Jes Boßenn vm ith kierckefred,⁶ som skull haffue veritt giortt y Hanst⁷ kiercke, dog var thet ickj beuiseliggt, att ther var skeedt saar eller siønt⁸ gierningh, och ther for bleff the feld, som hagde suoritt Jens Boeßenn kiercke fred offuer, och the, som hagde begiønntt samme trette, thet thenom var offuer suoritt, thet var suoren rett, och thenn fortørnilße, som prestenn var skeed aff den bolder,⁹ som tha bleff skeedt, then stund hann secrerett,¹⁰ thieris faldsmoll¹¹ for thenn sag bleff indsatt for superintendents och andre ler[d]e menn, huad the ville sige ther om ephther kiercke lougenn.¹²

(1) Dommen er i hss. udateret. Da Erik Skram blev landsdommer 1546, og da Jens Mogensen Harbou døde 1549, er dommen henført til årene 1546–49. – (2) Se 97.13. – (3) Se 63.3. – (4) Se 96.3. – (5) Se 96.6. – (6) Ribeartiklerne 4. maj 1542 foreskrev i § 25, at da „mange slaa huer andre y kierckerne och paa kier[ke]gaarde, tha wille wy at kierckefredt skal forfølgis och straffis effter wor Recessis liudelse liige som tingfredt“ (Rørdam, Kirkelove I. 206). Overensstemmende hermed fastsattes i reces 6. december 1547 § 8 og reces 21. december 1551 § 9 samme straf for kirkefred og tingfred, jf. også reces 13. december 1558 § 23, og disse bestemmelser indeholdt, at der skulle straffes, „entog hand ingen skade gjør“, når dog parten „tager til verge, hoder eller truer nogen mand met vred houf eller vergende hand“. – (7) Hansted s., Vor h. – (8) synlig (Kalk. V.905b). – (9) Strid (Kalk. I. 300b bet.1). – (10) indviende (vel: ved altergang), jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.18: Men naar der er ingen at berette, da skal der icke wiies Sacramentet (Rørdam, Kirkelove I.59). Jf. Kalk. III.665a. – (11) Forseelse (Kalk. I.496a bet.2). Den forseelse: at gøre larm i kirken el. på kirkegården under prædiken o.l. påtaltes almindeligt ved provsteret med

appel til landemode (provstemode). Straffen var i almindelighed den kirkelige disciplin (at stå åbenbare skrifte). – (12) Der må vel sigtes til kirkeordinansen 14. juni 1539 og Ri-berartiklerne 4. maj 1542.

111 Viborg landsting 1546–1549¹

*Den, der aflægger ed, og hvis ed bliver underkendt, skal bøde 3 mark til den, der fældes ham, og det samme skal hans mededsmænd bøde.*²

Hs.: NkS 835c,2° nr. 57 (findes yderligere i 27 hss.).

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.200 (efter NkS 836b,2° nr. 137; datering: 1544).

Item affsagde Erick Skram,³ Jenns Mogenßenn⁴ och borgmester⁵ en dom till lanndzting, att the ickj retter vist eller kunde forfare y logen,⁶ end att huilcken mandt, som giffuer loug,⁷ och thenn bliffuer feld, tha er hans fald⁸ till bundenn, som hannom felder, iij marck, och saa huer aff hanns logmend iij marck.

(1) Om dateringen gælder det samme, som er anført i note 1 til dom nr. 110. – (2) Jf. Viborg landstings dom 30. april (el. 10. september) 1547 (ndf. nr. 131), hvori landstinget i besvarelse af en forespørgsel udtaler, at det vidne, der fældes, skal bøde 3 mark til bonden og 3 mark til kongen eller til den, der oppebærer kongens bødeandel. – (3) Se 63.3. – (4) Se 96.3. – (5) Jens Skriver (Jens Olsen Kat), der 1541–57 tillige var borgmester i Viborg, se 96.6. – (6) Reces 24. august 1537 foreskrev i § 5 tab af to fingre og nederfældighed for mened. Reces 24. juni 1539 § 2 formildede straffen til nederfældighed ligesom ved falsk vidnesbyrd. Allerede i EsjL I.33 in fine findes et eksempel på, at edsmænd og vidner hver især får samme straf, bl. a. tremarksbøde, hvis de underkendes, se Ole Fenger i Kulturhist. Leks. XVIII.608. – (7) *giffuer loug*: aflægger ed for retten, særligt partsed med mededsmænd (Kalk. II.723a bet.2). – (8) Bøde (Kalk. I.495a bet.5).

112 Viborg landsting 1546–1549¹

*Landstinget statuerer, at det tilkommer provsten at afgøre, hvem der skal nyde kirketienden.*²

Hs.: NkS 835c,2° nr. 77 (findes yderligere i 27 hss.).

Item dom om kierckenis tiende, thet³ thenn bør att niude tienden, ther prui-stenn vell vnde thett; y same dom [var] Jens Thamissen,⁴ Erick Skram,⁵ Jenns Mogensßenn,⁶ Jenns Grønn,⁷ Latz Nielsßenn,⁸ Niels Broenn,⁹ vebner.

(1) Om dateringen se 110.1. – (2) Dommens mening er vel, at det tilkommer provsten og ikke kirkevægerne at bestemme, til hvem kirketienden skal bortfæstes. Reces 30. oktober 1536 bestemte, at tienden ligesom før reformationen skulle deles i tre dele; den ene del tilfaldt præsten (præstetiende), den anden kirken (kirketiende) og den tredje kongen (kongetiende; før reformationen: bispetiende), jf. fdg. 24. maj 1537 (Rørdam, Kirkelove I.10f.) og DL 2–23–4. Efter Riberartiklerne 4. maj 1542 skulle tienden af købstadsjorder dog kun deles i to dele, hvoraf den ene del tilfaldt præsten, den anden kirken, jf. DL 2–23–10. Ved kirkeordinansen 2. september 1537, jf. den reviderede ordinans af 14. juni 1539, henlagdes den umiddelbare bestyrelse af kirkens midler til to kirkevæger, der årligt skulle aflægge regnskab for provsten, der i det hele førte tilsyn med kirkevægerne. – (3) at. – (4) Se 97.13. – (5) Se 63.3. – (6) Se 96.3. – (7) formentlig Jens Grøn til Kokholm og Nørager (d. 1589), jf. DAA 1895.185; skrev sig 1542 til Sundgaardt, jf. KRD II.717. – (8) Laurids Nielsen Seefeld (d. 1552) til Refsnæs (Komdrup s., Hellum h.). – (9) Niels Bruun til Kongerslev (Nørre Kongerslev s., Hellum h.), svoger til ovenn. Laurids Seefeld. Jf. KRD II.748, 765.

113

Viborg landsting 1546–1549¹

Den, der vil føre retssag mod en anden, skal indstævne denne ved navn og give lovligt varsel, ellers er retsforfølgningen ulovlig.²

Hs.: NkS 835c,2° nr. 50 (findes yderligere i 32 hss.).

Item en dom aff landttsting, som Jenns Thamissenn,³ Erick Skram,⁴ Jenns Mogennßenn⁵ och Jens Schriffuer⁶ vdgiffuitt haffuer saa liudendis, att huo som vill diele nogen, han skall diele hannom vid naffn och giffue hannom louglig varsill, thet er anthen till sin sogne kiercke⁷ eller till sin husß eller munndtligt, eller⁸ er ickj samme dielle logligt giort.

(1) Om dateringen se 110.1. – (2) Om kongens stævning se recesserne 24. august 1537 § 11, 24. juni 1539 § 5, 6. december 1547 § 2 og 13. december 1558 § 5; sml. RR §§ 6, 13a og 15. – (3) Se 97.13. – (4) Se 63.3. – (5) Se 96.3. – (6) Se 96.6. – (7) Jf. Thords art. § 83 (apud ecclesiam suam). I besvarelse af en forespørgsel udtalte Viborg landsting 6. maj 1441, at en mand skal stævnes enten på sin bopæl, hvor han søger dug og disk, eller ved sin sognekirke eller ved sit herredsting, jf. Rep. 7170. – (8) ellers.

114

Rettertinget 4. februar 1546 (Viborg)

Arvinger, der havde forholdt deres broderdatter den hende tilkommende arv efter hendes dræbte fader, dømtes til at udlægge til hendes ægtefælle en broderlod af hendes afdøde faders gods.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 90 (findes yderligere i 22 hss.).

Overskrift: Domb att Lauritz Seyerszenn och hans metarffuinger er Iffuer Seierszenns goedz fradømppt.

Wy, Christian, medt Gudz nade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis koningh, hertug vdj Sletzuigh, Holstenn, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdj Oldenborgh och Delmenhorst, gjør alle vitterligt, att aar epher Gudz byrdt Mdxlvi, thenn torsdag nest epher Vor Frue dag purificationis,² her paa wort retther tingh vdj vor kiøbsted Viburgh, neruerendis oss elskelige Johann Friis,³ vor canntzler, Erich Banner,⁴ Danmarckis rigis marsk, her Jørgenn Friis⁵ till Krastrup,⁶ Knudt Gyldenstierne⁷ till Thim,⁸ her Otte Krompen,⁹ ridder, Peder Ebbeßenn¹⁰ till Thyrestруп,¹¹ Olluff Munck,¹² wor mandt och raadt, Jens Thamißenn,¹³ Erich Schram¹⁴ och Jens Mogenßen,¹⁵ vor thienner och landsdommer y vort lanndt Nøriuttlandt, vor skickitt Chrestin Baggj¹⁶ y Ser-ringh¹⁷ paa thenn enne och hagde for oss vdj rette steffnitt Las Seyerßen och hanns metharffuinge, Seyer Bundis arffuinge, for enn broderdielt,¹⁸ som the holder hanom fore paa hans hustruis¹⁹ vegne. Och beklagit sig, huorledis att forskreffne Las Seyerßen slug sin egen broder, Jffuer Seyerßen, jhiell, som vor hans hustrue fader, och siden then tiidt tha haffuer forskreffne Las Seyerßen och hans medtarffuinghe holdt huos thenom, huis arffue, bode rørendis och vrørendis gotz, som hans hustrue medt rette er tilfaldenn epher hendis faders dødt. Och y rette lagde forskreffne Chresten Baggj en dom,²⁰ som her Mogens Gyøe och fliere vor elskelige raadt vdgiffuidt haffuer aar Mdxix, liudendis att the haffuer tildømppt forskreffne Chrestin Baggis hustrue att vere rett adilkone barnn epher hindis fader, Jffuer Seyerßen, och arffue hanom, som samme dom vider bemeller och vduißer. Sambledis y rette lagde ett vinde, wdgiffuitt till Giernnherrizingh aar Mdxliij, liudendis att handt hagde weritt ther til tingie oc eskitt och kræffuitt aff forskreffne Las Seyerßen och hans metarffuinge hans hustruis arffue lodt vdj skoff, marck, rørendis och vrørendis goetz, som hinder medt rette kunde tillfalde epher hindis faders dødt, som the holder hanom fore. Och forskreffne Chresten Baggj haffuer her for oss vdj threj sambfeldt dage buditt sigh wdj alle rette, och ey forskreffne Lauritz Seyerßen anthen handt sielff eller nogen paa hans medtarffuingis wegne møtte, som rett pleye wille wdj then sagh.

Tha epher breffue, beuißning, som for oss vdj rette lagdis, och epher sagzenns leglighett sagde wy ther saa paa for rette, att epherthj forskreffne Chræstin Baggis hustrue er tilforne bleffuin tildømppt att vere rett adilkone barnn och arffue epher hindis fader, Jffuer Seyerßenn, tha bør forskreffne

Las Seyerßenn och hans medtarffuinge att wdlegge forskreffne Chrestin Baggj paa forskreffne hans hustruis vegne en broder dieldt wdj all rørendis och vrørendis gotz, som findis epther hindis fader till arffue medt rette tilfaldenn er epther lougen, huis som hendir icke tilforn vdlagt er.

Giffuitt aar, dag och stedt som forskreffuitt staa vnder wort zignett. Johann Fris, canzler.

(1) Jf. rettertingsdom 24. november 1529 (ovf. nr. 64). – (2) Mariæ purificatio: 2. februar. – (3) Se 64.6. – (4) Se 64.4. – (5) Se 54.8. – (6) Se 96.5. – (7) Se 59.57. – (8) Se 95.14. – (9) Se 59.17. – (10) Se 67.16. – (11) Hovedgården Tyrrestrup i Søvind s., Vor h. – (12) Se 97.42. – (13) Se 97.13. – (14) Se 63.3. – (15) Se 96.3. – (16) *Baggj* var et alm. øgenavn for nordmænd; som appellativ bet. det: pakke, bylt, klodset person, jf. DgP II.264. – (17) Landsbyen Sjørrind i Lindum s., Nørlyng h., el. Sjørrind (Sjørring) s., Hindborg h. – (18) Den dræbte Iver Sejersens havde sammen med sine brødre krav på at arve en broderdel efter deres fader Sejer Bonde. – (19) Hun var datter af Iver Sejersens og Birgitte Andersdatter, se rettertingsdom 24. november 1529 (ovf. nr. 64). – (20) Se ovf. nr. 64.

115 Rettertinget 23. februar 1546 (Ålborg)

Eiler Lykke til Torp dømmes af rettertinget til enten at udlevere til sagsøgeren et skrin, der tilhørte dennes afdøde fader, og som havde været deponeret hos Eiler Lykkes svoger, provst Morten Krabbe i Oslo, eller til med sin ed at godtgøre, at han ikke i Morten Krabbes bo har modtaget dette skrin.

Hs.: HDDomb nr. 5 (1545–49) fol.36^r (findes yderligere i 2 hss.).

Wor sckickitt fore oß paa wortt retthertingh Lucas Symbler¹ oc hagde wti retthe steffnt oß elskelige Eyler Lycke² till Torp,³ wor mandt och thiener, oc tiltalitt hannom fore nogett queg, kiør, faaer, geder, kobber, bly medtt andett boscab oc nogre breffue oc registher, som hans fader, Hans Sembler, tilhørde, oc for^{ne} Eyler Lycke schulle haffue annammitt till sig epther mesther Morthen Krabbis⁴ dødt, som wor prouisth wti Opßlaa. Oc beretthe for^{ne} Lucas Symbler, att hans fader andtuorditt for^{ne} mesther Morthen Krabbe meget gods wtj kiister oc sckryn mett anditt bosckab, kobber oc bly, queg oc andett, oc hanß breffue och registher till troer hende,⁵ oc siiden mesther Morthen Krabbe dødt oc affgangen wor, tha hagde for^{ne} Eyler Lycke fardtt till Opslaa wtj Norghe epther arff epther mesther Morthen Krabbis dødt oc ther annamet for^{ne} Hans Simblers gods beßeglitt wtj sckryn oc kiisther, oc ey for^{ne} Lucas Sembler kandt fanghe ßamme gods igien, oc beßynderlig ett

sckryn wedtt halffanden alne langtt, som hans faders breffue oc register bøger wor beßeglitt wtj, huilcket oß elskelige Anthonius Bryscke,⁶ wor mandt, raadtt oc riigens cantseler, her nw faare oß bestodt, att handt swodanttt ett sckryn mett fleere guode mendt wtj Opslaa beßeglitt hagde nogenn tiidtt ßiiden forleden; oc berette for^{ne} Lucas Sembler, att for^{ne} Eyler Lycke haffwer holditt ßodanne hanß faders gods hoess seg, oc ey fraa ßeg andtuordett therwdaff, wden hueß en wdskoren sckrifftt⁷ indholder oc wdiißer, som ther paa giortt er, som handt nw fore oß wtj retthe lagde. Oc satte for^{ne} Lucas Semeler wtj retthe, om Eyler Lycke ey wor plictug att andtuorde hannom igen then sckryn, som wor beßeglitt mett guode mends jndßeigell, som hand then annammit mett hanß faders breffue och register, oc hues andett gods, handtt ßaa annammit hagde, epther mesther Morthen Krabbe, som hans fader tilhørde.

Ther till suaritt for^{ne} Eyler Lycke, att huis handt hagde annammitt aff for^{ne} Lucas Semelers faders gods, thett hagde handtt igien fraa ßig antuordt till borgemesther oc raadtt vtj Opslaa, till hanß systhers⁸ nytthe oc gaffn, epther then for^{ne} wdskoren sckrifftes lydelse, som ther paa giortt er, oc ey handtt wisthe seg at haffue fangett aff samme gods mere endt ßamme wdskoren sckrifftt wdiißer, wden nogre breffue, handtt hagde hoes seg for nogen gielddt, som for^{ne} Lucas Semelers fader, Hans Semeler, skulle haffue werret for^{ne} mesther Morthen Krabbe sckyldig, huilcke breffue handt och strax fraa seg lagde oc ßagde ßeg ingen andre breffue at haffue fangitt anthen beßeglitt eller wbeßeglitt, oc mienthe att handtt icke wor plictug ythermeere ther till at suare.

Mett flere ordt oc thale thennom ther om emellom woor.

Tha epther tiltale, gienßuardt oc sagens leglighett sagde wij ther ßaa paa fore retthe, att for^{ne} Eyler Lycke er plictug att andtworde for^{ne} Lucas Semeler thett sckryn igien suo beßeglitt, som handt thet annammit, eller affbeuiße, att handt thet icke annammet haffwer inden Stj: Hans dag mitßommer nw først komendis, oc huiß for^{ne} Lucas Symbler will hannom ythermere paatyde⁹ om ßamme hans faders gods, tha bør for^{ne} Eyler Lycke anthen at udlegge inden for^{ne} Stj Hans dag eller oc thet affwerge mett hanß eedtt, som thett seg bør epther logen.¹⁰

Datum Aalborg, tiißdagen nest epter Stj Peders dag om cathedrom¹¹ anno domini Mdclvj wti wor eygen neruerelße, nerurerendis osß elschelige Jahan Friiß,¹² wor cantzeler, Erick Banner,¹³ Danmarckis riiges marsck, her Jørgen Friiß,¹⁴ Knutt Gyllenstierne,¹⁵ her Otthe Krumpen,¹⁶ ritthere, Per Ebbeßen,¹⁷

wor troe mandt oc raadt, Erick Sckram¹⁸ oc Jens Mogensen¹⁹ wor mendt oc thienere oc landzdomere wtj Nørre Judtlandtt.

(1) Navnet kommer formentlig af *symble* (*simle*, *semle*), der bet. hvedemel, hvedebrød (Kalk. III.224a, jf. DgP II.1113). – (2) Eiler Lykke til Torp (levede endnu 1578). – (3) Hovedgård i Ræer s., Hillerslev h. – (4) Magister Morten Krabbe (d. 1542). Han var 1517 Børglumbispens kommissær på Læsø, blev 1519 provst i Thy, 1532 norsk kansler og præst ved Mariakirken i Oslo, forlenet med Follo og Laurentii hospital i Oslo. Hans søster, Karen Krabbe til Tandrup, var gift med ovenn. Eiler Lykke. – (5) *till troer hende*: til tro bevaring, jf. rettertingsdom 25. september 1537 (GdD II.46f. m note 4) og rettertingsdom 22. juli 1580, der statuerer, at hvad der overgives en anden til troer hand, skal udredes af boet før al anden gæld. Jf. i øvrigt Wilhelm Ebel, *Zum Begriff der Treuhand* (Forschungen zur Geschichte des lübischen Rechts) og F. Beyerle, *Die Treuhand, ein Grundriss des deutschen Privatrechts* (Weimar 1932). – (6) Rigskansler Antonius Bryske (d. 1566). Han var 1538 sendt til Norge for at undersøge mulighederne for bjergværksdrift dér. – (7) Dokument, på hvilket der er skrevet to enslydende udfærdigelser, hvorefter dokumentet overskæres, således at det let kan ses, om stykkerne svarer til hinanden (Kalk. IV.583b, OdS XXV.655). Sml. *certeparti* fra fr. *Charte-partie*, lat. *carta partita*: delt dokument, idet hver part opbevarede sin del af det overskårne papir. – (8) Morten Krabbes søster, Karen Krabbe, gift med Eiler Lykke, se ovf. note 4. – (9) gøre krav på, beskyldte for (Kalk. III.545a). – (10) Jf. JL II.113. – (11) Petri cathedra dag: 22. februar. – (12) Se 64.6. – (13) Se 64.4. – (14) Se 54.8. – (15) Se 59.57. – (16) Se 59.17. – (17) Se 67.16. – (18) Se 63.3. – (19) Se 96.3.

116

Rettertinget 27. februar 1546 (Århus)

Rettertinget stadfæster Viborg landstings dom, hvorved 4 mænd, der sigtedes for at have dræbt en mand, men som ikke havde givet møde for landstinget, var dømt æreløse og til at straffes, da moderen til en af de domfældte, der havde indbragt sagen for rettertinget, intet havde kunnet fremføre, der kunne ændre landstingets dom.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.43^r (findes yderligere i 3 hss.).

Wor skkickett for oss paa wortt retherting Marin Christiernsdather wtj Langdall¹ oc hagde wti retthe steffntt Trolß Poelßen wtj Oustrup² for en dom, som handt nogen thiddt siden forleden hagde fangitt thiill Wiborg landsting ephther hanss faders, Poell Trolßens, dødt &c., oc beretthe att hindis søn, Seuerin Morthenßen, wor dømppt ereløs wtj ßamme dom mett Christiern Nielßen, Poell Nilßen oc Jackop Nielßen, som skulle ihießlaget for^{ne} Poell Troelßen, oc myente, att for^{ne} hynnes søn oc the andre wor dømppt ereløße meth wrette, dog hagde hun ingen beuißning, som hun thet mett affuiße kunde, men be-

rette, att then tiidt, Poell Troulßen hagde pantitt then gaardt i Langdall aff Niels Axelßen, som hyndis hoßbundt oc hun ibode, tha wilde hanndt kast hynne oc hynnes børn aff samme gaardt, oc ther offuer bleff handt slagen, oc i then midler tiidt tha slog oc hug hanß ßuoger, Morthen Christenßen, hynne wti ßitt hoffuitt, som hun her bewiiste, oc myenthe ther fore, att for^{ne} hynnes ßønn oc hans meth følgere wor giordt erløße meth wrett.

Ther tiill suarede for^{ne} Troels Pouelssen oc bewiiste meth breff oc ßegill, att Morthen Christenßen oc hun wor wenlig oc well forligte om then ßagh, att hun schulde beholde then halluff³ gaardt wndertagitt⁴ ther wtj hans faders dødtt oc hynnes stømperdomb,⁵ som skulle staa thill dannemends siigelße, oc først i retthe lagde ett wittne, som en dannemandt oc en danne-suendt hagde wtgiffuet, lydendis att the hagde witnett, att the nerwerendis hoss wore then dag, for^{ne} Poell Troelssen bleff slagen. Tha badt Christiern Nielssen for^{ne} Poell Troelßen, att handt skulle gaa hiem mett hannom oc fange madt oc dricke neder wedt en kier; tha ßagde Poell Troelßen, att handtt icke kunde kome fra ßitt folck, oc ther mett schildis the adtt paa then tiidt, oc epher midagen ther epher, som for^{ne} Christiern Nielßen kom thill kierett igen, tha gick handt strags tiill Poell Troelßen oc badt hannom gange mett seg tiill hans karle. Tha badtt for^{ne} Poell Troellßen, att hans folck schulle riffue fast, handt wiillde gange medtt Christiern Nielßen oc snacke oc komme strax igen, oc ßaa ginge the bortt meth huer andre. Oc som the tha kome tiill the ander karle, saa togh Christiern Nielßen sin hiøley⁶ tiill seg, oc Poell Troelßen stodtt oc wende seg fraa thennom, suo huge the alle fire tiill lige thiill hanom wforuarett wtj alle maade &c. Jtem ett anditt wittne, ßom thou mendtt hagde wittnitt, lydendis att the suam offuer aaen same thidt oc gick thiil Poell Troelßen, ßom handtt laae dødtt, oc tha hagde handt huercken suerdtt eller kniff eller nogenn waben eller werje huoss seg, men tuo hiøler laa ther ßønder hugen huos hannom, ßom de huge hannom ihiell mett &c. Jtem ett andett withe, ßom Thøger Lauridsen wtj Giørloff⁷ oc Hans Smedt hagde witnett, lydendis att the hagde kundgiortt oc thiillstanden for tings domb, at for^{ne} Christiern Nielßen, Poell Nielßen, Jacop Nielßen oc Seueren Morthenßen hagde thilstandett oc bekendtt for thennom oc for mange flere dannemendtt, att the alle fire slog oc huge thill lige paa Poell Troelssen oc bestodtt, att thett wor alle theris gierning, oc ther epher wdj retthe lagde for^{ne} Throells Poelßen for^{ne} dom aff Wiborg lands ting, som oß elskelige Jens Tomeßen,⁸ Erick Skram,⁹ Jens Mogenßenn,¹⁰ landzdommere, mett flere gode mendtt hagde wdt giffuett wed datum Mdxlv, løffuerdagen nest Sanctj Ollaffij dag,¹¹ lydendis att epher thy

for^{ne} Christiern Nielßen, Poell Nielßen, Jacop Nielßen oc Seuerin Mortenßen hadde icke møtt eller noghen anden paa theres wegne, ßom rett wiilde plege, tha hadde the dømp^{tt} thennom erelløss¹² for ßamme gierning oc straffes ther for som ßaadanne erlös mendt bør att straffes, suo lenge the kommer mett bedre beuißning oc willde were wtj retthe &c., som ßame dom ythermere wd-
uißer oc indholler.

Meth flere ordt oc thalle thennom ther om emellom wor.

Tha ephther tiilltall, gienßuardt, breffe oc bewisning oc ßagens leglighedt ßagde wj ther paa for retthe, att ephther thy for^{ne} Maren Christierns dather ey haffuer nogen beuißning, som for^{ne} witner oc landstings dom mett felles kunde, tha bør for^{ne} landstingsdom wtt ßyn fulle macktt att bliffue, oc for^{ne} Christiern Nielßen, Poel Nielßen, Jacop Nielßen oc Seuerin Morthenßen bør att were ereløße fore same gierning oc straffes ther ephther som weedt bør.

Datum Aarhus, 3^a feria post Matej apostoli,¹³ neruerendis Jahan Friis,¹⁴ Knudt Gilestierne,¹⁵ her Otthe Krumpen¹⁶ oc Per Ebbeßen.¹⁷

(1) Landsby i Blære s., Års h. – (2) Landsby i Års s og h. – (3) halve. – (4) undtagen, o: med forbehold. – (5) formentlig: usselhed, fattigdom. – (6) Høle. – (7) Måske Gerlev s. i Gerlev h. – (8) Se 97.13. – (9) Se 63.3. – (10) Se 96.3. – (11) St. Olai dag: 29. juli. – (12) Ifl. reces 24. august 1537 § 7 skulle sandemænd i det foreliggende tilfælde, hvor drabsmændene var flygtet, have svoret dem fredløse. Da der tilsyneladende er tale om et vedgæet drab som hævn for overgreb fra Pouel Troelsens og svogeren Morten Christensens side, og da der åbenbart heller ikke er krævet mandebod, nøjes landstinget med at gøre de fire sigtede til mindremænd for retsløshed, indtil de vil møde i rette. Jf. rettertingsdom 15. september 1538 (GdD II.82f., KRD I.438f.) og Fenger, Fejde og Mandebod.510 med note 592. Om rækkevidden af ærestraffen, der i datiden næst dødstraffen var den alvorligste straf, se Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet.277. – (13) 3. dag efter Matthias apostels dag (24. februar). – (14) Se 64.6. – (15) Se 59.57. – (16) Se 59.17. – (17) Se 67.16.

117

Rettertinget 3. marts 1546 (Århus)

Et skøde, som en kvinde havde udstedt uden rette arvingers samtykke, kendt ugyldigt efter loven, jf. JL III.44.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.51^r findes yderligere i 35 hss.).

Wor scickitt fore oss paa wortt rettherting oß elskelige mester Jørgen Sam-
ßingh,¹ cannick wti Aarhus och forstander tiill hospitalitt ther ßamme stedz,
och hadde wtj retthe steffentt oss elskelige Ebbe Laurissen² tiil Tulstrop,³ wor
mandtt och thiiener, och tiltalitt hannom fore twende gaardhe, then ene lig-

gendes wti Haffrom⁴ och then andhen liggendes wti Tulstrup wti Salbogen⁵ i Holberg⁶ herrith, som frue Karin Symenßdather⁷ haffuett boldt och skøtt tiil then heligands closter wti Randers⁸ och schulle nw ligghe tiill hospitalitth wti Aarhus,⁹ och beklagitt att ßamme twendhe gaarde holdes for^{ne} hospitall och thi fattige fore emodtt theris breffues lydelse. Och førsth wti retthe lagde etth schøde breff, lydendes att frue Karine Symenßdatther, for^{ne} Ebbe Laursens faders ßysther, medt hynnes hosbunds, Niels Jensens, raadt och willige hagde boldth, schøtt och affhendtt fraa ßig och ßynne arffuinge och tiill mester Lauritz,¹⁰ prior tiill Heliggesthus wti Randers, for^{ne} tue gaardhe, then ene liggendes wti Hafferom och then andhen wti Tulstrop meth alt theres retthe tilligelse &c. Ther epther enn lagheffdt, lydendes att priier tiill for^{ne} Helliggesthus wtj Randers hagde indwortt mett lagheheffdt¹¹ for^{ne} two gaardhe meth mere godz tiill for^{ne} closter &c. Och ther effther enn dom, som nogre gode mendtt hagde wtgiffuett, lydendis att thi hagde dømppt for^{ne} closter then ene gaardh wti Tulstrup, som Lauris Simonsen hagde then tiidh om trett meth for^{ne} priier &c., som ßamme skødhebreffue, lagheffdh och dom ther om ytthermere wduißeer och indholler, och ßatte for^{ne} mester Jørgen Sambingh wti retthe, om for^{ne} hospitall icke bordhe for^{ne} tuende gaarde att nydhe och beholdhe epther for^{ne} breffues lydelse.

Ther tiill ßuaritt for^{ne} Ebbe Laurissen paa ßynne och ßynne ßysckindes¹² wegne och mienthe, att thet skødhe, som theres faderßysther swa hagde wdgiffuitt emodh hinner retthe arffuingers wilig och sambtycke, och hwn hagde inghen barn mett hynnes hoßbundtt, att ßamme skødhe wor giortt emod loghen swo ßigende wti then xxiiij capittell wti then tredie bog,¹³ att huilcken høstru ther ßielff haffuer hosbundh, hwn maa icke skødhe bortt och icke anderlundhe affhende nogitt godz vdhen hinnis bundes raadt och rette arffuingers willige. End toler hoßbundhen, att hostruen schiødher nogitth bortt, och fangher hin lagheheffdt paa thi kosthe, som kiøbes wdhen bundhens kiere, tha maa dog hanns arffuinge diele ther epther igen, thet hun skøtth bortt, och bundhen gielde iij marck bundhen och iij mark konghen, forthi att hans kone sollt whemblitt, och hanndt wissthe och toldhere.¹⁴ Ther epther wti retthe lagde for^{ne} Ebbe Laurissen enn dom aff Wiborg landztingh, som oß elskelige Jens Thommissen,¹⁵ Erick Schram¹⁶ och Jens Mogenssen,¹⁷ landzdommere, hagde wtgiffuet ved Gudz aar Mdxliiij, lydendes att thet skødhe, ßom for^{ne} fru Karine Simensdatther swo giortt haffuer, icke meth hynnis arffuingers willige och sambtycke, som loghen siigher, then haffuer inghen magtt och er giortt emodtt loghen och for^{ne} Ebbe Laurissen och hans

Byßkinde for^{ne} gaarde att nyde och beholde, wdhen wy och wortt elskelige raadtt siigher ther anditt om &c., som samme dom ytthermere wduißer och indholler, och ßatte for^{ne} Ebbe Laurissen paa ßynne och ßynne ßystkindes vegne wti retthe, om the icke burdhe for^{ne} gaardhe och godz att nydhe och beholdhe epther loghen och epther for^{ne} landztingsdoms lydelse, och om thet wloglig skødhe eller och then lagheheffdth, ther epther paa ßamme gods giortt er, burde at komme thennom tiill brøst eller tiill sckadhe wthi then sag.

Mett flere ordh och tale thennom ther om emellom wor, om huilcken ßag the gaffue thennom wti alle retthe paa begge ßider.

Tha epther tiltall, giendßuar och sagens legligheth sagde wj ther swo paa for retthe, att for^{ne} skøde, som for^{ne} fru Karine Simensdatther ßuo giortt haffuer, icke mett hynnes retthe arffuingers willige och sambtycke thet er giortt emodh loghen och bør ther for inghen magtt att haffue, och then lagheffdth, ther effther paa for^{ne} two gaarde meth mere godz giortt er, som for^{ne} mester Jørgen nu wti retthe lagde, bør ey at komme for^{ne} Ebbe Laurissen eller hans ßystkinde tiill brøst eller sckade wti nogen maadhe, swo wiith for^{ne} ßamme hæffdh for^{ne} two gaardhe anrørende ere, och for^{ne} Ebbe Lauritsen och hans metarffuinge bør for^{ne} twende gaarde och godz wti Haffrom och Tulstrop mett all theres retthe tilligelse att nyde, brughe och beholde epther for^{ne} landztings doms lydende, och bleff thet ßuo strax taldh¹⁸ thennom emellom paa begge ßiidher, att the arme siughe schulle her medtt were quitt och angerløße wdhen all ytthermere tiltall for kosth och thering eller opbørßill aff ßamme godz epther thenne dagh wti alle maadher.

Datum Aarhus, anno Mdxlvj, onßdaghden nest for fasthelaghen, nerwerendes Jahan Friis,¹⁹ her Jørgen Friis,²⁰ Knut Gyllenstiern,²¹ her Otthe Krumpen,²² Per Ebbesen,²³ Erich Schram²⁴ och Jens Mogenssenn.²⁵

(1) Magister Jørgen Pedersen Samsing (d. 1548), kannik ved Århus domkapitel, fra 1526 kantor; var 1521–33 tillige biskop Ove Billes kansler. Han havde overopsynet med hospitalet i Århus. – (2) Ebbe Lauridsen Udsen, søn af Laurits Simonsen Udsen til Tulstrup og Margrethe Galskyt. – (3) Nu nedbrudt hovedgård i Sal s., Houlbjerg h. – (4) Havrum s., Houlbjerg h. – (5) Sal s. – (6) Houlbjerg h. – (7) Karen Simonsdatter Udsen, søster til ovenn. Ebbe Lauridsen Udsens fader. Hun var gift med Niels Jensen og gav sig i kloster i Roskilde. – (8) Se 71.16. – (9) Ved kongebrev 12. november 1541 blev hospitalet i Randers henlagt til Århus (Rørdam, Kirkelove I.190f., Da. Kancelliregistranter.267, J. Lindbæk og G. Stemann, De danske Helligaandsklostre (1906).139). – (10) Magister Laurids Nielsen, fra 1505 til o. 1520 prior for Randers Helligåndskloster. Om ham se J. Lindbæk og G. Stemann, De danske Helligaandsklostre.131ff. – (11) *indwortt mett lagheheffdth*: ved lavhævd hævdet besiddelsen af (Kalk. II.424b–425a). Når en mand efter behørig indstævning af alle vedkommende kendtes berettiget til at *fange lagehæffd*, mødte han med de af tin-

get udmeldte mænd på åstedet og gik rundt om den pågældende ejendoms grænser og af-lagde ed på, at det var hans rette ejendom, hvilket kaldtes *indvorde med lavhævd*. Derefter blev på tinget udfærdiget et tingsvidne om forretningen. Jf. Stemann, Retshistorie. 476, Matzen, Privatret II.108ff. – (12) Se DAA 1945.118, hvor der nævnes 9 søskende. – (13) JL III.44. I lovens tekst 4 (DgL III.viiiiff. og herefter i Brandis' udg. af JL 1504 og Ghemens udg. 1508) fandtes den citerede artikel i III.24. At det er tekst 4, der citeres, synes klart, se DgL III.337. – (14) Jls tekst 4 har *tolde*: tålte. – (15) Se 97.13. – (16) Se 63.3. – (17) Se 96.3. – (18) aftalt. – (19) Se 64.6. – (20) Se 54.8. – (21) Se 59.57. – (22) Se 59.17. – (23) Se 67.16. – (24) Se 63.3. – (25) Se 96.3.

118 Rettertinget 4. marts 1546 (Århus)

Rettertinget underkender en af Århus rådstueret afsagt dom, hvorefter en mands ejendele efter en derom indgået aftale skulle tilfalde en enkelt af hans arvinger, mod at denne betalte den boet påhvilende gæld, da aftalen ikke var indgået for retten eller besejlet af den afdøde.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.58^r (findes yderligere i 39 hss.¹).

Wor sckickett fore oß paa wort rettherting Anders Maller,² boriger her wtj Aarhus, oc hagne wtj retthe steffntt Seuerin Mogensßen Smedt, boriger ther ßame ßteds, oc tiltalett hannom fore en arff, som hanß hustrue wore tilfallen ephther Olluff Pouelsßenns dødt, som handt schulle holde hannom fore, oc klaggitt for^{ne} Anders Maler, att handt paa ßyn høstruis wegne aldriig haffuer fott nogitt aff ßamme arff, oc for^{ne} Seuerin Mogensßen haffuer ßuo beholtt gaardt oc gods, boo oc boschab ephther hans høstrue Jahan³ Sewerins oc hannom er ther fore ingenn sckell wederfaren paa hanß høstruis wegne.

Ther till ßuarett for^{ne} Seuerin Mogensßen, att ther wor gangenn en endelig forligelse oc affkaldt om ßamme arff lang tiidt ßiden oc myente, att handt wore Anders Maler inthet plictug i then ßag, oc i retthe lagde ett breff, wd-giffuitt wnder Guds aar Mdxiiiij, lydendes att borgemester thenn tiidt wore her wtj Aarhus mett flere dannemendt hagne forligtt for^{ne} Seuerin Mogensßen oc hans høstrues Jahan Seuerins arffuinge wtj Seuerin Smedts eygen ßtue wtj ßuo maade, att for^{ne} Seuerin Smedt ßchulle ßelluff haffue oc beholle gaardt oc gods mett boo oc boschab, rørendis oc wrørendis, oc bethale all gielden &c. Ther ephther i rette lagde for^{ne} Seuerin Mogensßen en dom aff Aarhus raadstue, lydendes att borgemester oc raadtt hagne dømppt hannom quitt fore for^{ne} Anders Maler suo lengj for^{ne} chontracth oc forligelse er wedtt magtt, eller nogher kommer meth bedre beuißning &c., som ßamme dom ythermere wdiiißer oc indholler.

Tha batte for^{ne} Anders Maler wtj rette, om hannom burde at nyde oc wndt-gielde for^{ne} contracth paa Byn høstrues wegne, wden thenn wor gangen oc giortt tiill tyngj eller fore en Biddendes dom,⁴ oc Oluff Poelsben hagde then Belluff beßeglitt.

Mett flere ordt oc thale thennom ther om emellom wore.

Tha epther tiltall, gienßuar oc saggens leglighedt ßagde wij ther ßuo paa for retthe, att eptdertj for^{ne} contracth oc forligelse jcke er gangen till tyngi eller fore nogenn Biddendes dom, men wtj en ßtue, oc ey Olluff Poulsben thenn Belluff beßeglitt haffuer, tha bør ßame contracth ingenn magtt att haffue, men at were dødt oc magteløße oc ey att komme Anders Maller till ßchade paa hwes arff hannom paa hans høstrues wegne meth rette tilfalenn er, oc hues for^{ne} Seuerin Mogensben fyndts att haffue wtlagtt anthenn wtj arff eller gielddt till Anders Malere heller andre medtarffuinge eller oc Anders Malere oc the andre metharffuinge lade thennom tycke, att boen er icke ßuo godt, som thenn wore, ther arffuenn faldt, tha schulle alle arffuinge indføre igenn paa thett nyy epther logenn oc ßiidenn ßamme arff att sckiffte thennom emellom huer ßin anpartt oc huer taghe wtj gielddt som hann tager wtj arff epther logenn.

Datum Aarhus anno dominj 1546, torsdagenn nest for fastelagenn, in præsentia regis,⁵ neruerendes Jahan Friis,⁶ Erich Banner,⁷ her Jørgen Friis,⁸ Knudt Gyllenstern,⁹ her Otthe Krumpen,¹⁰ Per Ebbesben,¹¹ Erich Skram¹² oc Jens Mogensben.¹³

(1) Disse efter vidisse af Viborg landsting ved Erik Skram, Axel Juul og Peder Skriver (o: 1555–58), hyppigst dateret 1557. – (2) o: Maler, se DgP II.713f. Personernes indbyrdes slægtskab med Oluf Poulsen kan ikke oplyses. – (3) Johanne. – (4) Domstol, der fungerer, holder møde (OdS XVIII.1185). – (5) Ordene *in præsentia regis* indføjet med anden hånd over linjen. – (6) Se 64.6. – (7) Se 64.4. – (8) Se 54.8. – (9) Se 59.57. – (10) Se 59.17. – (11) Se 67.16. – (12) Se 63.3. – (13) Se 96.3.

119 Rettertinget 5. marts 1546 (Århus)

Når to brødre sidder i uskiftet bo, og den ene køber gods, bør den anden have halvdelen deraf, uanset at skødet kun lyder på den ene af brødrene.¹

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.37^v (findes yderligere i 32 hss.²).

Wor sckickett fore oß paa wortt rettherting oß elsckelig Jørgen Rostrop³ tiill Skoffgaardt,⁴ wor mandt oc thienere, oc hagde wtj retthe steffntt oß elscke-

lige frue Anne Jacobsdather,⁵ Hans Rostrups⁶ eptherleffuerske, oc hynnes oc hynnes børns werige, oß elskelige Jost Jacobsßen⁷ till Wang,⁸ oc tiltalet thennom fore nogett kiøbegods, som hans broder, for^{ne} Hans Rostrop, schulle haffue kiøptt thenn tiidt for^{ne} hans broder oc handtt ßadtt wtj fellett tilßamen, som hannom holdes fore, att handt icke maa komme tiill synn anpartt aff ßamme kiøbe gods. Oc berette for^{ne} Jørgen Rostrop, att thenn tiidtt theres fader⁹ oc moder¹⁰ døde oc affgangangne [sic] wore, oc for^{ne} hans broder Hans Rostrop oc handt schifftte mett theres ßysckinde, hues arffuegods the tilßammen hagde, tha tog huer theris ßysckyndt theris lodt fore ßeg ßelluff, menn hannß broder, for^{ne} Hans Rostrop, oc hanndt ßamme tiidt thoge theris lodt wnder etth oc mett enn beßeglitt wdschorenn¹¹ schrifftt, som handt ßtrax beuiste mett for^{ne} wdschorne ßchrifftt oc beßeglede loder,¹² som thennom thenn tiidt emellom gangenn oc giordt wore wnder Guds aar Mdxviiij, then fredag nesth fore Sanctj Anthonij dag¹³ att theris broder Knudt Rostrop¹⁴ hagde tagitt ßyn lodt fore ßeg ßelluff oc thisligeste begge theris søstere, Byrgitthe Lauridsdather¹⁵ oc Bege Lauridsdather¹⁶ hagde oc tagett huer ßyn lodt fore ßeg ßelluf, menn tha hagde for^{ne} Hans Rostrop oc Jørgen Rostrop tagitt theris lodt wnder ett tilßamenn. Oc berette for^{ne} Jørgenn Rostrop, att for^{ne} hans broder, Hans Rostrop, oc handt ßadt ßuo ßtedtze mett huer andre wtj fledt¹⁷ oc felett oc kiøpte oc ßolde tilßammen mett begge theris penninge thennom bode till nytthe oc gaffn, jndtill ßuo lengi Hanß Rostrops brølloppe wore, oc stundom lagde hanndt penninge wdt for thennom bode oc ßundu[m] hans broder, Hans Rostrop, som bewiibeligtt er, oc myentte ther fore, att hues kiøbegods, the ßuo thill ßamen kiøptt hagde, thett burde att komme thennom bode till gaffn oc beste, oc att the schødebreffue, ther paa giortt ere, hagde burt ßuo well at lyde paa hannom som paa Hans Rostrop. Oc wtj retthe lagde for^{ne} Jørgen Rostrop ther paa manghe breffue oc segill, ett som oß elskelige her Per Skram,¹⁸ ritther, wor mandt oc raadt, hagde wtgifftt, ett andett, som oß elskelige Per Kruße¹⁹ oc Enuoldt Kruße²⁰ hagde wtgiffuitt mett mange andre gode mends breffue oc segill, lidendes att for^{ne} Hans Rostrop oc Jørenn Rostrop hagde ßuo ßidditt wtj felitt ßammenn oc kiøptt oc ßoldt fore begge theres penninge tilhobe, thennom bode till nytthe oc gaffn, jndtill ßuo lengij Hans Rostrops brøllup ßtodt. Jtem ett breff, som oß elskelige Suendt Persßen²¹ till Ørum²² oc Hans Styge,²³ wor embitzmandt paa Silckeborig,²⁴ hagde wdtgiuett wnder datum Mdxlv, lydendes att the hagde hørtt thenn tidt Jørgen Rostrop thalitt ßynn broder till Hans Rostrop om ßamme kiøbegods, ther Hans Rostrop laae ßiug, tha ßuarett Hans Rostrop oc bestodt,²⁵ att the haffde

Bidett wtj felett tiill ſuo lengi handt bleff giffth, oc att alltt thett gods, ſom wor kiøptt thes emellom, thett wor begis theres kiøb, oc att handt wilde jngenn suig giøre Jørgen Rostrop there wtj &c., som ſame gode mends breffue ther om wthermere wtuißer oc indholder. Thes ligeste beuiste for^{ne} Jøren Rostrop, att handt hagde indløst aff begge theres felids gods, oc thienerne hagde ſagtt hannom hoßbunde huldtt²⁶ oc giortt hannom egtt²⁷ oc arbeytt, oc ythermere beretthe for^{ne} Jørgenn Rostrop, att then tiidtt Hans Rostrops brøllup wor, tha hagde Hans Rostrop wtlagtt hannom paa ett tock schiffte²⁸ bode aff theres arff gods oc enn partt aff for^{ne} kiøbegods fore ſyn anpartt, oc att the schoffue, there laa till thett ene gods, bleff lagtt thiill thet anditt, oc saa liggendt oc skiffth alltt theres gotz, bode arffwegots oc kiøbegots thennom bode emellom lige som ett gods, ther thennom bode tilhørde. Oc ſatthe wtj retthe, om hannom icke burde ſyn anpartt wtj allt thet kiøbegods, ther ſuo wor kiøptt fore begge theres penninge, all thenn ſtundt the ſuo ſadt wtj fled oc felitt ſammenn liigge ſuo well ſom wtij theres anditt arffgods, oc om Hans Rostrops arffuinge icke burde at føre the breffue her nw tilstede, som ther paa giortt er.

Ther till ſuaritt for^{ne} Jost Jacobsßen paa ſyn ſyſters, frue Annes, oc Hans Rostrops børns wegne, att hues gods for^{ne} Hans Rostrop ſwo kiøptt haffuer fore ſyne penninge, som handt hagde lagtt ſeg tiill gode wthj ſin thienesthe hoß gode mendt, att thet gods burde inthet att komme for^{ne} Jørgenn Rostrop till, men burdhe att bliffue hoeß Hans Rostrops arffuinghe, epherthj att the schøde breffue, ther paa giortt ere, lyude paa Hans Rostrop oc icke paa Jørgenn Rostrop. Oc først wtj retthe lagde ett skiødebreff, som Hans Knutsßen²⁹ aff Pederstrop³⁰ hagde wtgiffuett wnder Guds aar Mdxviiij, tiidtdagen nest for Guds legoms dag,³¹ lydendes att handtt haffuer schøtt oc ſoltt fraa ſeg oc ſyne arffuinge for^{ne} Pederstrop hoffuittgaardt mett mere gods &c. Item tuende ſchøder wnder Guds aar Mdxix, thett fyrste lydendes att oß elskelige Erich Skram³² haffuer ſoldtt oc ſchøtt fraa ſeg oc ſyne arffuinge oc till for^{ne} Hans Rostrop oc hans arffuinge Riistrop gaardt³³ mett ſyn tilligelse &c., thett anditt lydendis att for^{ne} Erich Skram haffwer ſoldt, ſckøtt oc affhendt fra ſeg oc ſyne arffuinge oc till Hans Rostrop oc hans arffuinge iij gaarde wtj Ladung ſogen³⁴ mett mere gods &c. Item ett anditt ſchøde wnder Guds aar Mdxix, lydendes att Dorethe Suenſdather³⁵ hagde ſchøtt oc ſoltt fraa ſeg oc ſyne arffuinge oc tiill Hans Rostrop oc hans arffuinge enn gaardt wtj Skoffby,³⁶ kallis Syndergaardt &c. oc ett andett breff wnder datum Mdxviiij, lydendes paa ett boell wtj Twentstrup,³⁷ som Hans Rostrop ſchulde haffue

aff Niels Krag³⁸ till ewerdelig eyghe &c., som samme breffue ythermer wduiser oc indeholler. Oc satte for^{ne} Jost Jacobßen wtj rette paa sin bysther oc Hans Rostrops børns wegne, om thennom icke burde for^{ne} gods, som Hans Rostrop saa kjøptt haffuer, att nyde oc beholde ephther theris breffues lidelse.

Tha atspurde wij for^{ne} Jost Jacobßen, om handt kunde beuisse, att for^{ne} Hans Rostrop oc Jørenn Rostrop wore noghe thiidt adschildt fraa huer andre aff thett fellett, the wore thilsammen wtj førre end Hans Rostrops brøllup wor. Tha kunde handt thett wtj ingenn mode beuisse.

Mett mange ordt oc thalle thennom ther om paa bege sider emelom wore, om huilcken sag thj gaff thennom wtj alle rette paa bode sider.

Tha ephther tiiltall, gienßuar, breffue oc beuissninge oc sagens leglighiedt sagde wij ther suo paa for rette, att ephther thy for^{ne} Hans Rostrop oc Jørenn Rostrop saa haffue sidett wtj fledt oc fellett thill sammen oc kjøptt oc soldt thill hobe offwer ett mett begis theris penninge, oc ey the haffue werett adtschiildt aff same fellett mett huer andre, føre endt Hans Rostrops brøllup wore, oc the swo haffue schiffth oc lignedt allt theris gods, swo well kiøbe gods som arffue gods, thennom bode emellom, thil ligeste ephther thy Hans Rostrop sielff haffde bestott stackett thiidtt føre hanndt døde, att handt same gods kiøpte haffde thennom bode thiill gode oc sagde seg icki att wille giøre sinn broder Jørgenn Rostrop noghen ßuig wdj samme kiøb, tha bør allt thett gods, som for^{ne} Hans Rostrop wtj thenn mideler thiidtt saa kjøptt haffuer att komme Jørenn Rostrop oc Hans Rostrops arffuinge bode thiill gode oc schiffthes thennom emellom som anditt arffue gods, oc ther som swo finds, att for^{ne} Hans Rostrop haffuer kjøptt nogett gods, føre end handtt kom wtj fledt oc felett mett for^{ne} Jørenn Rostrop, tha bliffuer thett hoß Hans Rostrops arffuinge som thett ßyg bør.

Datum Aarhus, fredagen nest for fastelagen, in præsentia regis,³⁹ neruerendis Jahann Friis,⁴⁰ Erich Baner,⁴¹ her Jørenn Friis,⁴² Knudt Gyllenßtiern,⁴³ her Otte Krumpen,⁴⁴ Per Ebbeßen,⁴⁵ Erick Skram⁴⁶ oc Jenß Mogenßen.⁴⁷ 46.⁴⁸

(1) Når forældrene døde, kunne børnene forblive i fællig, jf. Matzen, Privatret I.91f. Ifl. VsjL I.68 skulle alt, der tilfaldt det ene barn, tilhøre de søskende, han var i fællig med, således at en broder fik fuld lod og en søster halv lod, jf. også EsjL I.42. Jf. DL 5-3-15, hvorom det dog antages, at fællesskabet er i forhold til de enkeltes indskudte summer, jf. Brorson, Femte Bog I.291. – (2) Disse indeholder kun en udateret kort gengivelse af dommen. Der tilføjes: Och findis samme dom huos Jørgenn Rostrup eller hanns arffuinge. – (3) Jørgen Rostrup (d. 1563) til Sjelleskovgård (nuv. Vedelslund) i Sjelle s., Framlev h. – (4) Sjelleskovgård, se foreg. note. – (5) Anna Jakobsdatter Høeg (Banner) til Lergrav. – (6) Hans Rostrup (d. 1545) til Pederstrup og Ristrup. – (7) Just Høeg (Banner) (d. 1557)

til Vang og Lergrav, broder til ovenn. Anne Jakobsdatter Høeg (Banner). Væрге for Hans Rostrups børn var, jf. JL I.28, deres farbroder, Jørgen Rostrup. Denne gjorde imidlertid i rettertingets møde den 5. marts 1546 gældende, „at handt icke bode kandt were for^{ne} børns werige oc thale thennom tiill for^{ne} gods, oc myente ther fore, att for^{ne} Jost Jacobsen som en moderbroder burde att were theris ßuar oc werge“. Da Jørgen Rostrup således fragsagde sig værgemålet, bestemte rettertinget, at Jost Jacobsen skulle være væрге „till saa lenge ßom Hans Rostrops børnn selff kommer tiill lage alder eller fanger andre lage werie“, se HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.37^{r-v}. – (8) Hovedgården Vang i Sulsted s., Kær h. – (9) Laurids Rostrup til Sjelleskovgård (Vedelslund). – (10) Ellen Nielsdatter Kaas (Sparre-Kaas). – (11) En *wdschorenn schriffitt* er en halvdel af et dokument med to enslydende udfærdigelser, delt ved afskæring efter en bølgelinje til kontrol af delenes oprindelige samhörighed; af lat. charta excisa (se 115.7). – (12) Optegnelse om deling (især ved skifte) (Kalk. II.828a bet.4). – (13) 3. september. – (14) Knud Rostrup, broder til Hans og Jørgen Rostrup. – (15) Birgitte Rostrup, søster til ovenn. Knud, Hans og Jørgen Rostrup. – (16) Bege Rostrup, hendes søster; navnet Bege (Beke), jf. mnty. Beke, er hypokoristisk for Beate, Elisabeth el. Rebekka, jf. DgP I.102, MndWb I.209a. – (17) Rettet fra *feldt*. – (18) Se 95.19. – (19) Peder Kruse (d. 1562) til Balle, 1558 landsdommer i Nørrejylland. – (20) Hans broder Enevold Kruse (d. omkr. 1571) til Vingegård. – (21) Svend Pedersen Væbner (d. omkr. 1567); hans datter Christence var gift med nedenn. Hans Stygge. – (22) Krongodset Ørum slot (nedbrudt omkr. 1748) i Ørum s., Hassing h. – (23) Hans Stygge (d. 1568) til Nøragergård, Holbækgård m. v. – (24) Hans Stygge var 1536–48 høvedsmand på Silkeborg. – (25) erklærede, påstod, erkendte (Kalk. I.178b bet.8 og 9). – (26) Husbondehold er den afgift, der i visse tilfælde (bl. a. ved ejerskifte af fæstegårde eller når en vornebonde opholdt sig uden for det gods, hvor han hørte hjemme) svarede af bonden til herremanden som anerkendelse af et vist afhængighedsforhold. Jf. W. Christensen, Statsforvaltning.620 noten. – (27) Ægt: pligtkørsel (eller den afgift, der trådte i stedet herfor). Om ægt se Fussing.254ff. – (28) Et tokkeskifte er et foreløbigt skifte, der foretages efter arvingernes private overenskomst på slump (OdS XXIV.108, Kalk. IV.415a). – (29) Har ikke kunnet identificeres. – (30) Hovedgården Pederstrup i Tulstrup s., Ning h. Gården tilfaldt senere Hans Rostrups datter Ellen, der var gift med Ove Skram. – (31) 2den torsdag efter pinse. – (32) Se 63.3. – (33) Hovedgården Ristrup i Sabro s., Sabro h. Hans Rostrups søn, Laurids Rostrup, arvede denne gård. – (34) Lading s. i Sabro h. – (35) Har ikke kunnet identificeres. – (36) Uvist hvilket Skovby. – (37) Landsbyen Tvenstrup i Odder s., Hads h. – (38) Niels Krag (d. 1557) til Agerkrog. – (39) Ordene *in præsentia regis* er tilføjet i marginen med anden hånd. – (40) Se 64.6. – (41) Se 64.4. – (42) Se 54.8. – (43) Se 59.57. – (44) Se 59.17. – (45) Se 67.16. – (46) Se 63.3. – (47) Se 96.3. – (48) ɔ: 1546.

120

Rettertinget 11. marts 1546 (Århus)

Fru Kirsten Viffert havde i anledning af et af sønnen, Godske Vognsen, begået drab på biskop Stygge Krumpens gods forpligtet sig til at betale til denne sidste 200 mark og havde overdraget ham til sikkerhed en ejendom. Rettertinget statuerede, at hun ikke var pligtig at betale det nævnte beløb, og at ejendomsoverdragelsen var magtesløs, da Stygge Krumpen i anledning af dra-

bet hverken havde bondesag eller kongesag. Godske Vognsen havde udsonet sig med den dræbtes slægt.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–48) fol.39^v (findes yderligere i 3 hss.).

Wor sckickitt for oß paa wortt rettherting oß elskelige Godske Wogenßen¹ tiill Stenßhede,² wor mandt och thienere, och hagde wti retthe steffntt oß elskelige her Stygge Krumpen³ och tiltalitt hannom fore itt eygendoms breff,⁴ handtt haffuer paa en gaardt wti Sckibbetuedh,⁵ Per Wigilßen wti bor, som handtt myenthe icke att were retferdigtt, och fore en domb, handt ther epther hagde fangitt aff Wiborgh landzting epther ßamme schiödhe. Dißligeste hagde handh wti retthe steffntt oß elskelige Jens Mogenßen,⁶ landzdommere, och Jens Katt,⁷ landztinghørrer, fore ßamme dom; och beretthe for^{ne} Gotske Wogenßen, att noghen tiidtt ßiidhen forledhen tha kom handh fore schade och ihielßlog en ßynne egne thienere, Pouill Willatsen, som hagde giortt hannom staa hoffmodh⁸ och fortredt, och ther forre war hannom offuerßworen hußfredh, gaardfredh och fredløßmaall, och beklagitt, att hans modher, frue Christine,⁹ schulle ther fore weritt trengdh och nøtt tiil att loffue her Styggi Krumpen ij^c marck,¹⁰ och ther mett hagde handh kendh ßig eygendom¹¹ paa for^{ne} eygendom paa for^{ne} gaardt wtj Sckibbetuidtt emodtt høgborne furstis, konning Fredericks, wor kiere herre faders, loglig ihugkomelße, breff,¹² lydendis, att hans naade hagde wntth och tillatt, att thett fredløßmall, hußfredtt, gaardfredh och andhre deelle, som handh wor fallen fore tiill hans naadhe fore then ßag, motte och schulle aldellis opßtande¹³ och ey ther fore tiltalis aff nogher, førrend saghen kom wti retthe fore hans naadhe, dog ßwo att handtt schulle stille bundhen tillfreds, anthen til myndhe¹⁴ eller tiill retthere,¹⁵ och bewiste att hand hagde stillet then dødes slecth till fredz och hagde ther paa orfeygde,¹⁶ och myenthe ther fore, att handh inthet wor her Styggi Krumpen plictug wti then ßag. Och wti retthe lagde en dom,¹⁷ som her Mogens Gøye,¹⁸ Danmarckis riges hoffmester, Erich Baner,¹⁹ Jahan Friis,²⁰ Jens Huas²¹ mett flere godemendtt hagde wtgiffuet wndher datum Mdxix, lydendis att the hagde dømppt for^{ne} frue Christine och Godske Wogenßen quitt att were fore the ij^c marck, hun hagde loffuitt for^{ne} her Styggi for then sag, epther konning Fredericks breffs lydelße, indtiill ßaa lenghe att ßaghen kommer y retthe fore hans naadhe och bliffue ther atskildt,²² som ßamme godemends dom ythermere wdwiißer och indeholler. Ther effther en dom aff Wiborg lanndzting²³ wnder datum Mdxix, lydendis att Per Wigilßen wor ther dømpth quitt

fore thi deele, handh wor delt for thenn β ag, att handtt icke wilde β ige for^{ne} her Styggi tieniste,²⁴ och the, hannom deellt hagde, och theris h \ddot{o} ringe²⁵ att werre nederfeldige och b \ddot{o} dhe ther fore ephther loghen &c.

Ther till suaritt for^{ne} her Stygge Krumpen, att for^{ne} Godscke Wogen β en hagdhe slagitt for^{ne} Willatz ihiell paa hans godz och mienthe ther fore, att handtt wor bunde wti then β ag och bewiisthe mett breff och segell aff menige dannemendh, β om hagde werritt hoe β och h \ddot{o} rdt och β eet, att for^{ne} frue Christine paa β yn β ons Godscke Wogen β ens wegne hagde loffet her Stygge Krumpen ij^c marck fore en hans thienere, Powell wti Hyffuen,²⁶ som Godscke ihiel β log i β yn eygen gaard och lade, ther hand schulle leygitt och soffuitt, som Godscke wor lougmoll²⁷ och freedl \ddot{o} β maal offuerganghen fore, fore huilcke ij^c marck hun strax soldhe hannom till ett gienk \ddot{o} b²⁸ samme gaard i Skibbetuedh, Per Wigil β en iboer, mett slig forordtt²⁹ och wilkor, att huor hun eller hynnes arffuinge icke gaff hannom for^{ne} ij^c marck indhen ij β ambfelde aar, tha schulle handtt beholdhe β amme gaard och eygendom, och att ther strax bleff giortt breff och segill paa &c. Ther ephther wti retthe lagde for^{ne} her Styggi Krumpen for^{ne} sch \ddot{o} debreff vnder datum Mdxix, mandagen ephther Ste. Walburiges dag,³⁰ lydendis att for^{ne} frue Christine hagde Boldt och sck \ddot{o} tt for^{ne} her Styggi Krumpen for^{ne} gaardh i Skibbetuedh, Per Wigil β en iboer, dog β wo att ther β om hynne eller hynnes arffuinger l \ddot{o} sther β amme gaardh igien at k \ddot{o} be, tha maatte then igienki \ddot{o} bis indhen ij aar fore ij^c marck &c. Item wti retthe lagde for^{ne} her Styggi en landztingsdom³¹ vnder datum Mdxlv, lydendis atth thet for^{ne} sch \ddot{o} dhe fandz att were welbe β eglitt och burde att were weedt magtt, och then β ag att henghe³² ho β Godscke Wogen β en, att handth klagt thet wretferdigtt, jndtill β wo lenge handt kandh bewi β e, att thet er wretferdigtt, anthen tiill landzting eller for o β &c., som samme breffue ytthermere wdwi β er och indeholler. Och satte for^{ne} her Styggi Krumpen wti retthe, om hannom icke burdhe β amme gaardh att nydhe ephther hans sck \ddot{o} debreffs lydell β e, ephtherdj then bleff icke logligh igienk \ddot{o} ptt ephther for^{ne} breffs lydell β e.

Ther tiill suaritt for^{ne} Godscke Wogen β en och wti retthe lagde itt tingswittne, lydendis att hans moder hagde iij sambfelds tingh laditt giffue lasth och kiere paa for^{ne} eygendoms breff, her Styggi kiender β ig att haffue paa for^{ne} gaardh i Skibbetuedtt, och hagde β agtt ney tiill β amme breff, att hun icke wiste, att thet lydde paa eygendom &c., som β amme breff ytthermere wdwi β er och indeholler. Och β atte for^{ne} Godscke Wogen β en wti retthe, om hans modher motte scki \ddot{o} dhe for^{ne} gaardh bortt ephther loghen, wdhen hand

thet bewilligitt³³ och sambyctkt haffuer som ßyn moders arffuinge, och om hannom icke burdhe att were quitt fore then ßag epther for^{ne} godemends doms lydelse.

Mett flere ordh och thale thennom ther om emellom wor, om huilcken ßag the gaffue thennom paa begge ßiider wti retthe.

Tha epther tiltall, gienßuar och sagens leglighedt sagde wij ther swo paa fore retthe, att eptherthj for^{ne} Godscke Wogenßen swo hagde for^{ne} wor kiere herre faders breff, att all deele wti then ßag schulle opstaa tiill ßwo lenge ßagen kom ind fore hans naadhe, dog swo att for^{ne} Godscke Wogenßen schulle stille sagwolderen tiill freds, och Godscke Wogenßen thet giordt haffuer, som [handt]³⁴ her bewisthe mett orfegde,³⁵ och her Styggi Krumpen icke fyndis att haffue ther wti anthen bundeßag eller kongeßag, och handh ther vtoffuer haffuer trengdt for^{ne} Gotscke Wogenßens modher tiill att loffue hannum for^{ne} ij^c marck, som for^{ne} her Styggi Krumpen her ßielff bestandh for oß, tha bør thet schøde inghen magtt att haffue och ey att komme for^{ne} Godscke Wogenßenn tiill brøsth eller schade epther thenne dagh wti noger maade, och hannom att were quitt fore for^{ne} ij^c marck epther for^{ne} godemendz doms lydelse. Men hues her Styggi Krumpen ladher seg tycke att haffue Gotscke Wogenßen till att tale fore ßamme mandslett, tha thale hannom tiill mett logen, och ther ganghe om swo megitt ßom rett er.

Datum Aarhus, anno &c. 1546, 5. feria ante Gregori,³⁶ in præsentia regis, præsentibus Jahan Friis,³⁷ Erich Banner,³⁸ her Jørgen Friis,³⁹ Knutt Gyllenstierne,⁴⁰ her Otte Krumpen,⁴¹ Per Ebbeßenn,⁴² Oloff Munck⁴³ och Erich Schram.⁴⁴

(1) Godske Vognsen til Stenshede, søn af Vogn Mortensen (Vognsen) og Kirsten Viffert. – (2) Stenshede (nuv. Ottestrup) i Volstrup s., Dronninglund h. – (3) 1519–36 biskop i Børglum. Om hans talrige godstrætter se DbL XIII.398f. – (4) Skøde (Kalk. I.443b), jf. *schøde* ndf. – (5) Skiftved (Understed s., Dronninglund h.). – (6) Se 96.3. – (7) Se 96.6. – (8) Uret, krænkelser (Kalk. II.255a bet.2). – (9) Kirstine Viffert, datter af Las Viffertsen og Gyde Lauridsdatter Krag. – (10) 200 mark (ij^c = 200). – (11) *kendh ßig eygendom*: gjort krav på ejendommen (Kalk. II.498b bet.7b og 8). – (12) 1532 udgik kgl. br. til gode mænd „att høre end s[ag] wdi rette emellom . . . biscop Stiige och frue Chirstine, szom wor vdi Stendzhiede, och hyndes søn, Godske Wogensszen, om en gaard liggendis wdi Skyftwed, szom biscop Stiige beclager, thii holder hannom for emod for^{ne} fru Christines eghet breffues liudelse (Fr. Is Registranter.485). – (13) henstå, vente, stilles i bero (Kalk. III.364b bet.5). – (14) Overenskomst, forlig; forbindelsen *minde og ret* alm. i ældre sprog, se Kalk. III.92b bet.5. – (15) Her: retslig afgørelse. *Retthere* bet. egl. øvrighed, rettens håndhæver (Kalk. III.588b bet.1). – (16) Se 2.1. – (17) Kendes ikke. – (18) Se 47.3. – (19) Se 64.4. – (20) Se 64.6. – (21) Se 64.5. – (22) dømt (Kalk. I.7b bet.2). – (23) Kendes ikke. – (24) *ßige . . . tieniste*: tilsige tjeneste (Kalk. III.718a bet.3); *tieniste* er pligtarbejde (Kalk. IV.400a). – (25) *høring* (el. tinghøring) er de mænd, der var beskikkede til at fungere som retsvidner på

tinget el. personer, der af tinget var udmeldt til at iagttage et eller andet uden for tinget og senere bevidne det på tinge. Stygge Krumpens her nævnte proces mod Per Wigilsen er en fordelingsproces (fordi den sidstnævnte havde nægtet at være fæster under Stygge Krumpen), og fordeling skete i Jylland med høringer, jf. Matzen, Offentlig Ret II.153. – (26) Stednavnet har ikke med sikkerhed kunnet lokaliseres. Add 152,2° (nr. 14) har formen: *Hyum*. Muligt er det Hytten i Volstrup s., Dronninglund h. – (27) Rettergang, søgsmål (Kalk. II.728b). – (28) Se 34.15. – (29) Aftale, betingelse (Kalk. I.679b). – (30) Valborgsdag er 1. maj. – (31) Dommen kendes ikke. – (32) påhvile (Kalk. II.159b bet.5b). – (33) Ifl. JL I.36 måtte en enke kun med sine frænders samtykke sælge eller mageskifte sin jord. Reglen overholdtes vist ikke altid i retsbrugen, jf. Matzen, Privatret I.38. – (34) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter Thott 1202,2°. – (35) Se 2.1. – (36) Torsdagen før Gregors dag (12. september). – (37) Se 64.6. – (38) Se 64.4. – (39) Se 54.8. – (40) Se 59.57. – (41) Se 59.17. – (42) Se 67.16. – (43) Se 97.42. – (44) Se 63.3.

121

Rettertinget 15. marts 1546 (Århus)

Fru Sophie Kaas, enke efter Tyge Lunge (Dyre), fandtes berettiget til at fragå arv og gæld efter sin mand, uanset at den ved hans død forefundne gæld også var kommet hende til nytte. Hun måtte beholde det løsøre, hun havde indført i boet, men det øvrige gods skulle hun lægge fra sig.¹

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.52 (1)^r (findes yderligere i 9 hss.).

Litt.: Stig luul, Fællig og Hovedlod.286.

Wor schickitt fore oß paa rethterting oß elskelige Axell Juell,² wor mandt oc thiener oc embetsmandt paa wortt slott Aalborghuß, paa oß elskelige Juer Lunges,³ wor hoffßynders,⁴ oc hanß Byßckendis⁵ wegne oc hagde wtij retthe steffntt oß elskelige frue Sophie,⁶ Tyggi Lunges⁷ ephtherleffuerscke, oc hynes werige oc titalitt hynne fore, hun haffuer affßagtt ßeg mett arff oc gieldt ephther for^{ne} hynnes hoßbunds Tyggi Lunges dødt oc affgang oc myente, att hynne iche hagde thett burtt at giøre; oc tißligeste fore hues jnuentarium,⁸ guldt, sølluff oc penninge oc anden løßøre, som for^{ne} Ifuer Lunge hanß Bysckende oc theris broders barn, Anders Biørnßens søn,⁹ ephther hannom mett retthe tilfalde kunde. Oc beretthe for^{ne} Axell Juell, att thett stundt som for^{ne} Tygge Lunge och frue Sophie wore tiilßsammen wtj ecthesckab, tha oppebar the megitt tiilßsammen, bode manghe penninghe aff pantt oc anditt oc ther tiill mett for^{ne} Anders Biørnßens barns renthe oc landgilde mett andett mere, som handt strax wtj rette lagde enn registher paa, oc ey hun haffuer antworditt fraa ßeg guldt, sølluff, boo oc boschab, kleder oc klenodie eller anden løßøre, som for^{ne} Juer Lunng oc hans Bysckinde oc theres broders barn mett retthe ephther for^{ne} Tyggj Lunge tilfalen er, oc ther tiill mett att ther en en stoor

gieldt epher for^{ne} Tyggj Lunge, som hans arffuingher bethalle schulle, oc er kommen hynne suo well till nytthe oc gaffn som hannom, som handt meener. Och myente for^{ne} Axell Jull epher Blig leglighedtt, som forskreffuet staar, att for^{ne} frue Sophie icke hagde burtt att affßagtt Bëgh aff arff oc gieldt, men hagde burtt att taghe Bynn anpartt wtj gielden mett thennom, oc att hun icke hagde suo loglig affßagtt Bëg arff oc gieldt, som thett Bëg burde. Oc Batthe for^{ne} Axell Jull paa Juer Lunges oc han Bsystemdes oc metharffuingers wegne wti retthe, om thett er suo logligh giortt, som thett Bëg burde, oc om for^{ne} Tyggj Lunges gieldt icke burde at wtlegges oc bethalis wtaff boen oc boependinge tilbammen, førre endt nogen schiffte gick, oc om frue Sophj icke wor plictug att stande Byn anpartt ther wtj.

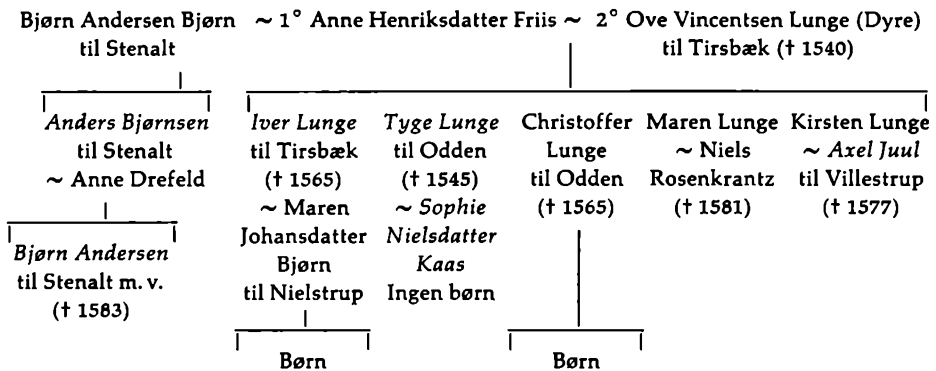
Ther till Buarett oß elskelige Hermenn Scheyll,¹⁰ wor secreterer,¹¹ paa for^{ne} frue Sophies wegne, att hun hagde loglig affßagtt Bëg aff Bamme arff oc gieldt then xxx^e dag,¹² epher som logen Biger, oc wtj Randers først, som for^{ne} hynnes hosbundtt begraffuett bleff,¹³ oc Biiden till Wiiborg landsting,¹⁴ som handt strax beuiste mett breff oc sigill, oc myenthe, att thett wor loglig giortt, oc att ingen hynne thett formene kunde, att hun thett ey giøre motthe epher logen. Oc berethe for^{ne} Hermen Skiell paa frue Sophies wegne, att then stundt for^{ne} hynnes hoßbundt oc hun wor tilbammen nogitt paa anditt aar, tha hagde the oc wtagtt stoore penninge oc anditt tilbammen suo well som the hagde oppeboret, som handt kunde beuiße mett breff oc register, oc yttermere berethe, att for^{ne} frue Sophie haffuer altidt werett offuerbodig¹⁵ oc endt nu er att wilde antworde¹⁶ fraa Bëg, hues hun haffuer inde hoß Bëg oc thennom aff retthe thilhører, oc att the thett ey annamme wilde, oc att hun ther fore haffuer Bätt Bëg wti ett hus wtj Randers oc inthett beuaret Bëg mett theres gaardt Stenaltt,¹⁷ som kiister oc sckryn oc anditt er tilhobe endt nw beßeglit, som the Belluff meth flere gode mendt beßeglit haffue, oc myenthe att hun wor icke plictug ther till ytthermere att Buare. Ytthermeere berethe oc for^{ne} Hermann Scheyll, att Juer Lunge oc hands Bsystemkinde endt nw haffue inde hoss thennom for^{ne} theres broders Tyggj Lunges boo oc boeschab oc løßøre, som handt kunde bewiße mett riigens lagdags breffue, som handt hagde tagitt offuer thennom fore thenn Bëgh, oc Batthe wtj retthe paa for^{ne} frue Sophies wegne, om thett icke burde at staa hynne fore fulde, att hun suo loglig haffuer affßagtt Bëg arff oc gieldtt, oc om hun wor ythermere plictug att Buare till Tyggj Lunges gieldt.

Mett fleere ord oc thale thennom therom emellom war. Om huilcken sag the gaffue thennom paa begge Biider wtj alle retthe.

Tha ephther tiltall, gienßuar oc ßagens leglighedt sagde wij ther ßuo paa fore retthe, att ephthertj for^{ne} frue Sophj ßuo logligen haffuer affßagt seg aff arff oc gieldtt ephther for^{ne} Tyggj Lunge, tha bør hynne at komme ther ßuo riig wdt som hun ther indt kom oc nyde oc bebolde hues guld, sølff, pendinge, kleder, klenodie, boschab oc anden løßøre mett hynes festenfææ,¹⁸ som hun tiill hannom wtj boen indførtt haffuer, oc hues ther offuer er, thet bør hinde at wtlege fraa ßeg till Tyggj Lunges arffuinge. Och therßom the ythermere wille thee¹⁹ hynne, endt hun fraa ßeg leggendes wurder, tha bør hynne thet at wtlegge ephther ßom logen wdiißer.

Datum Aarhus, anno domini Mdxlvj, mandagen nest ephther syndagen inuocavit,²⁰ neruerendis Jahan Friis,²¹ Erich Baner,²² her Jørgen Friis,²³ Knutt Gyllenstiern,²⁴ Per Ebbeßenn,²⁵ Erich Schram²⁶ oc Jens Mogenßen.²⁷

(1) Til oplysning om slægtskabsforholdene mellem de i dommen nævnte personer hidsættes følgende stamtavle:

(2) Axel Juul (jf. 63.4) til Villestrup (1503–77), 1536–50 lensmand på Ålborghus, 1551–71 landsdommer i Nørrejylland. Han var (1542) gift med Kirsten Lunge (Dyre). – (3) Iver Lunge til Tirsbæk og Slumstrup (d. 1587). – (4) Se 32.17. – (5) Se stamtavlen ovf. – (6) Sofie Nielsdatter Kaas. – (7) Tyge Lunge til Odden, der døde 1545. – (8) Et *inventarium* er en fortegnelse over et bos aktiver (OdS IX.839). – (9) Bjørn Andersen (Bjørn) (d. 1583) til Stenalt m. v., senere (1562–66) landsdommer i Sjælland, 1567 rigsråd. – (10) Herman Skeel (d. 1555) til Jungetgård, Nygård m. v. Han havde studeret i Wittenberg, blev 1542 sekretær i kancelliet, 1549 rentemester, 1552–55 landsdommer i Jylland. – (11) Sekretær (skriver) i kongens kancelli; om stillingen se W. Christensen, Statsforvaltning.100ff. – (12) Jf. JL I.23 og 26, jf. I.3. Om terminen 30 dage efter dødsfaldet se 77.11. – (13) Arvingerne fragik ofte arv og gæld straks ved begravelsen, og fragåelsen læstes over graven eller tilkendegaves på symbolsk måde, f. eks. ved at nøglerne til afdødes hus kastedes i graven, eller ved at enken ikke med følget gik tilbage til den afdøde ægtefælles hus (jf. at enken i nærv. dom tog ophold i et hus i Randers) o. l., jf. Matzen, Privatret I.130. – (14) Foruden ved graven skete gældsfragåelse hyppigt til tinge, jf. Secher, Rettertingsdomme II.162 og

500, Matzen, Privatret I.130. – (15) rede, villig (Kalk. III.402a). – (16) give, overdrage (Kalk. I.57a). – (17) Hovedgården Stenalt (Ørsted s., Rougsø h.), beboedes fra o. 1460 til 1596 af slægten Bjørn. – (18) Fæstenfæ: gave fra fæstemand til fæstemø ved trolovelse (Kalk. I. 516b). – (19) *thee*: vidne (mod), tillægge (Kalk. IV.322a bet.2). – (20) *Dominica inuocavit*: 1ste søndag i fasten (i 1546: søndag den 14. marts). – (21) Se 64.6. – (22) Se 64.4. – (23) Se 54.8. – (24) Se 59.57. – (25) Se 67.16. – (26) Se 63.3. – (27) Se 96.3.

122 Rettertinget 5. september 1546 (Abrahamstrup)

Fæstere under Roskilde kapitel er pligtige at yde 1 nats gæsteri med 2 heste for hvert pund skyld og gøre samme ægt og arbejde som andre fæstere.¹

Hs.: Lund UB J 57 4° fol.176^r (efter afskrift fra 1583)² (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: *1644.

Tryk: R. Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider I (1803).374f. (efter GkS 1134,2°).

Litt.: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.xxxf.; W. Christensen, Statsforvaltning.489f.; J. O. Arnhung, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).204.

Wj, Christiern, meth Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konningh, hertug vdj Sleßuig, Holsten, Stormaren och Dytmerschen, greffue vdj Oldenborgh och Delmenhorst, gjøre alle witterligt, att aar effther Gudtz byrdt Mdxlvj, søndagen³ nest effter Sanctj Egidii dagh⁴ paa wort gaardt Abramstruppe,⁵ neruerendis oß ellskelige Johan Friis⁶ till Heßellagger, vor cantzeler, her Eske Bilde⁷ till Suanhollm, her Mogens Gyldenstierne,⁸ embitzmandt paa wort slodt Draxholm,⁹ riidere, vor mand och raadt, vor skicket nogre Sanctj Laurenntj capells¹⁰ thienner¹¹ vdj Roskyld, Skuldeløff och Seby¹² boendes, paa den ene och beklage de thennom, att oß elskelige Anders Barbye,¹³ proust vdj Rodskyld, haffde taget thennem ydermeer och store besuering paa med egtt,¹⁴ arbeide och gesterij¹⁵ end thj plictig wore.

Thj ther thill suarede oß elskelige Jep Heye,¹⁶ cantor¹⁷ vdj forbenefnde Rodskyldt, paa for^{ne} Anders Barbyes wegne, att samme hans thienner saa well som flere canicke och capittels tiener siide offuer hørige baade meth egt och arbeide, besønderlige mett gesterij och ey will gjøre thennom den rettig-hedt, som andre wore och kronens och sticktens thienner thill wor lehn her vdj Sylelandt¹⁸ plichtige ehre att gjøre och giffue. Och ydermere berette, att vdj høgborn førstis, konning Hanßis, vor kiere fader broder thiidt, skall were gaaet en dom¹⁹ ther paa, att alle closters och capittells thienere skulle were plichtige att holde aarligen theris herskab en nadtz giersterij meth tho heste

paa huerdt pund skyld²⁰ och giøre shligh egtt och arbeide som andre thiener her vdj landett²¹ plictige ere.

Med flere ord, som thennom ther om mellem løb.

Bleff der saa paa sagdt for rette, att alle capittels thienner skulle aff huer pund skyld aarligen were thill forplictige att holde deris herskab en nadtz giesterij med tho heste karle som forskreffuit staar eller och haffue thet y deris herskabs minde,²² och icke besuerges med ydermere giesterij. Och thisligeste medt egtt, arbeide och andett were deris hosbunde lydighe liggerviis som andre kronens och stichtens thienner theris herskab med rette pligtige ere. Giffuet aar, dagh och stedt som forskreffuitt staar. Wnder wor signet.

Att thette er en rett copia aff rett hoffuidtbreffuit och lyde ord fra ord, som thenne copia giøre, thill vindißbyrdt haffuer capittell y Rodskyld dom kirche ladett trøche capittels segell her neden fore. Datum Rodskyld denn 17. majj aar &c. 83.

(1) Sml. hertil rettertingsdom oktober 1540 (GdD II.115; KRD I.322): Nogle bønder i Sæby og Skuldelev under Roskilde kapitel klagede over, at den kannik, der havde dem i forsvar (magister Christoffer Ravensberg, d. 1543), pålagde dem usædvanlig tyngde med ægt og andet, som ikke tidligere var ydet. Rettertinget frifandt bønderne for at yde andet i ægt og andre dele, end deres forældre havde gjort af arilds tid; og der toges ikke hensyn til kannikens påstand om, at bønderne var pligtige at yde ham, hvad andre gode mænds tjenerer plejer at yde deres husbond. Jf. Fussing.258, J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).204. Nærv. dom er påberåbt og in extenso citeret i Horns herredstings dom 19. december 1566 (GkS 1134,2° nr. 236) og i Sjællands landstings dom 21. april 1585 (GkS 1134,2° nr. 235). – (2) Dommen ses ikke at være indført i HDDomb. el. i RDomb. – (3) Dette ord er gentaget i forlægget. – (4) Egidius' dag er 1. september. – (5) Abrahamstrup (nuv. Jægerspris) i Dråby s., Horns h. – (6) Se 64.6. – (7) Se 59.29. – (8) Se 76.11. – (9) Dragsholm (Fårevejle s., Ods h.), 1536–1664 kgl. len. – (10) St. Laurentius' kapel i Roskilde domkirke stiftedes 1384, men blev nedrevet i begyndelsen af 17. årh. for at give plads til Christian IVs kapel. Om kapellet se J. O. Arhning, Roskilde Domkapitels Historie I (1937). 246ff. – (11) ☉: fæstebønder. – (12) Skuldelev og Sæby, to sogne i Horns h. Ejendomme her var 1402 henlagt til St. Laurentius' kapel, se J. O. Arhning, op. cit.251. – (13) Andreas v. Barby (d. 1559), 1543 leder af Tyske Kancelli, blev forlenet med domprovstiet i Roskilde, kort efter tillige domprovstiet i Viborg og St. Klare kloster i Roskilde, 1555 valgt til biskop i Lübeck, 1554 optaget i den danske adelsstand. – (14) Pligtkørsler, der påhvilde fæstebønderne over for husbonden. Ordet er afledt af *age* og bet. egl. kørsel. – (15) de ophold, en overordnet gjorde hos sine underordnede, og hvorunder disse havde pligt til at underholde ham og hans følge. Se W. Christensen, Statsforvaltning.483ff., Niels Skyum-Nielsen i Kulturhist. Leks. VI.10f. – (16) Jep Heye (d. 1550), fik 1538 et kanonikat i Roskilde, blev 1540 forlenet med kantoriet ssts., se H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Midaldalderen (1859–63).151ff., sa. i Bricka. VII (1893).442. – (17) Om embedet som kantor i Roskilde domkapitel se J. O. Arhning, Roskilde Domkapitels Historie I (1937).65ff. – (18) Sjælland. – (19) Kendes ikke. – (20) ☉: for hvert pund korn, der blev ydet i landgilde. 1

pund korn var i alm. 3 eller 4 tdr., forskelligt efter kornsort, tid og sted. – (21) ɔ: Sjælland. – (22) *haffue thet y . . . minde*: have det med tilladelse, billigelse (Ods XIV.81 bet.5).

123 Rettertinget 30. september 1546 (Lund)

En mand, der var dømt fredløs, blev på en adelsmands gods dræbt af nogle mænd efter tilskyndelse af den, der havde erhvervet fredløshedsdommen. Da denne sidste påtog sig at være gerningsmændenes hjemmel, frifandtes disse for den adelige godsejers tiltale; også domhaveren blev frifundet for al tiltale.¹

Hs.: GkS 1139,2° nr. 6 (findes yderligere i 3 hss.).²

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.511 note 594.

Overskrift: Copii aff en dom, som er gangen imellom salige her Axel Brade till Krogholm oc Anders Jensen i Oppetune om 3 mend, her Axell ville haffue giort fredløs, oc findis samme dom besiglet vdi Jens Vlfeldtz³ foruarigh.

Wi, Christian, med Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning, hertug vdi Slesuig, Holsten, Stormarn oc Ditmersken, greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at aar effter Gudz byrd 1546, torßdagen nest effter S. Michels dag,⁴ her paa vor gaard vdi Lund, neruerendis oß elskelige Johan Friß,⁵ vor cantzeler, her Claus Bilde,⁶ her Eske Bilde,⁷ Knud Gyldenstiern,⁸ her Mogens Gyldenstiern,⁹ her Peder Skram,¹⁰ riddere, Byrge Trolde¹¹ oc Erick Bilde,¹² vor mand oc raad, vaar skicket denne breffuiser Anders Jonßen i Oppetune¹³ paa den ene oc haffde her for oß i rette steffnet oß elskelige her Axell Brade¹⁴ till Krogholm,¹⁵ ridder, vor mand oc raad, paa den anden side for Bent Kielsen i Løngaard,¹⁶ Olluff Anderßen oc Jens Mogenßen, som hand vilde giøre fredløß for hans fredløß mand ved naffn Olluff Pomme, som de ihiellslog. Oc berette forschreffne Anders Jonßen, at forschreffne Olle Pomme hade vdi hans egit huß all skyld oc brøde, giort hannem lemmelest oc hug hans øye vd, oc i rette lagde it vidnißbyrd, som Peder Stolpe vdi Sommersbiere¹⁷ vundet haffde, indeholdendis at handt neruerendis hoß waar den tid, at forschreffne Olluff Pomme hug Anders Jonßen. Da vaar det hannem fuld vitterligt, at den tid Anders Jonßens hustru fick¹⁸ Olluff Pomme hans øx, da hug hand strax offuer hendis axell oc forrædelig¹⁹ hug hans øye vd, som samme vinde der om videre indholder. Sammeledis beuiiste, at hand haffde forfuldt samme Olluff Pomme till herritzting oc landzting oc derfor gjorde hannem fredløß. Dißligeste i rette lagde 2 mends vidnißbyrd, lydendis at de haffde talet med forschreffne Olluff Pomme, siden

18. Gamle danske Domme I

hand vaar fredløß giort. Da haffde hand sagdt, at haffuer Anders Jonßen giort mig fredløß, da skall ieg giøre hannom liffløß. Ydermeere berette forskreffne Anders Jonßen, at effterdj at Olluff Pomme icke vaar vdi hans minde²⁰ for den skade, hand hannem giort haffuer, oc nu motte derfor giøre hannem fredløs, da haffde han vduist²¹ forskreffne Bente Kielsen, Olluff Anderßen oc Jes Mogenßen at gribe hans fredløß mand, oc de der offuer er kommen for skade oc slaget forskreffne Olluff Pomme ihiell paa forskreffne her Axell Brades grund, oc huis de der vdinden giort haffde, vilde hand vere deris fri hiemmell²² oc tilstande²³ till, oc der som her Axell Brade haffde dennem noget till at tale, da stod hand der oc vilde vere deris hiemmell.

Der till suarede forskreffne her Axell Brade oc berette, at forskreffne 3 mend haffde ihiell slaget forskreffne Olluff Pomme paa hans grund oc aldrig haffde giffuet hannom nogen aduarbell eller haffde noget met hannem at bestille, oc mente derfor, at de haffde giort hannem vold oc velde oc paa hans grund oc slaget samme Olluff Pomme medt wret. Ydermeere berette forskreffne her Axell Brade, at nogen tid førend forskreffne 3 mend slog Olluff Pomme, da haffde samme Olluff Pomme sendt bud till dennem oc adspurde, om hand skulle forsee²⁴ sig noget ont till dennom; da suarede de ney, men der som de kunde hielpe noget till gode, ville de det gerne giøre.

Met flere ord oc tale, som dennem der om paa begge sider imellem løb.

Da effter tilltale, giensuar, breffue oc beuißning oc sagsens leilighed sagde vi der saa paa for rette, at effterdi Anders Jonsen haffde till herritzting oc landzting giort Olluff Pomme fredløß oc er forskreffne Bent Kielsen, Olluff Anderßen oc Jes Mogenßens fri hiemmell oc tillstander, huis de giort haffuer, da bør dennem for den sag quit oc angerløß at være oc ey forskreffne Anders Jonsen eller dennom for den sag noget till at thallis.

Giffuet aar, dag och sted som forskreffuit staar etc. Wnder wort zignet &c. Johan Friiß cantzeler &c.

(1) Sml. rettertingsdom 25. september 1537 (GdD II.45f., KRD I.406f.), der statuerer, at den, som har fået fredløshedsdom over nogen, er angerløs, dersom han selv dræber ham eller ved andre lader ham dræbe, og rettertingsdom 29. juli 1570 (GdD III.112ff.), hvorved to mænd, der havde forfulgt en fredløs mand ind på Hald slot, frifandtes for straf efter gårdsretten. Rettertinget havde 1466 statueret, at en fredløs kunne pågribes hvor som helst (se ovf. nr. 14). Jf. Stemann, Retshistorie.640 note 2, Matzen, Offentlig Ret III.158, Fenger, Fejde og Mandebod.511 note 594. – (2) Dommen ses ikke indført i HDDomb. eller i RDomb. – (3) Formentlig Jens Ulfeldt til Bultofte. – (4) Mikkelsdag: 29. september. – (5) Se 64.6. – (6) Se 95.9. – (7) Se 59.29. – (8) Se 59.57. – (9) Se 76.11. – (10) Se 95.19. – (11) Se 95.15. – (12) Erik Bølle, se 94.11. – (13) Har ikke kunnet lokaliseres. – (14) Se 59.40. –

(15) Krogholm (nuv. Krageholm), hovedgård i Sövestad s., Herrestad h. i Skåne. – (16) Add 152,2° nr. 85 har *Løvegaard*. – (17) Har ikke kunnet lokaliseres. – (18) gav, skaffede (Kalk. I.506a bet.2). – (19) forræderisk (Kalk. I.685b). – (20) være i ens minde: være undergivet, underkastet en (OdS XIV.81 bet.6.2). – (21) vel: udpeget (til) (OdS XXV.840 bet.2). – (22) Hjemmelsmand (Kalk. IV.382b). Jf. RR § 24. – (23) Hjemmelsmand. – (24) *forsee sig*: vente sig (Kalk. I.690a bet.4).

124

Viborg landsting 9. oktober 1546¹

I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at nye vidner ikke kan hindre sandemænd i at gøre markeskel, medmindre vidnerne selv i sin tid som sandemænd har gjort det omhandlede markeskel.²

Hs.: Linköping J 4 nr. 41 (findes yderligere i 32 hss.).

Overskrift: Enn domb att ny wynder om marckskiell icke kannd forhindre sannndmennd att gjøre marckskiell, vden de haffuer sellff veridtt sandemendt och eller giordt thed thoff.

Jenns Thammißønn,³ Erich Skram,⁴ Jenns Mogenßenn,⁵ lanndtzdommere i Nørre Juttlandt, Peder Ebbißenn⁶ till Tirestrup,⁷ Joenn Madtzenn⁸ till Tostelundt,⁹ Kield Krabbe¹⁰ till Nebbill,¹¹ Anders Christenßen¹² till Quellstrup,¹³ Niels Krage¹⁴ till Kierlingherberigh,¹⁵ Jenns Grøn¹⁶ till Kockholm,¹⁷ Lauritz Nielßenn¹⁸ till Refsnis,¹⁹ Niels Brun²⁰ till Kongiðlundt²¹ och Jens Skriffuer,²² lanndtzthinghører, gjøre alle witterligtt, att aar effter Gudtz byrdt [Mdxlvj],²³ løffuerdagenn som war Sanctj Dinesi dag,²⁵ paa Wiiborrih lanndtzthingh war skickitt erlig och welbyrdigh quind, frue Ellße,²⁵ her Thammis Nielßønns²⁶ effterleuersche, paa Løegtued²⁷ [hindis]²⁸ visße bud, Peder Nielßenn i Orennbierre,²⁹ och gjorde spørsmål, om nogen vindiðbyrdt, som thue, fire eller sex will vinde paa marckeskiell eller sannndemendtz toff, som er skiedt af gammill toff och icke er sannndemendtz och icke heller haffue veritt met at gjøre samme tof, kannd holle sannndemendtz frann theris toff, naar the loughligh kalles till theris toff.

Tha vorte der saa tillsuaridt och paa saagt for rette, at ingen saadann ny vinder kannd hinndre sannndemend fraa theris thoff, vden de sielfff haffde veritt sandemendt och giortt thed toff eller deris sannndemendtz breff giortt och tagitt effter loughenn, then thiidt thett sannndemendtz eed bleffue [giort].²⁹

Datum vt supra.

(1) Dommen er i de fleste hss. dateret 1546 uden dag eller er udateret. I forlægget er dommen dateret 1547. Da dagen (S. Dionysii dag) imidlertid i 1546 var en lørdag, Viborg

landstings ordinære retsdag indtil 1635, er 1547 i forlægget formentlig fejlskrift for 1546. De fleste hss. indeholder kun en kort gengivelse af dommen. – (2) Jf. rettertingsdom 28. juni 1598, hvor den ene af parterne henviste til, at der var mange domme udgange, „at hvor eiendommen icke følger brevvene, kunde de icke forhindre oldinge och ridemend, at de jo maa sverge och ride marckeskiel, hvor de kunde finde louglig tilgang och bekvem aastæder“ (Secher, Rettertingsdomme I.221). Cf. Viborg landstings dom 12. april 1466 (ovf. nr. 16). – (3) Se 97.13. – (4) Se 63.3. – (5) Se 96.3. – (6) Se 67.16. – (7) Hovedgården Tyrrestrup (Søvind s., Vor h.). – (8) Se 65.1. – (9) Hovedgården Torstedlund (Årestrup s., Hornum h.). – (10) Kjeld Krabbe. – (11) Den tidl. hovedgård Nebel (Vester Vandet s., Hillerslev h.). – (12) Anders Christensen Sandberg (d. 1567), landsdommer i Nørrejylland. – (13) Hovedgården Kvelstrup (Tved s., Mols h.). – (14) Niels Krag (d. mellem 1551 oig 1557) til Agerkrog og Kellingbjerg. – (15) Den tidl. hovedgård Kellingbjerg (Vedersø s., Hing h.). – (16) Se 112.7. – (17) Den tidl. hovedgård Kokholm (Resen s., Skodborg h.). – (18) Se 112.8; han var fætter til ovenn. Jon Madsen Viffert. – (19) Hovedgården Refsnæs (Komdrup s., Hellum h.). – (20) Se 112.9. – (21) Hovedgården Kongerslev (Nørre Kongerslev s., Hellum h.). – (22) Se 96.6. – (23) Forlægget har *Mdxlvij*, der formentlig er fejlskrift for *Mdxlvj*, jf. ovf. note 1. – (24) 9. oktober. – (25) Else Thott. – (26) Thomas Nielsen Lange (d. 1546), søn af Niels Gundesen Lange og Anne Nielsdatter Tange. – (27) Hovedgården Løjtved (Stenstrup s., Sunds h.). – (28) mgl. i forlægget. – (29) Stednavnet har ikke kunnet lokaliseres. – (30) mgl. i forlægget.

125 Viborg landsting¹ 1547 (?)² uden dag

*En lovhævd, der var gjort uden adkomst, kendt ugyldig.*³

Hs.: NkS 835c,2° nr. 78 (findes yderligere i 27 hss.).

Item dom, som Jørgenn Skoffgaard⁴ fiick, att en bunnde haffuer giortt en laugheffdt vdenn adkom y enn andenn mannds marck,⁵ bør ingenn magt att haffue.

(1) Intet hs. angiver domstol. Der er formentlig tale om en landstingsdom, og da parten er hjemmehørende i Jylland, må det være Viborg landsting. – (2) I de fleste hss. er dommen udateret. Dateringen 1547 i enkelte hss. (f. eks. GkS 1141,2° fol.81) er usikker, men sandsynlig. – (3) Jf. RR § 29 (Da. Mag. 3. rk. I.190, Chr. Kier.73 note 4) hvorefter ingen dommer må finde nogen til lovhævd, medmindre vedkommende har købebrev, skøde eller skiftebrev. – (4) Jørgen Skovgaard (d. 1557) til den nu nedlagte hovedgård Skovgård i Ø. Starup s., Brusk h. – (5) Ordene *y enn andenn mannds marck* mgl. i flere hss.

126 Rettertinget 15. januar–29. maj 1547¹ (Kolding)

I en tvist om ejendomsretten til en andel i en ejendom, som en kvindes broder for længere tid siden havde bortsolgt, statueredes, at den sagsøgte besidder

burde beholde ejendommen, da han havde lovligt skøde fra den, til hvem broderen i sin tid solgte ejendommen, da der var vundet lavhævd på ejendommen, og da sagsøgte i lang tid uden klage fra kvindens side havde besiddet ejendommen.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 18 (findes yderligere i 5 hss.).

Overskrift: Pante goudtz,² som bliffuer soldt oc er rolig hefft paa.

Anno 1547 dømt aff kongelig mayestætz och hans naadis raadt paa Koldinghuus³ emellom Elline Matzkonne och Jep Jennßenn i Gadeberg⁴ for enn paartt y ßamme Gadeberg gaardt, hun sagde, att hinndis broder soltt haffde.

Thaa ephtherthi forskreffne Jep Jennßenn haffde schiødt aff thenndt, ßom forskreffne henndis brødere haffde Boldt ßamme gaardt, och paa lough paa laugheffde⁵ gaaenn, och ther thill medt haffde hannom wdj rollig heffdt⁶ ephther lougenn, och hunn haffde aldrig thilforrn klagitt ther paa, bleff Jep Jennßenn gaarden thill dømpet att nyde thill euinndelig eiendom effter forskreffne heffts breffs liudelsße.

(1) Dommen ses ikke at være indført i HDDomb. eller i RDomb. Da kongen i 1546 opholdt sig i Kolding i tiden fra 15. januar til 29. maj, er dommen henført til dette tidsrum. Dateringen er dog usikker, idet Thott 1201,2° (nr. 11) har *Kiøbnhaffnns slot* i stedet for *Koldinghuus*. Den i dommen nævnte *Elline Matzkonne* i Gadeberg er muligt identisk med den *hustru Elline*, der boede i en gård i *Padbiereg*, jf. br. 5. marts 1545 i Da. Kancelliregistranter.²⁷⁸ (i registret tolkes stednavnet *Padbiereg* med tvivl som *Pallisbjerg* i Staby s., Ulfborg h.). – (2) Det beror sikkert på en fejl, når der i overskriften tales om pantsat gods. Ifølge dommen er der ikke tale om *pant*, men om en *part* i en ejendom. Hvis der foreligger pant, er der tale om extinktion i betroelsestilfælde („hånd skal hånd få“), hvilket underkendtes af rettertinget 1590, se GdD IV.216ff., 219ff., 223ff., jf. også RR § 8. – (3) Thott 1201,2° har *Kiøbenhaffnns slot*, se note 1. – (4) vel: Gadbjerg i Gadbjerg s., Tørrild h. – (5) Til erhvervelse af lavhævd krævedes i en senere tid ikke, at erhververen stadig var ejendommens besidder, jf. Viborg landstings dom 26. oktober 1471 (GdD I. 11ff.), Matzen, Privatret II.109. – (6) Besiddelse.

127

Viborg landsting 29. januar 1547¹

En mand havde solgt en ejendom, der tilhørte hans hustru. Da ægtefællerne var barnløse, da salget ikke var sket med samtykke af hustruens arvinger eller af trang, og da manden ikke selv havde jord til samme værdi, blev salget kendt ugyldigt i henhold til JL I.35.²

Hs.: NkS 844,2° nr. 183 (findes yderligere i 3 hss.).

Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.275.

Jenns Thamißenn,³ Erick Schram,⁴ Jenns Mogennsen,⁵ landzdommere y Nøruttlannd, Mogens Kaaß⁶ thill Ørendrup,⁷ Anders Chrestensen⁸ thill Quellstrop,⁹ Eiler Løcke¹⁰ thill Thorp,¹¹ Palj Jull¹² thill Vdstrup,¹³ Christofer Robennkrantz¹⁴ thill Lønnderup¹⁵ och Jenns Schriffuer,¹⁶ lanndstingshører, giøre witherligt, att aar epher Guds bønd 1547, løffuerdagenn nest for purificationis Mariæ,¹⁷ paa Wiborig lanndsting wor skickitt erligh och velbiurdigh mannd Niels Krag¹⁸ thill Kierlingbiergh¹⁹ och Enuold Lauritzenn²⁰ och haffde jdag xiiij dage hiid steffnitt erlig och velbiurdigh mannd Olluff Munck,²¹ høffuitzmannnd paa Skijffue slott,²² for enn gaard leginndis y Thye, kaldis Bodumgaard,²³ som hannd holder thennom fore thill Østerløff kloster,²⁴ och tha bleff ther giortt skudzmoll²⁵ paa nogin breffue och bewisningh, som erlig och velbiurdig mannd mester Niels Friis,²⁶ cantor wdj Wi- burg, skull haffue paa samme gaard.

Thi bleff thenn sag opsatt till jdag. Och idag hagde forskreffne Niels Friiß och hanns hustruis²⁷ medarffuinge med hues breffue och beuisning, the y then sag haffde. Och idag møtte the paa alle sider. Først y rette lagde erlige och velbiurdige suendt Godsk Friis²⁸ paa forskreffne Olluff Muncks vegne ett panntbreff, liudendis att erlig och velbiurdig quinde frue Anne Olluffs- dather²⁹ haffde panntsaatt samme gaard thill Østerløff kloster for ij^c marck³⁰ danske. Fremdielis y rette lagde forskreffne mester Niels Friis ett skiøde breff, liudendis att Nils Fønbo³¹ y Agerbeck³² y hanns hustruis, frue Marine Ottesdathers³³ neruerilse haffde med begis thieris raad och samtøck sold och skiøtt erlig och velbiurdig mannd Olluff Pierßenn³⁴ thill Vellumgaard³⁵ forskreffne Bodumgaard med ij gaarde y Bodumbye thill euindeligh eginndom och kiennndit thennom therefore att haffue vpborne pennding och fuldt werdt thill all theris willie och nyffue,³⁶ som samme skiøde breff ydermiere jnndholder och vduiser. Och mientte fordj eginndominn paa samme gaard hørde hanns hustrue och hindis med arffuinge thill.

Ther thill suaritt forskreffne Niels Krag och Enuold Lauritzen och sagde, att forskreffne Bodumgaard var forskreffne Niels Fønboes hustruis guodtz, och the haffde ingen børnn sammell, jcke eller haffde forskreffne Niels Fønbo emgott³⁷ guodtz vid att hette.³⁸ Och framlagde ett thingsvinnde aff Reffs heridztinng, att the haffde boditt thennom y rette emod forskreffne Olluff Munck om forskreffne Bodumgaard. Jtem ett vinnde aff forskreffne heritz-

ting, v dannemend vonnditt haffde, att Bodumgaard med miere guodtz var forskreffne frue Marine Ottisdathers rette arffue guodtz och icke hun eller hindis hosbunt haffde børnn samill eller hannd hagde nogitt jordegudtz wid att hette y noginn made. Jtem ett iiij menndz vinde aff forskreffne herritzting, att frue Marines moder, frue Inngierd,³⁹ Otte Stampis⁴⁰ epherleffuerske, bode i forskreffne Bodumgaard och brugte same gaard med miere guodtz for hindis rette arffue guodtz. Jtem ett stockeneffnn⁴¹ aff Hingherritzting, 24 dannemend vonditt haffde, att forskreffne frue Inngierd och hindis hosbund haffde ingen børnn samill, thenn thid hun døde, och forskreffne Niels Fønno døde lenngi siden forskreffne frue Marine. Jtem ett sogne vinde aff Rye sogenn, liudendis att forskreffne frue Marine och hindis hosbunt hagde ingenn børnn sammell, thenn thiid hunn døde. Jtem ett stockeneffnn aff forskreffne Hingherritzting, att forskreffne Niels Fønno och hans hustrue frue Marine var riige och vell bode wid mact och formoffue och leffuidt thieris lijff som erlig folck och holtt huermand vid thro och loffue och hagde aldielis ingen nød och armod, thj stund the leffuid bode til hobe, och att forskreffne Niels Fønno haffde y sin hustrues, fru Marines, thid ingenn nød att selge eller affhende sig hinnis guodtz y nogin mode. Jtem ett Henndrick Stampis⁴² opne beseglitt breff, liudendis att hannd hagde fuld mønndig och mægtig giortt forskreffne Niels Krag att jnnddielle⁴³ och jnndmane⁴⁴ forskreffne guodtz.

Tha epher thiltale, giensuar, breffue och beuisning och sagzenns leiglihiedt, som fore stander, sagde wy ther saa paa for rette, att epherthj Niels Fønno haffuer sold sinn hustruis guodtz, och the hagde ingen børnn thill sammell, ey heller hannd hagde emgott guodtz vid att hette, jcke eller med hinnders rette arffuings villige och samthøcke, tha er thenn skiøde giort emod lougen och bør ingen mact att haffue och forskreffne Bodumgaard att komme thill frue Marine Ottisdathers rette arffuinge vbehindrett y alle moder.

(1) GkS 1140,2° (og det derefter afskrevne GkS 1135,2°) har datering *løffuerdagen nest epher purificationis Mariæ*, ๑: 5. februar. – (2) Til oplysning om slægtskabsforholdene gives følgende oversigt:

Otto Stampe
til Klarupgård (DAA 1920.486)
~ Inger Tønnesdatter Viffert
(kaldet fru Ingerd af Kettingbjerg)

<p><i>Marine Stampe</i> ~ 1° Per Galskyt til Øland ~ 2° Jens Andersen synes 3° ~ <i>Niels Fynbo</i></p>	<p>Ingeborg Stampe</p>	<p>Anne Stampe ~ Claus Skeel</p>	<p><i>Henrik Stampe</i> til Oxvang ~ Karen Olufsdatter Munk (Lange) († 1544)</p>	<p>Mogens Stampe til Kellingbjerg ~ Maren Maltesdatter Stifeld</p>
<p>Thomas Galskyt Fik 1537 tilskødet Bodumgård af Henrik Stampe</p>				<p>Else Mogensdatter Stampe ~ <i>Niels Eriksen Krag</i> til Agerkrog (var død 1557)</p>

(3) Se 97.13. – (4) Se 63.3. – (5) Se 96.3. – (6) Mogens Kaas (Sparre-Kaas) til Ørndrup. – (7) Hovedgården Ørndrup i Karby s., Morsø sønder h. – (8) Se 124.12. – (9) Se 124.13. – (10) Se 115.2. – (11) Se 115.3. – (12) Palle Juel til Pallesbjerg og Udstrup. – (13) Hovedgården Udstrup i Sdr. Nissum s., Ulfborg h. – (14) Christoffer Rosenkrantz (d. 1565) til Hevringholm og (fra 1544) Lynderupgård. – (15) Hovedgården Lynderupgård i Lynderup s., Rinds h. – (16) Se 96.6. – (17) Mariæ purificatio: 2. februar. – (18) Se 124.14. Han var gift med Else Stampe, Marine Stampes broderdatter, se stamtavlen ovf. – (19) Se 124.15. – (20) Enevold Lauridsen Seefeld, søn af Laurids Nielsen (Seefeld) til Refsnæs og Anne Ottesdatter Munk. – (21) Se 97.42. – (22) Oluf Munk havde 1539–50 Skivehus i pant. – (23) Nuv. Bodum Bisgård (∴ bispegård) i Bodum s., Revs h. – (24) Ørslev kloster, se 100.8. Oluf Munk var 1546–66 forlenet med Ørslev kloster. – (25) Opsættelse, udsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (26) Magister Niels Friis (d. 1557) (Friis af Haraldskjær), var 1498 kgl. sekretær, blev 1517 kannik og 1518 kantor i Viborg, 1528 forstander for Sebber kloster, provst. – (27) Anne Thomasdatter Høeg (Banner) (d. 1545). Niels Friis giftede sig senere med en ufri, Margrethe Nielsdatter, enke efter borgmester Jesper Simonsen i Viborg. – (28) Godske Friis til Vadskærgård. – (29) Har ikke kunnet identificeres. – (30) ∴: 200 mark. – (31) Niels Fynbo. Han er ikke nævnt i DAA, og ifl. Nyt da. Adelslex.350 er navnet Fynboe ikke et adeligt slægtsnavn. – (32) Kan ikke med sikkerhed lokaliseres; enten Agerbæk i Sahl s., Ginding h., el. Agerbæk i Fåborg s., Skast h. – (33) Marine Ottesdatter Stampe, se stamtavlen ovf. Det er ikke i DAA anført, at hun var gift med Niels Fynbo. – (34) Oluf Pedersen Glob til Borlev, Skodborggård og Vellumgård (d. 1500–03). – (35) Tidligere hovedgård i Håsum s., Rødding h. (nuv. Kærsgårdsholm). – (36) Tilfredshed (Kalk. III.271a bet.1). – (37) lige så godt (*em*: lige så). – (38) *vid att hette*: at stille som sikkerhed (*hette* bet. egl.: vove). Ifl. JL I.35 må ægtemanden ikke sælge hustruens jord, medmindre han har lige så god jord at stille som sikkerhed (og har barn med hustruen). – (39) Inger Tønnesdatter Viffert (kaldet fru Ingerd af Kellingbjerg). – (40) Otte Stampe til Klarupgård. – (41) Se 26.51. – (42) Henrik Stampe til Oxvang, broder til Marine Stampe, se stam-

tavlen ovf. – (43) ved rettergang inddrive (Kalk. II.391b). – (44) her: indkræve (Kalk. II. 409b bet.2).

128 Rettertinget 15. februar 1547 (Kolding)

Indførsel ved ridemænd i fast ejendom burde ikke være sket, da debitor havde tilbudt at betale med guld, penge og forskellige løsøreffekter.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.122^v (findes yderligere i 35 hss.¹).

Wor skickitt fore oß paa wortt retherting oß elskelige Eyler Lycke² till Torp,³ wor mandt och thienere, och hagde wti retthe steffntt oß elskelige Niels Langhe,⁴ Niels Jull,⁵ Juer Jull,⁶ Christoffer Roßenkrantz⁷ oc Erick Nielsßen⁸ till Kollerup,⁹ wore mendt och thienere, mett theres metfylligere, fore the nogen tiidt ßiidenn forleden haffue indførtt¹⁰ oß elskelige her Styggi Krumpen¹¹ wtj enn hans gaardt wtj Morße¹³ ligendes, som handt myentte att the hagde giortt mett wrett. Thesligeste hagde han wtj retthe steffntt oß elskelige Nyels Wynther¹³ till Nanderup,¹⁴ Niels Koß¹⁵ till Jølbygaardt,¹⁶ wore mendtt oc thienere, mett theres metfylligere, fore the nogen tiidtt tilforenn hagde werett fore hans gaardt paa these andre for^{ne} guodemends¹⁷ wegne, ther riidemendtt¹⁸ wore, och hagde ther begerett wtleg ephther riigens rett¹⁹ paa for^{ne} her Styggi Krumpens wegne oc thett ßiiden icke wilde anname ßamme tiidtt, oc beklager for^{ne} Eyler Lycke, att endog handt tilforne hagde wtlagtt her Stygge Krumpenn hoffuitstollen, som wor otthe ßinds tiuge marck, oc ßuo tilbuden at wilde vtlegge for^{ne} her Styggi Krumpen fylleste aff hans bopendinge²⁰ fore kost,²¹ thering,²² sckadegiold²³ oc faldzmaall,²⁴ førendtt ßamme jndførßell giortt bleff, oc the thet ey annamme wille, men ther offwer hagde Niels Langhe mett the andre godemend, ther riidemendtt wore, indførtt for^{ne} her Stygge wthj hans jordegods, oc handt ther offwer haffwer liidtt stor sckade, som handtt mienthe att hannom wor sckedtt wrett wtj och wtj retthe lagde ett tings witne aff Hyllerßleherritzting,²⁵ lydendes att xvj mendt hagde witnett inden tyngge, att the neruerendes hoß wore paa Torp, hørde oc ßoffue,²⁶ att thenn tiidtt Niels Winther wtj Nandrop oc Niels Kaas mett theres metfyllinger meth full magtt aff for^{ne} Niels Lange oc the andre guode mendt, ther ridemendtt wore wtj ßamme ßag, thenn tiidtt the wdskitt fylleste aff for^{ne} Eyler Lycke paa her Stygge Krumpens wegne fore kosth, thering, sckadegioldt oc faldtzmall, ßom for^{ne} her Stygge hagde giortt fore otthe-

Þinds tiuge marck, Eyler Lycke hannom pligtig haffwer werett, som skulle beløbe þig iiij^c sex marck oc iiij huide,²⁷ tha hagde for^{ne} Eyler Lycke strax la-
dett wdlede fore thennom iiij feiibe²⁸ heiste oc noger andre heiste och øgh oc
ther tiill meth lodtt handt frambere sadell, harnisck, gott kobber, guode dy-
ner, senge kleder oc lagener, synn hynde wogen²⁹ meth andett mere boschab,
som fullt giorde fore guode ware och gieffue oc ther tiill guldt oc pendinge
oc wille fultgiøre her Stygge Krumpens riidebreff, och tha wille for^{ne} Niels
Winther oc the andre guode mendtt thet icke annamme och þaa drog ther
mett aff gaarde igenn &c. Thiþligeste i retthe lagde for^{ne} Eyler Lycke for^{ne}
xvj mends eigett beþeglit breff ther paa &c., som þamme breffue ytthermere
vduiþer och indeholder, och þatte for^{ne} Eyler Lycke wtj retthe, om hannom
icke wor sckedtt wrett ther mett offwer þlig hans tilbudtt.

Ther till þuarett oþ elskelige Niels Lange, att the ware, þamme for^{ne} Eyler
Lycke thenn tiidtt frembødt att uille wdlegge, thett skulle haffue werett
wduelige ware, som gode mendtt icke burde att wurdere wtj þlig sager, oc
ther paa wtj retthe lagde breff oc sigell, som for^{ne} Niels Wynther mett the
andre guode mendtt paa Torp meth hannom wore hagde wtgiffuett, lydendes
att for^{ne} Eyler Lycke hagde tilbudett thennom gamble, forderffuitt³⁰ heiste
och gamell affredenn³¹ þadle mett nogitt gammelt harnsck oc gamble þenge
kleder, som the myente thennom icki att kunne wurdere nogenn werlig mandtt
wdtt oc ey heller oþ fore vortt faldtmaall &c., oc ther offwer berethe for^{ne}
Niels Lange, att thenn tiidtt, handtt oc hans metfyllingere, ther riidmendtt
wore, the bleff ther eþther forþamblett wtj Nykøbing wti Morþe om þamme
indførþel, tha hagde the sckreffuitt for^{ne} Eyler Lycke tiill, att handt skulle
komme tiill thennom, oc att the ther forþidde³² enn hell dag, oc ey for^{ne} Eyler
Lycke wilde komme, som handt kunde beuiþe meth breff och seigell, oc ther
fore hagde the giortt theres indførþell och førdt for^{ne} her Stygge Krumpen
wtj Eyler Lyckes jordegods, som war enn gaardt, fore kost, thering, sckade-
gioldt oc faldtmoll och mienthe, att the ther mett hagde ingenn wrett giortt.
Theþligeste þuarede oc Las Jull³³ paa þyn hoþbunds, Niels Winthers, wegne
som forschreffuitt staar.

Mett flere ordtt oc thale thennom ther om emellom wor.

Tha eþther tiltall, gienþuar oc sagens legligheth sagde wij ther þuo paa fore
retthe, att eþtherthj att for^{ne} Eyler Lycke þuo haffwer tilbudett att wille wt-
legge guldt oc pendinge oc guode ware, tha hagde for^{ne} riidmendtt burdt
at wduorde for^{ne} her Styggj Krumpen guldt oc pendinge fore breffue pen-
dinge³⁴ oc oþ fore wortt faldtmaall oc þiden ther tiill mett guode ware fore

kost, thering oc sckadegieldtt, och ephtherthj att riidemendtt ther wtoffwer haffwe indførtt for^{ne} her Stygge Krumpen wtj Eyler Lyckes jordegods, tha haffuer the ther mett giortt wrett oc bør ther fore till retthe at staa ephther logen.³⁵

Datum Kolding, tiißdagen nest ephther Stj. Valentini dag,³⁶ neruerendes oß elskelige Jahan Friis,³⁷ wor cantzeler, Erick Banner,³⁸ Danmarcks riiges marsck, her Anders Bilde,³⁹ her Mogens Gyllenstiernn,⁴⁰ ritther, Per Ebbeßen,⁴¹ Byrgj Trolle,⁴² wore mendt oc raadt, Erick Sckram⁴³ oc Jens Mogenßen,⁴⁴ wore mendt oc thienere oc landsdommere wtj Nørre Jutlandt &c. 47⁴⁵

(1) I disse, hvoraf flere er afskrevet efter vidisse af Viborg landsting (Erik Skram, Axel Juul og Per Skriver), er dommen dateret 1542, 1547, 1552, 1556, 1557 eller 1558. – (2) Se 115.2. – (3) Se 115.3. – (4) Niels Lange (d. 1565) til Kærgård og Faddersbøl, senere (1559–65) lensmand på Riberhus. – (5) Niels Juel (d. 1573) til Astrup, forlenet med Grinderslev kloster. – (6) Hans broder Iver Juel (d. 1556) til Astrup m. v., lensmand på Lønborrgård. – (7) Christoffer Rosenkrantz (d. 1565), 1537–39 høvedsmand på Gulland, 1541–44 lensmand på Hald, stiftslensmand i Viborg stift. – (8) Erik Nielsen Tornekrannds (d. 1561) til Kyø og Kollerup. – (9) Hovedgård i Hadbjerg s., Galten h. – (10) gøre indførsel, o: udlæg, domhaverens fyldestgørelse ved eksekution i domfældtes formue. Opr. brugtes udtrykket indførsel kun om udlæg i fast ejendom, mens udlæg i løsøre kaldtes nam, men allerede i DL er denne sprogbrug opgivet, skønt begge udtryk endnu findes side om side i DL, hvor der er tænkt både på fast ejendom og løsøre, se f. eks. 1–24–17 og 5–6–9. – (11) Se 59.3. – (12) Mors. – (13) Niels Vinter, der tilhørte en nu uddød morsingsk adelslægt (Vinter af Nandrup), jf. Nyt dansk Adelslex.315. – (14) Hovedgården Nandrup i Flade s., Morsø nørre h. – (15) Niels Nielsen Kaas (d. omkr. 1582), søn af Niels Kaas til Ørndrup, Ølby m. v. (Sparre-Kaas). – (16) Hovedgården Jølbygård i Solbjerg s., Morsø nørre h. – (17) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (18) Ridemænd er de 4 mænd, som under forfølgning med rigens dele udnævntes til at foretage udlæg. Det var oftest adelige, men kunne, hvis udlæg skulle foretages hos en ikke-adelig person, også være borgere el. bønder. I denne skikkelse forsvandt institutionen sammen med rigens rets dele, men allerede forinden havde fdg. 1. juli 1623 om gældssager lagt grunden til en anden form, der senere optoges i DL 1–24–36 og 42. – (19) Rigens rets dele (til indførsel), jf. herom Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele; Matzen, Offentlig Ret II.157ff. – (20) de penge, der findes i et bo (Kalk. I.235a). – (21) Omkostninger (Kalk. II.605a bet.4). – (22) Udgift (Kalk. IV.517a). – (23) Skadeserstatning (Kalk. III.751a). – (24) Bøde (Kalk. I.495a). Indførsel omfattede foruden sagsøgerens hovedkrav m. v. også de bøder, som den sagsøgte var ifalden for at sidde lovdagsbrevene overhørig. Jf. hertil § 29 i fdg. 10. december 1621, der bygger på den i det 16. årh. udarbejdede „Instruktion til at forfølge rigens dele“: „... udeskendis fyldeste af boependinge for oppebørsel, kost och tering, skadegield och faldsmael och kongen fyldeste for sit faldsmaal...“. – (25) Hillerslev herredsting. Ejler Lyckes gård Torp (nu kaldt Nørtorp) var beliggende i Rær s., Hillerslev h. – (26) så. – (27) o: 306 mark og 4 hvid; en hvid var ¼ skilling. – (28) vel: velnærede (jf. tysk *feist*: fed) (OdS IV.881). – (29) Vogn forsynet med hynde(r). – (30) ødelagte (Kalk. I.613a), ubrugelige (OdS V.348). – (31) ødelagt (slidt) ved ridning (OdS I.242 bet.1). – (32) ventede (forgæves) (Kalk. I.594b–595a). – (33) Vel Laurids Juel, der levede endnu 1558, søn af Thomas Iversen Juel til Astrup og Lene Ro-

senkrantz (DAA 1927 II.14). – (34) De penge, der erlagdes til rigskansleren og rigens skriver for udfærdigelsen af lavdagsbrevene. – (35) ♂: på lovlig måde. – (36) Valentins dag: 14. februar. – (37) Se 64.6. – (38) Se 64.4. – (39) Se 59.19. – (40) Se 76.11. – (41) Se 67.16. – (42) Se 95.15. – (43) Se 63.3. – (44) Se 96.3. – (45) ♂: 1547.

129 Rettertinget 17. februar 1547 (Kolding)

Rettertinget statuerer, at det er gammel sædvane, at adelen kan sælge sine ejendomme uden den i loven påbudte lovbydelse.¹ En adelig kvindes ejendomsoverdragelse til en adelig, der ikke var sket til tinge, og som var foretaget uden lovbydelse, og uden at kvindens løvvæрге havde medvirket, kendt gyldig.²

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.114^v (findes yderligere i 2 hss.).

Tryk: Matzen, Retskilder.62f. (efter HDDomb.).

Litt.: Matzen, Retskilder.61, 63; Chr. Kier.90f.

Overskrift i Add 152,2^o: Domb att en skiøde, som en enckefrue haffuer vdgiffuett paa en bundegaard, er weed macht dæmptt, dog att eyendommen icke war loughbøden och ey heller skiødenn aff hindis lauguerge beseiglett eller vnderschreffuett.

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting oß elsckelige Hartuig Skram³ tiill Dedbiærglund⁴ oc hagde vti retthe steffntt oß elsckelige Oluff Munck,⁵ wor mandt oc raadt, for en gaardt, liggendis wti Bøgballj,⁶ som hans fadermoder, frue Anne,⁷ her Niels Erickbens⁸ dather aff Aßdall,⁹ hagde pantßatt her Loduig Nielßen¹⁰ tiill Palßgaardt,¹¹ oc beklagett, att ßamme pantt haffwer ßuo weritt hans foreldere oc hannom forholden fore, att the icke kunde komme tiill theris gaardt igenn, som handt miente att were giortt meth wrett.

Ther tiill ßuarett oß elsckelige Hermann Scheyll,¹² wor secreterer, paa Oluff Munckes wegne, att for^{ne} frue Anne hagde fyrsth pantßatt for^{ne} her Loduig ßamme gaardt oc ßiiden soldtt oc sckiøtt hannem then tiill euindeligh eyghe, oc vti retthe lagde ett beßeglit sckødebref wnder datum Mcdlxxxij, lydendis att for^{ne} frue Anne hagde ßoldtt oc sckøtt fra ßeg oc ßyne arffuinge oc tiill for^{ne} her Loduig Nielßen for^{ne} gaardt wti Bøgballe, som then tiidt Thomes Terckilßen wtj bode, mett all ßin retthe tilligelse tiill euindeligh eige &c., som ßamme schødebref ythermere wduißer oc indeholler.

Ther tiill ßuarett for^{ne} Hartuig Sckram oc myenthe, att ßamme sckøde wor icke ßaa loglig giort, ßom thet burde, thi hans faderbroder,¹³ som for^{ne} frue Annes retthe werig wor, hagde ßamme sckøde icke beßeglit, oc wti retthe lagde itt tingswitne aff Jeling¹⁴ ßytzell ting¹⁵ wnder datum Mcdlxxxvj, lyden-

dis att viij mendt hagde witnet, att the aldrig hagde hørtt eller spurtt, att samme gaardt hagde werit loglig lagboden ther tiill tinge eller och skøt ther inden tyngge ephther logen. Sammeledis att Jes Kollemorthen hagde iij sambfelde ting giffuet last oc kiere paa frue Anne Skrams børns wegne, att samme gaardt wor icke loglig lagboden tiill tinge eller skøt ephther logen &c. Jtem itt anditt witne, lydendes at Niels Sckram¹⁶ oc hans myndig fogitt hagde werit inden tyngge iij ting fore paascke oc ephther oc esckitt her Loduigs breff i retthe paa samme gaardt oc wilde wandre tiill fierdings kyercke¹⁷ oc ther giøre samme breff fultt &c., mett flere breffue for^{ne} Harttuig Sckram wti retthe lagde, oc batte wdi retthe, att ephtherthj samme gaardt icke wor loglig lagboden eller skøtt tiill tyngj ephther logen, oc ephtherthj for^{ne} frue Annes retthe werig icke haffwer samme skøde beßglitt, som thet ßeg burde, om samme skøde burde att komme hannom och hans metarffuinge tiill brøst eller skade.

Tiill huilckett for^{ne} Herman Sckeyll Buaritt paa Oluff Muncks wegne, att endog logen ßiger, att jordegods sckall lagebiudes oc skødis tiill tyngge, tha haffuer thet dog werett lang tiidt en gammell brug, ßeduane oc wedtegtt iblantt adelen, att the haffwer skøt oc ßoldt theris gods huor thennem løste oc theckeligt¹⁸ wor, som er oc mange koninglige domme¹⁹ gangen paa, att slig theris skøder er dømppt vedtt magt att bliffue, oc myente oc ßom logen ßiger, att thet er log, som konningen giffuer oc landitt wedtagher²⁰ &c.

Mett mange flere ordt oc thale thennom ther om emellom wor.

Tha ephther tiltall, gienßuar oc sagens leglighet ßagde wij ther ßuo paa fore retthe ephther riigens gamble ßeduane, brug oc wedtegtt, att for^{ne} skøde bør wedt ßyn magtt at bliffue, oc Oluff Munck bør samme gaardt wti Bøgballj at nyde oc beholde ephther for^{ne} skødebreffs lydelse, jndtill ßuo lengj wij oc wort elsckelige meninge Danmarckis riigis raadt ther om anderledis en beßynderlig sckick giørendis worder.

Datum Koldingshus, torsdagen nest ephther Ste. Juliana jomfrues dag,²¹ neruerendes oß elsckelig Jahan Friis,²² wor cantzeler, her Anders Bilde,²³ her Magens Gyllenstiern,²⁴ ritthere, Per Ebbesen,²⁵ Byrgj Trolle,²⁶ wore mendt oc raadt, Erich Schram,²⁷ Jens Mogenßen,²⁸ landsdommere wtj Nørre Jutlandt, Albrett Gøye²⁹ oc Magens Kos,³⁰ wore mendt oc thienere &c. 1547.

(1) Sædvanen blev lovfæstet ved reces 6. december 1547 § 30, jf. reces 13. december 1558 § 49. – (2) Om lovbydelse se bl. a. Matzen, Privatret I.100ff., Chr. Kier.118ff. og Stig Iuul i Kulturhist. Leks. X.699. Af dommen fremgår tillige, at adelen ikke behøver at skøde jord på tinge. Dette var tidligere fastslået for adelens vedkommende, se Viborg landstings dom 18. august 1487 (Matzen, Privatret II.75f., noten), der henviser til, at „riighens raad haff-

wer fwndhen all hemmekøb with makth". Denne regel blev lovfæstet ved reces 6. december 1547 § 30. – (3) Hartvig Skram (d. omkr. 1566) til Dejbjerglund og Fruergård. – (4) Hovedgården Dejbjerglund i Dejbjerg s., Bølling h. – (5) Se 97.42. – (6) Bøgeballe i Tem s., Vrad's h. – (7) Anne Nielsdatter Banner, datter af Niels Eriksen Banner (d. 1444) til Vinstrup og Asdal og gift med Peder Skram til Voldbjerg og Urup. – (8) Se foreg. note. – (9) Hovedgård i Asdal s., Vennebjerg h. – (10) Rigsråd Ludvig Nielsen Rosenkrantz (d. omkr. 1491). – (11) Hovedgård i As s., Bjærge h. – (12) Se 121.10. – (13) Enten Christiern Skram til Urup (d. omkr. 1519) eller, da han var lam efter et sår i benet, måske snarere hans yngre broder, Niels Skram til Stovgård. – (14) Jelling. – (15) Om sysselting se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.242. – (16) Hartvig Skrams farbroder Niels Skram til Stovgård. – (17) Se 21.71. – (18) behageligst (Kalk. IV.515a). – (19) Se ovf. note 2. – (20) Jf. Jls fortale. – (21) Juliana dag: 16. februar. – (22) Se 64.6. – (23) Se 59.19. – (24) Se 76.11. – (25) Se 67.16. – (26) Se 95.15. – (27) Se 63.3. – (28) Se 96.3. – (29) Fodermarsk Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg). – (30) Se 97.12.

130 Rettertinget 2. april 1547 (København)

To ugifte søstre havde med samtykke af deres broder, der var deres værge, afhændet deres andele i en ejendom. Da værdien af det afhændede oversteg, hvad der var nødvendigt til at skaffe dem et årligt underhold, kendtes skøderne magtesløse i henhold til JL I.36,¹ idet overdragelsen dog opretholdtes i det omfang, den var forenelig med den nævnte lovbestemmelse. Det pålagdes de to søstre at tilbagebetale til køberen, hvad de havde oppebåret. Broderen, der ulovligt havde givet samtykke til overdragelsen, var ved en landstingsdom fradømt værgemålet og en anden indsat som værge i hans sted.²

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.134^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: II.701.

Tryk: GdD I.101ff. (efter Thott 1202,2^o).

Litt.: Stemann, Retshistorie.399 med note 1, 524 med note 2; Matzen, Privatret I.53; Chr. Kier.92; V. A. Secher og A. Thiset i Jyske Saml. 2. rk. I (1886–88).166; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52 note 93.

Wor sckickitt fore oß paa wortt rettherting oß elskelige Albrett Gøye,³ Esckildt Gøye⁴ oc theris metharffuinge, her Magens Gøyes⁵ arffuinge, oc hagde wtj retthe steffntt oß elskelige Niels Sckeyll⁶ tyll Nyegaardtt,⁷ wor mandt och thiener, oc tiltalitt hannom fore tuende ßystherlodder wti Auintzbierg gaardt⁸ mett nogitt mere ther tilliggendis goods, som handt haffwer laditt ßeg indføre wti⁹ paa jomfru Pernille¹⁰ oc jomfru Giertrudt¹¹ Erichsdatthers wegne, som the myenthe at høre thennom tiill, først fore ett pantt oc ßiiden fore enn eygendom oc bødt thennom ther om wtj alle retthe om hofffuitßagen. Oc fyrst

wti retthe lagde for^{ne} her Magens Gøyes arffuinge theris gamble panttebreffue vnder datum Mdxij, lydendis att for^{ne} jomfru Pernille Erichsdatter met sin broders, Gertt Erichsens¹² och retthe weriges willig oc sambyctke hagde boldt, sckøtt och affhendtt fraa ßeg oc syne arffuinge och till Niels Clementsßenn¹³ och hans arffuinge till euindelig eyge en systher dell, som er then sietthe dell wtj Auintzbiere gaardt oc wtj alle de øde byggestedher, som ther tilligger, meth all theris retthe tilligelse, och en syster dell i Treuadt mølle¹⁴ i Fiendsherrit meth dam och damßbundet,¹⁵ mett en systherdell wtj alt thet gods, som for^{ne} Niels Clementsßenn hagde wtj pantt aff hynnes fader, her Erich Erichßenn &c. Ther epther wtj retthe lagde for^{ne} her Magens Gøyes arffuinge ett anditt sckøde breff vnder datum Mdxiiij, lydendis att jomfru Giertrudt Erichsdaather hagde boldt oc sckøtt fraa ßeg oc syne arffuinge till her Prebiørn Podebusck¹⁶ oc hans arffuinger tiill euindelig eige enn fuldt systherdell wtj Auintzbiere, syn retthe federne gaardt, som hunn hagde arffuitt epther hyndis fader, her Erich Erichßen &c., huilcke for^{ne} tuende sckøder for^{ne} tuende jomfruers brodher, Giertt Erichsen, dog icke beßeglitt hagde, och ther fore wtj retthe lagde for^{ne} her Magens Gøyes arffuinge ett for^{ne} Giertt Erichsens eigett beßeglitt breff vnder datum Mdxiiij, lydendis att for^{ne} Giertt Erichsen hagde giffuett sin willig oc sambyctke ther tiill, att for^{ne} Niels Clementsßen skulde nyde oc beholde all then dell oc rettighedt, som handt hagde kiøptt aff hanns systher, for^{ne} jomfru Pernille Erichsdatter, wtj Auintzbiere oc allt hynnes andett iordegods, oc thesligeste huadt for^{ne} Niels Clementsßen kunde panthe, kyøbe eller faa aff hans systher, jomfru Giertrudt Erichsdatter oc Karinn Erichsdatter¹⁷ wtj jordegods wtj Auintzbiere eller andensted, thet skulle handt oc hanns arffuinge nyde oc beholle till euindelig eyge, oc for^{ne} Giertt Erichsenn aldrig at kiere eller thale paa then ßag epther thene dag wtj noer maade &c. Ther epther beuiste for^{ne} her Magens Gøyes arffuinger mett ett beßeglitt pargementz breff vnder dag Mdxxxvj, lydendis att her Magens Gøye oc her Prebiørn Podbusck hagde giortt ett wengigt magsckiffte mett huer andre wtj ßuo maade, att her Magens Gøye hagde wdlagtt for^{ne} her Prebiørn fylleste mett anditt jordegods fore then tredie partt wtj Auintzbierriggaardt oc gods mett all for^{ne} tredie parts retthe tilligelse, jntheth ther aff wnderthagitt wtj nogen maade. Sammeledis wtj retthe lagde for^{ne} her Magens Gyøes arffuinger enn beßeglitt vidisße aff ett høgborne furstis, konning Fredericks, wor kiere herre faders, dombreff¹⁸ vnder datum Mdxxiij, lydendis att Rasmus Clementßen¹⁹ wor tuende systherlodder tildømppt wtj Auintzbieregaardt, som war frue Sophies²⁰ oc jomfru Pernille

Erichsdathers tuende systherlodher, ephtherthj hans skødebreffue fands elder endt the skøde breffue, her Prebiørn hagde, wden frue Sophies arffuinger oc jomfru Pernille kunde redeligen beuiße, att Rasmus Clementsßenns skødebreffue ere wrettuiße eller wredeligen wdgiffuett &c. Ther ephther ett breff aff Wiiborg landsting²¹ wnder datum Mdxlj, lydendis att for^{ne} jomfrue Giertrudt Erichsdathther hagde ther tilstanditt, att hun for hynnes kledes oc fødeds opholdt hagde boldt her Prebiørnn ßynn lodt oc dell wtj Auintzbierg oc mett hynnes broders, Giertt Erichssens, willig och sambtycke, och hagde ther fore opboret fullt werdt &c., som ßame breffue ytthermeehre wduißer och indeholler. Oc ßatte for^{ne} her Magens Gøyes arffuinger wtj retthe, att ephtherthj for^{ne} jomfrue Pernilles oc jomfru Giertruds goods suo war wdßatt till pantt, att the icke hagde at leffue aff, att the fore theris nødt och trang sckylddt haffue soldtt oc sckøtt thet bortt, och theres broeder oc retthe werige, Giertt [Erichßen]²² haffuer thett mett ßitt breff oc sigell beuiligett oc ßambtyckt, oc ephther theris lange heffdt oc beßiddelße, om thennom icke burde ßamme tuende systherlodder at nyde, bruge oc beholde ephther theris skødebreffuis oc Giertt Erichssens breffuis lydelse.

Ther tiill ßuaritt for^{ne} Nyels Scheyll paa for^{ne} jomfru Pernilles och jomfru Giertruds wegne som retthe werige ephther logen och miennthe, att for^{ne} tuende skøeder icke wore ßuo loglig giortt ephther wor danscke logh,²³ att thennom burde wedt magtt at bliffue, ephtherthj att logenn klarligen siiger, att møbarnn maa aldrig syn jordt ßellige wden hun wordher fattiig, att hun ßelliger fore ßitt liffs fødtzell,²⁴ och tha sckall selliges mett nesthe frenders raadt oc ey meere ßammell end for j²⁵ marck²⁶ ßølf om ett aar²⁷ oc ephther logen, att ingen werie maa affhende the børne jordtt, ther the ere wergie fore.²⁸ Oc ephtherthj att thennt maa icke werige were, ther herier²⁹ &c., oc myenthe for^{ne} Niels Scheyll ther fore, att then tiidt Giertt Erichssen ßuo wilde herrie for^{ne} ßyn systher oc ßambtycke therres skødhe, som wor wloglig giortt, att handt icke tha war therris werig, oc att thet breff, handt ßuo wtgiffuett haffwer, icke burde komme hannom paa jomfru Pernilles oc jomfrue Giertruds wegne tiill bryst eller sckade. Oc fyrst wtj retthe lagde for^{ne} Niels Scheyll enn domb,²⁹ ßom oß elskelige Peder Ebbesen,³⁰ wor manndt oc raadt, Jenns Thamesen,³¹ mesther Niels Friis,³² mester Spliidt Fassty,³³ Erick Sckram³⁴ oc Jens Magenssen,³⁵ landsdomere vtj Nørre Jutlandt, ephther wor befaling hagde wtgiffuit wnder Guds aar Mdxlij, lydendis at for^{ne} Niels Scheyll wor thildømppt att werre for^{ne} jomfru Pernilles oc jomfru Giertruds retthe werige ephther logen oc staa oc ßuare fore therres werigemaall wforßømmelig, oc the skøde

breffue, som the haffue giortt wden theres weriges raadt oc beßegling effter logenn, thennom bør ingen magtt att haffue, menn at uere døde oc magteløße, ephtherthj møbarnn maa aldrig affhennde ßitt gods wdenn for liffs fødzell oc ey mere ßammell endt fore halff marck sølluff eet aar, oc for^{ne} Niels Scheyll at inddele³⁶ theris gods, som ßuo er bortßoldt emodt logen eller anderledes forkommitt meth wretthe, och stande thennom till retthe, om handt herier eller forsømmer thennom nogitt theres werigemaal fore. Ther ephther wtj retthe lagde for^{ne} Niels Scheyll en andenn dom, ßom Jørgenn Quitzow,³⁷ then tiidt rigens cantzeler, haffde wtgiffuett wnder datum Mdxliij,³⁸ lydendes att for^{ne} Niels Scheyll paa for^{ne} jomfru Pernilles oc jomfru Giertruds wegne war for^{ne} tuende systherlodher tildømppt wtj Afuintsbiereg gaardt oc goedz at nyde, brughe oc beholde, emedenn for^{ne} gode mendz dom wedtt magtt staar, oc hans indførbell paa for^{ne} tuende systherlodder wedt magt att bliffue, jndtill ßuo lengj handt bleff ther loglig wdførtt igenn ephther wor och riigens rett &c., som ßamme tuende domme ythermere wdùißer oc jndeholler. Mett flere tingswitner, for^{ne} Niels Scheyll wtj retthe lagde, lydendis att for^{ne} jomfru Giertrudt Erichsdaatther hagne weritt indenn Lyßgaardt herritzting wnder Guds aar Mdxij oc giffuet last oc kiere, att Niels Clementssenn ßadt wtj Auintzbiereg, hynnes federne gaardt, och brugte then wdenn hynnes ja oc mynde, och forbuditt for^{ne} Niels Clementssen och hans fogder at bruge thett, anthen i gaardt eller wden gaardt, førre endt hun wiste sin diel, som hynne tilfaldtt ephther hynnes fader, her Erich Erichsen &c. Oc ßatte for^{ne} Niels Scheyll wtj retthe, om for^{ne} jomfru Pernilles oc jomfru Giertruds sckødebreffue, som the Niels Clementssenn oc her Prebiørn ßuo giffuett haffwer, och thet breff, som theris broder, Giertt Erichssen, ther ephther hagne wtgiffuitt, om the ere ßuo loglig giortt, att thennom bør wedt magtt att bliffue ephther wor danscke log.

Met manne flere ordt och thale thennom paa begge ßiider emellom wor.

Tha ephther tiltall, gienßuar oc sagens leglighett sagde wij ther ßuo paa fore retthe, att ephtherthj logen ßiiger, att møbarn maa aldrig ßin jordt sellige, wdenn hun worder ßaa fatig, att hun selliger fore ßitt liiffs fødtzell, och tha sckall dett sellige meth nesthe frenders raadt oc ey mere ßammel endt fore halff marckes sølluff om ett aar &c., tha bør the tuende sckøder, som for^{ne} jomfru Pernille oc jomfru Giertrudt Erichs datther ßuo emodt logen giortt haffwer, ingen magtt at haffue, oc for^{ne} Niels Scheyll paa for^{ne} jomfru Pernilles oc jomfru Giertruds wegne ßamme tuende ßystherlodher wtj Auintzberggaardtt oc thett tilliggendes gods, som for^{ne} jomfru Pernille sckøede paa-lyuder mett all for^{ne} gaards oc gotzis retthe tilliggende at nyde, bruge oc be-

holde, dog wndertagitt hues logen kandt fynde for^{ne} her Magens Gøyes arffuinger till, ther selliges motthe fore halff marck sølff huertt aar, och for^{ne} Niels Scheyll bør igien at giffue oc bethale for^{ne} her Mogens Gøyes arffuinger, hues for^{ne} jomfru Pernille oc jomfru Giertrudt ther fore oppe baaritt haffuer.

Datum Koldingh, palm løgerdag wtj wor eygen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friis,³⁹ wor cantzeler, her Axell Bragde,⁴⁰ ritther, Per Ebbesen,⁴¹ Jørgen Lyckj,⁴² Tage Otsßen,⁴³ wore tro mendt och raadt, Marquardt Tymandt,⁴⁴ Jens Bragde,⁴⁵ Niels Jull,⁴⁶ Christoffer Stygge,⁴⁷ Niels Lange,⁴⁸ Henning Quitzow,⁴⁹ Hartuig Schram⁵⁰ och Niels Roßenkrantz,⁵¹ wore mendt oc thienere.

(1) Jf. rettertingsdom 20. juni 1551 (GdD I.151ff.). – (2) Jf. V. A. Secher og A. Thiset i Jyske Saml. 2. rk. I.165ff. Til oplysning om slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer hidsættes følgende stamtavle (efter DAA):

Peder Eriksen Løvenbalk til Aunsbjerg m. v. ~ Thale Eriksdatter Rotfeld						Erik Eriksen Løvenbalk til Aunsbjerg m. v. ~ 1° Mette Lauridsdatter Ulfeldt																																																					
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Ellen Pedersdatter</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Løvenbalk</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">~ Hans Skeel</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">til Nygård</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;"> </td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Niels Skeel</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">til Nygård</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">† 1561</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">~ Karine Krabbe</td></tr> </table>	Ellen Pedersdatter	Løvenbalk	~ Hans Skeel	til Nygård		Niels Skeel	til Nygård	† 1561	~ Karine Krabbe	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Gert</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Karen</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Sophie</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Pernille</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Gertrud</i></td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Løvenbalk</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Løvenbalk</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Løvenbalk</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Løvenbalk</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Løvenbalk</i></td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;">Solgte 1510</td><td style="border: none; padding: 2px;">~ Hennike</td><td style="border: none; padding: 2px;">Solgte 1510</td><td style="border: none; padding: 2px;">Solgte 1512</td><td style="border: none; padding: 2px;">Solgte 1514</td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;">sin tredjedel</td><td style="border: none; padding: 2px;">Kirt</td><td style="border: none; padding: 2px;">sin del af</td><td style="border: none; padding: 2px;">sin del af</td><td style="border: none; padding: 2px;">sin del af</td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;">af Aunsbjerg</td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;">Aunsbjerg</td><td style="border: none; padding: 2px;">Aunsbjerg</td><td style="border: none; padding: 2px;">Aunsbjerg</td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;">til Niels</td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;">til Predbjørn</td><td style="border: none; padding: 2px;">til Niels</td><td style="border: none; padding: 2px;">til Niels</td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Clementsen</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Podebusk</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Clementsen</i></td><td style="border: none; padding: 2px;"><i>Clementsen</i></td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;">~ Lydeke</td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;"></td></tr> <tr><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;">Olsen</td><td style="border: none; padding: 2px;"></td><td style="border: none; padding: 2px;"></td></tr> </table>	<i>Gert</i>	<i>Karen</i>	<i>Sophie</i>	<i>Pernille</i>	<i>Gertrud</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	Solgte 1510	~ Hennike	Solgte 1510	Solgte 1512	Solgte 1514	sin tredjedel	Kirt	sin del af	sin del af	sin del af	af Aunsbjerg		Aunsbjerg	Aunsbjerg	Aunsbjerg	til Niels		til Predbjørn	til Niels	til Niels	<i>Clementsen</i>		<i>Podebusk</i>	<i>Clementsen</i>	<i>Clementsen</i>			~ Lydeke					Olsen						
Ellen Pedersdatter																																																											
Løvenbalk																																																											
~ Hans Skeel																																																											
til Nygård																																																											
Niels Skeel																																																											
til Nygård																																																											
† 1561																																																											
~ Karine Krabbe																																																											
<i>Gert</i>	<i>Karen</i>	<i>Sophie</i>	<i>Pernille</i>	<i>Gertrud</i>																																																							
<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>	<i>Løvenbalk</i>																																																							
Solgte 1510	~ Hennike	Solgte 1510	Solgte 1512	Solgte 1514																																																							
sin tredjedel	Kirt	sin del af	sin del af	sin del af																																																							
af Aunsbjerg		Aunsbjerg	Aunsbjerg	Aunsbjerg																																																							
til Niels		til Predbjørn	til Niels	til Niels																																																							
<i>Clementsen</i>		<i>Podebusk</i>	<i>Clementsen</i>	<i>Clementsen</i>																																																							
		~ Lydeke																																																									
		Olsen																																																									

(3) Se 101.17. – (4) Se 101.16. – (5) Se 47.3 og 101.18. – (6) Niels Skeel (d. 1561) til Nygård og Vinderslevholm. – (7) Hovedgård i Ø. Starup s., Brusk h. – (8) Hovedgård i Sjørsløv s., Lysgård h. Den ejedes 1508 af Erik Eriksen Løvenbalks søn, Gert Eriksen Løvenbalk, og hans fire døtre. De to døtre Karen og Sophie solgte $\frac{1}{3}$ af ejendommen til Predbjørn Podebusk, mens Niels Clementsen, der var panthaver i ejendommen, i 1509–12 fik de $\frac{2}{3}$ af ejendommen af Gert Løvenbalk og hans to søstre Pernille og Gertrud. Ved Niels Clementsens død 1518 inddrog hans gods af ukendte grunde under kronen, og Aunsbjerg var 1518–23 en forlening. – (9) Jf. KRD II.714f., 810f. (marts 1542 og februar–marts 1543). – (10) Pernille Eriksdatter Løvenbalk, se stamtavlen ovf. – (11) Hendes søster Gertrud Eriksdatter Løvenbalk, se stamtavlen ovf. – (12) Deres broder Gert Eriksen Løvenbalk, se stamtavlen ovf. – (13) Se 42.6 og 50.4. – (14) Trevad mølle i Vridsted s., Fjends h. – (15) Se 97.26. – (16) Se 41.17. – (17) Karen Eriksdatter Løvenbalk, søster til Pernille og Gertrud Løvenbalk, se stamtavlen ovf. – (18) Kendes ikke. – (19) Lensmand Rasmus Clementsen (d. 1529), søn af ovenn. rigsråd Niels Clementsen i en uægteskabelig forbindelse med Birgitte Jens-

datter. Se DbL V.340. – (20) Sophie Eriksdatter Løvenbalk, søster til Pernille og Gertrud Løvenbalk. Hun var gift med Lydeke Olsen. Se stamtavlen ovf. – (21) Kendes ikke. – (22) Forlægget har ved fejlskrift *Jensßen*. – (23) Om betegnelsen *dansche logh* for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52 med note 93. – (24) Føde, livsunderhold, det til livets ophold nødvendige. Jf. DL 5–3–7: Møebarn maa aldrig sin Jord afhænde, uden hun vorder saa fattig, at hun for Livs Føde nødis til den at sælge. – (25) v : en halv. Brøken $\frac{1}{2}$ blev skrevet ved en gennemstregning af romertallet I, der blev skrevet i; når flere ettaller stod sammen, forlængedes det sidste under linjen; det samme var tilfældet, når det stod alene. Jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).41f. – (26) Jf. JL I.36 (møbarn ma aldriich sinæ iorth sælæ, vtæn hun wrthær swo fatyk, at hun sælær for lifs føthæ, tha skal sælæs mæth næstæ frændær raath, tho æi mææræ samæn æn for half mark sylfs eet aar). *Marck*, der opr. var en vægtenhed ($\frac{1}{2}$ pund el. 250 g), betegner i lovene en møntenhed, der svarer til værdien af $\frac{1}{2}$ pund sølv el. guld. Efter JL III.12 er *mark gultz* = 4 *mark silfs*. I 1250 var en ko $\frac{1}{2}$ mark værd, jf. Kr. Erslev, Valdemarernes Storhedstid (1898).6, 19ff., men efterhånden blev værdien ringere, fordi de udmøntede penge blev slettere. I lovene gøres der derfor forskel på *mark silfs* og *mark pænning* (JL II .44). Efter SkL 96 (siahs mark sua goPæ sum tua mark silfs) og EsjL II.38 (fæmtan marc bót, thet ær fæm marc silfs) er en mark penning kun $\frac{1}{3}$ mark silfs, jf. ASun.65 (statutum est, vt semper pro tribus marcis numorum, que nominantur in satisfaccione, sit vna marca argenti vel ipsius estimacio in solucione). Marken deltes i 8 *øræ* à 3 *ørtugh* à 10 *pænning*. Kun de sidste udmøntedes, *marc*, *øræ* og *ørtugh* var regningsenheder, jf. Verner Dahlerup.103. – (27) Jf. JL I.30 (ængi wæri ma af hændæ the bornæ iorth thær the æræ wæri at). – (82) ødelægger (Kalk. II.3441), jf. JL I.7 og Peder Laales ordsprog (nr. 1140 i 1966-udgaven v. Aage Hansen): then ær næsth at wærye, icke wil hæræ. – (29) Se referat i rettertingsdom 18. juni 1543 (KRD II.815). – (30) Se 67.16. – (31) Se 97.13. – (32) Se 127.26. – (33) Magister Splid Fasti; var 1537–42 kannik i Viborg. – (34) Se 63.3. – (35) Se 96.3. – (36) indtale for retten. – (37) Se 69.2. – (38) Se KRD II.815f. – (39) Se 64.6. – (40) Se 59.40. – (41) Se 67.16. – (42) Rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård m. v. – (43) Tage Ottesen Thott (d. 1562) til Näs, Eriksholm og Sirekøbing. – (44) Markvard Tidemand, lensmand på Holbæk. – (45) Jens Brahe (d. 1560) til Vidskövle og Hammer. – (46) Se 97.3. – (47) Christoffer Stygge Rosenkrantz (d. 1565) til Lynderup. – (48) Se 128.4. – (49) Henning Jørgensen Qvitzow (d. 1569) til Sandager, Rørbæk og Lydomgård. – (50) Se 129.3. – (51) Niels Eriksen Rosenkrantz, lensmand på Koldinghus.

131 Viborg landsting 30. april (eller 13. september)¹ 1547²

*I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at det vidne, der fældes, skal bøde tre mark til bonden og tre mark til kongen eller til den, der oppebærer kongens bødeandel.*³

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 129 (findes yderligere i 27 hss.).

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.199 (efter NkS 836b,2° nr. 139; datering: 1544).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.199f.

Item Erich Schram,⁴ Jens Moginßen⁵ oc borgemester⁶ dømppte enn dom till

landztingit leffuerdagenn nest for Hellig Kaars dagh⁷ Mdxlvij⁸ epther ett spørsmoll, som tha bleff satte wdj rette, om thend mandt, som worder feldt for windisbyrdt. Tha worde ther saa till suaritt och paa sagt for retthe, att huilckenn, som feldis, hand bøde iij mk bundenn och saa kongenn eller hans husbundet epther receßens⁹ liudelse.

(1) Hellig Kors dag (Korsmisse) kan være enten 3. maj el. 14. september. – (2) Dommen er i de fleste hss. dateret 1544. Denne datering kan ikke være rigtig, da Erik Skram først blev landsdommer 1546. I andre hss. er dommen dateret 1547, og selv om denne datering er tvivlsom, jf. ndf. note 9, er dommen her henført til dette år. Dommen er i alt fald fra før 4. juli 1549, da landsdommer Jens Mogensen Harbou døde. – (3) Jf. Viborg landstings dom 1546–49 (ovf. nr. 111). – (4) Se 63.3. – (5) Se 96.3. – (6) Jens Skriver (Jens Olsen Kat), se 96.6. – (7) Se ovf. note 1. – (8) Om at flere hss. har året 1544 se ovf. note 2. – (9) Den, hvis vidnesbyrd underkendes, ifaldt tremarksbøder, jf. Thords art. § 94 og RR § 2. Henvisningen til recessen er ejendommelig, jf. Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.200 („høist forunderligt“) eller måske snarere tilfældig. Også rettertingets sprogbrug i tilsvarende sager var tilfældig, se f. eks. rettertingsdomme 1. maj 1537 (effther logen), 10. juli 1537 (som logen er oc epther wor ordinantzes skiick), 14. juni 1549 (epther wor ordinantzes lydelse), 14. maj 1542 (epter logenn), se KR D I.125, 227, 514; II.97. Der kan, hvis dommen er fra 1547, formentlig kun være tænkt på § 2 i reces 24. juni 1539 (SGL IV.190ff.), der nedsatte straffen for falsk forklaring til straf „paa gotz oc pendinge effter syn yderste formuge“ for første gang begået forbrydelse.

132

Rettertinget 6. juni 1547 (Odense)

To gårde, der var skænket som vikariegods til St. Nikolaj kirke i Svendborg af rådmand Niels Mogensen, tildømtes i henhold til reces 30. oktober 1536¹ kanniken Niels Friis. Stifterens hustrus børn af første ægteskab kunne ikke komme i betragtning, da gårdene af stifteren var skænket, før han indgik dette ægteskab, og de ikke var erhvervet for ægtefællernes fælles midler, hvorfor hustruen ingen arv kunne tage deraf. Desuden var to af børnene i dette ægteskab udelukket, fordi de havde giftet sig med ufri mænd.² En tredje arving var død, før recessen af 30. oktober 1536 blev udstedt, hvorfor hans arvinger ikke kunne komme i betragtning.³

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1546–49) fol.144^r (findes yderligere i 40 hss.).

Reg.: II.*1737.

Tryk: KhS 2. rk. VI.273ff. (efter HDDomb.).

Wor skickett fore oß paa wortt rettherting oß elsckelige her Niels Friis,⁴ vicarius wtj Rosckild, oc hagde wtj retthe steffntt oß elsckelige her Hans Gaaß,⁵

Þogneprest i Suinborig, Jesper Hansþønn,⁶ raadmandt ther þamme steds, oc Hans Nielþenn,⁷ raadmand wtj Asþens, oc tiltalitt thennom fore nogett vicarij godz ligendis tiill Vor Frue altert wtj Stj. Nicholaij kyrckj wtj for^{ne} Suinborig, som er tuende landtz gaarde liggendes wtj Sckierning, then ene wtj Østher Sckierning⁸ oc then anden wtj Westersckierning,⁹ som the skulle wille affhende fra hannom meth wrett. Oc beretthe at Niels Mogensþenn,¹⁰ fuordum radmand wtj Suinborig, hagde kiøptt samme tuende gaarde oc lagtt thennom till for^{ne} Wor Frue alther, førre endt for^{ne} Niels Magensþenn fick Kerstine¹¹ Hansþis, for^{ne} her Hans Gaaþis moder, till egte. Oc saatthe for^{ne} her Niels Friis ther fore wtj retthe, om for^{ne} her Hans Gaaþis moder kunde arffue ther nogit wtj, eþtherthj thett wor icke kiøbt mett theris fellits pendinge. Theþligeste þatte for^{ne} her Niels Friisþ wtj retthe, om Jørgen Nielþenn, þom wor for^{ne} her Hans Gaaþiis broder,¹² kunde nogitt arffue wtj for^{ne} goods, eþtherthj handt wor dødt, førre endt wor receþ¹³ wtgick om þligtt vicarij gods, oc theþligeste om hanþ systher kunde nogitt arffue meth hannom eþther wor receþis lydelse, eþtherthj the hagde thagitt thennom wfriitt folck till egte.

Ther till þuaritt for^{ne} her Hans Gaas paa syne egne oc mett fuld magt paa Jesper Hanþens wegne oc for^{ne} Hans Nielþenn paa þyne egne wegne oc myentte, att thennom burde þaa well att arffue wtj þamme gods som for^{ne} her Niels Friis, oc beretthe for^{ne} Hans Gaaþ, att eþtherthj for^{ne} Niels Magensþenn hagde barn mett for^{ne} hans moder, Kierstine Hansþis, þom hiede Jørgen Nielþenn, att arffuen faldt hannom saa well tiill wtj for^{ne} tuende gaarde þom for^{ne} her Niels Friis oc hans moder. Theþligeste þuo mөгitt þom beste barn eþtherthj thett war kiøbe gods, oc hun hagde oc friit gods þelluf wedtt at hetthe.¹⁴

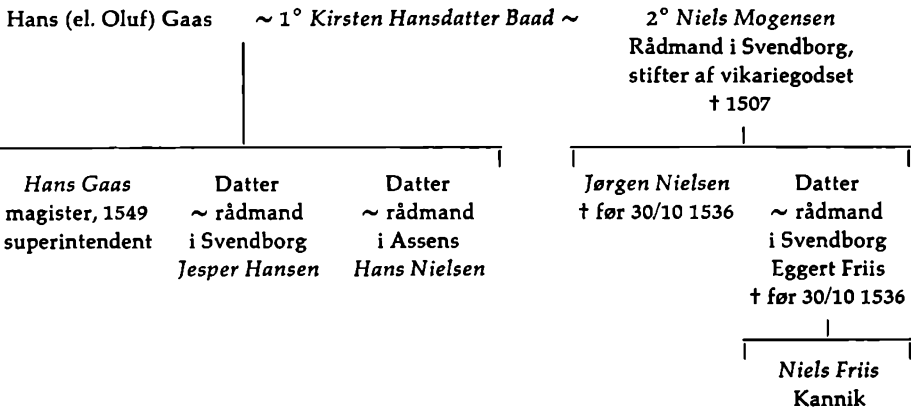
Mett mange flere ordt och thale thennom ther om emellum wor.

Tha eþther tiltall, gienþuar oc þagens legligheth þagde wij ther þuo paa fore retthe, att eþtherthj for^{ne} Niels Mogensþenn hagde kiøbt for^{ne} tuende gaarde wtj Sckiørning oc funderitt þamme vicarij, førre endt handtt fick for^{ne} Hans Gaaþis moder, oc þamme gods wor icke kiøbt mett thieris fellitz pendinge, tha findis thett icke att were bopending¹⁵ &c., menn att were jordgods, oc for^{ne} her Hans Gaaþis moder inthet at kunde arffue ther wtj.¹⁶ Oc eþtherthj for^{ne} Jørgen Nielþenn, for^{ne} Hans Gaaþis broder,¹⁷ wor dødt, førre endt wor recesþ wtgick om þligt althergods, tha kunde hand ey heller arffue ther nogitt wtj. Men om for^{ne} her Niels Friiþes suager,¹⁸ þom findis at uere wfritt folck, wor þuo paaþagt fore retthe, att for^{ne} her Niels Friis oc hans arffuinge bør for^{ne} tuende gaarde at nyde, bruge oc beholle eþther wor recesþis lydelse,

wdenn hueß ßuo findis kandt, at nogen aff hans metharffuinge ther till findes att uere friitt folck, tha nyder huer ther wtj ßin annpartt.

Datum Ottonie, mandagen nest epther helig trefoldighedsßyndag, nerue-
rendes oß elsckelige Jahan Friis,¹⁹ wor cantzeler. Knut Gyllenstiern,²⁰ wore
tro mendt oc raadt, oc Werner Suale,²¹ wor mandt oc thiener oc landsdommer
i Fyen &c. Aar &c. 1547.

(1) Jf. Christian III's hdf. af s. d. § 38 (DKH 87). Om bestemmelserne om vikariegods se H. Matzen og J. Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).45. – (2) Parternes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

(3) Sml. rettertingsdom 30. november s. å. (ndf. nr. 134), hvor det ansås uden betydning, at Niels Friis' fader, Eggert Friis, var død før 30. oktober 1536. Den tilsyneladende uoverensstemmelse må vel forklares ved, at den i nærv. dom nævnte Jørgen Nielsen, der var halvbroder til Hans Gaas, ikke efterlod sig livsarvinger. – (4) Se 127.26. – (5) Hans Gaas (d. 1578), blev 1521 immatrikuleret i Wittenberg, var 1524 alterpræst ved St. Nikolaj kirke i Svendborg, 1539 præst ved Vor Frue kirke ssts. Han, der omkr. 1548 var blevet magister i Kbh., blev 1549 superintendent i Trondhjem. Han var af adelig slægt, jf. DAA 1893.139f., DbL VII.532, J. O. Bro Jørgensen, Svendborg Købstads Historie (1944) I.74, 141, 143. – (6) Hans Gaas' svoger, rådmand i Svendborg Jesper Hansen. – (7) Hans Gaas' svoger, rådmand i Assens Hans Nielsen. Se stamtavlen ovf. – (8) Øster Skerninge s. i Sunds h. – (9) Vester Skerninge s. i Salling h. – (10) Rådmand i Svendborg Niels Mogensen, sagsøgerens morfader. Se stamtavlen ovf. – (11) Kirsten Hansdatter Baad (d. tidligst 1539) var gift 1. gang med Hans Gaas' fader, Hans (el. Oluf) Gaas, 2. gang med rådmand i Svendborg Niels Mogensen. – (12) Se stamtavlen ovf. – (13) 30. oktober 1536 (SGL IV.157ff., Rørdam, Kirkelove I.2ff.). Adelen fik ret til at tilbagesøge det vikariegods, som kunne bevises at være skænket af personer, hvis arvinger de var, jf. H. Matzen og J. Timm, Haandbog i den danske Kirkeret.45. – (14) Se 127.38. – (15) Se 51.39. – (16) Landskabslovene anerkendte principielt ikke ægtefællers arv (jf. 101.35), se Matzen, Privatret I.119. – (17) Halvbroder; se stamtavlen. – (18) Ordet *svoger* brugtes i ældre tid i videre anvendelse end nu; Jesper Hansen og Hans Nielsen var ikke Niels Friis', men hans faders svoger, se stamtavlen ovf.

– (19) Se 64.6. – (20) Se 59.57. – (21) Verner Svale (d. omkr. 1560) til Bisbo (nuv. Brahesborg), landsdommer i Fyn.

133 Viborg landsting 14. oktober 1547
(eller 13. oktober 1548)¹

Gårdfred statueret, da et overfald på husbonden, hans hustru og tjenestefolk skete inden for gårdsbygningen og urtehaven.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 35 (findes yderligere i 28 hss.).

Item en domb aff lanndsting, som domeren var thenn tidt Erick Skram,² Jenns Mogenßenn,³ och Jenns Schriffuer,⁴ landztinghører ibidem, tha nest lanndzting eptther Sanctj Dionisj dag⁵ om ith trette, som var om ith gaard fred, som skeed var y Hylbiere⁶ i Aarzherritt, som some sagde, att ther skull vere skeed y gaarden, och some sagde, thet skull vere skeed vden gaarden, dog fandis thet att uere skeedt indenn gaards bøgning och kolgaard.⁷

Tha bleff ther saa paa sagdt for retthe, att the neffninger, som hagde suoritt the folck gaardfred offuer, som hagde slagen husbunndenn, hanns kone och folck indenn forskreffne gaardz bøgning, som forskreffuitt stander, the haffuer suoritt rett, och then, som hagde suoritt quitt, bør feld att uere och bøde eptther logenn etc. Och the, som haffde vonnditt,⁸ att thenn bordag⁹ skeede ickj inden hanns gaard, the bleff feld och bøde eptther logenn.

(1) Da Erik Skram blev landsdommer 1546, og da Jens Mogensen Harbou døde 1549, må dommen være fra 1546–49. Da dommen afsiges *nest lanndzting eptther Sanctj Dionisj dag*, og da Dionysius dag (9. oktober) i 1546 faldt på en lørdag, der indtil 1635 var Viborg landstings ordinære retsdag, kan dommen ikke være fra 1546. Da Jens Mogensen Harbou var død i 1549 før 4. juli (jf. DAA 1897.165), må dommen dateres enten 14. oktober 1547 el. 13. oktober 1548. Hs. Stockholm KB C 92 (nr. 125) nævner som dommere *Jenns Thamißen, Erich Schram och Jens Schriffuer*. Er dette rigtigt, må dommen henføres til tiden fra 1546 (da Erik Skram blev landsdommer) til 1552 (da Jens Skriver ophørte med at være landstingshører). – (2) Se 63.3. – (3) Se 96.3. – (4) Se 96.6. – (5) 9. oktober. – (6) Hyllebjerg s., Års h. – (7) Urtehave (Kalk. III.691b). Dommen fortsætter den udvidelse af husbegrebet, der begynder i JL II.31. Reces 1547 § 11 siger kun „i sin egen Gaardt“. – (8) vidnet. – (9) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2).

134 Rettertinget 30. november 1547 (København)

Rettertinget statuerer, at kanniken Niels Friis er medarving til det vikariegods, som hans farmoders broder, domherre Jens Eggertsen Satslef, har stiftet i Odense,¹ uanset at Niels Friis' fader, rådmænd Eggert Friis, var død før udstedelsen af recessen af 30. oktober 1536 om altergods.²

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.168^r (findes yderligere i 32 hss.).

Reg.: II.*1797.

Tryk: Vedel Simonsen, II, 2.44f.; KhS 2. rk. VI.282 (sidstnævnte efter HDDomb.).

Wor sckickitt for oß paa wortt rettherting oß elskelige her Niels Friis,³ cannick wtj Rosckildtt, och hagde wti retthe steffntt oß elskelige Jørgen Kottj,⁴ raadmandtt wtj wor kiøbstadtt Otthenße, fore nogen arff epther her Jens Eggertßenn,⁵ som hanndt skulle holde hanom fore paa Christiern Lauritßens⁶ wegne, och berette, att ßamme her Jens Eggertßen hagde stiftthet och fundertt ett vicaria wtj Stj. Albanj kyercke wtj Otthenße och giffuitt ther nogitt gods till, huilckett gods hanndt kiendis ßeg at uere enn arffuinge tiill suo well ßom for^{ne} Christiern Lauritßenn, enddog att hanß fader, Eggertt Friis,⁷ wor dødt førre endtt wor recessen wtgick om ßligtt althergods, och att hanß fader och for^{ne} Christiern Laursßen wor fødde aff tuo systhere, och att begge theris moder wor for^{ne} her Jens Eggertßens systre, oc thisligeste att hanß fader, for^{ne} Eggertt Friis, arffuitt for^{ne} her Jens Eggertßen epther hans dødt, och satthe ther fore wtj retthe, om hannom icke burde at stande wtj hanß faders stedtt och nyde ßyn lodtt och anparttt wtj allt thett althergodz, for^{ne} her Jens Eggertßen ßuo hagde giffuitt till alther och vicarier.

Ther till ßuaritt for^{ne} Jørgenn Kotthj, att hanndt icke bleff steffntt førre endtt j gaar och icke haffuer her nw ßyn beuißning tilstede att gange mett for^{ne} her Niels Friis wthj retthegang paa thenne tiidtt och begeritt, att handtt motthe fo[r]legges enn tiidtt oc thermijn, att handtt kunde føre ßyn beuißning tilstede.

Tiill huilckett for^{ne} her Niels Friis ßuaritt och wor eneste begierindis, att handtt motthe wiide, huadtt heller hannom burde att uere en metarffuinge tiill ßamme gods suo well ßom Christiern Lauritßen oc stande wtj ßin faders stedtt eller ey epther ßlig legligheth ßom for^{uitt} staar.

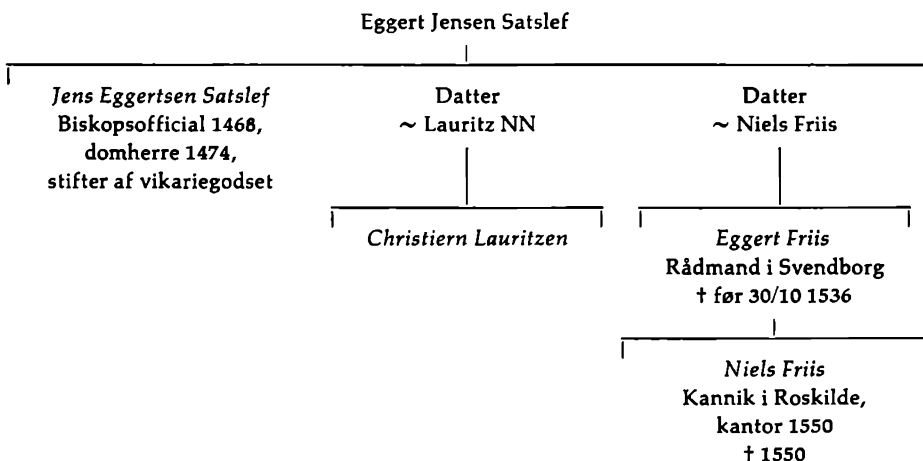
Mett flere ordtt thennom ther om emellom wor.

Tha epther tiltall, gienßuar oc saggens legligheth ßagde wij ther ßuo paa fore retthe, att for^{ne} her Niels Friis bør at stande wtj ßin faders stedtt och

were en metarffuinge mett for^{ne} Christiern Lauritßen wtj altt thett vicarij gods, for^{ne} her Jens Eggertßen haffuer giffuitt tiill alther och vicarier ephther wor recessis lydelse.

Datum Haffnie, Stj. Andree apostolj dag⁸ wti wor eigen neruerilße, neruerendes oß elskelige Esckj Bilde,⁹ vor hoffmesther, Jahan Friis,¹⁰ wor cantzeler, Erick Banner,¹¹ D: r: m:;¹² her Axell Bragde,¹³ her Claus Bilde,¹⁴ her Otte Krumpen,¹⁵ her Magens Gyllenstiern,¹⁶ ritthere, Per Ebbesen,¹⁷ Byrge Trolle,¹⁸ Jørgen Lycke¹⁹ oc Tage Tott,²⁰ wore tro mendtt oc raad. 1547.

(1) Parternes indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Sml. rettertingsdom 6. juni 1547 (ovf. nr. 132). – (3) Se 127.26. – (4) Jørgen Kotte; var borgmester i Odense 1551–67, jf. Saml. til Fyens Historie og Topographi III (1862).164. – (5) Jens Eggertsen Satslef, Niels Friis' farmoders broder, se stamtavlen ovf. – (6) Jens Eggertsen Satslefs dattersøn, Christiern Lauritzen, se stamtavlen ovf. – (7) Niels Friis' fader, rådmand i Svendborg Eggert Friis. – (8) Andreas apostolus dag: 30. november. – (9) Se 59.29. – (10) Se 64.6. – (11) Se 64.4. – (12) Forkortelse for: Danmarckis rigis marsk. – (13) Se 59.40. – (14) Se 95.9. – (15) Se 59.17. – (16) Se 76.11. – (17) Se 67.16. – (18) Se 95.15. – (19) Se 130.42. – (20) Se 130.43.

135 Rettertinget 30. november 1547 (København)

Rettertinget statuerer, at vornede ikke kan frigives af den, der kun har godset i pant. En bonde, der var frigivet af en panthaver, blev derfor dømt til stavns og henvist til at søge panthaveren for, hvad han måtte have erlagt for ophævelse af vornedskabet.¹

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.169^r (findes yderligere i 4 hss.).

Reg. II.724.

Tryk: GdD I.105f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1202,2°).

Litt.: Stemann, Retshistorie.300.

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting oß elskelig Niels Andersßenn² till Lynngby,³ wor mandt och thiener, och hagde wtj retthe steffntt Per Jensßen wtj Tostrup⁴ oc titalitt hannom, fore handtt er wdfarenn aff hans gods emodtt hans ja oc mynde, och berette, att handtt haffwer deltt hannom bode till herritzting oc landtsting, jndtill ßuo lenge, att oß elskelige Basßy Christoffersßenn,⁵ landsdommer, haffuer ßatt ßamme sag jndtt fore oß, oc ey for^{ne} Per Jensßenn will forminde⁶ seg mett hannom wtj nogen maade.

Ther till ßuarett for^{ne} Per Jensßenn oc wtj retthe lagde oß elskelig Christoffer Huitfelds⁷ breff, lydendis att handtt haffwer laditt for^{ne} Per Jensßenn ledig och løß, quitt och frij fore hannom oc hanns arffuinge och fore alle epherkommere, som ther paa kandt tale ephther thenne dag &c. Oc myenthe for^{ne} Per Jensßenn ther fore, att handtt inthet wor pligtigh till at ßuare for^{ne} Niels Anderßen wti then ßag.

Ther tiill ßuaritt for^{ne} Niels Andersßenn, at ßamme Per Jensßenn wor født paa Hanß Ruds,⁸ hans høstrues⁹ faders gods, førre endtt handtt pantßatte Otthe Clausßenn,¹⁰ for^{ne} Christoffer Huitfelds fader, ßame gods, och ßatthe ther fore wtj retthe, om hannom icke burde till staffns gienn och haffue thett wtj hans mynde.

Tha ephther tiltall, gienßuar oc sagsens legligheth sagde wij ther ßuo paa fore retthe, att ephtherthj for^{ne} Per Jensßenn wor født paa for^{ne} Niels Andersßenns høstruis faders gods, førre endtt for^{ne} Christopher Huitfelds fader fick thet wtj pantt, tha børr for^{ne} Per Jensßenn att fyllige staffn eller haffue thet wtj mynde oc for^{ne} Christoffer Huidtfeldtt igien at giffue for^{ne} Per Jensßenn, hues handtt kandtt skellig beuiffe, att handtt fore thenn ßag hannom giffuitt haffuer.

Datum Haffnie, Stj. Andree apostolj dag¹¹ wtj wor eigen nerwerelße, neruerendes oß elskelig her Eskj Bilde,¹² wor hoffmesther, Jahan Friis,¹³ wor cantzeler, Erich Banner,¹⁴ her Otthe Krumpen,¹⁵ ritthere, Per Ebbeßen,¹⁶ Jørgen Lycke¹⁷ och Tage Tott,¹⁸ wore tro mendt oc raadt &c. 1547.

(1) Jf. rettertingsdommen 10. juli 1532 (ovf. nr. 68). Dommen er påberåbt og gengivet i Sjællands landstings dom 4. oktober 1587. Dommene er formentlig kilden til bestemmelsen i DL 3–14–10. – (2) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Lyngbygård. – (3) Den nu nedlagte hovedgård Lyngbygård i Lille Lyngby s., Strø h. Niels Andersen Dresselberg måtte 1518 afstå gården til kronen, men skrev sig fortsat til Lyngbygård. – (4) Vel: Høje Tåstrup

s., Smørum h. – (5) Basse Christoffersen Basse (d. omkr. 1560) til Sørup, 1530–51 landsdommer i Sjælland. – (6) forlige, slutte forlig el. overenskomst med (Kalk. I.670a bet.1). – (7) Christoffer Huitfeldt (d. 1559) til Berritsgård, 1552 rigsråd, 1542–56 lensmand på Bergenshus, 1557 lensmand på Gotland. – (8) Hans Rud til Vognserup. – (9) Johanne Hansdatter Rud (d. 1564). – (10) Christoffer Huitfeldts fader Otte Clausen (d. mellem 1517 og 1529) til Skibelund og Lørup. – (11) Se 134.8. – (12) Se 59.29. – (13) Se 64.6. – (14) Se 64.4. – (15) Se 59.17. – (16) Se 67.16. – (17) Se 130.42. – (18) Se 130.43.

136 Rettertinget 2. december 1547 (København)

Predbjørn Podebusk (død 1541) havde bortforpagtet på forpagterens livstid en mølle, der tilhørte hans hustru. Rettertinget statuerede, at hustruens arvinger af hendes 1ste ægteskab burde besidde møllen, da Predbjørn Podebusk ikke kunne hjemle forpagteren besiddelsen af møllen ud over sin egen levetid. Forpagteren henvistes til at søge Predbjørn Podebusks arvinger om erstatning for penge, han havde erlagt for møllen.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.166^v (findes yderligere i 39 hss.).

Reg.: II.725.

Tryk: GdD I.106ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2°, Thott 1202,2° og Thott 1991,4°).

Litt.: Fussing,48 (med urigtig datering: 30. november 1547); Stig Iuul, Kodifikation.75 (hvor dommen ved trykfejl er dateret 2. februar 1547).

Wor scickitt fore oß paa wortt retterting oß elsckelig Mouris Olsßen¹ tiill Bollerop,² ritther, och hagde wthj retthe steffntt Jep Juersßen i Stythrop³ och tiltalitt hannom fore enn mølle, liggindis i for^{ne} Stythrop, ßom handtt holler ßeg tiill, och miennthe hannom jngen rett [ther] tiill at haffue.

Ther tiill ßuaritt for^{ne} Jep Juersßenn och wtj retthe lagde ith her Prebiørn Podebuskis⁴ breff, lydendes att hanndtt hagde wntt och fesh for^{ne} Jep Juersßenn ßamme mølle at nyde och beholde ßin liffs tiidtt for aarlig sckylt och affgifft &c., ßom ßamme breff ythermere wdùißer och indeholder, och beretthe, att handtt tog ßamme mølle ßuo gott ßom øde och gaff her Prebiørn ther et hundrett marck fore och haffuer aarlig ytt sckylden tiill Aagaardt⁵ och myenthe ther fore, att hannom burde ßamme mølle att niude och beholde.

Thill huilckett for^{ne} her Mauridz Olßenn ßuarett, att ßamme mølle wor aff hannß moders, frue Annes,⁶ gods, oc er hannom tilscickfft, och miennthe ther fore, att her Prebiørn icke maatte giffue ßuodanne breffue wdtt paa hans møderne gods och thißligeste berette, att for^{ne} frue Anne, hans moder, leffde epther hynnes hußbunds, her Prebiørns, dødt, och ßatthe wtj retthe, om thett breff burde at komme hannom tiill nogenn brøsth eller sckade.

Tha epther tiltall, gienßuar och ßagens legligheth sagde wij ther ßuo paa fore retthe, att thet breff, som for^{ne} her Prebiörn Podebusck for^{ne} Jep Juersen ßuo giffuitt haffuer paa for^{ne} mølle, som wor hanß høstrues, thett bør jngen magtt at haffue, thj handtt kunde icke lenger hemble endtt handtt leffde, oc for^{ne} her Mouritz Olsßenn bør ßamme mølle att nyde, bruge oc beholle, som hannom er tilskifftt, oc for^{ne} Jep Juerßenn at thalle her Prebiörns arffuinge tiill fore hueß penninge, handtt fore ßamme mølle wdgiffuit haffwer, oc ther gaa om ßaa megitt ßom rett er.

Datum Haffnie, fredagen nest epther Stj. Andree dag⁷ j wor egen neruerrelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,⁸ wor cantzeler, her Axell Bragde,⁹ her Claus Bilde,¹⁰ ritthere. Knutt Gyllenstiern,¹¹ her Otthe Krumpen,¹² her Mogens Gyllenstiern,¹³ ritther, Per Ebbeßen,¹⁴ her Per Sckram,¹⁵ ritther, Byrgj Trolle,¹⁶ Erich Byllier,¹⁷ Jørgen Lycke¹⁸ oc Tage Tott,¹⁹ wore tro mendtt oc raadtt.

(1) Mourids Olufsen Krognos (d. 1550). – (2) Hovedgården Bollerup i Bollerup s., Ingelstads h. i Skåne. – (3) Stistrup; enten den nu forsvundne landsby i Dronningborg landsogn, Støvring h., eller landsby i Fovlum s., Gislum h. – (4) Se 41.17. Han døde 11. december 1541. – (5) Hovedgården Ågård i Kettrup s., Vester Han h. – (6) Anne Mouritsdatter Gyldenstjerne (d. 1545) til Ågård og Bregentved, gift 1. gang med rigsråd Oluf Stigsen Krognos (d. omkr. 1505, han gift 1. gang med Gertrud Knudsdatter Has), 2. gang (senest 1513) med rigsråd Predbjørn Podebusk til Vosborg. – (7) Se 134.8. – (8) Se 64.6. – (9) Se 59.40. – (10) Se 95.9. – (11) Se 59.57. – (12) Se 59.17. – (13) Se 76.11. – (14) Se 67.16. – (15) Se 95.19. – (16) Se 95.15. – (17) Erik Bølle, se 94.11. – (18) Se 130.42. – (19) Se 130.43.

137 Rettertinget 3. december 1547 (København)

En ufri mand havde solgt sin hustrus jord i Skåne til en adelsmand. Efter hans død søgte hustruen at få ejendommen tilbage under henvisning til, at manden ikke havde haft så god jord. Rettertinget statuerede imidlertid, at efter SkL 8 skulle skødet stå ved magt, og hustruen henvistes til at søge erstatning hos mandens arvinger.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.181^r (findes yderligere i 10 hss.).

Litt.: Stig Juul, Fællig og Hovedlod.271.

Wor skickett for oß paa wortt rettherting oß elskelige høstru Bent¹ vthj Borum² oc hagde vthj rette steffnt oß elskelige Laghe Vulfstandt,³ wor mand oc thienner oc embidzmand paa wort slott Verdbierg,⁴ oc hans meth arffuinge

for en gord, ligendis paa Ølmenes,⁵ oc berethe, att hynnes hoßbunde, Jens Kub,⁶ ßolde her Truid Vulffstand⁷ ßame gaard, ßom skulle verritt hynniss gaardt oc icke hans, oc att for^{ne} hynnes hußbunde icke skulle hagdt æm gott⁸ gods vedtt at hette,⁹ oc mynthe ther for, att hand thett icke gørre motthe effter loghen.

Ther thill ßuaritt for^{ne} Laghi Vulffstandt oc berethe, att for^{ne} Jenns Kub wor enn wfrij mand oc icke motthe ther fore hafue siitt gods effter wor receßis lydelse,¹⁰ oc att hans fader, her Truid Vulffstand, hagde kiøpt samme gaard aff for^{ne} Jens Kub oc hagde ther fuldt sckøede oc attkom paa, oc vthj retthe lagde for^{ne} Jens Kubs sckødebreff, lydendes att handtt hagde skøtt oc ßolt fra ßeg oc ßyne arffuinger oc thill her Truid Vulffstand, ridder, oc hans arffuinge for^{ne} gaard, lyggendis paa Ølme nes, meth all ßin rette tilligelse att haffue, nyde, bruge oc beholle thill euindelig eyghe &c., som samme skøede breff ythermere vduiße oc indeholder. Oc satte for^{ne} Lauge Vulffstand vthi rette, om hannom oc hans metharffuinge icke burde samme gaard att nyde oc beholle effter wor skonske lough saa lydendis, att bundi maa ey medtt lough seelligge ßyn kones iordt, førre end hand er barnmyndt¹¹ vether hynde; end ßell hand, tha staar thett, forthj hun maa ey kiere om hans gerninger emeden hand leffuer; end dør bunden, tha maa hun kalli paa hans arffuinger thill rette, oc ßaa well paa ßitt egitt barn, om thett er thill, ßom paa andre hans arffuinger &c.¹²

Mett flere ordt oc talle thennom therom emellom wor.

Tha effter tiltall, genßuar [och] saggens legligheth oc effter vor skonske laaug sagde vij ther ßaa paa fore rette, att for^{ne} sckøede, ßom for^{ne} Jens Kub for^{ne} her [Truid]¹³ Vulffstand paa samme gaard giortt haffuer, then bør vedt ßynn magt att bliffue, oc for^{ne} Laghe Vulffstandt oc hanns meth arffuinger bør samme gaard paa Ølmenes meth alle syn rette tilliggelße att haffue, nyde, brughe oc beholde epher for^{ne} theris skøedebreffs lydelse, oc huis for^{ne} hu-stru Benntt ther ythermere paaskader, tha schall tale ßeg for^{ne} Jens Kubs arffuinge thill effter loghen, oc ther gaa om, ßaa møgitt ßom rett er.

Datum Haffnie, løffuerdagen nest effter Stj. Andree dag¹⁴ vthi wor egen neruerrelße, neruerindes oß elskelig Jahan Friis,¹⁵ wor canzeler, her Axell Bragde,¹⁶ her Claus Bilde,¹⁷ riddere, Knud Gyllenstiern,¹⁸ her Otte Krumpen,¹⁹ ridder, Per Ebbißen,²⁰ her Per Skram,²¹ ridder, Byrgi Trolle,²² Erick Billier,²³ Jørgen Lycke²⁴ oc Thage Thott,²⁵ vor tro men oc raadt &c. 1547.

(1) Bente. – (2) Landsby i Borum s., Framlev h. – (3) Lave Truidsen Ulfstand (d. 1563) til Torup (Bara h., Malmöhus län). – (4) Varberg (Hallands län). – (5) Har ikke kunnet loka-

liseres. – (6) Navnet *Kub* (Kob, Kubbe) bet. egl. en træblok, senere: træstykke (bøje), der befæstes til fiskegarn el. fiskeline, jf. DgP II.627, OdS X.958. Jens Kub har ikke kunnet identificeres. – (7) Se 59.28. – (8) lige så godt; jf. 127.37. – (9) Se 127.38. – (10) Ifl. § 21 i kong Hans' hdf. 1. februar 1483 (DKH.51f.) måtte ufri mand ikke pante eller købe frit gods, og efter § 29 i Christian IIs hdf. 22. juli 1513 måtte ufri mand ikke beholde frit gods, men skulle sælge det til dem, der er fri, „som ere ridder oc svænne“, inden år og dag (DKH.61), jf. § 34 i Frederik Is hdf. 3. august 1523 (DKH.74f.) og § 42 i Christian IIIs hdf. 30. oktober 1536 (DKH.88), jf. reces 6. december 1547 § 22, Fyns Vedtægt 1547 § 20 og reces 13. december 1558 § 38. Siden slutningen af 15. årh. kaldtes hdf. ofte reces, jf. Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.64, DKH.64 og 79. – (11) Om *barnmynd* se 101.35. – (12) Jf. SkL 8, ASun.5. – (13) Forlægget har ved fejlskrift *Holgeritt*. – (14) Andreas dag: 30. november. – (15) Se 64.6. – (16) Se 59.40. – (17) Se 95.9. – (18) Se 59.57. – (19) Se 59.17. – (20) Se 67.16. – (21) Se 95.19. – (22) Se 95.15. – (23) Se 94.11. – (24) Se 130.42. – (25) Se 130.43.

138 Rettertinget 6. december 1547 (København)

Rettertinget dømmer Lauge Brahe til Vitskøl til enten at betale Lauge Ulfs-tand en påstået lovet købesum for et skib eller ved ed med mededsmænd at benægte at have afgivet et sådant løfte.¹

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.177^r (findes yderligere i 2 hss.).

Wor skickitt for oß paa wortt retherting oß elskelige Lagde Vulffstand,² wor mand oc tienner oc embismand paa wort slot Vareberg,³ paa ßyne egne oc ßyne methsyskinde vegne oc hagde vthi rette steffnit oß elskelige Laghe Bragde⁴ thill Vedschild,⁵ wor mand oc tienner, oc tiltalit hannom for nogle pendinge, som hand oc hans høstru, frue Gørdilt,⁶ skulle verre hannom oc hans syskinde skyldig for ett skib, oc the icki kunde komme thill theris betalling. Oc berette, att for^{ne} Laghe Bragdes høstrue hade kiøppt same sckib aff thennom for iij^e daler, som en kiøbmand hafde thil fornne bodett thennom ther fore, oc att hund hagde loffuet thennom ther for theris betalingh, oc Lagde Bragde thißligeste, ßiidenn hand fick hinde,⁸ oc ey the kunde fange theris betalling ther fore.

Ther thill ßuarit for^{ne} Lagde Bragde, att hand hafde inthidt kiøppt meth thennom wthi then ßag, oc ingen betalling hafde hand heller loffuit thennom, men berethe, att for^{ne} hans høstru hade ßeg ther thill forßee^t,⁹ att the pendinge icke skulle bliffue hynde kraffuit, effter ßom hynde hafde werrit loffuit oc tilßagdt.

Mett flere ord oc talle thennom emellom vor.

Tha effter tiltall, gienßuar oc saggens leyligheth sagde vij ther swo paa fore rette, att effterthj for^{ne} Lagde Vulffstand theer¹⁰ for^{ne} Lagde Bragde, at bode hans høstrue oc hand haffuer loffuit hannom oc hans syskinde theris betalling for ßame skib, tha bør for^{ne} Lagde Bragde anthen at betalle oc fornyige thennom eller oc werighe ßig ther fraa effter loghen.

Datum Haffnie, Stj. Nicolai dag¹¹ vthi wor egen neruerrelße, neruerrendis oß elschelige Johan Friis,¹² wor cantzeler, Erick Banner,¹³ Danmarckis riigis marsck, her Axell Bragde,¹⁴ her Anders Bille,¹⁵ her Claus Bilde,¹⁶ ridder, Knud Gyllenstjerne,¹⁷ her Otte Krumpen,¹⁸ her Magens Gyldenstjerne,¹⁹ ridder, Per Ebbeßen,²⁰ her Per Skramb,²¹ Byrge Trolle,²² Erick Billier²³ oc Thaghe Tott,²⁴ wor tro mendt oc raadt &c. 1547.

(1) Om forholdet mellem Lauge Brahe og Lauge Ulfstand (hans hustrus, Gørvel Fadersdatters, søn af tidligere ægteskab med Truid Gregersen Ulfstand) se DbL III.572. Jf. rettertingsdom af s. d. mellem samme parter i Diplomatarium Norvegicum XII (1888).762ff., og rettertingsdom 24. september 1551 (GdD II.159ff.). – (2) Se 137.3. – (3) Se 137.4. – (4) Lauge Brahe (d. 1567) til Krogholm og Vidskøfle, 1552 rigsråd; søn af rigsråd Axel Brahe (d. 1551) og dennes 1. hustru Anne Brock (d. 1525). – (5) Vidskøfle. – (6) Gørvel Fadersdatter Sparre (d. 1605), gift 1. gang 1532 med Peder Nilsson Grip til Fålnäs, 2. gang 1534 med Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) til Torup og 3. gang 1546 el. 1547 med Lauge Brahe. – (7) ∴: 300. – (8) De blev gift 30. oktober 1546 el. 1547 (DAA 1888.100). – (9) ∴: havde ventet, jf. Kalk. I.690a bet.4. Teksten er noget uklar, men meningen er vel, at hustruen påstår at have fået løfte om ikke at ville blive krævet – (10) sigter, beskylder (Kalk. IV.322a bet.2). – (11) 6. december. – (12) Se 64.6. – (13) Se 64.4. – (14) Se 59.40; sagsøgtes fader. – (15) Se 59.19. – (16) Se 95.9. – (17) Se 59.57. – (18) Se 59.17. – (19) Se 76.11. – (20) Se 67.16. – (21) Se 95.19. – (22) Se 95.15. – (23) Se 94.11. – (24) Se 130.43.

139 Ukendt ting. Efter 6. december 1547, før 1578 (?)¹

En ed med mededsmænd kendt magtesløs, da en af mededsmændene var lovfældt. Alle, der svor efter den lovfældte, dømtes til at bøde efter recessen.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 147 (findes yderligere i 26 hss.).

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I.197 (efter Nk5 836b,2° nr. 157).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.197; Stemann, Retshistorie.153.

Item en dom, att en lough,² som haffuer weritt giffuen, och haffuer weritt feldt mandt³ vdj samme lough, thend er sagt macteløs,⁴ och alle, som suor ephther then felde mandt, er felde bleffuenn⁵ och att bøde ephther receßens liudelße.⁶

(1) Dommen er i alle hss. udateret. Da der idømmes bøder *epther receßens liudelse*, og da bødestraf i tilfælde som det omhandlede først indførtes ved reces 6. december 1547 § 8, stk. 3, synes dommen at måtte være yngre end denne dato. Da sprogbrugen imidlertid var vaklende, jf. 131.9, og da bøde for det bristede edsbevis har ældre hjemmel, kan dommen meget vel være ældre. Kolderup-Rosenvinge daterer den (Da. Mag. 3. rk. I.197) til „fra Chrisian 3dies Tid“, altså 1534–59. En terminus ante quem er 1578, fra hvilket år det ældste hs., der indeholder denne dom (NkS 835c,2°), er dateret. RR § 1 (fra omkr. 1450) havde bestemt, at hvis den, der er lovsøgt (∴ har gjort sig skyldig i en retsnægtelse), eller som er i band, aflægger ed som mededsmand eller i et tingsvidne, skal han bøde 3 mark til kongen og 3 mark til bonden, og alle, der sværger efter ham, ifalder samme straf; men der udtales intet om, hvorvidt beviset dog er gyldigt. Reces 24. august 1537 indskrænker sig til i § 6 at fastslå, at det „skall icke were, som her til Dags skeet er till Thinge, att mand skal giffwe loug met fordelte mendt heller oc andet løst folck, som ey lougagtig mendt ere“, men der er intet nævnt om retsfølgen af en overtrædelse af denne bestemmelse. Den mulighed kan vel ikke helt udelukkes, at domstolene har fortolket denne bestemmelse derhen, at et vidnesbyrd, hvori en fordelt mand havde deltaget, blev ugyldigt. Bødestraffen fulgte jo af RR § 1. – (2) Edsbevis, spec. partsed med mededsmænd (Kalk. II.723a bet.2). – (3) bet. domfældt (Kalk. I.497a bet.5), men er vist her = lovfældt, ∴: idømt tremarksbøder for ikke at ville rette for sig (Kalk. II.725b). Personer, der var lovfældte, var ikke „lovfaste“ og kunne ikke optræde som sagsøger eller vidne i en retssag, jf. Matzen, Offentlig Ret II.7, 51, 96, 102. – (4) Det følger næppe af § 6 i reces 24. august 1537, at edsbeviset blev ugyldigt, fordi en lovfældt mand havde deltaget som mededsmand. Denne vigtige retsfølge nævnes ikke i recessen (ej heller i § 14 i reces 21. december 1551 eller i § 17 i reces 13. december 1558), og bestemmelsen om, at tremarksbøden skal erlægges, *endog han vinder sandheden* (§ 6 i reces 1537), synes nærmest at indicere, at beviset opretholdtes, jf. at § 17 i reces 1558 har overskriften: Alle er felde, som vitne epter den mand, som icke vitne maa bere, mens der intet siges om, at beviset er fældet. I alt fald fra beg. af 16. årh. blev det reglen, at mededsmændene ifaldt tremarksbøder, ikke blot hvis eden af formelle grunde ikke var lovligt aflagt, men overhovedet når den kendtes ugyldig, jf. Viborg landstings dom 1546–49 (ovf. nr. 112), rettertingsdomme 24. april 1540 (KRD I.544ff.) og 10. juni 1558 (GdD II.191ff.), og af sagefaldsregisteret fra 1522 (Danske middelalderlige Regnskaber 1. rk. I (1944).169ff.) fremgår det i flere tilfælde, at en fældet lov fælder alle lovsmænd, jf. Stemann, Retshistorie.152. Blev edsbeviset underkendt, skulle altså *alle* de sværgende og ikke blot den eller de, der aflagde ed efter det inhabile vidne, ifalde tremarksbøder. Når bødestraffen i RR § 1 og i recesserne begrænses til dem, der sværger efter det inhabile vidne, viser dette vel, at edsbeviset ikke på grund af inhabiliteten blev ugyldigt. I Rasmus Vindings „første projekt“ (1669–72) hed det i 1–15–11: Vidner nogen Mand paa Tinge, udi Lov eller Tingsvidne, der lovsøgt er oc fordelt eller i andre Maade til sine trei Marc fælt, da er han fælt, end dog han vinder sandingen, dog fælder han ingen uden sig self, men til Loven at fuldgjøre skal anden Mand i hans Sted tages. Et hs. tilføjer: dersom man da vied hannom at vere fordeelt, ellers staa giort lou ved magt, oc elffue spildes icke for ens skyld. To andre hss. tilføjer efter „anden Mand“: men de 11 mends at stande for fulde (Secher og Støchel I.436), hvilket vel viser opfattelsen på den tid. I den Viborg landstings dom af 1465, der er nævnt i Knud Mikkelsens glosse 66 til JL II.68 (Rep. 2. rk. I.1995, DgL IV.146, jf. dansk glosse 71 i DgL Tillæg til IV.38) hedder det: Hwilk man som i logh ær, som fordelt ær, thet bør then man sielff at bitale mz iij marc konghen oc bør æy at førkrenke hans logh, ther han swær mz, ∴: edsbeviset opretholdtes som gyldigt. Tilsvarende afgørelser er afsagt senere, jf. Viborg landstings dom 31. januar

1573 (GdD III.181), men retspraksis har enkelte gange i 16. og 17. årh. statueret, at et edsbevis, hvori en inhabil har deltaget, er ugyldigt, se f. eks. (utr.) Viborg landstings dom 11. april 1590 (Bergen 251 nr. 17). – (5) o: idømt tremarksbøder. – (6) Reces 6. december 1547 § 8, 21. december 1551 § 14, 13. december 1558 § 17.

140 Rettertinget 9. december 1547 (København)

Rettertinget statuerer, at to gårde skal skiftes mellem brødrene Jørgen Urne og Claus Urne, således som deres fader, Lage Urne, har skiftet mellem dem og således som det er aftalt. Den øvrige arv skal skiftes efter loven.

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.188^v (findes yderligere i 2 hss.).

Wor skickitt for oß paa wortt rettherting oß elskelige Claus Vrne¹ thill Belthebierrg² paa then ene oc oss elskelige Jørgen Vrne³ thill Boserup⁴ paa then anden ßyde om thrette thennom emellom er om begge theris hoffuit gaarde Beltebierrg oc Boserup &c., oc berette for^{ne} Claus Vrne, at Laghe Vrne,⁵ hans fader, hagde giordt ett skiffte emellom hannom oc hans broder, for^{ne} Jørgen Vrne, vti hans leffindis lifff oc thill skifftt hanom Belteberg oc for^{ne} hans broder Boserop ther emodt, oc att for^{ne} hanns fader hagde loffuitt att giørre hannom Beltebierrg ßaa gaadtt som Boserop, oc thiß emellom skulde for^{ne} hans fader dødt, oc beretthe, att for^{ne} Boserop er megitt bedre enn Beltebierrg oc eskitt ther fore att ßamme these hoffuitt gaarde motte komme thill iauffnitt mett hueß andett gaads thennom emellom er.

Ther thill ßuarett for^{ne} Jørgen Vrne, att thennom war gangenn enn endelig affkaldtt emellom oc myenthe, att then burde wedt magtt att bliffue. Oc strax vti rette lagde for^{ne} affkalds breff vnder datum Mdxiii, lydendis att Lage Vrne, for^{ne} Claus Vrnens oc Jørgen Vrnis fader, hagde giortt ett wenlig oc kierligt skyffte emellom ßyne sønner, for^{ne} Claus Vrne oc Jørgen Vrne, i ßaa maade att for^{ne} Jørgen Vrne skulle haffue Boserop gaardt mett all ßyn rette thilligelse jnden alle fiire marcke skell eller vden, jntheit ther aff vndertagitt, thill ßeg oc ßyne arffuinge att nyde, brughe oc beholle thill euindelig eyghe, oc ther emod skulde for^{ne} Claus Vrne oc hans arffuinge haffue Belteberg gaardt mett all ßyn rette thilligelse jnden alle fyre marckeskell eller vden att nyde, bruge oc beholle thill euindelig eyghe, oc ther mett hagde the giffuitt huer andenn ett venlig oc endelig affkaldt paa the thwo for^{ne} gaarde &c., huilckitt for^{ne} affkalds breff for^{ne} Claus Vrne oc Jørgen Vrne mett for^{ne} theris fader oc flere goede mendt beßeglitte hagde. Thisligeste vti rette lagde for^{ne} Jørgenn

Vrne enn lagheffdt, som hand hagde giortt paa forⁿ Boserupgaardt mett ßyn rette thilligelse, som samme affkalds oc lagheffds breff ythermere vduißer oc indeholder. Oc ßatte for^{ne} Jørgen Vrne wthi rette, om ßamme affkaldt oc laghefftt icke burde wedt theris magtt att bliffue.

Mett flere ordt oc talle thennom ther om emellom var.

Tha effter thiltall, genßuar oc ßaggens leylicheth ßagde wy ther ßaa paa fore rette, att thenn affkaldtt, som for^{ne} Claus Vrne oc Jørgen Vrne emellum giortt er, oc the ßelluf mett beggis theris fader beßeglitte haffuer, thenn bør wedtt ßyn [macht]⁶ att bliffue, oc for^{ne} Jørgen Vrne for^{ne} Boserup gaardt mett all ßynn rette thilligelse att nyde oc brughe oc beholle effter for^{ne} affkalds lydelse, menn hwes anden thiltalle, the haffue thill huer anden, angthen om arff eller gielddt, ther om maa the huer andre thilltalle effter logen, oc ther om gaa ßaa mögitt, som retth er.

Datum Haffnie, fredagen nest effter Wor Frue dag conceptionis⁷ vti wor eygen neruerelße, neruerindis oß elskelige her Eski Bilde,⁸ wor hoffmesther, Johan Frijs,⁹ wor canseler, Erick Banner,¹⁰ Danmarcks rigis marsk, her Axell Bragde,¹¹ her Anders Bilde,¹² rithere, Knudtt Gyllenstierne,¹³ her Otte Krumpen,¹⁴ her Mogens Gyllenstierne,¹⁵ Per Ebbißen,¹⁶ her Per Skram,¹⁷ Byrgi Trolle¹⁸ oc Thage Thott,¹⁹ wore tro mend oc raad &c. 1547.

(1) Se 66.6. – (2) Hovedgården Bälteberga (Ottarp s., Luggude h. i Skåne). – (3) Jørgen Urne (d. 1560) til Boserup, landsdommer i Skåne. – (4) Hovedgård i Boserup s., Luggude h. i Skåne. – (5) Lage Urne (d. 1530) til Boserup, landsdommer i Skåne. – (6) mgl. i forlægget. – (7) Mariæ conceptio: 8. december. – (8) Se 59.29. – (9) Se 64.6. – (10) Se 64.4. – (11) Se 59.40. – (12) Se 59.19. – (13) Se 59.57. – (14) Se 59.17. – (15) Se 76.11. – (16) Se 67.16. – (17) Se 95.19. – (18) Se 95.15. – (19) Se 130.43.

141 Viborg landsting 1548 uden dag¹

Et aflagt, men ikke påbudt edsbevis erklæret magtesløst.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 143 (findes yderligere i 24 hss.).

1548. Jtem dom paa en loff,² som er giffuen och ickj fundenn,³ thenn er sagdt magteløß.

(1) Dommen er i de fleste hss. udateret, men i enkelte dateret 1548 uden dag. Dommen kan ikke være et kort referat af Viborg landstings dom af 8. november 1589, der udtaler det samme, da nærv. dom findes i et hs. (forlægget) fra 1578. – (2) Edsbevis. Andre hss.

har *Item en dom att en loug.* – (3) Andre hss. har *tilfundenn; finde* kan bet. dømme, erklære (Kalk. I.540b bet.5), jf. *funde wi hannem hans laugheffd til at werge* (GdD I.2).

142 Viborg landsting¹ 1548 uden dag

Landstinget underkender en rebning, da der var rebet enemærke, og da der ikke var udlagt botofte til de pågældende, efter som de havde otting i marken.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 134 (findes yderligere i 27 hss.).

Litt.: Poul Meyer.303.

Jtem en dom aff landtztingett vdgifuett anno 1548, att eyermendt² er felldt, for the haffuer rebtt ennemercke³ paa Viffue marck,⁴ och for the icke haffuer lagtt bodthofft⁵ vdt eptther som the haffuer otting⁶ y marcken.

(1) Hss. angiver ikke, hvilket landsting der har afsagt dommen. Da Vive er beliggende i Vive s., Hindsted h., må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) Om betegnelsen *ejermanđ* se Skautrup, Hardiske Mål II.76f. – (3) *Enemærke* er jord el. skov, der var uden for jordfællesskabet og undtaget fra rebning, jf. JL I.55, ASun.33, Arent Berntsen II.448, Matzen, Privatret II.9, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.182. Enemærke skulle være afgrænset over for anden ejendom. Ordet kommer af glda. *enmærki*, oldn. *endamerki*, der bet. grænsemærke, grænseskel; ordets første led (glda. *ændæ*) bet.: overfor, liggende lige foran en, men blev senere omtydet efter talordet *én*. – (4) Se ovf. note 1. – (5) Andre hss. har *botofft*. Botoften er den toft el. grund, hvorpå en gårds stuehus og udhuse er opført, jf. Arent Berntsen II.449. – (6) En *otting* er en ottendedel af énheden bol.

143 Viborg landsting 1548 uden dag¹

Landstinget dømmer, at skelsten, der ikke på lovlig måde er sat i gribsjord, skal fjernes.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 86 (findes yderligere i 24 hss.).

Litt.: Poul Meyer.193.

Jtem domb om stienn, som ind er førddt och satt y grib² och ickj indfördt och satt eptther lougenn,³ er döppt magteløß och same stienn att wptagis, och gick same domb emellum Hartuig Skram⁴ och her Chrestenn Pouelsßen⁵ i Lem.⁶

(1) Dommen er i de fleste hss. udateret, i enkelte (f. eks. GkS 1140,2°) dateret 1548 uden dag. Dateringen er sandsynlig, da Hartvig Skram levede omkr. 1500–60 (død før 1566). Da

parterne er bosat i Jylland, må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) *Grib* el. *gribsjord* er jord, der ikke hørte til den fra gammel tid indtagne og rebdragne bymark og således ikke var delt mellem bymændene, men som en enkelt mand havde indtaget til dyrkning uden for bymarken, jf. Osterssøn Veylle.342, Arent Berntsen II.9. Jf. DL 5–10–10, der formentlig bygger på retsbrug, jf. Brorson, Femte Bog II.95, Poul Meyer.193, hvorefter sten, der indføres og sættes i gribsjord og ikke indføres ved sandemænd, skal optages. – (3) *o*: ved sandemænd (ved markeskel) eller rebsmænd. – (4) Se 129.3. – (5) Christen Poulsen nævnes som den første lutherske sognepræst i Lem, jf. Wiberg II.300. – (6) Lem s., Bølling h.

144 Rettertinget 14. maj 1548 (Kolding)

Rettertinget statuerer, at gods, man har lovlig adkomst til, må man uhindret dele til lås.

Hs.: RDomb. litra B (1545–54) p. 136ff. (findes yderligere i 3 hss.).

Wor skickitt fore oß paa wortt retthertingh Lauritz Schriffuer, fuldmyndigh paa oß elskelige Cristoffer Wrnes¹ wegne tiill Rygaardtt² paa thenn ene och oß elskelige Jahan Friis³ tiill Heßelagger,⁴ wor mandtt, raadtt och cantzeller, paa then anden Biide, och vor nw wtj løgerdagh nest forleden theres rette Biette wge dag at møde wtj then ßagh, som the fore oß paa begge Biider bestode,⁵ och titalitt for^{ne} Lauritz Schriffuer paa Christoffer Wrnes wegne for^{ne} Jahan Friis fore nogitt gods, som handtt haffuer giortt forfylling paa tiill laaß, som er Mullerup hoffuitgaardtt,⁶ Per Hannßen ibor, jtem en gaardt ther ßamme steds, kalles Tegelgaardtt,⁷ enn gaardt ther ßamme stets, Hans Knutsßen ibor, och etth møllestedtt ther ßamme steds mett the sckoffs partthe paa Alderop sckoffue,⁸ som for^{ne} Jahan Friis wor nyligen tilrepth, oc berette for^{ne} Laurids Sckriffuer, att for^{ne} Christoffer Wrne paa ßin høstrues⁹ wegne skulle were wanlodig¹⁰ ther wtj och icke haffue fangitt ther fylleste fore.

Ther till Buarett for^{ne} Jahan Friis och mienthe, att hannom wor icke pligtig tiill att Buare for^{ne} Christoffer Wrne wtj then ßag, och fyrst i retthe lagde ßynne adkoms breffue paa ßamme gaarde och gods, ßom handt hagde kiøptt och mageskifftt seg tiill aff oß elskelige Jørgen Lycke,¹¹ wor mandtt och raadtt. Och tha wor beuist mett Jørgen Lyckis skifftebreff, att for^{ne} Mullerup hoffuitgaardtt wor for^{ne} Jørgen Lycke tilschreffuitt wtj ßyskynde skiffte till euindeligh eige. Sammeledes war thet och beuist, att then anden gaardt, Tegelgaardtt, war oß elskelige Claus Daa¹² till Raffnstrup¹³ tilschyfftt, och att for^{ne} Jørgen Lycke hagde ßiden magskifftt ßeg ßamme gaardt tiill aff for^{ne}

Claus Daa. Men then tredie gaardt, Hans Knutsßen ibor, wor strax beuisth, att then aldrig hagde hørtt her Peder Lycke¹⁴ tiill, men att for^{ne} Jørgen Lycke hagde fyrsth kjøptt samme gaardt aff for^{ne} Jahan Friis och Biden wntt for^{ne} Jahan Friis samme gaardt igien, men thett møllestedtt hagde for^{ne} Jahan Friis fott aff oß elskelige Anders Emichsßen¹⁵ tiill Stienßgaardt¹⁶ mett Popholt¹⁷ och icke aff Jørgen Lycke. Sammeledes berette for^{ne} Jahan Friis, att the skoffs parthe paa Alderup skoffue wore hannom laglig tilrepte till hans gods, handtt haffwer wdj for^{ne} Alderup, och Batthe wtj retthe, om handtt war ythermere pligtig tiill att Buare for^{ne} Christoffer Wrne wtj then Bagh, och om thett gienbreff, for^{ne} Christoffer Wrne hagde tagitt wtj then sagh emodtt hans forfylling till laaß, burde at komme hannom tiill brøst eller hinder wtj hans loß wtj nogre maade.

Tha epther tiltall, gienBuare och sagens leglighedtt wor ther suo paa Bagtt for retthe, att for^{ne} Jahan Friis bør at nyde, bruge och beholde for^{ne} gaarde och gods och eygendom epther hans sckødebreffuis och atkoms breffuis lydelse, och thett gienbreff, som for^{ne} Christoffer Wrne haffuer tagett emodt for^{ne} Jahan Friis wtj then Bag ey at komme for^{ne} Jahan Friis tiill brøsth eller hynder wtj hans loß wtj nogre maade. Men hues for^{ne} Christoffer Wrne paa hans høstrues wegne kender ßeg wanlodig oc brøstholden, att hynne er icke fylleste wdlagt, som thett ßeg bør wtj Byskind skiffte, tha kalle ßeg for^{ne} Jørgen Lycke och hans metarffuinge tiill jaffnitt epther logen, och ther gaa om, Buomegitt Bom ret er &c.

Datum Koling, manddagen epther syndagen exaudj¹⁸ wti wor eigen neruerelße, neruerendes oß elskelige Erick Banner,¹⁹ Danmarcks riiges marsck, her Otte Krumpen,²⁰ rytther, wore tro mendtt och raadtt, och Juer Krabbe,²¹ wor mandt och thienere och embitzmandtt paa wortt slott Kollinghus &c. 1548.

(1) Christoffer Urne (d. 1566) til Rygård. Om hans senere trætte med Johan Friis, hvem han beskyldte for at have forgivet hans morbroder, biskop Joachim Rønnow, se DbL XXIV.538 med yderligere litteraturhenvisninger. Jf. rettertingsdom 1564 (GdD III.13ff.). – (2) Hovedgården Rygård i Langå s., Gudme h. – (3) Se 64.6. – (4) Hovedgården Hesselagergård i Hesselager s., Gudme h. Den nuv. hovedbygning er opført af Johan Friis 1538–50. – (5) tilstod, vedkendte sig (Kalk. I.178b bet.9). – (6) Hovedgården Mullerup i Gudbjerg s., Gudme h., som Johan Friis havde købt af Jørgen Lykke. – (7) Hesselager s., Gudme h. – (8) formentlig Allerup i Sdr. Broby s., Sallinge h. – (9) Kirsten Lykke til Nørlund (gift 1. gang 1534 med Ludvig Munk til Palsgård, d. 1537), datter af rigsråd Peder Lykke (d. 1535) og dennes 2den hustru Kirsten Pedersdatter Høg (Banner). – (10) forrettet, brøstholden (Kalk. IV.736a). – (11) Se 130.42. – (12) Claus Daa (d. 1575) til Ravnstrup. – (13) Hovedgården Ravnstrup i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (14) Jørgen Lykkes

fader, rigsråd Peder Lykke (d. 1535). – (15) Anders Emmiksen (d. 1566) til Steensgård. – (16) Hovedgården Steensgård i Svanninge s., Sallinge h. – (17) I Gudbjerg s., Gudme h. (Svendborg Amts Bebyggelsesnavne, udg. af Stednavneudvalget (1958).170). – (18) Dominica exaudi domine: 6. søndag efter påske, sjældnere 4. (5?) søndag efter trinitatis (jf. H. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung⁸ (1941).92, R. W. Bauer, Calender for Aarene fra 601 til 2200 (1868/1961).138). – (19) Se 64.4. – (20) Se 59.17. – (21) Iver Krabbe (d. 1561) til Krabbesholm, fra omkr. 1555 rigsråd; han var 1544–55 lensmand på Koldinghus.

145 Rettertinget 25. august 1548 (Kolding)

Efter sin første hustru Mette Bydelsbaks død 1513 havde rigshofmester Mogens Gøye ikke skiftet hendes gods med børnene, ej heller efter at han 1528 indgik nyt ægteskab, men boet henstod uskiftet, inclusive børnenes mødrene gods. Eske Bille, der var arving efter sin broder Mogens Bille (d. 1538), der havde været gift med Mogens Gøyes og Mette Bydelsbaks datter Sophie Gøye (d. 1537), krævede nu af Mogens Gøyes arvinger af første ægteskab som arv udlagt Sophie Gøyes mødrene arv. Rettertinget dømte, at så vidt JL rakte, kunne sagsøgeren ikke få nogen andel i købejorden, da Sophie Gøye efter JL I.6 først kunne arve denne ved faderens død, og da hun var død før sin fader. Da Sophie Gøye ikke havde børn med Mogens Bille, kunne sidstnævntes arvinger ikke arve nogen jord – hverken købe- eller arvejord – inden for det jyske retsområde. Hvis derimod Mogens Gøye, medens Mette Bydelsbak levede, havde købt gods inden for det skånske eller sjællandske retsområde, tilkom der sagsøgeren, jf. SkL 23 og EsjL I.12, godtgørelse for indtægter af sådant gods for tiden efter Mette Bydelsbaks død. Endvidere statueret, at der tilkom sagsøgeren godtgørelse for renter og oppebørsel af det mødrene gods (pant og løsøre), som Mogens Gøye havde beholdt i flet i tiden fra Mette Bydelsbaks død og indtil Sophie Gøyes død. Det overlodes til 12 samfrænder at fastsætte vederlaget herfor.¹

Hs.: HDDomb. nr. 5 (1545–49) fol.204^r (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: II.770.

Tryk: GdD I.110ff. (efter Thott 1202,2^o datering: 24. august 1548).

Litt.: Stemann, Rethshistorie.302; W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I.2 (1893).694; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.277f.; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.56 (hvor der i note 2 fejlagtigt henvises til GdD II.110ff.).

Wor skickitt fore oß paa wortt retthertingh oß elskelige her Eskj Bilde² till Suanholm,³ ritther, wor mandtt, raadtt och Danmarckis riges hoffmesther, och hagde wtj retthe steffntt oß elskelige Byrge Trolle⁴ tiill Lillø,⁵ wor mandtt

och raadtt, Albrett Gye⁶ till Claußholm,⁷ Esckild Gøye⁸ till Gunderbleff,⁹ wore mendtt och thienere, och alle andre her Magenns Gøyes¹⁰ arffuinger och tiltalitt thennom paa ßynne egne och ßinne metarffuingers och Magens Bildes¹¹ arffuingers wegnne fore then arff, som her Magens Gøye hagde holdett jnde hoß ßegh, ßom frue Sophie,¹² hans datther, for^{ne} her Magens Bildes høstrue, wor tilfallen epher ßin moder, frue Metthe,¹³ och beretthe for^{ne} her Esckj Bilde, att for^{ne} her Magens Gøye ßadt inde mett allt frue Sophies møderne gods fraa frue Metthe døde och jndtiill frue Sophies brøllup,¹⁴ wedt xij eller xiiij aar, och opbar ther frugtt och landgille aff och ther mett kiøbte och panthet, ßuo well fore hynniss anpartt ßom fore andre hans børns, wndertagit iiij lesther¹⁵ korn mett andre bede,¹⁶ som for^{ne} her Magens Gøye wtlagde for^{ne} frue Sophie, hans datther, nogre aar epher hun bleff giffte och beholtt han ßuo jnde hoß ßegh aff hynniss møderne anpartt och hoffuitloden iiij¹⁷ lest korn, iiij tdr. smør och mere, iiij bolegalte,¹⁸ xviiij marck pendinge meth lamb, gieß, hønß och andre ßmaa renthe; och ther tiill mett att handtt hagde och brugte af hans børn oc arffuinge epher hannom for^{ne} frue Sophies anpartt vtj Torup¹⁹ pantt wtj theris²⁰ hoffuitgaarde, kiøbstedt gods och mølle gods, och satte ther fore wtj retthe, att epherthj for^{ne} her Magens Gøye ßuo hagde jnde hoß ßegh allt for^{ne} frue Sophies møderne gods, och aldrig bleff wdskifftt, om thett wor icke fledtt och fellig epher logenn.

Ther tiill ßuaritt for^{ne} Byrge Trolle och the andre her Magens Gøyes arffuinge, att thennem er gangen tuende domme²¹ emellom wtj then ßagh fore oß och wortt elskelige Danmarckes riiges raadtt, huilcke for^{ne} domme the ochßaa wtj retthe lagde, lydendis att for^{ne} her Magens Gøyes arffuinge er tildømppt at giøre for^{ne} her Esckj Bilde och her Magenns Bildes arffuinge fylleste och stannde thennom tiill retthe epher xij theris ßambfrenders ßigelße &c., ßom ßamme wore domme ther om ythermere forklarar oc wduiser, huilcke for^{ne} wore domme for^{ne} Byrge Trolle och hanns metharffuinge, her Magens Gøyes arffuinge, ßagde thennom nw och altiiddt att wille were offuerbødige²² till att fultgiøre epher ßom the wduiße och jndeholle, och mienthe, ath the icke wore pligtiige tiill ath ßuare her Esckj Bilde ythermere i thenn ßagh.

Mett mange flere ordtt och thale thennom ther om emellom wor.

Tha epher tiltall, gienßuar och sagens legligheth wor ther ßuo paa ßagtt for retthe, att epherthj judske log ßuo jndeholler,²³ att børn faa ey aff kiøbe jordtt, førre the arffue theris fader, och all jordtt, ther bunden kiøber, huadt heller wtj felledt mett børn eller wdenn, thett heder allt federne, wdenn then lodtt, ther høstruen fanger, och frue Sophie døde, førre endtt her Magens

Gøye, ſuo hun icke wor hans arffuing, meden her Magens Gøye arffuitt hynne, oc thiſſligeste eptherthj frue Sophie hagde icke barn wedt her Magens Bilde,²⁴ och her Magens Bilde ther fore icke kunde arffue wtj nogett fru Sophies jordegods, ther bør her Magenns Bildis arffuinge jngen lodtt ath haffue wtj nogen jordtt epther frue Sophie, anthenn arffue jordtt eller kiøbe jordt, suouitt judske log recker. Men therſom her Magens Gøye kiøbte nogen jordtt, suouitt ſom Sielands och skonske lough recker,²⁵ then stundtt frue Mette leffde, tha bør her Magens Gøyes arffuinge ath vtlegge her Magenns Bildes arffuinger fylleste fore frugtt och opbørſell aff ſamme gods, suouitt ſom her Mogenns Billis lodtt kandtt tilfalle epther frue Sophie epther Sielands och skonske lough, ſammeledis och thenn renthe och oppebørſell, frue Sophie kunde thill lodne wtj Torup pantt, suo witt ſom thett wor then tiidtt frue Metthe døde, och opbørſell aff hynniss retthe møderne arffue gods bør och her Magens Gøyes arffuinger at utlegge her Magens Bildes arffuinge mett hues guldt, ſølluff, pendinge och andenn løbøre, som frue Sophie wor tilfallen epther hynniss moders dødtt, om her Magenns Gøye haffwer thett indeholtt hoß ſegh wtj ett tyende fellig tiill hynniss døde dagh och haffwer hynne thett icke wtlagtt eller fornøgett, tha skulle her Magenns Gøyes arffuinge were forpligtede att utlegge her Magenns Bildes arffuinge fylleste epther xij theris ſambfrenders tycke oc ſigelſe epther logen.

Datum Kollinghus, løgerdagen nest epther Stj. Barttholomei apostoli dagh,²⁶ neruerendes oß elskelige Jahan Friis,²⁷ wor cantzeler, Erick Banner,²⁸ Danmarcks riiges marsk, her Axell Bragde,²⁹ her Anders Bilde,³⁰ her Knudt Rudth,³¹ her Otthe Krumpen,³² her Per Skram,³³ ritther, Erick Krabbe,³⁴ Jørgen Lycke³⁵ och Thage Tott,³⁶ wore tro mendtt oc raadtt &c. 1548.

(1) Rigshofmester Mogens Gøye (d. 1544, se 47.3) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg) m. v. havde med Mette Albrechtsdatter Bydelsbak (d. 1513) følgende børn: Axel Gøye (d. 1537); Eskil Gøye til Gunderslevholm (d. 1560, se 101.16); Albert Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg); Pernille Gøye, gift 2. gang med Børge Trolle (d. 1571) til Lillö; Sophie Gøye, gift med Mogens Bille (d. 1538) til Svanholm; Mette Gøye, gift med Johan Oxe til Nielstrup; Elline Gøye (d. 1563), gift 1. gang med Mourids Krognos, 2. gang med Vincents Juel (d. 1579) til Hesselmed; Birgitte Gøye (d. 1574), gift med Herluf Trolle til Herlufsholm. – (2) Se 59.29; han var broder til nedenn. Mogens Bille, der var gift med Sophie Gøye. – (3) Hovedgård i Krogstrup s., Horns h. – (4) Se 95.15; han var gift med Pernille Gøye, jf. ovf. note 1. – (5) Hovedgården Lillö i Åsum s., Gårds h. i Skåne. – (6) Se 101.17. – (7) Hovedgård i Voldum s., Galtens h. – (8) Se 101.16. – (9) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Ø. Flakkebjerg h. – (10) Se 47.3; han døde 6. april 1544. – (11) Rigsråd Mogens Bille (d. 1538), broder til ovenn. rigshofmester Eske Bille. – (12) Mogens Gøyes datter af 1ste ægteskab Sophie Gøye (d. 1537), gift med ovenn. Mogens Bille.

– (13) Mogens Gøyes 1ste hustru Mette Albrechtsdatter Bydelsbak (d. 1513). – (14) 31. januar 1524. – (15) Læst er rummål for tønnevis udmålte varer. – (16) Afgifter (Kalk. I. 117b), spec. fæstebønderes ydelse. Jf. DL 3–13–1. – (17) 3: 2½, jf. 130.25. – (18) gildet svin, der gives i afgift (af et bol) (Kalk. I.241b); hos Osterssøn Veylle findes i lignende bet. bolfår og bolko. – (19) Torupgård (nuv. Frisenvold), hovedgård i Ørum s., Galten h. Righofmester Mogens Gøye havde 1501–44 Torupgård (Torup Slot) i pant af kronen. – (20) Ordene *wij theris* er gentaget i forlægget. – (21) Se rettertingsdom 28. august 1544 (ovf. nr. 102). – (22) villige. – (23) JL I.6. – (24) Det er urigtigt, når det hos Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.259 hedder, at Ove Bille er søn af Sophie Gøye. – (25) Jf. EsjL I.12 og SkL 23. – (26) 24. august. – (27) Se 64.6. – (28) Se 64.4. – (29) Se 59.40. – (30) Se 59.19. – (31) Rigsråd Knud Jørgensen Rud (d. 1554) til Vedby. – (32) Se 59.17. – (33) Se 95.19. – (34) Se 101.12. – (35) Se 130.42. – (36) Se 130.43.

146 Viborg landsting 1549 uden dag¹

Et sandemandstov dømmes magtesløs, og sandemændene idømmes bøder efter loven og recessen.

Hs.: GkS 1140,2° p. 117 (findes yderligere i 25 hss.).

Jtem enn domb huor sandmendtz thouff er sagt magteløsß, tha er sandmend siden dømp t nederfellig ephther lougen och at bøde ephther lougen² oc recessenn.³ 1549.

(1) Dommen er i de fleste hss. udateret. Domstolen er ikke angivet i hss., men da dommen omhandler sandemænd, der før DL kun fandtes inden for det jyske retsområde, må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) JL II.1. Blev sandemænds tov underkendt, havde de forbrudt deres boslod, blev kendt „nederfældige“, jf. bl. a. rettertingsdom 1537 (GdD II.7) og sagregistret i KRD under sandemænd. Hvad det i praksis betød for sandemændene at blive underkendt fremgår af sagfaldslisten fra 1522 (Danske middelalderlige Regnskaber 1. rk. I (1946).169ff.). – (3) Reces 6. december 1547 § 14.

147 Viborg landsting 1549 uden dag¹

En tyveårig hævd efter recessen stadfæstet af landstinget.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 149 (findes yderligere i 22 hss.).

Jtem dom, att xx aars rolig heffdt er dømp t wid magt ephther receßenns liudelße.² 1549.

(1) Dommen er i de fleste hss. udateret, men i flere dateret 1549 uden dag. Dommen kan ikke være et kort resumé af Viborg landstings dom 27. februar 1591 om hævd, der findes

i et stort antal hss., da den findes i NkS 835c,2°, der er fra 1578. – (2) Da hævð som erhvervelsesmåde vandt indpas i dansk ret, var hævðstiden overensstemmende med kanonisk ret (c 8 C 16 qu 3 de præscr., Gregor IX i c 3 X 2–26) 30 år for kirkelige stiftelser og 40 år for andre, jf. Axel Petersen i TfR 1892.359ff. og rettertingsdom 15. juni 1458 (ovf. nr. 11). Ved reces 6. december 1547 § 26, jf. reces 13. december 1558 § 50, nedsattes hævðstiden til 20 år, jf. rettertingsdom 21. maj 1552 (GdD I.184f.).

148 Viborg landsting 1549 uden dag¹

Landstinget statuerer, at det ikke er gårdfred at slå en hund ihjel i anden mands gård. Gerningsmanden skal derimod som gornidding bøde 3 mark til bonden og 3 mark til kongen og erstatte ejeren hunden.

Hs.: GkS 1140,2° p. 368 (findes yderligere i 29 hss.).

Overskrift: Enn domb, att huem som slaar enn hund ihjell i enn bundegaard, er dømppt quitt for gaardfred och bøde iij marck bunden och threj marck koningen.

Item enn domb aff landtzting om enn mand, som hiede Peder Jørgenßønn, som hagde stungitt enn hund i hiell i enn enckes gaardt i Fleskumherrit, och hanom var liust gaardfred till for samme gierning.

Tha bleff ther saa paasagt for rette, att mand kunde icke finde det i lougenn, att dett var gaardfred, och dett thouff blev sagt macteløs, som neffninger saa suoret hagde, och forschreffne Peder Jørgensßønn for dett gaardfred quitt att vere och hanom att giffue thenn encke saa guod enn hund i gien och siden bøde iij mk bunden och iij mk koningen² for gaard niding.³ Mdxlix.

(1) Intet af hss. angiver, hvilken domstol der har afsagt dommen. Da parterne er hjemmehørende i Fleskum h., må det være Viborg landsting. (2) Jf. JL III.53, SkL 176, ASun 110, VsJL III.41 in fine; sidstnævnte sted kaldes forbrydelsen kun nidingsværk. – (3) ∘: gornidding. Ordet *gor* bet. indholdet af tarmene (jf. SkL 176). Osterssøn Veylle.311 definerer forbrydelsen således: den, der dræber en anden Mands Fæ, som er heftet eller bunden eller staar i Bondens Ornum, som hand eyer særlige, ∘: hans Ennemercke eller Toft. Hvor mand dræber Bondens Fæ, der Hyrde hafver, hvad heller det er i Hegnet eller uden, da er det det samme, oc bødis Skaden oc 3 marck Bonden saa oc Kongen. I ældre retshistorisk litteratur (f. eks. Kofod Ancher og Kolderup-Rosenvinge) kaldtes forbrydelsen *gårdnidding* således som i nærv. dom. Se Kalk. II.64a.

149 Viborg landsting¹ 1549 (?)² uden dag

Så længe et dokument herom stod ved magt, frifandtes nogle bønder for at svare afgift af oldensvin, da de ikke tidligere havde betalt denne afgift.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 156 (findes yderligere i 25 hss.).

Item en dom, som gick emellon the Rougzøe³ bønder och thieris giennpart om skoffßuin,⁴ som the aldrig hadde giffuit tilforne, att the bleff dømpt quitt, emeden ett breff⁵ ßtodt wedt ßin magt.

(1) Dommen er formentlig en landstingsdom; da Rougsø h. er beliggende i Randers amt, må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) Dommen er i de fleste hss. udateret, men enkelte hss. har dateringen 1549. Dateringen er usikker, men ikke usandsynlig. Det ældste hs., der indeholder dommen (NkS 835c,2°), er fra 1578. – (3) Rougsø h. – (4) Den afgift (oldengæld), som skovejeren modtog fra de bønder, hvis svin gik på olden for at fedes i hans skov. Olden spillede tidligere en stor rolle som foder for svin, således at skovenes beskatning i 1688 fastsattes derefter; et stykke skov, der ved sin olden kunne ernære 24 treårs svin, blev ansat til 1 td. skovskuld, jf. S. Kinch og Fl. Tolstrup, *Den danske Landboret* (1941).190 m. note 11. – (5) Kendes ikke; *breff* kan bet. dom, forordning, privilegium el. en skriftlig aftale (OdS II.1140ff.), men hvad der foreligger i nærv. tilfælde vides ikke.

150

Sjællands landsting 1549–81¹

Landstinget stadfæster en af 8 mænd foretaget synsforretning om en ejendoms grænser, da klageren ikke har fremført noget, der kunne godtgøre åstedetsforretningens urigtighed, og da sagen var af en sådan beskaffenhed, at en åstedetsforretning var påkrævet.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 308.

Vor skickitt erlig och velbiurdig mannd Eyler Krause² thill Assendrup³ paa denn enne oc hadde hid y rette steffnitt Jenns Skredder y Tostrup⁴ oc hanns mettfølgere 8 mennd, som haffuer veritt opkrauffdt till Ringstedt herridsting att see oc siune, om denn eeg, Peder Nielsen oc Peder Juell y Skunderloeb⁵ omtretter, stod paa Peder Nielßens grund eller paa Peder Juels gaardz grund.

Bleff saa for rette auffsaggt, att ephtherdj forskreffne viij mennd haffuer veritt paa aastedernne oc ephther siunlig forfaring saa vell som ephther huis vidnißbiurd for dennom haffuer veritt giortt dieris affsigtt,⁶ och icke forskreffne⁷ Oluff Hammer frembær nogett, huor vdaf wy kannnd komme wdj forfaringe, forskreffne 8 mennd vret att haffue guort, thett oc er saadan thrætte, att aastedernne bør att tagis y besigtning, tha vide wy icke nu nogett paa forskreffne 8 mends siunn oc affsigtt att kunde dømme, menn huem derpaa skader, da att louglige meth fare oc tilbiude sinn wedderpartt granndskning

och tage der gode mennd paa, des⁸ leilighedtt att grandske oc forfare, oc si-
denn gaaes derom huis rett er &c.

(1) Eiler Krafse til Egholm og Assendrup (1524–99) fik ved sit ægteskab 1549 med Hille-
borg Esgersdatter Bille Assendrup; han måtte 1581 forlade landet, fordi han af våde havde
dræbt hustruens søstersøn Tyge Brahe, og vendte ikke siden tilbage til landet, da han ikke
kunne opnå en udsoning med den dræbtes slægt. Dommen er derfor her dateret 1549–81. –
(2) Se foreg. note. – (3) Hovedgården Assendrup i Aversi s., Tybjerg h. – (4) vist: Testrup
i Testrup s., Ringsted h. – (5) Skuderløse i Testrup s., Ringsted h. – (6) Afgørelse, kendelse
(Kalk. I.26b); ordet bruges endnu i DL, se 1–5–27. – (7) Han er ikke tidligere nævnt. Han
synes at have været Eiler Krafsets fuldmægtig. En Oluf Hammer nævnes 1541 som rigshof-
mester Mogens Gøyes fuldmægtig, se KRD II.351 og 353. – (8) dertil (Kalk. I.356a bet.3).

151

Viborg landsting 17. august 1549

*I besvarelse af en forespørgsel udtaler landstinget, at den, der for retten sigter
en anden for en sag, der ikke gælder ære eller liv, ikke bliver æreløs, såfremt
den anden kan fri sig for sigtelsen.*

Hs.: GkS 1139,2° nr. 90 (findes yderligere i 6 hss.).

Overskrift: En dom aff Wiborg landzting, at den bør icke at holdis for wgild, som loug
giffuis imod, vden det gielder heder, ære eller mandemaall alen.

Jens Thamißen,¹ Erick Skram,² landzdommer vdi Nøriutland, Jens Skriffuer,³
landztinghører der sammestedsz, gjør vitterligt, at aar effter Guds byrd 1549,
leffuerdagen nest effter Vor Frue assumptionis,⁴ paa Wiborg landzting vor ski-
cket hederlig mand, mester Jens Wiborg,⁵ erckedegn vdi Ribe, oc spurde sig
for, om nogen tiede⁶ paa anden inden tinge nogen sag, som huercken galt he-
der, ære, liff eller mande maal,⁷ oc den anden, som der ved thiedes saadan sag,
gaff sin loug⁸ oc vern,⁹ om den anden, der hannem tiede, burde at vere wgild¹⁰
eller ey for den sag.

Da sagde wi der paa saaledis for rette, at wi icke retter wed, end den, som
saa tiede den anden sag paa hand,¹¹ da er hand ikke dis¹² mere wgild at stande
vdi loug oc toug met dannemend, wden hand dømbtis eller dømmis wgild, oc
lougen kunde finde hannem for saadan en mand.

In cuius rei testimonium sigilla præsentibus sunt appensa &c.

(1) Se 97.13. – (2) Se 63.3. – (3) Se 96.6. – (4) Mariæ assumptio (Mariæ himmelfart): 13.
august. – (5) Jens Pedersen Viborg (o. 1500–81), blev 1527 el. 1528 kannik i Ribe, var
kansler hos biskop Iver Munk, 1537 magister i Wittenberg, 1540 konstitueret som kantor

i kapitlet, 1544 ærkedegn. Se Bricka XVIII.527f. – (6) tillagde, sigtede el. vidnede (mod) (Kalk. IV.322a bet.2&3). – (7) *Mande maal* = mandhelg: personlig ære (Kalk. III.26b bet.2, jf. 23b). – (8) Edeligt vidnesbyrd, særligt partsed med mededsmænd. – (9) *Vern*: det at bevise (ved ed el. på anden måde) sin uskyldighed (OdS XXVII.955). Forbindelsen *loug* og *vern* var alm. i datidens retssprog. – (10) æreløs, jf. Osterssøn Veylle.355. Rettertingsdom 12. juni 1572 (GdD III.148ff.) giver en nærmere bestemmelse af, hvad der skal forstås ved ugild. – (11) *tiede ... sag paa hand*: anlagde sag imod den anden (OdS VII.587). – (12) derfor (Kalk. I.356a).

152 Sjællands landsting omkr. 1550 (?)¹

Landstinget tilsidesætter en af 8 mænd afgivet kendelse om skel, da det oplyses, at de pågældende på grund af vinteren og vejret ikke tilstrækkeligt nøjagtigt har kunnet udføre deres åstedsforretning. Det pålægges dem derfor at foretage en ny åstedsforretning.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 307 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Enn domb att 8 mends auffsigtt ere machteloos och thennum igien att komme paa aastederne och leilighedenn viidere derom att forfare paa beleilig tid.

Wor skickitt Morthenn Madzønn i Skee² paa denn enne och hagde y rette steffnitt Jenns Boesønn y Walsøe magle³ mett hans mettfølgere 8 mennd, som ere opkrauffdt thill Ringstedtt herritztingh att siune oc forfare, huor rett skiell skall were paa Skee Liungh⁴ emellom Jep Mogennbønn oc hans byemennd paa denn anndenn side, oc dennom tiltalede for enn affsigtt,⁵ de emellom thennom giortt haffuer, meenendis dennom dermett vrett att haue giortt.

Bleff derpaa saa auffsgdt for rette, at epherdj Mortenn Madzenn saa vell som Rasmus Christopherßenn paa de 8 mends vegne bekiender sligtt dieris auffsigtt ephther denn siunlig forfaringh, de vdj vbeleilig tid haffde seett, saa de icke grangiffueligenn for winter oc wuerlige⁶ haffuer kund seett diß⁷ leilighedtt,⁸ tha bør denne dieris affsigtt magteløs att bliffue oc dennom igienn paa beleilig tid indenn vinterenn att komme paa aastederne oc forfare leilighedenn oc dett igienn till tinge att affsige, oc sidenn huem nogett paaskader, da att gaa der om huis rett er.

Till vidnißbiurd vnder vore signetter.

(1) De i den udaterede dom nævnte personer har ikke kunnet identificeres, således at en omtrentlig datering efter indre kriterier kan gives. Hs. er fra omkr. 1600, og den foreliggende dom er ud fra sproglige kriterier skønsmæssigt henført til tiden omkr. 1550. – (2) Landsby i Haraldsted s., Ringsted h. – (3) Valsømagle i Valsømagle s., Ringsted h. – (4)

Liung: lyng, lyngbegroet sted (Kalk. II.818a bet.1&2). – (5) Kendelse, afgørelse (Kalk. I. 26b, jf. 146.6). – (6) Vejrlig (Kalk. IV.899b). – (7) dets. – (8) Beliggenhed, tilstand, forhold (Kalk. II.778a bet.1&2).

153 Viborg landsting omkr. 1550¹

Statueret, at vidnesbyrd om slagsmål, aflagt af personer der selv har deltaget deri, er magtesløst.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 97 (findes yderligere i 28 hss.).

Item en dom, som gick emellom Chrestenn Grøn² y Korsøø³ och nogenn mennd y Tollestrup⁴ for ith vinde, som the hagde vonnditt om enn bordag,⁵ att epththerthj the hagde veritt y forsambling⁶ oc bordag, tha er samme thieris vinde dømt magteløss.

(1) Den i dommen nævnte Christen Grøn i Korsøgård er fader til landstingshører, senere tillige borgmester i Viborg Gunde Christensen Grøn (Gunde Skriver), der er født på Korsøgård omkr. 1538 og døde i Viborg 80 år gl. omkr. 1618. Christen Grøn levede antagelig omkr. 1508–65, og det vides, at han i alt fald 1543 boede på Korsøgård, hvorfor dommen skønsmæssigt er dateret: omkr. 1550. – (2) Se foreg. note. – (3) Hovedgården Korsøgård i Simested s., Rinds h., der da ejedes af landsdommer i Nørrejylland Erik Skram. – (4) Vel enten Tolstrup i Ulbjerg s., Rinds h., eller Tulstrupgård i Hvam s., Rinds h. – (5) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (6) Opløb, opstand, sammenstimlen (Kalk. I.688b bet. 3). Sammenstillingen af *forsambling* og *bordag* indikerer karakteren af den *sammæth*, der nævnes i JL III.22, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.418 note 247.

154 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Rebsmænd, der har rebet mere jord til en ejendom, end der efter gammel skyld hørte dertil, er dømt.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 135 (findes yderligere i 28 hss.).

Item en dom att eyger mendt³ er feldt,⁴ for the haffuer rebt miere jordt till ett bolleg end for thenn gamble skyldt,⁵ Bom thet haffuer ßtanditt fore aff gamill tiidt.

(1) Intet *hs.* angiver domstol, men der synes at måtte være tale om en landstingsdom. Da der benyttes betegnelsen *eyger mendt* og ikke *rebsmænd*, tør det måske antages, at dommen er afsagt af Viborg landsting, jf. ndf. note 3. – (2) Om nærv. og de følgende doms-

register (nr. 155–166) gælder, at de ingen sikre dateringskriterier indeholder. Væsentligt ud fra sproglige grunde er de her henført til midten af det 16. århundrede. Det ældste hs., der indeholder disse register (NkS 835c,2°), er fra 1578, der således er en terminus ante quem. – (3) Om betegnelsen ejermænd se Skautrup, *Hardiske Mål* II.76f., hvor det nævnes, at betegnelsen rebsmænd ikke synes at have fundet anvendelse inden for det jyske retsområde. – (4) Når rebsmænd blev fældt, skulle de som andre nævninger bøde 40 mark, se Viborg landstings dom 1521–42 (ovf. nr. 56). – (5) Den afgift (landgilde), der svarede af den pågældende ejendom, jf. Viborg landstings dom 1542–47 (ovf. nr. 96).

155 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Det er hærværk at sønderhugge fiskegårde eller fiskegarn.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 54 (findes yderligere i 27 hss.).

Jtem om nogen hugger fiske gaarde³ eller garnn⁴ y sønder och dielis icki vp⁵ meth logenn, tha skall thenn, som thet gjør, forfølgis meth heruerck.⁶

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) Fiskegård er et gærde el. en indhegning i et vand til at fange fisk (Kalk. I.547a–b). – (4) Stockholm KB C 92 (nr. 124) har *broer*. – (5) *dielis vp*: opdeles, v: fås dom på (Kalk. III.329a). Meningen er, at man ikke må tage sig selv til rette, men skal anlægge sag på tinget. – (6) Om udvidelsen af hærværksbegrebet i dansk ret se Poul Johs. Jørgensen, *Hærværksforbrydelsen*.60. I det 16. århundrede omfattede hærværk enhver forsætlig krænkelse af lovlig besiddelse af ejendom.

156 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

En lovfældt mand havde aflagt ed på en sigtelse for brud på gårdfreden. De nævninger, der derefter svor om samme forhold, handlede retsstridigt og blev selv lovfældte.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 148 (findes yderligere i 28 hss.).

Enn dom att en mandt, som haffuer veritt forvundenn y lougenn,³ handt haffuer liust gaardfredt och Biden forfuldt thett medt neffninge. Och for att neffninger haffuer Buoritt eptther enn foruunnenn mandz opkreffuilße, tha haffuer the giort vrett⁴ oc er ther for feldt.

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) v: lovfældt, idømt tremarksbøder for ikke at ville rette for sig. Lovfældte personer var ikke „lovfaste“ og kunne ikke optræde som sagsøgere (jf. JL II.67) eller vidner i en retssag, jf. Matzen, *Offentlig Ret* II.7, 51, 96, 102. Jf. dom 1547–

78 (ovf. nr. 139). – (4) Der er tale om en anvendelse af bestemmelsen i RR § 1, sml. rettertingsdom 10. juli 1553 (ndf. nr. 190, se 191.9 og 19).

157 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

En nævningekendelse, hvorved en mand er fundet skyldig i gårdfred, fordi han i anden mands gård havde slået sin tjenestepige, underkendt.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 149 (findes yderligere i 28 hss.).

Jtem en dom att neffninger er feldt, for the þuor enn mandt gaardt fredt offuer, for handt þlug þinn thiennist pige³ y enn andenn mandts gaardt.

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) Dommen gør en undtagelse fra reglen om, at slag i anden mands gård er brud på gårdfreden.

158 Viborg landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Tinghøring må ikke fordele med vilkår, og deres dom blev derfor underkendt af landstinget.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 141 (findes yderligere i 24 hss.).

Jtem en dom att hørings³ bør icke atth diele medt vilkor⁴ och er ther for felde bleffuinn till landztingett.

(1) Da der nævnes *høring*, der kun kendtes inden for det jyske retsområde, må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) Se 154.2. – (3) Den retsforfølgning, der kaldes *fordeling*, foregik i Jylland på den måde, at dommen ikke afsagdes af dommeren på tinget (by- eller herredstinget), men af 6 dertil af dommeren udnævnte mænd (*høring*). Fordelingsprocessen kaldtes derfor i Jylland for *høringsdele*. – (4) *medt vilkor*: med betingelse(r) (Kalk. IV.825b) eller med en (indskrænkende) bestemmelse, der forudsætter eller betinger en vis mulighed (OdS XXVI.1570 bet.2).

159 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Da nævninger ikke må sværge om ejendom, erklæres deres kendelse magtesløs.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 158 (findes yderligere i 27 hss.).

Jtem en dom formelindes, att epherthj ther trettis om egindomme, tha hagle neffninge icke burdt ther om att *buere*³ før dom var gangett,⁴ och att thieris eedt er ther for macteløs sagt.

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) Hdf. 22. juli 1513 § 36 bestemte, at „sandmend skulle icki swærge om eygdome . . . effter thenne dag“, jf. hdf. 3. august 1523 § 41 og hdf. 30. oktober 1536 § 44 (DKH 61, 75, 88), og bestemmelserne optoges i fdg. 21. februar 1546 og i recesserne (reces 6. december 1547 § 14, 21. december 1551 § 16 og 13. december 1558 § 27), der nævner *sandemend, nefninge eller eiermend*. – (4) Ordene *før dom var gangett* mgl. i de fleste hss.

160 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Den, der er dømt af et herredsnævn, og som ikke betaler de idømte 40 mark inden 6 uger derefter, er fredløs.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 143 (findes yderligere i 24 hss.).

Jtem en dom att en mandt, som er bliffuen foruundenn medt herritzneffnn³ ock icke haffuer bødt binn xl mark indenn *βex* wgger, handt er dømt at fare som andre fredløse mendt.⁴

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) Herredsnævn var forskellige nævn til afgørelse af straffesager, og de havde det til fælles, at de valgtes af beboerne i et herred og svor på herredstinget, men nævnets sammensætning og kompetence var forskellig i de forskellige retsområder. I Skåne og Sjælland udpegedes nævnet principielt af sagsøgeren, i Jylland blev det valgt af ombudsmanden eller af en uvildig person, der blev valgt enten af sagsøgeren eller af ombudsmanden i forbindelse med tinget. Nævnet anvendtes særligt ved grovere forbrydelser. Efter reformationen indførtes den jyske form for herredsnævn til de andre landsdele, og ved DL forsvandt herredsnævn helt, jf. Matzen, Offentlig Ret II.68ff. – (4) I stedet for de sidste 6 ord har andre hss. (f. eks. NkS 835c,2°) blot *fredløβ*. Jf. Erik Glippings fdg. for Nørrejylland maj 1284 § 9 (DdR 118f.), reces 6. december 1547 § 13, reces 13. december 1558 § 26 og Matzen, Offentlig Ret II.137, sa., Offentlig Ret III.87.

161 Viborg landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

*Sandemænd og nævninger skal ved navn nævne enhver, de sværger om, ellers er deres ed magtesløs.*³

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 122 (findes yderligere i 27 hss.).

Jtem skall och sandmendt forkynde huer vedt Bitt naffn, som the om Buere anthenn fredtløs eller andre lougmoll. Thesligeste och neffninger,⁴ som vill foruinde nogenn wdj lougenn,⁵ tha bør thennom att naffngiffue huer vedt thieris naffn, ellers er thett icki rett giort och bør ey eller vedt magt att bliffue.

(1) Der foreligger formentlig en landstingsdom; da der omtales *sandmendt*, der før DL kun kendtes inden for det jyske retsområde, må det være en Viborg landstings dom. – (2) Se 154.2. – (3) Sml. Viborg landstings domme 1545 (ovf. nr. 108) og 1546–49 (ovf. nr. 113). – (4) NkS 835c,2° (nr. 51) tilføjer: *eller nogenn anndenn*. – (5) *foruinde . . . wdj lougenn*: lovforvinde, o: lovlig forfølge (Kalk. II.726a). NkS 835c,2° har i stedet for *nogenn*: *en anndenn*.

162 Viborg landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Når sandemænd tidligere har gjort skel, og dette er blevet ukendeligt, så skelstenene optages, er de pligtige til på forlangende at sætte nye skelsten, men skal ikke aflægge ed om skellet.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 154 (findes yderligere i 27 hss.).

Jtem en dom att huor sandmendt tilforn haffuer giort Bkiell, och ther er foruildt,³ saa Btienne er optagitt, att sandmendt er funden att Bette Btienn, nar the paa eskis till herritztingh, dog icki medt thieris eedt.

(1) Se 161.1. – (2) Se 154.2. – (3) ukendeligt, fjernet (Kalk. I.745a).

163 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Den, der vil indfri et pant, behøver ikke at give varsel.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 160 (findes yderligere i 25 hss.).

Enn dom, som gode mendt³ dømpt och vdt giffuitt haffuer, att the icki viBte, att ther bør att gaa viider varsell fore huem, som kiender⁴ løBningh paa guotz endt att fuldtgiøre pantebreffuit.⁵

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) Adelsmænd (Kalk. II.60a); der er dog næppe tale om en rettertingsdom, hvori formen *the icki viBte* formentlig ikke ville forekomme. Sml. landstingsdommen ndf. nr. 164, hvori betegnelsen *gode mendt* også forekommer. – (4) *kynder*: forkynder, bekendtgør (Kalk. II.659b bet.1). – (5) Jf. rettertingsdom 1546 (GdD I.98ff.).

Pantsætterens løsningsret kunne oprindelig gøres gældende når som helst, men efterhånden blev det reglen, at indfrielse skulle ske til Mortens- eller Mikkelsdag, efter at pantsætteren havde forkyndt løsning til St. Hans dag, jf. Matzen, Privatret II.151f.

164 Viborg landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Sandemænd havde svoret manddrab over en kvinde, hvis mand var fundet død i en å. Da den af sandemændene, der svor først, havde ladet sig købe til at være sandemand det år, og da sagen fandtes tvivlsom, frifandt landstinget hende.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 155 (findes yderligere i 27 hss.).

Reg.: 1674 (datering: 1558 vel ante).

Tryk: Uddrag i Da. Mag. 3. rk. I.198.

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I.198.

Enn dom aff landztinget, som gick emellem sandmendt aff Seebye³ och enn quinde y Øxennhiede,⁴ hindis mandt war fundenn dødt y enn aae, och sandmendt hagde suoritt hinder woldt och mandødt⁵ offuer. Tha fandis thenn mandt, som først hagde suoritt, ther sandmandt skull were, att handt hagde laditt sikh kiøbe till att were sandmandt thett aar.⁶

Tha ephtherthj thett fandis enn gantske tuil som sagh, och thenn første aff the sanndmendt, som suoritt hagde, handt fandis att uere kiøbt till, tha siunthis gode mendt,⁷ som thenn dag till tingitt wor, att ephtherthj handt hagde suoritt først och war icki rett sandmand ephther lougenn, att thenn eedt, som handt och hans medtbrøder suoritt hagde, borde ingenn magtth att haffue och for^{ne} quinde quitt att uere for manddødt.

(1) Dels fordi dommen omhandler *sandmendt*, dels fordi parterne er bosat i Jylland, må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) Se 154.2. – (3) Købstaden Sæby. – (4) Landsbyen Øksenhede i Volstrup s., Dronninglund h., lidt vest for Sæby. – (5) Drab (Kalk. III.23a bet.2). – (6) Sandemænd skulle ifl. JL II.4 udnævnes af kongen, i de private birker af den, der havde birkeretten, jf. birkeretten af januar 1623 § 7 (CCD IV.50f.). Da hvervet som sandemand var meget byrdefuldt, bestemtes det fra omkr. 1500, at sandemandshvervet i flere jyske købstæder årligt skulle gå på omgang blandt borgerne, jf. kgl. åb. br. 4. marts 1496 for Århus (DgK II.182f.), 24. februar 1503 for Horsens (ib.163f.) og 17. maj 1503 for Viborg (ib.223). Det synes som om købstaden Sæby også har fulgt denne regel. På landet gjaldt ingen tilsvarende regler. Af rettertingsdommen 1558 (GdD II.267ff.) fremgår, at en arving, Niels Pilgris i Trælund i Tjørring s., Hammerum h., fik tillagt en større lod, „emed en hand er sandemand aff for^{ne} Trelund“ (op. cit.271), men heri kan næppe lægges, at han havde mulighed for at frasige sig hvervet, men kun at hvervet som sandemand var byrdefuldt. Jf. Skautrup, Hardiske Mål II.71f. – (7) Adelsmænd. Jf. 163.3.

165 Ukendt landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Gods, der uden rettergang er kommet fra et hospital, tildømmes hospitalet.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 140 (findes yderligere i 24 hss.).

Enn dom paa godtz, som er komen fraa hoßpitall³ och icki er wondenn medt dom wdj retthergangh, thett er dømp^t tilbage igienn.⁴

(1) Se 154.1. – (2) Se 154.2. – (3) Hospital bet. dengang: forsørgelsesanstalt, fattighus, stiftelse for trængende og gamle (OdS VIII.482), jf. reces 30. oktober 1536, kirkeordinansen 14. juni 1539 (Rørdam, Kirkelove I.104f.) og DL. – (4) Sagen har muligt angået et tilfælde, hvor en adelig uden rettergang og i en art analogi fra bestemmelsen i § 36 i Christian III's hdf. 30. oktober 1536 (DKH 87) har frataget en stiftelse gods, der var skænket af ham eller hans forfædre i den katolske tid. At sådant er forekommet synes at fremgå af reces 24. juni 1539 § 13, hvorefter jord og ejendom, der er kommet fra en kirke uden dom og rettergang, ved lensmandens foranstaltning skal komme til kirken igen med dom og rettergang (Rørdam, Kirkelove I.137), jf. reces 6. december 1547 § 33, reces 13. december 1558 § 41.

166 Viborg landsting¹ uden år og dag (omkr. 1550²)

Vidneudsagn i en sag, der angår vidnet selv, er ikke uvildigt og derfor anset magtesløst.³

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 159 (findes yderligere i 22 hss.).

Jtem en dom att huo som winder y en ßagh, som thennom er annrørendis och er wildige, thieris vinder er macteløs dømp^t och vnderßagt. Och gick thenn dom emellom Sørenn Thygeßenn⁴ y Mørcke⁵ och hanns giennpart.

(1) Der foreligger sikkert en landstingsdom; da Søren Thygesen var bosat i Jylland, må det være en Viborg landstings dom. – (2) Se 154.2. – (3) Jf. Viborg landstings dom omkr. 1550 (ovf. nr. 153). – (4) Søren Thygesen i Mørke nævnes 14. august–7. september 1552, 16. september 1552 og 19. september 1568 (Kanc. Br.). Han synes (1568) at have været fæster under fru Pernille Oxe, enke efter admiral Otte Rud. – (5) Landsbyen Mørke i Mørke s., Øster Lisbjerg h.

167 Tilforordnede råder (?)¹ 1550–51 (?)²

Skifte af fast ejendom mellem søskende foretages af samfrænder og ikke af rebsmænd.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 67 (findes yderligere i 27 hss.).

Item [enn]³ dom att xii eiger⁴ bør ickj att rebe skoff eller egenndom,⁵ som kometten var aff sødskind skyfft, men thet bør samfrænder att giøre eptther lougenn,⁶ och bleff [ther saa paa]⁷ sagdtt, att eiermenndt haffuer giortt vrett och bør ther for att bøde eptther logenn⁸ och att vdtage the stienn, the saa vlogligen satt haffuer. Och gick samme dom emellom frue Sophj,⁹ Jacob Hardenbiergs¹⁰ epttherleffuerske, och Pallj Jwll,¹¹ och var thisse epttherschreffne gode menndt y samme dom, som var Erick Banner¹² till Asdall,¹³ Knud Gyldenstierne¹⁴ till Vosborig,¹⁵ Jenns Thamessen¹⁶ ock Erick Skram.¹⁷

(1) Hss. indeholder ingen oplysning om domstol. Dommen, der ikke findes i HDDomb. eller RDomb., synes at være afsagt af tilforordnede råder, jf. de i domsslutningen nævnte to rigsråder og to landsdommere. – (2) Dommen er i hss. udateret. Da rigsråd Knud Gyldenstierne nævnes til Vosborg, hvormed han først blev forlenet 1550, synes dommen at måtte være yngre end dette år (se dog ndf. note 15); da Jens Thomesen (Sehested) formentlig har medvirket i sin egenskab af landsdommer i Nørrejylland, og da han i 1551 frasagde sig dette hverv, er dommen her dateret som anført. Det kan herved nævnes, at der i årene 1551 og 1552 for rettertinget førtes flere sager mod Jacob Hardenbergs enke, se GdD I.x (nr. 9), xi (nr. 10), xiv (nr. 24), xv (nr. 10), 138 (ndf. nr. 171), 193 og 208. – (3) mgl. i forlægget; indsat efter andre hss. – (4) Andre hss. har *eygermenndt*. Om betegnelsen se Skautrup, *Hardiske Mål* II.76. – (5) Andre hss. (f. eks. Add 151,2° og GkS 1138,2°) har *marck*. – (6) Stridigheder under skifte mellem søskende afgjordes af samfrænder (fælles fædrene og mødrene slægtninge), jf. SkL 27, ASun 13, EsjL I.21 og JL I.16 og 18. Samfrænders adgang til at afgøre tvistigheder i søskendeskitte opretholdtes i DL (se 5–2–68 og 5–2–19) og bortfaldt først ved arvefdg. 21. maj 1845 § 19. – (7) mgl. i forlægget; indsat efter andre hss. – (8) Den ældre lovgivning indeholdt intet om den bøde, rebsmænd skulle ifalde, når deres tov underkendtes, men Viborg landsting havde i en dom fra 1521–42 (ovf. nr. 56) statueret, at de som andre nævninger bør bøde 40 mark. Reces 21. december 1551 § 17, jf. reces 13. december 1558 § 28, sidste stk., fastsatte bøden til 15 mark penge, jf. Poul Meyer 302. – (9) Sofie Lykke (d. omkr. 1570). – (10) Rigsråd Jacob Hardenberg, der var død i juli 1542. – (11) Palle Juel (d. 1558) til Udstrup, Pallisbjerg og Strandet. – (12) Se 64.4. – (13) Hovedgården Asdal i Asdal s., Vennebjerg h. – (14) Se 59.57. – (15) Ordene *till Vosborig* mgl. i nogle hss. (bl. a. Add 151,2° og GkS 1138,2°). – (16) Se 97.13. Navnet mgl. i flere hss. (bl. a. Add 151,2° og GkS 1138,2°). – (17) Se 63.3.

*Landstinget statuerer, at sandemænd ikke skal udmeldes for at påkende, hvem der kan have dræbt et barn, der for fem år siden er fundet død, da det ikke vidstes, om barnet var blevet levende født og døbt.*³

Hs.: RA Hss. V B 17 nr. 229.

Overskrift: En besluttelse⁴ aff en dom, at sand[m]ænd er fuld till touff om et spett barns banne at oplede.

En dom, at sandemænd er fuld till thouff⁵ om ett speett barnns baanne⁶ at schulle wdlege, som bleff død funndenn wdj enn welde kielde.⁷ Daa er ther saa weridt paa sagdt aff lanndz dommere, at epttherthj samme speede barnn nu om thallis att schulle haffue veritt funndenn jcke beuißis thill werdenn medt lyff att uere født, ey eller dob eller christendom fangett,⁸ och thett schall werre femb aar siden samme gierningh schulle werre skeedt, och icke leennß-manden, som daa war, der om att schulle haffue thallitt, tha wiste thennom icke følling paa forskreffne sanndemennd att sette thennom nogen baanne att wdlege, som icke beuiße att haffue fangitt naffn eller till verdenn medt lyff født, menn thennom for samme opkreffuellße quitt att uere, och forschreffne N: for saadann mum sagh⁹ anger løß att uere.

(1) Efter sit indhold er dommen en landstingsdom; da den omhandler sandemænd, der før DL kun fandtes inden for det jyske retsområde, må dommen være afsagt af Viborg landsting. – (2) Væsentligst ud fra sproglige kriterier skønnes dommen at være fra anden halvdel af det 16. århundrede. Domme fra denne tid er i øvrigt rigt repræsenteret i forlægget. – (3) Jf. JL II.2, hvorefter sandemænd skal sværge om bl. a. manddrab, ♂: der skal foreligge et drab, hvilket i det foreliggende tilfælde ikke fandtes bevist. – (4) Afgørelse (Kalk. I.173a bet.2) eller slutning. – (5) Om at sætte fylling på sandemænd se Skautrup i Studier til-egnet Verner Dahlerup (1934).231ff., sa., Hardiske Mål II.74. – (6) *Bane* kan bet. dels død, dels drabsmand (Kalk. I.100b); her vel i sidstnævnte bet. – (7) *welde kielde*: kildevæld (Kalk. IV.902a). – (8) Jf. JL I.1. – (9) Mummiesag: ubevisligt påsagn, påstand for hvilken kun løs snak ligger til grund; af *mumme*, der bet. dels tale utydeligt, dels hviske, snakke (fortroligt, hemmeligt) (OdS XIV.484, jf. 482) og deraf: hemmeligt beskyldte (Kalk. III.141a).

169

Viborg landsting 1551 uden dag

To mænd, der boede i samme gård, kunne ikke gøre sig skyldige i gårdfred mod hinanden. For sår og skader må der rejses sag efter loven.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 76 (findes yderligere i 30 hss.).

Item en dom, som vdgick 1551, om en gaardfred, som en mannd liust en anden till wdj Hiellumherritt,¹ och thet var beuislight, at samme ij menndt sad bode vttj en gaardt och en isteraa,² och the haffuer bleffuen skielactige³ wdj samme gaard vid en mødding, och ickj the fandis att the hagde løben aff gaar-

den och y hußen eller aff hußenn och y gaarden igienn, men alenist hagde fangitt ordtt samill och ther meth bleffuen skielactig y gaarden och ickj hagde vaben att komme tilhobe medt, men then enne loben then anden y faffn, och ther med hagde the komed ad koldt⁴ och siden bleffuen adskildt, och thenn enne bleff nogitt saar, och thenn annden hagde fangitt nogenn stienne slag och staffhug,⁵ och thenn enne bleff suoritt gaardfredt offuer.

Tha eptther slig leiligheth, som forschreffuitt stander, bleff ther saa paa sagdt for rette, at wy ickj kunde forfare eller finde y logenn, att thett var gaardfredt effther som logen siger,⁶ och thenn, som gaardfred bleff offuer suoritt, bleff dømpt quitt, och ingen magt att haffue. Men huem som skader paa sin saar eller pust⁷ eller staffshug och stiens slauff, tha talle sig huer andre till eptther logenn oc gaa ther om saa mөгitt, som rett er.

(1) Helligum h. – (2) Isterad (denne form i GkS 1134,2°): stuehus (Kalk. II.430a). – (3) skelagtig: uenige (Kalk. III.850b, jf. 790a). – (4) *ad koldt*: omkuld (denne form i GkS 1134,2°). – (5) Slag med en stok (Kalk. IV.112a). – (6) JL II.29. – (7) Ørefigen (Kalk. III.531a).

170

Rettertinget 29. januar 1551 (Nyborg)

Eiler Rønnow havde, da han var lensmand på Næsbyholm, indhegnet et stykke jord, hvorpå han ville bygge. Lensmanden i Odense, Jørgen Brahe, der mente, at en del af jorden hørte under kronen, ønskede rebning, hvilket Eiler Rønnow nægtede at gå med til, idet han bl. a. henviste til en overenskomst, der var indgået med egnens bønder om benyttelsen af den omtvistede jord. Rettertinget dømte, at denne overenskomst var uden betydning, da kronen ikke havde været repræsenteret ved forhandlingerne og heller ikke andre, der kunne være lodtagne i ejendommen. Ejendommen skulle derfor rebes, således at enhver lodsejer kunne få sin anpart efter loven.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.30^v (findes yderligere i 2 hss.¹).

Litt.: Poul Meyer.358 (datering: 1543).

Wor skickit for oß paa wort retthertinnng oß elskelige Jørgenn Brade,² wor mand och tienner oc embitzmandt paa wor gaardt wti Otthenße, och hagde wtj retthe steffnit³ oß elskelige Eyller Rønno,⁴ wor mandt och raadt, och tilltallit hannom for en skof, kallis Grydsbjerg,⁵ och for noger jordt, som Eyler Rønno wille haffue thill then bygge,⁶ hand haffuer ladit bygge paa for^{ne} Grydsbierig, och beretthe att Eyller Rønno skulle haffue hegnith seg ßamme

Grydsbjerg tiill den stund, hand hagne Nesbyhoffuits lenn,⁷ och tha ført ther bygge paa och mienthe, att Eller Rønno skulle haffue hegnit wiidere jnd, ennd som hand oc hans foreldere nogen tiidt hagne kiend sig wiidtt thill fornne. Och tißligeste berette Jørgen Brade, att hand nu effther wor beffalling haffuer fuld Thommerup⁸ marck tiill rebs oc mienthe ther fore, att for^{ne} Grydsbjerg oc burde att komme tiill rebs, thj hand mienthe thet att were aff Thomerups retthe skoff och egenn domb.

Ther thiill suarede Hans Olborg paa for^{ne} Eller Rønnous wegne, att for^{ne} Grydsbjerg er for^{ne} Eller Rønnous retthe arffuegoedz, oc berette, att Eller Rønnou hagne nogen aar siiden forledenn bøditt sinn log for lagheffdt paa for^{ne} Grydsbjerg eigendom, før end handt anthen hagne ført bygge ther paa eller och omgraffuit thet, och samme tiidt wor ther giort en handel emellom Eller Rønnou och for^{ne} Thommerup mendt wtj nogre gode mends ouffueruerrellße wtj ßuo maade, att for^{ne} Eller Rønnou skulle haffue for^{ne} Grydsbjerg logløst⁹ oc skulle werit satt sten fra sten ther om, huor stort thet skulle were, oc thißligeste lyder same breff paa noget besynderligt tall feeßhoffdt,¹⁰ som Eller Rønnou skulle haffue greße gang tiill paa for^{ne} Tommerup marck tiill then gaardt, for^{ne} Eller Rønnou haffuer wtj Brylle,¹¹ thißligeste och paa skoffhug wtj Thommerup skoff tiill for^{ne} gaardt wtj Brylle, ßom samme breff ydermeere wduißer, huilcket breff Hans Olborg her nu i retthe lagde, och miente ther fore, att Eller Rønnou burde samme Grydsbjerg att haffue, nyde, bruge oc beholle for ett enmercke och icke att komme wnder rebs i nogre maade.

Ther tiill suarede Jørgen Brade oc satte i rette, om thet breff, Hanns Olborg i retthe lagde, som nogre bynder hagne samtyckt Eiller Rønnou att haffue Grydsbjerg for ett ennermercke, och ingen paa kong: matts: eller kronens wegne mett fuld magtt jche heller paa the andere retthe lods eiger wtj Thommerup theris wegne meth fuld magt hagne weret ther hoß och thet samtyckt, om thet burde att komme hannom paa wor och kronens wegne til skade wtj nogre maade, och om thet jcke burde att gange wnder rebs, effthertij Eiller Rønnou huercken hagne lagheffdt, som giort wor, før endt sandemendt ginge, som logenn bemellthe, eller anden slig nøgactig beuißning ther om paa, som thet seg burde.

Meth flere ord och talle thennom ther om emellom wor.

Tha effther tiilltall, giendßuar och sagens leglighed sagde wij ther ßuo paa for retthe, att for^{ne} breff, Hans Olborg wtj rette lagde, som for^{ne} bynder samtyckt haffuer, bør jngen magtt att haffue, efftherdij jnngen paa kronens wegne meth koningens fuld magt haffuer weritt ther hoß oc thet samtyckit,

och icke heller the andere lods eigere wtj Thommerup, wden alleniste the bynder wtj Thommerup, som for^{uit} staar; thißligeste om den greßegang oc skoffhug wor ßuo paa sagt, efftherthij ther er giort marckeskiell emellom Brylle och Thommerup, oc Eller Rønno icke findis effther logen att haffue nogen lod eller dell i Thommerup marck tiill den gaardt i Brylle, tha bør for^{ne} Eller Rønno jngen brugeligheth att haffue i for^{ne} Tommerup marck, anthen meth greßegangh, skoffhug eller anden brugellße, och for^{ne} Grydsbiereg att gange vnder rebs och retthe maall, och huer lodßeiger wti Thommerup att fange ther wtj szin anpartt, ßom hannom aff retthe bør effther logen.

Datum Nyborg, then odenßdag nest effther Stj. Poells conuersionis dagh,¹² i wor egen neruerrellße, neruerrendis oß ellsckelige Jahan Friis,¹³ wor cantzeller och raadt, Werner Sualle,¹⁴ landsdommer wtj wor land Fyenn, Frantz Brockennhuß,¹⁵ embitzmandt her paa wort slot Nyborg, Dirick Quitzou¹⁶ thiill Rørebeck¹⁷ och Erick Kaaß¹⁸ tiill Gieldskoff,¹⁹ wor mendt och tiennere. Anno domini Mdlj.

(1) I disse hss. er dommen urigtigt dateret 1541 el. 1543. – (2) Jørgen Brahe (d. 1565) var 1549–52 stiftslensmand over Fyn, Odensegård med Rugård og St. Hans kloster i Odense. – (3) Jf. Kanc. Br. I.6. – (4) Rigsråd Eiler Rønnow (d. 1565) var 1543–49 forlenet med Næsbyhoved (Odense) og St. Hans kloster. – (5) Har ikke kunnet lokaliseres. – (6) Bygning, hus (Kalk. I.311b bet.1). – (7) Se ovf. note 4. – (8) Landsby i Tommerup s., Odense h. – (9) uden at skulle aflægge ed (Kalk. II.728a–b). – (10) Kvæg (Kalk. I.818b). – (11) Landsby i Brylle s., Odense h. – (12) Pauli conversio: 25. januar. – (13) Se 64.6. – (14) Se 132.21. – (15) Frans Brockenhuus (d. 1569) til Egeskov og Bramstrup, fra 1545 lensmand på Nyborg, 1562 rigsråd, 1567 rigsmarsk. – (16) Diderik Henningsen Qvitzow (d. 1561). – (17) Hovedgården Rørbæk i Fløstrup s., Vindinge h. – (18) Erik Kaas (d. 1556) (Mur-Kaas) til Gelskov. – (19) Hovedgården Gelskov i Hillerslev s., Sallinge h.

171 Rettertinget 29. januar 1551 (Nyborg)

Rettertinget statuerer, at en ejendom, der ikke er afmærket med sten eller stabel, eller hvortil nogen har hjemmel ved lavhævd, skal rebes, uanset at modparten fremlægger tingsvidne om, at den pågældende ejendom har ligget til hans ejendom i ca. 40 år.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.32^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: I. rk. II.1 nr. 913.

Tryk: GdD I.138 (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.410; Stemann, Retshistorie.451 note 1; Chr. Kier.84 note 16; Matzen, Privatret II.11, 110; Poul Meyer.337.

Wor skickitt fore osß paa wortt rettherting oß elskelige Jørgen Bragde,¹ wor mandtt, thiennere och embitsmandtt paa wor gaardt wdj Otthenße, och hagde wdj rette steffntt oß elskelige frue Sophie,² Jacob Hardenberigs³ ephtherleffuerske, fore en eng, ligendes paa Thommerupe⁴ marck, som hun kender seg wedtt, som handtt miente mett wrette, och berette, att hand nw haffuer fuldtt for^{ne} Thommerupe marck tiill rebs ephther wor befaling och miente ther fore, att for^{ne} eng och burde at komme wnder reb och ret maall.

Ther tiill suaritte for^{ne} frue Sophie, att for^{ne} eng haffuer leggitt tiill hinndes gaardt Høgsholt⁵ wtj xl aar och lenger, och wdi rette lagde itt tings witne aff Otthenße herritzting wnder datum Mdxlviii, lydendes att nogre gamle mendtt hagde witnett samme wtj xl aar, somme mindere, tha haffwer for^{ne} eng ingen steds werett brugett endtt som tiill Høgsholt wtj theriis minde eller som the haffuer hørtt eller spurtt, som samme breff ydermeere indeholler och vduißer, och miente frue Sophie ther fore, at hinde burde samme eng att haffue, nyde, bruge och beholle.

Ther tiill suaritt Jørgen Bragde, att handtt haffwer hørtt, att samme eng aff gammell tiidtt skulle were pantßatt fore nogenn steen tiill kierckens behoff och bygning, och satte wtj rette, om for^{ne} eng icke burde at komme tiill reb och rett maall, att huer motte fange sin anpartt, som hannom aff rette burde, ephtertj then icke er omstienett eller sermerckett, som logen siger.⁶

Mett fleere ordtt och thalle thennom ther om emellom war.

Tha ephther tiltall, giensuar och sagens legligheth och ephtertj att thet icke war beuißeligtt at were omstienett eller stablitt,⁷ som logen siger, jcke heller jnduordtt⁸ mett lagheffdt, tha bør for^{ne} eng paa Thommerupe marck at gange wnder reb och rett maall, och huer lodseigere wdj for^{ne} Thommerupe att fange ther wtj sin anpartt, som hannom aff rette kandtt tilfalle, meden ther som frue Sophie haffuer ther noger panthebreffue paa, tha maa hun thalle ther paa, och ther gaa om suo megitt, som rett er. Datum Nyborig, onßdagen nest ephther Stj. Poels dag conuersionis,⁹ i wor eigen nerwerrelße, offuuerrendis oß elskelige Jahan Friis,¹⁰ Werner Sualle,¹¹ Frantz Brockenhus,¹² Dirick Quitzou¹³ och Erick Kaaß.¹⁴ Anno Mdlj.

(1) Se 170.2. – (2) Se 167.9. – (3) Se 167.10. – (4) Se 170.8. – (5) Gården Høgsholt i Tommerup s., Rinds h. – (6) JL I.46. – (7) forsynet med stolper (som skel) (Kalk. IV.88a). – (8) *indvorde*: hævde besiddelsen af (ved lavhævd) (Kalk. II.424b, Molbech, Glossarium I.406, jf. 116.11). – (9) Se 170.12. – (10) Se 64.6. – (11) Se 132.21. – (12) Se 170.15. – (13) Se 170.16. – (14) Se 170.18.

172

Rettertinget 20. maj 1551 (Odense)

Rettertinget statuerer, at et skriftligt løfte om en forkøbsret er forpligtende for udstederen.

Hs.: RDomb. litra B (1545–54) p .143 (findes yderligere i 7 hss.¹).

Wor skicket for oß paa wort rettertingh oß elskelige Frandtz Brockenhuße,² embetsmandt paa wort slot Nyborig, medt fuldt macht fra os elskelige Per Oxe³ till Gißelfeldt,⁴ wor mandt och tienner, wegne paa then ene och oß elskelige Bend Bylde⁵ till Egede⁶ paa then anden Bide, och wor nu vdj dagh theris rette Biette vgge dag att mødhe vdj then ßag, som her for oß beuisth wor meth wor sex wgers steffningh, och till tallet for^{ne} Frandtz Brockenhus paa Per Oxes wegne for^{ne} Bendt Bylle for ett breff paa nogre ordt och bepligtelßer, som for^{ne} Bent Bylle haffuer giffuet Per Oxe, oc menthe, att for^{ne} Bend Bilde ey skulle haffe holdet och fuldgiort samme breff; och vdj rette lagde Frans Brockenhuß for^{ne} Bent Bylles breff, som handt hagde beseglet och wnderschreffuet medt sin egen handt vnder datum Mdxlvij, lydendes att for^{ne} Bend Bilde hagde loffuet och till sagdt Per Oxe paa sin gode tro och loffue, att hues godts, handt nogen tidh skulle affhende enthen till kiøbs eller pant, tha skulle Per Oxe werre nest for et skelligt⁷ kiøbf eller pant, oc for^{ne} Bent Bylle ephther then dag jngen macht till att haffue enten att pantthe eller att selyghe vden till Per Oxe alle jenne,⁸ then stundt han will giøre Bent Bylle fyllest ther for, och tha som Bendt Bylle ther offuer affhende noget, ihuadt madhe thet kunde were, tha skulle the jngen macht haffue vden till Per Oxe alene, som samme breff yttermere vduißer och jndholder; och berette Frandtz Brockenhuß, att Bendt Bylle siden emod samme ßit breff och segell haffue soldt och affhendet noget sith gods til ander endt till for^{ne} Per Oxe, och satte for^{ne} Frans Brockenhus ther ffor vdj rette, om Bendt Bylle icki wor plictig att holde Per Oxe for^{ne} sit breff oc sigel, han hannum ßuo giuet hagde.

Ther ßuaret for^{ne} Bendt Bylle och bestodt,⁹ att handt Per Oxe samme breff giuet hagde oc berette, att nogen tid ther ephther hagde han wanderet till Per Oxe till Gißelfeldt oc ther soldt hannom eigendomme paa noger hans gaarde och gods ligendes her vdj wort landt Fyen, och tha hagde Per Oxe ther fore tha loffuit och tilbagdt hannom, att same breff aldrig skulle kome hannom wnder øgne,¹⁰ huilcket handt dog icki anderledes for os bewiste, en att han saa sielff berette, och satte ther for vdj rette ephther slig løffte och till saffn, som Per Oxe skulle haffue till sagdt hannom, om for^{ne} breff ephther den dag

burde at komme hannum till skade i noget made, och menthe att hannum icke wider burde att suare ther till.

Medt flere ordt och talle, thennom ther om paa bode sider emellom wor.

Tha epther till tall, gienßuar, breff, beuißning oc sagens leiglihedt sagde [wy]¹¹ ther saa paa for rette, att for^{ne} Bendt Bylle er plichtig att fuldtgiøre och holde Per Oxen sit breff oc segell, handt hannum i ßaa made giuet haffuer, oc ther som Bendt Bylle thet icke hollet haffuer, tha bør hannom ther for att stande Per Oxen till rette eller haffue thed y hans mindhe.¹² Men ther som Bent Bylle skader noget paa thet tillßaffn, som Per Oxen skulle hannum haffue tillßagdt, tha maa handt ther for talle Per Oxen till for sinn tilbørlig domer, och ther gaa om suo møgit, som rett er.

Datum Odenße, then onsdag nest epther pynsedagh, neruerendis oß elsckelige Claus Brockenhuß¹³ til Søndergaardt,¹⁴ Axell Wrne¹⁵ till Siøgaardt,¹⁶ her Chresten Poelsen,¹⁷ prior vdj Stj. Knudtz closter, Hans Fris,¹⁸ borgemester, Hans Schriffuer¹⁹ oc Hans Laueritsßen,²⁰ radtmendt ibidem. Anno Mdlj.

(1) I disse hss., der kun indeholder et kortere referat af dommen, er dommen dateret 1551 uden dag. – (2) Se 170.15. – (3) Se 36.3. – (4) Se 36.4. – (5) Bent Bille (d. 1555). Han, der idelig var i pengetrang, og som ofte lånte penge af bl. a. Peder Oxen, skal have givet sine søstre løfte og brev om, at han ikke ville afhænde dele af Egede, men til trods herfor fik både Peder Oxen og Hans Barnekow ham til at sælge dem parter i Egede, se rettertingsdom 15. og 16. april 1556 (HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.388^vff. og 384^rff.; II nr. 228 og 229) og W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I, 2 (1893).729f. – (6) Hovedgården Jomfruernes Egede i Ø. Egede s., Fakse h. – (7) fornuftig (OdS. XIX.356). – (8) *alle jenne*: alene (Kalk. II. 439b). – (9) vedstod, erkendte, tilstod (Kalk. I.178b bet.9). – (10) *wnder øgne*: til skade (Kalk. IV.983b bet.5b). – (11) Forlægget har *wdj*. – (12) søge forlig, overenskomst med. – (13) Claus Brockenhuus (d. 1566). – (14) Hovedgården Søndergård i Rørup s., Vends h. – (15) Axel Urne (d. 1577), 1567–70 rigsråd og rigskansler. – (16) Nuv. Søbysøgård i Nørre Søby s., Åsum h. – (17) Chresten Poulsen (d. 1575), prior i Odense Skt. Knuds kloster 1529–72; ved hans fratræden sækulariseredes klosteret helt. – (18) Købmand Hans Friis (d. 1551) nævnes som rådmænd i Odense 1520, borgmester ssts. 1538–44, jf. C. T. Engelstoft, Odense Byes Historie² (1880).168, 210, 238, 542. – (19) Hans Skriver var rådmænd i Odense 1544–66, jf. Engelstoft, op. cit.542. – (20) Hans Lauridsen var rådmænd i Odense 1544–68, jf. Engelstoft, op. cit.543.

173 Rettertinget 12. juni 1551 (København)

Kronen er uberettiget til at kræve oldengæld af fæstebønder, når dissers husbond kan stille egen skov til rådighed for opfedning af fæstebøndernes svin.

Det fandtes ikke at kunne bebrejdes en landsdommer, at han havde opsat at afsige dom, fordi han ønskede betænkningstid.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.38^v (findes yderligere i 2 hss.¹).

Wor skicket for oß paa wort retter tinng osß elskelige Peder Godske,² wor mandt, tiener och embidzmandt her paa wort slott Kiøbenhaffn, och hagde wdj retthe steffnet oß elskelige Bassj Christofferßen,³ wor lands dommer her wdj wort landt Sielandt, och tiltallit hannum for, att han ickj wille endeligh dømme hannum och oß elskelige Niels Trolle,⁴ wor hoffsinder,⁵ imellom for nogen oldengieldt, som Nils Trolle haffuer taget aff sinn tienner fore theris suin, och berette, att for^{ne} Niels Troles tiennere altid pleyde att driffue teris suin paa kronens skouff Hals⁶ ore⁷ och jngen anden steds thill olden, och miente, att the icki motte driffue thennom andensteds till oldenn endt paa for^{ne} Halß ore, oc att thet skulle werre en arrilds ßadt⁸ och heffdt, och mente, att Bassj Christofferssen her wdj hagde giordt hannum wret, att handt ickj endelige hagde dømpt thennom emellom.

Ther till suarit for^{ne} Basse Christofferssen, att handt icki andet hagde giort wdj thenn sag, endt att hann hagde opsatt then en tidlang och taget seg berodt⁹ till, før hand wille dømme thennom emellom, och meente therfor, att han jngen vret hagde giordt for^{ne} Per Godske wti then sag. Thißligeste suarede och for^{ne} Nils Trolle, att for^{ne} hans eigen tienneres suin, som Per Godske taller hannom til for, er bleffuen fiede¹⁰ paa hans eigen ennermercks skoff, som hans eigen tiener høste wndher treerne, och suinene liger i theris eigen wong,¹¹ och miente thed ickj att werre nogen heffd for, att hans tienner hagde dreuet theris suin paa Halßore, och satte ther for wdj rette, ohm hannom icki motte lade driffue sine tienneris suin till olden gieldt, huort hannom løster, och berette, att then tid for^{ne} hans tienneris skouff, Torup¹² ennermercke, icki wor ßaa godt, som then nu er, och ickj kunde føde hans tieners suin, tha dreffue the theris suin paa Halßøre och gaff thennom aff oldengieldt till kronen, men nu er forneffnte hans skoff fredt och kommen till magt, saa att han kandt fyede sin egen tieners suin och end flyer,¹³ och ßatte ther fore wdj alle rette, om han ickj motte lade driffue sin eigen tienners suin paa sin eigen skoff oc tage ther aff sin oldengieldt.

Medt fliere ord och talle, thennom emellom wor paa alle sider.

Tha epther till tall, gienßuar och sagens leiligheth wor ther saa sagdt [for rette],¹⁴ att for^{ne} Baßj Christofferßen i then ßag ingen vrett hagde giort Per Godske, och hues suinn, som Nils Trolle kand fiede paa sin egen skoff, ther bør hannom wdaff suine oldengieldt.

Datum Kiøbenhaffn, then fredag nest epther Stj. Barnaba apostoli dagh,¹⁵

wdj wor egen neruerrelse, neruerendis oß elskelige her Esky Bilde,¹⁶ wor hoffmester, Jahan Frys,¹⁷ wor cantzeller, her Anders Bylde,¹⁸ her Knudt Rudt,¹⁹ her Claus Bylde,²⁰ rittere, Knudt Gildenstiern,²¹ her Mogens Gildenstiern,²² her Per Skram,²³ Byrge Trolle,²⁴ Erick Krabbe,²⁵ Tage Totth²⁶ och Claus Wrne,²⁷ wor tro mendt och rodt. Anno Mdlj.

(1) I disse hss. er dommen urigtigt dateret *then fredag nest epter S: Barbra dag*. Barbara dag er 4. december. – (2) Peder Godske Bielke (d. 1556) til Lidemark, 1538–56 lensmand på Kbh.s slot. – (3) Se 135.5. – (4) Niels Trolle (d. 1565) til Bråde (nuv. Holsteinborg) i Holsteinborg s., V. Flakkebjerg h. – (5) Se 32.17. – (6) Halsnæs (Torup s., Strø h.). – (7) Ore bet. sandet el. gruset strand(bred), ofte spec. en odde, halvø el. smal landtange (OdS XXVII.1640). – (8) *Sat*: bestemmelse (Kalk. III.691b). – (9) Betænkningstid (Kalk. I.161a bet.2). – (10) (op)fedede. – (11) Vang: indhegnet, i en vis sædskifteform henliggende del af landsbyens fællesjord (OdS XXVI.511). – (12) Torup i Torup s., Strø h. Niels Trolle ejede her (til 1565) Torupgård. – (13) flere. – (14) mgl. i forlægget. – (15) Barnaba ap. dag: 11. juni. – (16) Se 59.29. – (17) Se 64.6. – (18) Se 59.19. – (19) Se 92.11. – (20) Se 95.9. – (21) Se 59.57. – (22) Se 76.11. – (23) Se 95.19. – (24) Se 95.15. – (25) Se 101.12. – (26) Se 130.43. – (27) Se 66.6.

174 Rettertinget 17. juni 1551 (København)

En adelsmands enke, der var sigtet for misligheder i en arvesag, og som ikke havde kunnet fri sig for de fremsatte beskyldninger ved ed i henhold til en afsagt dom, men i stedet havde forligt sig med sin modpart, kunne ikke få straffet som injuriant en adelsmand, der havde sagt om hende, at han ikke vidste, om hun var den kvinde, han burde svare noget.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.43^r (findes yderligere i 11 hss.).

Reg.: 1 rk. II, 1 nr. 961.

Tryk: GdD I.149ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Popp-Madsen, Bod.155 note 77.

Wor skicket for oß paa wort retterting oß elskelige frue Anne,² her Jahan Wrnis,³ riddere, epherlefuerske, och seg for os beklagede offuer oß elsckelige her Mogens Gyldenstiern,⁴ rither, wor troe mandt och radt, for att hand her wdj wor neruerrelse hagde till sagdt hinde, att hant icki wiste, om thet war then quinde, ther hann burde møget att suare, och mienthe att hinde wdj de made wor skeedt wret.

Ther till suaret for^{ne} her Mogens Gyldenstiernn och bestodt⁵ sin ordt, som hann sagdt hagde, och berette, at nogenn aahr siden forleden tha hagde Knudt

Wrnis⁶ arffuinger, Hans Wrne⁷ och Axell Wrne,⁸ til tallit for^{ne} frue Anne, her Jahan Wrnis ephtherleuerske, och mißtenckte hinder for, att hindes hoßbond, her Jahan Wrne, oc thennom skulle haffue faaet mere aff biskop Lagi Wrnes⁹ gotz och penndinge, endt thennom burde att haffue medt rette, och hagde ther for weret vdj rette medt then sagh for os och wort elsckelige Danmarckis rigis radt, som tha hos oß thill stede hagde werret, och same tidt hagde for^{ne} frue Anne sagt ther ney thill, och ther for bleff hun tildømt att giffue sin logh och wern¹⁰ ephther logen for ßame sagh,¹¹ huilcken logh for^{ne} frue Anne icki hagde kundt fulddriffuet,¹² som hinne hagde burdt, men hagde ffor same sag giffuet for^{ne} Knudt Wrnes arffuinger eth tußinde gylden och miente ther for, att ephther thi for^{ne} frue Anne icki hagde fulddreffuet same logh, som thennom saa wor tiill dømt, som hinde hagde burdt att giørre, men hagde ther ffor optinget¹³ for same sagh som for^{uitt} staar, att hun ickj war then quinde, som hannom burde att suare. Thißligeste att spurde for^{ne} her Mogens Gyldenstiernn nogle aff wor elsckelige Danmarckis rigis raadt, som nu till stede wor, och till fornne vdj for^{ne} dom werret hagde, om ßamme handell ickj saa ganget och farrit wor wdj alle made, til huilket nogre wore elsckelige radt suaredt saa mange, som till stede vdi for^{ne} dom hagde werret, som her Mogens Gyldenstiern paaskød¹⁴ och nu aff them thil stede wor, att thed er thennom fuluederligt vdj Gudtz sandheth, att for^{ne} dom och handell gick och foer, ßom her Mogens Gyldenstiernn berette, ßom for^{uitt} star.

Medt manghi flere adskyllige ordt och talle, thennom ther om paa baade alle ßidder emellom wor.

Tha ephther till tall, giensuar och sagens leiligheth sagde wi ther ßaa paa for rette, att the ordt, for^{ne} her Mogens Gyldenstiernn for^{ne} frue Anne vdj ßaa made her for os till sagdt hagde, ther medt hagde han jngen vrett giort vdj noger madhe, och for^{ne} ordt och talle bør icki att komme her Mogens Gyldenstiernn till brøst eller schade, men bør for then aldeles quit, fry och angerløß att werre.

Datum Kiøbbenhaffn, then onßdag nest ephther Witj et Modestj,¹⁵ vdj wor eigen neruerrelße, neruerendis oß elsckelige her Escke Bylde,¹⁶ wor hoffmester, Jahan Friiß,¹⁷ wor cantzeller, Erich Banner,¹⁸ Danmarckis rigis marsk, her Anders Bilde,¹⁹ her Knudt Rudt,²⁰ her Claus Bilde,²¹ rittere, Knudt Gyldenstiernn,²² her Per Skram,²³ ritter, Byrge Trolle,²⁴ Erich Bylier,²⁵ Erich Krabbe,²⁶ Tage Toth²⁷ och Claus Wrne,²⁸ wor tro mendt och raadt. Anno domini Mdlj.

(1) Af disse hss. indeholder de 6 kun en kortere gengivelse af dommen. – (2) Anne Marquardsdatter Rønnow (d. tidligst 1563, senest 1572), søster til biskop Joachim Rønnow. Om hende se foruden de i note 11 nævnte domme rettertingsdomme 20. september 1554 (ndf. nr. 209), 18. december 1554 (ndf. nr. 211), s. d. (ndf. nr. 212). – (3) Rigsråd Johan Urne (d. 1537; han var gift 1. gang med Mette Johansdatter Oxe, d. 1521). – (4) Se 76.11. – (5) vedstod, vedkendte sig (Kalk. I.178b bet.9). – (6) Rigsråd Knud Urne (d. 1543) til Søgård (nuv. Søbysøgård) og Årsmarke (nuv. Knuthenborg), broder til ovenn. Johan Urne. – (7) Hans Urne (d. 1552) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg). – (8) Se 172.15. – (9) Biskop Lave Urne (d. 1529), broder til Johan og Knud Urne. – (10) Om *loug och wern* se 151.8 og 9. – (11) Se rettertingsdomme 1540 (KRD I.381ff.) og 9. september 1542 (GdD I.70ff., KRD II.283ff.). – (12) udføre, gennemføre (Kalk. I.800a bet.1). – (13) sluttet forlig (Kalk. III.370 b). – (14) påberåbte (Kalk. III.542b). – (15) Vitus, Modestus og Crescentia dag: 15. juni. – (16) Se 59.29. – (17) Se 64.6. – (18) Se 64.4. – (19) Se 59.19. – (20) Se 92.11. – (21) Se 95.9. – (22) Se 59.57. – (23) Se 95.19. – (24) Se 95.15. – (25) Se 94.11. – (26) Se 101.12. – (27) Se 130.43. – (28) Se 66.6.

175 Rettertinget 20. juni 1551 (København)

Et af en ugift adelig kvinde foretaget salg af en andel i en ejendom omstødt som værende i strid med JL I.36, uagtet salget var sket for at friholde hende for hendes andel i en gæld, hendes fader havde efterladt.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.42^r (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 1. rk. II. nr. 962.

Tryk: GdD I.151ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.403; Stemann, Retshistorie.399 note 1, 524 note 2; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52 note 93.

Wor skicket for os paa wort rettertingh os elskelige Eskell Gye² thill Gundersleff holm,³ wor mandt och tienner, paa then ene och till tallet oß elskelige Gerthh Bryske⁴ till Dallundt,⁵ wor mandt och tienner, paa then anden ßide for en systerpart vdj Dalund houetgaardt, Dalunds mølle och vdj all Daulunds houet gaarts fang⁶ och rette tiligelße, som for^{ne} Gerdt Bryske hagede kiøbt aff hans søster, Sisselle Bryske,⁷ for^{ne} Eskildt Gøyes høstrue, then stundt hun wor jomfrue, och hand war hindis werge, och mente, att same skøde war giort emood wor danske logh,⁸ och ßatte ther for vdj alle rette, om ßamme skøde, som ßaa wor giort emoedt logen, burde nogen macht att haffue eller och komme hannom och hans høstru till skade vdj noger made.

Ther til suarit ffor^{ne} Gert Bryske, att thet kiøb, som handt hagede kiøbt medt sin søster Sitzell Bryske, thend stundt hun war jomfrue, thed skulle well werre ßaa logligen, skelligen redeligen kiøbt, att ted well burde wed macht

att bliffue, och berette, ath ten tid, han thed kiøbte, tha war handt icke hindis werge anderledis ent han hagde hindis godtz aff hinder vdj forþuar, men berette, att oß elsckelige Anthonius Bryske,⁹ wor mandt, radt och riigens cantzeller, hindis broder, wor then tidt hindis lage werige, och thed skøde, hun hannom giort hagde, thet hagde hun giort med hindis egen fri wilge och well berod hugh och medt hindis broders och lage weriges, Anthonius Bryskes, och thißligeste medt hines moderbroders, oß elsckelige Knudt Gyldenstiern¹⁰ till Thim,¹¹ wor thro mandt och radt, med fliere hines slecht och weners fuldbyrdt, radt oc sambytcke, for hindis part aff en stor, besuerlig gielt, som theris fader, Eyller Bryske,¹² thennom epther lodt till Kyell,¹³ och paa thed att hun for hindis part icke skulle side vdj noger frycht eller farre med jndmanelße¹⁴ eller andet, epther som then handell sig till Kill begiffuer, tha hagde hun soldt hannom hindis part vdj Dallundt for hindis part vdj for^{ne} gielt till Kyll, som hand hinder quit tog, och vdj rette lagde en besegelt vidisse aff thed skøde breff, som for^{ne} frue Citzell Gerdt Bryske ther paa giort haffuer, then stundt hun wor jomfrue, lydendis att hun medt hindis brøders och moderbrøders raadt, wilge och samtycke haffuer soldt, skøtt och aff hendet fra segh och sin arffuinge och till sin broder, Gerdt Bryske, och hans arffuinge al then diell, lodt, rettighedt och anpart, som hine thill fallne er wdj arff epther hindis fader, Eiller Bryske, vdi Dallundt houisgaardt, Dallunts mølle, ennermercke och alt hines rette tilligelße, och ßatte for^{ne} Gerdt Bryske ther for vdj alle rette, om for^{ne} skøde icki wor ßaa loglig giort, att thet burde wed macht att blyffue, och om hannom ickj epther ßligh leglighedt, [som]¹⁵ for^{uit} [staar],¹⁶ burde for^{ne} anpart wdj Dallundtz houisgaardt att haffue, nyde och beholde.

Medt mange flerre ordt och talle thennom ther om paa bode ßider emellom var, om huilcken sag the gaffue thennom vdj alle rette paa bode ßider.

Tha epther till tall, giensuar och sagens leglighedt och epther wor danske logh, som ßaa lyder, at møbarne maa aldrih sin jord selge, vden hun worder saa fattig, att hun ßelg for liffs føðßell,¹⁷ tha skall selies meth neste frenders radt och ey mer ßammell en for halff marck sølff itt ahr,¹⁸ tha ßagde wi ther ßaa paa for rette, att thet skøde, som frue Citzell saa gort haffuer, then stundt hun wor jomfrw, er giort emodt logen och bør ther for jngen macht att haffue, och Eskild Gye paa sin høstrues, Citzell Bryskis, wegne bør att haffue en søster lodt vdi for^{ne} Dallundts hoffuit gaardt, Dallundts mølle och alt Dallundts fangh, saa meget som for^{ne} frue Cidzells skøde paalyder, och Eskild Gøye att igienn giffue Gerdt Bryske saa mange pendinge, som hand for^{ne} frue Citzelle ther for giffuet oc fornøget haffuer.

Datum Kiøbenhaffn, then løgerdag nest ephther Vitij et Modestij,¹⁹ vdi wor eigen neruerelße, neruerrendis oß elsckelige her Eskj Bylde,²⁰ wor ho[ff]me-ster, Jahan Frijs,²¹ wor cantzeller, Erich Banner,²² Danmarckis rigis marsckh, her Knudt Rudt,²³ rittere, Knudt Gyldenstiernne,²⁴ her Magens Gyldenstiern,²⁵ her Per Skram,²⁶ rittere, Byrge Trolle,²⁷ Erich Bylier,²⁸ Jørgen Lycke,²⁹ Tage Toth³⁰ och Claus Wrne,³¹ wor thro mendt och radt. Anno dominj Mdlj.

(1) Sml. rettertingsdom 2. april 1547 (ovf. nr. 130.). – (2) Eskil Gøye (d. 1560) til Gunderslevholm. – (3) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Ø. Flakkebjerg h. – (4) Gert Bryske (d. 1552) til Dallund. – (5) Hovedgården Dallund i Sønder sø s., Skovby h. – (6) *Fang*: tilliggende (Kalk. I.565a bet.5). – (7) Sidsel Bryske (d. 1573), datter af Eiler Bryske (d. 1529) og Karen Gyldenstiernne (d. o. 1550); gift o. 1530 med ovenn. Eskil Gøye. – (8) JL. Om denne bet. for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.52. – (9) Rigskansler Antonius Bryske (d. 1566), Sidsel Bryskes broder. – (10) Se 59.57. Han var broder til Karen Gyldenstiernne, Sidsel Bryskes moder. – (11) Hovedgården Tim i Tim s., Hing h. – (12) Eiler Bryske (d. 1529), 1518–20 landsdommer i Nørrejylland. – (13) Kiel. I det 16.–18. årh. afholdtes i Kiel helligtrekongersdag (6. januar) og følgende uge et marked („Kieler omslag“), der spillede en stor rolle som pengemarked også for Danmark. Her betaltes renter, og nye lån stiftedes. – (14) Om (ind)maning se Matzen, Privatret II.227ff., Axel Petersen, Om Indmaning i Danmark indtil Christian Vs Danske Lov (Germanistische Abhandlung zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893).151ff.). – (15) mgl. i forlægget; indsat efter andet hss. – (16) Ligeledes. – (17) Se 130.24. – (18) JL I.36. – (19) Se 174.15. – (20) Se 59.29. – (21) Se 64.6. – (22) Se 64.4. – (23) Se 92.11. – (24) Se 59.57. – (25) Se 76.11. – (26) Se 95.19. – (27) Se 95.15. – (28) Se 94.11. – (29) Se 130.42. – (30) Se 130.43. – (31) Se 66.6.

176 Rettertinget 10. december 1551 (Randers)

Abbeden af Vitskøl kloster fandtes ikke at have gjort uret i at tiltale en bonde på klosterets jord, der i to år ikke havde ydet gæsteri. Kunne den pågældende bonde ikke inden 6 uger fælde den af sandemænd afsagte voldskendelse, skulle han være fredløs.

Hs.: NkS 1409d,4° p. 13ff.¹ (findes yderligere i 32 hss.²).

Reg.: 1. rk. II.1 nr. 1002.

Tryk: Da. Mag. 1. rk. I.204ff. (efter NkS 1409d,4°).

Litt.: Referat i Kanc. Br. I.100.

Christian etc. Giøre alle vitterligt, at aar efter Guds byrd Mdlj, torsdagen nest efter Vor Frue dag conceptionis,³ her paa vort slott Drotningborg⁴ var skicket os elskelige her Anders,⁵ abbed wdi Witschyldt closter⁶ paa then enne og havde for os udi rette stevnet Matz Smedt udi Hals⁷ paa then anden siide, for

at hand havde siddet hannem overhørig⁸ fore, og berette her Anders, at Matz Smedt boer paa Wischild closters gods udi Hals, og hand havde æsket hans giæsterie af hannem, og hand dog udi ij aar havde ikke vilt give hannom noget giæsterie og udi slig og andre maader havde sætt hannem overhørige, saa at hand paa thet sidste haver ladet hannem udviise og sandemænd svoret hannem vold⁹ over. Og beklaget sig her Anders, at fornævnte Matz Smedt haver været for os og beklaget, at hannem var skeed saa stor urett, hvilket hand ikke skulle beviise, at enten hand eller nogen hans fogether havde gjort hannem nogre urett udi noger maade.

Thertill svaret fornævnte Matz Smedt og berette, at then gaard, som hand self udi bor, burde intet giæsterie af at gaae og udi rette lagde et tingsvidne, lydendes at then bygning, som staar paa the gaarde paa Hals, høre thennem til, som boede paa samme gods, saa at de samme bygning maatte sælge og afhende og til hvem thennem lyster, dog at the skulle først tilbyde theris hosbunde, om hand samme bygning kiøbe ville, som samme vinde viidere bemelder. Og dog bestod¹⁰ Matz Smedt self, at hand udi vij aar have giæsterie, og udi ij sidste havde hand ingen giæsterie udgivet. Med flere ord og tale, som thennom therom emellem løb.

Tha efter tiltale, giensvar, breve, beviisning og sagens leylighed vortte ther saa paa sagt for rette, at effterdi her Anders haver forfult fornævnte Matz Smedt til tinge meth rette, tha haver hand therudinden ingen urett gjort hannem, og thersom Matz Smedt ikke inden siette uggedagh kand fælde sandemænd, tha bør fornævnte Matz Smedt fare som andre fredeløs mænd.

Givet aar og dag som forskrevet staar.

(1) Dommen ses ikke indført i HDDomb. el. RDomb. Efter formuleringen er forlægget afskrift af dombrevet (el. afskrift deraf) og ikke efter HDDomb. el. RDomb. – (2) Disse hss. indeholder kun en kort gengivelse af dommen efter en vidisse af landsdommer Axel Juul og Peder Skriver – (3) Mariæ conceptio: 8. december. – (4) Slottet Dronningborg i Randers; det blev nedrevet i 18. årh., jf. plakat 13. oktober 1721. – (5) Anders Andersen, abbed i Tvis kloster, senere (sidste) abbed (forstander) i Vitskøl kloster; 1537 var han blevet forlenet med klosteret på livstid, jf. kongebrev 16. august 1558 (Rørdam, Kirkelove I. 520f.), men han resignerede 1563. Han var tillige (luthersk) sognepræst til Strandby (nævnes som sådan 1557 og 1562, jf. Wiberg III.204). – (6) Vitskøl kloster i Overlade s., Års h.; det blev 1573 mageskiftet til rigsråd Bjørn Andersen til Stenalt (d. 1583), der gav klosteret navnet Bjørnsholm. – (7) Landsby i Hals s., Kær h. Hals skænkedes 1203 til Vitskøl kloster og hørte herunder indtil slutningen af 16. årh. – (8) overhørig: ulydig (Kalk. III.414b). – (9) Begrebet vold var i ældre tid mere omfattende end det moderne voldsbegreb. Kærnen i begrebet var formentlig den trodsige uret, jf. Viborg landstings dom 2. august 1488 (ovf. nr. 34), hvorefter en fæster, der sad en opsigelse overhørig, dømtes for vold. Cf. dog Stig

Iuul, Den gl. danske Strafferet. 266, der antager, at der gennem retspraksis skete en udvidelse af voldsbegrebet. – (10) tilstod, indrømmede (Kalk. I.178b bet.9).

177

Rettertinget 7. maj 1552 (Viborg)

Den, der uden hjemmel sælger en fast ejendom, der fradømmes køberen af rette ejer, skal tilbagebetale køberen den erlagte købesum og dertil bøde tre mark for vanhjemmel.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.74^r (findes yderligere i 39 hss.¹).

Wor skickitt for oß paa wortt rethertinng Sørenn Tordtsßen och Lauertz Skriffuer, borgere her wdj wor kiøbsted Wiborig, paa theres egenn och theris metharffuinges wegne och hagde wdj rette steffnitt oß elskelig frw Ingeborig,² Per Ebbesßens³ epherleffuerske, och hendis lage werige och tiilltallitt hinde for et skøde, som hunn haffuer aff Christiernn Harbow⁴ tiill Restrup⁵ och Per Lasßenn⁶ wdij Wyborigh paa en gaardt kallis Rabeck,⁷ som the solde Per Ebbesßen och frue Ingeborig, och⁸ er samme gordt fraa døpmt och hun nu wiill haffue samme gaardt wdtt igienn aff thennom epher thet skøde breffuis liydelse, hun haffuer, som the mienntthe meth wrett. Och berethe, att Per Ebbesßenn skulle haffue nødt och truet Chrestenn Harbou och Per Lasßen samme gordtt aff, som the aldrig hagde wdj handt eller heffdt, men berette, att same gaardt war kircke godts, ther the thet solde, och att the alderig fick penninge eller pennings werdt for same gaardt wtj nogen maade och mienntthe ther fore, att the jnthet werdt wor frwe Ingeborig plictig att udlege for thenn gaardt wtj noger maade.

Ther tiill suaritt Hanns Skriffuer paa frwe Ingeborigs och Per Ebbesßens arffuingers wegenn och mente, att the slig theris berethening icke nøgagtigenn skulle bewiße, och wtj retthe lagde for^{ne} Christenn Harbos och Per Lasßens skødebreff wnnder datum Mdxl, lydendes att the hagede soldt, skøtt och affhenndt fra thennom och theris arffuinge och tiill for^{ne} Per Ebbesßenn och hanns arffuinge enn theris gaardt y Warßyßell⁹ y Nørherritt¹⁰ y Odum¹¹ sogen lygendis, kallis Rabeck, meth aldt samme gaards rente och retthe tillegelse for euig egenndom att haffue, nyde, bruge och behole, och kiendis the thennom ther for att haffue opeboritt penninge och fylleste och ald tinngeste fuldtt betalinhg tiill theris fulde nøge, och tackett thi for^{ne} Per Ebbesßenn for gode och rede betalling wtj alle maader &c., som samme skødebreff

ythermere indeholle och wduißer. Och satte for^{ne} Hanns Schriffuer ther for vtj alle rethe, om Christenn Harboe och Per Laßenns arffuinge icke er pligtige att igiengiffue Per Ebbeßenns arffuinge for^{ne} gaards werdt och fullt giøre theris breff och segell.

Mett mange fler ordtt och thalle thennom ther om paa boode sider emellom wor.

Tha ephther tiiltall, giennßuar, breff, bewißningh och sagenns legligheth sagde wy ther suo paa for retthe, att for^{ne} Christenn Harbo och Per Laßenns arffuinge bør adt wdlegge for^{ne} frue Jnngeliborig och Per Ebbeßenns arffuinge huis werdt the aff for^{ne} Per Ebbeßenn oppeborit haffuer for for^{ne} gaardt Rabeck mett theris eedt ephther logenn och bøde thre marck, for the solde whiemblitt.¹²

Datum Wiborgh, thenn løffuerdagenn nest ephther søndagen misericordia domini,¹³ wdi wor egen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,¹⁴ wor candtzeler, Erick Baner,¹⁵ Danmarcks rigis marsk, her Otte Krumpen,¹⁶ rider, wor troe menndt och radth, Jffuer Jullj¹⁷ och Niels Lange,¹⁸ wor mendt och thienere. Anno domini Mdlj.

(1) I hss. efter vidisse af 23. september 1570 af Viborg landsting. – (2) Ingeborg Drefeld (d. 1552). – (3) Se 67.16. – (4) Christen Harbou (d. 1566) til Restrup og Holris. – (5) Hovedgård i Hvam s., Rinds h. – (6) Per Lassen nævnes 1540 som rådmand i Viborg, se rettertingsdom 26. oktober 1540 (RDomb. 1540–44 s. 41, jf. Rep. 2. rk. 12931). – (7) Gård i landsbyen Rabæk i Oddum s., Nørre Horne h. – (8) Ordet udstreget i forlægget. – (9) Varde syssel. – (10) Nørre Horne h. – (11) Oddens. – (12) Jf. JL I.41. – (13) Dominica misericordia: 2. søndag efter påske. – (14) Se 64.6. – (15) Se 64.4. – (16) Se 59.17. – (17) Se 128.6. – (18) Se 128.4.

178

Rettertinget 9. maj 1552 (Viborg)

En kannik havde i strid med Viborgs privilegier købt en ejendom på Viborg mark. Ejendomsoverdragelsen kendtes ugyldig af rettertinget.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.91^r (findes yderligere i 29 hss.).

Reg.: 1. rk. 1053.

Tryk: Krag og Stephanus, supplement.229f.

Vor skickitt for oß paa vortt retherting Morthen Hegelundt,¹ raadtmad her vtj wor kiøbstædh Wyborig, paa oß elskelige borgemesther och raadmens vegne her samesteds och hagde vtj rette steffnitt oß elskelige mester Jens Michelsßen,² canick her vtj Vyborig domkyrcke, for nogen jordt och eygendom

ligendes her vtj Viborig marck, som hand haffer kiøbt aff en vedt naffn Søren Klimp emodt dieres bies³ præueleger, som the mener mett vrette. Och vtj rette lagde ett vortt egett breff vnder datum Mdxlv,⁴ lydendes att vy aff vor synderlig gunsth och naadhe haffue wnth och tillatth, att all then jordth vtj for^{ne} Wyborig marck, som icke saaeß mett korn och bruges mett plog, maa och skall hegnis tiill bord eng⁵ och huer thet at nyde, som haffwe vtj hende och bruge, och att jngen Wyborig borgere skall sellie eller aff hende thennom nogitt aff for^{ne} marck jordtt, som the vtj hand, heffdt och vere haffer, tiill nogen frij mandtt eller prestmand; ther som nogen fordrister seg her emodtt att giøre, tha skall then kiøb haffue jngen magtth, och then, thet giør, skall bøde emodt byen fyre tiffue marck, och huilcken, som sckall sellie eller aff hende seg nogitt aff sin marck jordtth, tha skall en borger selge en anden och aldrig affhende seg thet fran Viborig bye &c., som samme wortt breff och privilegi, vy thennom ther paa giffett haffer, ythermere jndholler och wdulßer. Och mientte Morthen Hegelundtt ther fore, att thet skøde, mesther Jens Mychelsßen ther paa haffwer, som er giortt emodt tieris preueleger, vy thennom naadeligenn wnnt oc giffett haffuer, burde jngen magtt at haffue och satte vtj alle rette, om thennom icke burde for^{ne} marck jordt tiill Wiborig bye att haffe, nyde, bruge och beholle.

Ther tiill suarede mester Jens Mychelsßen, att hans høstru er en wdlendige och er født vtj landte Meißen,⁶ och ther hagde hand soldtt hinds federliige arff, och fore same penninge hagde handt kiøbtth same marck jordtt for paa thet att hun epther hannom icke metth hinds smaa børn skulle ver slet elendig, men haffe thet tilath och begieritt ther fore naadeligen, att handt motte same jordt haffe, nyde, bruge och beholle.

Mett mange flere ordt oc talle thennom ther om paa bode siider emellom vor.

Tha epther tiltall, gienßuar och sagens legligheth sagde vy ther suo paa for retthe, att vor preueleger, wij thennom nadeligen vntt och giffett haffwer, bør vedtt sinn fulde magtt at bliffe, och thet skøde, som for^{ne} mesther Jens Mychelsßen haffer paa for^{ne} marck jordt, som er giortt emod Vyborig byes preueleger, bør jngen magtt at haffe.

Datum Viborg, then mandag nest epther syndagen jubilate,⁷ vtj vor eigen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,⁸ vor cantseller, Erich Baner,⁹ Danmarcks riiges marsk, her Otte Krumpen,¹⁰ rither, och Olluff Munck,¹¹ vore tro mend och raad. 1552.

(1) Morten Christensen Hegelund nævnes som rådmænd i Viborg i årene 1526–59 (Viborg Købstads Historie III (1940).819). – (2) Har ikke kunnet identificeres. – (3) Bys. – (4) 5. maj 1545 stadfæstede kongen en vedtagelse af Viborgs borgere fra 1543, at den agerjord på Viborg mark, som ikke sås eller pløjes, skal hegnes til eng, og at ingen må sælge jord på Viborg mark til adel eller præster under 40 marks bøde, jf. Dipl. Viborg.246f. – (5) Båreeng: eng, udlagt til græsning, sml. Kalk. I.317a. – (6) Meissen: Borggrevskabet Meissen, der bestod indtil 1572. – (7) Dominica jubilate: 3. søndag efter påske. – (8) Se 64.6. – (9) Se 64.4. – (10) Se 59.17. – (11) Se 97.42.

179 Rettertinget 21. maj 1552 (Ålborg)

En afhændelse af en umyndigs jordegods ved dennes værge erklæret magtesløs som lovstridig.

Da der var rejst indsigelse mod afhændelse før udstedelsen af reces 1547, der i § 26 indførte 20 års hævd, kunne denne bestemmelse ikke nu påberåbes til skade for sagsøgeren.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.101^v (findes yderligere i 31 hss.¹).

Reg.: 1. rk. 1058.

Tryk: GdD I.184f. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.459; Stemmann, Retshistorie.481 note 1 og 3; Matzen, Privatret II.96, 97; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52 note 93.

Wor skickitt for oß paa wort rethertingh Brixtius,² borger her wtj wor kiøb-stadt Aalborg, och hagde wdij rette steffnitt oß elskelige Niels Jull³ tiill Astrup,⁴ wor mandtt och thienner, for en gaardt lygendis wtj wor kiøbstath Lemuig, som handt gjør hannom hinder paa, som handt miener mett wret. Och berett att then stund, handt wor ett wmyndige barn, tha solde hans fader broder, Cristen Cristiernsßen,⁵ som wor hans werige, biscopen aff Riibe⁶ samme gaardt, som handtt miente att wor emodt logenn och meth wrett och satte ther fore wtij alle rethe, om hannom icke burde samme gaardtt at haffue, nyde, bruge och beholle.

Ther tiill suaritt for^{ne} Nils Jull, att biscopen wtj Ribe kiøbte samme gaardt aff for^{ne} Cristiern Cristiernsen skelligen och rett, och berette att hunn haffuer werit wnder stigtitt och kronen wtj xx aar och lenger, wlasth och wkierd, och miente ther fordi, att then burde att bliffue wnder osß och kronen epther wor recessis lydelse.⁷

Ther tiill suaritt for^{ne} Brixtius, att samme gaardt icke skall haffue weritt wden lasth och kiere och icke wtj nogenn roliig heffdt, och wdij rethe lagde ett breff aff Lemuig bytinngh wnder datum Mdxlj, lydendis att samme gaardt

wor wßoldtt, ther Sørenn Begj⁸ døde, som samme breff ythermere jndeholler och wdwißer, och miente ther fore, att ephertj samme gaardt wor paataldt och klagett, før endt wor receße wdgick om xx winthere heffddt, att thenn artickell icke kunde komme hannom tiil skade wtj noger maade.

Met mange flere ordt och thalle thennom ther om emellom wor.

Tha ephther tiiltall, gienßwar, breff och bewißningh och sagenns legligheth och ephther wor dannsche log⁹ sagde wy ther suo paa fore rethe, att thett skøde er giortt emodtt logen och bør ther fore jnngenn magtt att haffue; och ephthertj att ther wor taldt och klagett paa same gaardt, før enndt wor recesse wd gick om xx winthers heffdt, tha kannddt thenn artickell wtj receseßenn icke komme for^{ne} Brixius tiill skade wtj noger maade och for^{ne} Brixius for^{ne} gaardt wthij Lemuyg att haffue, nyde, bruge och beholle, och Niels Juell att thalle for^{ne} Cristenn Cristennssen tiill, som solde samme gaardt, eller hanns arffuinge tiill, och ther gaa om, suo mögitt som rett er.

Datum Alborg, then løgerdag nest ephther syndag cantate,¹⁰ wdij wor eigenn neruerelße, neruerendes osß elskelige Jahan Friis,¹¹ wor cantzeler, Erick Banner,¹² Danmarck riges marsk, her Otte Krumpen,¹³ rither, Jøren Lycke,¹⁴ wor thro mend och rad, Erick Skram¹⁵ och Hermand Skel,¹⁶ wor lannds domer vtj Nør Jutlandt. Anno domini Mdlj.

(1) Disse hss. indeholder kun en kortere gengivelse af dommen. – (2) Mandsnavnet Briccius, se DgP I.161. Han er formentlig identisk med den Brix, der 1533 blev indskrevet som medlem af Guds legems lav i Ålborg, jf. Nyrop, Gildeskraaer I.700. – (3) Se 128.5. – (4) Hovedgård i Grindeslev s., Viborg nørre h. – (5) Har ikke kunnet identificeres. – (6) Hartvig Juel (d. 1500), ovenn. Niels Juels farbroder. – (7) Reces 6. december 1547 § 20. – (8) Læsemåden usikker; Kolderup-Rosenvinge læser *Legi*. – (9) JL. Om denne betegnelse se Poul Johs. Jørgensen, *Træk af JLs Historie*.52. – (10) *Dominica cantate*: 4. søndag efter påske. – (11) Se 64.6. – (12) Se 64.4. – (13) Se 59.17. – (14) Se 130.42. – (15) Se 63.3. – (16) Se 121.10.

180 Rettertinget 24. maj 1552 (Ålborg)

Nogle mænd, der egenmægtigt havde udtaget en tyv af et fængsel og ført ham til herredstinget, hvor han blev hængt, dømt for vold, hærværk, husfred og gårdfred.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.104^v (findes yderligere i 3 hss.).

Reg. 1. rk. 1061.

Tryk: GdD I.185ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, *Retshistorie*.670 note 4; Matzen, *Offentlig Ret* III.124.

Wor skickitt for oß paa wortt retherthingh osß elskelige Jffuer Lycke² tiill Boderup,³ wor mandtt och tiener, och hagde i rette steffnitt Søfrenn Nielsßen, smedt i Skørpinng,⁴ Jacop Persßen i Støffring⁵ och theris mett følgere fore the nogenn tidtt siden om nathertiide wor farrenn jndtt wtj hans gaardt Boderup gaardt och ther wdttagettt jenn hanns thienere wedtt naffn Per Windelbow aff stock⁶ och jern⁷ wttj hans och hans fogedes frawerrelße och emodt theris willig, jaa och sambtycke och førde hannom tiill Hornumherritsting och lodtt henge hannom, som handtt miener mett wrett.

Ther tiill swaritt for^{ne} Søren Nielsßen, adtt handt fannddt sin tiuff wttj Jwar Lyckis gaardt, som stall hans pendinge, som wor v daller, och then pung, the wti laa, och tyeffuenn bestodt⁸ sine gierninger, och ther ephther borgett Jwar Lyckis gaardts fogitt ßzelff⁹ for hannom och sydenn sagede thenn borgen op och satte hannom y stock och jernn och sende budt tiill Søren Nyelsßen, att handtt skulle skylle¹⁰ hannom widtt sin tiuff och skulle saa haffe redt bortt och foet¹¹ en anden nygelen,¹² som skulle faa hannem sin tiuff, och berette att handt icke toug samme tiuff aff stock och jern, men att for^{ne} Jacop Persßen hagde foett hannom samme sin tiuff wtj marckenn. Thißligeste swaritt oc for^{ne} Jacop Persßen, att hans søn, Per Jacobsßen¹³ befalle¹⁴ hannom att sige then borgenn op, som handtt hagde loffuitt for samme dreng,¹⁵ thj handtt wor wttj Aalborg, och ther paa wttj rette lagede nogen witner, att hanns sønn thet skulle haffue befalitt hannom, huylckett icke saa wttj sanningen fands, thj ther fands hanns sønns eigenn handskrifftt oc andere wtner emodt, och ther Søfren Nielsßen kom mett herritzfogedenn, tha bleff herritsfogeden wden gaarden, och for^{ne} Søfren Nielsßen, Jacop Persßen selff, Cresten Crestennsßen y Skørping och Per Jennsßen ibidem gick indt tiill tyffuen, och thaa ßadtt handtt y en feder,¹⁶ och kosternne laa hoeß hannom, som wor en kore¹⁷ och v daller, och ther Jacop icke kunde fannge laaßen op, tha lodtt Søren Nielsßen selff laßen op, och ther ephther lodt thi tiffen wdtt paa marcken, och herritsfogetenn førde hannom sydenn tiill her Christens¹⁸ i Boderup,¹⁹ och ther bleff handtt thenn natt, och meinte Jacop Persßen, att handt jngen wret hagde giortt wtj then sag.

Ther tiill swaritt Jffuer Lycke och satte wdij alle rethe, om for^{ne} Søren Nielsßen, Jacop Persßen och alle theris methfølgere, som saa wor gaaen y hans gaardt emodt hans jaa oc mynde och tagitt then karll aff stock och jern och brøtt hanns laaß wtj mørckenn och molm wttj hans och hanns møndige fogeds frawerrelße, lough wforunden wttj alle mode, om thennom icke burde att stannde ther fore tiill rette.

Mett mange flere ordt och thalle, thennom ther om emellom wor.

Tha ephther tiill tall, giensuar, breff och bewiþning och sagens leglighedt sagde wy ther swo paa for retthe, att for^{ne} Sørenn Nielsen, Jacop Persþenn och alle theris mettfølger, som wore y flock och fyllige mett [thennom]²⁰ wttj Jwer Lyckis gaardt, ther for^{ne} Per Winndelbo bleff tagett aff stock och jern och førtt aff hanns gaardt, the haffuer ther mett giortt wrett och bør ther fore att bøde for woldtt,²¹ heruerck, huþfredt och gaard fredt ephther logenn.

Datum Aalborg, tiisþdag nest ephther syndagen vocem jocunditatis,²² wdij wor eigen nerwerelþe, neruerendis oþ elskelige Jahan Friis,²³ wor cantzeler, Erich Banner,²⁴ Danmarckis riigis marsck, her Otte Krumpen,²⁵ rither, Oluff Munck,²⁶ Jørenn Lycke,²⁷ Gabryel Gyllenstiernn,²⁸ wor thro mendth och radt, Erich Skram,²⁹ Axell Juell³⁰ och Hermandtt Skell,³¹ wore lands domere wdij Nør Jutlantt. Anno dominj Mdlij.

(1) Jf. Kanc. Br. I.118f. – (2) Iver Lykke (d. ca. 1555) til Buderupholm. – (3) Hovedgården Buderupholm i Buderup s., Hornum h. – (4) Landsbyen Skørping i Skørping s., Hornum h. – (5) Landsbyen Støvring i Buderup s., Hornum h. – (6) Træ, i hvilket fangers ben fastgjordes (Kalk. IV.143a bet.6), i videre anvendelse: fængsel. – (7) Se 26.29. – (8) erkendte (Kalk. I.178b bet.9). – (9) I forlægget først skrevet *selff*, rettet til *þzelff*. Reglerne om borgen for den, der havde forbrudt liv og lemmer, fandtes i JL II.62. – (10) anklage (Kalk. III.840b bet.4). – (11) givet (Kalk. I.506a bet.2). – (12) Nøglen. – (13) Synes at måtte være identisk med den før nævnte *gaardts fogitt*, der havde borget for Per Vendelbo, jf. GdD I.186 note 2. – (14) henstillede, anmodede, bød. – (15) Tjenestekarl (Kalk. I.380b bet.2). – (16) Fodlænke, lænke el. blok til at spænde om en fanges fødder eller hænder (OdS IV. 1070). – (17) *Kore* bet.: snor, bræmme (Moth, Kalk. II.592a); synes her ifølge det foregående at betyde *pung*, jf. GdD I.186 note 5. – (18) Sognepræsten til Ellidshøj og Svenstrup Christen Povlsen Borch (Wiberg I.309). – (19) Buderup præstegård i Buderup s., Hornum h. Ved kongebrev 17. februar 1552 (Rørdam, Kirkelove I.326) fik sognepræsten Christen Povlsen i Buderup kronens gård Julstrup til præstegård, da den gård, han hidtil havde beboet, kun havde ringe tilliggende, og da han havde oplyst, at der fra gammel tid havde boet præster i Julstrup. – (20) mgl. i forlægget; indsat efter Add 152,2°, nr. 28. – (21) Om begrebet vold (idømmelse af voldsbøder) se 61.2. – (22) Dominica vocem jocunditatis: 3. søndag efter påske. – (23) Se 64.6. – (24) Se 64.4. – (25) Se 59.17. – (26) Se 97.42. – (27) Se 130.42. – (28) Se 97.15. – (29) Se 63.3. – (30) Se 63.4. – (31) Se 121.10.

181

Rettertinget 29. juni 1552 (København)

En mand, der imod kongens forbud havde udført fisk og andre varer fra Ribe og solgt dem i ulovlige havne, dømmes til at have forbrudt skib og gods og til at straffes som den, der foragter kongens breve.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.149^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 2. rk. *2389.

Tryk: Peter Adler, Bidrag til Skildring af Byen Ribe i forrige Aarhundreder efter utrykte Kilder, 3. hæfte (1847).24ff. (efter dombrevet el. afskrift deraf).

Wor skicket for oß paa vort retterting oß elsckelige Oluff Perßen,² borgemester, och lens Hegelundt,³ raadtmandt vthi wor kiøpstad Riibbe, och tiil tallett Johann Becker, borger vti Stade,⁴ for hanndt emodt wortt forbudt⁵ hagde førtt fysk och ander ware vdt aff vort landt Nøriuttlandt och thisligeste solde sine vare vdt y vloglige haffner medtt skieppe, alne och vegtt blant bynder och allmue, som the her for oß strax beuißte mett breff och segell, och mentte ther for, at handt hagde ther mett for brott skiip och gods och burde at were vtj vor naade [och]⁶ wnaade.

Ther tiill suarit Johan Beckere, att handt icke viste, at thet wor giort emodt vort forbudt, thet handt vdførde, thj att andere och hagde vdt førtt aff theris vahre seg dog icke anderledes at wndschylle.

Tha epther tiilltallit, gienßuar, breff och beuißning och sagens leglighedt sagde vy ther suo paa for rette, att epther thj for^{ne} Johann Becker saa haffuer vdført fysk och ander sine vare emodt vortt forbudtt, tha haffuer handt ther mett forbrøtt skiiff och gods och ther tiill mett straffes som then, ther wore breffue och budt for agther och icke holle wille.⁷

Datum Kiøbenhaffn, then onßdag nest epther Stj. Hans mittsommer, neruerendis [os elsckelige]⁸ Jahan Friis,⁹ wor cantzler, Erick Baner,¹⁰ Danmarckis riigis marsk, her Anders Bylde,¹¹ her Otte Krumpen,¹² her Per Skram,¹³ rythere, Byrge Trolle,¹⁴ Eyller Hardenbiere,¹⁵ Eyller Rønnou,¹⁶ Per Oxe¹⁷ och Niels Lang,¹⁸ vor tro mendt oc raadt. Anno domini Mdlj.

(1) Jf. Kanc. Br. I.168 (kongen befaler 6. juli 1552 Jesper Krafse i Ribe at påse, at kongen får, hvad der tilkommer ham i henhold til denne dom). – (2) Oluf Pedersen Riber var borgmester i Ribe 1546–71. – (3) Jens Hegelund Viborg; han var rådmænd og senere (1554–71) borgmester i Ribe. – (4) By ca. 40 km nordvest for Harburg, der dengang hørte under ærkebispedømmet Bremen. – (5) Kongebrev af 22. maj 1551 (Kanc. Br. I.39). – (6) mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°. – (7) d. s. s. at dømme i kongens nåde og unåde, se herom Matzen, Offentlig Ret III.151f. – (8) mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°. – (9) Se 64.6. – (10) Se 64.4. – (11) Se 59.19. – (12) Se 59.17. – (13) Se 95.19. – (14) Se 95.15. – (15) Se 97.14. – (16) Se 170.4. – (17) Se 36.3. – (18) Se 128.4.

182 Rettertinget 20. juli 1552 (København)

Nogle ejendomme tilkendtes den af parterne, der havde gammelt skøde derpå, og som i 70 år havde været i ukæret besiddelse af dem.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.134^r (findes yderligere i 2 hss.¹).

Wor skickett for oß paa wortt rettherting oß elskelige Hans Waltherßen² vtj Wlsßløff,³ wor mand och tyenere, och hagde wtj rette steffnitt oß elskelige Christoffer Huitfeldtt,⁴ wor mandt, raadth och embitzmandtt paa wortt slott Bergenhus, fore en systherdell vti Beritzgaardth⁵ och en gaard vtj Kylerup,⁶ som hand mentte att skulle were hans møderne rette arff. Och beretthe, atth hans moders forelder hagde thet kiøbtt, och ther paa vtj rette lagde nogle gamble pantebreffue, skødebreff och skyffte breffe och meente ther meth att wylle beuüße, atth thet wor hans møderne arff och meente hannom thet ther fore burde at haffue och beholle.

Ther tiill suaritt for^{ne} Christoffer Huitfeldth, att for^{ne} Beritzgaardt er hans rette arffe gods, och then parth ther vtj mett then for^{ne} gaardt vtj Kyllerup, Hans Waltherßen paa taller, haffer hans mormoders broder⁷ kiøbtt aff en wedtt naffen frue Berigte Ericks datther,⁸ Emicke Ve[n]sthermands⁹ epherleuerske, och vtj rette lagde for^{ne} skøde vnder datum Mcdlxxix, lydendis att for^{ne} frue Berigte hade soldt, skøtt och aff hendtt tiill euindeligh eyge tiill hinds frende Marquortt Pøyske¹⁰ alle hinds dell och rettighedt vtj Bieritzgaardtt vtj Lalandtt och en gaardt liggendis vdi Kyllerup, Per Hiortth ibode, och syden haffer same Bieritzgaardth och then gaardt vtj Kyllerup veritt vnder Christoffer Huitfelds foreldere och nu vnder hannom, vildskitt¹¹ och wkiertth, vdj lxx aar och lenger, før endtht nogen tiidtht syden Hans Valtherßen haffuer steffnit hannom for same sag och ville dog icke selff møede och suare Christoffer Huitfeldth eller hans fuldtt myndige, men tallett ther paa vtj hans frawerelße, och satte Christoffer Huitfeldtt ther fore wtj alle rette, om hannom icke burde for^{ne} Beritzgaardth och then gaardt wti Kyllerup att haffe, nyde, bruge och beholle tiill euindeligh eyge epher slig hans loglig skøde och lannng warige rollig heffdth.

Mett flere ordtt och talle thennom ther om paa bode syder emellom wor.

Tha epher tiltall, gienßuar, breff och beuyßning och sagens leglighedt sagde wy ther suo paa fore rette, att for^{ne} Christoffer Huitfeldth och hans arffuinge bør for^{ne} Beritzgaardt och then gaardt vtj Kyllerup att haffe, nyde, bruge och beholle tiill euindeligh eyghe epher hans skødebreffuis och lang-

uaring heffds lydelße vden allt widere tiltall aff Hans Waltherßen eller hans metharffuinger vtj nogen made.

Datum Kiøbenhaffn, then onßdag nesth epther Stj. Margrete dag,¹² wtj wor eigen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friis,¹³ wor cantzler, Erich Baner,¹⁴ Danmarckis riiges marsk, her Otte Krumpen,¹⁵ her Per Skram,¹⁶ ri-ther, Jørgen Lycke,¹⁷ Tage Tott,¹⁸ Gaberiell Gyldenstiern,¹⁹ Werner Paßberig,²⁰ Per Oxe,²¹ Nels Lange²² och Holgerтт Roßenkrantz,²³ wor tro mendtth och raadth. Anno domini Mdlj.

(1) I nogle hss. (Add 152,2°, Thott 1202,2°) er dommen dateret 1551 og forsynet med en overskrift, der formentlig beror på en fejltagelse: Domb om tiuffue winnters heffd. – (2) Af ukendt adelslægt (våben: 3 halvmåner over en stjerne). Han tilskødede 1554 Gert Ulfstand en gård i Ulslev, som han havde arvet efter sin moder. – (3) Enten Øster Ulslev (Øster Ulslev s., Musse h.) eller Vester Ulslev (Vester Ulslev s., Musse h.). – (4) Se 135.7. – (5) Hovedgården Berritsgård (Tårs s., Musse h.). – (6) Landsbyen Killerup (Tårs s., Musse h.). – (7) Markvard Pøiske (d. 1502) til Berritsgård. Hans søster Inger(d) Hansdatter Pøiske ægtede Erik Olufsen (Blaa) til Oreby, hvis datter Barbara blev gift med Christoffer Huitfeldts fader, Otte Clausen (Huitfeldt) til Skibelund og Lørup. – (8) Birte Eriksdatter Pøiske. – (9) Emmeke Venstermand (d. før 1479). – (10) Se ovf. note 6. – (11) upåtal (Kalk. IV.630a). – (12) St. Margrete dag: 13. juli. – (13) Se 64.6. – (14) Se 64.4. – (15) Se 59.17. – (16) Se 95.19. – (17) Se 130.42. – (18) Se 130.43. – (19) Se 97.15. – (20) Rigsråd Verner Parsberg (d. 1567). – (21) Se 36.3. – (22) Se 128.4. – (23) Rigsråd Holger Rosenkrantz (d. 1575), 1567 statholder i Nørrejylland, fra 1573 rigsmarsk.

183 Rettertinget 21. december 1552 (Nyborg)

Fogden på kronens slot Tranekær, der på herredstinget havde taget en bonde, der hørte til et adeligt gods, og sat ham i fængsel uden lovmål og dom, kendt skyldig i vold.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–58) fol.166^v (findes yderligere i 2 hss.¹).

Reg.: 1. rk. 1108.

Tryk: GdD I.204ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Matzen, Offentlig Ret III.ix.

Wor skickit for oß paa wort retthertingh oß elskelige Axell Vrne² thiil Siøgaardt,³ wor mand och tienere, paa sin moders, oß elskelige frue Ingert,⁴ Knud Vrnes⁵ efftherleuerskes wegne wtj Suinburg⁶ och hagde y rette steffnit Henrick Bang, fogit paa wort slott Tranekier,⁷ och till tallit hannom for hand hagde taget en aff hinders bønder wed naffn Raßmus Clausßen paa Nørre herritzting,⁸ loug wforu[n]den,⁹ som vtj et halt aar till forn hagde werit till huße

meth hanns moders tienere paa hans moders gotz, oc lod føre hannom till Tranekier och ther kaste hannom y thorn oc skattit¹⁰ hannom sine pendinge aff, som Axell Vrne meente att være giort meth vrett emoed vor recesßis lydelße,¹¹ oc hans moders tienere, som for^{ne} Rasmus Claussen wor till huße meth, vor jnden tinge oc ville haffue loffuit¹² for hannom till Henrick Bang same tiidt oc bad Henrick Bang, att hand for frue Jngert, hans hoßbonds, skyll ville haffue thet i fordragh¹³ oc lade hannom nyde hinde gott att, huilckit hand nu strax for oß bestodt.

Ther till suarit Henrick Bang, att for^{ne} Rasmus Clausßen nogen tiidt forleden slog en kronens bønders dreng¹⁴ och ther till meth vndsagde kronens bonde jnden tinge oc wor saa gott som en spyds karll,¹⁵ att Henrick Bang icke wiste, huem hand tiente, oc kronens bunde begeret kongens jern¹⁶ till hannom, oc hand icke wille ßette borgen, oc ther fore hagde hand ladt føre hannom till slottit effther dannemends raad oc sad ther till om andre dagenn, hand fick borgen for hannom; oc berette, att hand gaff hannom ij daller, som skulle vere for enn anden sag, som thennom emellom wor om nogen olden giall, oc mente, att hand ther meth jngen vret hagde giort oc berettit, att Eyl-ler Rønno¹⁷ hagde giffuit then sag till¹⁸ for frue Ingerds skyll.

Thisligeste berettit Axell Vrne, att siden Hendrick Bang saa hagde fangit hans moders bunde paa tinge oc ført then til Tranekier, tha wor hannom till videndis wordenn, att Hendrick Bang skulle haffue fangit ett tingsvinde, ßuo att hand icke hagde tagit ßamme bunde paa tinge, som Axel Vrne menthe att skulle oc weret vret, oc ther fore atspurde Henrick Bang, om hand samme vinde tagit hagde eller ey oc bød sig meth samme vinder y alle rette.

Ther till suaret Henrick Bang, att hand hagde tagit tingsvinde, att hand icke hagde bastedt eller bundenn samme bunde jnden tinge och dog icke hagde thet her.

Meth mange flere ord oc talle thennom therom paa bode siider emellom wor.

Tha effther till tall, gienßuar och sagenns legligheth sagde wij ther ßuo paa for retthe, att efftherthi for^{ne} Henrick Bang saa haffuer tagit for^{ne} frue In-gertz tienere Rasmus Clausßen jnden tinghe loug wforuunden oc førdt hannom fangen till Tranekier oc satt hannom y torn, tha haffuer hand ther meth giort vret oc bør ther fore att forfylgis meth volt¹⁹ oc nyde delle effther lougen oc vor recesßis lydelße.²⁰ Thißligiste skall Henrick Bang och were pligtig att føre thet vinde her for oß y rette nu nyttarsdag fyrst kommendis, som Axel Vrne paa klager, och Henrick Bang sielff bestodt att skulle weret tagit

till tinge effther som for^{uit} staar, oc tha gaa om samme vinde saa mögit som rett er.

Datum Nyborg, Stj. Thome aptj. dag,²¹ wdj wor egenn neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Frijs,²² wor cantzeler, Erick Krabbe,²³ wor tro mendt och raadt, och Verner Sualle,²⁴ vor mand och tienere oc landsdommer her wtj vort land Fyn &c. Mdlij.

(1) Disse har datering 1553. – (2) Se 172.15. – (3) Se 172.14. – (4) Inger Axelsdatter Walkendorff (d. 1555). – (5) Knud Urne (d. 1543) til Søgård, Årsmarke (nuv. Knuthenborg) m. v. – (6) Svendborg, hvor Inger Walkendorff levede sine sidste år og døde. – (7) Tranekær slot (Tranekær s., Langelands nørre h.). – (8) ∅: Langelands nørre herred. – (9) Forlægget har *wforulden*. – (10) aftvang (Kalk. III.733a). – (11) Der sigtes vel til § 17 i reces 6. december 1547, der giver adelen hals- og håndsret over sine tjenere og forbyder kongens fogder at besvære dem i nogen måde. – (12) gået i borgen. – (13) *haffue i fordragh*: tilgive, bære over med (Kalk. I.608a bet.3; jf. mnty. *vordrågen*, der bl. a. kan betyde: finde sig i). – (14) Tjenestekarl. – (15) egl. spydbevæbnet kriger (*spydsbubbe*, jf. mnty. *spiesz bube*), her: løsgænger (∅: uden husbond), landstryger (Kalk. IV.69a bet.2). – (16) Se 26.29. – (17) Eiler Rønnow var 1549–53 forlenet med Tranekær. – (18) *giffuit till*: tilgivet (Kalk. II.44a bet.15). – (19) Om begrebet vold (idømmelse af voldsbøder) se 61.2. – (20) Reces 24. juni 1539 § 7, reces 6. december 1547 § 9. – (21) Apostlen Thomas' dag: 21. december. – (22) Se 64.4. – (23) Se 101.12. – (24) Se 132.21.

184 Rettertinget 3. januar 1553 (Nyborg)

En ejendom tilkendt en mand, hvis forfædre i henhold til lavhævds- og sandemandsbreve fandtes at have været i lovlig besiddelse af den. Sandemandstog, låsebreve og lavhævd, der senere var foretaget af en anden i strid hermed, tilsidesat.¹

Hs.: Original i RA (Torstedlunds arkiv) (findes yderligere i HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.186^r og i 2 hss.).

Litt.: Poul Meyer.341.

Wij, Christian, meth Guds naade Danmarcks, Norigs, Wendes och [Gottis]² konning, hertug wtj Sleßuig, Holstenn, Stormaren och Dytmersken, greffe wtj Oldenborig och Delmenhorst, giøre alle witherligt meth thette wortt opne breff, att aar ephther Guds byrdtt Mdliij, then tißdag nest ephther nytaar dag paa wortt slott Nyborig i wor eigen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,³ wor cantzeler, Erick Krabbe,⁴ Per Oxe,⁵ wore thro mendtt och raadtt, och Werner Sualle,⁶ vor mandtt, thienere och landsdommer her wtj wortt landtt Fyen, wor skickitt fore oß paa wortt retterting oß elskelige Jør-

gen Lycke⁷ till Offergaardtt,⁸ wor thro mandtt och raadtt, paa sin søsters, oß elskelige frue Kirstine Lyckes datter⁹ till Nørlundt,¹⁰ hindes wegne och hagde i rette steffntt oß elskelige Joen Mattsßen¹¹ till Thostelundtt,¹² wor mandtt och thienere, fore nogen eigendom, som er halffdelen aff Wintønenn¹³ och Synder Dyuelstrup¹⁴ byggesteth, som for^{ne} Joen Matsßen gjør hans syster hinder och thrette paa modtt gamble lagheffder, sannemends breffue, kongelig stadfestelse och riigens dombreffue, hans systher ther paa haffuer. Och fyrst i rette lagde Jørgen Lycke en vidisse aff trende gamble breffue, lydendis blantt andre artickler, att her Palne Marsk¹⁵ hagde opkreffuitt sannemendtt aff Aarßherrit, och the gjorde thoff mitt Btrøms paa Thostebro mølledam¹⁶ och damsbundtt¹⁷ emellom her Palne Marsk och Wiffert Jonsßenns¹⁸ arffuinge suo langs op att Wintønen och saa mitstrømes, och tha neruerendis wor her Laß Thomisßen¹⁹ och thallett ett minde²⁰ meth flere, att Wiffertt Jonsßens arffuinge skulle giffue her Palne till skyldtt²¹ aff for^{ne} dam och damsbundtt en ørtug²² korn och ett pund smør, som samme vidiße ythermere jndeholler, och dog jngen aff hoffitbreffuene tilstede wor. Ther nest enn vidiße aff Wiborig landsting aff ett gammeltt breff aff Aarßherritzting, at sannemendtt ther aff herritz wore opkreffit att gjøre marckeskell paa Nørlund marck och Nør Asbeck²³ marck alle fiire wegne till marcke mode,²⁴ som samme vidiße ythermere jndeholler och wduißer. Jtem ther nest en høgboren fyrstis, konning Hanßis, loulig ihukomelße, stadfestelse, som handt hagde giffett her Loduig Marsk²⁵ wnder datum Mcdxciiij offuer ett tings witne aff Aarß herritzsting, att her Loduig Marsk hagde jnduoridtt Nørlundtt och aldt Nørlundtt fang²⁶ alle fiire wegne till marckemode meth flere gaarde och godz, som samme breff ythermere indeholler. Jtem ther nest ett breff aff Aarßherritzsting wnder datum Mdxix, lydendis att sannemendtt ther sammesteds tilstede tilstode theris thoff, som the hagde giortt herritzskell och marckeskell mellom Aarßherrit och Hornumherritt marckeskell emellom Asbeck marck och Karup²⁷ marck, fyrst i then beck, som løber syndenn wedtt Dyuelstrup wadtt,²⁸ becken vester attj aen och saa lige øster att sten epher anden fra Lille Wadtt, saa lige øster att Winthønenn becken till thenn sten, som the satte østen Ardestrup²⁹ marck. Jtem ett breff aff Hornumherritzsting, att sandemendtt ther sammesteds hagde giortt skell mellom Hornumherrit och Aarßherritt och marckeskell mellom Karup marck och Nørasbeck marck, først then sten, som the satte i then beck synden i Dyelstrup waj, fra then sten till becken och beken wtj aen, fra then sten och till som the fantt then gammell skelsten och till then sten, som stor wester till Lilleuaj, och saa Winthøne beken opatt och beken till mitstrømme,

saa till then sten, som the satte østen till Ardestrup wey, och saa øster op att Winthønen &c., som samme breffe ythermere indeholder och wduiøer. Ther nest ett rigens fierde dombreff, som her Per Lycke,³⁰ nu salig meth Gudtt, forhuerffuett hagde wnder datum Mdxix paa marckeskell mellom Nøraßbeck marck och Karup marck och herritzskell mellom Hornumherritt och Aarßherritt, som samme breffe ythermere indeholder och wduiøer. Meth flere atskillige witner och breffue, Jørgen Lycke i then sag i rette lagde. Och berette Jørgen Lycke, att hans fader, for^{ne} her Per Lycke, kiøbte for^{ne} Nørlundt mett halffdellen aff Winthønen och aldt anden sin rette tilligelse aff her Jahan Biørnsøen,³¹ som wor her Loduig Marskes arffuing, och siden lodtt suere ther marckeskell och begynte at fylge samme markeskel til laaß, och egendomen aldtitt haffuer fuldt hans fader och jngenn anden och mente ther fore, att hans ßyster burde for^{ne} eigendomme at haffe, nyde och behole.

Ther till suarede for^{ne} Joen Matsøen, att samme Wintønenn aldt sammenn och Synder Dyuelstrup wor hans foreldernis rette arff och eigendom och hagde thet wtj mange aar wlast och wkieredtt y theris frii haffendes were och brug till Tostelundt, jndtill saa lenge hans fader, Mats Joensøen,³² døde, och handtt och hans ßyskende wore smaa wføde³³ børnn och huer sin wey i herre thieniste och hagde en prest till theres werge. Oc i then midler tidt hagde for^{ne} her Per Lycke, som hagde Nørlundt, ladt giøre sannmands toug ther paa och soret sig jndt y theris heffdt oc sannmends breff, som the ther paa haffde, emodt loffenn och ther meth faaett samme halffdelen aff Winthønen och Synder Dylstrup fra hannom och hans syskinde, som hand mente mett wrett, och hagde siden aar epther aar giffuett last och kiere, att hans eigendom wor hannom frakomen, och ther paa i rette lagde atskillige witner och klage breffe vthj then sag. Ther nest i rette lagde Jon Matsøenn lagheffdt aff Hornumherritzting wnder datum Mcdlxxix,³⁴ lydendes att Joen Wiffertsøen hagde jnuordtt meth lagheffdt enn grund och damsteth, kalis Winthønen, saa langtt och brett som sannemendtt hagde tilforenn giortt marckeskell &c. Item ett tings witne,³⁵ att thenn grundtt wedtt Joen Wiffertsøens gaardt i hans ennemercke ligendes, som kallis Winthønen, then hagde Wiffert Jonsøen i hans tidtt wlast och wkierdtt och Joen Wiffertsøen epther hannom wtj xl aar &c. Item en lagheffdh wnder datum Mcdlxxix wdgifft paa Wiborig landsting,³⁶ lydendes att Joen Wiffertsøen hagde jnuordtt meth lagheffdt Kragelund marck³⁷ fra mølle deming och øster alle fiire wegne til marcke mode oc Synder Dyuelstrup fra thet marckeskell, sannmendt gjorde mellom Nørlundt och for^{ne} Dyuelstrup meth alle theris rette tilligelse &c. Ther nest

et sannemendsbreff aff Hornumheritzting wnder datum Mcdlxxij,³⁸ lydendes att sannmendtt ibidem hagde sorett rett skell emellom Alsbeck kier, skoff och mark och Karup kier, skoff och marck ephther som Joen Wiffertsßen thennom hagde tilfuldtt, fyrst synder nedden wedtt aen, mellom Asbeck och Karup, saa nør till then lyngholm, som then skell stander, saa nør till Lilduadt till thenn skelsten, samme ßannemendtt sate ther, och saa østher att then wey, som nest sønnen løber till Winthønenn, suo till then tuerwej tager, som løber fra Asbeck, saa mett samme wej neder i Winthønen &c. Ther nest en dom aff Wiborg landsting wnder datum Mcdlxxix,³⁹ lydendis att sannemendtt aff Aarßherritt tuo aar ephther for^{ne} sannemends tog aff Hornumherritzting giort wor, hagde ganget jnd paa samme grundt och soret ther tuert emodt, och thet første tha bør wedt magtt at bliffue och the siste sannemendstog jngen tilskade at komme &c. Item ett tings witne aff Hornumherritzting wnder datum Mcdlxxxiiij,⁴⁰ lydendes att sannemendtt i Aarßherritt aldrig gjorde thoff paa Tostebroff mølle dam eller damsbundet eller paa Winthønenn, før endt Jon Wiffertsßen opkreffuede sannemendtt i Hornumherritt, och the gjorde marckeskell och skoffskell synden till Winthønen &c. Item ett sogne witne aff Harsløff⁴¹ sognesteffne wnder datum Mcdlxxxiiij,⁴² lydendes att Tostebroff mølle dam och damsbundet er Jon Wiffertsßens rette eige arffuegods, och jngen hagde ther dell eller felig y, anthen her Palne Marsk eller noger hans forelder, och ey Wiffertt Jonsßen gaff her Palne Marsk eller noger paa hans wegne skyldt eller lege aff for^{ne} mølle i noger maade. Item ther nest et breff, som oß elskelige Jens Thomeßen⁴³ till Holmegaardt,⁴⁴ wor mandt, thienere och fordum landsdommer y wort landt Nøre Jutlandt, wdgiffuit hagde wnder datum Mdlj, lydendes att wedt en xlvij aar siden, da thiente han Mats Jonsßen aff Tostelundt oc war hans dreng,⁴⁵ och tha lodtt Matts Jonsßen bruge Winthønen aldt och Synder Dyuelstrup saa witt och saa brett, som hun tha forfundenn wor. Ther nest et breff, som oß elskelig frue Anne Albritsdatter⁴⁶ wdgiffuit hagde wnder datum Mdlj, lydendes at then tiidtt hinds hosbundet, Maltj Lauritsßen,⁴⁷ hagde Tostelundt wtj beßidelße, tha brugte hanndt Synder Dyelstrup alle fiire wegne inden marcke mode och Winthønenn till bege lande meth skoffen och kieritt saa witt och saa brett, som Joen Matsßens sannemends breff oc lagheffd lyder, till Tostelundtt, wforuitt⁴⁸ aff huer mandt &c. Ther nest et breff, som Anders Persßen i Toffte⁴⁹ hagde wdgiffuit wnder datum Mdlj, lydendes att wedtt xlvj aar siden wor handtt fru Elene,⁵⁰ Mats Jonsßens ephtherleffuerskes, hinds tilßynsmandtt y fire aar, och tha lodt handtt bruge oc berge till Tostelundtt Winthønen til bege lande meth

skoff oc kier oc Synder Dyelstrup till alle fiire marckemode, wforuitt aff huer mandtt &c., som samme breffe yttermere jndeholler och wdùißer. Mett mange flere ord och atskelige breffue for^{ne} Joen Matsßen i then sag i rette lagde, och satte Joen Matsßen i alle rette, om hannom ephther slig leglighed, som for^{uit} staar, icke bør for^{ne} Wintønen och Synder Dyuelstrup att haffe, nyde, bruge och beholle.

Mett flere ordtt och thalle thennom ther om paa bode ßiider emellom wor.

Tha ephther tiltall, gienßuar, breff och beuißning och sagens legligheth, som wij grandgiffeligen⁵¹ offueruegitt, sagde wij ther suo paa fore rette, att ephthertj for^{ne} eigendomme altiiddt haffuer fuldtt for^{ne} Joen Matsßens forelder ephther theris lagheffder och sannemends breffe, jndtill her Per Lycke lodtt suer ther marckeskell emodtt the for^{ne} gamble sannemends breffe, Joen Matsßen ther paa haffuer, tha bør for^{ne} Joen Matsßen och hans arfuinge for^{ne} eigendomme at haffe, nyde, bruge och beholle, then stundtt for^{ne} Joen Matsßens heffder oc sannemends breffe staa wedt magtt, och thj for^{ne} sannemends toug, som her Per Lycke paa samme eigendom haffuer laditt giortt, jcke at komme Joen Matsßen eller hans arffuinge till skade ephther thenne dag wtj noger maade.

Datum vt supra, nostro ad causas sub sigillo teste Anthonio Bryske,⁵² justiciario nostro dilecto.

(1) Om sagens senere udvikling se rettertingsdom 20. juni 1553 (ndf. nr. 189) og Kanc. Br. I.262 (oktober 1553) og 267 (25. oktober 1553). – (2) mgl. i forlægget. – (3) Se 64.6. – (4) Se 101.12. – (5) Se 36.3. – (6) Se 132.21. – (7) Se 130.42. – (8) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gislev h., oprettet 1545 af Jørgen Lykke. – (9) Kirstine Lykke, der først var gift med Ludvig Munk (d. 1537) til Palsgård og derefter med Christoffer Urne (d. 1565). – (10) Hovedgården Nørlund i Ravnkilde s., Års h. – (11) Jon Madsen Viffert (d. 1560) til Torstedlund. – (12) Hovedgården Torstedlund i Årestrup s., Hornum h. – (13) Kaldes i diplom 7. december 1478 (Rep. 2. rk. II.4322) et enemærke, omtales 1880 som navn på en bæk i Årestrup s., Hornum h. Gudmund Schütte omtaler navnet i Danske Studier 1906.55, hvor det er knyttet til en lang, delvis birkegroet lavning inde i de store bøgeskove ved Nørlund (Ravnkilde s., Års h.). Vin i stednavne bet. græsgang, jf. Johs. Steenstrup, De danske Stednavne (1908).107, Skautrup, Det da. Sprogs Hist. I.26f. Stednavnet staves i ældre kilder: Wiintønnen, Winthø(n)en, Wintønnæn, Wyntynne. – (14) En nu forsvunden bebyggelse i Årestrup s., Hornum h. Den nævnes første gang 25. januar 1454 (Rep. 2. rk. I.314) og endnu i matriklen 1688. I ældre kilder stavedes navnet Dyelstrup, Døwelstrup, Døuelstrup. – (15) Palne Jonsen Munk (Vinranke-Munk) (d. før 1460) kaldet Marsk efter marsken Palne Jonsen (Munk) (d. omkr. 1364). – (16) Torstedbro mølle (Årestrup s., Hornum h.), der er opført af Viffert Jonsen. – (17) Se 97.26. – (18) Viffert Jonsen (d. efter 1430) til Torstedlund, ovenn. Joen Madsen Vifferts farfader. – (19) vel: Laurids Thomsen Vestenie til Søbygård. – (20) *thallet ett minde*: søgt et forlig (Kalk. IV.92b). – (21) Afgift (Kalk. III.839b bet.2). – (22) Ørtug som kornmål: med en værdi af 1/3 øre, af forskellig

størrelse efter kornsorten (10 skæpper rug, 12 skæpper byg, 20 skæpper havre). Kornmålet fik navn fra møntens (sølv møntens) enheder (1 mark = 8 øre = 24 ørtug), jf. Aakjær, Maal og Vægt.200ff., 264. – (23) Asbæk er fejlskrift for Albæk i Suldrup s., Hornum h. – (24) *marcke mode*: markeskel (Kalk. III.43b bet.1). – (25) Rigsråd Ludvig Marsk (d. omkr. 1500) til Østrup og Nørlund, søn af ovenn. Palne Marsk (Munk). – (26) Tilliggende. – (27) Karup er en nu ukendt lokalitet i Hornum el. Års h. – (28) *wadtt*: vadested. – (29) Landsbyen Årestrup i Årestrup s., Hornum h. – (30) Rigsråd Peder Lykke (d. 1535), Jørgen Lykkes fader. – (31) Johan Bjørnsen (d. 1534), rigsråd Ludvig Marsk's søstersøn. Han arvede omkr. 1460 Nørlund, men solgte 1515 gården til rigsråd Peder Lykke. – (32) Mads Jonsen (Viffert) (d. omkr. 1506) til Torstedlund. – (33) uforsørgede (Kalk. IV.620a bet.2). – (34) Jf. Rep. 2. rk. III.4532. – (35) 7. december 1478, se Rep. 2. rk. II.4322. – (36) Jf. Rep. 2. rk. III.4533. – (37) Årestrup s., Hornum h. – (38) Jf. Rep. 2. rk. II.4129. – (39) Jf. Rep. 2. rk. III.4534. – (40) 31. maj 1484, se Rep. 2. rk. III.5491. – (41) Haverslev s., Års h. – (42) 13. juni 1484, se Rep. 2. rk. III.5496. – (43) Jens Thomesen Sehested, se 97.13. – (44) Hovedgården Holmgård (nuv. Nørre Holmgård) i Møborg s., Skodborg h. – (45) Tjener, i tjeneste hos (Kalk. I.380b bet.2, OdS III.936). Jens Thomesen Sehested var 1504–12 „dreng“ hos Mads Jonsen (Viffert), der var hans morbroder. – (46) Anne Albertsdatter Skeel til Øls. – (47) Malte Lauridsen Viffert (død efter 1542) til Rebstrup og Albæk. – (48) uden kære, indsigelse (Kalk. IV.616b). – (49) Usikkert hvilket Tofte der her er tale om. – (50) Elne Jensdatter Seefeld (d. efter 1519). Hun boede 1514 i gården Stubberup (Årestrup s., Hornum h.), der senere blev lagt under Torstedlund. – (51) nøje (Kalk. II.65a). – (52) Se 175.9.

185 Rettertinget 6. januar 1553 (Nyborg)

Rettertinget statuerer, at det tilkommer Iver Juel, der var forlenet med Hardsyssels provsti, at høre kirkeregnskab vedrørende Staby kirke og have fabricagodset i forsvar, mens Mariager kloster, hvortil kirken var henlagt, skal nyde al den herlighed og de rettigheder, der hidtil har været henlagt til klosteret.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.182^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 1. rk. 1118.

Tryk: Da. Mag. 1. rk. VI.156 (udtog).

Litt.: Troels Dahlerup, Hardsyssels Provsti i Senmiddelalderen (Hardsyssels Aarvog LIV, 1960).98; sa., Sysselprovstiet.125.

Wor skickit for oß paa wort rettherting oß elskelige Jørgenn Lycke² til Offuergaard,³ wor tro mand och raadt, oc hagde paa Mariagger closther⁴ wegne i retthe steffnitt oß elskelige Juer Jull⁵ til Stubbergaardt,⁶ vor mand och tienner, for nogen rettigheth och herligheth, som for^{ne} Juer Jull skulle giøre hannom hinder paa paa Stabye kiercke,⁷ som aff rette skulle høre til Mariagger closter, meth regenskaff att høre⁸ oc anden slig herligheth⁹ oc berette, att samme kier-

cke skulle were mageskifft fra Harßyßell proiistj¹⁰ och ther paa y rette lagde atskillige breffue samme sag anrørendis.

Ther till suarit for^{ne} Juer Jullj, att alligeuel att samme Staby kiercke haffuer liggit och werit mageskifft til Mariager closter meth preste redzell¹¹ och then rettigheth, ther meth føll, tha haffuer dog altiidt then herligheth meth regenskaff att høre vtj Staby kiercke meth theß rettigheth altid y framfarne kongers och biscopers tiidt legit til Harßøßel proustj oc end nu ligger ther till, oc hand thet haffuer hagt oc hørtt thet regenskaff vtj xxvij aar oc mere, emedens hannd same proustj hagt haffuer. Och wthj rette lagde wor breff,¹² att vy hagde onnt oc tilladt for^{ne} Iuer Jullj att maa haffue, nyde, bruge och beholle alle sinne gestlige lenn sin liffs tiidt meth alle theres rette tilligelse, meth flere breffue hand ther paa vtj rette lagde. Oc satte ther fore Juer Jullj wtj alle rette, om hannom jcke paa Harßyßel proustiis wegne icke burde for^{ne} herligheth meth regenskaff att høre oc anden rettigheth vtj Staby kiercke att beholle, som aff arills tiidt haffuer verit oc hørdt til Harßyßels proustj.

Mett flere ord oc thalle thennom ther om emellom vaar.

Tha epther till tall, gienßuar oc sagens legligheth sagde wij ther suo paa for retthe, att for^{ne} Juer Jullj her epther skall haffue, nyde, bruge oc beholle all then herligheth [och]¹³ rettigheth aff Staby kiercke, som hanns forfarne prouster vthi Harßyßel aff arills tiidt haffd haffuer. Tisligeste skall oc for^{ne} Jørgenn Lycke her epther til Mariagger closter nyde oc beholle all then herligheth oc rettigheth aff Staby kiercke, som wtj framfarne konningers oc bispers tiidt haffuer legit och werit brugt til Mariager closter, effter som for^{uit} staar.

Datum Nyburg, torsdag nest effter nytaarsdag, y wor egen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Frijs,¹⁴ wor cantzler, Erick Krabbe,¹⁵ Per Oxe,¹⁶ vore troe mend oc raadt, oc Verner Sualle,¹⁷ vor mand och tienere oc landsdome her i vor lann Fyen. 1553.

(1) Jf. rettertingsdom 31. maj 1594 (GdD IV.406ff.). Nærv. dom bortkom fra provstearkivet efter Iver Juels død, hvorefter den kgl. lensmand, der administrerede klosteret, hævdede, at når der blot ydedes 1 mark lybsk til provsten, tilfaldt alle andre rettigheder lensmanden på Mariager klostres vegne. 1589 opnåede lensmanden landstingsdom herfor, og selv da nærv. dom fremkom, opretholdt rettertinget i 1594 landstingsdommen, jf. Dahlerup i Hardsyssels Årbog1960.98 og sa., Sysselprovstiet.125f. – (2) Se 130.42. – (3) Se 184.8. – (4) Birgittinerklosteret Mariager kloster (stiftet omkr. 1442) kom ved reformationen under kronen og stod fra omkr. 1542 under kgl. lensmænd, men klosteret havde fortsat munke og nonner, for hvis underhold lensmanden skulle sørge, ligesom han skulle holde en prædikant til klosteret. I midten af det 16. årh. opløstes munkekonventet, og 1585 døde den sidste abbedisse (Hilleborg Lykke). Ved kongebrev 4. juli 1588 pålagdes det lensmanden at

omdanne klosteret, der da var øde, til en ladegård. Jørgen Lykke blev 1548 på livstid forlenet med Mariager kloster. – (5) Magister Iver Kjeldsen Juel (d. 1556), fra 1526 domprovst i Ribe. Domkapitlets provst var tillige provst i Hardsyssels provsti. – (6) Det tidligere Stubber kloster (Sevel s., Ginding h.), der ved reformationen kom under kronen og 1538 bortforlenedes til Iver Juel med forpligtelse til at underholde de 12 tilbageblevne nonner. 1547 købte han klosteret med tilliggende gods og oprettede deraf hovedgården Stubberupgård. – (7) Staby s., Ulfborg h. – (8) *regenskaff att høre*: gennemgå, revidere et regnskab (OdS VIII.1274 bet.8.3, jf. V.555). Om at det særligt i Ribe stift lykkedes provsterne at få en omfattende myndighed over fabricagodset se Troels Dahlerup i Kulturhist. Leks. XIII.538. – (9) Under *herligheth* falder vel navnlig gæsteri, bortfæstning af tienden og af fabricagodset, indtægten af kirkens gods samt patronatsretten, jf. om denne sidste kongebreve 9. september 1574, 8. maj 1584 (Rørdam, Kirkelove II.245f. og 375f.) og 31. maj 1586 (Kanc. Br.). – (10) Ulfborg h., hvori Staby s. er beliggende, hørte i middelalderen til Hardsyssel. Mariager kloster havde omkr. 1460 tilmageskiftet sig Staby kirke fra Ribebispen til gengæld for Lønborg kirke (i Varde syssel). Staby kirke hørte herefter og indtil 1650 under Mariager kloster. Jf. Dahlerup, Sysselprovstiet.125. – (11) Afgift, ydelse (Kalk. III. 565a bet.2, OdS XVII.553). – (12) Kongebrev 28. december 1548 (Rørdam, Kirkelove I.287f., Da. Kancelliregistranter.395). – (13) Forlægget har ved fejlskrift *aff*. – (14) Se 64.6. – (15) Se 101.12. – (16) Se 36.3. – (17) Se 132.21.

186

Rettertinget 7. januar 1553 (Nyborg)

En overenskomst, nogle bønder havde gjort med hensyn til græsgang m. v. for kreaturer på deres jordrotters jorder, kendt magtesløs, uanset at overenskomsten havde opnået kongelig stadfæstelse.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.197 [1]¹ v (findes yderligere i 2 hss.).

Litt.: Poul Meyer.361.

Wor skickit for oß paa wortt rettherting wor wnderßatte wthj Fyelsteth² oc hagde y rette steffnit wor wnderßatte y Kølstrup,³ for at ti driff jnd paa theris grund oc offuer dreff⁴ meth theris fe och queg, thennom vdi Fielsted boer til stor schade, som thj meener meth vret.

Ther till suarit for^{ne} wore vnderßatte y Kølstrup, att tj ther paa hagde breff och segel aff Fielstedt mend, att tj motte driffue ind paa theris offuerdrift meth theris fee oc queg oc ther fore wort stadfestelse breff, oc mente att tj ther for motte frij driffue jnd paa for^{ne} Fielsted grund oc offuer dreff ephther theris breffs lydelße. Och fyrst i rette lagde en widisse aff Wendtzherritzting vnder datum Mdxxxvij offuer ett breff saa lydendes, att Fielstrup mend oc Kølstrup menndt ere well forennt om greßgang, oc theris fællitt skal vere thill hobe huert aard til euig tid, oc Kølstrup mend skulle wdlegge Saallewraa⁵ thill

Kylling⁶ marcken, som the ere for entt om. Ther effter enn vor stadfestelsesbreff offuer samme vidisse vnder datum Mdclj oc lyder til noget kommer for oß mett bedre beuising paa vort retterting. Ther til suarede for^{ne} Fielsted mend oc satte wthj alle rette, om thj mend, som tha bode i Fielstedt, ther same forligelße skulle were gangen, motte bebreffue nogit bort aff theris hosbunndis egenndom, som thj paa bodhe, for^{ne} Fielsted by oc theris hosbund til en euig skade oc forderffuelße, oc om then stadfestelse, som Køstrup mend ther effter forhuerffuit hagde, burde att komme thennom, som nu boe i Fielsted, eller theris hosbunder till nogen skade y noget maade.

Mett flere ord oc tale thennom ther om paa bode sider emellom vor.

Tha effther tiltall, gienßuar oc sagens lelighedt sagde wij ther ßuo paa for rette, att for^{ne} breff, som Fielsted mend saa paa theris hosbundes egenndom vdgiffuit haffuer, oc then stadfestelse ther offuer vdgiffuit er, bør ingen magt att haffue oc icke att komme Fielsted by eller theris jordrotter till skade y nogle maade effter thenne dag.

Datum Nyborig, løgerdag nest effter hellig tre konger dag, neruerendis oß elskelige Jahan Frijs,⁷ wor cantzler, Erick Krabbe,⁸ Per Oxe,⁹ vor tro mend oc raad, oc Verner Sualle,¹⁰ vor mand oc tienere och lantzdommer y vor lannd Fyen. 1553.

(1) Et blad mellem fol.196 og 197 er ikke folieret. – (2) Landsbyen Fjelsted i Fjelsted s., Vends h. – (3) Landsbyen Køstrup i Brenderup s., Vends h. – (4) De til en landsby (el. flere landsbyer i fællesskab) hørende uopdyrkede strækninger, der henlå til græsning (OdS XV.1410). – (5) Nu ukendt stednavn. Findes ikke i markbogen for Fjeldsted el. Brenderup sogn. – (6) Vist identisk med *Kylling Bierg*, der nævnes i markbogen 1682 for Køstrup (Brenderup s., Vends h.). – (7) Se 64.6. – (8) Se 101.12. – (9) Se 36.3. – (10) Se 132.21.

187

Rettertinget 4. april 1553 (Odense)

En mand, der i strid med § 1 i recessen af 1551 var indstævnet til at møde for rettertinget 3die påskedag, frifundet, og sagsøgerne henvist til at udtage ny stævning.

Hs.: RDomb. litra B (1545–54) s. 689 (findes yderligere i 29 hss.¹).

Vor skickit for oß paa wort rethertingh oß elskelige Anders Persßen² och Mogens Persßen,³ brøder, paa theres egne och alle Per Ebbesßens⁴ arffuinges wegne paa then ene och oß elskelige Eyller Lycke⁵ till Torp,⁶ wor mannd och

thiennere, paa then anden ßiide och wor nu wtj dagh theres rette siette vge dagh att møde wtj then sagh, som her for oß beuist wor meth wor sex wgers steffning, och tiltalliit Anders Persßen och Mogens Persßen Eyller Lycke for sex hundred daller for kost,⁷ thering,⁸ breff pendinge⁹ och skade gielldt¹⁰ och for fire heste saa gode som fire sinde tiuge daller.

Ther till suaritt Eyller Lycke, att effthertj wor receße, som wy sist paa worth slott Dronningborigh lode wdtgaa, bemelder, att ther schall ingen ting holdes paa anden eller thridie paaske dagh,¹¹ tha mentte handt thet att were emodt ßamme wore receße, att hand nu wor steffnit och kallitt meth wor och rigens steffningh att schulle y dagh møde paa wore rethertingh att gange y rette och satte ther fore wtj alle rette, om hannom icke nu burde for thenne steffningh quit och frij att were.

Meth flere ordt och talle thennom ther om paa bode sider emellom wore.

Tha effthet tiltall, giensuar och sagens leyligheth och effthertj wor receße bemelder, att ingen thingh schall holdis andenn eller thridie paask dagh, och effthertj Anders Persßen och Mogens Persßens steffning er lest och brøtt, saa att Eyller Lycke schulle møde paa wort retter thingh som y dag er, tha bør Eyller Lycke for thenne steffningh quit att were och Anders Persßen och Mogens Persßen paa thieris egne och theris mett arffuinges wegne att steffne Eyller Lycke paa thet ny mett wore och rigens steffningh, om thennom ther wider paa skader, och tha gaa ther om saa mögitt som ret er.

Datum Othense, thridie paaske dagh, neruerende osß elskelige Erick Bille¹² till Linduedt,¹³ wor mand och thiennere, her Cristen Polsßen,¹⁴ priere wtj Stj. Knudtz closter her wtj Otthenße, Hanns Wnckersßen,¹⁵ borgemester, och Hanns Schriffuer,¹⁶ raadtmanndt her wtj Othenße. 1553.

(1) Hss. er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), og dateringen er varierende: 1553, 1554 og 1558. – (2) Anders Pedersen Galt (d. 1585) til Tyrrestrup og Birkelse, søn af rigsråd Peder Ebbesen Galt (d. 1548). – (3) Mogens Pedersen Galt (d. 1575) til Tyrrestrup. – (4) Se ovf. note 2. – (5) Se 115.2. – (6) Se 115.3. – (7) Se 128.21. – (8) Se 128.22. – (9) Se 128.34. – (10) Se 128.23. – (11) Jf. reces 21. december 1551 § 1; bestemmelsen gentoges uændret i reces 13. december 1558 § 3. – (12) Erik Bille (d. 1573), 1554–68 forlenet med Salling h., 1567–68 lensmand på Odensegård. – (13) Hovedgården Lindved i Stenløse s., Odense h. – (14) Se 172.17. – (15) Hans Unkersen nævnes som borgmester i Odense 1553–65 (C. T. Engelstoft, *Odense Byes Historie*² (1886).238). – (16) Hans Skriver var rådmand i Odense 1534–66 (jf. C. T. Engelstoft, *Odense Byes Historie*² (1886).542 og ovf. 182.19).

188 Rettertinget 5. juni 1553 (København)

En adelsfrue havde frataget nogle borgere i Væ nogle økser, heste og vogne, idet hun mente, at de uretmæssigt huggede i hendes skov, medens borgerne hævdede, at skoven tilhørte kronen, og at de havde ret til hugst dér. Rettertinget dømte, at hvis det ved en undersøgelse viste sig, at skoven ikke tilhørte adelsfruen, havde hun gjort borgerne uret; de beslaglagte økser, heste og vogne skulle tilfalde den, der var skovejer.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–58) fol.199^r (findes yderligere i 2 hss.¹).

Tryk: Matzen, Panterettens Hist.115 note 1 (fragment; efter Thott 1202,2° nr. 37).

Litt.: Matzen, Panterettens Hist.115; Poul Meyer.392.

Wor skickit for osß paa wort retherting oß elskelige Byrge Trolle² till Lillø,³ wor thro mandtt och raadtt, och hagde wtj rette steffntt oß elskelige frue Ane,⁴ her Axell Vgerupis⁵ efftherleuerske, till Vgerup,⁶ och till talit hinder fore noger øxer och fore heste och vogene, som hunn haffuer ladit thage fra nogle borigere vti wor kiøbsted Vee⁷ paa theres egenn skoff, som the haffue aff oß och giffue oß och kronnen skatt och landgille aff, och mennte Byrge Trolle, att hun ther meth gjorde thennom vrett.

Ther till suarett for^{ne} frue Ane, att huiß øxer, heste eller wogne, som hun haffuer laditt thaget fra the Wee borigere, thet haffuer hun laditt thaget fra thennom paa hindis eigen skoff oc egendom, som hører hinde och hindis børnn till, fore the haffuer farett ther indtt oc hugitt wtj hindis skoff vthen hindis minde, och hun inthet hagde laditt thage fra thennom paa theris grundtt och skoff, som the aff oß haffuer. Och wider berette fru Ane, att ther skall vere gaaett beffalling till gode mendtt,⁸ som skulle forfare legligheden om the skoffue och skoff skell, som the trette om, och att same skoff, som the omthretter, skall saa lengj were melltt wtj querstadt.⁹

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens legligheth wor ther saa paa sagtt for rette, att ther som fru Anne, her Axell Vgerupis, haffuer thaget noger øxer, heste eller vogne fra for^{ne} Vee borigere paa theris egen byeß marck, som the skatte och skylle oß aff, och thet kandtt nøgßom beuißis, tha haffuer hun ther wtj giort thennom wrett, men effthertj ther er tiltagenn godemendtt paa then grundtt och skoff, som the omthrette, och er melltt vdi querstadt, och ingen endtt er giort ther paa, tha bør then sagh meth huiß pantt¹⁰ ther paa then grundtt er thagen, saa lengj att stande y querstadt, till then sag bliffue

adskilldt med rette, och huilcken som ther winder grunden, handt nyder pannten, som ther paa tagenn er.

Datum Haffniæ, thendt mandag som Stj. Bonifacij dag¹¹ paafaldtt, nerueendis oß elskelige her Mogens Gyllenstierne,¹² rither, Thage Thott,¹³ Verner Pasbierig,¹⁴ Christoffer Huitfeldtt¹⁵ och her Lagde Bragde,¹⁶ rither, wore thro mendtt och raadtt. 1553.

(1) I disse er dommen dateret *den mandag, som Bartolomej paafalt* (Add 152,2°) eller *die Bartholomej* (Thott 1202,2°). – (2) Se 95.15. Børge Trolle var fra 1547 forlenet med Gärds h. – (3) Se 95.16. – (4) Anne Trolle (d. 1560), Børge Trolles faster. – (5) Rigsråd Axel Urup (d. 1540) til Ugerup. – (6) Hovedgården Urup i Köpinge s., Gärds h. – (7) Væ, der i ældre tid var købstad. – (8) I juni 1553 udgik befaling til Mogens Gyldenstierne, Per Skram, Tage Thott, Claus Urne, Verner Parsberg, Lauge Brahe og Erik Podebusk om, at de lørdag efter Dionysii skal dømme i en trætte mellem fru Anne, hr. Axel Urups, og Væ borgere om skovskel (Kanc. Br. I.237). – (9) At mæle gods i kværstad er et forbud mod at ændre bestående retlige eller faktiske tilstande, før dom eller anden afgørelse foreligger. Jf. Ostersøn Veylle u. quærsette. – (10) Ordet *pant* er indlånt i dansk og forekommer her tidligst omkr. 1300. Det betyder sikkert opr. den eller de genstande, som en forurettet efter gammel germansk ret egenmægtig kunne fratage den, der begik et retsbrud, jf. V. Meibom, *Das deutsche Pfandrecht* (1867).24. – (11) Bonifacius dag: 5. juni. – (12) Se 76.11. – (13) Se 130.43. – 14 Se 182.20. – (15) Se 135.7. – (16) Rigsråd Lauge Brahe (d. 1567).

189 Rettertinget 20. juni 1553 (København)

En dom, der ikke var forsynet med segl, ikke anset som bevis.¹

En mand, der hævdede, at et sandemandsbrev var ham frastjålet under Grevens Fejde, pålagt inden 5 uger enten at fremlægge det omhandlede dokument eller selvtolvt aflægge ed på, at han havde besiddet det, og at det var fra kommet ham mod hans vilje.²

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.205^r (findes yderligere i 46 hss.³).

Reg.: 1. rk. 1145.

Tryk: Lorentz Ewensen, Samlinger af juridiske og historiske Materier I, 2 (1784).65ff. („af en gammel Dombog“ og med urigtig datering: 1557); GdD I.214ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.467; Stemann, Retshistorie.19 note 1, 193 note 3, 271 note 4, 274 note 1, 453 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.94, 97, 108; Sylow, Bevisteori.147.

Wor skickit for oß paa wort retherting oß elskelig Jørgen Lycke⁴ till Offuergaardtt,⁵ wor mandtt och raadtt, och hagne paa siin systeme, oß elskelige fru Kierstine Lyckis datther⁶ till Nørlundtz⁷ wegne wtj rette steffntt oß elskelige Jon Mattsßen⁸ till Tostelundt,⁹ wor mandtt och thienere, for en dom,¹⁰ handtt

nogen tidtt siden forledenn haffuer forhuerffuitt aff oß paa wort slott Nyborig och for et bygstedt wtj Nørlundz marck, som Jon Mattßen kaller Syn-der Dyuelstrup,¹¹ och haffuer laditt suorett sigh ther indtt emodtt hans faders lagheffder och gamble sandemendtz breffue, oc fore Thostebroo¹² och Thostebroo mølle dam oc fore opbørßell ther aff, som er smør och kornn, som Jon Mattßenn och hans forelderne haffuer opeboritt ther aff wtj lang tidtt emodtt en contractes lydelse, som er giort emellom her Pallj Marsk¹³ oc Jon Vifferttsßenn,¹⁴ och berette Jørgen Lycke, att handtt och hans syster haffuer nu funditt ythermere beuißning vtj samme sagh, endtt handtt tilstede hagde, ther wor dom gick vtj Nyborigh, oc wtj rette lagde enn wor kiere herre forffaders, koning Christian then fyrste, koning wtj Danmarck, aff thet naffn, hans dom wdgifuet vnder datum Mcdlxxiiij,¹⁵ lydendis att Loduig Marsk¹⁶ oc Jon Viffertßenn wor skickitt wtj rette om trette oc delle om nogenn jordtt mellom Dyuelstrup marck och Nørlunds marck och syndenn till Wynthønden¹⁷ paa Asbeck¹⁸ marck, som Loduig sagde, att Jonn haffde laditt giøre sandemandz thou paa och lagheffdtt thenn stund, handt wor wtj hans naades thieniste och forffaldtt, och hans naade forbuditt haffde mett sitt opne breff, att noger thenn stundtt skulle delle paa hans godz. Tha wor ther sua paasagdtt, att efftherthj thet sandemandttz thou och lagheffdtt wor giortt modt hans naadis breff thenn stundt, hand wor wtj hans naadis thienneste, tha bør thet att bliffue magttløß och bør ey sandtt menden thißverre¹⁹ att uere for thett thouff eller ther for nogen skaade att liide. Och mennte Jørgen Lycke ther mett att ville beuisse, att thend lagheffdtt och sande mandtt breff, som Jonn Mattssen hagde forhuerffuitt wor dom²⁰ effther, skulle were dømppt døde och magttløse, och mente ther fore, att the breffue icke burde att komme hans syster till nogenn skade wtj noger maade, och mente, att efftherthj wor dom icke heller lyder wider endtt effther samme Jonn Mattßens heffder och gamble sandtmendz breffue, att then icke heller burde att komme hans syster till skade, thy handtt nu førde beder beuisßning tilstede, endtt handtt tha hagde, och berette, att hand paa syn systems wegne wor offuer bødig²¹ att wille fultgiøre same wor dom, om Jonn Mattssen wille wtj rette lege thet gamble sandemendz breff, handt ther paa haffuer, och Jonn Mattssen thet icke wille wtj rette legge, dog hans dom thet forramme,²² att hand skall haffue effther sine gamble lagheffder och sandemendtz breffue. Men berette, att Jonn Mattssenn hagde laditt tillfuldt sandemendt paa thett nye, som hagde gaat hart indtt fore hans systems gaardt Nørlund, som handtt menthe met wrett.

Ther till suarett Jonn Mattsenn, att thendt høgbemelte koning Christians

dom, som Jørgen Lycke wdj rette lagde, siuntis hanom icke att werre saa nøyagtig, att Jørgenn Lycke kunde ther mett threnge hannom fra then woor dom, handtt vtj thendtt sagh haffuer, thj ther icke fandz jndzegell fore same dom; och vtj rette lagde Jon Mattssen vor egen dom,²³ som wor wdgiffuett paa wort slott Nyborig y thette neruerendis aar, lydendis att effthertj for^{ne} egen- dom altiidt haffuer fuldtt Jonn Mattsenss forelderne effther therris lagheffdt oc sandemendz breffe, jndtill her Per Lycke²⁴ lodtt suerie ther marckeskell emodtt the gamble sanndemendz breffue, Jonn Mattssen ther paa haffuer, tha bør for^{ne} Jonn Mattsenn och hans arffuinge for^{ne} eyendom att haffue, nyde, bruge och beholle thenn stundt, for^{ne} Jonn Matssens heffder och sandemendtz thog staar wedtt magtt, och thett for^{ne} sandemendtz thog, her Per Lycke paa samme egenom haffuer laditt giort, icke att kome Jonn Mattsenn eller hans arffuinge till skade effther thenne dagh wtj noger maade &c. Och mente Jonn Mattsenn ther fore, att hannom burde samme eiendom att haffue och beholle, som hanom saa er tilldømppt, och mente, att huiß andre gamble fortaffde²⁵ breffue, som Jørgen Lycke nu wille vtj rette frembere, jcke burde att komme hanom till skade y nogen maade paa hans egenndom, och berette, att vtj thenne neste forganngen fegde²⁶ hagde en tiuff, som vor Berthell Hørby²⁷ wtj Westerriis²⁸ plogmandt²⁹ och hede Per Anderssens, och sagde sig att werre aff skipper Klemendtz mendtt, hug hans skaff synder vtj Brauelstrup³⁰ och wdtog hans breffue och enn part kaste y en ildt, och enn part bort thog och for røgthe³¹ hannom fore, som hand aldrigh kand kome ther hoß, blant huilcke breffue samme hans sandemendtz breff wor eblant, som lyde emellom Nørlundt och Synder Dyelstrup, och ther for hagde handtt laditt thenn³² hengtt paa kaget³³ vtj wor kiøbsted Aalborg. Och fore att hanom wor saa hans gamble sandemendz breff frakomitt, tha hagde handtt laditt sanndemendtt paa thet ny opkreffue, och the hagde wduiste hannom the gamble sandemendtz skell och miennte ther mett jngenn vret att haffue giort wtj noger maade.

Mett mange flere ordtt oc thalle thennom ther om paa baade sider emellom wor.

Tha effther tiltalle, gienßuar och sagens leglighed sagde wij ther saa paa fore rette, fyrst att efftherthj ther findis ingen jndzegler for thenn for^{ne} høg- bemelte konningh Christians dom, som Jørgen Lycke vtj rette lagde,³⁴ tha bør then dom icke att kome Jon Mattsenn till skade paa for^{ne} egenom vtj noger maade. Och effthertj Jon Mattsen icke her nu hagde tilstede thet gamble sandemendz breff, som er giort emellom Nørlundt och Synder Dyuelstrup, eff-

ther som hans the ny sandmend ere opkreffuit och haffue vist att skulle were skell, tha er Jon Mattsenn pligtig att føre same gamble sandemendz breff tilstede nu paa mandagh nesth komendis fem vger paa Huornum herrizting eller och ther same dagh att giffue sin logh selff tolfte med ridermendz mendt, att hand same gamble sandemendz breffue haffddt haffuer wtj then neste forgangen fegde, och att thet er hannom fran wtj thenne same neste forgangen fegde wthen hans ja, mynde, willige och sambtycke.

Datum Hafniæ, then tißdag nest ephther Sanctorum Viti et Modestj dagh³⁶ wtj wor egen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friis,³⁶ wor cantzeler, her Anders Bille,³⁷ rither, Byrge Trolle,³⁸ Oluff Munck,³⁹ Eyller Rønou,⁴⁰ Thage Thott,⁴¹ Claus Vrne,⁴² Werner Paßberigh⁴³ och her Lage Bragde,⁴⁴ rither, wore thro mendth och raadt. 1553.

(1) I et hs. af Thords art. er tilskrevet: Merk: at der er en kongelig dom, som findes blandt dombrevene, at hvilket aabent brev, som indsejglene ere fragaaed, skal ingen magt have (Lorentz Ewensen, Samlinger af juridiske og historiske Materier I, 2. hæfte (1784).63). – (2) Jf. rettertingsdom 3. januar 1553 mellem samme parter (ovf. nr. 184). – (3) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), oftest med urigtig datering (1557). – (4) Se 130.42. – (5) Se 184.8. – (6) Se 184.9. – (7) Se 184.10. – (8) Se 184.11. – (9) Se 184.12. – (10) Rettertingsdom 3. januar 1553, ovf. nr. 184. – (11) Se 184.14. – (12) Se 184.16. – (13) Se 184.15. – (14) Jon Viffertsen (d. 1493) til Torstedlund. – (15) Rep. 2. rk. II.4331. – (16) Se 184.25. – (17) Se 184.13. – (18) Se 184.23. – (19) æreløs (Kalk. I.357b bet.2). Samme udtryk findes i Sjællands landstings dom 27. november 1566 (GkS 1134,2° nr. 175). – (20) Dommen af 3. januar 1553, ovf. nr. 184. – (21) villig til. – (22) fastsætter, bestemmer (Kalk. I. 682b). – (23) Af 3. januar 1553 (ovf. nr. 184). – (24) Se 184.30. – (25) fortiede. – (26) Grevens Fejde 1534–36. – (27) Bertel Andersen Hørby af Vesterris. Han var adelig, se DAA 1888.247f. – (28) Gården (tidl. landsby) Vesterris i Testrup s., Rinds h. – (29) Mand, der pløjer (Kalk. III.492b). – (30) Landsbyen Bravlstrup i Sønderup s., Hornum h. – (31) fjerne, borttog (Kalk. I.684b bet.1). – (32) o: Tyven. – (33) Skampælen, kagen (Kalk. II. 464b). – (34) Der synes i forlægget at stå *hagde*. – (35) Vitus, Modestus et Crescentius dag: 15. juni. – (36) Se 64.6. – (37) Se 59.19. – (38) Se 95.15. – (39) Se 97.42. – (40) Se 170.4. – (41) Se 130.43. – (42) Se 66.6. – (43) Se 182.20. – (44) Se 188.16.

190

Rettertinget 3. juli 1553 (København)

Nogle borgere, der havde borget for en injuriantes tilstedeværelse ved et retsmøde, blev idømt tremarksbøder, dog uden ærestab, da sagsøgeren havde erhvervet dom over injurianten, der var udeblevet, og som var blevet dømt som løgner.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.217^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 1. rk. 1150.

Tryk: GdD I.220f. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.253 note 1, 691 note 1, 694 note 4; Matzen, Offentlig Ret III.ix, 117.

Wor skickit for osß paa wort rettherting Per Aalborig, boriger wtj wor kiøbstedt Aalborig, och hagde y rette steffnit Søren Barfodt, boriger ibidem, for ett løffte, som handt selffridie kom vtj for enn quinde wedt naffn Karin Laurßdatther och skulle haffue hieme wtj Lösße,¹ for att hunn tillsagde Per Aalborrig nogen wquems ordt wtj saa maade, att hand war sagtt² erløß paa Kiøbinghagens raadhuß for borgemester oc raadtt och wille thet beuiße jnden Stj. Morthens dagh³ ther nest effther, och for^{ne} Sørin Barffodtt meth sine meth brøder Anders Beske och Christen Skell loffuit fore same quinde, att hunn skulle komme tilstede samme Stj. Morthens dagh och beuiße, huad hun sagdtt haffde, och hun icke wor kommen, och hand ther fore hagde foett dom paa hinnde, att hunn skulle bliffue en løgnere,⁴ och mente therefore, att Søren Barffodtt, Anders Beske och Christen Skell burde oc att were lige saa goede och bøde till meth effther logen, effthertj the hagde loffuit fore hinde, och wtj rette lagde enn dom aff Aalborigs raadthhuß vnder datum Mdlij, lydendis att for^{ne} Karyn Laurßdather bør att were enn løgnere for the ord, hun till sagde Per Aalborig, och icke kom och beuiste, som hun sigh selff bepligtetd &c. Ther nest enn dom aff Viborig landzting, vdgiffuit løgerdagen nesth fore Stj. Hansß dagh midßommer⁵ nu sist forgangen, lydendis att the som for for^{ne} Karyn Laurßdather loffuit haffuer, ere pligtig att stande y hindis stedt och lide then straff, som hinder effther logen burde att lide och bøde ther xl marck bunden och saa koningen,⁶ saa lenge the kommer och vill vere vtj rette.

Ther till suaret for^{ne} Søren Barfod paa sin egne, Anders Beske och Christen Skels wegne, att the icke anderledis hagde loffuit for for^{ne} Karyn Laurßdather, endtt att hun skulle kome for^{ne} Stj. Morthens dagh och beuiße the ordtt, hun Per Aalborig tilsagtt hagde, som handtt beuiste meth sitt forløffnings breff, och berette, att ther hun icke komb, tha hagde Per Aalborigh slopit thennom oc forfuldtt for^{ne} Karyn Laurßdather oc foet domb offuer hinde for en løgnere, och satte ther for wtj alle rette, effthertj Per Aalborig hagde slopitt sine forløffnings mendtt och forfuldt hinde sellff till en løgnere, om the ythermere wore pligthiig att suare hannom wtj thend sagh och mienthe, att hand inthet wor pligtig till att suare till then landtztings dom, Per Aalborig offuer hannom forhuerffuitt, thij handtt then hagde forhuerffuitt then midler tid, Søren Barffod nu er jndsteffnt meth vor steffning och skall vere her for oß y rette.

Meth flere ord och talle thennom ther om emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens leglighedtt sagde wij ther saa paa for rette, att effthertj for^{ne} Søren Barffodtt och hannß meth brøder loffuit haffuer, och hun ther offuer selff er forffuldtt och dømptt till en løgnere, tha bør Søren Barffodt och hanß meth brøder, som fore hinde loffuit haffuer, att giffue Per Aalborrig hinded thre marck, som hun er falden fore,⁷ och thet icke y noger maade att komme Søren Barffodtt, Anders Beske och Christen Skell till skade paa theres ere y noger maade.

Datum Haffniæ, then mandag nest effther Wor Frue dagh visitationis,⁸ neruerendis oß elskelige her Claus Bille,⁹ rither, Byrge Trolle,¹⁰ Oluff Munck,¹¹ Thage Thot,¹² Claus Vrne¹³ och her Lage Bragde,¹⁴ rither, wore thro mendtt och raadtt. 1553.

(1) Vel Læsø (flere hss. har *Leßøe*), der i verdslig henseende hørte til Alborghus len. – (2) dømt. – (3) 11. november. – (4) At den, der uberettiget sigter en anden for uærlig sag, skal dømmes „som en løgnere“ udtales flere steder i lovgivningen (recesserne 1537 § 6, 1547 §10, 1558 § 20, stk. 2), i RR § 7 og i retspraksis, se Viborg landstings dom 1433 (ovf. nr. 8), Viborg landstings dom 8. november 1483 (ovf. nr. 30), rettertingsdom 1558 (GdD II. 224ff.), Viborg landstings dom 28. september 1560 (endnu utr.), Sjællands landstings dom 22. maj 1567 (endnu utr.), Skåne landstings dom 18. februar 1588 (endnu utr.), rettertingsdomme 9. oktober 1599, 1. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme I.252ff., II.145f.) og 1649 (J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager (1966).281). Det fremtræder i lovgivningen som et kendt begreb, og dets betydning må være fastlagt ved en forudgående retspraksis. Den ovennævnte Viborg landstings dom af 1433 fastslår, at den, der lyver en anden hæder og ære fra, „bør ey at være saa danne man effther then dag, som han tiil forne var, oc bør ey at være i log eller lagh eller noger samfwnd meth nogher dannemen ther effther.“ DL bruger ordene *mindremand* og *løgnere* som udtryk for det samme: en æreløs person, jf. Brorson, Sjette Bog (1791).414, A. W. Scheel, Personretten² (1876).354f. DL 6–13–26 anvender pleonastisk begge udtryk (*bør at agtis for een Løgner og mindre Mand*). Se i øvrigt Ole Fenger i Kulturhist. Leks. u. ærekrænkelse. – (5) 24. juni; Viborg landstings dom er da af 17. juni 1553. – (6) 40 marks bøden er formentlig idømt i henhold til JL II.62. – (7) Den, der ubeføjet sigtede en anden for et retsstridigt forhold, skulle bøde 3 mark til den forurettede og 3 mark til kongen, jf. RR § 7 (Da. Mag. 3. rk. I.181; DdR.147 og 176). Den, der uden lovligt forfald udeblev fra rettergang, kunne idømmes den infamerende tremarksbøde. – (8) Mariæ visitatio (Marie bebudelsesdag): 2. juli. – (9) Se 95.9. – (10) Se 95.15. – (11) Se 97.42. – (12) Se 130.43. – (13) Se 66.6. – (14) Se 188.16.

191

Rettertinget 10. juli 1553 (København)

Den, der stævner dommere¹ til herredag, skal give dem kost og tæring, når deres dom stadfæstes, jf. reces 1547 § 3.

Forudsat at tingsvidner skal skrives af den til herredstinget knyttede faste skriver og ikke af en skriver, der er medbragt af en af parterne.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.228^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 1. rk. 1154.

Tryk: GdD I.229ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.161 note 4, 215 note 1, 404 note 1; Matzen, Offentlig Ret II. 59, 84; J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelserne (1927).17 note 2.

Wor skickit for oß paa vortt rethertingh Jenns Thørckilßen y Gleminge² och hagde wtj rette steffnt Michell Reff wti Gleminge for en logh, som handtt haffuer giffuit emodtt hannom for nogit bygh och haffre, som Iens Thørckilßen skylte hannom fore, att handtt skulle haffue stollitt wd aff hans ager. Thißligeste hagde handtt wtj rette steffnt Trols Nelsßen, Mogens Bosßen och theris meth følgere [xij]³ mendtt for att the hagde tildøpmt Michell Reff att giffue logh modtt hannom for same sagh, som hand meente meth wrett. Sameledis hagde handt wtj rette steffnt Erlandtt Nelsßen wtj Oußlundt⁴ och Lauritz Iensßen y Gleminge for the icke wille giffue hannom beschreffuit, huad som gick och for inden thinge, och ther paa wtj rette lagde ett breff, som Per Kock, fogit paa Tostrup,⁵ Jens Haldtt, fogit paa Bollerup,⁶ Symenn Michelsßen, fogit paa Ørup,⁷ och Per Holste, fogit paa Ingestad gaardt,⁸ skulle haffue wdgiffuitt vnder datum Mdli, huilckit breff, som fandis klarligen att were forfalsket wti hans were och wor schreffuen paa samme breff paa Skoninge landzting, att the for^{ne}, som ther skulle haffue beßeglitt, sagde ther ney fore, att the thet breff icke beßeglitt hagde, och nogre aff thennom, som wtj same breff meth hannom witnitt hagde, hagde och sagdtt ther ney fore, meth nogre ander effther witner,⁹ som the same mendtt meth hannom witnit hagde, som till forne hagde vittnit meth for^{ne} Jens Tørckilßen wtj same falscke breff, meth huilcke andere breffue hand wille samme falscke breff meth forßuare.

Ther till suaritt fyrst for^{ne} Michell Reff, att for^{ne} Jens Tørckilßen hagde skyltit hannom for, att handt tuende steder skulle haffue stollit bygh fra hannom och en stedtt haffre, som hand mente, att handtt wretteligen sagde hannom paa, och kunde hannom thet icke offuerbeuiße, och ther for hagde tolf mendt døpmt hannom till att werige sigh effther skonske logh,¹⁰ och hand ther fore hagde giffuet syn logh meth thre tylther edtt lage tyme dagen,¹¹ som handt strax beuiiste meth for^{ne} tolf mendz domb och sitt logbreff,¹² handt y rette lagde, som vor vdgiffuit paa Ingestadherritzting mandagen effther Stj. Marie Magdalene dagh¹³ anno domini Mdlij. Ther nest vtj rette lagde for^{ne}

Michell Reff enn dom aff Skoninge landztingh vnder datum Mdliij, lydendis att for^{ne} logh icke bør att were forkrengkitt¹⁴ eller for^{ne} tolff mendtt vti noger maade &c., som samme breffue ythermere indeholler och vduiiser, och satte for^{ne} Michell Reff ther for vtj rette, om hannom icke burde for then sagh quit och frij att vere. Tißligeste suarett och for^{ne} Trols Nelsßen, Mogens Boesßen paa theris egne och for^{ne} tolff mendz wegne, att the wore vdmelte aff thinge och skulle sige paa then sagh, och the hagde sagtt Michell Reff till att verige sigh meth logen, som the mente meth rette, och berette, att for^{ne} Jens Tørkilsßen tilforne hagde steffnt thennom till Skoninge landzting, och the ther wore dømptt quit for samme sagh, och mente, att for^{ne} Jens Tørkilsßen gjorde thennom vret, att hand saa steffnit och plaßitt¹⁵ thennom wthen aldt ret och skall. Ther till suaritt for^{ne} Erlandtt Nelsßen och Laurids Jensßenn, att the aldrig hagde weyritt¹⁶ for^{ne} Jens Tørckilsßen beschreffuit, huad ther wor gangen inden tinngj, men wore altiidt offuer bødig¹⁷ att wille gerne besegle hannom, huad ther gick och for, nar thet bliff lesth inden thinge, och vider berette, att for^{ne} Jens Tørkilsßen pleyer selff att føre en skriffuer meth sigh till thingj och lader then skriffue sine breffue och will icke haffue huiß breffue, som then rette tingskriffuer selff skreff, effther som thet gick och foer inden thingj, och mente for^{ne} Arlandt Nelsßen och Laurs Jensßen, att the icke wor pligtig att besegle hannom huiß breffue, hand saa selff wille lade digte¹⁸ och skriffue.

Mett mange flere ord och talle thennom ther om paa alle siider emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar, breff och beuuißning och sagens legligheth sagde wii ther saa paa for rette, att effthertj for^{ne} Michell Reff er dømptt till syn logh aff tolff mendtt och siden giffuet same logh meth thre tylther edtt, och same log och the tholff mendt, som haffue dømpt hannom ther till, er dømpt wed magtt paa Skoninge landzting, tha bør same logh och the tholff mendtt, som haffue fundit hannom till same logh, wed magtt att bliffue, och effthertj for^{ne} Jens Tørkilsßen saa haffuer steffnt Arlandt Nelsßen, Laurs Jensßen och for^{ne} tholff mendtt, och the ere dømptt wedtt magtt, tha bør hand att bøde modt thennom effther wor recesßis lydelße,¹⁹ och the mend, som haffue witnet meth for^{ne} Jens Tørckilsßenn effther samme falske vitne, bør felde att were²⁰ och bøde modtt oß och bunden, och effthertj Jens Tørckilsßen haffuer ført sligtt ett forfalskit breff y rette, tha bør then sagh att indkome till Skoninge landztingh och ther dømiß paa, om Jens Tørckilsßen aff vankundighedtt²¹ haffuer same breff forfalskitt, eller om hand thet ha-

ffuer giort, for handtt wille ther winde meth, och ther gaa om saa meget som ret er.

Datum Haffniæ, then mandagh som Stj. Knudt Kongis dagh²² paafaldt, wtj wor egen nerwerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friiße,²³ wor cantzeller, Erick Baner,²⁴ Danmarckis riges marsk, her Anders Bille,²⁵ her Otte Krumpen,²⁶ her Mogens Gyllenstierne,²⁷ her Per Skram,²⁸ rither, Byrge Trolle,²⁹ Oluff Munck,³⁰ Jørgen Lycke,³¹ Thage Thott,³² Claus Vrne,³³ Werner Parsbierigh,³⁴ Nels Lange,³⁵ Holgertt Roßenkrans,³⁶ Chrijsstoffer Huitfeldt³⁷ och her Lauge Bragde,³⁸ rither, vore thro menndtt och raadtt. 1553.

(1) De i dommen nævnte 12 mænd er ikke nævninger, men tingmænd, der skulle fælde dom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.229 note 1. – (2) Glemminge i Glemminge s., Ingelstads h. i Skåne. – (3) Forlægget har ved fejlskrift *vij*. – (4) Ouslunda i Ouslunda s., Ingelstads h. i Skåne. – (5) Tosterup s., Ingelstads h. – (6) Bollerup s., Ingelstads h. – (7) Hovedgård i Berrestads s., Ingelstads h. – (8) Ingelstads gård i Østre Ingelstads s., Ingelstads h. – (9) senere vidnesbyrd. Dette er muligt en anvendelse af RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179f.). – (10) Kong Valdemars jernbyrdsforordning for Skåne § 1. – (11) *lage tyme dagen*: d. s. s. lagtid(s)dag(s): til lovbestemt tid (Kalk. II.730a–b). – (12) Tingsvidne om den aflagte ed (lov). – (13) Marie Magdalene dag: 22. juli. – (14) svækket, o: omstødt (Kalk. I.649a bet.1). – (15) plaget, forulempet, besværet (Kalk. III.484a, GdD I.231 note 5). – (16) nægtet (Kalk. IV.786a bet.1). – (17) villig. – (18) affatte, forfatte (Kalk. I.360a bet.1). – (19) Reces 6. december 1547 § 3. – (20) Dette er en anvendelse af bestemmelsen i RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179). – (21) Ukyndighed (Kalk. IV.735a). – (22) Knud konges dag: 10. juli. – (23) Se 64.6. – (24) Se 64.4. – (25) Se 59.19. – (26) Se 59.17. – (27) Se 76.11. – (28) Se 95.19. – (29) Se 95.15. – (30) Se 97.42. – (31) Se 130.42. – (32) Se 130.43. – (33) Se 66.6. – (34) Se 182.19. – (35) Se 128.4. – (36) Se 182.22. – (37) Se 135.7. – (38) 188.16.

192

Rettertinget 10. juli 1553 (København)

*En gift kvinde kan ikke uden med ægtefællens beseglede godkendelse tillade, at deres datters arv efter en morbroder henstår hos dennes hustru, så længe hun lever.*¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1547–59) fol.227^v (findes yderligere i 2 hss.).

Reg.: 1. rk. 1153.

Tryk: GdD I.227 (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.452; Stemann, Retshistorie.362 note 1; Matzen, Privatret I.79; Sindballe.109; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.280.

Vor skickitt for oß paa wort retherting oß elskelige Nels Andersbenn² till Liungbygaardt,³ wor mand och tienere, och hagde wtj rette steffntt oß elske-

lige fru Ane,⁴ Knudt Knobs⁵ effterleuerske, for att hun forholder hannom paa sin høstrues⁶ wegne hindis anpart wtj Vastzgaardt⁷ och gods och vti boo och boskaff och anden arff, som hinde aff rette tillffaller effter hines moderbroder⁸ Knudt Knob.

Ther till suaritt for^{ne} fru Anne, att hindis hosbundtt och hun wtj bege theris lifftiidt hagde meth theris slegtt och wenners willie och samtycke bebreffuitt huer andere alltt theres godz, att huilchen aff thennom, som lengist leffuede, skulle then andens mue haffue och beholle sin liiffztidtt. Och fyrst wtj rette lagde for^{ne} fru Anne ett breff, som hindis hoßbundt, Knud Knob, hagde vdgiffuit vnder datum Mdxlj, lydendis att hindis hosbundtt, Knud Knob, meth sin broders och syskindes⁹ raadtt hagde vntt sin høstru, Ane Claus dather, allt hans godz effther hans dødt quit och frij wtj sin lifftiid, om the icke fick børnn tilsammen, och effther hines dødt skulle thet kome till hans arffuinger igienn &c. Ther nest ett anditt breff, som frue Byrgette Knobsdather¹⁰ och frue Ane Knobs dather,¹¹ for^{ne} Nels Andersßens høstru modher, hagde wd-giffuit vnder datum Mdxliiij, lydendis att the hagde vnt Ane Claus dather ald then lodt och dell, som thennom kunde tilffalle effther theris broder, Knudtt Knob, hindis hosbunds dødt, om hunn hannom offuerleffuede, att hun thet tha skulle mue beholle hindis liiffztiidt &c.; och satte for^{ne} frue Ane ther fore vti alle rette, om hinde nu effther hines hosbunds dødt icke bør same godz att haffue, nyde, bruge och beholle hines lifftiidt.

Ther till suarede for^{ne} Nels Andersßen och berette, att thet breff, som Knud Knob hagde giffuit for^{ne} Anne Claußdather, thet hagde hans syskinde och arffuinge icke meth hannom beseglitt. Wider berette och Nels Andersßen, att then tidtt, hanß høstrue moder, for^{ne} fru Ane Knobs dather, gaff fru Ane Claus dather for^{ne} breff, tha leffuede hines hosbundtt, Hans Rudtt¹² aff Vonserup,¹³ och hand thet breff icke meth hinde beseglit hagde; och satte Nels Andersßen ther fore vti alle rette, om thet breff, som fru Ane saa vdgiffuit hagde, emedens hindis hosbunde leffuede, och hand icke meth hinde sambtyckitt eller beseglitt hagde, om thet burde att haffue nogen magtt eller och komme hannom paa sin høstrues vegne paa for^{ne} arff til skade vti noger maade.

Mett flere ord och talle thennom ther om paa bode sider emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens leglighedt sagde wij ther saa paa for retthe, att thet breff, som for^{ne} fru Ane Knobs dather for^{ne} Ane Claußdather giffuit haffuer, then stund hindis hosbunde leffuede, och handtt thet icke beseglede eller fulbyrtt haffuer, thet bør ingen magtt att haffue och icke

193 Rettertinget 12. juli 1553 (København)

Udsagn af vidner, der ikke kan anses for uvildige, erklæret magtesløse.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.235^v (findes yderligere i 2 hss.²).

Wor schickit for oß paa wort retherting Per Hallindzfarde, fogitt paa Karßholm,³ och hagde wti rette steffnt Bent Ericksßen y Hollie⁴ och Per Kaße y Gumetorp⁵ och theres methfølgere xv mendtt, fore att the hagde feldt huisß witnisbyrdtt, som hand hagde tagit paa Oluff Ibsßens dødt, som handt thisß were yhiell slog, och mennte, att for^{ne} xv mendtt ther meth hagde giort hannom vrett och wtj rette lagde same theres dom vnder datum Mdliij, lydendis att saa mannge vitne, som fore thennom wore same dag om for^{ne} mandødt,⁶ som Per Hallindzffar ther paa haffuer, bør icke att staa for fulde eller tiltroendis, thy thet wor gaardzens egit folck, ther witnitt hagde &c. Ther nest wtj rette lagde Per Hallindzfar ett breff vnder datum Mdij, lydendis att Trudt Olsßen och Mogens Stinckilsßen hagde witnit, att the stode y Karsholms borgegaardtt then tid Oluff Ibsßen, som bleff slagen y Karßholm, och Tyge N:⁷ kome ther indt. Tha kome the indt aff sølogen, och ingenn aff gaardzens folck fulle thennom. Tha spurde Trugit Olsßen, huem the wille talle vedtt, och Oluff Ibsßen suarede, att handt troede, att hand wille laane pendinge aff fogithen mett meere same witne indeholler, och mennte Per Hallindzfader, at the mendt icke wore willige, thj thet wore andere theris thienere, och meenthe ther fore, att for^{ne} xv mendtt hagde giort hannom vrett, att the hagde dømppt alle hanß witner willigh &c. Tißligeste hagde hand och vtj rette steffnt Per Ibsßen i Abildkier,⁸ som er effther maals mandtt⁹ effther sin broder, Oluff Ibsßens dødt, for att hand forffylliger hannom for same mand død.

Ther till suarett for^{ne} Per Kaße i Gunetorp och Jens Persßen vtj Neßum¹⁰ paa theres egne och theres methfølgere xv mendz wegne, att then dag, theres dom gick, tha wor ther icke for thennom wtj rette vthen trende witner, thet ene, som kiellersuenden¹¹ paa Karsholmb, och thet andet som en anden gaardzens dalig¹² thienere mett Per Halindzfader witnit hagde, och thet tridie, som enn witnit hagde, som wor selff sigthet for Oluff Ibsßens dødt, och gaff ther for sin log, och mente the ther fore, att the ingenn vret giorde, att the felde for^{ne} iij willige vitnisbyrdtt, och ther paa vtj rette lagde ett breff aff Willandzherritzting vnder datum Mdliij, lydendis att ther icke wor flere witner for thennom.

Mett flere ord och talle thennom ther om emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens legligheth sagde wij ther saa paa for rette, att for^{ne} xv mend ingen vrett haffuer giort, att the haffue magtløße dømppt for^{ne} thre mendz witne, som vtj then sag villige wore, och bør for^{ne} xv mendtt for then sag wedt theres magt att bliffue, och thet vitne, som Trud Oelsßen och Mogens Stenckelsßen vitnit hagde, som icke ere willig wtj then sag, wed theris magt att bliffue, och hoffuitsagen om mandøden att indkomme till herritztingh och Lunde landzting effther skonnske logh, och ther forfylliges och gaa om saa møgit som rett er.

Datum Hafnriæ, then onßdag nest ephther Stj. Knud konges dag,¹³ wti wor egen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,¹⁴ wor cantzeller, Erick Baner,¹⁵ Danmarcks riges marsk, her Anders Bille,¹⁶ her Otte Krumpen,¹⁷ her Mogens Gyllenstiern,¹⁸ her Per Skram,¹⁹ rither, Byrge Trolle,²⁰ Oluff Munck,²¹ Jørgen Lycke,²² Thage Thot,²³ Claus Vrne,²⁴ Werner Pasbierig,²⁵ Holgertt Roßenkrans²⁶ och her Lage Bragde,²⁷ rither, wore thro mend och raadtt. 1553.

(1) Jf. Viborg landstingsdomme fra omkr. 1550 ovf. nr. 153 og 166. – (2) Disse indeholder en forkortet afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Hovedgård i Østeslöve s., Villands h. i Skåne. – (4) Landsbyen Holje i Jämshög s., Listers h. – (5) Måske Genastorp i Göinge h., Kristianstads län. – (6) Drab (Kalk. III.23a bet.2). – (7) Afskrifterne har *Nielsen*, hvilket kan være en konjektur, cf. dog note 2. – (8) Aplakärr i Bräkne h., Blekinge län. – (9) Eftermålsmand er den person, der ved retten forfulgte en drabssag, især drabet på en slægtning. Eftermål (*æftær maal*, oldn. *eftirmål*) er i gl. love betegnelse for forfølgning af en retssag, især en drabssag. – (10) Nösüm i Nösüm s., Villands h. – (11) Den person, der passer vin- og viktualiekældrene i større husholdninger. – (12) daglige. – (13) Knud konges dag: 10. juli. – (14) Se 64.6. – (15) Se 64.4. – (16) Se 59.19. – (17) Se 59.17. – (18) Se 76.11. – (19) Se 95.19. – (20) Se 95.15. – (21) Se 97.42. – (22) Se 130.42. – (23) Se 130.43. – (24) Se 66.6. – (25) Se 182.19. – (26) Se 182.22. – (27) Se 188.16.

194 Rettertinget 20. oktober 1553 (Kolding)

Rettertinget statuerer, at borgmester og råd i Kolding er berettiget til at fratage en borgers arving besiddelsen og brugen af en del af den byen tilhørende mark, da byens mark ikke må gå i arv.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.244^r (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: 1. rk. 1179.

Tryk: GdD I.212ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.436.

Wor skickit for oß paa wort retherting Winther Nilßenn¹ wtj Rogstedt² och hagde wtj rette steffnt oß elsckelige borgemester och raadmendtt her wtj wor kiøbsted Kolling for nogen marcke jordtt, som the nogen tidtt siden forleden skulle haffue tagitt fra ett barnn wedtt naffen Ane Bertels dather, oc lagdtt same jordtt till Bertell Hanßens gaardtt, som hand mente medt wrett, thij att same barnß foreldere haffde hagdt och brugtt same for^{ne} marcke iordtt till thenn gaardt, the wtj bode och barnit nu tilhører wtj xl aar och lenger.³

Ther till suarede Seuerin Schriffuer,⁴ borgemester her wtj Kolling, paa sine och sine meth brøderis raadmendz wegne her wtj Kollingh, att her liger xxxij marcke jordtt her till Kolling by, och samme iorde hører byen till och icke ingen boriger for egendom, men borgemester och raadtt haffuer aff arildtzs tidtt haffdtt thes⁵ magtt, att the mue raade offuer byens marcke jorde och faa⁶ thennom the beste borigere, som mest giffue y skatt och kongens tyngge, och ther som the lege bortt eller forkommer eller forminsker bysens jorde, mue the thage same jorde fra thennom och faa thennom andre therris meth borigere, som thenom kunde bruge och forbedre och skatte och skylle aff till os oc byen. Och wtj lige maade haffuer borgemester och raadtt theß magtt, att nar nogen boriger dør eller affgaar, som haffuer aff byßens marcke jorde, och hanß arffuinge, som effther hannom komer, icke ere duellige for same jorde att bruge och giøre ther aff tilbørlige tyngj, tha mue borgemester och raadtt antuorde enn anden boriger same marcke jordtt, som thendtt kand bruge och giøre fyllist aff. Vider berette och for^{ne} Seuerin Schriffuer, att ther for^{ne} pigbaarns foreldere leffuit, tha kunde the well bruge same marcke jordtt, och er same gaardt skifftt wtj tuo parther och bor lege folck⁷ wtj, och ther for haffue the tagin byßens marcke jordtt och medt thenn mandz beuillingh, som nu sider y gaarden, faaett en anden god boriger same marcke jordtt, som thenn kunde bruge, oß oc byen till nytte och beste, och menntte thennom ther jngen wrett meth att haffue giortt wtj noger maade. Och satte wtj alle rette, om nogenn kunde arffue byßens jordtt oc egenndom, for⁸ att theris foreldere hagde hagdtt wtj forlening aff byen och giffuitt ther skatt och skyldtt aff.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om paa begge sider emellom løbe.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens leglighed sagde wij ther saa paa for rette, att for^{ne} borgemester och raadtt jngen wrett haffuer giort wtj then sag, thij att byßens marcke jorde oc egendom icke maa gaa wtj arff, men huem som will haffue aff Kolling byes marcke iorde, skall thet haffue wtj borgeme-

sters och raadtz minde her same stedz, jndtiill saa lenge wij gjøre ther nogen anden foruandling paa.

Datum Kolling, thend fredag nest effther Stj. Gallj confessoris dag,⁹ wtj wor egen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahann Friis,¹⁰ wor cantzeler, Erick Baner,¹¹ Danmarcks rigis marsk, her Otte Krumpen,¹² rither, Oluff Munck,¹³ Erick Krabbe,¹⁴ Jørgen Lycke,¹⁵ Eyller Rønou,¹⁶ Gabriell Gyldennstjerne,¹⁷ Nels Lange,¹⁸ Holgert Roßenkrans,¹⁹ wore thro mendtt oc raadt, Erick Skram²⁰ och Axell Jull,²¹ wore mendtt, thienere och landzdomere wtj Nør Jutland. 1553.

(1) Om *Winther* som fornavn se DgP I.1590f. – (2) Vist landsbyen Rugsted i Ødsted s., Jerlev h. (stavedes tidligere Rogstød). – (3) Der påstås tilsyneladende hævdservhervelse på grundlag af JL I.44 („lovens hævð“), uanset at reces 1547 § 26 nøjes med 20 år („recessens hævð“). Dommen må formentlig referere til den sidstnævnte artikel, når den afviser hævdservhervelse, hvor der foreligger „forlening“. – (4) Søren Sørensen Kjær (Severinus Paludan, ofte kaldet Søren Skriver) (d. 1582) var borgmester i Kolding 1548–82, fra 1549 tillige tolder ssts. Han har skrevet salmer (hvoraf 2 optoges i Hans Thomissøns salmebog), et (nu tabt) historisk arbejde og flere (ligeledes nu tabte) skolekomedier. Se DbL XII.493 og dér anført litteratur. – (5) derover el. dertil (Kalk. I.356a bet.2&3). – 6) give, overlade. – (7) Lejere, fæstere. – (8) fordi. – (9) Gallus presb. et conf. dag: 20. februar. – (10) Se 64.6. – (11) Se 64.4. – (12) Se 59.17. – (13) Se 97.42. – (14) Se 101.12. – (15) Se 130.42. – (16) Se 170.4. – (17) Se 97.15. – (18) Se 128.4. – (19) Se 182.22. – (20) Se 63.3. – (21) Se 63.4.

195 Rettertinget 20. oktober 1553 (Kolding)

Rettertinget stadfæster herredstingets og landstingets domme, hvorved en mand kendtes berettiget til en ejendom, så længe et gjort sandemandstov stod ved magt.¹

At modparten ikke var tilsagt til at møde for herredstinget ikke tillagt betydning.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.242^v (findes yderligere i 2 hss.).

Wor skickit for oß paa wort rethering oß elskelige Christen Sørensen² till Tridie,³ wor mandt och thienere, och hagde wti rette steffntt oß elskelige Mogens Kaaß⁴ till Ørndrup,⁵ wor mand och thienere, for en eng, kallis Miedler eng, ligendis wti Orboklit⁶ marck, som Mogens Kaaß gjør hannom hinder och forffang vpaa emoedtt sandemendz breffue, herritztings och landtztings domme, som hand meente meth wrett. Och fyrst wti rette lagde Chresten Søren-

Ben ett sandmendez breff wnder datum Mdxxxvi, lydendis att sandttmendtt aff Hing herritt hagde giortt rett marckeskell mellom Nou⁷ marck och Orboklit marck och satte sten fra sten, som samme sandmendtz breff ythermere indeholler oc vduiser. Ther nesth ett breff, att xvij siunsmendtt hagde hemb-litt, att the haffuer werret offuer samme enge, och icke the kunde finde same enge att were affmerckt enthen meth sten, stage eller grøfftt, som ornum⁸ burde effther logen &c.⁹ Ther nest wti rette lagde Chresten Sørensen enn dom aff Hingherritzting wnder datum Mdxxxix, lydendis att Chresten Sørensens fader, Søren Marquorsen till Tridie, och Mogens Kaaß till Ørndrup hagde werret personligenn y rette paa Hingherritzting for thend affgrøde, Mogens Kaaßis tienere brugte och afførde aff Orboklit marck, siden sandemendtt hagde giort marckeskell emellom Nou marck och Orboklit marck, och herritz fogithen meth flere hagde dømppt, att emedens sandemendtt och the xvij siunsmendtt stodt wedtt magtt, tha burde Søren Marquorsen att haffue, nyde och beholle the enge, som findis y Arboklit marck søndenn marckeskell, som ey er affstenit &c. Sameledes enn dom aff Wiborig landtzting wnder datum Mdxlvij, lydendis att Knud Sørensen¹⁰ och Christen Sørensen bør for^{ne} eng att haffue, nyde, bruge och beholle, emedens theris sandemends breffue och dome staar wedt magtt, och satte Christen Sørensen wtj alle rette, om hannom icke effther slige sine sandmends breffue och dome breffue burde for^{ne} sin engh att haffue, nyde, bruge och beholle.

Ther till suarit for^{ne} Mogens Kaaß, att thendtt eng wtj Orboklitt marck ligendis, som Chresten Sørensen paataller, thend haffuer aff arildz tidt legit och werret brugt till enn hanß gaardt wtj Nou, till sandemendtt hagde suorritt marckeskell emellom Nou marck och Orboklit marck, och mente att sandemendtt icke kunde suere hannom hanß egendom fra, som hand hagde y Orboklit marck. Och ther paa wtj rette lagde atskillige breffue och witner. Wider berette och Mogens Kaaß, att hand icke wor steffntt eller kallitt, icke heller wor til wedermaals ting¹¹ paa Hingherritzting, ther Christen Sørensens fader forhuerffuit then herritztings dom wtj thend sag, som Christen Sørensen nu wtj rette lagde. Och ther paa wti rette lagde Mogens Kaaß enn landztings dom aff Wiborig landzting wdgiffuet wnder datum Mdxlix, lydendis att Mogens Kaaß hagde ther werrett mett ett wittne, att handtt icke wor steffntt eller kallitt till then herritztings dom, som Christen Sørensen y rette lagde, och icke heller till wedermaals ting, och ther for skulle then herritztings dom icke komme hannom tilskade &c., huilckitt wittne Mogens Kaaß dog icke her tilstede hagde &c. Oc satte Mogens Kaaß wtj alle rette, om hannom effther sligh leg-

lighedtt icke burde for^{ne} enge wti Orboklit marck att haffue, nyde, bruge och beholle.

Mett mange flere ordtt och talle thennom ther om paa bode sider emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar, breffue och beuißning och sagens leglighedt sagde wij ther saa paa for rette, att for^{ne} Christen Sørensen och hanß metharffuinge bør for^{ne} enge wti Orboklit marck at haffue, nyde, bruge och beholle, emedens hanß sandmendez breff, herritztings dom och landstings dom, som fyrst er gaait, och Christen Sørensen wti rette lagde, staar wedt magtt.

Datum Kolling, thend fredag nest effther Stj. Gallj confeßionis dag,¹² wti wor egen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friis,¹³ wor cantzeler, Erick Baner,¹⁴ Danmarckis riigis marsk, her Otte Krumpen,¹⁵ rither, Oluff Munck,¹⁶ Erick Krabbe,¹⁷ Jørgen Lycke,¹⁸ Eyller Rønou,¹⁹ Gabriell Gyllenstiernne,²⁰ Nels Lange,²¹ Holgertt Roßenkrans,²² wore tro mendtt och raadtt, Erick Skram²³ och Axel Jull,²⁴ wore mendtt, thienere och landzdommere wtj Nøre Iuttlandtt. 1553.

(1) Jf. Kanc. Br. I.97 om indstævningen (november 1551). – (2) Christen Sørensen, søn af Søren Markvardsen til Tredje. Han var adelig. – (3) Den tidligere hovedgård Tredje i Sønder Lem s., Bølling h. Den nedbrændte ved lynnedslag i 16. årh., se J. Kinch i Jyske Saml. V.234. – (4) Mogens Kaas (Sparre-Kaas) til Ørndrup. – (5) Hovedgård i Karby s., Morsø sønder h. – (6) Gården Orboklit (nævnes endnu 1580) i No s., Hing h. – (7) Landsbyen No i No s., Hing h. – (8) *Ornum* bet. hvad der er undtaget fra rebning eller ligger uden for den indtagne jord, jf. Poul Johs. Jørgensen, Rethistorie.182f. – (9) JL I.46. – (10) Christen Sørensens broder. – (11) Vedermålsting er det ting, hvorpå modparten skulle møde for at svare på anklagen (*vedermål*: genmæle, indsigelse, modsigelse). – (12) Se 194.9. – (13) Se 64.6. – (14) Se 64.4. – (15) Se 59.17. – (16) Se 97.42. – (17) Se 101.12. – (18) Se 130.42. – (19) Se 170.4. – (20) Se 97.15. – (21) Se 128.4. – (22) Se 182.22. – (23) Se 63.3. – (24) Se 63.4.

196 Rettertinget 23. oktober 1553 (Kolding)

En ejendom tilkendes sagsøgeren. Sagsøgtes indsigelse: at han endnu ikke havde skiftet med sine medarvinger, og at disse derfor burde medindstævnes, forkastedes, da sagsøgte var i besiddelse af den omtvistede ejendom og hindrede sagsøgeren i at udøve sin ejendomsret over den.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.245^v (findes yderligere i 18 hss.¹).

Vor skickit for oß paa wort retherting oß elskelige Torkill Persßen² till Føulinge,³ wor mandtt och thienere, och hagde wtj rette steffntt oß elskelige Lage Brock⁴ till Vemetopt,⁵ wor hoffsinder,⁶ for nogen jordtt och egendom, liggendis wtj Horups marck⁷ i Føuling Bogen y Tørsting herrit, ßom Lage Brock giør hannom hinder och forffang paa, som hand mener meth wretthe, emodtt lagheffder oc dome, hand ther paa haffuer. Och berette, att hanß foreldere haffue altid haffdtt wtj heffd och were iiii bygesteder wtj Horups marck meth theris egendom och tillegelße. Och ther paa wtj rette lagde lagheffder, stadffestelße och andre breffue oc vitner. Ther nest wtj rette lagde Terckild Persßen enn dom, som oß elskelige Jens Thomessen,⁸ Erick Skram,⁹ Juer Jullj¹⁰ mett mange flere gode mendtt vdtgiffuitt hagde, lydendes att the hagde til-dømt Terckill Persßønn att haffue, nyde och beholle saa wit y Horups marck, som hanß fader oc hand haffuer haffdt y hand och heffdt ßaa lengj hanß heffdt och beuißning ßtander wed magtt &c., som ßame dom oc breffue ythermere jndeholler och wduißer. Och berette Terckill Persßønn, at hand nu hagde ladit byge ett aff ßine egne bygesteder paa Gudz¹¹ oc hanß egit och beklagit, att Lage Brock ther offuer haffuer wdtrengtt same hanß thienere aff hanß huß och gaard, saa att thet nu stander øde, hannom till stor skade, och ther offuer formener hand hannom och aff hanß jordtt och egendom y Horups marck emodtt breff och segell, som hand mener meth wrett.

Ther till suaritt Per Anderßenn y Farskoff¹² paa Lage Brocks wegne, att Lage Brock och hanß meth arffuinge theris godz staar thennom end nu wskifftt emellom, saa att ther er jngen endelig ende giort thennom emellom om theres skiffte, och mentte ther for, att Terckill Persßønn burde att steffne och kalle alle Lage Brocks meth arffuinge, thij att mand wiste icke end nu, huem thet kunde tilffalle.

Ther till suarett Therckill Persßønn, att Lage Brock nu haffuer same godz wtj hand och heffdtt, huor meth hand nu fører hannom thene trette paa, och formener hannom sin egendom mett, och mente ther for, att hannom icke burde att steffne eller kalle andre end thennom, ßom godzit bruger och haffuer y hand oc heffdtt, och mente, att hannom skede wrett, ther som hanß rett skulle ther mett foruildis¹³ hannom fore, att Lage Brock anthen ville op-ßige eller bortskiffte sitt godz meth sin meth arffuinge.

Met mange flere ord och thalle thennom ther om paa bode siider emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens legligheth sagde wy ther ßaa paa for rette, at Terckill Persßønn icke er pligtig att tiltalle eller ßteffne noger aff

Lage Brocks meth arffuinge for thene Bāgh, men aleniste Lage Brock, som godzit bruger och haffuer wtj hand och heffdt, och Therckill Persßen at haffue, nyde och beholle sin egendom wtj ald Horups marck saa wit och brett, som hanß foreldere for hannom hagdt haffuer effther hanß heffds och domiß lydelße.

Datum Koling, thend mandag, som Stj. Seuerini ep. dag¹⁴ paaaffaldt, vtj wor egen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,¹⁵ wor cantzeler, Erick Baner,¹⁶ Danmarcks riges marsk, Oluff Munck,¹⁷ Jørgen Lykke,¹⁸ Gabriell Gyllenstjerne,¹⁹ Holgert Roßenkrans,²⁰ wore thro mendtt och raadtt, oc Erick Skram,²¹ vor mand, thienere och landsdomere wtj Nørre Jutlandtt. 1553.

(1) I disse efter vidisse 18. juli 1579 af Viborg landsting. – (2) Terkel Pedersen Væbner (d. 1564) til Føvling, Søndervang, Sønderhoved og Abildgård. – (3) Hovedgården Føvling i Føvling s., Tyrsting h., fra 1592 kaldt Væbnersholm, fra 1767 Våbensholm. – (4) Lage Brock (d. 1565) til Estrup og Vemmetofte, fra 1546 hofsinde, sen. lensmand. Han var ifl. DAA 1889.106 „ligesaa trættekjær som Farfaderen“ af samme navn. – (5) Hovedgården Vemmetofte i Vemmetofte s., Fakse h., i hvilken Lage Brock ejede en broderlod. Ved fundats 10. juni 1735 omdannet til et adeligt jomfrukloster. – (6) Se 32.17. – (7) Hårup mark i Føvling s., Tyrsting h. – (8) Se 97.13. – (9) Se 63.3. – (10) Iver Juel (d. 1556) til Astrup. – (11) Terkel Pedersen Væbner fik 13. juni 1542 ejendomsbrev på engen Bloseng på Føvling mark, som han hidtil havde haft i værge af Føvling kirke, dog at han i sin livstid skulle give 4 mark voks årlig deraf til kirken og hans arvinger siden 2 ørtug korn hver pinse, jf. Da. Kancelliregistranter.232 (hvor i registeret Føvling er forvekslet med Føvling i Malt h., og hvor Terkel Pedersen kaldes en bonde). – (12) Landsbyen Favrskov i Holsted s., Malt h. – (13) krænkes, fravendes (Kalk. I.745a). – (14) Severini episcopi dag: 23. oktober. – (15) Se 64.6. – (16) Se 64.4. – (17) Se 97.42. – (18) Se 130.42. – (19) Se 97.15. – (20) Se 182.22. – (21) Se 63.3.

197 Rettertinget 23. oktober 1553 (Kolding)

Rettertinget statuerer, at købstadgods er løsøre og derfor ikke skal lovbydes.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.246^v (findes yderligere i 32 hss.²).

Tryk: Kragh og Stephanius, supplement.233 (med urigtig datering: 1554); Friis Edvardsen.600ff. (datering: 1554).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie.161 note d; sa. i GdD I.224 note 1; Stemann, Retshistorie.470; Matzen, Panterettens Hist.207; sa., Privatret I.101; Chr. Kier.123 med note 38; P. Eliassen, Kolding fra Middelalder til Nutid (1908).64; M. Hesselbjerg, Slægt og Jord (1937).44; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.291f.

Var skickit for oß paa wort rethertingh Matis Jtalianer oc Jens Jonsßen, bo-
rigere her wtj wor kiøbsted Kolling, oc hagde wtj rette steffntt Bertell Krud-

kremmere,³ boriger her ßamestets, for thend gaard her wtj Kolding, ßom hand wtj bor, som the menthe, hand skulle holde thennom fore meth wrett. Tisligeste hagde the och wtj rette steffnt oß elskelige borgemestre, raadmend oc byffogitt her wtj Kolding for enn dom, the nogen tid siden forleden haffue dømpt wtj thend sag och dømptt Bertell Krudkremere same gaard till, som the mente meth wrett. Och berette Mats Jtalianer och Jenß Jonsßenn, att theris høstruers stiffader, Claus Bardsker oc Chrestenn Nelsßenn Ribere, hagde ij egte søstere, och for^{ne} Chresten Nelsßenn solde enn bunde wedtt naffn Jenß Nelsßenn y Lime⁴ same gaardt, som Bertell Krudkremere nu kjøptt haffuer, och Claus Bardskier tilbød guldt oc pendinge for ßame gaardt, ther Chresten Nelsßenn ßolde samme gaard, och mente, att hand wor nermere till att kiøbe samme gaardt endtt Jens Nelsßenn, och mente, att thet skøde, som Chresten Nelsßenn hagde giort Jenß Nelsßenn, skulle ther for were giort emod logen. Och wti rette lagde ett tings witne, att Clauß Bardsker wtj iij thing hagde opbøditt guldt oc pendinge paa Koling byting for thend gaardt, Chresten Nelsßenn lagbødtt &c.

Ther till suarett Bertell Krudkremere, att thend tid Claus Bardskier tilbødtt guld oc pendinge for ßame gaardt, tha wor hanß egen gaardt wdßatt,⁵ och hand icke selff formotte att løße thend jndtt, endtt mindre att kiøbe thend anden. Och fyrst wtj rette lagde ett skøde breff, lydendes at Chresten Nelsßenn meth ßin høstruis willige oc sambtycke hagde soldt och skøtt Jens Nelsßenn aff Lime och hanß arffuinge for^{ne} gaardt och egendom meth all sin rettigheth. Ther nest ett andit skøde, at Jens Nelsßenn hagde soldtt och skøtt Bertell Krudkremere for^{ne} gaardt til euindelig ege &c. Ther nest enn dom aff Viborig landzting, som Jens Thomeßenn,⁶ Erick Skram⁷ oc Jens Mogenßenn,⁸ wore landzdomere wtj Nørre Iutlandtt, hagde wdgiffuitt, lydendes att effther logen och gamell seuane wiste the icke anditt endtt att kiøbsted godz er bopendinge oc løßøre som mylle godz och bygningh⁹ effther then dom, vy haffuer vdgiffuit om møllegodz.¹⁰ Ther nest wtj rette lagde Bertell Krudkremere en dom, som wor borgemestre och raadmendtt her ßame ßtedz vdgiffuet hagde, lydendes att the icke wiste att dømme emodtt the skøder och adkoms breffue, som Bertell Krudkremere for thennom vtj rette lagde, emedens for^{ne} landztings dom staaar wedtt magt &c., som ßame dome ythermere jndeholler och wduißer, och mente borgemestre oc raadtt, att effthertj kiøbsted godz skall were løßøre, att the ingen wret hagde giort wtj thend ßag. Och ßatte Bertell Krudkremere wtj alle rette, om hannom icke buorde for^{ne} gaardt at haffue, nyde, bruge och beholle.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc sagens leglighedt war ther ßaa paa ßagtt for rette, at efftherthj kiøbsteds godz er løßøre, tha thør¹¹ thet icke lagbydis, oc thenn dom, borgemestre och raadtt y thend ßag vdgiffruit haffuer, wed sin magt att bliffue, och for^{ne} Bertell Krudkremere for^{ne} gaardt at haffue, nyde och beholle effther hanß skøder och adkoms lydelße.

Datum Kolding, then mandag som Stj. Seuerinij dag¹² paafaldt, vtj wor egen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friis,¹³ vor cantzeler, Erick Baner,¹⁴ Danmarcks riges marsk, Oluff Munck,¹⁵ Jørgen Lycke,¹⁶ Gabriell Gyllenstjerne,¹⁷ Holgert Roßenkrans,¹⁸ wore thro mendtt och raadtt, och Erick Skram,¹⁹ wor mand, thienere och landz domere vtj Nørre Jutlandtt. 1553.

(1) Jf. rettertingsdom 25. s. m. (ndf. nr. 198). Lovbydelsespligten gjaldt fra det 13. årh. (jf. Chr. Kier.122) alt arvegods, også købstadgods, og dette er undertiden udtrykkeligt udtalt i købstadlovgivningen, se f. eks. Viborg stadsret, dansk redaktion (fra omkr. 1300) § 110, plattysk redaktion § 102, yngre latinsk redaktion § 105 (DgK I.131, 155f., 177), Åbenrå skrå 1. maj 1335 § 23 in fine (ib. 248), Ribe stadsret 26. juni 1269 § 49, latinsk og dansk redaktion (før 1443) § 69, 5. januar 1443 § 49 (DgK II.16, 40f., 80), Erik Glippings almindelige stadsret (efter 1269) § 46 (DgK V.28). Heri skete der nu en ændring, jf. Viborg landstings dom 1. november 1547 (bevaret i en af Christian III vidimeret afskrift af 1552, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.291 note 144), men i mange købstæder blev købstadgårde fortsat lovbudt, således i Næstved (jf. rettertingsdom 4. juli 1553 (GdD I.224ff., Stig Iuul op. cit. 292 med note 146), Vordingborg og Helsingør (Stig Iuul, l.c., Helsingør Stadsbog 1549-1556 (1971).192, 202). Nærv. dom og den følgende er kilden til bestemmelsen i DL 5-3-4, hvorefter købstadgods og jord er løsøre og må sælges uden lovbydelse; derimod bibeholdt DL 5-3-1 og 2 reglerne om lovbydelse af bondeejendomme. Om at adelen kunne sælge sine ejendomme uden lovbydelse se rettertingsdom 17. februar 1547 (ovf. nr. 129), jf. reces 1547 § 30, reces 1558 § 49. - (2) Disse er afskrifter efter dombrevet, ikke efter HDDomb. - (3) Tilnavnet bet. urtekræmmer; af *krud*, jf. mnty. *krût*: urt, plante, krydderi. Om Bertel Krudkræmmer se P. Eliassen, Kolding fra Middelalder til Nutid (1908).64, 243, 257. - (4) Landsby i Lime s., Sønderhald h. - (5) pantsat (Kalk. IV.594a bet.2). - (6) Se 97.13. - (7) Se 63.3. - (8) Se 96.3. - (9) Viborg landstings dom 1. november 1547, bevaret i en af Christian III vidimeret afskrift af 1552, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.291 note 144. - (10) Rettertingsdom 6. juni 1542 (ovf. nr. 97). - (11) må, kan (Kalk. IV.513b bet.2). - (12) Se 196.14. - (13) Se 64.6. - (14) Se 64.4. - (15) Se 97.42. - (16) Se 130.42. - (17) Se 97.15. - (18) Se 63.3.

198 Rettertinget 25. oktober 1553 (Kolding)

Rettertinget statuerer, at købstadgods er løsøre og derfor ikke skal lovbydes.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549-57) fol.247^v (findes yderligere i 25 hss.²).

Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.291 og den til dom nr. 197 anførte litteratur.

Vor skickit for oß paa wort retherting Hanß Hußomer, boriger her wtj wor kiøbsted Kolling, och hagde wtj rette steffntt Raßmus Thomeßen, boriger her ßame ßtedtz, for enn ßtald oc egendom, ligendis her wtj for^{ne} Kolling wtj Lußebye,³ som Hanß Hußomer nogen tidtt siden forleden kiöpte aff for^{ne} Raßmus Thomeßens høstruis affgangen mandt, Jens Kock, och becklagit Hanß Hußomer, att Raßmus Thomeßønn nu emod breff och segell giør hannom hinder paa samme staldtt oc egendomb meth enn dom, som Hanß Huger,⁴ byffogitt her ßamestedes, wtj same ßag dömppt haffuer, som hand mente mett wrett. Och fyrst y rette lagde Hanß Hußomer ett skøde breff wnder datum Mdxxxvij, lydendis at Jens Kock, boriger y Kolding, meth ßin høstruis willige oc sambtycke hagde ßoldtt, ßkøtt och affhendtt till for^{ne} Hanß Hußomer och hanß arffuinge enn staldtt wtj Luße bye, ßom er fire fag rum meth ij gaffle nest norden till hans egit huß och bode y lenge och brede, op och neder, som thendt nu forffunden er, och ther till gaardz rum østen oc norden &c., som ßame skøde breff ythermere indeholler och wduißer. Ther nest en dom aff Wiborig landzting, som oß elskelige Erick Skram⁵ [och]⁶ Hermand Skell,⁷ wore landzdomere, vdgiffuet hagde wtj thette neruerindis aar, lydendis att effthertj byfogithen Hans Huger hagde dömppt Hans Hußomers skøde macttløße, huilckit the icke tilfforn om saadan kiøbstedes godz hørtt haffuer, fortj thet wtj mange aar haffuer werett seduane mange gaarde her wtj landitt wtj købstederne att were soldtt och kiøbtt, som icke haffuer verett lagboden,⁸ och for thend legligheds skyldtt opßatte the thend ßag for oß perßonligenn &c., som same domb ythermere jndeholler och wduißer.

Ther till suarett Raßmus Thommeßønn, att hanß høstruis affgangenn hoßbunde hagde affhendtt for^{ne} huß oc jordtt oc thet icke lagboden, och tisligeste berette Raßmus Thommeßøns høstrue, Karine Kockis, som her nu selff tilstede wor, att hindis hoßbunde ßolde same huß och jordtt emod hindes ja och minde och mente ther for, att thet skøde burde jngen magtt att haffue. Och wtj rette lagde en domb, som Hans Huger, byffogitt her wtj Koling, wdgifuit hagde wnder datum Mdlj, lydendes att effthertj thett ey er giortt oc forfarne till tinge, som thet ßeg bør effther logenn,⁹ om thet skall were ßom anden bunde jordtt, tha bør thet adkoms breff, Hanß Hußomer paa ßame staldtt och grundtt haffuer, jngen magtt att haffue, oc Hans Hußomer ßin jords werd igen &c., som ßame dom ythermere indeholler och wduißer.

Ther till ßuarit Hans Hußomer, att kiøbsted godz wor løßøre och mente thet icke wor behoff att lagbydis och mente, att hannom ther for burde same

hanß jordtt oc huß att haffue och beholle, ßom hand kiøpt hagde effther hanß skøde breffuis lydelße.

Mett mange flere ordtt oc thalle thennom ther om paa bode sider emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc sagens leglighed, oc efftertj kiøbsted godz er løßøre, tha tør¹⁰ thet icke att lagbydis, och Hans Hußomer for^{ne} huß och jordtt att haffue, nyde, bruge och beholle effther hans kiøbe breffuis lydelße.

Datum Koling, then onßdag nest effther Stj. Seuerini ep. dag,¹¹ wtj wor egen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,¹² wor cantzeler, Erick Baner,¹³ Danmarck riges marsk, Oluff Munck,¹⁴ Jørgen Lykke,¹⁵ Nels Lange,¹⁶ Holgert Roßenkrans,¹⁷ wore mendtt och raadtt, och Erick Skram,¹⁸ wor mand, thienere och landsdomere wtj Nørre Jutlandtt. 1553.

(1) Jf. rettertingsdom 23. s. m. (ovf. nr. 197). – (2) Disse er afskrifter af dombrevet og ikke af HDDomb. – (3) Luseby, en nu forsvunden landsby ved Kolding (deraf gadenavnet Låsbygade i Kolding). Hans Husom havde en ejendom i Luseby, se Da. Kancelliregistranter. 347. – (4) Hans Huger blev 6. januar 1543 borgmester i Kolding. jf. P. Eliassen, Kolding fra Middelalder til Nutid (1908).252f., 530, hvor navnet staves *Hugger*. Navnet *Huger* er vist ænyd. *huger*, en sideform til *hoger* (= høker), jf. DgP II.476, sml. Kalk II.354a (der kender formen *hugerske* = hogerske = høkerske). – (5) Se 63.3. – (6) mgl. i forlægget. – (7) Se 121.10. – (8) Se 197.1. – (9) Jf. JL I.37; tilsvarende bestemmelser indeholdtes i flere købstadlove, men flere steder nøjedes man med at udstede skriftlige skøder, jf. Matzen, Privatret II.78, selv om en rettertingsdom 1537 (GdD II.x nr. 29) udtalte, at skøde, som „hiemme giøres bør ingen magt at haffue“. Ved fdg. 29. juni 1553 (Da. Mag. 1. rk. V.253; Kanc. Br. I.238) blev det påbudt, at afhændelse af købstadgods skulle foregå på byting eller rådhus og derefter indføres i stadsbogen. – (10) Se 197.11. – (11) Se 196.14. – (12) Se 64.6. – (13) Se 64.4. – (14) Se 97.42. – (15) Se 130.42. – (16) Se 128.4. – (17) Se 182.26. – (18) Se 63.3.

Foreløbigt realregister

Der henvises til domsnummer.

TINGET

Rettertinget:

sted:

Abrahamstrup	122
Horsens	35 39
Kalundborg	3 20 29 40
Kalvsund	32
Kalø	44
Kolding	63 126 128 129 144 145 194 195 196 197 198
København	17 23 26 27 37 38 41 43 49 51 53 58 59 67 68 75 76 85 86 87 88 89 94 130 134 135 136 137 138 140 173 174 175 181 182 188 189 190 191 192 193
Lund	123
Malmø	95
Nyborg	62 170 171 183 184 185 186
Nykøbing F.	48
Odense	1 6 54 55 61 91 92 101 109 132 172 187
Randers	47 71 176
Ribe	77
Roskilde	11 15
Silkeborg	83
Skanderborg	84
Thisted	42
Vejle	25 31
Viborg	45 64 81 82 97 114 177 178
Ålborg	36 78 79 80 115 179 180
Århus	60 116 117 118 119 120 121
uden sted	4 10 14 74

Kgl. kommissarier	52
Tilforordnede råder	167
Viborg landsting	8 9 12 13 16 19 24 28 30 34 46 50 56 57 70 72 73 93 96 98 99 100 102 103 104 105 106 107 108 110 111 112 113 124 125
Fyns landsting	69
Sjællands landsting	150 152
Skåne landsting	33 66
Biskop og bygdemænd (Randers)	22
Malmø rådstueret	90
Mols herredsting	18
Kejser Sigismunds voldgiftskendelse (Buda)	5
Hälsingborg (orfejde)	2
ukendt ting	65 139 154 155 156 157 159
tingtider	3
tingets faste personer	3 65 69 109 191
parter af særlig interesse	1 5 9 11 18 21 41 47 48 55 59 95 109 120 123 138 145 149 170 183 188
kompetence:	
forholdet til andre ting, anke	5 13 25 26 32 37 55 67 69 94 100 102 105 118 150
forholdet til øvrighed (konge, lensmand)	1 21 26 37 42 45 67 95
forholdet til godsejer (husbond)	66
forholdet til kirken	3 9 13 14 55 110 112
voldgift	5 60
rettens fornægtelse	1 21 26 37 40 47 54 65 183
orden på tinge	37

TINGETS FUNKTIONER

konstaterende funktioner

tinglysning	21 65
tingsvidner af særlig interesse	29 33 39 63 65 109 171 191
sikring af bevis, syn	63 150 152

dømmende funktioner

stævning, varsel	10 24 113 187 191 195 196
fremmøde, udeblivelse, møde ved andre	10 39 54 80 95 104 116 190

- beskyldning, modsvar, udsættelse 8
 tilbud om opfyldelse 128
 forlig på tinge 18 78
 bevis:
 ed 10 25 44 111 115 139 141 162 174 189
 fersk gerning, tilståelse 87 94
 vidnesbyrd, tingsvidne, tingbogen 18 124 131 153 166 193
 i øvrigt, bevispligt, bevismangel 4 8 10 21 63 69 103 105 108
 116 171
 sandemænd og nævninger 9 16 24 26 28 50 56 74 83 88 100 102
 103 104 105 108 124 146 156 159 160 161 162 164 168 176
 184 189 195
 frifindelser 13 74 105 123 164 187
 dom, in absentia 59
 –, stadfæstet foreløbigt 67
 –, betænkningstid 173
 –, underkendt da ikke off. afsagt 32
 –, uden segl ugyldig 189
 –, forordning i domsform 45
 responsa 12 13 16 19 20 23 24 25 30 34 46 50 82 99 124 131
 151
tvingende og opfyldende funktioner
 fordeling, lovfældning 65 82 111 116 131 156 159
 æresfortabelse 151
 tvangsfuldbyrdelse 38 40 128 160
 forbud 26 181
 frihedsberøvelse, foreløbig 21 26 104 180
 borgen for rettergang og opfyldelse af dom 6 26 47 190
 opbud, lovbud 33 35 38 42 163
 kost og tæring, sagsomk. 54 191

DE AF TINGET ANVENDTE RETSKILDER

- skreven ret 9 11 16 54 70 77 78 79 98 117 127 130 137 139 145
 175 179 187 191
 retssædvane 7 42 50 129
 præjudikater 46

RETSSKIKKE OG RETSTERMINER

retsskikke 172 189 192
 retsterminer 33 34 77 85 160 171 189

DE I RETSSAGERNE FOREKOMMENDE
 RETSFORHOLD OG RETSBRUD

angreb på liv og legeme, drab, hug, slag m. v. 2 3 47 73 74 83 88 93
 95 102 103 110 116 120 123 153 157 164 168 169
 fredsbrud, husfred, gårdfred, tingfred, mark- og vejfred, kirkefred 14
 26 34 37 83 102 110 133 148 156 157 169 180
 frihedsberøvelse, ulovlig 3 21 26 48 183
 ærekrænkelser, fornærmelser 30 88 174 190
 krænkelse af religion og sædelighed, trolddom 15 22 78 87 94 110
 krænkelse af retten og øvrigheden, overhørighed, forræderi 1 7 10 21
 26 37 41 47 54 59 80 87 93 176 181
 personretlige forhold:
 børn, mindreårige, værgemål, forsørgelse 101 130 179
 kvinder, værgemål; mænd, vederhæftighed 36 39 54 58 64 81 84
 87 90 114 126 129 130 136 137 174 175 192
 syge og gamle, forsørgelse, aftægt 39
 fæstere, vornede, tjenestefolk, tyende 22 32 45 47 66 68 93 95
 100 122 135 157
 mindremænd, lovfældte 7 8 10 30 82
 familieretlige forhold:
 trolovelse og ægteskab 31 64 79 81 87 90
 forholdet imellem ægtefæller 84 90 94 101 121 127 137 145 192
 forældre og børn, stedbørn 64 79 101 145
 arveretlige forhold:
 arvegang, testamente 51 54 58 60 64 79 81 86 101 136 145 192
 194
 arv og gæld 84 98 118 121 137 175
 dødsboet og dets registrering 98
 udtagesret, fortrinsret 60
 arvesvig 114 174
 afkald, kvittering for arv 127 192
 i øvrigt 31 46 73 75 77 81 98 117 197 198

- skifte af dødsbo, uskiftet bo 31 46 77 97 98 101 119 134 140
145 167 196
- skifte i levende live 36 84 86 140
- tingsretlige forhold:
- jord, mark, mose 9 16 50 60 85 186
- skove, træer 44 57 60 173 188
- vand, vandløb, fiskeri 3 17 52 97 155
- kyster, strande 3
- bygninger, huse, gårde 16 60 97 197 198
- naboretlige forhold, skel, gærder, grøfter 16 28 50 56 57 72 96 124
142 143 150 152 154 162 170 171
- selvejergods 46
- landboret, jagtret 12 46 50 72 85 142
- besiddelse og eje, hævd, bemægtigelse, gaver, fund og vrang 4 9 11 23
24 27 28 29 36 39 55 58 61 62 67 69 71 76 84 86 89 96 125
126 136 147 171 179 184 185 196
- fælleseje, fællesret 57 60 119
- beskyttelse af besiddelse og ejendom: tyveri, ran, tingsbeskadigelse,
ulovlig brug, tilbagesøgning af gods, ejermærker, forfølgning til lås
1 3 4 19 22 23 26 28 35 37 44 49 75 78 80 84 100 115 126
144 159 165 180 182 184 189 195
- forvaring, betroelse 33 35 42 61 86 115
- fæstemål vedr. hus og jord, fæsterens retsstilling, misligholdelse 34 62
85 96 122 173
- lån til brug, lejemål, forpagtning, forlening 43 70 106 136 185
- lån til eje, pengelån, gældsbreve, rente 145
- gældssager, åger 99
- løfter og aftaler, former, retsvirkninger, ophør 75 99 130 149 170
172 178 186
- misligholdelse af aftaler, bortset fra gæld 71 86 89 106 130 176 178
- forløfte, borgen for opfyldelse af aftaler 6 123
- køb og salg 49 53 70 75 82 117 119 129 178
- hjemmel, vanhjemmel 70 82 84 100 105 106 123 126 136 171 177
- pant, former og genstande 68 71 120
- , vurdering, fyldestgørelse 38 42 71 91 92 163
- , i øvrigt 33 35 68 82 135 145
- tjeneste og arbejde, tyendeforhold 100 157

fuldmagt og kommission 100
 skadegæld, skadeserstatning, skadesløsholdelse 1 3 37 41 44 57 61
 62 70 106 107 136 137 148
 tvang, svig, udnyttelse 48 49 53 62 88
 hærværk, vold, overvold 34 37 40 61 62 100 104 155 176 180 183
 røveri, rov 3
 falsk 109

DE ANVENDTE REAKTIONER, SANKTIONER OG STRAFFE

ansvarsbetingelser, alder, subjektive forhold 3 74 83
 ansvar for andre 26 47 95 120 123
 ansvar for dyr og ting 107
 bøder 2 3 18 21 25 26 37 40 43 47 54 56 61 66 70 73 74 80 82
 83 88 100 102 139 146 148 177 190
 hovedlods fortabelse, konfiskation 1 15 59 181 188 194
 livsstraf 3 7 26 59 78 88 94 100
 andre straffe 3 21 88 93 104 109 180
 straffens fuldbyrdelse 3 26 48 78 88 94
 fredløshed, forvisning 14 47 95 123 160 176
 æresfortabelse, mandhelgsfortabelse, mindremænd, tremarksmænd 7 8
 10 30 65 82 111 116 131 139 151 156
 oprejsning, benådning 1 2 37
 udentinglige reaktioner:
 pågribelse 14
 hævn, fejde 6 20
 udentinglige afgørelser og forlig 2 6 73 74 80 118 120 129 145 174
 186